UNGVÁRY KRISZTIÁN

UTAK A SENKIFÖLDJÉN

KITÖRÉS 1945

UNGVÁRY KRISZTIÁN

UTAK A SENKIFÖLDJÉN

Kitörés 1945

Jaffa Kiadó

Budapest, 2021

A KÖTETBEN SZEREPLŐ FÉNYKÉPEK A SZERZŐ MAGÁNGYŰJTEMÉNYÉBŐL SZÁRMAZNAK
A TÉRKÉPEKET SEBŐK LÁSZLÓ KÉSZÍTETTE
BORÍTÓFOTÓ: MIRKO BAYERL GYŰJTEMÉNYE; SÜDDEUTSCHE ZEITUNG PHOTO / ALAMY
BORÍTÓTERV: HEGYI PÉTER
FELELŐS SZERKESZTŐ: NEMES KRISZTIÁN
FELELŐS KIADÓ: RADOS RICHÁRD
JAFFA KIADÓ • WWW.JAFFA.HU
ISBN 978-963-475-522-7

TARTALOM

ELŐSZÓ

Budapest védőinek 1945. február 11-ei kitörési kísérlete a második világháború tragédiáihoz tartozik, és Magyarországon évtizedekkel az események után is foglalkoztatja a közvéleményt – talán egyre inkább. Ez a kötet azzal a szándékkal íródott, hogy összefoglalja azt a tudást, amivel e hadművelet kapcsán rendelkezünk, és jegyzetelt formában tárja a nyilvánosság elé azokat a fontosnak ítélt visszaemlékezéseket, amelyek a kitörésről születtek. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy ez a kötet nemcsak magáról a kitörésről szól, hanem arról is, hogy az ezzel kapcsolatos forrásokat illetően milyen történetírói problémákkal találkozhat az olvasó. Az eredeti szövegek közreadását számos tényező indokolja: a legfontosabb talán az, hogy a kitörésről szóló közbeszéd az utóbbi időben esetenként elszakadt a történelmi tényektől. Ez a munka nem vállalkozik a kitöréssel kapcsolatos összes visszaemlékezés közreadására. Bizonyos szövegek máshol már napvilágot láttak[1], az itt nem közölteket pedig kapcsolódó írásaimban értékeltem ki.[2] Sajátosnak is nevezhető, hogy éppenséggel a legkomolyabb szamizdat hagyományait is őrző, sajnálatos módon 2012-ben nyomtatott lapként 2016-ban pedig már internetes verzióban is megszűnt *Beszélő* című liberális folyóirat adott teret 1994-ben annak a négyrészes cikksorozatnak, amelyben ismertethettem a kitörés történetét – elsőként Magyarországon.

[1] A legfontosabbak: Dávid–Miklós 2018, illetve Józsa 1999. A többi vonatkozó művet lásd a kötet irodalomjegyzékében.
[2] Lásd Ungváry 2021.

Bekerített vagy fogságba esett katonák visszaszökése vagy harcos visszaküzdése saját csapataikhoz minden háborúban előfordult, ám a második világháború keleti frontján 1944-től a német csapatok tekintetében ez tömeges méreteket öltött. A „kitörés", illetve az ellenséges területen történő visszaküzdés motívuma az irodalom legrégibb témái közé tartozik. Xenophón görög történetíró és katona *Anabaszisz* című munkája az ógörög alapszövegek közé tartozik. Ebben Xenophón a Kr. e. 401–399 közötti kisázsiai hadjáratot beszéli el, amelynek egyik vezetője volt. Xenophón volt az első, aki egy történeti művet első szám harmadik személyben adott elő, ezzel is jelezve a távolságtartás és az objektivitás irányába támasztott igényét. Másképpen fogalmazva: az eseményt nem a „mi történetünk" jelszava alatt beszélte el, hanem azzal az igénnyel lépett fel, hogy a személyestől függetlenül, tárgyilagosan és nem csupán az események bizonyos résztvevőinek szemszögéből vizsgálja az eseményeket. Azoknak, akik ma Magyarországon a „mit vesztettünk mi különböző történelmi események kapcsán" című történetet adják elő, nem ártana megfontolniuk a 2400 évvel ezelőtt alkotó görög tudós szempontjait.

A Kis-Ázsia nyugati részről induló hadjárat először II. Artaxerxész perzsa nagykirály ellen indult, és ebben tízezer görög zsoldos is részt vett. Babilon mellett a trónkövetelő Kürosz (II. Artaxerxész bátyja) megnyerte ugyan a kunaxai csatát, ő maga azonban elesett. Ezt követően a perzsa szövetségesek tőrbe csalták és megölték a görög zsoldossereg vezetőinek nagy részét. A vezetők nélkül maradt sereg – döntően Xenophón szónoki képességei hatására – nem tette le a fegyvert, hanem vállalkozott a 800 kilométer hosszú, reménytelennek tűnő, ismeretlen terepen haladó útra, amely a Fekete-tenger délkeleti partjára vezetett.

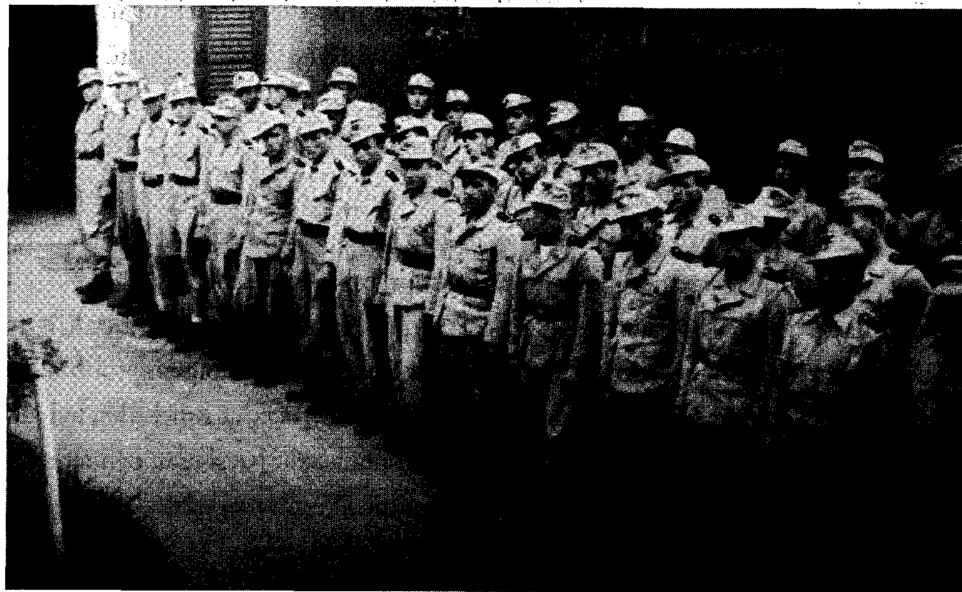
Xenophón leírásához hasonló irodalmi és művészeti jelentőségre tettek szert azok a beszámolók, amelyek a napóleoni „Grande Armée" oroszországi visszavonulását tárgyalták – elég, ha csak Lev Tolsztoj *Háború és béke* című monumentális művére vagy Bourgogne strázsamester emlékirataira[1] utalunk, esetleg felidézzük a berezinai csatáról és az ott történt erőszakos folyamátkelésről készített megrendítő csataképeket.

[1] Bourgogne strázsamester emlékezései 1986.

A magyar főváros ostroma a második világháború öt legvéresebb városostromához tartozik. Berlinről, Leningrádról, Sztálingrádról és Varsóról már több tucat monográfia, ismeretterjesztő feldolgozás és nagyjátékfilm született. Budapest ostroma ehhez képest alig van jelen a nemzetközi tudományos élet horizontján, leszámítva az erről szóló kötetem német, angol, orosz, román és kínai kiadását, illetve legújabban Kamen Nevenkin monográfiáját. Ezen az sem változtat, hogy a téma örvendetes módon egyre több kutatót sarkall új munkákra.

A budapesti védősereg kitörési kísérlete egyúttal közel húszezer ember halálát is jelentette a hadművelet három-öt napja alatt. Ebből a mai napig alig több mint nyolcszáz személy maradványait tárta fel a hadisírgondozás. Az ismeretlen helyen nyugvó holtak tehát nem tesznek ki kevesebbet, mint a mohácsi csatában elpusztultak – ahol szintén csak kb. nyolcszáz fő csontjait sikerült megtalálni. Természetesen a két történelmi esemény között számos különbség is van: Mohács a magyar államiság bukásának szimbóluma és egy százötven éves szétszakítás bevezető eseménye, míg Budapest ostroma és a kitörés még a második világháború eseményein belül sem tekinthető szakaszhatárnak. Ennek ellenére bőven elég okunk van arra, hogy ennek a történelmi eseménynek is figyelmet szenteljünk. Nem utolsósorban azért, mert az esemény által érintett családok első-második generációja még most is él. A halottak túlnyomó többsége német egyenruhát hordott ugyan, de nem feltétlenül volt németországi születésű. Budapesten két SS-lovashadosztályban összesen mintegy húszezer katona harcolt. A 22. SS-lovashadosztályt eleve magyarországi németekből állították fel, és a 8. SS-lovashadosztály is ugyanebből a körből kapott feltöltést. Az SS-ben szolgáló magyarországi németek messze túlnyomó többsége nem önként vállalta a sorsát. Nem volt választási lehetőségük, mivel a magyar és német állam megállapodása alapján a magyar hatóságok kényszerítették őket arra, hogy felvegyék az SS-egyenruhát. Sorsuk tehát a magyar történelem része, és a rájuk történő emlékezés is magyar felelősség.

Az alábbiakban egy rövid történeti áttekintést követően öt tanulmány és tizenhét visszaemlékezés, illetve interjú járja körül a kitörés különböző aspektusait. Az első tanulmány magának a hadműveletnek az ismertetésére vállalkozik, ezt

A 8. SS-lovashadosztály katonái 1944 nyarán, trópusi egyenruhában, valahol a Dél-Dunántúlon. A fotót egyéb személyes tárgyakkal együtt 1945. február közepén gyűjtötték össze a pilisvörösvári Reiter-ároknál megtalált elesett katonáktól

egy csoportismertetés, majd két kisebb egység sorsának részletes elemzése követi, amelyek közül az egyikhez egy visszaemlékezés is társul. Önálló tanulmányként közlöm egy német katona el nem küldött leveleit. A visszaemlékezések közül három magyarországi magyar, két magyarországi, egy romániai német és tizenegy németországi német katona történetét ismerheti meg az olvasó. Ebből a legkorábban született szöveg Christoph von Imhoff báró két német tiszttel készített interjúja két nappal az átjutás után, a legkésőbbi pedig Josef Ringhoffer 2010-ben készült visszaemlékezése.

Kronológiai szempontból ennek a kötetnek a fókusza elsősorban a kitörés történetére irányul, ám elkerülhetetlen volt, hogy az esetek egy részében az esemény előzményeit és a hadifogsággal, illetve az ezt követő eseményekkel kapcsolatos szövegeket is közöljük. Erre részben a megfelelő kontextus megteremtése miatt volt

szükség, részben pedig azért, mert különböző okokból ugyan, de ezek a részek is rendkívül fontos forrásai Budapest ostroma történetének. Fontosnak tartottam, hogy a „kitörés" ne csak hadműveletként jelenjen meg ebben a könyvben.[1] A kötet igazi főszereplői maguk az eseményeket túlélő katonák. Az ő sorsuk nem redukálható az ostrom hadtörténeti mozzanataira. Fontosak azok a társadalomtörténeti mozzanatok is, amelyek a visszaemlékezések egy részében megjelennek – például az érintettek viszonya a magyar lakossággal, különösen a nőkkel kapcsolatban.

Sokaknak meglepő lehet, hogy a második világháború magyarországi eseményei közül alighanem a kitörés a leggazdagabban dokumentált eseménysorozat: Nincs még egy olyan hadművelet, amelynek túlélői ehhez hasonló terjedelemben írtak volna az eseményekről. A Budapest ostromáról szóló német visszaemlékezések terjedelmének jelentős része a kitörésre vonatkozik, holott az csupán néhány napig tartott. Mindennek elsősorban pszichológiai oka van: a kitörés borzalmai annyira mélyen ivódtak be a túlélők tudatába, hogy elnyomták az egyéb háborús élményeiket. Ehhez képest csak 1994-ben jelent meg az ennek szentelt első tudományos publikáció[1], amelyet azóta persze számos egyéb mű is követett.

Megemlítendő, hogy 1990 előtt Magyarországon, illetve az NDK-ban egyáltalán nem volt kockázat nélküli dolog második világháborús harci élményekről írni. Az, hogy a kérdéssel bárki a pártállam szempontjait félretéve, tudományosan foglalkozzon, fel sem merülhetett. Sokakban még a rendszerváltás után is félelem uralkodott: az egyetemi rohamzászlóalj egykori tagjai közül például akadtak olyanok, akik csak nevük említése nélkül voltak hajlandók nyilatkozni az élményeikről. Minden bizonnyal sokkal több visszaemlékezés állna rendelkezésre akkor, ha a politikai elnyomás nem tette volna lehetetlenné az események feldolgozását.

A visszaemlékezések szövegeinek közlése során törekedtem az eredeti stílus minél pontosabb megőrzésére, ám a nyilvánvaló elütéseket, illetve nyelvtani hibákat javítottam. Nagy energiákat fordítottam arra, hogy szövegekben névvel szereplő személyek legfontosabb életrajzi adatait közöljem a lábjegyzetekben. Ennek érdekében

[1] Ungváry 1994.

kiterjedt kutatásokat folytattam a Bundesarchiv különböző fondjai között (személyi okmánygyűjtők, veszteségi kimutatások, azonosítójegy-nyilvántartások, fogyatéki kartonok, tiszti név- és címtárak stb.). A nyilvántartási hiányosságok miatt azonban a legénységi állomány esetében igen gyakran, tisztek esetében pedig néhány esetben az alapvető adatok sem voltak megállapíthatók. Amennyiben találtam az érintettekre életrajzi adatot, azt minden esetben az első említésükkor lábjegyzetben közlöm.

Mivel az itt szereplő személyek és a *Hősök? A budapesti csata német katonai elitje* című kötet között jelentős átfedés van, erre a lábjegyzetek vonatkozó részében utaltam. Helyenként szükséges volt lényegtelen részletek elhagyása, illetve magyarázó kifejezések beszúrása, ezt minden esetben kapcsos zárójellel jelöltem.

Egy ilyen kötet nem jöhetett volna létre sokak segítsége nélkül. A kitörést túlélő Ernst Schweitzer, Helmut Friedrich, Josef Ringhoffer és Adolf John több beszélgetésre is rendelkezésemre állt. Martin Kledtke, dr. Klaus-Dieter Koch és Holger Koch, Hildegard Rosler, Ludwig Norz, Sugár László, Christian Fuchs, Axel Hartmann, Eleőd Kristóf, Dávid Zsolt, Tóth Sándor, Ványai Márton és Andreas Cser segítsége nélkül ezek a szövegek nem születhettek volna meg. Csomós Csaba Franz Stockmann visszaemlékezésének magyarra fordításával sokat segített nekem. Külön köszönetet mondok a 2021 nyara óta Bundersarchiv néven működő, egykori Wehrmachts-Auskunftstelle munkatársainak, akik türelemmel és készségesen segítették a kutatásaimat. A legtöbb köszönet azonban a feleségemnek és a gyermekeimnek jár – ők azok, akik már hosszú évek óta elviselik, hogy Budapesten és környékén a leglehetetlenebb helyeken is azok az események jutnak eszembe, amelyekről ez a kötet szól.

Felmerülhet az olvasóban, hogy vajon mi indokolja egy egyébként marginális jelentőségű, teljesen értelmetlen katonai tragédia ennyire részletes vizsgálatát. Az ostrom és a kitörés története gyerekkorom óta érdekel. Részben azért, mert azok a tanulságok, amelyek a szélsőséges élethelyzetekkel kapcsolatos szembenézésre vonatkoznak, aktualitásukból mit sem vesztettek. A múlt azért és akkor érdekes, mert a mának szól. Amennyiben ez a kötet csak annyit képes elérni, hogy az emlékezés értelméről, az egyéni felelősségről és a túlélés stratégiáiról elgondolkodtatja az olvasót, akkor munkám már nem volt hiábavaló.

TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

A német katonai terminológiában a *Rückkämpfer*,[1] azaz a magát harcolva visszaküzdő katonára vonatkozó kifejezés 1944-ben honosodott meg, de a kitörés témájának előtörténeteként meg kell említeni a sztálingrádi bekerítést is. 1943. február 3-án Herbert Kunz hadnagy repülőgépe volt az utolsó, amely Sztálingrád felett megkísérelt ledobni élelmiszert, kötszert és lőszert az esetlegesen kitörni szándékozó csapatoknak. Ebben az időben csakugyan több német csoport haladt nyugati irányban a sztyeppén, és még 1943 február közepén is megfigyelt ilyeneket a német légierő. Átjutni azonban a saját csapatokhoz állítólag mindössze egy személy tudott – de az érintett az átjutás után nem sokkal gránátvető-telitalálattól meghalt.[2] A sztálingrádi hadifogságból viszont legalább öt német katonának sikerült úgy megszöknie, hogy újra el is tudta érni a saját csapatokat.[3]

[1] Érdemes megemlíteni, hogy angol nyelvterületen az ilyen katonákra nem használtak külön terminust: az érintetteket csak a *retourned soldier* kifejezéssel illették. Ennek a fogalmi szegénységnek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy maga a jelenség sem volt ismert az angol–amerikai csapatok között.

[2] Carell 1993, 210. Heintz 2018, 247. oldalán említ egy forrást, miszerint 26-an érték el a saját vonalakat. Ezeket a számokat azonban meglehetősen kétségessé teszi, hogy 1945 után egyetlen olyan személy sem jelentkezett a német nyilvánosság előtt, aki erre az átjutásra hivatkozott volna, sőt 1945 előtt sem ismert egyetlen újságcikk sem, amelyben szerepelt volna ilyen eset.

[3] Heintz 2018, 432. Egyikük, a stájerországi Horváth Mihály, neve alapján magyar származású volt. A 100. vadászhadosztály kötözőhelyén esett hadifogságba, amely a sztálingrádi utászkaszárnyában működött. Mivel tudott oroszul, az 51. gárdahadosztály 207. ezredéhez osztották be tolmácsnak. 1943 márciusában Orelnél szökött át a saját csapatokhoz, közben has- és májlövést kapott, és fagyási sérülései is lettek.

Magyar szempontból feltétlenül megemlítendő a 2. hadsereg harccsoportjainak és szétszórt katonáinak visszavonulása a Don partjáról. Ezek a menetek adott esetben 150-200 kilométeres bolyongást is jelenthettek a senkiföldjén vagy a szovjetek által gyéren megszállt területen. E harcokkal kapcsolatban azonban magyar részről semmilyen megkülönböztető jelvény rendszeresítésére nem került sor. Csupán az 1. páncéloshadosztály hozott létre egy nem teljesen hivatalos emlékjelvényt, amelyet azok kaptak meg, akik részt vettek az egység visszavonulással kapcsolatos harcaiban. Ez a jelvény azonban csak polgári ruhán volt viselhető.

1944. március 26-án a szovjet csapatok Kamenyec-Podolszkij térségében bekerítették a német 1. páncéloshadsereget. Erich von Manstein vezértábornagy merész döntésre szánta el magát, amikor a hadsereg kitörési kísérletét nem az egyszerűbbnek tűnő déli, hanem a sokkal veszélyesebb (folyók által rendkívüli módon szabdalt, ráadásul hosszabb utat is jelentő) északnyugati irányba rendelte el. A Hans-Valentin Hube vezérezredes parancsnoksága alatt álló páncéloshadsereg 1944. április 8-ig tartó hadművelete briliáns sikerrel járt: 220 000 katonájából csupán 2311 elesett, 3567 eltűnt és 8364 sebesült személy került a veszteséglistára, miközben a szovjet fél igen jelentős mennyiségű hadianyagot vesztett, és a véres vesztesége is többszöröse volt a németekének. Ez tekinthető az első olyan hadműveletnek, amely egyfajta „vándorló katlan" létesítésével járt: az 1. páncéloshadsereg ugyanis hét héten át folyamatosan zárt egységben mozgott a szovjet erők hátában, reptereket tartott fenn, és működtette struktúráit, miközben közvetlen kapcsolatát elvesztette a német főparancsnoksággal. A második világháború egész története alatt nem került sor ekkora méretű csapatmozgatásra az ellenfél hátában. Ebben az esetben az akció azért járhatott sikerrel, mert a német fél a bekerítés után folyamatosan üzemeltetni tudta kommunikációs eszközeit, valamint nehézfegyverzetét. Mindez rendkívüli motiváltságot és önállóságot feltételezett azok részéről, akik az akcióban részt vettek. Túlzás nélkül állítható, hogy ez az akció a második világháború egyik legkomplexebb – és az erőviszonyok szempontjából különösen látványos – hadművelete volt.

1944 áprilisában a szovjetek által bekerített Tarnopolból két csoport német katona (összesen 55 fő) is elérte a saját vonalakat. Ebből a többség szabályszerű kitörést hajtott végre, öten azonban rövid ideig szovjet fogságba is kerültek.[1]

1944 nyarán a Wehrmachtot két olyan katasztrófa is sújtotta, amelyek külön-külön is felülmúlták a sztálingrádi vereség következményeit. A Közép Hadseregcsoport 1944. júliusi összeomlása miatt mintegy 440 000 német katona került a veszteséglistára. 1944 augusztusában a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport romániai tragédiája több mint 300 000 német katona kiesését jelentette. Ezek a hadműveletek azonban nem csupán német katonák tömeges fogságba esésével jártak. Legalább ennyire tömeges jelenség volt, hogy a bekerítettek megpróbálkoztak harcolva visszaküzdeni magukat a saját vonalaikhoz. A Közép Hadseregcsoport esetében mintegy ezer katona érte el egyenként vagy kis csoportokban a saját vonalakat, több hét vagy hónap és legalább 400 kilométer, nélkülözéssel terhelt gyaloglás után.[2] 1944. szeptember–október között a Romániában összeomlott front állományából szintén ezres nagyságrendű volt a magyar területet elérők száma. E számok mögött ráadásul ott vannak azok a tízezrek is, akiknek az átjutás nem sikerült, és bujkálniuk kellett. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoport Romániában bekerített alakulatai közül az utolsó nagyobb „vándorló katlant" alkotó ezerfős harccsoport több mint 200 kilométeres gyalogmenet után képes volt Adjudtól északra átkelni a Prut folyón. A csoport teljes felszámolása csak szeptember 12-én sikerült, ekkor egy tábornok is fogságba esett. Ekkor már csak 50 kilométer választotta el őket a magyar határtól.

A szétszóródott német katonák messze túlnyomó többsége fogságba esett, ám arra is vannak adatok, hogy néhányan egészen a háború végéig vagy még azt követően is bujkáltak. A leginkább extrém példa talán Kurt Steiner főhadnagy esete, aki 1944 augusztus végétől egészen 1947 novemberéig bujkált Erdélyben, és ezt követően szökött csak haza.[3] Hozzá kell tennünk: mindez csak a helyi

[1] Buchner 1988, 94.
[2] Heintz 2018, 255–258.
[3] Lásd Breloer 1984.

lengyel és ukrán, illetve magyar és német lakosság önzetlen és kockázatot is vállaló segítségnyújtásával volt lehetséges.

1944. augusztus 30-án a német szárazföldi haderő vezérkara (*Oberkommando des Heeres*, OKH) utasítást adott ki arról, hogy különbséget kell tenni a magukat visszaharcoló és a fogságból visszaszökő katonák között.[1] A *Rückkämpfer*, azaz a visszaharcoló katona fogalmának csak azok feleltek meg, akik felsőbb parancs nélkül, egyenként vagy kis csoportban, nem szervezett katonai hadművelet keretében érték el a saját vonalakat. Ennek megfelelően például az ukrajnai Cserkassziból kitörők vagy a budapesti kitörési kísérletben részt vevők sem minősültek *Rückkämpfer*nek, amiképpen nem számították volna annak a korábban a Don partjáról nagyobb fegyveres csoportokban magukat visszaküzdő személyek sem (például a 13. könnyűhadosztály Osztrogozsszkból, vagy az 1. repülődandár Ilovszkoje–Alekszejevka térségéből kitörő csoportja, valamint a III. hadtest Sztarij Oszkol felé visszavonuló egységei). Azok viszont, akik csak szakasz–század erejű kötelékekben, napokon keresztül ellenséges területen, felsőbb irányítás nélkül harcolva, majd heteken át tartó menetekkel jutották vissza a Dontól, az utasítások alapján *Rückkämpfer*nek minősültek volna.

Hitler számára a kifejezés ugyanis elsősorban olyan katonákra vonatkozhatott, akik nemcsak 3-4 napig, hanem heteken vagy hónapokon át, több száz kilométert megtéve, nélkülözések között érték el a saját vonalakat. Ennek kapcsán az OKH rá hivatkozva 1944. szeptember 18-án kiadott egy újabb utasítást arról, hogy minden katonának, aki egyesével vagy csoportban, heteken keresztül tartó harc során, fegyverrel visszaküzdötte magát a saját vonalakhoz, a sorban következő kitüntetést lehet adományozni (Vaskereszt II. vagy I. osztálya, illetve Német Aranykereszt). Az érintett egyúttal jogosult volt egy rendfokozattal történő előléptetésre is. A tényleges közelharcnapokat[2] igazoltatni kellett,

[1] Heintz 2018, 65.
[2] Közelharcnak az az esemény minősült, amelynek során „az ellenség szeme fehérjét látni lehetett". Ez 10 méternél nem messzebbi távolságot jelentett a gyakorlatban.

és be kellett vezetni a zsoldkönyvekbe (ennek alapján adományozhatták 15, 30, illetve 50 nap közelharc után a megfelelő fokozatú közelharcpántot).[1]

Hitler 1944. november 25-én újabb parancsot adott ki a magukat visszaharcolók tárgyában. Ebben leszögezte, hogy megadásról még a legreménytelenebb esetben sem lehet szó. Amennyiben a parancsnok nem lát módot a harc folytatására, át kell adnia a vezetést a legelső, rangban őt követő és a feladatra vállalkozó személynek.[2]

Néhány esetben rendkívül magas kitüntetéseket is adományoztak: Arthur Jüttner ezredes, Paul Schürmann altábornagy, Otto Johann Drescher altábornagy, Wilhelm Bleckwenn ezredes, Karl Kuhn őrnagy, Erich Windmann ezredes Lovagkeresztet, illetve Tölgyfalombot kapott. Az övék volt az első igazi *Rückkämpfer*-történet, ami a német sajtóban megjelent, 1944. december 31-én. Néhány hasonló híradás később a budapesti kitörésről is tudósított – talán azért, mert ekkor már nem volt szempont az, hogy a vereség tényleges mértékét titkolni kell.[3] Még a német rádió is beszámolt róla.[4]

A német hadsereg személyzeti nyilvántartása rendkívül alapos volt. Ennek köszönhetően rengeteg olyan forrás maradt fenn, amelyet ez a kutatás is hasznosítani tudott. A behívottak sorsát több, egymástól független nyilvántartás is követte. Egyrészt nyilvántartották a bevonultak katonai azonosító jegyét és áthelyezéseit. Ettől függetlenül mindenkiről, akit legalább egyszer hadikórházban kezeltek, központi kórlapot állítottak fel. Emellett az egységek 15, illetve 30 napos időközönként jelentették a náluk beálló személyi változásokat is.

A sztálingrádi vereség után a Wehrmacht minden seregtestnek úgynevezett lebonyolító törzset (*Abwicklungsstab*) hozott létre. Ezeknek kellett rekonstruálniuk a függőben maradt hadbírói ügyeket, előléptetéseket és kitüntetéseket, illetve értesíteni a hozzátartozókat, akik nyugdíj- és segélyezési ügyeik

[1] Heintz 2018, 232.
[2] Hubatsch 1983, 298.
[3] BA-MA N 370. Pfeffer-Wildenbruch-hagyaték. Kriegsberichter Kurschat: Wie sich die „Feldherrnhalle" durchschlug.
[4] BA-MA N 370/4. Bericht im Reichsrundfunk!

intézéséhez rá is voltak szorulva az innen jövő információkra. Rájuk tartozott a nem kézbesíthető tábori posta visszajuttatása is. A lebonyolító törzsek fontos feladata volt a visszaküzdők kihallgatása, és az így nyert információk kiértékelése is. Ezekből az információkból kísérelték meg az elveszett hadinaplók pótlását. Sztálingrád után az afrikai német csapatok, majd a Közép- és a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport esetében is létrejöttek ezek a lebonyolító törzsek, amelyek egy idő után, mint *Abwicklungsstab OKH*, a türingiai Rudolstadtba települtek. A romániai front összeomlása után 1944. szeptember–október között Désen, majd Zilahon is települt egy ilyen lebonyolító törzs, amely a 6. német hadsereg visszaküzdőinek kihallgatásával foglalkozott, és összesen 1200 fő felvételére volt kapacitása.[1] Budapest helyőrsége esetén csak áttételes információk maradtak fenn arról, hogy a magukat visszaküzdők kihallgatása és a veszteségek könyvelése ilyen törzsekben történt. Bőnyrétalap és Sopron esetében néhány jegyzőkönyv is a rendelkezésünkre áll. A legtöbb iratot minden bizonnyal Rudolstadtban dolgozták fel, ahová a német veszteségi nyilvántartás hivatala is települt. Ennek anyagaiból ugyanakkor semmi sem maradt fenn az utókorra. Ezzel együtt úgy tűnik, hogy a kitöréssel kapcsolatos szisztematikus előléptetésekre és kitüntetésekre csupán a Waffen-SS esetében került sor. Az eddig vizsgált átjutott Wehrmacht-tisztek és katonák 1945 februárjában már csak élelmiszert tartalmazó ún. „Führer-csomagot" és szabadságot kaptak.

Magyar vonatkozásban eddigi levéltári kutatásaim még csak arra sem szolgáltattak adatot, hogy a német lebonyolító törzshöz hasonló szervezet egyáltalán létrejött volna. A hadinaplók utólagos rekonstruálását is csak a 2. hadsereg esetén végezték el. Ennek minden bizonnyal több oka is volt: elsősorban az, hogy a honvédség seregtesteiből a budapesti egységeket leszámítva csak kevés került teljes bekerítésbe, megszűnésük sokkal inkább az egységek gyorsuló ütemű felmorzsolódásával következett be. Emellett a honvédségi hivatali

[1] CAMO 500. fond *(www.germandocsinrussia.org)*, 12472/318, 118.

Irányjelző táblák a budapesti bekerítésből kijutott katonák számára egy német propagandafotón

nyilvántartó apparátus is jóval kisebb volt, ráadásul a folyamatos áttelepülések miatt rendkívül rossz körülmények között működött. 1944 októbere után arányaiban sokkal több egység szűnt meg, a katonák közül pedig sokkal kevesebb volt hajlandó tovább harcolni és információt adni egységéről, mint a Wehrmacht esetében. Az is feltűnő azonban, hogy az effajta rekonstrukcióval már 1944 októbere előtt sem foglalkoztak túl sokat. (A munkaszolgálatos századok esetében már 1943-ban sem törődtek ilyesmivel.) 1944 októbere után pedig a honvédség nyilvántartása gyakorlatilag összeomlott.

A német hadsereg a budapesti ostrom után is több kitörésjellegű hadműveletet hajtott végre. Ezek elsősorban Kelet-Poroszországban történtek, és általában csak néhány ezer vagy néhány száz főt érintettek. A legnagyobb ilyen hadművelet a 9. hadsereg 1945. április 25–28. között végrehajtott kitörése volt. Ez annyiban hasonlított az 1. német páncéloshadsereg egy évvel korábbi akciójához, hogy itt is – legalább egy ideig – egyfajta „vándorló katlan" alakult ki, a hadsereg ugyanis sokáig megőrizte vezetési struktúráit. 180 000 német katonából mintegy 60 000 elesett, és a civil áldozatok száma is meghaladta a 10 000 főt. Ez az akció azonban már semmilyen szempontból sem a háború meghosszabbításáról szólt. Theodor Busse tábornok, a 9. hadsereg parancsnoka nem Berlinbe akart eljutni, hanem az Elbán túlra, annak érdekében, hogy csapataival a nyugati szövetségesek fogságába essen. A hadművelet nem bizonyult teljes kudarcnak, hiszen közel 40 000 fő (köztük sok civil) elérte Walther Wenck 12. hadseregének állásait – más kérdés, hogy egy részük így sem tudta elkerülni a szovjet hadifogságot. Az ár pedig rettenetes volt.

A budapesti kitörők egy része számára nem 1945. február 11. volt az első olyan eset, amikor arra kaptak parancsot, hogy fegyverrel küzdjék vissza magukat a saját állásokig. Magyar szempontból a Don-kanyarban zajló harcesemények során számos ilyen akcióra sor került. Az 1944 novemberétől Budapest előterében harcoló német alakulatok személyzetének egy része 1944. augusztus–szeptember között Romániából Észak-Erdélybe vagy Szerbiába küzdötte vissza magát. A kötetben is szereplő Helmut Friedrich mellett Heinz

Böttchert[1] érdemes megemlíteni. Friedrich a Dunát is átúszta, Böttcher pedig Werner Grossmann[2] századossal 1944. szeptember 26-án, több mint egy hónapos bujkálás és több száz kilométeres gyaloglás után érte el a saját vonalakat.[3] 1944. október 6. után pedig a 22. SS-lovashadosztály ezred erejű különítménye került szovjet bekerítésbe, amiből nagyobb csoportban „vándorló katlanként" vagy egyénileg többen, folyamatos kitörésekkel érték el a saját vonalakat – a többség azonban odaveszett.

Emil Huober[4] SS-Untersturmführer ennek kapcsán 1973. február 12-én a következőket írta a HIAG[5] irattárosának, Wolfgang Vopersalnak[6]:

> [A]mikor a Gyula–Nagyszalonta országúton berendezkedtünk (a védelemre (vonatrészeink Gyulán állomásoztak), tőlünk északra és délre erős szovjet egységek [1944. október 6-án] áttörték az arcvonalat, hogy bekeríthessenek. Egy elfogott rádióüzenet miatt azt hittük, hogy a Mezőtúr melletti Körös-híd még lehetőséget ad a kitörésre. Éjszakai menet után [október 7-én] kora reggel elértük a Körös-hidat, de ez már fel volt robbantva, és szovjet légvédelem is védte. A hídnál még egyszer heves találkozóharcra került sor. Megrohantuk a hidat, de csak miután feljutottunk a töltésre, akkor láttuk, hogy felrobbantották. Erőteljes aknavető- és légvédelmi tűz szétszórta a harccsoportunkat:

[1] Heinz Böttcher (1917–1995 után) a 13. páncélos-tüzérezred 5. ütegének parancsnokaként 1944. március 5-én kapta meg a Német Aranykeresztet. Budapest ostroma alatt századosként az ezred I. osztályának parancsnoka volt, 1945. február 15-én (más forrás szerint 17-én) esett szovjet fogságba, ahonnan 1949-ben szabadult.

[2] Grossmann, Werner (1914–?) az ostrom alatt a 13. tüzérezred II. osztályának parancsnoka, a kitörést sikerrel abszolválta, 1945. február 20. körül egyedül érte el a saját vonalakat.

[3] CAMO 500. fond *(www.germandocsinrussia.org)*, 12482/284, 5.

[4] Emil Huober (1915–?) szolgálatát az SS-lovasságnál 1940-ben kezdte, 1944-ben eredetileg az 52. lovasezred 2. századának parancsnoka volt. A budapesti katlanból sebesülése miatt kiszállították.

[5] *Hilfsgemeinschaft der ehemaligen SS-Angehörigen* (A volt-SS-tagok segítő egyesülete), 1951-ben az NSZK-ban alakult társadalmi szervezet. Az 1970-es évekig minden politikai párttal kapcsolatot tartott, fénykorában mintegy 70 ezer tagja volt. *Wiking-Ruf*, illetve *Der Freiwillige* címen havilapot is adott ki. A szervezet 1992-ben megszűnt, tagcsoportjaiból azonban több egészen a 21. század elejéig működött.

[6] Wolfgang Vopersal (1927–1992) 17 évesen a „Totenkopf" páncéloshadosztályban szolgált, a HIAG megalakulása után haláláig az egyesület irattárosaként tevékenykedett.

A „Rudel" bombázóegység[1] egyik gépe megpróbált segíteni nekünk, de vissza kellett fordulnia a heves légvédelmi tűz miatt. A harccsoport nagy része a Köröst átúszva el tudta érni a német oldalt. Ezt a csoportot Anton Vandieken SS-Hauptsturmführer vezette, a harccsoport kisebb részét azonban – amely parancsnokságom alatt állt, illetve az ezredtörzset jelentette – az események elvágták a főerőktől.[2]

Visszaemlékezők szerint a harccsoportból öten belefulladtak a Körösbe, mintegy 500 fő azonban Vandieken vezetésével átjutott, és elérte az északi oldalra nem sokkal korábban eljutó 23. páncéloshadosztály csapatait. Kisebb csoportokban október 9-én 18, 10-én pedig 80 német katona jelent meg Újíráz és Komádi között a 128/I. páncélgránátos zászlóalj vonalainál. Anton Ameiser SS-Sturmbannführer, a harccsoport parancsnoka nem volt az átjutók között: ő mintegy 100 fővel egy másik helyszínen érte el a saját állásokat. Hasonlóan járt Emil Huober is, aki 164 fővel a német erőktől elvágva harcolt. Visszaemlékezésében erről így számolt be:

> Egy kukoricamező tette lehetővé, hogy összegyűjtsük a megmaradtakat, és egy találkozóharc után, amit a 2. svadron folytatott, mindenki visszavonult egy közeli tanyára, ahol körvédelemre rendezkedtünk be. Ekkor a harccsoport még 164 főt számlált. Az ellenséges állások felderítése után elhatároztuk, hogy az összes nehézfegyver, az ezred-páncélgépkocsi és a rádióállomás megsemmisítése, illetve a vezetéklovak visszahagyása árán a következő éjjel áttörünk, mert az ellenség körülöttünk egyre erősebbé vált. Az áttörés az összes sebesült elvitelével együtt sikerült, beleértve az alsócombján és fején lövéstől súlyosan sérült parancsnokunkat[1] is. Napközben régi csűrökben és tanyákon, illetve le nem aratott kukoricaföldeken és szőlőkben bújtunk el. Majdnem mindennap találkoztunk oroszokkal, így a folyamatos harcok miatt a létszám a menetelés végére hetven fővel csökkent. 23 nap után, 1944. október 30-án sikerült elérni Dunaföldvárnál a saját vonalat. 47 katona és tiszt jelentkezett a hadosztályparancsnoknál. Csoportunkat azonnal beosztották a hadosztály alakulataihoz. A front már a főváros előterében húzódott. Richter SS-Oberscharführer a nehézfegyverszázad géppuskásrajával a „Feldherrnhalle" páncélgránátos-hadosztályhoz törte át magát, és itt maradt állásban addig, amíg a helyzet nem tisztázódott. Én megsebesültem, először Bécsbe, majd egy felső-sziléziai kórházba, végül Stuttgartba szállítottak, ahonnan januárban a göttingeni lovasiskolára vezényeltek.[2]

[1] Hans-Ulrich Rudel (1916–1982) a Luftwaffe ezredese, a hadtörténelem legeredményesebb csatarepülőpilótája (2530 harci bevetéssel), meggyőződéses nemzetiszocialista. A kérdéses időszakban az „Immelmann" csatarepülő-osztály parancsnoka.

[2] BA-MA N 756, 2286. Emil Huober levele Vopersalnak, 1973. február 12.

[1] A személy nem azonosítható.

[2] Bayer 1980, illetve BA-MA N 756, 2286. Emil Huober levele Vopersalnak, 1973. február 12.

A KITÖRÉS MINT NÉMET HADMŰVELETI TERV

Budapest ostroma során a német védősereg többször tervezte a budapesti szovjet ostromgyűrű áttörését és a város feladását. Egy ilyen akciónak 1945. január elején, illetve a későbbi német felmentő vállalkozásokkal párhuzamosan lett volna is esélye a sikerre, noha egyik esetben sem lehetett számítani a nehézfegyverzet megmentésére, és a hadművelet mindenképpen súlyos veszteségekkel járt volna. Hitler azonban nem engedélyezte a kitörést. Karl Pfeffer-Wildenbruch, a budapesti német erők főparancsnoka végig ennek megfelelően tevékenykedett. Csak az utolsó pillanatban szánta el magát a kitörésre, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy Buda maradék részei is (a Vár és a Naphegy) a szovjet csapatok kezére kerülnek. Önállótlan magatartását jól példázzák a hadseregcsoporthoz küldött könyörgő táviratai. A „kitörés" szó helyett mindig csak „cselekvési szabadságról" mert beszélni, reménykedve, hogy Hitler ebben a formában elfogadja majd a számára elfogadhatatlant: vagyis azt, hogy az egyes emberek élete fontosabb, mint politikai céljai, ami ebben az esetben a háború lehető legtovább tartó elnyújtását jelentette.

Érdemes végiggondolni a kitörés tervezésével kapcsolatos logisztikai kihívásokat is. Leszámítva a nehézfegyverzet mozgatásának problémáját, a január elejéig végrehajtott kitörés a pesti oldal gyors kiürítését is feltételezte. Ezt

technikailag nem lett volna egyszerű végrehajtani, ráadásul lehetetlen lett volna leplezni a szovjet hadvezetés előtt, nem beszélve arról, hogy a pesti oldal gyorsított feladása igencsak próbára tette volna a német–magyar viszonyt, és ami ennél is fontosabb: a magyar honvédség harchoz való viszonyát. Morális és anyagi okokból egyaránt kizárható például, hogy a honvédség képes lett volna nagyobb kötelékekkel részt venni egy ilyen akcióban, az igencsak hálátlan „hátvéd" szerepét sem tudta volna értékelhető ideig ellátni, nem beszélve arról, hogy a honvédség teljes magára hagyása súlyosan érintette volna a nem Budapesten harcoló magyar katonák harci kedvét – ami német szempontból egyáltán nem volt elhanyagolható, hiszen a Kárpát-medencében még ekkor is a magyar csapatok adták a tüzérség és a gyalogság mintegy harmadát. A Pest feladása (január 18.) utáni két hétben egy kitörésnek arra talán még lehetett volna esélye, hogy a védők viszonylag nagy számban kimenekülhessenek, hiszen Budán a kiindúló állások ekkor még elég közel voltak a hegyekhez, így nagyobb és szervezett csoportok legalább a Zsámbéki-medence keleti széléig összefoghatók lettek volna, ráadásul a szovjet felet túlnyomórészt lekötötte a felmentési kísérletek elhárítása. Ez a lehetőség azonban január végétől a budai védelem és a felmentési kísérletek összeomlása miatt végérvényesen elveszett. Mindezeket a szempontokat érdemes mérlegelni, amennyiben a budai kitörés esélyeit az 1. páncéloshadsereg 1944. március–áprilisi harcaival hasonlítjuk össze.

Pfeffer-Wildenbruch 1945. február 10-én este a IX. SS-hegyihadtest törzsének megbeszélésén hozta nyilvánosságra döntését a kitörésről. Ezen a megbeszélésen a német hadosztályok parancsnokai is részt vettek. Komoly vita után eldöntötték, hogy a kitörést a nehézfegyverzet hátrahagyásával hajtják végre. A páncélosok alkalmazása ugyanis több okból is nagy nehézségekbe ütközött. Az útviszonyok nem voltak olyanok, hogy eljuthattak volna velük a tervezett kitörési helyekre, és a titoktartást is megnehezítette volna a páncélosok nappközben tapasztalható, meghatározott irányú és igencsak zajos mozgása. Nem egyértelmű, hogy egyáltalán lett volna elég üzemanyag az összes jármű mozgatásához. A legnagyobb nehézséget azonban az okozta, hogy a Széll Kálmán

és a Széna térnél szinte az összes utca közepén mély harckocsiárok éktelenkedett, és nemhogy páncélosoknak, de még a gyalogságnak is nehézséget okozott az átjutás.

Február 10-én egyébként is teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a további ellenállás csupán néhány napig tarthat ki, annál is inkább, mert aznap a katlannak majdnem a felét, a XI. kerületet és a Citadellát a védők önként feladták, és egy másfél négyzetkilométeres területre szorultak vissza. Ez a feladás is összefüggött a kitörési kísérlet előkészületeivel, és arra utal, hogy a IX. SS-hegyihadtest parancsnoksága már február 9-én tudta, hogy a kitörési parancs kiadása elkerülhetetlen.

A szovjet első vonal áttörését este 8 órára, a Széll Kálmán térnél tervezték, illetve több kisebb harccsoporttal a Margit körút teljes hosszában, a mai Bem moziig. A jobb szárnyon a 13. páncéloshadosztályt, a bal szárnyon a 8. „Florian Geyer" SS-lovashadosztályt sorolták be az első lépcsőbe. A második lépcsőben a 22. SS-lovashadosztály és a „Feldherrnhalle" (FHH) páncélgránátos-hadosztály következett a magyar alakulatokkal. A harmadik lépcsőt a járóképes sebesültek és a trén alkotta volna. Az első hullám csapataihoz 8-12 különböző járművet (páncélosokat és páncélkocsikat), valamint 10 Volkswagen „Schwimmwagent" (kétéltű terepjárót) rendeltek, illetve három motorkerékpárt az irányítással megbízott tábori csendőrök számára. A kitörők első hulláma elvileg 30-60 fős csoportokból állt, ezekhez egy-egy magyar katonát is beosztottak, akik jó helyismerettel rendelkeztek (a németek már egy hónappal korábban keresték azokat a magyar légvédelmi tüzéreket, akik korábban a budai erdőkben szolgáltak). Első támadási célként a Hidegkúti (ma: Hűvösvölgyi) út–Budakeszi úti elágazást határozták meg, majd a Remete-hegyen, illetve a Tinnyétől keletre található erdőben lett volna gyülekező. Reggelre a cél Tinnye elérése volt, majd koncentrált támadás következett volna Tinnyére és attól délre. Úgy tervezték, hogy a saját vonalakat másnap dél körül érik el. Még a saját csapatokkal való érintkezés felvételének a jelszavát is meghatározták: „Hitler–Hindenburg". A haditervet a legnagyobb titokban akarták

tartani, a hadosztály-parancsnokságok elvileg csak délután 2-kor, az ezredparancsnokok 4-kor, a csapatok pedig csak este 6-kor tudhatták meg. Ekkor kellett megsemmisíteni a még használható járműveket és katonai berendezéseket. A magyar egységek – parancsnokaikkal együtt – szintén csak utolsóként, este 6 órakor értesülhettek a tervről (kivéve Hindy Ivánt, aki már délután 4-kor tudott róla), mivel a német vezetés tartott a megbízhatatlannak ítélt magyarok árulásától. A hadosztályparancsnokok ugyanakkor már 10-én este megkapták a hírt a másnapi kitörés tényéről, azzal, hogy a részleteket később közlik velük; de addig mindent titokban kell tartaniuk.

A német tervek dokumentumaiból mindössze két oldal maradt fenn. Február 11-én 12 óra 50 perckor a IX. SS-hegyihadtest kiadott egy rendelkezést a hadtest csapatainak új alárendeltségi viszonyairól.[1] Már javában folytak az előkészületek, amikor 17 óra 50 perckor Pfeffer-Wildenbruch utasítást adott utolsó rádiótáviratának leadására:

1. Élelmiszerünket felhasználtuk, az utolsó töltény a csőre töltve. Budapest védői, választhatunk a kapituláció vagy a harc nélküli lemészárlás között. Az utolsó harcképes német részekkel, honvédekkel és nyilaskeresztesekkel együtt, offenzív módon új harci és ellátási bázist keresek.
2. Február 11-én a sötétedés beálltával kitörök. Kérek felvételt Szomor–Máriahalom térségében.
3. Fényjelzés: kétszer zöld = saját csapat.
4. Erők: németek 23 900, ebből 9600 sebesült; magyarok 20 000, ebből 2000 sebesült; civilek 80–100 000.[2]

Alig hangoztak el az éterben ezek a szavak, a személyzet máris hozzálátott a rádióberendezések megsemmisítéséhez. Az akció visszafordíthatatlanná vált.

[1] CAMO 500. fond *(www.germandocsinrussia.org)*, 12480/311, 134–135.
[2] Maier 1985, 518.

A nehézfegyverzet maradéka (a Gellért-hegy és Várhegy közti tüzérség) ekkorra már elveszett, vagy közelharcban volt lekötve. Az eredetileg kb. 120 páncélosból és több mint 450 lövegből 1945. február 11-én már csak 12 Panther, 6 rohamlöveg, 9 Hetzer, valamint 10–15 azonosíthatatlan harckocsi, néhány tucatnyi páncélgépkocsi és talán 50–60 különféle űrméretű löveg volt bevethető állapotban. Ezeknek nagy részét a kitörés előtti órákban felrobbantották, elsősorban azért, mert a „Feldherrnhalle" keretébe tartozó járművek a Naphegy és az Alagút között állomásoztak, és nem lehetett őket feltűnés nélkül átcsoportosítani a kitörés tervezett helyszínére. Néhány harckocsit és páncélozott csapatszállítót, amelyek a Vár északi részén voltak állásban, a parancs ellenére megkímélték, hogy a kitörésben felhasználhassák őket (legfeljebb 8–10 járműről lehetett szó).

A VÉDELEM HELYZETE A KITÖRÉS IDEJÉN

A védelem helyzete ekkorra már meglehetősen áttekinthetetlenné vált – különösen, ami a déli szakaszát illeti. A Gellért-hegyi Citadellát február 11-én a déli, kora délutáni órákban foglalták el a szovjet csapatok. A Kis-Gellért-hegy felől indított rohamban egy átállt magyar egység is részt vett, nagy veszteségeket szenvedve. A Gellért-hegy elvesztésével lényegében megszakadt az összeköttetés a Kelenföldön és a Gellért Szálló környékén elszállásolt magyar alakulatokkal, akik Pfeffer-Wildenbruch február 10-én este kiadott parancsa ellenére nem települtek át a Várnegyedbe, korábbi, Fő utcai szálláshelyükre.[1] A németek a területet február 10-én este kiürítették; a visszaemlékezők szerint csak néhány német katona maradt vissza, abban a reményben, hogy a magyarokkal együtt veszélytelenebbül fogságba eshet.

[1] Benyovszky Győző százados, a 10. gyaloghadosztály vezérkari főnöke, Botond Béla átállása után, február 11-én délelőtt tiszti járőrt küldött a Döbrentei tér irányába azzal a négyszemközt kiadott parancscsal, hogy visszatérve hangosan, mindenki füle hallatára jelentse: a szovjet páncélosok már a téren vannak. Ezzel akart kész helyzetet teremteni, hogy már senkiben ne merüljön föl az északra vonulás szándéka.

A kitörés előtti órákban a front megközelítőleg a Hegyalja út mentén vezetett föl a Naphegy és a Gellért-hegy közötti nyeregbe. A Gellért-hegy tövében a Rác fürdő feltehetően még német kézen lehetett, de a német főellenállási vonal – már ha ilyesmiről a kitörés előtti órákban egyáltalán még beszélni lehetett – a Döbrentei tér Duna-parti házsorától vezetett rövid szakaszon az Attila út, majd Czakó utca mentén a Naphegyre. Az üres tabáni lejtők ekkor már a senkiföldjének számítottak. A Naphegy német kézben volt a Hegyalja úttól a Mészáros utca mentén majdnem a Déli pályaudvarig, és a főellenállási vonal a Vérmező Mikó utcai sarkáig tartott. A Krisztina körúton a Maros utca és a Bors (ma: Hajnóczy) utca között még több házban német csapatok harcoltak, miközben a szovjet alakulatok másutt már kijutottak a Krisztina körútig és a Déli pályaudvarral szembeni Vérmezőig. A Széll Kálmán téri Postapalota felső szintjein egykori résztvevők szerint szintén német–magyar alakulatok voltak, de az alsó szinten már szovjet csapatok tartózkodtak. Ezek kifüstölésére február 10-én a 12. tartalékhadosztály harccsoportja és a Vannay-zászlóalj maradéka meglepetésszerű támadást indított a Széll Kálmán térre vezető villamosvonal árkában található és ma is látható légóbejáraton keresztül. A rohamcsoport behatolt a Postapalotába, de a szovjet csapatokat nem sikerült teljesen kiűzniük, ezért rájuk gyújtották az épületet. Ennek ellenére sem sikerült elfoglalni az objektumot, ezért a védők a kitörés folyamán még egyszer felgyújtották. A Postapalota mindenesetre a kitörés után már teljesen kiégett állapotban volt.

A további arcvonal a Margit körúton húzódott, egészen a Fekete Sas utcáig. A kitörés előtt e térségben csak kisebb vállalkozások folytak – a Margit körúton eleve lehetetlen volt bármilyen mozgás.

A KITÖRÉS MINT HADMŰVELET

Szemben a német–magyar katonai elhatározások irataival, a szovjet hadvezetés aprólékosan dokumentált intézkedései fennmaradtak az utókorra.[1] A Budát támadó szovjet csapatok létszáma február 11-én minimum 65 595 fő volt, ezt mintegy ezer magyar önkéntes egészíthette ki. Ezt az erőt több mint 600 különböző löveg és aknavető támogatta. Pfeffer-Wildenbruch már idézett táviratában saját erőit 43 900 főre tette, ebből azonban valójában csupán 14 300 fő nem volt sebesült. Hozzá kell tenni azt is, hogy ez az adat nem is február 11-ére, hanem 9-ére vonatkozott, ami azért nagy különbség, mert e két nap alatt a védők a katlan felét feladták, és a magyar csapatok nagy része lemaradt a visszavonulás során. A magyarokra vonatkozó 20 000 fős adat ezért teljesen félrevezető, nem beszélve arról, hogy a még elérhető magyar csapatok messze túlnyomó többsége nem vett részt a kitörési kísérletben, vagy ha elindult is, már az akció legelején szétszéledt. A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a harcképes és a kitörésben is részt vevő magyar csapatok létszáma nem lehetett több, mint egy-kétezer fő. Ebből viszont az is következik, hogy a kitörőknek csak a városon belül több mint négyszeres túlerővel kellett szembenézniük. Nehézfegyverzet szempontjából pedig a túlerő elsöprőnek volt mondható.

A 46. hadsereg, illetve a 2. és a 3. Ukrán Front további jelentős tartalékokkal is rendelkezett, amelyeknek egy részét a kitörés elhárítására is bevetette. A két front kitörés ellen azonnal bevethető tartalékát ekkor mintegy 33 500 katona jelentette – és akkor azokról a hadosztályokról még nem is beszéltünk, amelyek a 2. és a 3. Ukrán Front egyéb tartalékait jelentették. Összességében a szovjet vezetés legalább 91 500 katonát tudott mozgósítani a kitörőkkel szemben. Helyzete hasonló volt ahhoz a kártyajátékoshoz, aki legalább három-négy aduval rendelkezik, szemben ellenfelével, akinek mindent egy lapra kell feltennie.

[1] A kitörés részletesebb leírására lásd Ungváry–Ványai 2019.

A szovjet fél nyilvánvalóan számolt a védők kitörésével. Erre minden oka megvolt, hiszen a második világháborúban a keleti fronton egyszer sem fordult elő olyan eset, hogy német csapatok a kitörés lehetőségét elvetve kapitulálták volna. Még Sztálingrád védői esetében is voltak olyanok, akik megpróbálkoztak ilyen akcióval, pedig a feladat teljesen lehetetlen volt. A szovjetek felkészülésére jellemző, hogy a 180. lövészhadosztály már 1945. január 13-án egy másnapi kitörést vélelmezett, és az összes alakulatát riadóztatta.[1] 1945. január 30-án az 52. tarackosdandár arra kapott parancsot, hogy Dél-Budán zárja le az esetleges kitörési útvonalakat, és tartsa folyamatos készenlétben a legénység 50 százalékát, előre bekészített lőszer mellett.[2]

A rendelkezésre álló iratokban ugyanakkor nincsen nyoma annak, hogy a szovjet fél előre értesült volna a kitörés tervezett pontos idejéről. Ez egyébként amúgy sem lett volna lehetséges, hiszen Pfeffer-Wildenbruch a kérdésről eleve csak február 10-én este döntött, és ezt a döntését csak másnap tudták meg a csapatok.[3] A szovjet vezetésnek tehát akkor is csak órái maradtak volna az esetleges elhárító akciók szervezésére, ha rendelkeztek volna kémekkel a német vagy magyar parancsnokságok valamelyikében.

A „Budapesti Csoport" február 11-ei intézkedései között délután 6 óra előtt mindössze egy olyan található, amely kapcsolatba hozható a kitörés elhárításával. A nap folyamán ugyanis elrendelték a tartalékban lévő 337. lövészhadosztály átcsoportosítását Budafokról a Vérhalom tér térségébe. Az alakulatnak másnap reggel négyre kellett beérkeznie. A 18. gárda-lövészhadtest hadinaplójában indoklásként annyi szerepel csupán, hogy az átcsoportosítást azért rendelték el, mert az ellenség „több szakaszon is aktív harctevékenységbe kezdett, hogy letapogassa erőinket".[4] Az elvi felkészülésre más jelek is mutatnak. A 180. lövészhadosztály anyagaiban megtalálható egy vázlat a hadosztály vonalában és annak mélységében létesített akadályokról. Ez a Széll Kálmán tér–Mechwart liget közötti arcvonalszakaszt jelentette.

[1] CAMO 1428/1/21, 16–17. A 180. lövészhadosztály parancsnokának parancsa: „Minden valószínűség szerint az ellenség bekerített csapatai meg fogják kísérelni a kivonulást Budapestről az éjjel során. Megparancsolom..."
[2] CAMO 9865/1/18, 34–35. Hadiparancs és helyzetjelentés. Az 52. tarackosdandár törzsfőnökének parancsa: „A foglyok elmondásai alapján a Budapest város jobb partján bekerített ellenség ki szándékozik jönni a bekerítésből. Ezen kísérletet megakadályozandó a dandárparancsok megparancsolja..."
[3] Ungváry 2021, 227.
[4] CAMO 857/1/158. A 18. gárda-lövészhadtest hadinaplója 1944. december 31.–1945. október 4., 57.

A „Budapesti Csoport" Budán belül alapvetően három védelmi terepszakaszt alakított ki a kitörés elhárítására. Az első maga az arcvonal és a mögötte található 500 méter mélységű terület volt. A második védelmi terepszakaszt az egy kilométeres mélységben települt közvetlen egységek és parancsnokságok jelentették. A harmadik védelmi terepszakaszt pedig a Buda nyugati határánál, illetve a Hűvösvölgyben állomásozó NKVD-egységek adták. A védelmet támogatta két, T-34 harckocsikkal felszerelt század is.

Fontos figyelembe vennünk, hogy a budai részek beépítettsége ekkoriban sokkal csekélyebb mértékű volt, mint manapság, ami azt is jelenti, hogy a kertek között könnyebben lehetett haladni. A budai villanegyed házainak jelentős részében nem tartózkodtak szovjet katonák – akik pedig ott voltak, minden jel szerint nem voltak túlságosan előkészítve a kitörés elhárítására.

Gosztonyi Péter pontos forrás megjelölése nélkül azt sejtette, hogy a kitörésről a szovjet fél kémjei útján előre értesült.[1] Arra, hogy a kitörés időpontját elárulták volna, a most kutathatóvá vált szovjet dokumentumok nem adnak információt. A 2. Ukrán Front már említett hadinaplója utal a 337. lövészhadosztály átcsoportosítására, arról azonban nem ír, hogy ezt miért tették. Tekintettel arra, hogy február 9–10. között a védők a katlan déli részét teljesen feladták, mindenképpen nyilvánvaló volt, hogy az ostrom vége már csak egy-két nap kérdése, hiszen a védőkörlet gyakorlatilag az I. kerületre szűkült, és a szovjet fél is tisztában volt vele, hogy a védőknek hamarosan elfogynak a készleteik. Így nem kellett nagy fantázia ahhoz, hogy a szovjetek készülni kezdjenek a kitörés elhárítására. A szovjet iratokban egy információ utal a kitörés előkészítésére, nevezetesen az, hogy február 11. folyamán feltűnően sok „vlaszovista" (németekhez átállt orosz katona) átszivárgását figyelték meg a Margit

[1] Lásd Gosztonyi 1998, 144–145.

körút térségében. A 18. gárda-lövészhadtest naplójának értékelése szerint ez már a kitörés előkészítésére, mélységi felderítés céljával történt.[1]

A 2. Ukrán Front olyan bőségben rendelkezett tartalékokkal, hogy minden elképzelhető forgatókönyvre be tudta biztosítani magát. Így a kitörés hírére a Duna keleti partjáról Pomáz–Budakalász térségébe rendelte a 78. lövészhadosztályt, valamint a 10. gárda-lovashadosztályt is, amelynek Izbég–Szentendre magasságába kellett előrenyomulnia. Ezzel a kitörés esetleges északi irányát is hermetikusan lezárta.[2] Budakeszire pedig a 22. páncéltörődandár érkezett be másnap reggel 7 és déli 12 óra között, arra az esetre, ha esetleg harckocsik törnének át a védvonalon.[3]

Hozzá kell tenni: ez utóbbi intézkedés feleslegesnek bizonyult. Az a néhány páncélozott jármű, amely a rombolási parancs ellenére mégis részt vett a kitörésben, alig néhány száz métert tudott megtenni. A legmesszebb egy Panzer IV. páncélvadász jutott, ezt a Szent János Kórház előtt lőtték ki. A 13. páncélos-hadosztály egyik Panther harckocsiját a Fény utca–Retek utca torkolatánál lőtték ki az Auguszt cukrászda előtti kertből (mellette ugyanott egy lövészpáncélos is elpusztult), egy másik harckocsi pedig a Retek utca Széna téri torkolatában vált harcképtelenné (feltehetően harckocsiakna szakította el a lánctalpát). A Déli pályaudvar elől is útnak indult egy Panther, ez a Városmajor utcában égett ki.[4]

A KITÖRÉS FELSZÁMOLÁSA A VÁROSBAN

A főváros területén belül a kitörőket északnyugatról a 337. lövészhadosztály göngyölítette fel. Mint említettük, az egység február 11-én 16 órakor kapott parancsot arra, hogy Budafokról a Vérhalom térségébe települjön át. A hadosztály

[1] CAMO 9937/1/45, 14. A 109. nagy hatóerejű nehéz tüzérdandár hadinaplója egy elfogott „vlaszovistát" említ, akinek vallomása szerint további hét személy ment át a Margit körútnál húzódó arcvonalon február 10-én éjjel.

[2] CAMO 240/2779/1920. A 2. Ukrán Front hadinaplója, 1945. február 12., 49–50.

[3] CAMO 9715/1/20. A 22. páncéltörő ágyús dandár napi összefoglalója, 1945. február 2., 12.

[4] Lásd Számvéber 2011, 755–763. A harckocsikról készített felvételek a szerző birtokában vannak.

menetoszlopának zöme éppen azokban az órákban ért a Budakeszi útra, amikor keletről az első kitörőcsoportok is odaérkeztek. Ez a kitörők számára súlyos következményekkel járt, kevesen tudták ugyanis lövöldözés nélkül keresztezni a vonulás útvonalát, leszámítva természetesen azokat, akik csak 12-én napközben vagy este haladtak itt át. A hadosztály naplója szerint az első harcérintkezésre éjfél után másfél órával került sor.

Ami nem teljesen érthető, hogy hogyan tudott a seregtest Buda utcáin a sötétben nagyobb veszteségek nélkül mozogni szemben a kitörő német–magyar csapatokkal anélkül, hogy ne szenvedett volna súlyosabb veszteségeket, illetve ne tört volna ki komolyabb pánik. Ezt azért is érdemes megemlíteni, mert a szovjet katonák még annyi helyismerettel sem rendelkeztek itt, mint a németek, hiszen az ostrom során egyáltalán nem ebben a szektorban harcoltak korábban. Csak részben ad erre magyarázatot az, hogy a szovjet csapatok kifejezetten jól fel voltak készülve az éjszakai harcra.[1] Az ostrom német túlélő tisztjei közül azok, akik elérték a saját vonalakat, és elmondták harci tapasztalataikat, kivétel nélkül kiemelték, hogy teljesen felőrölte őket az éjjel-nappal zajló helységharc.[2] 12-én reggelre mindenesetre a kitörő seregtest egységei az (Új) Szent János Kórház, a Hermann Ottó utca, a Varázs utca és a hűvösvölgyi Villamos-remíz magasságáig jutottak – eredeti menetcéljukat tehát nem érték el.

Aznap a 108. és a 316. lövészhadosztály a XII. kerületben délről északra haladva fésülte át a területet, és estére az Istenhegyi út–Diana utca magasságáig jutott. A nap folyamán még a 109. nagy hatóerejű neheztüzérdandár is hallatta a hangját: tüzelt a Csalogány utca Margit körút felé eső torkolatára, a Batthyány utca első épületére, a Margit körút és a Ganz utca tömbjeire, valamint a Királyi palota környékére (összesen 45 darab 203 mm-es ágyúlőszert használtak fel). A 320. és a 25. gárda-lövészhadosztály szintén a XII. kerületet fésülte át, a 317. lövészhadosztály pedig Pesthidegkútra, illetve Budaligetre

[1] Sasso 1982 kiemeli, hogy 1944–1945-ben a szovjet hadműveleteknek már 40 százaléka éjjel zajlott.

[2] Lásd BA-MA RH 11/25 1–5. A kiképzési osztály vezetőjének megbeszélése Wolff alezredessel a nagyvárosi harcvezetésről, 1945. február 22.

vonult.[1] Pfeffer-Wildenbruchot és szűkebb törzsét 12-én a késő délelőtti órákban ejtették fogságba a Budenz úton, ugyanez történt Hindy Iván vezérezredessel és tisztjeivel a Horváth-kertben a nap folyamán.

Vélhetően ugyanezen a napon szerezte meg a 320. lövészhadosztály egyik különítménye a Királyi palotából a palota arany- és acélkulcsait, illetve egy középkori királyi buzogányt. Ezt a zsákmányt a hadtestparancsnok (37. lövészhadtest) 1945. március 1-jén küldte el Tolbuhin marsallnak.[2]

A nap végére a városban gyakorlatilag befejeződtek a harcok. A délutáni órákban a Szent János Kórházba befészkelődött németek is megadták magukat. Február 13-án délelőtt már csak elszórt lövöldözés fordult elő, elsősorban a Hűvösvölgy környékén. Ellenálló német gócok csak a XII. és a II. kerület erdős részén maradtak, de másnap estig ezeknek a felszámolása is megtörtént. Február 13-án a 25. gárda-lövészhadosztály Pesthidegkúttól keletre, a Csúcs-hegy környékén, a 317. lövészhadosztály két ezrede Solymár térségében, egy ezrede pedig Budakeszin kutatta át a területet. A 109. gárda-lövészhadosztályt teherautókon Budakalász és Pomáz térségébe szállították. A 316. lövészhadosztály aznap estére a Zöldmál–Látó-hegy–Kecske-hegy térségébe csoportosult át.[3]

A „Budapesti Csoport" utolsó, ellenséggel foglalkozó jelentése február 14-én kelt, ekkor 6 saját halott és 15 sebesült katonával szemben 191 elfogott és 500 megsemmisített német és magyar katonát jelentettek.[4] Ellenséges katonák felkutatása természetesen ezután is zajlott, de az már nem egy hadművelet részeként történt, hanem az NKVD razziáival állt kapcsolatban.

Itt kell említést tenni az NKVD civileket elfogó akcióiról is, aminek több tízezer budapesti lakos esett áldozatul.[5] A „hadifogoly-begyűjtésre" több okból is sor kerülhetett. Szerepet játszhatott benne, hogy élőben is produkálni kellett

[1] CAMO 9937/1/45. A 109. nagy hatóerejű nehéz tüzérdandár hadi naplója, 17; CAMO 857/1/158. A 18. gárda-lövészhadtest hadinaplója, 57–59.
[2] CAMO 910/1/39/2, 1.
[3] CAMO 857/1/158. A 18. gárda-lövészhadtest hadinaplója, 57–59.
[4] Uo., 62.
[5] A kérdésre lásd Bognár 2004.

– legalább részben – azokat a számokat, amelyeket korábban a szovjet jelentések Budapest védőseregének gondoltak. Legalább ennyire fontos volt azonban az a tagadhatatlan tény, hogy a magyar és a német katonák igen jelentős része átöltözött, és elbújt. A magyarok esetében ez egyáltalán nem meglepő, hiszen ők nem szembesültek nyelvi akadályokkal, és számíthattak a lakosság jóindulatára. Német katonák esetében az elrejtőzéssel elsősorban a kényszersorozott svábok próbálkozhattak. Ők is rendelkezhettek ehhez nyelvtudással, ráadásul lakhelyük sokszor közvetlenül Buda környékén volt. A bujkálók száma legalább ezres nagyságrendre tehető. Német katonák esetében arra is van adat, hogy az érintettek akár hónapokon át képesek voltak alámerülni a fővárosban.[1]

A kitörés felszámolása Buda és a front között

Az első német csoportok február 12-én reggel jutottak ki a budai hegyekbe. Aznap havazott (korábban is hó borította a területet), és ez megnehezítette a légi felderítést, ennek ellenére a délután folyamán a kitörőket több helyen szovjet csatarepülő-támadás érte. Alapvetően két fő kitörési irány bontakozott ki: a százas nagyságrendű csoportokra szakadt zöm egyenesen nyugati irányban haladt, és 12-én estére éleivel elérte a Budai-hegység nyugati nyúlványait, azaz a Zsámbéki-medence keleti szélét.[2] Mintegy ezer-kétezer fő azonban nem ezt az utat választotta, hanem Solymár és Üröm felé haladt. Összességében mintegy 15 ezren juthattak el idáig. 95 százalékuk német katona volt.

A szovjet hadvezetés fölényes helyzetét jellemzi, hogy tartalékai egy részét fel sem kellett használnia. Így a Pomáz–Szentendre térségébe átdobott 10. lovas- és 78. lövészhadosztálynak nem is adtak feladatot. A legészakibb szovjet alakulat, amely kitörőkről egyáltalán jelentett, a 99. lövészhadosztály 206.

[1] Hermann Koch és Kurt Asböck levelei a szerző birtokában.
[2] Lásd Ungváry 2021, 249–250, illetve Ungváry–Ványai 2019, 33–37.

lövészezrede volt, amelyet Pilisszántó–Pilisszentkereszt magasságában vetették be azzal a feladattal, hogy lezárja az északi kitörési irányt. Itt egyetlen csoport szétverését említi a hadinapló, február 14-én. A 351. vagy 357. magaslat mellett egy halott és egy sebesült saját veszteséggel szemben 22 halott és 28 fogoly került az eredmények listájára.[1]

A kitörés északi irányát alapvetően a 252. lövészhadosztály számolta fel, amely február eleje óta Piliscsabán állomásozott, és a front tartaléka volt. E hadosztály hadinaplója szerint 1945. február 13-án reggel Solymár körzetében, a 420. magaslatnál fedezték fel a Budapestről kitört ellenség előőrseit. A hadosztály alá rendelték az 1505. önjáró tüzérezredet és az 1255. páncéltörő tüzérezredet is – így nem túlzás az a megállapítás, hogy a kitörőket illetően verébre is ágyúkkal lőttek. Az említett erőkkel a seregtest lezárta a 10-es utat, két ezreddel átfésülte a Nagykovácsitól északra elterülő erdőt, egy ezredét pedig tartalékban hagyta. A hadosztály naplója szerint „az ellenség kisebb csoportokra oszolva, kézifegyveres és géppuskatűzzel kemény ellenállást tanúsított, különösen elszántan védve az erdős-hegyes környék felett uralkodó 558-as magaslat [Kutya-hegy] körzetét".[2] Mivel a hadinaplóban nincsen adat arra vonatkozóan, hogy itt mennyi fegyverzetet zsákmányoltak, így a jelentés valóságtartalma is kérdéses.

A hadosztály ezt a vonalat többször átfésülte, és csökkenő számban ugyan, de február 17-éig folyamatosan ejtett foglyokat. Február 12–13 között 800 megsemmisített és 79 elfogott, 14-én 500 megsemmisített és 142 elfogott, 15-én 23 elfogott, 16-án 150 megsemmisített és 22 elfogott, 17-én 123 megsemmisített és 23 elfogott ellenséges katonát jelentettek. Ezt követően az egységet más arcvonalra irányították.

A kitörő csapatok elleni főbb hadműveleteket a 23. lövészhadtest irányította, amely ekkor Telkiben székelt. A hadtest legészakibb seregteste, azaz

[1] CAMO 6634/99526/5. A 99. lövészhadosztály 206. lövészezredének hadinaplója, 34. Valamint: CAMO 1275/1/72. A 99. lövészhadosztály tüzérségének hadinapló-kivonata, 7.
[2] CAMO 1536/1/121, 37–40. A 252. lövészhadosztály hadinaplója.

az előbb említett 252. lövészhadosztály déli szomszédja a 19. lövészhadosztály volt. Utóbbi egységet az előző napokban vonták ki a frontvonalból, és Zsámbék–Perbál között tartalékba helyezték (egy ezrede a frontvonalban maradt). A seregtest február 12-én délután a Telki–Budajenő–Perbál–Tinynye vonalban zárta le a Zsámbéki-medencét. Erődítési munkálatokra a környék lakosai közül ezekben a napokban több száz főt mozgósítottak. A hadosztály jelentése szerint a Zsámbéki-medencében a havazás az utakat 12-én részben járhatatlanná tette.

Az események értékeléséhez szükséges néhány megjegyzést tenni a terepviszonyokról. Szemben az északi iránnyal, ahol a kitörők zömmel erdős területen mozoghattak, és csak kisebb nyílt sávokat kellett leküzdeniük, a Zsámbéki-medence 5–10 kilométeres nyílt terepet jelentett. Ráadásul ez a terep további nehézségeket is tartogatott. A medence nyugati szélén Zsámbék, Tök és Perbál községek már 1945-ben is elég közel voltak egymáshoz, a házakból a terepet kelet felé teljes mértékben tűz alatt lehetett tartani. Amennyiben ez mégsem állította volna meg a kitörőket, újabb akadályt jelentett, hogy a három községtől nyugatra a terület emelkedni kezd. A szintkülönbség ugyan nem több mint 100 méter, ám ez sem kevés, ha figyelembe vesszük azt a fizikai teljesítményt, ami ahhoz kellett, hogy egyáltalán eljusson valaki idáig. Sokak számára végzetesnek bizonyult, hogy a front a Nyakas-tető előtt, Tök magasságában északnyugatra fordult. A budai hegyek nyugati pereméről induló kitörők ugyanis először csak a németek Szomornál fellőtt világítórakétáit látták, miközben a frontvonal fekvését a Nyakas-tető teljesen eltakarta. Amennyiben viszont csak a világítórakéták alapján tájékozódtak, akkor nagy esséllyel nem fordultak időben délnyugatra, hanem helyette Somodorpuszta irányában további egy-két kilométert tettek meg a szovjet vonalak mögött, folyamatosan kockáztatva, hogy rajtuk ütnek.

A 19. lövészhadosztály február 12–14. között jelentős ellenséges erők felmorzsolását jelentette. 13-án a Budakeszi és Telki közt haladó út mellett egy 260 fős ellenséges csoportot semmisítek meg, 39 katonát (köztük egy ezredest)

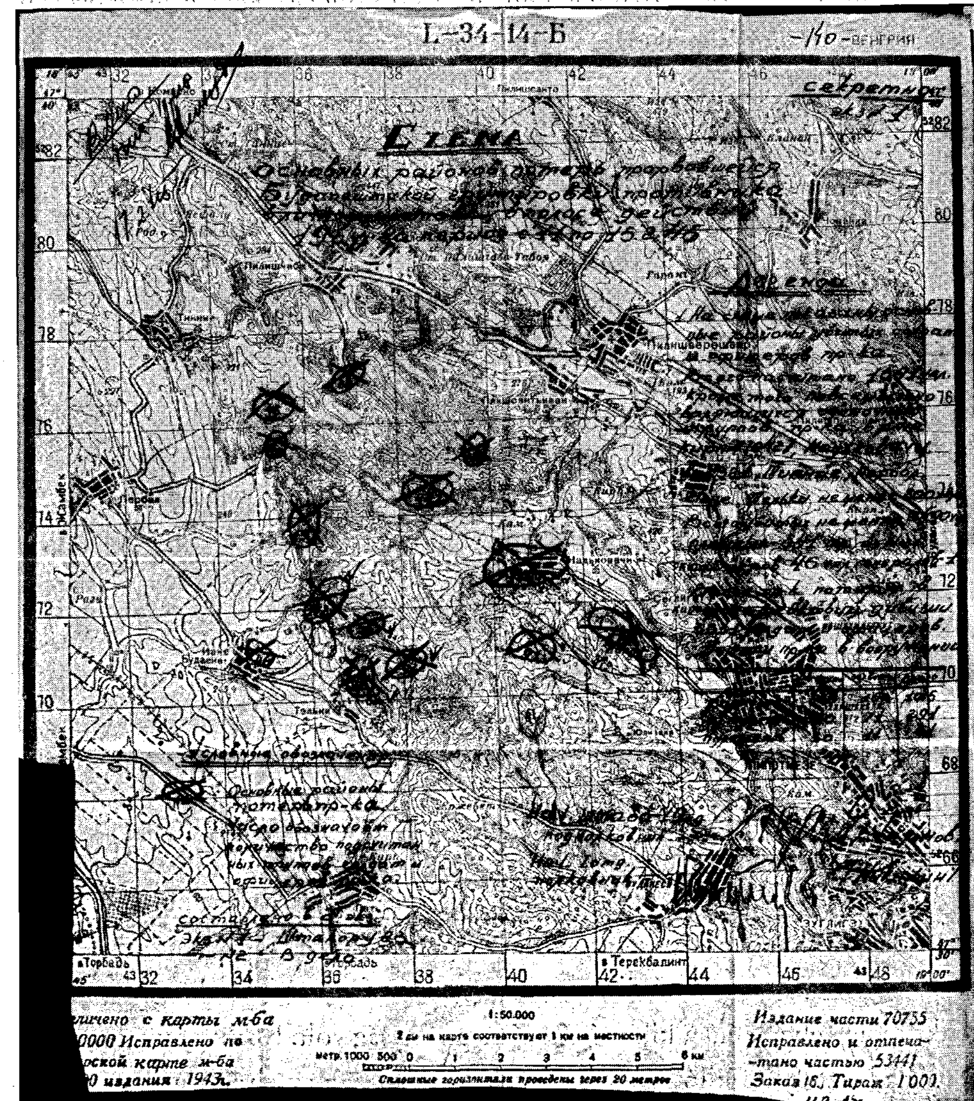
fogságba ejtettek. 14-én reggel 5 órakor Budajenőn a kitörő csapatok megtámadták a hadosztály-parancsnokságot is. Az aznapi mérleg 250 fogságba ejtett és 1200 elpusztított német katona volt 5 saját halott és 12 sebesült mellett.[1] 15-én 101 fogolyról és 350 halott kitörőről írt a hadinapló, miközben a hadosztály saját vesztesége csupán 2 halott és 5 sebesült volt. Még február 16-án is arról számoltak be, hogy az ellenség több kísérletet tett az erdőszegély vonala melletti védőállások áttörésére (62 fogoly, 80 halott kitörő, a saját csapat vesztesége 3 halott és 7 sebesült). 17-én éjjel a hadosztály visszatért Zsámbék–Tök–Kirva (Máriahalom) vonalába, de a budai hegyek kijáratainál még három megerősített lövészszakaszt hagyott (aznapra 12 halott és 7 fogságba ejtett kitörőt említ a hadinapló). Összeadva az eredményeket, 3491 halottról és 261 fogolyról számoltak be.[1] A kitörés után a hadosztály tiszti bizottságokat küldött ki a területre a hullák megszámolására. Ezek a bizottságok 2490 halottat jelentettek, megemlítve azt is, hogy a foglyok száma 541 fő.[2]

Az adatok közötti különbségre jelenleg nem tudunk magyarázatot adni; valószínűsíthető azonban, hogy a második adatsor pontosabbnak tekinthető. Az élőerő-veszteség mellett zsákmányként 1015 puska, 291 géppisztoly és 41 géppuska került a szovjetek kezére. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a kitörők fele fegyvertelen volt, másrészt viszont figyelemre méltó, hogy a kitörők egy része még ekkor is képes volt géppuskákat és hozzá tartozó rakaszokat cipelni a behavazott erdei utakon (egy MG-42 súlya 11,5 kg, a hozzá tartozó rakasz majdnem ugyanennyi volt).

A 19. lövészhadosztálytól délre a 11. gárda-lovashadosztály Alcsút mellől indult február 12-én este 5 órakor Pátyra. A seregtest 13-án délelőtt Nagykovácsi déli részéig fésülte át az erdőséget, és több mint 100 ellenséges katona megsemmisítését jelentette 21 hadifogoly mellett. Estére a 37. gárda-lovasezred

[1] CAMO 871/1/105. Napi jelentések. A hadosztály hadinaplójának egyik, kézzel írt variánsában ettől némileg eltérő számok szerepelnek (2842 halott és 493 fogoly): CAMO 1087/1/32.

[2] CAMO 871/1/105. A 19. lövészhadosztály sávjában, 1945. február 11. és február 15. között, a budapesti csapatösszevonásából kitörő ellenség veszteségeinek térképe a főbb körzetekkel. Térképvázlat.

Német veszteségek a szovjet 19. lövészhadosztály térképén

visszatért Perbálra, ahol a 19. lövészhadosztály védekezését segítette. Február 14-én hajnali 1 órakor Perbál felé támadt az erdőből egy kétezer főre becsült német csoport, amelyet hamarosan megsemmisítettek.

A Zsámbéktól délre védekező 59. gárda-lövészhadosztály is kapott a kitörés kapcsán feladatot. A 179/2. gárda-lövészzászlóalj Bicske–Zsámbék irányába fésülte át február 14-én a terepet, de nem jelentett arról, hogy ellenséggel találkozott volna. Így kizárható, hogy komolyabb kitörő csoportok Zsámbéktól délre próbálkoztak volna az átjutással.

Az utolsó adat, ami a budai hegyekben a kitörőkkel kapcsolatos, 1945. február 18-áról származik. A 23. lövészhadtest összesítő jelentése szerint február 17–18. között saját veszteség nélkül 106 kitörőt öltek meg, és 11 főt ejtettek fogságba. A jelentés érdekessége, hogy a kitörők kapcsán három felgyújtott gépkocsit is említ – ezeket a kitörők csak útközben köthették el valahol, az ugyanis kizárt, hogy Budapestről folyamatosan gépkocsival jöttek volna.[1]

A senkiföldje elérése

A kitörők zömének útjában az utolsó akadályt a 19. lövészhadosztály egyik ezrede és a 49. gárda-lövészhadosztály jelentette, amelynek állásai Zsámbék és Sárisáp között húzódtak. A front nem volt különösebben sűrűn megszállva, amit a terepviszonyok indokoltak: a Zsámbék–Perbál előtti erdő eleve kizárta a harckocsitámadást, az ellenség Szomor melletti pozíciói pedig meglehetősen kedvezőtlenek voltak – amit az is illusztrál, hogy a két frontszakasz között húzódó senkiföldje helyenként 3 kilométer széles pusztaság volt. Ez magyarázza, hogy a 49. hadosztály 18 kilométer hosszú védőszakaszán az első vonalban mindössze 1008 katona harcolt, egy kilométerre tehát csak 56 ember jutott. Az első vonal mögött azonban mélységben ennek legalább háromszorosa állomásozott

1 CAMO 871/1/115. Kivonat a 23. lövészhadtest hadinaplójából, 1945. február 15–19.

még, nem beszélve a különféle hadsereg- és hadtestközvetlen tüzér- és páncéltörő-alakulatokról.

A kitörés szempontjából tehát a 49. gárda-lövészhadosztály leküzdése volt az utolsó próbatétel. Ezt elvileg egy német felmentő akció is segítette volna. Február 14–15-én éjjel a német 96. gyaloghadosztály egy zászlóalja 11 darab, úgy-ahogy helyrehozott harckocsival (feltehetően Marder páncélvadászokkal) Szomorról Anyácsapusztára támadt. Az akció eleve elkésett volt, hiszen a kitörők messze túlnyomó többsége ekkor már holtan hevert a Zsámbéki-medence szántóin. A támadás ezzel együtt részleges sikerrel járt, mert elfoglalta a 144. lövészezred 4. századának állásait. Német adatok szerint ez az akció közel 100 halott és sebesült katona árán mintegy 50 kitörőt tudott átjuttatni a saját vonalakhoz. A 49. gárda-lövészhadosztály azonban már aznap reggel 4 óra 30 perckor visszafoglalta saját állásait.[1] Mindezt a 49. gárda-lövészhadosztály hadinaplója is alátámasztja: abban hat támadó harckocsi szerepel, amelyből egyet ki is lőttek, és az ellenségnek 60 fős veszteséget okoztak.[2] Ettől kezdve a szovjet iratokban nincs nyoma annak, hogy kitörők átjutását regisztrálták volna. Hozzá kell tennünk: a 23. lövészhadtest február 9-én éppen ezen a terepen tartott egy elméleti hadgyakorlatot, amelyben az ellenség Szomorról történő támadását és elhárítását modellezték.[3]

A kitörők felszámolása február 17-éig nagyjából itt is befejeződött. Február 15-én 116 halott és 61 elfogott, február 16-án összesítve 230 halott és elfogott, 17-én 135 halott és 43 elfogott német katonára van adat.[4] Ezt követően nincs nyoma kitörő csoportok felszámolásának – noha más forrásból tudható, hogy egészen 1945. március elejéig előfordult bujkáló német katonák elfogása vagy megsemmisítése.[5]

1 Maier 1985, 117–118.
2 CAMO 1158/1/93. A 49. gárda-lövészhadosztály hadinaplója.
3 CAMO 871/1/105. A 19. lövészhadosztály egységeinek védekezési terve, 1945. február 9.
4 A számokat a 10. és a 23. lövészhadtest alárendelt alakulatainak itt már idézett hadinaplói, illetve napi jelentései alapján számoltuk ki.
5 Hermann Koch-interjú a szerző birtokában.

Hadműveleti értékelés

A kitörés mint hadművelet a számok oldaláról is megközelíthető. Említettük korábban, hogy Pfeffer-Wildenbruch 1945. február 11-én délután a sebesültekkel együtt 43 900 fős saját létszámot jelentett, amiképpen arról is szóltunk, hogy a 20 000 főre taksált magyar alakulatokat tekintve ez a szám egészen biztosan jelentősen felülbecsült volt, hiszen ez utóbbiaknak legalább a fele épp február 10–11. között az ekkor kiürített XI. kerületben fogságba esett, és már nem vett részt a kitörésben. Pfeffer-Wildenbruchnak a német alakulatokra vonatkozó

A 22. SS-lovashadosztály obersturmführeri rendfokozatú tagja közvetlenül az átjutás után. A fotó kizárásos alapon csak egy Tavasi nevű, közelebbről nem azonosítható személyt vagy Max Tenglert, az egység tüzérezredének 9. ütegparancsnokát ábrázolhatja.

becslése azonban nagyjából pontosnak tekinthető. Mivel a német sebesültek egy része nem volt járóképes, abból indulhatunk ki, hogy német részről 15–20 ezer fő vehetett részt a kitörésben, akik közül 8–15 ezer juthatott ki a budai hegyekbe. Tudjuk, hogy a kitörők közül 700 átjutott, legalább 1000 pedig (bár az is lehet, hogy 2–3 ezer) elbújt a városban. A maradék viszont mindenképp veszteséglistára került.[1] Mindebből következik, hogy a több mint 52 ezer hadifogolyról és megsemmisített katonáról szóló szovjet győzelmi jelentések ezekre a napokra több mint 50 százaléknyi túlzást tartalmaztak.

A szovjet veszteségi adatok csak töredékesen érhetők el. Bizonyos következtetéseket azonban ezek is lehetővé tesznek, mert több alakulat adatai rendelkezésre állnak, és ezekből következtetni lehet az adattal nem rendelkező egységekre. A szovjet erők kitöréssel kapcsolatos becsült vesztesége 200–300 halott és mintegy 600–800 sebesült lehetett. Ezzel szembeállítva a kitörők vesztesége még akkor is 22 200 fő, ha ebbe csak a német csapatokat és csak a németek által jelentett utolsó számadatot számoljuk (23 900 fős összlétszámmal számolva, akik közül legalább ezren bujkáltak és hétszázan átjutottak)[2]. A valós számok ennél is súlyosabb veszteséget mutatnak, hiszen a kitörésben (legalábbis annak kezdeti szakaszában) még nagyjából ezer magyar katona is részt vehetett. Szerény becslések szerint is a szovjet és német fél veszteségei (magyarok nélkül) 1 : 27-hez aránylanak, ha pedig csak a halottakat vesszük, akkor az 1 : 50-et is elérhetik. A jelenleg rendelkezésre álló forrásokból ugyanakkor nem dönthető el, hogy a kitörők veszteségének mekkora százaléka esik a német és mekkora a magyar csapatokra. Feltehetően nem járunk messze a valóságtól, ha a városon kívüli veszteségek 95 százalékát a németekre számítjuk.

A kitörés mint hadművelet öngyilkos és értelmetlen vállalkozás volt. Van azonban a történteknek egy másik olvasata is. Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy meddig volt képes a német katonaság hatékony ellenállást kifejteni, akkor

[1] Ungváry 2021, 253, illetve Ungváry–Ványai 2019, 43–44.
[2] Maier 1985, 518.

megállapíthatjuk, hogy rettenetes áldozatok árán ugyan, de a német csapatok majdnem fele, kb. 10 000 fő eljutott a budai hegyek nyugati és északi pereméig. Ahhoz képest, hogy a tervszerű vezetés a kitörés első óráiban összeomlott, és a kitörők legalább harmada már eleve sebesült állapotban indult el, elképesztő belső kohéziós erőről tanúskodik, hogy ezek az emberek egyáltalán el tudtak jutni a Zsámbéki-medence széléig. Még inkább elképesztő, hogy még ezt követően sem bomlott fel teljesen a katonai fegyelem, amire leginkább az utal, hogy a szovjetek még Tök–Perbál térségétől nyugatra is zsákmányoltak német géppuskákat – ez azt jelenti, hogy még itt, legalább 30 kilométeres menet után is akadtak legalább háromfős, nehézfegyvert és rakaszokat cipelő csoportok. A szovjet hadinaplókból egy hajtóvadászat képe bontakozik ki, és az összképet illetően ez nagyjából így is lehetett. Azt sem szabad azonban elfelejteni, hogy Budán és a budai hegyekben a kitörők többször képesek voltak áttörni szovjet záróvonalakat, sőt esetenként valóságos pánikot is előidéztek a szovjetek soraiban.[1]

Végül említést kell tenni a szovjet és német veszteségek arányáról is. Az, hogy ez az 1 : 20 és 1 : 50 közötti tartományban szóródik, leginkább azt mutatja, hogy a kitörés esély nélküli vállalkozás volt. A számok azonban arról is árulkodnak, hogy a kitörők jelentős része valójában nem is harcban veszítette életét. Visszaemlékezésekből is tudható, hogy az elfogott katonák tömeges kivégzése egyáltalán nem volt ritkaság, és ezekre a szituációkra áttételesen a szovjet hadinaplók is utalnak. A 30-50 kilométeres meneten és két hóban töltött éjszakán átesett német katonák legalább harmada sebesülten egyszerűen nem is volt abban a helyzetben, hogy képes legyen komolyabb ellenállást kifejteni. A kitörők túlnyomó többségét egész egyszerűen agyonlőtték, vagy halálra verték.

[1] Harry Phoenix-, Lichtenberg Judit-, Ernst Schweitzer- és Johannes Finger-interjúk a szerző birtokában. Lásd továbbá Radnótiné 2016, II. kötet 410–411. A János Kórház történetét feldolgozó évkönyvben dr. Gyarmathy Ferenc visszaemlékezése is arról számol be, hogy a kórházban berendezkedett szovjet csapatok pánikszerűen menekülni kezdtek, amikor értesültek a kitörésről. Lásd: Szent János Kórház 1995, 229–232.

A KIJUTOTT TISZTEK

Az alábbi összeállítás arra vállalkozik, hogy a rendelkezésre álló személyzeti okmányok segítségével egy kollektív biográfiában vázolja fel a kitört és ki is jutott német katonatisztek csoportját. Több ok miatt is célszerűnek tartottam, hogy vizsgálatomban csak a német tisztekkel foglalkozzam. Magyar kitörőket csekély és ezért nem reprezentatív számuk miatt felesleges lett volna bevonni a vizsgálatba, nem beszélve arról, hogy az ő esetükben teljesen más a katonai háttér és mások az ezzel kapcsolatos politikai problémák is. (A kitörés egyébként csak négy magyar tisztnek sikerült,[1] és ők együtt jutottak át, szemben a német tisztekkel, akik legalább 10-20, kisebb csoportban.)

A NEVEK

Az első ismert névsort 1945. február 15-én 12 óra 30 perckor továbbította a 6. hadsereg személyzeti osztálya a Dél hadseregcsoportnak. Ez 42 családnevet tartalmazott, azokat is sok esetben elírva. Egy második, 1945. február 19-ei állapotot tükröző jelentés csak az SS kötelékébe tartozó átjutott tisztekről tájékoztatott (beleértve ebbe a rendőrtiszteket is, akik ekkor már átszervezés miatt

[1] Az érintettekre lásd Dávid–Miklós 2018.

kivétel nélkül az SS-hez tartoztak). Ebben az SS vonatkozásában tíz személylyel több átjutott szerepel, és az esetek egy részében keresztneveket is írnak, ami lehetővé teszi az előző lista elírásainak pontosítását. Más forrásból még egy Wehrmacht-tiszt neve ismert. Mindez azt jelenti, hogy elvileg legalább 53 tisztnek sikerült 1945. február 19-éig elérnie a saját vonalakat.[1]

Az 53 főből jelenlegi tudásunk szerint 16 személy esetében a néven túl csak a szolgálati hely és a rendfokozat állapítható meg. 37 fő esetében viszont rendelkezünk annyi adattal, hogy életrajzok állíthatók össze. Négyen 1901 előtt születtek, hatan 1901–1910 között, húszan 1911–1920 között, és heten 1920 után. A legidősebb két átjutó, Heinrich Martin (1894) és Aegidus Faulstich, magyarul Faulstich Egyed (1899) már életkoruk miatt is figyelemre méltó teljesítményt nyújthattak azzal, hogy képesek voltak erre a rendkívüli állóképességet követelő erőkifejtésre (rejtőzködés, futólépés, alvás nélküli éjszakázás a szabadban fagypont alatti hőmérsékleten). A maga 163 centiméterével minden bizonnyal Faulstich volt a társaságból a legalacsonyabb – ez a méret nem egy tipikus SS-tisztre vall.

Születési hely szempontjából feltűnő a nem németországi születésűek nagy száma. Öten születtek az 1918 előtti Magyarország területén, közülük hárman Erdélyből, ketten a későbbi Szlovákiából, ketten pedig Magyarországról származtak. Emellett képviseltette magát két baltikumi és egy szudétanémet is.

Az 1918 előtti határokon belül született SS-tiszteket vizsgálva egyébként érdekes eredményekre juthatunk. A legismertebb karrier talán Artur Phlepsé, aki a román hadseregben a hegyicsapatok altábornagyi rendfokozatáig vitte, 1941-ben mégis átlépett az SS soraiba – ő azonban nem harcolt Budapesten. A magyar fővárosban harcoló SS-tisztek közül eddig harmincnégy erdélyi, hat délvidéki és négy szlovákiai születésű népi német személyt sikerült azonosítani. Ebből hatan az 1920 utáni határokon belül születtek. Az adatokat közelebbről vizsgálva feltűnő, hogy a magyarországi, illetve az erdélyi születésűek

[1] BA-BL NS 33/368 Namentliche Liste der Führer, die bis zum 19. 2. 45. durch die Auffanglager dür B. Rückkämpfer erfasst wurden, valamint Funkspruch dr Armeegruppe Balck von 15. 2. 45. 12.50 Uhr an Heeresgruppe Süd IIa; BA-MA RH 2/332, 146–147.

Átjutott német katonák Tarjánban 1945. február 14. körül egy német propagandafotón. Balról a második személy feltehetően Joachim Boosfeld Hauptsturmführer

között alig van nem polgári hátterű személy – a szatmári svábok például egyáltalán nem képviseltették magukat ebben a körben, ezzel szemben az erdélyi hátterű SS-tisztek messze túlnyomó többsége a nagyobb városokból (Szászrégen, Nagyszeben, Beszterce, Brassó) származott.

A saját vonalak elérése, azaz az átjutás időpontja a legtöbb esetben nem állapítható meg pontosan. Nincs adat rá, hogy 1945. február 13-a este előtt bárki is átjutott volna – ez már a leküzdendő távolság miatt sem valószínű. A legrövidebb, ténylegesen megtett gyalogutat számítva (a Széna tér/Vérmező–Svábhegy/Hűvösvölgy–Nagy-Kopasz-hegy–Zsámbéki-medence–Szomor vonalon) ez nagyjából

40-45 km lehetett, de volt olyan, a Pilisen keresztül vezető út, ahol 80 km-t is megtettek. Akiknél a datálás egyáltalán lehetséges volt, azok zömmel 14-én hajnalban vagy délelőtt (tehát két nap alatt) értek át. Tizenegyen érkeztek ezt követően. Tudunk két kitörőről, akik a Zsíros-hegy–Pomáz–Dobogókő északi oldala–Esztergom vonalon több mint négy nap alatt tették meg az utat. Abból ítélve, hogy az átjutás után kivétel nélkül mindenki kórházba került, feltételezhető, hogy vagy sebesült vagy fagysérült állapotban érkeztek meg a saját vonalakhoz. A megérkezés helye a legtöbb esetben nem állapítható meg teljes pontossággal, de annyi bizonyos, hogy senki sem jutott át a mányi frontszakaszon, ahol jelenleg a „kitörési emlékmű" áll. Az emlékmű helye tehát egy fikciót takar. Mányt ugyanis a szovjet csapatok 1945. február 9-én elfoglalták, és a frontvonal nem ott húzódott, ahol ma a kitörési emlékmű áll. Mánytól északra, Felsőörspusztánál ugyan valóban jutottak át katonák, de ők nem Mány felől, hanem keleti irányból érkeztek.

Az 53 átjutott tiszt közül 28-an az SS, 3-an a rendőrség, 22-en pedig a Wehrmacht kötelékébe tartoztak. Rendfokozat szerint 23 hadnagy, 16 főhadnagy, 9 százados, 2 őrnagy és 3 alezredes. Csapattest szerinti bontásban:

- 5 fő a 13. páncéloshadosztályhoz;
- 11 fő a „Feldherrnhalle" páncélgránátos-hadosztályhoz;
- 17 fő a 8. SS-lovashadosztályhoz;
- 11 fő a 22. SS-lovashadosztályhoz;
- 2 fő a IX. SS-hegyihadtesthez;
- 4 fő egyéb alakulatokhoz tartozott;
- a sort pedig három SS-rendőrtiszt zárta.

Ezek az arányok nem teljesen feleltek meg az ostromban részt vevő német csapatok arányának, mert a „Feldherrnhalle" tisztjei felül-, a 13. páncéloshadosztály és az egyéb alakulatok alulreprezentáltak. Tekintettel arra, hogy az eredeti csapatkötelékek már a városon belül – a Széna tér és a Szent János Kórház között – szétszóródtak, és a későbbiekben még legalább két-három alkalommal

spontán átrendeződtek, az átjutókra jellemző összetétel teljesen véletlenszerűnek és esetlegesnek tekinthető: Egyetlen olyan csoport sem ismert, amely a kiindulásihoz akár csak kicsit is hasonló összetételben jutott volna át.

Katonák, mint bárki más?

A kitörés emlékezete köré fűződő sajátos szubkultúra a „becsület napja" néven szokta emlegetni az eseményt. Úgy tűnik, e szubkultúra tagjait nemigen foglalkoztatja az a kérdés, hogy „hőseik" valójában hogyan és miképp kötődtek a nemzetiszocialista rendszerhez. Az ezzel kapcsolatos publikációkban még a kérdésfelvetés sem történik meg, azt sugallva, hogy azok, akikre az emlékezés történik, ugyanolyan katonák voltak, mint bárki más. Mindez annyiból nem is teljes tévedés, hogy a kitörésben való részvételnek elsősorban nem elvont ideológiai okai voltak, hanem – amiképpen ez a kötetben közölt visszaemlékezésekből is nyilvánvalóvá válik – a túlélés ösztöne volt meghatározó. Amennyiben azonban egy kicsit közelebbről vizsgáljuk meg a kitörők csoportját, akkor több zavarba ejtő dologgal is találkozhatunk. Az SS tisztjei például csak Himmler külön engedélyével házasodhattak templomban, és személyzeti anyagaik azt mutatják, hogy mindazok, akik 1941 előtt léptek be az SS-be (a 28-ból 10 fő), szinte kivétel nélkül kiléptek az egyházból. A Waffen-SS mint intézmény finoman szólva sem volt ideológiamentesnek tekinthető. Tiszti rendfokozatú tagjai tehát egyáltalán nem voltak ugyanolyan katonák, „mint bárki más".

A katonai hősiesség kapcsán nehezen felejthető el, hogy német oldalon a kitartásnak – bármilyen nemes megfontolásokból táplálkoztak is volna az ezzel kapcsolatos motivációk – milyen addicionális következményei voltak. Minden egyes nap, ami a szovjet csapatok feltartását eredményezte, egyúttal a nyilaskormányzat működését is meghosszabbította. Minden egyes nap, amivel a keleti fronton a háború elhúzódott, magyar állampolgárok százai pusztultak el szörnyű körülmények között az ország nyugati határára tervezett Birodalmi Védőállás

építésénél vagy a koncentrációs táborokban. Ezzel szemben persze felvethető, hogy a parancsot teljesítő katona nem láthatta át a háború nagyobb összefüggéseit, tettei kényszerpályákon mozogtak, és nem tehető felelőssé a vezetés bűncselekményeiért. Bár véleményem szerint ez a gondolatmenet több ponton is támadható, kritika helyett a továbbiakban az egyének történetén keresztül kísérlem meg bemutatni: hogyan is viszonyultak a kitörés fontosabb résztvevői a náci hatalmi rendszerhez egyes konkrét esetekben.

A vizsgált csoportból öt fő esetében található adat arra, hogy az érintett az átlagot jóval meghaladóan képviselte a náci szellemiséget, illetve hogy szolgálati helyéből adódóan háborús bűncselekményekben vett részt. Ez elsőre kevésnek tűnhet, ám fontos megjegyezni, hogy az 53 személyből mindössze 25 esetében sikerült megállapítani háború alatti beosztásaikat.

Elsőként említhető itt dr. Faulstich Egyed, aki korábban civilben Németbólyban orvosként dolgozott, és legkésőbb 1933-tól a magyarországi német népcsoport egyik keményvonalas vezetőjeként tűnt fel. Nem tudjuk, mikor kötelezte el magát a nemzetiszocializmus mellett, mindenesetre már 1935-ben tanulmányt írt a *Südostdeutsche Forschungen* című lapban a következő címen: *A németek nem németekkel szembeni biológiai felsőbbrendűségének alapjai és feltételei*. Mindez a felsőbbrendűség Faulstich szempontjából a magyar lakossággal szemben volt elsősorban érdekes: 1942-ben a Volksbund frissen felállított Népegészségügyi Főhivatala és ezen belül a Fajpolitikai Hivatal vezetője lett. A magyar csendőrség „pángermán agitátorként" tartotta nyilván; ezzel magyarázható, hogy bár már az első világháborúban tartalékos hadapród őrmesterként vett részt, a későbbiekben sem nevezték ki tisztnek. 1944. április 5-én is csak a honvéd zászlósi rendfokozatot kapta meg. Ehhez képest a Waffen-SS nem sokkal később, 1944. október 1-jén már főhadnagyként tartotta nyilván.[1]

Kurt Wegener századosi rendfokozatban érte el a saját vonalakat a kitörés során. Az ő katonai karrierje 1927-ben indult, ekkor lépett be a Reichswehrbe.

[1] BA-BL 9361/III-523692.

1934-ben átjelentkezett a Luftwaffehoz, 1937-ben pedig az SS-be, ezen belül is a brandenburgi Totenkopf-Sturmbannba (halálfejes osztag) lépett be. Szolgálati helye 1939-ig a brandenburgi koncentrációs táborok valamelyike (feltehetően Sachsenhausen) volt. A háború kitörése után Lengyelországban szolgált mint megszálló, 1941-ben a 2. SS-lovasezred 4. (nehéz) százada parancsnokaként vonult el a harctérre. A két SS-lovasezred, amelyekből később a 8. majd a 22. SS-lovashadosztályt is felállították, 1941 nyarán a Poleszje-vidékre (Polézia) került mint megszálló erő. Itt Himmlertől arra kaptak parancsot, hogy a „nemzeti szempontból ellenséges vagy fajilag és emberileg alacsonyabb rendű" [sic!] lakosság férfi tagjait le kell lőni. A Poleszje-vidék falvait és kisvárosait átfésülő lovasezredek tizenkét nap alatt 13 788 agyonlőtt zsidót jelentettek, miközben saját veszteségük két, aknarobbanás miatt meghalt személy volt. A tömeggyilkosságok 1941. augusztus végétől folytatódtak, és további több mint húszezer áldozatot követeltek.

1964. április 20-án a braunschweigi bíróság végül négy személyt ítélt el a tömeggyilkosságokban való részvétel miatt öt, illetve négy év börtönre. Egyikük Kurt Wegener volt. Minimálisan 1700 személy meggyilkolásában találták bűnösnek, ám a bíróság csak egyetlen esetet, a Pinszk mellett 1941. augusztus 5–9. között végrehajtott mészárlást vizsgálta, amelynek során összesen 9000 férfit végeztek ki (a nőket és gyerekeket ekkor még életben hagyták). Wegener egysége azonban számos más helyen is gyilkolt, és az SS-lovasság már Lengyelországban is tömeggyilkosságok sorozatát követte el, részben lengyelek, részben zsidók ellen. Ezek miatt azonban 1945 után egyetlen eljárás sem indult.

Ignaz Temmel főhadnagy ellen ugyan nem indult eljárás, ám az előbb említett braunschweigi bírósági eljárás egyértelműen bizonyította, hogy Temmel egysége is részt vett azokban a tömeggyilkosságokban, amelyeket az SS-lovasezredek követtek el a Pripjaty-mocsarakban. Temmel a kérdéses időben az 1. SS-lovasezred 2. századában szolgált mint lovas katona.

Ugyanez állítható Siegfried Korth esetében is, aki ugyanekkor a 2. SS-lovasezred 5. századában szolgált egyszerű katonaként.

Rudolf Birtler hadnagy a Beszterce-Naszód vármegyei, akkor felerészben szászok, negyedrészben magyarok és negyedrészben románok által lakott Teke faluban (ma: Teaca) született 1914. április 12-én. Az ő SS-szel kapcsolatos motivációiról jelenleg semmit nem tudunk – az is elképzelhető, hogy az SS-be csak azért lépett be, mert nem akart a magyar hadseregben szolgálni (ennek egyébként a nyelvtudás hiányosságaitól kezdve a rosszabb szociális ellátásig számos, politikától független oka lehetett). Mindenesetre tény, hogy 1944 novemberében, amikor első szolgálati helyét az SS személyzeti kartonján megadták, a „koncentrációs tábor" kifejezés szerepel. Birtler felelősségét a későbbiekben nem kutatták. Igaz, koncentrációs táborok személyzetéhez elvileg bárki kerülhetett. Különösen azoknak volt erre nagyobb esélyük, akiknek egészségi állapota a frontszolgálatot nem tette lehetővé.

Összegezve: jelenlegi tudásunk szerint a kitörés összes tisztjének töredéke, a sikeresen kitörő SS-tiszteknek viszont már nem teljesen jelentéktelen hányada volt érintett valamilyen módon nemzetiszocialista bűncselekményekben. Figyelemre méltó, hogy a Wehrmacht-tisztek esetében ilyen ügyeknek még a gyanúja sem merült fel – ez bizonyára azzal függött össze, hogy a Budapesten harcoló Wehrmacht-alakulatok korábban sem partizánvadász akciókban, sem más „pacifikáló" feladatban nem vettek részt. Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy miért követtek vagy követhettek el a fent említett személyek bűncselekményeket, akkor viszont csupán két személynél állapítható meg túlbuzgó azonosulás a náci értékrenddel: Wegener és Faulstich esetében. Utóbbiról viszont csak annyi mondható el, hogy náci volt ugyan, de semmilyen háborús bűncselekmény nem kapcsolható a személyéhez.

A 36. TÜZÉR MÉRŐ OSZTÁLY BUDAPEST OSTROMA ALATT ÉS A KITÖRÉSBEN

A továbbiakban egy kicsi egység sorsán keresztül kívánom megvilágítani, hogy mit is jelentett ez a történelmi esemény az egyes emberek szempontjából. Egy véletlennek köszönhetően találtam rá a Wehrmacht tájékoztató szolgálata által keletkeztetett, 25 oldalas iratra, amely feltehetően Sopronban kelt 1945. március 5-én.[1] Ebben a német 36. tüzér mérő osztály öt katonája mondta tollba, amit az egység másik 182 katonájának a sorsáról tudott. Az irat rendhagyó módon maradt fenn. Eredetileg több példányban készült, és az osztályirodán dolgozó egyik tiszthelyettes juttatta el a háború után a Wehrmacht háborús veszteségeit nyilvántartó információs hivatalhoz (*Wehrmacht-Auskunftstelle*, WASt).

A 36. tüzér mérő osztályról eddig azt sem lehetett tudni, hol tevékenykedett, ami nem meglepő, hiszen a Budapestet védő kisebb német egységekről nem maradt fenn semmiféle kimutatás. Ez az alakulat ráadásul Sztálingrádban 1943 elején egyszer már teljesen megsemmisült.[2] Egy tüzér mérő osztály elvileg egy törzsütegből, egy fénymérő és egy hangmérő ütegből állt, létszáma teljes feltöltöttség esetén 505 főt tett volna ki. Annyi bizonyos, hogy az említett 25 oldalas irat

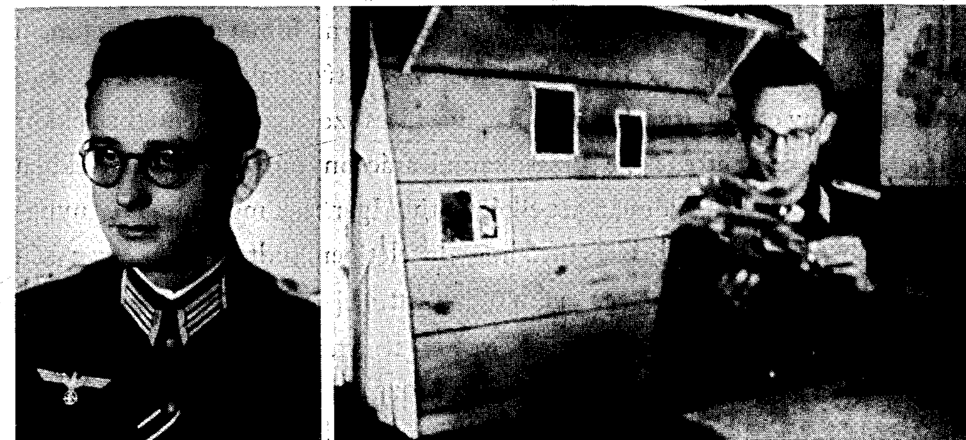
[1] BA-BR Abwicklungsunterlagen beob. Abtl 36., Vernehmung 05. 03. 1945.
[2] Lásd Melies 1970.

nem tartalmazza az osztály Budapesten rekedt összes tagjának a nevét, az azonban valószínűtlen, hogy az egységnek több mint 200 tagja rekedt volna a gyűrűben. Erre abból is következtetni lehet, hogy az 1958-ban véglegesített, eltűnteket nyilvántartó kimutatásban egy személy sem szerepel, aki ne lenne rajta az említett 25 oldalas listán. Amennyiben lényegesen többen kerültek volna a bekerített fővárosba, mint az említett 187 fő, akkor nyilvánvalóan több eltűnt is lenne, akiknek meg kellett volna jelenniük az eltűnteket nyilvántartó kimutatásban.

A 36. tüzér mérő osztályról szóló jelentés azért is rendkívül értékes, mert tartalmazza az egység szinte összes Budapestre szorult katonájának a sorsát. Ennek köszönhetően az adatsor komolyabb statisztikai vizsgálatokra is alkalmas, hiszen reprezentatív mintának tekinthető. Tanulságos, hogy milyen statisztikai adatok nyerhetők ki egy ilyen jelentésből.

Utolsó levelek

A tüzér mérő osztály 1945 elejéig csak rendeltetésszerű feladatokat kapott, ami annyit jelentett, hogy tagjainak nem az első vonalban kellett kézifegyverekkel harcolnia. Fritz Herschel főhadnagy feleségéhez írt leveleiből következtethetünk arra, hogy 1944 decemberére az egység számára viszonylag nyugodtan telt.[1] Ebben az időben a tüzér mérő osztály Érd és Vecsés közé települt. Herschel a kötelességeit komolyan vevő és a náci rendszerrel alapvetően azonosuló tiszt volt, amit az is jelez, hogy még korábban belépett az általános SS-be, és tanár szakos szakdolgozatát *Gotsdorf község mint fajbiológiai közösség* címen írta. Érdekes módon leveleiben mellőzött minden háborúval kapcsolatos célzást – pozitív és negatív értelemben egyaránt. Ez ugyanakkor arra is utalhat, hogy 1944-ben a háborút legjobb esetben is egy szükséges rossznak tarthatta, amiben nem látott személyes missziót. Erre utalnak eufemisztikus megjegyzései is. Kivételt csak a legutolsó levelei jelentenek, de ebben is csak a sorok között jelenik meg az aggodalom.

Fritz Herschel főhadnagy és az általa készített karácsonyi ajándék

Herschel kétnaponta írt levelet. December 10-én külön csomagban elküldte nejének és kislányának a karácsonyi ajándékokat (köztük egy általa készített, kerekeken guruló nyuszit). „Látod, minden a legjobban meg van szervezve" – jegyezte meg ezzel kapcsolatban a feleségének, aki a leveleket általában egy héten belül meg is kapta. Az akkori posta tehát nem volt lassabb, mint hetven évvel később, ami, figyelembe véve háborút és a cenzúra működését, kifejezetten jó bizonyítványt állít ki az 1944–45 közötti német postai szolgáltatásokról. December 14-én Herschelnek arra is volt ideje, hogy hordhatatlannak ítélt pulóverét visszaküldje a nejének azzal, hogy az anyagból vastag zoknikat varrhat a kislányának. („Mindent ki kell használni, mert a ruhajegyekre már semmit sem adnak.") December 20-án újabb csomagot küldött a feleségének, ebben egy általa írt verseskötet volt, amihez a rajzokat is ő készítette, valamint a bekötést is ő végezte el. Ez a csomag, amit házasságuk harmadik évfordulójára készített, már csak 1945. január 11-én érkezett célba. Herschel 1944. december 18-án adta meg szálláshelyének hozzávetőleges koordinátáit: „[I]

[1] Fritz Herschel levelei a szerző birtokában.

dőközben Budapest mellett állomásozunk egy faluban, ahol a[z 1941. áprilisi] szerb hadjárat után szálláscsináló voltam. A falu szinte teljesen német lakosságú, az emberek nagyon barátságosak és vendégszeretők." Herschel december 18-án moziban volt és a *Két szerencsés ember* című filmet nézte meg („nem volt különösebben lehengerlő"). December 24-ére tízoldalas levelet írt a nejének. Karácsony estéjén is szakított időt az írásra, és szokásával ellentétben ekkor már a katonai helyzetre is tett célzásokat: „Karácsonyunk jelentős mértékben másképp zajlott, mint ahogyan azt elképzeltük. Igencsak mozgalmas és nyugtalan a helyzet." Ez abból is látszott, hogy levelét nem tudta feladni, így 25-én egy újabb sort, 30-án pedig egy egész oldalt írt:

> Hosszabb szünetet kellett tartanom. Mozgalmas napjaink voltak. Most végre újra folytatódik a küldeménytovábbítás. Jól vagyok, ne aggódj feleslegesen miattam. Minden jóra fordul majd. Kérlek, ne aggódj akkor sem, ha a posta ritkábban és rendszertelenül fog érkezni. Mindig írni fogok, amikor lesz továbbítás. Közelebbit rólunk most nem szabad közölnöm. Csak azt reméljük, hogy minden rendbe jön. Nagy reményeim vannak. A karácsony itt igen mozgalmasan telt. De erről csak később fogok tudni beszélni. – Kíváncsi vagyok, hol éljük meg a szilvesztert.

Herschel utolsó levelét 1945. január 1-jén írta:

> [Í]gy hát ne aggodalmaskodj feleslegesen. Lesz, ahogy lennie kell. Csak a remény és a kitartás maradt. Mindnyájan megteszszük a kötelességünket. Majd minden újra jóra fordul. Nekünk egészen szilárdan bíznunk kell ebben. Tehát fel a fejjel, kedves kis katonafeleségem. [...] Bárhogy is lesz, emeld fel a fejed. Gondolj mindig arra, mennyire szeretlek és szeretni foglak benneteket.

Ez a levél 1945. január 7-én érkezett meg Herschel Breslau [ma: Wrocław] melletti lakásába, ahol felesége élt ekkor egyéves kislányával. Két hét múlva nekik is menekülniük kellett a szovjet csapatok elől.

Harcba vetve

1945 januárjától a 36. tüzér mérő osztály egy részét gyalogos harccsoportként is bevetették, másokat pedig a 22. SS-tüzérezredhez osztották be. Az alakulat legalább század erejű egysége január elejétől Kőbánya térségében, a porcelángyárnál harcolt. A tisztek közül január 2-án Josef Küch főhadnagy páncéltörő repesztől találatot kapott a fején, és azonnal meghalt. (Küchöt a január 4-ére virradó éjjel temették el a Keleti pályaudvar melletti ideiglenes temetőben.) Willy Schmidt tizedes 1945. január 8-án páncéltörőágyú-telitalálattól halt meg, őt a Népliget melletti ideiglenes temetőben, a Villám utca–Simor (ma: Vajda Péter) utca sarkán helyezték ideiglenes nyugalomra. Martin Hallig hadnagy a 22. SS-lovashadosztály tüzérezredének 4. ütegéhez lett áthelyezve, ő 1945. január 15-én megsebesült, majd két nappal később a Kiskörút térségében fej- és mell-lövést kapva elesett. Február elején a Déli pályaudvar térségében szintén legalább egy szakasz erejű harccsoport tevékenykedett, az egység kitörés előtt nyilvántartott 16 halottjának zöme itt keletkezett. Közülük a február 8-án halálos tarkósebet kapott Vetter hadnagyot a Szent György téren, a József főhercegi palota nyugati oldalán temették el. Figyelemre méltó, hogy 1945. február 11-én a 187 főből már 57-en voltak sebesültek. Az eltűntek száma eddig a napig nem volt több tíz főnél.

Az egység addigi halottairól az eddig említetteken túl nem sokat tudni. 1945. február 10-én a IX. SS-hegyihadtest 185. számú táviratában részletesen jelentették az 1944. december 31. utáni tiszti veszteségeket, így a 36. tüzér mérő osztály tiszti halottjait is.[1] Ez arra utal, hogy a veszteségek jelentése nem volt

[1] BA-BR Verlustmeldungen Heeresgruppe Süd 1945.

folyamatos. A legénységi veszteségeket elvileg tíznaponta kellett volna jelenteni név szerint, de a bekerítésben erre már minden bizonnyal nem került sor.

Az egység tagjai közül többen más alakulatokhoz kerültek. Ennek oka csak néhány esetben rekonstruálható. Közös bevetések során kialakult bajtársi kapcsolatok, vagy csak a tenni akarás is oka lehetett az alakulatváltásoknak, ráadásul a tüzér mérő osztálynál az ostrom előrehaladtával – és a saját tüzérség lőszerének fogytával – egyre több beosztás betöltése vált feleslegessé, az érintett tehát így is, úgy is valamilyen harccsoporthoz került. Werner Geipel hadnagy például önként jelentkezett egy SS-egységnél, és ennek keretében harcolt századhoz beosztott tisztként január közepén történt sebesüléséig. Martin Hallig hadnagyot a 22. SS-tüzérezred 4. ütegéhez vezényelték át. Figyelemre méltó, hogy a parancsnokok nem akadályozták meg, hogy az ostrom alatt katonáik máshová menjenek harcolni – szökésekről viszont egyetlen adat sem keletkezett. Ez azzal is összefügghetett, hogy az egységben – szemben az SS-lovashadosztályokkal – egyetlen magyar honos, illetve születése szerint nem birodalmi német[1] személy sem szolgált.

A KITÖRÉSBEN

Minden jel arra mutat, hogy 36. tüzér mérő osztály katonái közül szinte mindenkihez eljutott a kitörési parancs. A 187 katonából ekkor még elvileg 152 életben volt. Közülük 12 fő nem tudott részt venni az akcióban, ők ugyanis kikülönített egységként a Citadellába lettek beosztva, és feltehetően itt, vagy a Döbrentei tér környékén estek fogságba a kitörés napján. További 19 fő esetében a visszaemlékező öt katona nem tudta megmondani, hogy az érintettek

[1] A Wehrmacht és a Waffen-SS 1943-tól rendkívül nagy számban sorozott be népi németnek minősített személyeket Közép- és Kelet-Európából, illetve Oroszországból, őket a korabeli katonai szleng „zsákmánynémet" kifejezéssel illette. Ezen túlmenően majdnem egymillió szovjet állampolgár is szolgált különböző német egységekben.

elindultak-e, 21 főről pedig biztosan tudták, hogy sebesüléseik miatt nem indultak el. Összesen tehát 100 személy indult el biztosan a kitörési parancsra, közülük 34 volt sebesült, ami könnyebb és súlyosabb eseteket is jelentett (elsősorban fej-, kar- és lábsebeket).

A visszaemlékezők az egység minden egyes tagjával kapcsolatban elmondták, hogy az érintett milyen beosztásban harcolt az ostrom alatt. Megemlítették esetleges kitüntetéseit, illetve azt, hogy mikor látták utoljára. Az időpontokat meglepően pontosan adták meg, ami azzal is összefügghetett, hogy az események nem sokkal korábban történtek. Egyetlen ponton volt hiányos az adatfelvétel: a helyek megnevezésében. Nem meglepő, hogy a budai hegyekben és a Zsámbéki-medencében nemigen tudtak azonosítani vonatkozási pontokat: A legtöbb helyen ezért csak annyi áll, hogy az illetőt „az első orosz páncélosároknál", „Buda határában", a „második orosz záróállásnál", az „orosz főellenállási vonalban" (azaz a Zsámbéki-medencében, a Tök–Perbál vonaltól kb. 1–3 kilométerre nyugatra húzódó frontvonal fő védőövében), vagy a senkiföldjén látták utoljára.

Elképesztő adat, hogy az egységnek a kitörésben elesett tagjai közül összesen csupán ötnek ismert a pontos halálozási helye. A Német Vöröskereszt 1962-ben lezárt, eltűnteket tartalmazó nyilvántartásában a 36. tüzér mérő osztály 65 tagja szerepel, közülük később öt főről tudták a hadifogságban elmondott bajtársi beszámolók alapján megállapítani az elhalálozás tényét. További 20–40 fő esetében valószínűsíthető, hogy csak azért nem kerültek az említett nyilvántartásba, mert a háború után nem kereste őket senki sem, vagy azért, mert már 1962 előtt is tudták róluk, hogy meghaltak. Csupán tizenhárom személyről tudjuk, hogy 1945 után a hadifogságból visszatérve igényeltek kárpótlást – ez elvileg mindenkinek járt, de csak azok igényelték, akik Németország nyugati zónájában éltek. Mivel az alakulat túlnyomó többségének születési helye ide esett, eléggé valószínűtlen, hogy ennél sokkal többen élték volna túl a hadifogságot. Minden jel arra mutat, hogy a 187 fős egységből csupán 24–30 fő élhette túl a háborút.

A beszámolókból nem állapítható meg, hogy az egység tagjai pontosan hol és mikor lépték át a városon belüli frontvonalat. Ami biztos, hogy február 11-én éjfél előtt az egység legalább 38 tagja már kijutott a budai villanegyedbe, és itt áttörte a második szovjet vonalat (lehet, hogy többen is voltak, de róluk nincsen semmilyen adat).[1] A már amúgy is kezén sebesült Ernst Jungmann főhadnagynak Eckert tiszthelyettes szerint itt szakította le az egyik lábát egy szovjet harckocsilövedék. Eckert visszaemlékezése szerint őt ezután hátrahagyták. Wilhelm Meister 1959. július 7-én adott igazolása szerint viszont „Jungmannt egy különleges feladat után a Bécsi[kapu] téren találták meg holtan". Hogy melyik verzió igaz, ma már nem tudhatjuk. Sorsáról ritka kivételként a budaörsi temető nyilvántartása is tudósít: ide azonban már egy ismeretlen tömegsírból kerültek át a csontjai, halálának pontos körülményei tehát nem rekonstruálhatók.

Február 12-én reggel az erdőben még legalább 29 személy folytatta az utat nyugat felé. A visszaemlékezések szerint ez a társaság legalább három-négy csoportra oszlott, ők a következő napokban véletlenszerűen találkoztak egymással. Már e találkozások alatt is beszéltek egymással arról, hogy hol vannak a többiek, az 1945. márciusi jegyzőkönyv több ilyen, másodkézből hallott adatot is tartalmaz.

Február 12-én délután 3 órakor vesztették el Kurt Hemann tizedest, az esti órákban pedig Fritz Herschel hadnagynak és Erhard Heidel tizedesnek is nyoma veszett. Ezen a napon tűnhetett el Martin Liebig tizedes is, aki egységétől már a kitörés első óráiban elszakadt. Eckert őrmester legalábbis február 11-én este fél kilenckor látta utoljára, és már ekkor is megállapította róla, hogy régebbi lábsérülése miatt csak korlátozottan volt menetképes. Ehhez képest Hans-Joachim Lübeck 1953. február 7-én jegyzőkönyvbe mondott vallomása szerint egy Telkibe vezető úton látta a holttestét. 13-án este tűnt el Alois Dittrich tiszthelyettes, aki előző napon gránátvetőrepesztől megsebesült a hátán, de bajtársaival addig együtt tudott haladni. Ebben az időben érte utol a végzet Wilhelm Meier főhadnagyot is. Róla annyit tudni, hogy Nagykovácsi község temetőjében temették el, amiből arra következtethetünk, hogy a kitörő csoport többi része is ebben a térségben nyomulhatott tovább nyugat felé. Erich Kammerer

századost, a 36. tüzér mérő osztály sebesült parancsnokát 14-én hajnali háromkor látták utoljára. Jobb lábán 1945. január 20-án egy légitámadás során a Várban megsebesült, de a kitöréstől ez sem rettentette el: „Erőteljesen menetelt egy bot segítségével. Kledtke tiszthelyettes és én a sebesült Arthur Herrmann őrvezetőt támogattuk, ezért február 14-én hajnali három óra körül elvesztettük parancsnokunkat a szemünk elől" – emlékezett vissza Eckert tiszthelyettes.[1] Mások is lemorzsolódtak, amin nem csodálkozhatunk, ha figyelembe vesszük, hogy a kitörők étlen-szomjan, átázott ruhában vánszorogtak a hóban. Pihenni nem volt túl sok esélyük, mert a lefekvés egyet jelentett a megfagyással.

Wilhelm Meier főhadnagy

[1] BA-BR Abwicklungsunterlagen beob. Abtl 36., Vernehmung 05. 03. 1945., 1.

Josef Gorni, a képen még törzsszászlósként

Arra, hogy a szemtanúk által elbeszélt történetek adott esetben nem fedik egymást, Kammerer esete is jó példa. Heinrich Schumacher 1962. július 3-án azt adta jegyzőkönyvbe, hogy 1945. január végén látta, amikor Kammerer autója egy páncéltörőágyú találata miatt lángolni kezdett. „Egy harcálláspontunkon folytatott megbeszélés után Klaus nevű sofőrjével a Margit híd irányába indult el. Az ablakból figyeltem, hogy Erich Kammerer százados autója telitalálatot kapott, és lobogva égett. Fél óra múlva Gorni[1] hadnagy jött hozzánk, és arról számolt be, hogy Kammerer és sofőrje halott. Gorni nem sokkal később ugyanott elesett." Gorni egyik közvetlen beosztottja, Hantsch tiszthelyettes

[1] Josef Gorni (1914–1945).

viszont arra emlékezett, hogy a Déli pályaudvar térségében 1945. február 9-én a déli órákban Gorni először könnyebben sebesült, majd „megkísérelt kikúszni a veszélyzónából, közben több géppuskasorozat halálosan eltalálta. Többszöri kísérletek dacára, amelynek során többen megsebesültek, Gorni holttestét nem lehetett visszahozni."[1] Kledtke tiszthelyettes ehhez még hozzátette, hogy Gorni utólag megkapta az I. osztályú Vaskeresztet.

Az átjutás

Február 14-én hajnalban még legalább 16 személy együtt, vagy egymástól nem messze kereste az átjutás lehetőségét. Közülük két katonának lehet megállapítani az első eltemetési helyét: Karl Schwinges tizedes február 14-én hajnali 3 órakor tűnt el a többiek szeme elől: később a perbáli községi temető első sorának második sírhelyéből exhumálták a csontjait. Ebből arra lehet következtetni, hogy a csoport Perbáltól nem messze, feltehetően annak északi szélén haladhatott, mivel az elesetteket általában halálozási helyüktől nem messze temették el. Egy másik személyt, Theodor Klopscht Zsámbék határában temették el. Azt azonban, hogy kikkel jutott el idáig, nem lehet tudni, őt ugyanis a 36. tüzér mérő osztály tagjai február 11-én este látták utoljára.

A maradék tizennégy katona sorsa különbözőképpen alakult: Kurt Hinze, Joachim Kossack, Herbert Kledtke, Willi Eckert, Rudolf Hantsch és Hans Peveling minden bizonnyal egyszerre juthatott át Perbáltól északnyugatra az első vonalon, 14-én a hajnali órákban (visszaemlékezéseik szerint 5 és 6 óra között). Artur Herrmann őrvezető még 13-án reggel fél hétkor három lövéstől súlyosan sebesült: bal és jobb combjába és jobb lapockájába fúródott egy-egy golyó. „Súlyos vérveszteségei voltak. A nap folyamán helyzete javult, és képes volt arra, hogy segítségemmel folytassa a menetet. Február 14-én hajnali

[1] BA-BR Abwicklungsunterlagen beob. Abtl 36., Vernehmung 05. 03. 1945., 17.

2 óra tájban azonban teljes kimerülése miatt hátra kellett hagynunk" – emlékezett vissza Eckert tiszthelyettes.[1] Ekkortájt tűnt el az addig sebesülten menetelő Georg Röthe, Erich Krause, Hermann Spuhler, Arthur Neitzel és Georg Fälber őrmester is. Utóbbi lábadozóként épp a bekerítés napjaiban tért vissza egységéhez a kórházból, ahová súlyos sebesülése miatt került. Eckert tiszthelyettes február 13-án délután találkozott vele: „[T]eljesen kimerült volt, és csak két bajtársa segítségével tudott tovább haladni. A tablettáktól felfrissülve aznap este folytatta útját két bajtársa támogatásával. 14-én három óra felé a tabletták hatása elszállt, és Fälber teljesen menetképtelenné vált. Ekkor elvesztettem őt a szemem elől."[2]

Itt érdemes egy rövid kitérőt tenni: az említett tabletták a metamfetamint is tartalmazó Pervitin nevű készítményt takarták, amelyből a Temmler gyógyszergyár csak az 1940-es franciaországi hadjárat ideje alatt 35 millió darabot gyártott. (Emellett létezett egy Scho-Ka-Kola néven forgalmazott stimuláns is: ezt a magas koffein- és kóladió-tartalmú csokoládét elsősorban a drágább harci technikát kezelő katonák – elsősorban harckocsizók és pilóták – kapták.) 1945 után a Temmler gyógyszergyár egy keleti és egy nyugati részre szakadt. A Bundeswehr a súlyos mellékhatásokat okozó Pervitint 1970-től már nem forgalmazta, de az NDK hadserege számára az ajzószert a Temmler-művek egészen 1989-ig gyártotta – változatlan összetételben.[3]

A saját vonalakat végül négyen feltehetően egy csoportban, négyen pedig tőlük elszakadva érték el. Egy másik személy esetében következtetni tudunk arra, hogy szintén átjutott. Külön úton jutott ki Hermann Würdemann, akiről az itt már többször idézett jelentésben csak egy kézzel írt megjegyzés szerepel, mi szerint „kórházban tartózkodik" (egy öt hónapos brit hadifogságtól ez sem mentette meg), valamint Richard Menczik, akiről eredetileg senki sem tudta, hogy mit csinált 1945. január 10. után, mivel ekkor az egységtől

[1] BA-BR Abwicklungsunterlagen beob. Abtl 36., Vernehmung 05. 03. 1945., 5.
[2] Uo., 18.
[3] Lásd Ohler 2015.

áthelyezték a 66. páncélgránátos-ezredhez kocsisnak. Utoljára 1945. január 10-én akkor látták, amikor a Mester utcában felkereste az osztályparancsnokságot. Eckert tiszthelyettes 1945. április 16-ai, kézzel írt beszúrása szerint „Menczikkel március végén találkoztam Sopronban. Egészséges volt, és az egységéhez tartozott. Mivel civilben szökött ki Budapestről, ezért a rendőrség (Gestapo?) [sic!] eddig letartóztatásban tartotta. Egy légiriadó miatt elszakadtunk egymástól."[1] Kérdéses Bernhard Huber sorsa. Ő a Citadellába kikülönített egységben szolgált. Rá nézve egyetlen adat maradt fenn, mégpedig az, hogy 1946. március 21-én halt meg egy Brünn (Brno) melletti hadifogolytáborban. Ebből viszont az következik, hogy valamilyen módon neki is ki kellett jutnia a bekerítésből, a Budapesten fogságba eső német katonák közül ugyanis senki sem került Brünnbe – 1946-ra őket már rég a Szovjetunióba szállították.

Összességében tehát az egység tizenegy katonája jutott át, ami a február 11-én nyilvántartott és a kitörésre el is induló 100 fős összlétszám 11 százaléka. Bármennyire alacsony is ez az arány, még mindig jóval többnek tűnik, mint a teljes német katonaságra kivetíthető statisztikai átlag. Pontos adatokat természetesen lehetetlen megállapítani, de abból indulhatunk ki, hogy az összesen 25–30 ezer német és magyar kitörőknek csak mintegy 2 százaléka érte el a saját vonalakat. A szovjet jelentések szerint Budapest határa és a külső bekerítési gyűrű között mintegy 20 000 német katonát „semmisítettek meg" – ehhez még hozzá kellene adni azoknak a számát, akik még a város határain belül estek el vagy kerültek fogságba. A szovjetek összességében 52 309 elfogott vagy megsemmisített német és magyar katonáról tudósítottak.[2] Ezek az adatok – mint említettük – nyilvánvalóan túlzóak, de a számértékek fele reálisnak tekinthető. Ehhez képest Budapesttől nyugatra jelenleg összesen 634 személy csontjait sikerült megtalálni (az esetek

[1] BA-BR Abwicklungsunterlagen beob. Abtl 36., Vernehmung 05. 03. 1945., 10.
[2] Lásd Ungváry–Ványai 2019, 41.

felében úgy, hogy az érintett nem volt azonosítható). Legfeljebb százas nagyságrendet érhet el azoknak a száma, akiknek a csontjait náci relikviákat kereső sírrablók dobálták szét. Többségük tehát még most is ismeretlen helyen porlad anélkül, hogy rokonaik tudnának arról, hogy szeretteikkel mi történt valójában.

Az egység tagjának jelentős része halála után sem maradt egy helyen. Azokat, akiket az ostrom vagy a kitörés során közterületeken temettek el, 1945–1948 között általában exhumálták, és maradványaikat a X. kerületi Új köztemetőbe helyezték át. Példa erre Friedrich Prange, aki 1945. január elején megsebesült, a kitörésben részt vett, de utoljára 11-én este látták. Ezt követően ismeretlen helyről exhumálták, majd maradványait az Új köztemetőbe vitték át. Innen 2001. június 6-án újra exhumálták, és a Budaörsi német katonai temetőbe szállították. Prange tehát halála után kétszer is átkelt a Dunán, míg végső nyughelyére került.

Érdemes azt is megvizsgálni, hogy hogyan jutottak el a halálhírek Budapestről az NSZK-ba. Egyáltalán nem magától értetődő ugyanis, hogy a kommunista diktatúrában foglalkozni lehetett ilyen kérdésekkel. A Magyar Vöröskereszt vonatkozó iratanyaga teljes egészében hiányzik, ám a német oldalon megmaradt iratokból több ügy rekonstruálható. Meier főhadnagy halálhírét a Magyar Vöröskereszt 1949 folyamán küldte meg a WASt-nak. Ernst Füting őrvezető a kiskunfélegyházi hadifogolytáborban halt meg, róla a Magyar Vöröskereszt 1953 előtt ismeretlen időpontban küldött értesítést Berlinbe. Wilhelm Kaup őrvezető 1945. január 5-én tűnt el, majd 1946 januárja előtt (feltehetően egy X. kerületi exhumálást követően) valaki leadta a kettétört azonosítójegyét a budapesti Vöröskeresztnek, amit tizenkét évvel később küldtek el a *Deutsche Dienststelle* (a korábbi WASt) berlini hivatalába. Ennek alapján Kaupot holttá nyilvánították.

36. tüzér mérő osztály	lét-szám	%
1. A budapesti csatában részt vevő katonák száma	187	100
2.1. Közülük bizonyíthatóan elesett a kitörés előtt	16	9
2.2. A kitörés előtti létszámból a hadifogságban elhunyt (vagy már a csata során, de a kitörés előtt eltűntként jelentett)	19	10
2.3. 1945 után eltűntként nyilvántartott[1]	65	35
2.3.1. Az eltűntek közül 1962 után maradványaik alapján azonosított	5	8,1[2]
2.3.2. Az eltűntek közül a halált igazoló tanúvallomás alapján törölt	1	0,2[2]
3. Hadifogságból bizonyíthatóan visszatért	13	7
4. Budapestről kijutott	10	5,8
5. Sorsa nem megállapítható (meghalt a kitörés során vagy a hadifogságban, hazatért, de nem regisztrálták)	74	40
Az egység összvesztesége[3]	164	88
Az egység túlélői	23	12

[1] Csak azokat nyilvánították eltűntté, akik esetében volt olyan hozzátartozó, aki ezt kérte. A szám tehát csak minimális veszteségi adatnak tekinthető.
[2] Az eltűntekből számolva.
[3] A bizonytalanság oka az, hogy 1945 után több esetben semmilyen adat nem állt rendelkezésre. Elvileg elképzelhető, hogy az érintett a szovjet fogságból az NDK területére tért vissza, vagy nem kért hadifogsággal kapcsolatos kárpótlást, és ezért eltűnt a nyugatnémet bürokrácia szeme elől.

Herbert Kledtke

Herbert Kledtke 1922. október 15-én született a Königsberg (Kalinyingrád) közelében fekvő Gilgetalban. Katonai szolgálatát 1940-ben kezdte meg a 80. tüzér mérő ütegben. 1942. augusztus 3-án az oroszországi Holm mellett könnyebben megsebesült. A 80. tüzér mérő üteget 1944 tavaszán átszervezték, és a Sztálingrádban megsemmisült 36. tüzér mérő osztály újrafelállításához használták fel. Kledtke ezzel az egységgel 1944 őszén Romániából vonult vissza Magyarországra. Részt vett a debreceni páncéloscsatában és Budapest ostromában. Ismeretlen időpontban megkapta az I. és II. osztályú Vaskeresztet. A háború után műegyetemet végzett, és egy építőipari szerelvényeket gyártó

Herbert Kledtke, a 36. tüzér mérő osztály egyik túlélője

vállalkozás vezetője lett. Nyolcvanévesen a Dortmundi Egyetemen a filozófia doktorává avatták. Disszertációját *Az etika és a technika problémájáról a műszaki képzés tükrében* címmel írta.

Családjában a háborúról nem sokat beszélt. A lányait védelmező édesanyját Kelet-Poroszországban többször megerőszakolták a szovjet katonák – így anyja számára a háború tabutéma volt a családi beszélgetések során. Még megélte fia második házasságát, amit egy orosz nővel kötött. Kledtke fiának anyósa és apósa a körülzárt Leningrádban élte túl a háborút. Minderről a következőképpen számolt be e sorok szerzőjének: „Fiunk 2009. március 21-ei keresztelője sorsfordító találkozásokat hozott: keresztapám német katonaként a bekerített Szentpétervár előtt harcolt, orosz apósom kisgyermekként volt a front belső oldalán. Sírtunk, sokat örültünk, megértettük és elfogadtuk egymást, és egy család lehettünk." Herbert Kledtke 2009. június 1-jén hunyt el Dortmundban.

Saját katonaélményeinek megírására 2007-ben vállalkozott. Az alábbiakban ezt közöljük.

> Miután öt-hat alkalommal harcálláspontot változtattunk a Duna-parton, a Várba húzódtunk fel. Aludni és lakni a koronázási templomnak egy nagyobb pincehelyiségében tudtunk, közvetlenül egy oltár alatt. A közismert Halászbástya csipkézett tornyai és párkányzata rengeteg lehetőséget nyújtott arra, hogy felállítsam a tüzérségi látcsöveket. Amikor tétlenül üldögéltem a megfigyelőállásban, mindig a csodaszép Parlament épülete tárult elém. Keserű csalódással láttam, hogy a német tüzérség újra és újra belelő az épületbe, hátha szovjet katonákat talál. Megfigyelőhelyem a „Blau" fedőnevet kapta, és változóan 8-10 fő tartozott hozzám.
>
> A kitörési emlékeimet már nem tudom elválasztani egymástól, és korabeli naplóm sem olvasható már mindenütt. Ki gondolhatja, hogy amit ceruzával leír, az 62 évvel később is olvasható lesz?

Egész éjjel gyalogoltunk az elővárosokban és tereken, és mindenütt újra és újra tűzrajtaütésekbe kerültünk. Ma is csodálkozom, hogy ott maradtam a menetelők között. Mindenütt és állandóan lőttek. Annyira hülye helyzet volt, még egy zseblámpával sem rendelkeztem, pedig máskor mindig volt nálam. Aztán körülbelül éjfélkor feltűnt néhány ember előttünk, egy falu elején álltak. Biztosan katonák voltak, fegyver is volt a kezükben. Most mi lesz? Egyszerre elöntött a forróság, és közben a hideg futkosott a hátamon. Mindenki, mintha csak parancsra tette volna, ujját az ajka elé tette, így jeleztük egymásnak, hogy csendben kell maradnunk. Mintegy két méterről néztünk egymás szemébe. Később arra gondoltam, talán nem is tudtak rólunk, vagy a tréntől voltak, de az is lehet, hogy egyszerűen csak ugyanannyira féltek, mint mi. Előttük nem sokkal egy kis személyautó állt a hóban, két vöröskeresztes nővér két német sebesülttel. Segítséget kértek tőlünk, hogy vigyük magunkkal a katonákat. Az egyik nővér átölelt minket, és úgy könyörgött, mert attól rettegett, hogy az oroszok agyon fogják lőni mindnyájukat, én pedig álszent módon motyogtam valamit a jóindulatú szovjet katonákról. Órákon át, talán egy egész éjszaka fagyos havon meneteltünk fáradtan és kimerülten az erdőn át, fel és le, teljesen úttalan utakon. Az utakon ugyebár nem mutatkozhattunk. El fogjuk tudni érni reggel hatra az orosz főellenállási vonalat? Azt javasoltam az embereimnek (mintegy 10-12-en voltak, Landserek [közkatonák], SS-katonák, köztük egy magasabb rangú tiszt, százados vagy őrnagy, valamint két honvéd), hogy bújjunk el egy közeli, sűrűn benőtt és átláthatatlan területen napközben, pihenjük ki magunkat, hogy a következő éjszaka tovább tudjunk menni. Biztos voltam benne, hogy közvetlenül az orosz főellenállási vonal mögött vagyunk már. De tévedtem. Az oroszok minden

fegyverükkel és harckocsijukkal keletre, azaz ellenünk fordultak. Mi voltunk a frontvonal!

A sötétség leszálltával továbbindultunk. Bár nyugodt éjszakánk volt, éjfélkor szerencsétlenség történt. Mintegy 100 méterre tőlünk egy jól épített erdei út haladt, szilárd hóborítással, és feltűnt rajta egy orosz felderítőosztag, akik, amint észrevettek, megpróbáltak bekeríteni minket. Egymással szembe mentünk, kibiztosítottuk a fegyvereket, és mielőtt még gondolkodni tudtunk volna, elkezdődött a lövöldözés. Közel voltunk egymáshoz, de a sötétben senki sem tudott célozni. Jó öt perc után hirtelen minden elhallgatott, és mindkét fél folytatta a maga útját. Bár a jobb vádlim erősen fájt, én is elindultam, és visszanézve megállapítottam, hogy öt vagy hat ember fekve maradt. Meghaltak volna?

Hitler hónapokkal korábban, majd néhány nappal [a kitörés] előtt is rádión megparancsolta, hogy Budapest védőseregének egyetlen dolga az ellenséges erők minél tovább tartó lekötése a magyar térségben. „Ha ezt teszitek, megbűnhődtök!" – ezzel a szöveggel szálltak a röpcédulák, amelyeket szovjet gépek szórtak le. Az is szerepelt rajtuk, hogy „Egyetlen budapesti védő sem lépheti át a nyugati frontvonalunkat élve!"

Továbbmentünk oroszok által ellenőrzött magyar falvak mellett. A dombokról láttam a kora reggeli órákban, ahogyan a parasztok leadják a tejüket a katonáknak, és ahogy a magyar nőknek és lányoknak mindenütt segédkezni kellett nekik. Valószínűleg még is büntették őket, ha korábban segítettek nekünk, németeknek, mert egyszer egy faluban azt is megfigyeltem, hogy hosszú menetoszlopban csak nők álltak, talán kenyérsütésre vagy mosásra várva. Mindenütt rettenetes világ volt. Csak egy orosz katona egyetlen pillantásán, egyetlen ránk irányított géppuskasorozaton múlt minden... Mindennek vége

lehetett volna. Mindenütt csak a káoszt éreztem. Ésszel nem volt felfogható, még a Jóistenhez intézett imák sem segíthettek, hiszen, gondoltam, ha lenne Isten, akkor egyetlen ember sem szenvedhetne annyit, teljesen elhagyatottan, erőtlenül, és kétségbeesetten, mint én. Csak túlélni, a zord idő, az éhség, a szomjúság és a hó, illetve a hiányos ruházat dacára! Volt egy szőrmebundám, nem is tudom már, hogy honnan. Tetveink amúgy is voltak. Még azt kell megemlítenem, hogy az előző naptól kezdve két foglyunk is volt. Egy SS-százados még bottal sem tudott kellő gyorsasággal menni, így neki segítettek. Asztrahániak voltak, ami rettenetesen messze volt onnan. Beszédük a lapp és az angol keverékének tűnt. De emberek voltak, akikről elmondható, hogy példát mutattak, és amikor elváltünk, az egyik megkapta tőlem a szőrmebundát.

Ekkorra azonban a vádlilövésem már a kétszeresére dagadt, és gyakran gondoltam arra, hogy ha orosz fogságba esem, ki fog a lábammal törődni. Így lenne a legkevesebb a túlélési esélyem. Bár a kitörés napjai alatt többször átéltem, amint tisztek, akár önként is – nyilván kétségbeesésből – inkább a fogságot választották. Olyankor természetesen mindig biztosítottak minket arról, hogy a legcsekélyebb utalást sem fogják tenni ránk, nem árulnak el. Szerencsére még ebben az időszakban is maradt bennünk valami minimális józanság. Egyszer csak, teljesen hirtelen, az órám pontosan nyolcat mutatott, a ködös reggelen a távcsövön át német harckocsikat pillantottunk meg. A reggeli fegyverzajban felfigyeltek ránk. A harckocsizók később elmondták, hogy 10-12 ezer budapesti kitörő fogadására készültek, és ezért minden reggel felderítést folytattak az ellenség területén. Velünk, tizenkettőnkkel minden gyorsan megtörtént. Ölelések, kézrázások, felemeltek a harckocsira

(egyedül nem lettünk volna képesek felmászni), a bajtársaktól egy korty a kulacsból, egy darab kenyér, de rágni egyáltalán nem tudtunk.

A világosságban fedezékbe húzódtunk, aztán egy katonai busz elvitt a legközelebbi hadikórházba. Teljesen a reggel ködében úsztam, és szédültem a boldogságtól, attól a rengeteg segítségtől, amit mindenkitől kaptunk. Aztán az előírt út következett: tetvetlenítés, fürdés, orvosi vizsgálat, friss alsónemű és ruha, ital és étel. (Bár az orvosok szinte mindent visszatartottak belőle. Mivel tudták, mennyire éhesek vagyunk, arra kértek, hogy a legkisebb dózisokkal kezdjünk.) Csak ekkor, félálomban és boldogságban adtam hálát a teremtőnek, hogy élve kijutottam ebből a káoszból, lelkileg és testileg ép állapotban. Lelki szemeim előtt felvonul mindenki, aki ezekben a napokban segített, mert nélkülük sohasem jutottam volna ki a budapesti katlanból. Még akkori ellenségeimnek, az oroszoknak is hálás vagyok.

Február 14. az én budapesti napom marad. Több mint hatvan évvel később, 2007. február 13-án még mindig élnek bennem az emlékek.

A 4. PÁNCÉLOSEZRED II. OSZTÁLYÁNAK TISZTIKARA BUDAPEST OSTROMÁBAN

Bevezető

Az alábbi tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a német 13. páncéloshadosztály egyik alosztálya tisztikarának sorsán keresztül mutassa be Budapest ostromának néhány aspektusát. Elsősorban az eltűnést, a halált és az ezzel kapcsolatos, hozzátartozók által folytatott kutatásokat.

Annak érdekében, hogy a továbbiak jobban érthetők legyenek, szükséges röviden felvázolni az itt tárgyalt alosztály szervezeti körülményeit. A 13. páncéloshadosztály harckocsijai és rohamlövegei a 4. páncélosezredhez tartoztak. Páncélozott járművekkel a hadosztály két páncélgránátos-ezrede is rendelkezett, ezek azonban csak lövészpáncélosok és felderítő járművek voltak. Az eredetileg bécsi felállítású 4. páncélosezrednek csak a II. osztálya tartozott ekkor a hadosztály parancsnoksága alá (az I. osztály kikülönítve Olaszországban harcolt, a III. osztályából pedig csak a 9. század működött a II. osztály parancsnoksága alatt, a többit ekkor fel sem állították). 1944. december 1-jén az egység 6 Panzer IV. és 8 Panzer V. (Panther), valamint 2 parancsnoki harckocsival és 6 mentőharckocsival rendelkezett. A december 15-ei állományjelentés ettől némileg eltérően 3 Panzer IV., 6 Panzer V. (Panther) és 3 Stug-III

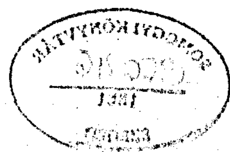
rohamlöveget, valamint két parancsnoki és öt mentőharckocsit adott meg. Teljes feltöltöttség esetén egy páncélososztálynak az ekkori szervezési elvek szerint 68 harckocsija lett volna.

A 4/II. páncélososztály újrafelállított alakulatnak számított, mivel az egységet a hadosztály többi részével együtt 1944. augusztus végén Romániában a szovjet offenzíva megsemmisítette. Újrafelállítását az 1944 őszén Örkénytáborban megalakított 2110. Panther-osztály beolvasztása tette lehetővé. Az egység részt vett a debreceni páncélosütközetben, illetve a Budapest elleni offenzívák elhárításában, és ennek során vesztette el harckocsijai nagy részét. Budapest bekerítésekor a 4/II. páncélososztály egy része a gyűrűn kívül maradt, illetve néhány ellátóegysége az utolsó pillanatban ki tudott menekülni a bekerítésből. A tisztikarból összesen 21 fő maradt a bekerítésben.

A parancsnokok

Az egység parancsnoka elvileg[1] Walter Bonnwetsch százados volt. Bonnwetsch 1912. október 10-én született Szaratovban egy jómódú német kereskedőfamíliában, ám a család már az első világháború kitörése előtt visszatelepült Németországba. Budapesti tevékenységéről nem sok adat áll rendelkezésünkre. Ez részben összefügghet azzal is, hogy a városban a harckocsik csak korlátozottan voltak bevethetők, de abból is adódhat, hogy Bonnwetsch inkább az egység elméleti irányításával foglalkozott. Egy 1945 elején készült térkép szerint harckocsija a mai Országos Levéltár környékén állomásozott. Bonnwetschet 1958. május 28-án nyilvánították holttá, miután 1957 májusában özvegye kezdeményezte az eljárást, és férje fényképét és adatait közzétették az eltűnteket nyilvántartó (csapattestek szerint csoportosított) kötetekben, amelyeket a Német Vöröskereszt és a *Deutsche Dienststelle* (a korábbi WASt) adott ki.

[1] BA-BR Personalunterlagen 4. Panzerregiment, in Budapest befindliche Offiziere des Regiments 15. 12. 1944.

A holttá nyilvánításban két tanú is szerepet kapott, akik személyesen ugyan nem látták a százados halálát, de állításuk szerint 1945 nyarán a hadifogságban az egység egyik tagjától azt hallották, hogy Bonnwetsch vezette a kitörő harckocsikat.

Walter Bonnwetsch, a 4. páncélosezred II. osztályának parancsnoka

A kitörésben az egységnek legalább négy harckocsija vett részt. Ebből kettő a Retek utca felé indult. Mint azt a hadműveletet elemző fejezetben már említettük, az elsőt az Auguszt cukrászda előtti kertből a Fény utca és a Retek utca sarkán érte találat, a másodikat pedig már a Retek utca Széna téri torkolatánál kilőtték. Mivel az utóbbi volt a parancsnoki harckocsi, feltehetően Bonnwetsch is ebben ült, és itt érte a halálos találat.

Bonnwetsch helyettesének, Herbert Mittasch tartalékos századosnak a sorsát még ennél is nehezebb feladat nyomon követni. Mittasch 1944. december 6-án megsebesült,[1] de egységénél maradt, és bekerítésbe is került. Nevét említi egy ostrom alatt keletkezett német irat, és a Wehrmacht személyzeti osztályán fennmaradt kartonján is az szerepel, hogy utolsó beosztása Budapesten volt. Ez utóbbi forrásból ráadásul az is kiderül, hogy ő volt az egység megbízott parancsnoka, ami elég különösnek tetszik, és csak azzal magyarázható, hogy Bonnwetsch minősítése nem lehetett túl pozitív, aminek következtében az ostrom során esetleg helyet cseréltek. A fenti adatokhoz képest a háború után négy túlélő négy, egymástól egészen eltérő, másoktól hallott hírt mondott jegyzőkönyvbe. Albert Vogt 1963-ban csak annyit tudott mondani, hogy Mittasch „a keleti fronton elesett". Fridolin Käppner szerint a tartalékos százados Franciaországban halt meg. Hans Gökes 1961-ben azt állította, hogy 1945 elején, Belgrádtól nem messze veszett oda. Végül Erich Fux hallomásból úgy értesült, hogy Krétán esett el.

A BEOSZTOTT TISZTEK

Karl Lutz tartalékos főhadnagyról a 6. hadsereg tiszti veszteségjelentéseinek köszönhetően tudjuk, hogy az egység riadószázadának parancsnokaként 1945. február 2-án elesett. Halálának körülményeit és eltemetésének helyét azonban nem ismerjük. A német veszteségi jelentések nem voltak ugyan teljesen pontosak, de valószínűsíthető, hogy a tisztikar többsége ekkor még életben volt, mivel mást eddig az időpontig nem könyveltek el veszteségként.

Az eltűntek sorát gyarapította Kurt Müller főhadnagy, a páncélososztály egyetlen Budapesten maradt és Lovagkereszttel kitüntetett tagja. Müller 1944. október elejétől került éles harci bevetésekbe. Részt vett a debreceni

[1] BA-BL OKH Namentliche Aufstellung der Offiziersverluste für die Zeit 1. 12. 12. 1944.

páncéloscsatában és a Budapest előterében folytatott harcokban. Kitüntetési felterjesztése nem maradt fenn, de a család emlékei szerint harckocsik kilövéséért kapta meg a kitüntetést. Veszteségi kartonján az szerepel, hogy 1944. novemberétől a IX. SS-hegyihadtesthez vezényelték, ennek azonban ellentmond, hogy Wilhelm Schöning visszaemlékezésében (lásd a 225. oldalon) azt írta róla, hogy 1944. december 30-án „közvetlen közelről több orosz harckocsit kilőtt".[1] December 31-én került sor a budapesti katlan utolsó nagyobb harckocsi-összecsapására, ekkor egy szovjet támadás áttörte a 66. páncélgránátos-ezred arcvonalát, és a Kőbányai temetőtől nyugatra állt csak meg. A páncélozott részek itt vettek részt utoljára nagyobb kötelékben végrehajtott ellentámadásban, ez azonban sikertelen maradt. Feltehetően Müller ettől kezdve nem került komolyabb bevetésbe a harckocsijával. Egy fotó tanúsága szerint az a Panther harckocsi, amelynek csövére hét kilövési gyűrűt festettek, a Krisztina körúton, a Vérmező mellett fejezte be a pályafutását. Elképzelhető, hogy ez a jármű Müller páncélosa volt. A Vaskereszt Lovagkeresztjét 1945. február 7-én adományozták részére. Minden bizonnyal a kitüntetés eredeti példányát már nem kapta meg. A kitörésben még részt vett, Budapesten kívül, 1945. február 20-án látták utoljára. Családja a kitüntetéséről 1945. március 21-én, a rádióból értesült.

Wolfgang Still főhadnagy a 4/II. osztály törzsszázadának volt a parancsnoka (korábban a híradószakaszt vezette). 1944. december 31-én fogságba esett. Ennek körülményei sajnos nem ismertek, ezért csak feltételezhető, hogy valamilyen ideiglenes harccsoportban kaphatott beosztást, és ezzel harcolva esett fogságba. Érdekes módon a szovjet 683. lövészezred azt jelentette róla, hogy „a budapesti parancsnokság megbízásából parlamenterként jelentkezett".[2] Máig rejtély, hogy ezt a jelentést mire alapozták, Still ugyanis nem is kaphatott ilyen megbízást, és semmilyen más forrás sem támasztja

[1] Vö. Ungváry 2019, 144–146.

[2] Lásd CAMO 1382/1/23, 157. A 151. lövészhadosztály hadinaplója 1944. december 31-i bejegyzés. Still főhadnagy vallomásának részletei a CAMO 240/2779/1916 alatt találhatóak meg.

alá ezt az információt. Kihallgatási jegyzőkönyvében is csak annyit mondott a szovjet parlamenterek kapcsán, hogy az általuk átadott ultimátumban szereplő ígéreteket a német katonák csupán propagandista trükknek tekintik, és a hadifogságot egyenlőnek tartják a halállal. Still a fogságból 1948. augusztus 7-én szabadult. Ugyanez történt Alexander Rasor tartalékos hadnaggyal, az ő esetében azonban a fogságba esés és hazatérés időpontja nem állapítható meg pontosan.

Wolfgang Betzler tartalékos főhadnagyot 1944. november végén az egységtől (amelyben segédtiszti feladatot látott el) a IX. SS-hegyihadtest parancsnokságára vezényelték, ahol a hadinaplót kellett vezetnie, de ő felelt a térképek előkészítéséért, és neki kellett összeállítania a felsőbb parancsnokságokhoz felterjesztett jelentéseket is. A parancsnokság először a Várban, a Hatvany-palotában székelt, majd 1945. január elején az Alagútba költözött. A kitörés során Betzler is az Ördög-árokban haladó csoportba kapott beosztást. Amikor azt tapasztalta, hogy az előremenetel egyre nehezebb, néhány bajtársával kinyitottak egy csatornafedelet, és kimásztak az árokból. Mindez nem sokkal az Akadémiával szemközti kijárat előtt történhetett. Ekkor már fényes nappal volt, ennek ellenére egy ideig gond nélkül haladtak előre, sőt még egy szovjet katonát is elfogtak. A Lánc úton azonban az előrehaladás már nem volt lehetséges, itt Betzler megadta magát, előtte azonban elégette a hátizsákjában hurcolt hadinaplót. A hadifogságban hosszú időn át együtt volt Still és Rasor bajtársaival. 1948 augusztusában térhetett haza Németországba.

Hermann Vogt főhadnagy, Werner Hoch, Wolfram Schreier és Edmund Horbass tartalékos, illetve Friedrich Kinkel hivatásos hadnagy még az ostrom során (feltehetően a kitörés alatt) eltűnt. Érdekesség, hogy Horbass születési helye a kárpátaljai Királymező (Königsfeld) község volt – ezzel ő volt az egyedüli magyar állampolgár az itt tárgyalt katonák között. A községet a 19. század közepén ausztriai németek alapították. Szintén Horbass volt az itt említettek közül az egyetlen, aki a sztálingrádi csatában is részt vett, 1942. október

13-án a traktorgyár mellett súlyosan meg is sebesült – kórházi kezelése mentette meg a hadifogságtól, ami Sztálingrádban az esetek 96 százalékában halálos ítéletet is jelentett.

A fentieken kívül eltűnt a tisztiiskola elvégzése nélkül, katonai képességeire való tekintettel tiszthelyettesi állományból kinevezett Hans Niemeier főhadnagy, valamint az osztály műszaki és lőszertisztjei, név szerint Max Frigger őrnagy (korábban számvevőségi tiszt) és Ernst Gellermann hadnagy is. Sorsukra még csak hozzávetőlegesen sem maradt fenn semmilyen adat. A páncélososztály ellátó részlegéből eltűnt Hugo Missuweit hadnagy is, az ő esetében azonban ismeretlen okból a német hadisírgondozó hivatal 1945. március 3-át tartja nyilván eltűnése dátumaként.

Horst Seifert hadnagy rövid, de fordulatokkal teli pályafutása is Budapesttől nem messze ért véget. Az 1916-ban született Seifert közkatonaként, majd tiszthelyettesként szolgált, 1940. május 25-én Franciaországban, 1941. december 28-án pedig a Szovjetunióban megsebesült (tüdőlövés, felső comblövés). 1942-ben átvették a hivatásos állományba, és hadnaggyá avatták. Minősítése szerint „a tábori csendőrség egy kozák szakaszának parancsnokaként a visszavonulás során jó felderítési eredményeket szerzett, és ezzel a hadosztályparancsnoknak kiváló szolgálatot teljesített”.[1] Seifert részt vett a kitörésben, 1945. február 13-án Pomáz mellett látta utoljára Ernst Schweitzer főhadnagy.

Wilhelm Perponcher gróf tartalékos főhadnagy, a 6. század egyik szakaszparancsnoka 1923. január 6-án született, és már 18 évesen megjárta az afrikai hadszínteret. 1942. július 22-én El-Alameinnél megsebesült, így még az összeomlás előtt elhagyhatta Afrikát. A hadikórház Budapesten is életmentőnek bizonyult számára, mivel éppen 1944. december 24-én sebesült meg másodszor, és ezt követően repülővel még ki tudták szállítani Budapestről. Perponcher 1962. február 24-én hunyt el Németországban.

[1] BA-MA Pers 6/66468.

Max Frigger

Ernst Gellermann

Hugo Missuweit

Horst Seifert

Akiknek a haláláról tudunk valamit

Csupán két személy, Hans Laible tartalékos hadnagy és dr. Hans Schlübbers orvos-főhadnagy esetében voltak olyan szemtanúk, akik be tudtak számolni az érintettek haláláról. Közülük Laible az, akinek sorsáról viszonylag részletesebb adatok maradtak az utókorra. Hermann Rothermer tizedes 1955. január 15-én a hadifogságból visszatérve a következő nyilatkozatot tette róla:

> Az elhunytat zászlósi kinevezésétől kezdve ismertem. A budapesti harcok utolsó napjaiban a szakaszában hírvivő lettem, később pedig géppuskási beosztást kaptam. Február 11-én este tudtuk meg, hogy az éjjel kitörünk a gyűrűből. Erre az akcióra a mi szakaszunk Laible hadnagy vezetésével készült, és indult a parancsolt gyülekezési pontra. Még az utolsó előkészületek alatt, amelyekre a katonákkal zsúfolásig megtöltött utcán került sor, csapott le a tragikus végzet. Az orosz gránátvetők tűzrajtaütése után semmit sem lehetett hallani, csak segélykiáltásokat, illetve, ha szabad ezt így mondanom, a kegyelemlövésért való könyörgéseket a bajtársak részéről. A testileg és morálisan rendkívül megroppant csapatban ettől kezdve nem maradt tartás. A tűzcsapás során a mi hadnagyunk is összerogyott. Az utcáról a járdára vittük, hogy az esetleg utánunk jövő járművek ne tiporják szét. Egyenruhája rongyokban lógott, és mellébõl vér bugyogott. Abban a percben, amikor mellette álltam, nem mutatott életjelet, és a sötétségben nem lehetett megállapítani a sebesülés pontos jellegét. Annak érdekében, hogy megmeneküljünk a tűzcsapásoktól, a házakba húzódtunk vissza, és ott gondoztuk a sebesültjeinket, amennyire csak lehetett. Amikor nem sokkal később megjött az áttörési parancs, arra kényszerültünk, hogy a sebesülteket hátrahagyjuk. A ház előtt a járdán még úgy feküdt a mi

hadnagyunk, ahogyan korábban hagytuk. Jómagam február 12-én reggel orosz fogságba estem. A gyűjtőtáborban egységem több bajtársával beszéltem, akik szintén látták a hadnagyunkat fekve. Ennek alapján azt gondolom, hogy nyugodtan állíthatom halálának beálltát, és nem beszélhetünk arról, hogy az akkori idegességünkben ott hagytunk egy élőt a halottak között.

Kétségbeesett szülei nem akarták elhinni a haláláról szóló beszámolót: „Fiunk kiváló matematikus volt, a müncheni Technische Universität hallgatójaként repülőmérnök akart lenni. Amennyiben élve esett az oroszok kezébe, akkor nagy valószínűséggel valamilyen üzemben alkalmazzák" – írták kétségbeesetten az eltűntekkel foglalkozó hivatalnak.

A MÉRLEG

Összesítve: a 21 tisztből csupán négyen (19 százalék) élték túl az ostromot. A 17 eltűntből egyetlen személynek sem ismert az eltemetési helye, és egyetlenegynek sem került elő az azonosítójegye. Csontjaik minden bizonnyal ma is ismeretlen tömegsírban nyugszanak a Pilis-hegységben, a Zsámbéki-medencében vagy a budai hegyekben, esetleg a főváros belterületén. Az eltűntek közül teljes bizonyossággal csak két személy esetében tudták megállapítani az elhalálozást. Az, hogy 15 eltűnt esetében egyetlen szemtanú sem maradt, aki információt tudott volna adni az érintettek utolsó óráiról, arra utal, hogy a pusztulás nemcsak a tisztek, de a legénységi állomány soraiban is hasonló nagyságrendű volt. Különösen megdöbbentő az információk ilyen elképesztő hiánya, ha figyelembe vesszük, hogy a háború végén mind a túlélők, mind az NSZK különféle szervezetei rengeteg energiát fektettek a közel hárommillió főre dagadt eltűnt népesség sorsának tisztázására. Az eltűnt személyekről fényképes köteteket állítottak össze, ezekben a katonákat századszintű tábori postaszám, a civileket

pedig lakhely szerint tartották nyilván. Minden fogságból hazatérő személy elé odarakták az őt érintő köteteket, illetve felkérték, hogy minden adatot mondjon jegyzőkönyvbe. Ennek a munkának köszönhetően az 1960-as évekig majdnem egymillió ember sorsát lehetett tisztázni. A 4. páncélosezred budapesti eltűntjeit nyilvántartó kötetben összesen 111 fő adata szerepel.

NEGYVEN ÉVVEL KÉSŐBB HAZAÉRKEZETT LEVELEK BUDAPESTRŐL

Az itt ismertetésre kerülő levelek ritka és különleges történelmi forrást képviselnek. Egodokumentumként mutatják, hogy a levelek írója egy reménytelennek tűnő helyzetben hogyan kísérli meg értesíteni a hozzátartozóit, majd hogyan próbálja meg folytatni a tájékoztatást a hadifogságból. A levelekből emellett a szerző különböző politikai megfontolásai is megállapíthatók.

A német történettudomány már régóta intenzíven foglalkozik német katonák tábori levelezőlapjainak feltárásával. A *www.feldpost-archiv.de* nevű oldal több mint 300 német nyelvű címet tüntet fel. Sok munka csak a kordokumentumnak tekintett szövegek újraközlésére szorítkozott,[1] esetenként pedig kifejezetten kiforgatták a levelek tartalmát.[2] Sajnálatos módon a témának magyar szakirodalma – egy kötetet leszámítva[3] – gyakorlatilag nem létezik. Hasonló háborús élethelyzetben írt civil naplókat viszont a magyar történettudomány is feldolgozott.[4] Néhány forrásról ugyanakkor tudni lehet, hogy máig magángyűjteményekben lappanganak.

1 „Ich will raus aus diesem Wahnsinn" 1999.
2 Pl.: „Es gibt nur eins für das Judentum" 1995.
3 Dán 2012.
4 Pl. „Kegyetlenebb, mint bármelyik országban" 2016. Lásd még Bardoly 2016, a legfontosabb naplókat tételesen felsoroló irodalmi hivatkozásokkal.

Az itt bemutatandó iratok valójában nem igazi tábori levelezőlapok: szerzőjének nem kellett tartania a cenzúrától, így amit írt, valójában inkább naplónak vagy valamiféle „palackpostának" tekinthető, hiszen azt sem tudhatta, hogy ki és hogyan továbbítja majd írásait a címzettnek. Ebben az esetben ráadásul azzal az előnnyel is rendelkezünk, hogy kontextualizálhatjuk a leveleket: követhetjük a szerző életútját, és feltárhatjuk a levelek útját is.

A levelek írója, Hermann Koch, a 8. SS-lovashadosztály katonájaként élte át Budapest ostromát. Amiképpen az a leveleiből is kitűnik, a budapesti csatát már 1945 januárjában Sztálingráddal hasonlították össze a résztvevők. A várost 1944. december 27-étől teljesen bekerítették, az utolsó postai küldemények

Koch szállásadója, dr. Eleőd Huba (balra) 1937-ben, csehszlovák dragonyos-egyenruhában

feltehetően 1945. január 6–7. között hagyhatták el légi úton a budapesti katlant. Ebben a helyzetben Koch nem tudta és nem is akarta rábízni küldeményeit a tábori postára. Döntésében politikai megfontolások nem játszottak szerepet – csupán biztosra akart menni, hogy levelei még is érkeznek, amire a légi úton továbbított tábori posta egyáltalán nem jelentett garanciát. Egységét, a 8. SS-tüzérezred törzsütegét, 1945 januárjától a Gellért-hegyen vetették be. Koch a törzsüteg irodájában szolgált, amely a Tündérlaki mélyút és a Számadó utca sarkán álló házba települt. Az egység feltehetően egészen február 9-éig itt is maradt, és csak ekkor vonult vissza a Várnegyedbe.

A Számadó utca 11. számú ház kiváló kilátási lehetőséget biztosított az ostromgyűrű középső szakaszára. Innen a tüzérezred mérőegysége jól be tudta látni a Sas-hegy és a déli vasúti töltés közötti szakaszon tevékenykedő szovjet tüzérség állásait. Mindez azonban 1945 januárjától a tüzérségi lőszer kifogyása miatt már nem sokat ért. Azok a szerencsés katonák, akiknek nem kellett rögtönzött harccsoportokban az első vonalba menniük, a legszükségesebb életfenntartó tevékenységgel töltötték el az időt. Koch egy magyar ismerősének, a feltehetően vele egy házban tartózkodó dr. Eleőd Hubának[1] két borítékot adott át. Az első borítékot (ebben három levél volt) a feleségének, a másikat (egy levéllel) a húgának címezte, és mindkettőt azzal a megjegyzéssel látta el, hogy csak 1945 nyara után adják postára. Már ez az utalás is érdekes, hiszen egy olyan gesztusról tanúskodik, amely politikailag nem könnyen értékelhető. A szerző nem tudhatta, hogy levelét ki, mikor és hogyan továbbítja Németországba, de minden jel szerint abból indult ki, hogy hazája akkor már legyőzött ország lesz. A levelek nem csak szerzőjük élethez való ragaszkodását

[1] Dr. Eleőd Huba (1909–1969) közgazdasági és jogi doktor, a család üvegkereskedéssel foglalkozó cégének egyik tulajdonosa és vezetője (a cég az ajkai és katalinpusztai üveggyárak termékeit forgalmazta). Losoncon született, 1944 októberéig Érsekújvárott élt, ám a város bombázása után a család Budapestre költözött, ahol rokonaik is laktak. Az ostromot várandós feleségével és 16 hónapos gyermekével az említett Gellért-hegyi házban vészelték át. Fia (szülei elbeszélésein alapuló) emlékei szerint a házért többször közelharc is folyt, az épületet részben meg is erődítették, és az ostrom végére szinte lakhatatlanná lőtték. A ház elfoglalása után Eleőd Hubát a szovjetek kézigránátos ládák cipelésére kényszerítették, ebből a munkából másfél nap után tudott megszökni. 1945 márciusában született kislánya egy nap után meghalt. A család február közepén elköltözött a házból.

dokumentálják. Legalább ennyire érdekesen mutatják be azt is, hogy hogyan kezeli egy SS-katona az összeomlás élményét.

Hermann Koch 1906. szeptember 4-én született az alsó-szászországi Fallingbostel körzetéhez tartozó Essel községben. Családja 1936-ban Holtershausenbe költözött, mivel birtokukat egy katonai gyakorlótér bővítése során államosították. Holtershausenben a család 55 hektáros birtokot vásárolt, ahol repcét, árpát és búzát termesztettek. Koch fiatal éveiről alig rendelkezünk adatokkal. Ami biztos, hogy legkésőbb 1931-től az SA tagja volt, a braunschweigi SA-találkozó jelvényét hordta. Ez arra utal, hogy akkoriban az átlag felett elkötelezhette magát a nemzetiszocializmus mellett. Politikai funkciókat azonban nem töltött be. A Waffen-SS kötelékébe 1943-ban önként jelentkezett – ez volt az első találkozása a hadsereggel, mivel az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés előírásai miatt az 1901–1914 közötti évfolyamok nem teljesíthették sorkatonai szolgálatot, és behívásuk is csak a háború kezdetétől indult el, de a birtokigazgató mezőgazdasági gazdálkodókat még ezt követően is egy ideig felmentették a szolgálati kötelezettség alól. Koch pedig már a háború elején átvette ezt a feladatot az apjától. A lovak iránti érdeklődése bizonyára szerepet játszott a jelentkezésében, mert így garantálható volt, hogy lovas egységhez kerül.

Kiképzése Prágában történt (Lobkowitz tér, Adolf Hitler kaszárnya), első bevetésére pedig Magyarország megszállása során került sor. Egysége először Zomborban, majd Bátaszéken állomásozott, Koch pedig az ezredtörzs egyik számvevő-altiszti beosztását látta el. 1944 nyarán kötött házassága miatt öt nap szabadságot kapott, amit az alsó-szászországi Schandelahban töltött el. A frontra csak 1944 szeptemberében került, amikor egységét Észak-Erdélybe vezényelték. Útjának állomásai Segesvár, Medgyes, Torda, majd Nyíregyháza voltak, végül 1944. november elejétől Budapestre került. Az ostrom és a kitörés után Wolrad Nothdurft[1] nevű bajtársával a budai hegyekben bujkált.

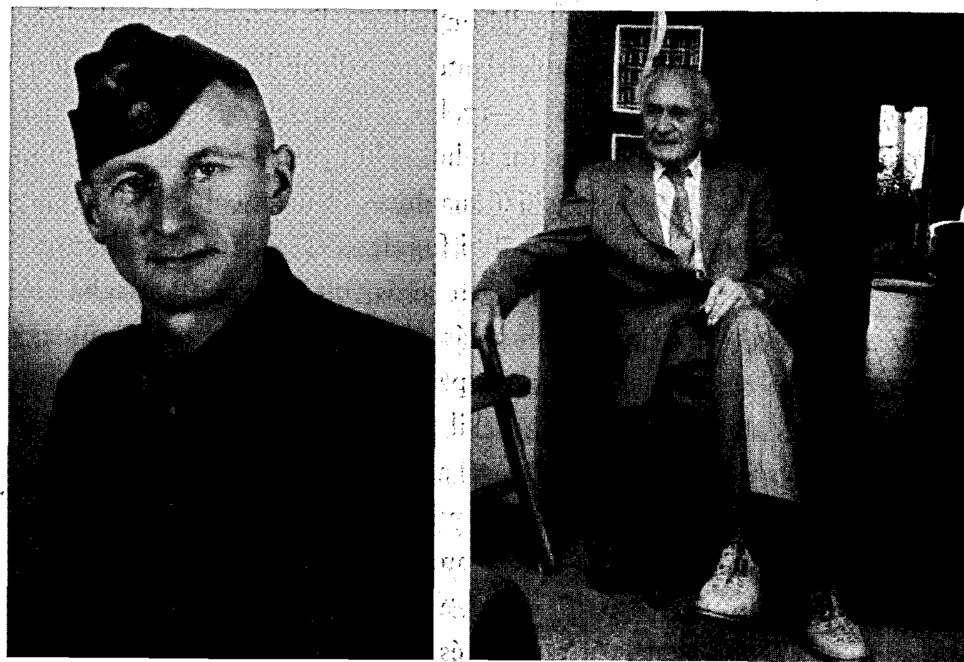
[1] Wolrad Nothdurft (1921–?) Oberscharführer és a törzsütegben szolgálatvezető. 1945. március 17-én esett hadifogságba, ahonnan 1955. október 15-én tért haza. Civil foglalkozása betűszedő volt.

Egyszer két napon keresztül egy padláson kellett teljes némaságban elrejtőzniük, mert a házban hirtelen oroszok jelentek meg. Próbálkozásaik az átjutásra nem jártak sikerrel, 1945. március 15–17. között szovjet fogságba estek. Sajnos nincs adatunk arról, hogy pontosan hol és hogyan töltötte el Koch mindenféle ellátás nélkül az ezt megelőző majdnem öt hetet bajtársával együtt. (Ő Kochhoz képest két nappal későbbi fogságba esési dátumot adott meg 1955-ös hazatérésekor, de ez feltehetően elírás volt.) Csupán fogságba esésük körülményei ismertek. Fia elmondása szerint[1] utolsó rejtekhelyük egy tanyán volt, ahol egy csűr szalmával teli padlásán bújtak el, egy idős öregasszony tudtával, aki élelmet is adott nekik. Néhány nappal később azonban egy szovjet egység kvártélyozta be magát a tanyára, és amikor Nothdurft egy ízben a szükségét ment végezni, egy szovjet katona észrevette őt. A katona elindult a létrán a csűr padlása felé, és amikor megpillantotta a németeket, Nothdurft felkiáltott: „Koch, lőj már!", amire utóbbi a töltött pisztolyából le is adott egy lövést, eltalálta a katonát, és ezt követően mindketten elmenekültek. Kochot egy szovjet tiszt lóháton üldözőbe vette, és amikor beérte őt, németül (!) rákiáltott, hogy dobja el a fegyvert. Mindkettőjük szerencséje volt, hogy nem koncolták fel őket azonnal, ami feltehetően azzal is összefügghetett, hogy 1945 március közepén a térségben már sokkal nyugodtabb körülmények uralkodtak, és a szovjet katonák számára bujkáló németek fogságba ejtése már különlegességnek számított. A kitörés napjaiban ez a jelenet biztosan nem így játszódott volna le.

Több mint egy hónapos bujkálásukkal jelenlegi tudásunk szerint ők állították fel a rekordot, ennél tovább csak a magyarnyelv-tudással rendelkező vagy a fővárosban civilek segítségével elbújó német katonák tudtak alámerülni.

Koch egységéből csak nagyon kevesen élték túl a háborút: egy cetlire Koch azt írta, hogy a törzsütegnek mindössze hét túlélője maradt. Otto Dülberg bajtársa 1981-ben azt közölte a HIAG illetékesével, hogy „ütegünk 120 tagjából

[1] Klaus-Dieter Koch levele a szerzőnek, 2019. július 19.

Hermann Koch a negyvenes és a nyolcvanas években

csak 9 élte túl a háborút".[1] A Német Vöröskereszt keresőszolgálata 1957-ig az egység 34 eltűntjéről gyűjtött adatokat, az igazoltan meghaltak száma nem ismert. Ezek az adatok is mutatják azonban az egység ijesztően magas halálozási arányait, amit annak fényében kell értékelni, hogy a törzsüteg elvileg nem első vonalban harcoló egység volt.

Koch több hadifogolytábort is megjárt. Először Máramarosszigetre került, innen Odesszába, majd hajón Novorosszijszkba vitték. 1945–46 között a Kubán folyó torkolatánál utat épített, 1947-ben és 1948-ban különböző kolhozokban dolgozott, majd Krasznodárba került, ahol sárgaságot kapott. 1949. december 6-án Rosztovon keresztül repatriálták Nyugat-Németországba. A hadifogságból

[1] BA-MA N-756, Otto Dülberg levele Wolfgang Vopersalnak (HIAG), 1981. Dülberg 1944 karácsonyán még 1899-es évjáratú tokaji aszúval ünnepelt, ám két nappal később már egy gyalogsági harccsoportban találta magát a Hamzsabégi úton. Dülbergnek sikerült a kitörés.

20 levelezőlapot írt, ebből a család csak a legutolsót őrizte meg. A budapesti levelei után ezt a szöveget is közlöm.

A Budapesten írott levelek keletkezéstörténete is érdekes, de még inkább izgalmas továbbításuk ügye. Nem tudjuk, ki hol és miért őrizte meg őket. Az Eleőd családban a levelekről 2020-ban már senki sem tudott felvilágosítást adni. Hipotézisként felmerül, hogy azok Eleőd Huba Kelenhegyi út 81. szám alatt lakó anyjához kerülhettek, akinek hagyatékát a család 1984–1985 között számolta fel. Amit biztosan tudunk, az annyi, hogy egy ismeretlen személy nyitott borítékban 1985 tavaszán eljuttatta a leveleket az NSZK budapesti követségére. A Német Vöröskereszt 1985. május 31-én magánál Hermann Kochnál jelentkezett a következő levéllel:

> A nyitott borítékot tartalmával együtt egy ház átépítése során találták meg, és azt egy magyar személy adta le, aki azonban sem nevét, sem a feltalálás helyét nem kívánta közölni. A követség a levelek lehetőség szerinti továbbítását javasolta a címzett részére. Mivel a hazatért hadifoglyokat nyilvántartó kartotékrendszerünkben rendelkeztünk Önről adatokkal, megállapítottuk jelenlegi címét, és el kívánjuk juttatni Önnek a küldeményt. Szívesen hallanánk arról is, hogy hogyan megy a sora ma, amikor negyven évvel később ezeket a leveleket olvassa vagy nejének továbbadja.[1]

Első pillantásra furcsának tűnik, hogy a Német Vöröskereszt a leveleket nem a címzettnek, hanem a feladónak kézbesítette, annál is inkább, mert akárcsak 1945-ben, 1985-ben is mindketten ugyanazon a nyilvános lakcímen voltak elérhetők az igen kis településnek számító Holtershausenben. Csak feltételezés, hogy ezzel a diszkrét gesztussal a Vöröskereszt lehetőséget kívánt adni a feladónak arra, hogy elsüllyeszthesse a háború sajátos szituációjában íródott,

[1] A Német Vöröskereszt 1985. május 31-én kelt levele a szerző birtokában.

és esetleg már kínosnak tartott dokumentumokat. Mindenesetre ez az óvatosság felesleges volt: Hermann Koch örült saját leveleinek, és azok tartalmát több részletben osztotta meg a családjával. 1987-ben aztán előkerült a negyedik levél is (amelyet eredetileg a húgának írt), az előző borítékhoz hasonlóan ezt is névtelenül adták le az NSZK budapesti követségére. A megtaláló anonimitás iránti igénye ma már furcsának tűnhet, és 1985–1987 között már egyáltalán nem jelentett egy ilyen irat leadása politikai kockázatot – a magyar lakosságban azonban még élénken élhetett a Rákosi- és a Kádár-rendszer terrorjának tapasztalata.

1. LEVÉL

[boríték]

Frau Annemarie Koch[1]

Holtershausen über Kreiensen

Ne küldjék el 1945 júliusa előtt

Budapest, 1945. január 6.

Drága Annemarie!

Szomorúan gondolok arra, hogy most, amikor már nem kapsz tőlem postát, sokszor aggódhatsz miattam. Különösen, ha sejted, hogy a b[udapest]i védőseregben vagyok, amelyet december 25. óta bekerítettek. De ha látnád, hogy mennyire reménykedve és gyakran vidáman élünk itt, akkor Te is boldogabban néznél a világra.

De igazad van, amikor az egyik leveledben azt írod, mennyire kellemetlen érzés a szeretteinknek, ha otthon mindennap türelemmel várják a postát, és

[1] Annemarie Koch (született Kirchoff, 1920–2011). Házasságából három fia (az első kettő iker) született (1951-ben és 1953-ban).

állandó bizonytalanságban kell lenniük. Épp elmúlt éjfél, már biztos alszol, és talán arról álmodsz, hogy Holtershausenben vagyok. Néhány nappal ezelőtt már megpróbáltam elküldeni egy levelet egy Junkers géppel, de hogy ez sikerült-e, még nem tudom. Mindenesetre nagyon reméljük, hogy a felmentésünkre bevetett páncéloshadosztályok a napokban megérkeznek, ha nem ütköznek kemény ellenállásba.[1] Ma már csak 20 kilométerre voltak innen, tegnapelőtt is hallottam a messzi lövegek csatazaját. Még nem vagyok az ágyban, mert egy Unterscharführerre várok, aki egy közeli pincéből akar lőszert elvinni.

Ma is visszajöttek a bajtársaim az erődítési munkálatokról, de szinte rögtön újra előre küldték őket egy gyalogos harccsoporttal. Az is lehet, hogy csak készenlétben állnak valahol szükség esetére. Mindenesetre én nem vagyok köztük, és ez bizonyos irigységet is szül. Néhány sofőr visszamaradt. Némileg enyhült a negyedünkre nehezedő repülő és tüzérségi tevékenység, az Ivánnak bizonyára át kellett innen csoportosítania az erőinek egy részét. Csak a város keleti felében volt ma egy többórás tüzérségi párbaj. Mi a nyugati oldalon egy hegyen épült villanegyedben lakunk. Nyolc nap után ma megint van víz. A pincében van a szállásunk, amely épp 20 embernek ad elegendő fekvőhelyet. A központi fűtés itt is működik. A gazdag, emeleti tulajdonosok elmentek, és csak két család, valamint néhány cseléd és két menekült lakik itt gyermekekkel. Születésnapodat tegnap Anya születésnapjával együtt szépen megünnepeltük, új- és óborral, és a két szakács gondoskodott néhány falatról. Hans a végén egy kis beszédet tartott, és boldogan búcsúztunk el. Így, drága feleségem, ne aggódj, higgy a szerencsénkben, minden megoldódik valahogy. Üdvözöld Apát és Anyát szívélyesen; Téged pedig sok-sok csókkal, szerelemmel és hűséggel ölel mindig,

a Te Hermannod.

[1] A felmentési kísérletek január 5-én már Bicske és Zsámbék előtt jártak, támadásuk azonban itt elakadt.

2. LEVÉL

Budapest, 1945. január 19.

Legkedvesebb Annemarie és kedves Szüleim!

Bár az elmúlt napok támadásai alábbhagytak, nem nőtt a remény avval kapcsolatban, hogy kijutunk innen. Akkor sem, ha messze távolról halljuk a felszabadítóinkat. Ezt a levelet egy családnál hagyom, egy orvosnál, aki egy év után, talán, ha már minden nyugodtabb lesz, el fogja küldeni nektek. Ha nem tudjuk tartani az állásokat, természetesen saját elhatározásból is ki fogok jutni innen, ha törik, ha szakad. Amennyiben sikerül, akkor már rég tudtok rólam, mire ezt a levelet megkapjátok. A kis noteszembe mindennap írtam egyet s mást arról, ami a nap folyamán történt. Naponta egyszer vagy kétszer a kis kocsimmal nekem kellett vizet vagy kenyeret hoznom a tréntől. Vizet a Duna mellől, egy forrásból hoztunk. Gyakran repkedtek a fejem körül a földarabok. Ennek ellenére erős a hitem, hogy nem lesz bajom, és egy óvó kéz megvéd engem. Gyakran gondolok a Führerre, akit az Isten láthatóan véd és megtart. Ha azonban én is sorra kerülök, akkor ez Isten akarata lesz, és megváltoztathatatlan, bármennyire is fájdalmas nektek. Felülről nézve az egyén semmi, és el kell felejteni, hogy ezt a küzdelmet kiért is vívjuk, hogy kinek is győzünk, a népünk tovább létezik.

Nem nélkülözünk sokat, a központi fűtés a pincében még működik, így esténként jól alszunk. A gyalogságnak többet kell elviselnie. Vidám hangulatban vagyunk mindennap, csak nevetünk, ha egy gránát becsapódik a közelben, és mindannyian sértetlenek vagyunk. A legtöbb teherautónk még ép. Az egy héttel ezelőtti időpontra tervezett kitörésünket elutasították, várnunk kell a kinti bajtársainkra. Amikor a Junkers gépek még leszálltak, megpróbáltam egy levelet feladni. Ütegünk néhány sebesültjét még kivitték, mint Schulz és Rode Obersturmführer.[1]

[1] Helmut Rode (1917–1945) a törzsüteg gépjárműtisztje, sebesülése miatt Budapestről repülővel szállították el, de sérüléseibe (váll- és nyaklövés) Sopronban belehalt.

Mintegy 6000 sebesült fekszik még itt. A Dunától keletre feladtuk a várost. Nyugaton lakunk egy magaslaton, nem messze a Citadellától.

Az orosz nem lehet túl erős, bajtársaink sok gondot okoznak neki, hiszen kinn általában [a szovjetek] repülőket vetnek be. Amennyiben fogságba esnék, természetesen az első zavaros időszakot fel fogom használni arra, hogy lelépjek. Akkor is, ha ehhez a Dunában néhány kilométert a vízfolyással szembe kell úsznom. Arról, hogy az élet hogyan megy tovább, ha nem látlak viszont titeket, nem akarok beszélni. Csak azt kívánom, hogy újra boldogan tekintsetek a jövőbe.

Szeretett Anneliémnek még sok van hátra az életből. Fogadd el, ahogyan a sors akarja. Mindennap érzem a szeretetedet és a gondolataidat mellettem, a Tiéteket is, kedves Szüleim. Az életem szép volt, és általatok semmi sem volt hiába.

A Ti Hermannotok

3. LEVÉL

Budapest, 1945. február 1.

Szeretteim!

Összeszorultunk a város nyugati részében egy nagyjából 4 × 5 kilométeres területre. Ma és tegnap nyugodt volt, január 30-án viszont az eddigi legrosszabb napunkat élhettük át. A házunkat eltalálta egy bomba, de a légópince még épp sértetlen maradt. Tizenöt felnőttel és hat gyerekkel alszunk benne. Az előtérben, ami most az „irodát” jelenti, egy díványt állítottam fel. Nagyon kényelmesen fekszem itt most, ég a benzinlámpa, és nem zavar a gyakori gyerekordítás. Reggel 11-ig alszunk, mert ha nincsenek is itt a repülők, akkor sem lehet kimenni az utcára az állandó aknázástól. Éjjel ez nem annyira erős, akkor viszi Winkler a gyalogságnak az élelmet. Akik pedig nincsenek őrségre beosztva, vizet hordanak. Ennivaló még van elég. Tegnap újabb tíz embert le kellett adni a gyalogságnak. Először húszról volt

szó; Möhlerrel[1] együtt, csak én maradhattam volna, mint egyetlen sofőr. Nothdurft mint szolgálatvezető természetesen szintén maradt, és Jakobs a konyhában segít, mert ott is van egy halottunk és egy sebesültünk. Zehentbauer egy gyalogsági bevetésben sok másik társával együtt elesett. Az elvezényelt embereink közül még egy személy volt ott, Geisenhöner, Wenzel nevű barátja pedig gránátvető-telitalálattól halt meg a házban, a főnök sofőrje szintén. Tegnap egy véletlen gránátvető-telitalálat miatt a javítószakasz parancsnoka, Bohn Hauptsturmführer[2] is elesett, Eberhard Lohse súlyosan sebesült. B[ohn] napokig ült a bunkerben, nyugodt volt, és épp a gyalogsághoz vezényelt emberei akartak csinálni róla egy fotót. Azt, hogy ki van soron, nem tudjuk, senki sem menekül a sorsa elől.

Möhler, Nothdurft és Schädl már több napja ki se tette a lábát a pincéből. Jakobsnak néha futárszolgálatot kellett ellátnia. Neki két hétig veseproblémái voltak, és most őrségben áll. Én nem törődöm ezzel, az esték annyira nem is veszélyesek, de egy ilyen helyzetben több bajtársiasságot vártam volna el. Mindenesetre hasznos, hogy így legalább kiismerem ezeket az embereket. Zehentbauert sajnálom, ő volt a legtisztességesebb. Dietzel Oberscharführer[3] is „itt maradt", és „KIK"-kel,[4] akárcsak mi. Egyre gyakrabban látom. Ma újra bizakodóbbak vagyunk, hogy történik valami. Minden új jelszót továbbadunk, különösen azt, hogy a „KAK"[5] előre nyomulnak. A járművek fele szétroncsolódott, egyetlen ház sem maradt épen, ezért nem fogunk innen elvonulni; amíg nem lesz olyan megoldás, amely sebesültjeink kijuttatását lehetővé nem teszi.

[1] Karl Möhler (1910–?) Oberscharführer és a törzsüteg számvevő tiszthelyettese. Otto Dülberg visszaemlékezése szerint hosszas bujkálás után esett hadifogságba (ahol állítása szerint találkozott is vele). Más bajtársak utoljára 1945. február 15-én látták. Mivel nem tért haza, 1957. június 28-án holttá nyilvánították.

[2] Franz Bohn (1912–1945) Hauptsturmführer, a tüzérezred teherautó-századának parancsnoka. Érdekes módon haláláról 1945 után más verziók is elterjedtek. Otto Prade 1948. november 5-én halálát január 20-ára tette azzal a megjegyzéssel, hogy „utcai harcban esett el". August Damhauer 1951. május 11-én azt írta, hogy Bohn a Kis-Sváb-hegyen egy gránáttalálattól azonnal meghalt, és az Alagút melletti ideiglenes temetőben temették el. Bohn haláláról Koch levele tekinthető a leginkább autentikus forrásnak – ezek szerint végzetét az a pillanat okozta, amikor szabadban akarta lefényképeztetni magát.

[3] Herbert Dietzel (1919–?) Oberscharführer. Koch fotóalbumában rá vonatkozóan csak egy mondat szerepel: „Kedves Barátom, csak az öngyilkosság maradt nekünk a Várban, 1945. február."

[4] *Kameraden im Kessel*, azaz „bajtársak a katlanban".

[5] *Kameraden aus dem Kessel*, szó szerint „bajtársak a katlanból", ám itt minden valószínűség szerint a katlanon kívüli csapatokra vonatkozik a kifejezés.

Dr. Elert (Elört?) [Eleőd] van csak a házban a feleségével, mint minden más lakó, ő is nagyon kedves, hozzám különösen. Amennyiben E[leőd] épségben megússza, akkor ezt a levelet a Vöröskereszt útján fogja továbbítani. Ti biztosan szörnyűnek gondoljátok, ha valaki a halálról beszél. De ha a halál ennyire mindennapos és minden percben jelen lévő [mint itt], akkor már nincsen benne semmi szörnyű. Csak otthon hagyott szeretteimet sajnálom végtelenül. Itt, Budapesten egyesek másképp állnak a félelem kérdéséhez, mert nem hisznek a változtathatatlan sorsukban. Itt senki sem ír egy sort sem. Én bármennyire hiszek is a hazatérésemben, biztos vagyok benne, hogy örülni fogtok majd ezeknek a soroknak. Ha az isteni gondviselés jól rendelkezik majd az életemről, ahogyan eddig is tette, és lehetővé teszi, hogy viszontláthassam a hazámat, akkor talán el sem kell majd küldenem ezeket a sorokat. És csak azt fogják igazolni, hogy megtettem a kötelességemet. Ahogy az idézet mondja: „Soha nem nyerheted meg az életedet, ha nem teszed fel tétnek."[1]

Ne gondoljátok, hogy ha az ember fogságba esik, azonnal főbe lövi magát. Amedig egészségesek vagyunk, mindig van lehetőség a szökésre, és végül is annak a lehetősége is fennáll, hogy Oroszországban megbukik a rendszer (talán naiv gondolat, de a földön semmi sem lehetetlen). Az orosz gyalogság nem is annyira erős, csak nekünk van kevés gyorstüzelő fegyverünk, ami náluk majdnem mindenkinél van.

Majdnem minden hétfő este meghallgattam, kedves Annemarie, a Te dalodat 10 órakor a rádióban. Az én kis dalom kössön össze bennünket. A doktor úr neje a fotód kapcsán azon a véleményen volt, hogy Te biztos nagyon kedves lány vagy, aki senkinek sem tudna ártani. Büszke vagyok Rád, és méltó leszek a szerelmedre és a hűségedre.

A szerencsés jövőben bízva mindnyájatokat üdvözöl,

a Ti Hermannotok.

[1] Részlet Schiller *Wallenstein tábora* című drámájának utolsó felvonásából.

4. LEVÉL

Budapest, 1945. február 4.

Kedves Húgom!!

Arra az esetre, ha Sztálingrád után egy újabb tragédia történne, és nem látnám újra az otthonom, megpróbálok neked még néhány sort küldeni dr. Eleőd által, aki itt, ebben a házban lakik, ahol már hat hete a pincében tanyázunk. Épp a rádió mellett ülök, és őrködöm.

Január 30-án és ma, amikor az idő tiszta volt, a repülők szörnyűvé tették a napjainkat. Majdnem minden ház kapott találatokat. Reggelenként korán egy 20 méterrel a föld alatt húzódó alagútba megyünk, és sötétedésig ott is kell maradnunk, mert az ellenség belátja a terséget. Eddig szerencsém volt, nem sebesültem meg. Annemarie-nak nemrég újra írtam. Erős a hitem, még ma is, mindennek ellenére. Hogyan történhet azonban csoda, ha csak a Wehrmacht-jelentésekből meríthetünk bátorságot? Az innen jövő jelszavak eddig súlyosan becsaptak minket. Feledésbe merült Himmler első felhívása is arról, hogy néhány nap múlva megérkezik a felmentés. Ha az orosz nem állna annyira mélyen a Birodalomban, akkor, azt hiszem, már régen felmentettek volna. Ez Isten utolsó próbatétele, vagy a végső ítélet és a német nép vége? És Isten hallgat? Miért? Új fegyvereink csak akkor menthetnek meg minket, ha valóban léteznek, és hamar bevetésre kerülnek. Az élet nagyon olcsó lett. Annemarie-t úgy sajnálom, olyan kevés jutott még neki az életből, és mi lesz veletek mindnyájatokkal! Ha életben maradok, természetesen megpróbálok majd megszökni a fogságból, amint csak lehetséges. Amennyiben kijuttathatnánk a 10-15 ezer sebesültünket, akár ma is kitörhetnénk. Ma az én járművemet is széttépték a gránátok, a házunk is több találatot kapott, és egy fel nem robbant lövedék még most is ott fekszik kint. Nothdurft, Möhler és Jakobs mellettem vannak. Zehentbauer elesett. Nem élünk itt rosszul, van rádiónk és borunk, és a konyháink még épek.

[1] Luise Bruer (született Koch, 1909–1980), házasságából három fia született.

Fenn lakunk a Gellért-hegyen, odalenn az utcák és a házak rettenetesen néznek ki. Drága húgom, ha megnyerjük a háborút, ne gyászoljatok engem, én is csak egy vagyok a milliók közül. Ami a holtershauseni majorságot illeti, nekem nem számít, remélem, Annemarie egyszer újra boldog lesz. Az életem szép volt, és a sorsa elől senki sem menekülhet. Az egyik korábban, a másik később. Ha felnézünk a csillágokra, az élet semmi a végtelenségben. Köszöntsd a szeretteimet. A Te [olvashatatlan szó] gyermekeidnek szebb jövőt kíván,

a testvéred.

5. LEVÉL

[A hadifogságból] 1948. március 13.

Szeretett drága Feleségecském!

Bátran és vágyakozva várom, hogy újra viszontláthassalak idén. Legutóbbi leveletek Anya lapja volt, január 5-én. Ma újra tél lett itt. Most éppen Löns[1] és Stifter[2]. Kultúrcsoportunk tegnap este szép otthoni dalokkal és versekkel szórakoztatott minket. Hetente kétszer mozi is van. Egyébként szép jövőbeli tervekkel foglalom le magam, és sok örömömet lelem abban, ha mindig jobb és jobb megoldásokat találok az üzemgazdasági és földművelési munka területén. Hiszen most több időm van erre, mint egyébként az életben, és a bajtársakkal való együttgondolkodás is hasznos, és az idő is eltelik. Közös érdeklődéseink okán az utóbbi időben egészen jól összebarátkoztam egy gazdálkodóval. Mivel nem lakik messze tőlünk, barátságunkat később is fenn tudjuk tartani. Így, ha még nem [olvashatatlan szó] kerülök a hazatérők közé, mindig azzal vigasztalom magam, hogy a jövőre gondolok, és arra: ki tudja, mire volt jó, ami itt van.

[1] Hermann Löns (1866–1914) német író és költő, elsősorban természetleírásairól ismert. Háborús önkéntesként esett el Franciaországban. Írói öröksége 1933-tól az államilag támogatott kategóriába került.
[2] Adalbert Stifter (1805–1868) a biedermeier kor meghatározó német írója.

Mert ma már tudom, hogy a fogság minden negyedéve valami jót is hozott, ami a jövőben [olvashatatlan szó] áldásnak bizonyulhat. Örüljünk annak, ha egészségesek maradunk. Mit csinálnak Apa méhei? Pummel [olvashatatlan szó]? Később beszerzem majd Pschill nagy szürke méheit, amik alig rajzanak. Sokkal jobban érdekelnek a méhek, mint korábban valaha. Apát biztosan nagyon érdekelni fogja A méhek élete című könyv (Dietrich Verlag, Jena). Megmetszettétek (különösen az első években) az 1943-ban ültetett gyümölcsfákat? Egy hozzáértő kertész esetleg még pótolhatja. A tizedik évben már nem kell többet metszeni. Milyen lett a '47-es termés? Ellettek-e a kancák '44 óta? Ha Franztól egy-két csikót és esetleg egy borjút kaphatnátok, fogadjátok el. Főzzétek fel a tejet! És utóbbit csak [olvashatatlan szó]. Szívélyes üdvözletem mindnyájatoknak,

Hermann.

ÉRTÉKELÉSI KÍSÉRLET

Mit árulnak el ezek a levelek szerzőjük politikához való viszonyáról? Koch az egyik levelében a „Führerről" és annak reménybeli jó egészségi állapotáról ír, ami első ránézésre arra utalhat, hogy a sorok szerzője meggyőződéses náci volt. A remélt csodafegyverekről is szót ejt. Amennyiben azonban a leveleket alaposabban megvizsgáljuk, és a kijelentések kontextusát is figyelembe veszszük, más képet kapunk. Koch egy szót sem ír például a végső győzelemről (*„Endsieg"*), amiképpen a „zsidó bolsevizmus" vagy bármilyen más, hasonló toposz sem fordul elő a leveleiben. A harcnak sem kísérel meg különösebb értelmet adni a kötelességteljesítésen kívül. Mindez annak tükrében különösen figyelemreméltó, hogy leveleit abban a tudatban írta: ezek a sorok lesznek tőle az utolsók. Hitler említése is az ellene elkövetett merényletek kontextusában érthető igazán, és legalább annyira értelmezhető Koch saját túlélési vágyainak kivetítéseként, mint Hitler iránti rajongásként. Minden jel szerint Koch a náci terminológia kifejezéseit a korszellem hatására használta. Ezek azonban csak külsődleges jegyek voltak. Ennél sokkal erősebb volt az Istenbe vetett hite, illetve kapcsolata feleségével, akit vigasztalni próbált. Leveleit egyfajta sajátos viszontbiztosításként értékelte: („Amennyiben sikerül, akkor már rég tudtok rólam, mire ezt a levelet megkapjátok.") Nyilvánvalóan abból indult ki, hogy vagy ő, vagy a levél érkezik haza – és az előbbit tartotta kevésbé valószínűnek: Józan ésszel nem is gondolhatott másra.

A háború végével kapcsolatban Koch szinte defetista volt: „Felülről nézve az egyén semmi, és el kell felejteni, hogy ezt a küzdelmet kiért is vívjuk, hogy kinek is győzünk, a népünk tovább létezik." Húgának írt levelében ráadásul Himmlerre és a Wehrmachtra is leértékelő megjegyzést tett, és a csodafegyverek kapcsán is kétségének adott hangot.

Utolsó, már a fogságból írt levele abból a szempontból is érdekes, hogy a korábbiakhoz hasonlóan továbbra is rendíthetetlen életigenlésről és pozitív életfelfogásról tanúskodik. A cenzúra persze nyilvánvalóan komoly korlátot jelentett számára: nem lehetett akármit írni egy szovjet hadifogolytáborból. Ám ennek dacára sem volt lehetetlen bizonyos információk és hangulatok leírása. Az, hogy Koch a hadifogságot egyfajta „társasutazásként" mutatta be a levélben, inkább természetes életösztönének bizonyítéka. Otthoni elbeszéléseiből családtagjai később azt is megtudták, hogy az orosz lakosság egy része sem élt sokkal jobb körülmények között, mint a hadifoglyok.

Koch különleges helyzetben volt saját egységében. Rendfokozata alapján csak egyszerű katonának számított, de viszonylag magas kora (39 év) és beosztása miatt a közvetlen frontbevetéstől megkímélték. Ám nap mint nap meg kellett tapasztalnia, milyen csekélyek voltak a gyalogsághoz beosztott bajtársak túlélési esélyei. A „trén átfésülése" a budapesti német katonai vezetés mindennapi gyakorlatához tartozott. Azoknak a szerencsétleneknek, akiket egy kézifegyverrel a kézben az első vonalba küldtek, még az átlagosnál is jóval kevesebb esélyük volt túlélni egy csatanapot. De a többiek számára sem volt a helyzet kockázatok nélküli, amiképpen azt Bohn Hauptsturmführer halála is mutatja:

Bohn csak egy fényképért jött ki a biztos fedezékből, és épp ebben a percben kapott halálos gránáttalálatot.

Hermann Koch a szomszédos gazdálkodók egy csoportjával turistaként már 1967-ben felkereste Budapestet. Nothdurft bajtársa 1981 májusában utazott a magyar fővárosba, és le is fényképezte a házat, ahol átvészelték az ostromot. Koch hagyatékában fellelhető egy papírlap is, amelyen a Budapestről Odesszán keresztül a Kubán folyóig tartó útja mellett különféle feljegyzések találhatók. (Például: „Ennek az évnek végén lesz húsz éve, hogy szabadultam. Holtershausen, 1969. január 2.”; vagy: „42 és fél év után ma, 1987. július 13-án ért utol testvéremnek küldött 4. levelem.” Ez utóbbiak arra engednek következtetni, hogy a levélírót nem engedték szabadon háborús emlékei.

Hermann Koch levelei az „élménygeneráció” elképesztő lelki és fizikai megpróbáltatásairól tanúskodnak. Ám azt is mutatják, hogy egyes emberek még reménytelen helyzetekben is képesek az életigenlésre. Ez a fatalizmussal párosuló életösztön végső soron milliókat mentett meg, és a háború után is szükségesnek bizonyult ahhoz, hogy fel lehessen dolgozni a világégés szörnyűségeit. Mindez pedig ma is tanulságokkal szolgálhat a jövendő generációk számára.

FRANZ STOCKMANN: BUDAPESTI HADINAPLÓ 1945

Franz Stockmann 1916. szeptember 15-én született a hesseni Bad Camberg-ben. Orvosnak tanult, 1939-től hadiorvosként teljesített katonai szolgálatot. Katonaélményeiről nem sokat tudunk, szolgálatát a 140. páncélos tüzérezred III. osztályában kezdte. 1943 februárja és 1944 szeptembere között a 3/541. számú tábori kórház orvosa volt. 1944 nyarán az ekkor Romániában felállított, hadseregközvetlen 959. (nehéz) tüzérdandár I. osztályának orvosa lett. Legmagasabb rendfokozata orvos-százados *(Stabsarzt)* volt. Egységével részt vett az erdélyi és a magyarországi harcokban, a kitörési kísérlet során fogságba esett. Háromszor kísérelt meg szökést a hadifogságból, ahol verseket is írt: 1945 szeptemberéig Tetétlenpusztán, illetve Szegeden, 1947 júniusáig Focşaniban a hadifogolykórházban dolgozott, ezt követően szállították a Szovjetunióba, ahol a Moszkva melletti 7874. számú táborba került. 1949 tavaszán tuberkulózis gyanúja miatt hazaengedték. 1953-ban megházasodott, feleségével 1955-ben kivándorolt az Egyesült Államokba. 1960-tól az Illinois állambeli Elginben mint belgyógyász szakorvos dolgozott. Az ostrom és a hadifogság alatt vezetett hadinaplóját egy beteg katona gipszkötésében tudta hazajuttatni. Az 1980-as évek végéig a háború különösebben nem foglalkoztatta, ekkortól viszont intenzív kapcsolatot keresett az ostrom német túlélőivel. Korabeli

naplójára alapozott kéziratát 1989-ben fejezte be, de csak 2002-ben jelentette meg – a rendkívül személyes és őszinte szöveget feleségének, Helgának ajánlotta. Az alább közölt szöveg ebből a kötetből származik. A szépirodalom és a komolyzene tartozott legfontosabb szenvedélyei közé, egyik kedvenc írója Márai Sándor volt. 2010. december 11-én hunyt el Elginben.

Franz Stockmann, a képen mint orvos-törzszászlós, 1939 körül

Előszó

A következőkben tényszerűen beszámolok oroszországi fogva tartásomról – Budapest 1944. december havi körülzárásától kezdve egészen 1949 áprilisáig, a moszkvai hadifogolytáborból való elbocsátásomig. A beszámoló valósághű, és a hadinaplóm feljegyzésein alapszik, amelyet egészen fogságba esésemig vezettem. A naplót egy bajtársam nagy sebkötése alatt csempészte a iaşi-i táborból a hazámba.

Budapest, 1944. december 26.

A harcálláspontunkon, amely Budapest egyik nyugati külvárosában található, bombaként robban a hír: „Be vagyunk zárva a városba". Két nappal korábban, 1944 karácsony estéjén az oroszok előrenyomultak a Balatontól északkelet felé, Esztergom irányába, és elzárták Budapestet a német front elől.

Csapatorvos vagyok egy tüzérségi egységnél[1], amely a hadtest[2] irányítása alatt áll, és amelyet rendszerint a legveszélyesebb helyzetekben vetnek be. A Kaukázus lábától Budapestig való visszavonulásunk során sokszor keveredtünk harcba az oroszokkal, hogy elkerüljük a körülzárást. Ebben az esetben azonban szó sem lehet arról, hogy nyugat felé kitörjünk, és hamar rájövünk, hogy a nagyváros Budapest védelme bevetésünk célja. Ezáltal bekövetkezett az, amelytől ebben a vészterhes háborúban Sztálingrád óta minden katona fél: hogy egyszer csak „a legmagasabb vezetés" kontár és merev visszavonulási stratégiája folytán körül lesz zárva, és ki lesz szolgáltatva a rettegett oroszok kényének-kedvének: „Egy meghatározott terület körkörös védelme, gyalázatos cserben hagyás, és végül a hősies védőőrség feláldozása."

Az utolsó kételyek is megszűnnek azzal kapcsolatban, hogy mire fognak minket a jövőben a budapesti katlanban alkalmazni, amikor a külvárosból a belvárosba helyeznek minket, és az egységünknek egy „riadószázadot" kell felállítania, hogy azt gyalogsági egységként utcai harcokban vessék be. A mi messze hordó

[1] A 959. tüzérdandár I. osztálya. A korabeli rendelkezések tiltották a magánnaplókban az egységek pontos megnevezését.
[2] IX. SS-hegyihadtest.

ágyúink[1] nem alkalmasak a város védelmére, és a muníció utánpótlása megszakadt. Az utánpótlást szállító repülőgépeknek a Bécs felé vezető úton dolguk végezetlenül kellett visszafordulniuk, mert ellenséges csapatokkal találkoztak.

Váratlanul veszélyes csapdába kerültünk, amely kegyetlen összecsapással fenyeget. Itt nincs menekülés. Az erős ellenséges fegyveres erő vasökölként szorít össze minket, míg a sorsunk végleg be nem teljesedik – holnap, néhány nap, hét vagy hónap múlva? Végül fogság vagy halál vár ránk. E félelem, mint egy állandó nehéz teher nehezedik a lelkünkre.

Tüzérosztályunk harcálláspontján a kilátásainkról beszélgetünk. Megpróbáljuk bebeszélni magunknak, hogy egy szövetséges ország fővárosát és ilyen sok németet csapatot nem fognak értelmetlenül feláldozni. De közben titokban mindannyian Sztálingrádra gondolunk, ahol először zártak körbe és morzsoltak szét az oroszok egy német sereget anélkül, hogy kívülről segítség érkezhetett volna. A parancsnokunk, K[reipe][2] alezredes (Hannover), egy fiatal hivatásos tiszt, mint mindig, most is optimista. „Budapestet nem lehet összehasonlítani Sztálingráddal – mondja –, mi közel vagyunk a német erők központjához, könnyen elláthatnak minket a levegőből, és egyáltalán, a hadiszerencsének hamarosan nekünk kell kedveznie. Én tartózkodom a véleménynyilvánítástól, mivel már korábban is figyelmeztetett a pesszimista és defetista megjegyzéseim miatt.

A karácsonyi ünnepek teljes nyugalomban telnek, mégis a sötét fenyegetés elfojtott érzésével.

1944. december 27.

Az idő hideg, és délre kitisztul. Délelőttönként erős orosz támadások a keleti oldalon, később a Duna nyugati partján és észak felől. Keleten visszaszorítják

[1] A 959. hadseregközvetlen tüzérdandár három osztályból állt. Az egység 15,5, 17 és 21 centiméteres űrméretű német lövegekkel volt felszerelve. A tüzérdandárt 1944. június 25-én állították fel Romániában a 959. különleges rendeltetésű tüzérezredtörzs, valamint a 607., a 804. tüzérosztály és a 140/III. tüzérosztály felhasználásával. A budapesti bekerítésbe csak az utóbbiból felállított I. osztály került.

[2] Ernst Kreipe (1913–?) őrnagy (rendfokozatát Stockmann tévesen adja meg), a kitörés során eltűnt. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 272.

a csapatainkat. A szakaszunk riadószázadában halottak és sebesültek vannak. A könnyű sérültek visszatérnek az egységhez, én pedig ellátom őket. A súlyos sérülteket egyenesen a hadtestkötözőhelyre, a vár pincéibe viszik.

Nem tudunk semmit a további sorsunkról. Megbeszéljük az összes lehetőséget, hogy hogyan juthatnánk ki a körbezárt városból. Szó esik az erőszakos kitöréstől kezdve egészen a civil ruházatban való átszivárgásig mindenről. Gille[1] SS-tábornok állítólag több páncéloshadosztályt felállított, hogy kihozzon minket. Délben kihirdetik, hogy repülővel küldhetünk postát. Komoly, higgadt hangulatban írok haza egy levelet.

Délután számos teherszállító repülőgép jelenik meg a város felett, amelyeknek egy része landol, más része ejtőernyőn dob le utánpótlást. Állítólag már 2000 sebesült van a katlanban.

A Wehrmacht jelentése: „A budapesti védőőrség védelmezi a várost a minden oldalról támadó bolsevisták ellen."

1944. december 30.

Délelőtt az oroszok keleten betörnek a védelmi vonalunkba. A riadóegységnek komoly veszteségei vannak. Tüzérként nem eléggé alkalmasak a gyalogsági utcai harcokra. A városközpontban kommunista felkelés és lövöldözés.[2] A szállásom mellett, amit P[affrath][3] főhadnaggyal osztok meg, van egy kenyérgyár,[4] ami előtt az éhező lakosság hosszú sorokban és izgatott csoportokban áll. Egy, a közelben becsapódó repülőgépbomba széttöri az összes ablakot a házunk egyik oldalán. Időnként géppuskatűz, amelynél egyértelműen meg lehet különböztetni az oroszok lassú tak-takját a németek surrogó hangjától.

A bakák akasztófahumora: „*Unser letzter Wille – Gille* [Utolsó akaratunk – Gille]."

[1] Herbert Otto Gille (1897–1966) SS-Obergruppenführer és a Waffen-SS vezérezredese, a kérdéses időben a Budapest felmentésében részt vevő IV. SS-páncéloshadtest parancsnoka.

[2] Rémhír.

[3] Ernst Paffrath (1911–?) főhadnagy, a 959/I. tüzérosztály egyik ütegparancsnoka, a kitörés során eltűnt.

[4] Ez feltehetően a Budapest Székesfővárosi Kenyérgyár lehetett (Százados út 16.). Budapesten ezen kívül a Kazinczy utca 50.-ben, a IX. kerületi Gát utca 25.-ben, és a XIII. kerületi Gömb utca 94.-ben működött kenyérgyár.

1944. december 31.
A 6. nap a budapesti katlanban.

Az 1944-es év véget ér. A harcálláspontunkon, egy mellékutca pincéjében megünnepeljük a szilvesztert, és kívánunk egymásnak egy szebb 1945-ös évet, s hogy kiszabaduljunk a fogságból.

A támadó oroszok további sikerei keleten, délen és északon, a Duna nyugati partján. Napközben erősödő, leginkább nagy kaliberű tüzérségi tűz. Az utcák majdnem teljesen néptelenek a gyakori orosz harcirepülőgép-támadások miatt. A lakosság, akárcsak mi, pincékben él. A front egyre közeleg, most már érezzük az egyre szorosabbá váló orosz hurkot. Az orosz harci repülőgépek mélyrepülésben elzúgnak a tetők felett, fedélzeti ágyúikkal és géppuskáikkal tisztára söprik az utcákat, felszálláskor több sor bombarobbanást maguk mögött hagyva. A tüzérség dörgése és a géppuskák kattogása is közelebb ér. A parancsnok térképén követem az oroszok betöréseit. Őt a várbeli SS-parancsnokság tájékoztatja a harcok lefolyásáról.

A szomszédos házban lakó hatéves kislány, akit bőrgyulladással kezeltem, összebarátkozott velem, és néha meglátogat. Ugrándozik körbe a szobában, gyakran tesz fel tört németséggel kérdéseket az orvosi műszereimmel és az egyenruhám jelzéseivel kapcsolatban. Bájos, temperamentumos, feltűnően szép teremtés, önmagával és a rá leselkedő veszéllyel egyáltalán nincs tisztában. Ebben a pusztító környezetben olyan törékeny, mint egy virág az út szélén. Fáj, ha elképzelem, milyen volna, ha békében élnénk, és lenne egy kislányom.

1945. január 4.
10. nap az ostromlott városban.

Erősödő orosz támadások az utóbbi két napban, különösen megnövekedett a harci repülőgépek aktivitása, bombákkal és fedélzeti ágyúkkal. Tegnap délután két tüzérünket megsebesítették a bombaszilánkok, amikor orvosi ellátásra várakozva a szállásomhoz vezető külső lépcsőn álltak és dohányoztak.

Az egyikük a bejárati ajtó roncsain át omlott az előszobába a lábaim elé, vérben úszva és eszméletlenül.

A város súlyos károkat szenvedett, a háztetők szétszaggatva, az ablaktáblák szilánkokra zúzva, tégla és habarcs az utcákon. A lakosság már csak végszükség esetén hagyja el a pincéket, és akkor is leginkább este vagy éjjel. Azt mondják, Gille tegnap megkezdte a támadást a város felmentéséért, állítólag 20 kilométerre van tőlünk. A megfigyelők jelentették az ágyúk éjszakai felvillanását és a távoli ágyúdörgést.

Holmijaimban rátalálok Goethe szavaira *A természetről* [című esszéjéből][1], amelyeket most újra és újra vigasztaló imaként mormolok magam elé: „Számtalanok az ő gyermekei, sehol senkivel nem fukarkodik, de vannak kedvencei, akikért nagy áldozatot hoz. Ő helyezett ide, ő is fog kivezetni, rábízom magam. Nem gyűlölheti a művét, rendelkezzék hát velem."

1945. január 5.
11. nap, erős orosz támadás a keleti oldalon, tüzérségi és gránátvető tevékenység. Mély, fenyegető behatolások a vonalainkba. A nyugati oldalon nyugalom.

1945. január 6.
A rádió szerint a keleti frontunk általános visszavonulásban van. Eközben a menetképtelen sebesültek gyakran visszamaradnak a harctéren. Ki képes felfogni annak a sok ezer bajtársnak a testi és lelki szenvedését, akik valahol Kelet-Európa messzi, hófödte tájain a borús téli ég alatt fekszenek, csak a szél és az egyre távolodó csatazaj zúgásával a fülükben. Gyakran még gyilkos rablók vagy partizánok áldozatává is esnek. A vigasz és a segítség elérhetetlen marad a számukra. Emberek, mint te meg én, testvérek a legnagyobb életveszélyben, kifejezhetetlen elhagyatottságban és kétségbeesésben.

Milyen sors vár ránk a hamarosan bekövetkező kitörésnél?

[1] Az 1782 körül született szöveg szerzője valószínűleg nem Goethe, hanem Georg Christoph Tobler svájci lelkész volt.

1945. január 7.

Az elmúlt három nap alatt a város keleti részén szinte szakadatlan pergőtűz, erős orosz nyomással a városközpontra.

Feszülten várjuk a híreket Gille felmentő csapatáról. Az oroszok elérték a keleti oldalon a pesti belvárost[1]. A helyzet fenyegető. Kevés hó. Nulla fok körüli hőmérséklet. A front közelsége és a becsapódó gránátok ellenére a civilek a hó eltakarításával foglalkoznak. Az elfoglaltság utáni vágy és a régi szokások kényszere lett úrrá rajtuk.

1945. január 9.

Tegnap délelőtt átköltöztünk egy pincébe, ami 500 méterre van az előző helyünktől.

Ma délelőtt becsapódott egy nagy kaliberű lövedék a házunk felső részébe, alapjaiban megrendítve azt, és elárasztott minket vakolattal.

További becsapódások körbe-körbe. A gyalogsági csatazaj is egyre közelebbről hallatszik. Lövedékek cikáznak végig az utcán, valahol becsapódnak, vakolatot és cementet szórva szét.

Tegnap délelőtt néhány civil hívott, hogy menjek ki egy házhoz. Egy cipész feleségét egy kis gránátszilánk halálra sebezte. A cipész, aki 55-60 éves, és lebénult lába miatt tolószékhez van kötve, vigasztalhatatlan. Most minden segítség nélkül van a kis házában, ami egy tér szélén áll védtelenül. Vonakodik attól, hogy egy óvóhelyre vigyük, és a házacskájában akar maradni.

Ma este visszavonták a főellenállási vonalat a város belső részébe. Az oroszok szakadatlan támadásai mély betörésekhez vezettek. Sok a hó, és még mindig esik.

1945. január 10.

Milyen közeli viszonyba kerül az ember a halállal, ha gyakran érintkezik vele! Olyan sokszor és válogatás nélkül sújt le, hogy már alig lep meg, és sokat veszít

1 Téves információ. Ekkor a front még csak a Róbert Károly körút magasságában volt.

borzalmas voltából. Általános világvége-hangulat uralkodik, amelyben minden valószerűtlennek és visszavonhatatlanul elveszettnek tűnik, a halál és a pusztulás pedig szükségszerű elvárásnak.

1945. január 11.

A harcálláspontunkat áthelyezik az épülőfélben lévő Honvédelmi Minisztérium pincéjébe.[1] A mély és masszív pince bomba- és gránátbiztos, és a külvilág csatazaja csak tompán ér el ide. Engem az egyik mellékhelyiségben szállásoltak el. Napközben Thomas Wolfe[2] *Nézz vissza, angyal* című könyvét olvasom. Éjjel sokat álmodom az otthonomról és a távoli, békés időkről. Reggelente hálálosan megijedek, amikor érzékeim felfogják a brutális valóságot: bezárva, minden oldalról fenyegetve, a szemem előtt halál vagy fogság lebeg. Ha a könyvem olvasásából, egy másik távoli világból visszatérek, ugyancsak megrohan a fegyverek fenyegetése: „Ez neked szól és a bajtársaidnak, a szigetetek hamarosan el fog süllyedni az erőszak tengerében. Álmok, alvás, békés szándék itt nem sokat használ. Itt a borzalmas, személytelen háborús valóság túlereje uralkodik." Ha feljön az ember a mély pincéből, körbe-körbe csatazaj, az ágyúk dörgése, kattogó gépfegyverek, a harci repülőgépek morajá.

A város utcáit alig lehet felismerni. Elvesztette arcát, egy szép, életvidám világváros arcát. Most már csak romos házak és betört ablakok összessége, törmelékkel borított utcák és rémült emberek, akik az életüket féltve a pincékben rejtőznek.

Hat évvel ezelőtt diákként jártam Budapesten a barátaimmal, és a város – a cigányzenével, a tokaji borral, a fürdőkkel és a csinos lányokkal – szép emlékként maradt meg bennem. Akkor egy Passauból induló dunai hajón érkeztünk

1 Biztosan téves helymeghatározás. A HM a budai Várban volt, a napló szerint viszont Stockmann egysége csak 1945. január 15-én költözött át Budára. Stockmann minden bizonnyal a pesti Városháza épületét vélte Honvédelmi Minisztériumnak. Nem érthető az sem, mire céloz az „épülőfélben" kifejezéssel.

2 Thomas Wolfe (1900–1938) anyai ágon német származású, a nácizmussal kritikus, expresszionista amerikai író. Könyveit a náci Németországban nem adták ki. Említett műve angolul 1929-ben, németül 1932-ben jelent meg.

Budapestre. A város fekvése ugyanolyan most is, a dunai partok, hidak megvannak még, de minden élet elillant. Egy téli ruhába öltözött halott arca néz vissza rám.

Kiderül, hogy a felszabadításunkra küldött, előrenyomuló csapatokat az oroszok erős ellenállása és a heves hófúvás megállította. Most már senki nem tud segíteni rajtunk: egy elveszett német sziget vagyunk az ellenséges orosz tengerben.

Este megtudom, hogy a béna cipészt megölte egy repülőgép bombája. Így alig két nap múlva követte a feleségét. Milyen nagyon szenvedhetett ebben a két napban a kétségbeeséstől és a magánytól! Vajon a vak véletlen vagy természetfeletti elrendelés volt, hogy a bomba megint éppen az ő házacskájába csapódott be? Netán ő maga irányította oda a végzete beteljesedését kérve?

1945. január 15.
Még mindig be vagyunk zárva a bombáktól és gránátoktól szétcincált városba. 21. nap. Sokat gondolok a béna suszter csodálatos sorsára.

Tegnapelőtt a Duna keleti partjáról átköltöztünk a nyugatira, a Fő utcába. A keleti oldalon a hídfő az elmúlt napokban nagyon kicsi lett, és már nem fogja sokáig tartani magát. Az általunk megszállt városrész a segédtiszt térképén, mint egy hófolt a napon, úgy összeolvadt. Hamarosan nem marad belőle semmi. Akkor eldől a sorsunk: halál vagy fogság?

Az összezsúfolt csapatok és járművek egyre kevésbé férnek el a szűk területen. Az ember most már csak a pincében élhet, petróleum- és gyertyafénynél. Áram és víz már régóta nincs. Az utcákon sok a döglött ló, és a civilek számára ezek váltak a leginkább keresett élelemmé. A két lovashadosztály már nem tudja fenntartani a lovait. Most már nekünk is mindennap a lóhús a fő élelmünk. A kenyerünk nagyon kevés. Szakadatlan harcirepülőgép-, tüzérségi és gránátvető-támadások.

Most állítólag 4500 sebesült van a városban. A repülőgépek már rég nem tudnak leszállni. Az éjszaka ledobott szállítmányok sokszor orosz kézre kerülnek, vagy a Dunába esnek. Rendkívül erős az orosz légvédelem.

1945. január 16.
Titokban csodálom az egységünk egyszerű katonáit és altisztjeit, akiket tüzérképzettségük ellenére a riadóegységekben vetnek be a város körkörös védelmére. Életüket alattomos utcai és házakban való harcokban kell kockára tenniük az orosz lángszórókkal, robbantókommandókkal és páncélostámadásokkal szemben, az ehhez a különleges harcmodorhoz szükséges kiképzés és felszerelés nélkül.

Az esti jelentés a harcálláspontunkon az egységünk mai veszteségeiről szól: három halott és hét sebesült. Ezeknek az óriási bajtársias áldozatoknak örök hálára kellene köteleznünk minket!

1945. január 18.
Az Erzsébet hídon, a Duna keleti oldalán most már csak egy kicsi hídfő található a visszavonulás biztosítására. A Lánchidat ma délelőtt felrobbantották. Így a négy hadosztály maradéka a Duna nyugati oldalán, a budai városrészben zsúfolódik össze, kíméletlenül kitéve a csatarepülők és a tüzérség szinte folyamatos támadásainak. A helyzet egyre komolyabbra fordul. Éjszakai megfigyelők újra és újra tüzérségi tevékenységet jelentenek messze nyugaton. De úgy tűnik, senki sem képes segíteni nekünk.

A rádió jelentése: Az egész keleti front folyamatos visszavonulásban van.

1945. január 20.
A mélységes reménytelenség és kilátástalanság pillanatai!
Micsoda értelmetlen, brutális erőszak körbe-körbe! Micsoda halálos csapdában rekedtünk!

1945. január 22., hétfő

29. nap a budapesti katlanban.

A keleti Duna-partot teljesen feladtuk, az összes Duna-hidat felrobbantották, a harcálláspontunkat áthelyezték a posta nagy, négyemeletes épületébe.[1] Többnapos viszonylagos nyugalom után ma megint erős orosz harcirepülőgép-tevékenység, ezenkívül támadások délnyugaton és a Margit-szigeten, amelynek északi csúcsát tegnap megszállták az oroszok.

Egy motorkerékpár oldalkocsijában látogatom meg a sérülteket. Az úttestet magasan beborítja a törmelék, füstölgő házak romjai, szétszaggatott, ablaktalan homlokzatok. Az utcák majdnem teljesen néptelenek, csak a tüzérség és a gránátvetők becsapódott lövedékei keltik kísértetiesen életre, amikor a robbanások, amelyeket a motorkerékpár zaja elnyom, hirtelen a semmiből előbukkannak, felkavarva a port és a törmeléket.

1945. január 26.

Tegnap éjjel orosz betörés a közelünkben, mindössze 200-300 méterre tőlünk. A tüzérségi lövedékek átsurrognak az utcán, a páncéltörő ágyúk golyói és a gránátok körben felrobbannak. A géppuskák és a fegyverek kattogásával alszunk el, és a nagy kaliberek tűzrajtaütésére ébredünk fel reggel vagy éjjel. Napközben a harci repülőgépek tombolva zúgnak el a háztetők felett.

1945. január 27.

Hogy rögzült az ostrom hetei alatt tudatunkban a szabadság gondolata! Megszállottsággá vált, amely egy percre sem hagy el, éjjel-nappal kínoz minket, akár csak a halál és a fogság képzete.

Milyen örömmel üdvözölnénk azokat, akik utat nyitnának nekünk nyugatra, és kiengednének minket az ártatlanul elszenvedett fogságból! Egyetlen lövést

[1] Feltehetően a Krisztina körút 12. alatti Postavezérigazgatóság. A napló nem említi, de Stockmann egységének innen január végén mindenképp el kellett költöznie.

sem adnánk le azokra, akik fogva tartottak minket, átölelnénk a szabadítóinkat, a dicséretüket zengenénk, és nem vetnénk szemrehányó pillantásokat visszafelé.

1945. január 28.

Ma délelőtt a körletünkkel srégen szemben álló egyik épületet eltalálta egy repülőgép bombája, és a ház, akár egy kártyavár, nagy porfelhőt verve összeomlott.[1] A törmelékek több mint száz magyar civilt betemettek. A sebesültek orvosi ellátása közben megismerkedem egy feltűnően csinos, Júlia nevű magyar lánnyal. Sokat van körülöttem, és én kezdek kitüntetett figyelmet szentelni neki.

1945. február 2.

Júlia az elmúlt napokban hathatósan segített nekem a betegek ellátásánál. Már nélkülözhetetlenné vált a számomra, és bájosságával magányos fantáziáimat és álmaimat is lefoglalja.

1945. február 3.

Milyen fogékony lett a szívem öt év háború után az asszonyi vonzerőre!

Távollétében az órák sivárnak és üresnek tűnnek számomra, és már előre félek attól, amikor hosszabb időre nélkülöznöm kell barátságos és megigéző lényét.

A rabja lettem. Vajon sejt valamit arról, hogyan viszonyulok hozzá?

1945. február 4., vasárnap

42. nap: Újból visszaköltözünk a régi szállásunkra, a Fő utcába. A harcok most a Margit híd vonalában, délen a vasúti hídon és a vasúti töltésen zajlanak. Buda egy romvárossá vált. Az utcákat betemette a törmelék, elzárják őket a döglött lovak és a kiégett járművek, és fel vannak szántva a bombatölcsérektől. Az ellátás nagyon szűkös. Alig van már benzin. Az oroszok tüze minden oldalról gúzsba

[1] Nem azonosítható. A Postapalotából csakugyan látható – ám attól viszonylag messze fekvő – Regent-ház 1945. január 22-én robbant fel. A másik ismert és sok áldozatot követelő házrobbanás a Duna-parton történt.

köt minket. Ha tiszta az idő, napközben szinte nem is lehet kimenni az utcára, ezért a sebesültjeimet késő este vagy éjjel keresem fel. Az út most rövidebb, de minden egyes alkalommal elsöprő gyalogsági és tüzérségi tűzön vezet keresztül.

Tiszta időben jön még éjjelente néhány német teherszállító repülőgép, amelyek ellátmányt dobnak le, valamint teherszállító vitorlázó gépek, amelyek az erős tüzelés és a rendkívül nehéz körülmények ellenére megpróbálnak landolni. De a rengeteg orosz fényszóró nappali világossággal árasztja el őket, és csak keveseknek sikerül elmenekülniük a dühöngő orosz légelhárítás elől. A Wehrmacht jelentése Budapestről: „A vár körül egy szűk térre összezsúfolva még mindig védekezik a hősies védőőrség."

Ez úgy hangzik, mintha lemondtak volna rólunk, a vesztünkkel számolnak.

Még a városban dúló életveszélyes hadműveletek sem tudnak visszatartani attól, hogy rá gondoljak. Olyan, mint egy fénysugár a borzalmakkal teli éjszakában.

Hogy tudná egy olyan békés, védtelen teremtés, mint amilyen ő, aki épp olyan nagy veszélyben van, akár a harcoló csapatok, sértetlenül átvészelni az acéllal és robbantásokkal teli küzdelmek poklát?

1945. február 5.
Ez a zavarba ejtő, vonzó teremtés nem is tudja, mi megy végbe bennem. Vagy már régóta átlát rajtam?

Nem akarom magamnak bevallani, hogy én sem vagyok közömbös a számára, hogy a közelségem keresi, hogy a hirtelen zavar és az enyhe pír az arcán elárulják a benne dúló érzelmeket, amikor én – mintegy véletlenül és barátságosan – a vállára teszem a kezem.

1945. február 6.
Tekintve, hogy az életünk állandó veszélyben forog, mély meggyőződéssel reménykedem a halál utáni életben, a mindent felölelő, teremtő lélekkel való kapcsolatban, egy időn és téren túli, érzékfölötti állandóságban.

Létezik-e az ideák platóni világa: szépség, szeretet, béke, a halálon, a pusztításon és a káoszon túl egy mag, amelyből új rend és harmónia nő?

1945. február 7.
Ma egy tolmáccsal érkezett, és megkért – bájosan zavartan –, hogy vizsgáljam meg a bátyját, aki egy magánházban sebesülten fekszik. Ő majd odavezet. Először, józanul gondolkodva, elutasítom magamban. Ha csak egy könnyű sérülése van, ide is jöhetne, más esetben kórházba kellene vinni. Ezenkívül az út veszélyes. Miközben ezek a gondolatok átfutnak a fejemben, a szívem már rég a javára döntött. Hogy is lehetne másképp? A döntő érv végül is az, hogy egyedül lehetek vele – még ha ágyúzás közepette is. Megbeszélünk egy időpontot és egy találkahelyet holnap estére.

1945. február 8.
A megbeszélt időpontban késő este egy ház sarkánál találkozunk, a harcálláspontunk közelében. Feszült vagyok és várakozással teli. Ő barátságos, és még egyszer megpróbálja elmagyarázni éjszakai vállalkozásunk okait, miközben átveszi a vezetést. Nagyon sötét van, és csak nehezen találunk utat a romokkal borított utcákon. Körben megvonaglik az ég az orosz ágyúk torkolattüzétől, és másodpercekre a horizont fölé emeli a romok értelmetlen körvonalait. Többször is fedezékbe kell húzódnunk az éjjel repülő gépek gránátjai és bombái elől, amelyek nagy robajjal süvöltenek el mellettünk. Az út hosszú és veszélyes, de Júlia rendületlenül és kitartóan halad előre kitűzött célja felé.

Végül elérjük a házat, ahol a bátyja, a magyar hadsereg fiatal tisztje sebesülten fekszik. A hasfalán sérült meg, állítólag egy lövéstől. Az életfontosságú szervek nem sérültek meg, és semmi jele hasüregi gyulladásnak. Nem akarja, hogy civil vagy katonai kórházba szállítsák. Más körülmények között a felszínes „lőtt seb" felkelthette volna a gyanút, hogy öncsonkításról van szó. Számomra azonban a sérülés oka teljesen közömbös, neki pedig talán alkalmat ad arra, hogy elmeneküljön ebből az értelmetlen háborúból.

Kiállítom a szimpatikus fiatalembernek a kért orvosi igazolást, amely felmenti őt az első sorokban való szolgálat alól; ajánlom továbbra is a szulfonamidtablettákat és könnyű étrendet. Röviden elbeszélgetek a tiszt (és Júlia) családjával, törve beszélnek németül. Aztán Júliával elindulunk a veszélyes visszaúton.

Felvidít a lakásban való élénk beszélgetés meg a remény, hogy az általam könnyelműen elvállalt küldetést sikeresen végrehajthatom, nem utolsósorban pedig szeretett kísérőm jelenléte, és az, hogy a bizalmába fogadott. Júlia bája a lámpafénynél és a családtagjaival folytatott beszélgetés során még jobban tudatosul bennem. Úgy tűnik, ő is barátságosabb, és jobban bízik bennem, mint azelőtt, valószínűleg hálás is, hogy kérésére ezt a veszélyes utat elvállaltam. Ebben az emelkedett hangulatban a visszaút már nem is tűnik olyan borzalmasnak. Az odavezető úton leginkább hallgatagon – csak figyelmeztető kiáltásokkal megszakítva – haladtunk egymás mögött a magunk választotta úton, a szanaszét heverő törmelékdarabok között. Most közelebb húzódom hozzá, és végre megfogom a kezét is, hogy vezessem, amit ő ellenállás nélkül fogad.

Megpróbálkozom néhány oda nem illő magyar szóval, mint: „Csókolom" és „Jó napot", amin ő jót mulat. Majd egy vidám magyarnyelv-óra következik, amelyben ő a szigorú tanárnőt, én pedig a szétszórt, szerelmes diákot játszom.

Amikor végül egy tüzérségi lövedék közeli becsapódása miatt egy házfalnál fedezékbe kell vonulnunk, védőn átkarolom, és magamhoz húzom őt. Eközben az arcunk – mintegy véletlenül – közel kerül egymáshoz, és egy csókban forr össze, amit ő először habozva, majd készségesen és szenvedélyesen viszonoz.

A további alkalmankénti tüzérségi becsapódások – bár távolabb vannak – okot szolgáltatnak nekem arra, hogy tovább időzzünk ezen a mennyei helyen, miközben becézzük és csókoljuk egymást, és szerelmes szavakat suttogunk,

amelyeket egyikünk sem ért, de értelmük mégis nyilvánvaló. Az út hátralévő részét, mint egy álomban, kéz a kézben tesszük meg.

1945. február 9.

47. nap. Titokban mindenki reménykedik a szabadulásban. Még soha nem fogadtuk ilyen mohón és adtuk tovább ilyen boldogan a felszabadító csapatok állítólagos előrenyomulásáról szóló híreket. De végül mind hamisnak bizonyul. A parancsnokunknak és a segédtisztjének gyakran kell jelentéstételre megjelennie a hadtest parancsnoksága előtt a vár alagútjaiban, és most arról számoltak be, hogy a magasabb körök is nagyon csüggedtek. Újra és újra mérlegelik a menekülés minden egyes lehetséges formáját.

Éppen ebben az áldatlan környezetben tapasztalom meg boldogan Goethe sorait: „Mily gyönyör, hogy szeretsz! s hogy szeretlek, nagy Ég, mily gyönyör!"[1]

Éjjel-nappal azzal foglalkozom, hogy ellássam az egységem sebesültjeit és betegeit. Hol van Júlia? Szememet végigfuttatom a Fő utcán, őt keresve. De csak néhány sietős civilt és alkalmanként katonákat látok, meg a bombák és gránátok mindent uraló, mégis láthatatlan terrorját. Hiánya úgy fáj, akár egy seb.

Az orosz támadások mostanában nem túl erősek, a testileg és lelkileg meggyötört katonáink védekezésével szemben mégis jelentős sikereket ér el az ellenség. Fennáll a veszélye annak, hogy a Várhegy és a Gellért-hegy közötti kis, túlzsúfolt völgyünk kettészakad. Esténként, mint általában, hangos zene, a Duna másik partjáról pedig hangosbemondón orosz propaganda szól németül. Bár a tartós hóolvadás és az erős köd távol tartotta tőlünk az orosz bombázó repülőgépeket, a levegőből való ellátásunkat is teljesen megszakította.

A Duna árad, elárasztotta a pincéket, és a szerencsétlen civileket arra kényszeríti, hogy visszatérjenek hideg, szétrombolt és kifosztott lakásaikba. A fő élelmünk most a lóhús. A helyzetünk kritikussá vált.

[1] Johann Wolfgang von Goethe: *Viszontlátás és búcsú.* Szabó Lőrinc fordítása.

Meglepetésemre ma egy beteg szobájában találom őt. A szemünkkel üdvözöljük egymást, miközben a szívem táncra perdül. Azt mondja: „Jó napot, doktor úr!" – és közben vonzóbb, mint valaha. A fejemben ezer kérdés fut át: „Mikor és hol láthatjuk újra egymást?" „Hogyan érhetem el őt?" „Tudok neki segíteni?" Tudom, hogy csak néhány pillanatunk van. Kint minden lázasan és feltartóztathatatlanul sürgeti a harcok eldöntését. A vészterhes, fekete felhők felettünk vannak, készen arra, hogy kitörjön a vihar, és magával ragadjon minket tehetetlenül, akár a hervadt leveleket.

Mielőtt még tolmács segítségével feltehetném neki a kérdéseimet, sürgősen egy sebesült bajtársunk ellátására hívnak. Júlia gyorsan odajön hozzám, megcsókol, és a szája elé tartott keze mögül suttogja németül: „Szeretlek, nagyon, örökké!" Közben szomorú szemekkel néz rám. Talán sejti?

A következő nap megjön a parancs a városból való kitörésre.

1945. február 11.

Ma, a Budapesten való bekerítésünk 49. napján, délután 4 és 5 óra között minden tisztet a harcálláspontunkra, a Fő utcába rendelnek, és a parancsnok meg a segédtiszt arról értesít minket, hogy a kitörést ma este 8-kor fogjuk végrehajtani. Végre! 1944. december 24-e óta be vagyunk kerítve ebben a szerencsétlen városban, a négy hadosztály maradéka egy szűk helyen van összezsúfolódva, a budai városrészben, a Vár körül, és már csak néhány nap kérdése volt, hogy mikor szenved az ellenállás végső vereséget.

Gille páncéloshadtestjének felmentési kísérlete hiábavaló volt. Most nekünk kell a saját erőnkből kitörnünk – bár a hosszú védekezés során erősen megfogyatkoztak az emberek, a fegyverek és a muníció. Estig minden járművet, készüléket és nehézfegyverzetet szét kell rombolnunk, és az összes benzint meg kell semmisítenünk. Gyalog és csak kézi fegyverzettel felszerelkezve kell áttörnünk az erős orosz vonalakon. Minden sebesültet, aki képtelen a menetelésre, hátra kell hagynunk. A kitörés iránya nyugat-északnyugat,

Zsámbék felé, ahol 30 kilométerre a várostól állítólag a mieink főellenállási vonala található.

A mindennapi elfoglaltságok leple alatt fel vagyok dúlva az állandó életveszély miatt. Óráról órára látom a háborús, erőszakos halált, amely anélkül választja ki az áldozatát, hogy tekintettel lenne annak személyére, bűneire, vagy hogy mennyire vett részt a háborúban: itt egy tüzérségi lövedék vagy egy géppisztolysorozat talál telibe valakit, amott egy aprócska gránátszilánk vagy egy eltévedt pisztolygolyó gyilkol, gyakran olyan esetlegesen és mellékesen, hogy az embert folyton az a gondolat kíséri, jogos volt-e a halál (már ha egyáltalán bármilyen erőszakos halálesetet meg lehet indokolni e körülmények között)! De az idő egyre halad velünk tovább, nincs visszaút, döntései véglegesek és visszafordíthatatlanok.

Bárhogy alakul is a sorsom az elkövetkezőkben – ha elül a vihar, biztosan messze, nagyon messze leszek az én szeretett Júliámtól.

A parancs kiadása után még rövid ideig próbálkozom, hogy megtaláljam, hogy még egyszer átöleljem, hogy minden józan észérv ellenére a másodperceknek állandóságot kölcsönözzek, hogy megváltoztassam, ami előre meghatározottnak tűnik.

Az általános elsötétítés szinte lehetetlenné teszi, hogy megtaláljam. A fenyegető események hatására lázas izgatottság lesz úrrá rajtunk, ami a magyar civil lakosságra is átterjed, és amit csak nehezen lehet elnyomni. Senkinek nincs ideje, hogy válaszoljon egy fiatal magyar nő hollétére vonatkozó kérdéseimre. Ezért hamarosan nehéz szívvel feladom a keresését.

Először meglátogatom az egységem könnyű sérültjeit. Úgy ítélem meg, hogy ketten-hárman menetképtelenek, ezért a vár pincéiben, a hadtest segélyhelyén kell maradniuk. Sírva kérnek, hadd tartsanak velünk, és mutatják, ideiglenes mankóikkal hogyan tudnának mégiscsak velünk haladni. Nehéz szívvel beleegyezem. Aztán meglátogatom a súlyos sérülteket a vár pincéiben, hogy elbúcsúzzam tőlük. Az ottani sebesültek állítólag 4500-an vannak, és hosszú, alagútszerű járatokban, általában 2-3 emeletes ágyakon helyezték el őket. Nagyon

kétségbeesették és izgatották. A tervezett kitörésről szóló hír futótűzként terjedt el köztük. A kilátás, hogy a bajtársaiktól elhagyottan, védtelenül ki lesznek szolgáltatva a rettegett oroszok kényének-kedvének, úgy hat rájuk, akár egy halálos ítélet. Megpróbálok mindenkit vigasztalni, akit csak tudok, de bizonyára nem tudom elrejteni saját levertségemet.

Amikor elhagyom a pincéket, kint már sötét van. Magányosan állok a várhegyen, magányosan a város felett, amely fények nélkül terül el alattam. A Duna csillog felém a kísérteties homályból. Csillogó szalagját időnként a felrobbantott hidak törmelékei szakítják meg. Időnként felvillannak a tüzérségi lövések, kattognak a géppisztolyok. Az előttünk álló, életre-halálra szóló kitörés lelkemet a legnagyobb feszültség állapotába helyezi. Hogy fog végződni a számomra? Mi lesz a sorsom? Egy olyan időben, amikor a világ lángokban áll, a polgári rendet lerombolták, és emberek milliói pusztulnak el értelmetlenül, akkor az egyes emberek sorsa nem sokat számít. Érzékeimmel mélyen magamba szívom a tájat, mintha az képes volna állandóságot kölcsönözni törékeny életemnek, és úgy érzem, rövid időre sikerül eltávolodnom a borzalmasan fenyegető jelentől. Újból Goethe vigasztaló szavaival fohászkodom: „Ő helyezett ide, ő is fog kivezetni, rábízom magamat. Nem gyűlölheti a művét, rendelkezzék hát velem." Ettől különös módon megnyugszom és – anélkül, hogy hadakoznék ellene – beletörődöm a sorsomba.

A szállásomra való visszatérés után készülődni kezdek a kitörésre. A pisztolyomon kívül viszek még néhány morfiuminjekciót is a betegeknek vagy magamnak. Hogy védjem magam a téli idő ellen, melegen felöltözöm, és magammal viszek egy hosszú, műbőrből készült motoroskabátot is.

19 óra 30 perckor az egység a harcállásponton, a Fő utcában gyülekezik. Menetalakzatba állunk, és elindulunk olyan sűrű sötétségben, hogy az előttünk állót is alig látjuk. Semmilyen csatazaj, csak suttogás és félhangos parancsok. A hírek szerint egy SS harci osztag megpróbál a csatornarendszeren keresztül az orosz vonalak mögé kerülni, hogy a torlaszt hátulról is megtámadja. Nagyon bízunk ebben a merész vállalkozásban, amely segíthet nekünk kitörni a körülzárt területről.

Az utcákon hó. A Fő utcától a Batthyány utcáig, aztán a Budakeszi útig.[1]

Az esti órákban eddig szokatlan nyugalom volt – mintha a világ a fenyegető eseményekre való várakozásban visszafojtotta volna a lélegzetét. De hirtelen megtöri a csendet egy ezer torokból előtörő, eget ostromló, hangos „Hurrá", amely aztán továbbterjed a hadoszlopunkon, és egy tömegeket áradatként magával ragadó, ellenállhatatlan őserővé változik.

Megkezdődik a kitörés, a tragédia utolsó, borzalmas felvonása!

A mi sokszólamú, szenvedélyes kiáltásunkra az orosz fegyverek vad dobpergése felel, meg a tüzérségi lövedékek hatalmas, mennydörgésszerű becsapódása, közben a géppuskák kattogásán túl páncéltörő ágyúk és gránátvetők hangja hallatszik. Mindenféle kaliberű lövedékek száguldanak végig az utcán, bele száz és ezer szorosan összepréselődött testbe, elemi erővel szétzúzva és szétszaggatva mindent, ami az útjukba kerül. Sok száz életet kioltanak, a megcsonkított testek összerogynak. A borzalmas mennydörgésben és acélviharban elhal emberi hangunk ostroma, és a következő támadásig megint nyugalom lesz. Csak a sebesültek kétségbeesett kiáltásai és folyamatos nyögései hallatszanak.

Ó, e világ végtelen borzalmai! Mit tesz az ember a másikkal! És a kín, amíg mindenen túlesünk! Azt hittük, a szabadságért küzdünk, és a fogságba vagy a halálba rohantunk! Talán barátok lehettünk volna azokkal, akik megöltek minket – ha ismertük volna egymást!

A parancsnok [Kreipe őrnagy] és a segédtiszt [Oskar Ruth[2]] sehol sincsenek. Örömömre legalább az egységem egyik tisztjét, S.[3] hadnagyot találom magam mellett. Hiába próbálkozunk, hogy az egységünk tagjait hangos kiáltásokkal összegyűjtsük. Tovább nyomulunk. Csak ne veszítsük el egymással a kapcsolatot! Hogy kikerüljük az ellenséges tüzet, keresztülvágunk egy

[1] Biztosan tévedés. Stockmann a Széna térnél érhette el a főellenállási vonalat.
[2] Oskar Ruth (1918–?) tartalékos főhadnagy, a kitörés során eltűnt.
[3] Az egységben két hadnagynak kezdődött S betűvel a neve. Otto Sprengart (1920–?) a kitörés során eltűnt. Egon Stratz (1918–?) a kitörés során Budapesten fogságba esett, és a fogságból később haza is tért.

háztömbön, és a hátsó udvarokon át egy mellékutcába jutunk. Ott is mindenki tanácstalan és tehetetlen.

Újra vissza. A Széna téren elszabadul a pokol! Vad ellenséges tűz, tüzérség, gránátvetők, robbanó lövedékek. Egy páncélos tüzelőállás előtt, szorosan a házak árnyékában mindenki a földre veti magát. Én egy orosz panjefogat[1] mellett fekszem, amely elhagyottan áll az út szélén. Védtelenül ki vagyunk téve az ellenséges lövedékeknek. A sebesültek kiabálnak. Magából az ellenségből semmit sem látni. Néhány merész ember rohamra hív. Hangos „Hurrá"-t ordítva felugrunk, és megtámadunk egy teret. A bal oldalon csendesen magasodik a posta épülete. Az ablakai sötéten és fenyegetőn bámulnak ránk. A talaj teljesen jeges és sima.

S. hadnagyot szem elől tévesztem, de megkönnyebbülésemre P[affrath] főhadnagyot, a törzsüteg parancsnokát találom magam mellett. Együtt maradunk, és eleinte jól haladunk előre, mindig szorosan a házak mellett. A vad, céltalan tűz sakkban tartja az ablakokból tüzelő ellenséges lövészeket. Elhaladunk néhány elhagyott páncéltörő ágyú mellett. A tér mögött jobbra kanyarodunk, követve a támadók tömegét. Miközben vakon haladunk előre, hullákba botlunk, sebesültek kiáltanak fel: „Segíts, bajtárs!" Orvos vagyok, de nekem sincs más választásom, mint tovább haladni a tolongó tömegben, sűrű lövések mellett. Nincs többé rend és fegyelem; nincs katonai egység, csak páni félelem, és a sürgetés: „Meneküljön, ki merre lát!" Még 45 évvel később is a fülemben zúg a sebesült bajtársak sikolya és sóhaja; vérzik a szívem, amiért akkor képtelen voltam segíteni a sebesülteknek és a haldoklóknak. Aki megáll, elragadják, aki lehajol vagy fekve marad, azt agyontapossák, aki nem tud haladni a többiekkel, azt otthagyják. Emberek, mint én, bűntelenek ebben az értelmetlen háborúban, gyermeküket féltő anyák fiai, apák, akiknek szíve az otthon maradt családért retteg, belezuhanva ebbe az őrült forgatagba, szétszaggatva, halálfélelemben, elhagyatva, elveszve!

[1] Kis méretű lovak által húzott, fából készült, széles talpú orosz parasztszán.

Átmászunk egy bútorokkal teli lövészárkon. Néhány száz méterrel távolabb hirtelen újabb erős tűzrajtaütés, légvédelmi meg páncéltörő ágyúkkal és gránátvetőkkel. A légvédelmi ágyúk színes tűzgolyói kis távolságból, laposan száguldanak felénk végig az utcán. Az eltaláltak kiáltásai, mindenki teljes fedezékben, kapualjakban, udvarokban és pincékben.[1] Néhányan már régebben vannak itt, és azt suttogják, hogy innen nem lehet továbbjutni – az orosz ellenállás túl erős. Mások suttogva tiszteket szólítanak, akik átvehetnék a vezetést, mert hamarosan reggel lesz.

Hajnali egy óra körül lehet: a hangulat nagyon nyomott. Kimegyünk az utcára, megpróbálunk előrejutni, de az ellenállók pokoli tüze visszakerget minket a ház kapujához. Órákig állunk ott. A kétségbeesés határán állók: semmi esélyünk, hogy kikerüljünk a városból! Senki, aki átvenné a vezetést! Háromszor támadjuk meg az orosz torlaszt, és háromszor ver vissza minket az erős tűz. Az utolsó próbálkozásnál olyan gyorsan csap rajtunk az ellenséges tűz, hogy már nem tudunk egy házban menedéket keresni. Egy épület falához vetjük magunkat, szorosan a földhöz préselődve, és borzalmas perceken át tűrjük, hogy az ellenséges tűz elárasszon minket. Egy páncéltörő ágyú lövedéke kicsivel fölöttem csapódik be a falba, a detonációtól félig megsüketülök, és teljesen elborítanak a fal darabjai. Körülöttem sok a halott és a sebesült. Borzalmas.

Amikor végül magamhoz térek, meglep, hogy nem sebesültem meg. Visszatérünk egy ház bejáratához.[2] Ott találkozunk az egységünk néhány tagjával: E.-vel, Sch.-sel és B. őrmesterrel. Sch. megsebesült a fején. A támadás alatt alig pár tucat lépésre voltak tőlünk, és csak kis híján menekültek meg egy lángszóró elől. Sch. összeomlik, sír, hogy itt akar maradni, és meg akarja adni magát. A parancsnok és a segédtiszt még előrébb voltak, állítólag megsebesültek vagy meghaltak. Világos, hogy ezen az útzárlaton nem lehet áttörni. Az SS-kommandóról,

[1] Ez feltehetően az akkori Olasz (ma: Szilágyi Erzsébet) fasor János Kórház előtti szakaszán történhetett.
[2] Ez a Pasaréti út elejénél vagy a Nyúl utcánál lehetett.

amelynek állítólag hátba kellett volna támadnia az ellenséget, már egy szó sem esik. Talán az egész csak pletyka volt. Vagy a támadás sikertelen volt.

Miért nem vetett be a vezetőségünk a gyalogsági támadás előtt a lezárás ellen nehéz automata fegyvereket? A kitörési kísérlet egy katasztrófa. Miközben beszélgetve és leverten állunk a ház kapujában, hirtelen egy magyar tiszt ajánlkozik, hogy baj nélkül kivezet minket a városból. Néhány száz emberrel együtt csatlakozunk hozzá. Visszamegyünk a következő keresztutcába,[1] majd egy párhuzamosan fekvő utcába.[2] Lassan és halkan megyünk a hófödte úton, anélkül hogy egyszer is lőnének. Alig tudjuk elhinni. Kísérteties a hirtelen csönd. P[affrath] és én szorosan az első sorok mögött. Sokszor megállunk, hallgatódzunk, és körülkémlelünk, a puskák lövésre készek. Részben kivilágított házak mellett haladunk el. Egy orosz panjefogat, ami elé kis lovak vannak befogva, elhagyatottan áll az út szélén.

Minden olyan félelmetes, fenyegető és ellenséges. Minden bokor, minden házsarok, minden hang. Az idegeink a végsőkig megfeszülnek. Várunk egy hirtelen tűzrajtaütésre. De nem mozdul semmi. A város szélén átszeljük a villanegyedeket, kerteket, egy dombot, mindig a mély hóban.

Miközben átkelünk egy aszfaltozott úton, hirtelen páncélosok zaját halljuk. Mindenki vadul menekül vissza.[3] Aztán újra előre és tornyiránt. Egyre jobban eltávolodunk a város csatazajától. Mint a hullámverés, úgy zúg fel onnan újra és újra a támadó csapatok „Hurrá"-ja, hogy aztán újból elhaljon az orosz fegyverek mennydörgő zajában. Szegény bajtársak! A végtelen borzalmak, a kínokkal teli korai halál éjszakája, végtelen elhagyatottság, széttört remények, a kétségbeesett, névtelen bátorság és merészség éjszakája.

Végre szabad a terep. Már csak 100-150-en vagyunk. A csapatunk kisebb lett. P[affrath] főhadnagy átveszi a vezetést, mivel rajta kívül nincs más jelenlévő tiszt. Egy fiatal magyar civil állítólag ismeri az utat. Balra tőlünk, meglehetősen

1 Ez a Garas utca, a Nyúl utca vagy akár az Ezredes utca is lehetett.
2 Fillér utca.
3 Vö. Billnitzer Ernő visszaemlékezésével a 212. oldalon.

közelről, Budakeszi irányából hangos csatazaj hallatszik. Északnyugat felé kanyarodunk, magányosan álló házak előtt, kerteken, kerítéseken át, aztán egy meredek, erdővel borított dombon keresztül[1] – mindig a mély hóban. Sűrű hóvihar. Ebből a barátságtalan magányból új reményt merítünk.

A város csatazaja egyre kevésbé ér el minket. De nyilvánvaló, hogy a hosszú, kitörésre készülő menetoszlop újabb és újabb hullámai viszik előre a véres, reménytelen támadást, hogy aztán az orosz torlaszokon életüket vesztve megint szétzúzódjanak. Nem volt olyan vezetés, amely ebből a szerencsétlen városból veszélytelenebb kiutakat tudott volna mutatni? Voltak előre tervezett menekülési utak a kitörési tervben? Csak úgy, mint akkor, ma is fáj, ha arra a sok, értelmetlen áldozatra gondolok, és elfog a kétségbeesés, hogy a dilettáns hadvezetés 50-60 000 német és magyar katonát vetett be az orosz front mögött egy megerősítetlen város védelmére, majd kiszolgáltatta őket a pusztulásnak. A katonák egy felettes és felelősségteljes katonai vezetésben bízva teljesítették a kötelességüket, ők pedig cinikusan feláldozták őket. „Meneküljetek – ha tudtok!"

Katonák és tisztek kis csoportjaira akadunk, majd egy nagyobb menetoszlopra, amely egy főhadnagy vezetése alatt az erdőn át kanyarog. Velük tart sok beteg és sebesült is, akik részben botok és ideiglenes mankók segítségével haladnak előre. Köztük ismerősök és az egységem néhány tagja. Csatlakozunk hozzájuk.

Nagyon lassú tempóban, libasorban megyünk tovább. Az utat a sebesültek vére vörösre festi a hóban. Hallucinálok, beduinokat látok, akik a homokban kuporogva ránk szegezik a puskáikat.

A mély hóban egyre jobban eltávolodunk a várostól. Hátulról, különböző irányból hosszú kabátos alakok bukkannak fel, akiket a mieinknek hiszünk, amíg hirtelen el nem kezdenek lőni ránk. Szétzilálják a menetoszlopunkat; mindenki vadul menekül. Senki nem ér rá visszalőni. Miközben folyamatosan

1 Feltehetően a Gugger-hegy (Látó-hegy) keleti oldaláról van szó.

tüzelnek ránk, sietősen felmászunk egy meredek dombra,[1] libasorban, hogy onnan védjük meg magunkat. Az előttem lévőt a mellkasán találják el, és közvetlenül elém esik. Átadja nekem a papírjait. Egy orosz mesterlövész ezt a célzott, távoli lövését nagy bizonyossággal nekem szánta: testméretemmel és nagy motoroskabátomban kiváló célpont voltam a számára.

Időközben dél lett. Már nem lőnek ránk, és egy óra múlva indulunk tovább. Aztán megint géppisztolyos oroszok nyitnak tüzet ránk szemből, ahol néhány házcsoport látszik egymás mellett.[2] Nem törődve a lövésekkel, gyorsan leereszkedünk a dombról. Én az elsők között vagyok. Aztán át egy erdőn, közben folyamatos gyalogsági tűz. A mi vezető csoportunk hamar elveszíti a kapcsolatot a lassúbb főcsoporttal. Sokáig várunk, eredmény nélkül. Valószínűleg egy másik utat választottak. A völgyben jobbra ipari létesítmények,[3] állítólag bauxitkitermeléshez. Megpróbálunk a magasban, az erdőben maradni.

Délután a bajtársaink egy nagyobb csoportjára bukkanunk, köztük rendőrök, tábori zöld egyenruhában. Az egyik rendőrtiszt kantáron vezet egy lovat, amelyen magyar barátnője ül.

Hirtelen orosz harci repülőgépek rajai tűnnek fel. Fedezéket keresünk, fákhoz lapulva és az egyenetlen talaj mélyedéseiben. Vajon észrevesznek minket? A hóban aligha maradhatunk észrevétlenek. Többször köröznek felettünk, majd bombákkal és fedélzeti géppisztolyokkal támadnak ránk. A bombák a közelben csapódnak be, és egy puskaportól fekete krátert hagynak hátra. Néhány társunkat szétszaggatják a bombák. Ráadásul heves géppisztolytűz az erdőben. Nem tudjuk már, merre menjünk. Úgy érzem magam, mint egy üldözött vad. A repülőgépek támadása kétségbeejtően hosszú ideig tart. Testileg és lelkileg is kimerültem. Újra és újra a dörgő bombák, a géppisztolyok tak-tak-takja és a repülőgépmotorok zúgásának felerősödése majd elhalkulása. Sóvárogva várunk a védelmező sötétségre. Amikor alábbhagynak a lövések,

[1] Vélhetően a Csúcs-hegy.
[2] Pesthidegkút északkeleti széle.
[3] A Külső-Bécsi út létesítményei. Ezt csak a Solymártól délkeletre fekvő magaslatokról láthatták.

rövid időre megpihenünk egy erdei árokban, ahol néhány ismerős budapesti tiszttel találkozom.

A továbbjutáshoz át kell törnünk egy orosz gyalogságból álló torlaszt.

Az égen megjelenik néhány német Focke-Wulf repülőgép, ami új – még ha halvány – reményt ad nekünk. Valószínűleg minket keresnek.

Bekötözök egy súlyos sérültet, ezáltal elveszítem a kapcsolatot a menetcsapatommal, és egyedül találom magam néhány beteg és félős emberrel, akiket vezérelnem kell, és példaként elöl járva egy erős gyalogsági tűz alatt álló erdős területen átvezetnem. Mély bombakráterek és halottak az úton. Néhány bombát csak kis híján kerülök el.

Este egy dombon[1] elérünk egy nagyobb csoportot, amely folyamatosan nő. Legalább néhány száz katona. A mindenféle rangú tisztek és csapatok, a német véderő részei minden helyet lefoglalnak a sziklatömbök között. Az a szándékuk, hogy itt várják meg a sötétség beálltát, aztán átkelnek az aszfaltozott úton, amely a völgyben húzódik, és az oroszok nagyon védik. Valamivel távolabb egy falu[2] látható, felderítő páncélos gépkocsikkal és számos orosz gyalogsági katonával.

Az orosz harci repülőgépek gyakran kutatnak utánunk, és a közelben dobnak le bombákat. Este néhány Heinkel gép jelenik meg az égen, köröznek néhányszor a falu fölött, majd piros ejtőernyőkön ellátmányt dobnak le.

A csomagok egy völgybe sodródnak, néhány száz méter távolságra tőlünk. De senkinek nincs ereje, hogy a mély hóban elinduljon arra, főképp, hogy a megkísérelt légi ellátás az ellenséges csapatok figyelmét is felkelthette. Ez a megsegítésünkre szánt halvány kísérlet új erőt ad nekem.

A sziklatömbök között egy csoport tiszt áll, akik a további menetirányról tanácskoznak. A társalgás fojtott hangon folyik. Nyomorultul fázom. P[affrath] főhadnagy és én lefekszünk a hóba, hogy ott várjuk ki a főcsapat elindulását.

[1] Vélhetően a Les-hegy, Solymártól délkeletre, mivel annak nyugati oldalán találhatók sziklák, az Alsó-Jenye-völgy fölött.
[2] Solymár.

Azonnal mély álomba merülünk. Élénk álmaim vannak, különösek és szépek, amelyek még ébredés után is velem maradnak.

A csapat nagy része a tisztekkel együtt már elindult. Állítólag a 8. SS-lovashadosztály és a „Feldherrnhalle"-hadosztály egyes részei. Lekéstük a csatlakozást. Kétségbe vagyok esve. Már csak a betegek és határozatlanok maradtak.

A sűrű sötétségben sokáig ide-oda járkálunk a sziklatömbök között, hogy a különböző visszamaradt kisebb csoportoktól megtudjuk, hogyan meneteljünk tovább. Közben várakozva lefekszünk a hóba. E[kesparre][1] alezredes, a 13. páncéloshadosztály hadműveleti osztályvezetője[2] viszi a szót. Sokáig, halkan és habozva tanácskozunk. A különböző javaslatok bátortalanok és meggyőződés nélkül hangzanak el.

Felvetem P[affrath] főhadnagynak, hogy kövessük a már rég elindult főcsapatot, hogy aztán később csatlakozzunk hozzájuk. Amikor megpróbáljuk a domb csúcsától lefelé megközelíteni az utat, a cserjésből a sebesültek jajgatása és nyögése száll felénk. Erre P[affrath] elzárkózik attól, hogy kövessük a főcsapatot, és visszamegyünk. A dombon még mindig tanácskoznak. A völgyben húzódó utat[3] állítólag erősen őrzik az oroszok. Az alezredes kiküld egy csapatot, hogy derítse fel a terepet. Néhány perc múlva visszatérnek, és jelentik: lehetetlen, hogy a mi gyenge és harcképtelen csapatunk kicsikarja az átkelést az úton. Erre az alezredes úgy határoz, hogy az egyenesen nyugatra vezető út helyett kerülőúton északnak vesszük az irányt, a Pilis-hegységen keresztül, egy talán kevésbé veszélyes, de hosszabb úton. Mindezt ellátás nélkül és a mély hóban! A tisztek utasításai bátortalanok és kevéssé meggyőzőek. Kétségbe vagyok esve. Amióta kivonultunk a városból, nem ettem semmit egy fél szelet kenyéren és néhány darab csokoládén kívül. A szomjunkat hóval oltjuk.

---

[1] Arthur Carl Johann von Ekesparre (1913–1945) vezérkari alezredes, életrajzát lásd Ungváry 2019, 83–86. Ekesparre holttestét Solymártól északkeletre, az Ürge-malom mellett hantolták el. Stockmann-nak még azelőtt kellett találkoznia vele, hogy Ekesparre csoportjával átkelt volna a 10-es út északi oldalára. Személyére és csoportjára lásd Ernst Schweitzer visszaemlékezését a 330. oldalon.

[2] A német szervezésben ez a kifejezés megfelelt a magyar hadosztály vezérkari főnöknek.

[3] A 10-es útról van szó, amely a Budai-hegység és a Pilis-hegység közötti völgyben megy Esztergom felé.

Egy fiatal SS-tiszt, aki tagja volt a felderítőcsapatnak, az alezredes javaslatával ellentétes véleményének ad hangot. Rövidebb utat akar keresni a német vonalakhoz. Megkérdem, hogy nem vinné-e magával engem és P[affrath] főhadnagyot. Behatóan végigmér minket, majd beleegyezik. A neve H[euer][1] Obersturmführer (Waffen-SS), lovagkeresztes, és a 22. SS-lovashadosztály [tüzér] ezredének segédtisztje. Még magával visz néhány számára ismert SS-tiszthelyettest, úgyhogy összesen hatan vagyunk katonák. Hamarosan elindulunk. Libasorban haladunk a mély hóban, elővigyázatosan, minden oldalt biztosítva. A közeli falut [dél felől] északi irányba [haladva] kerüljük ki, aztán az utolsó házak között bekanyarodunk fölfelé egy lejtőn.[2] Felváltva nyomulunk előre a hóban. A hó kérges teteje csalóka, néha elbírja a súlyunkat, néha nem, és ez lelkileg is felőröl minket.

Megint hallucinációim vannak, olyanok, akár az *Ezeregyéjszaka meséi*: néha varázslatosan szépek, de gyakran fenyegetők és veszélyesek is.

Orosz éjszakai repülőgépek pásztázzák végig a környéket, világító- és robbanóbombákat dobva le, különösen a domb környékén, amelyet nem olyan régen hagytunk el. Néha lövések hallatszanak a közeli és a távolabbi környékről. A távolban kutyaugatás. A szél süvít. A téli éjszaka sötétsége a biztonság érzését adja nekünk. A hegyen fölfelé azonban nagyon nehezen jutunk előre. Fáradtabbak vagyunk, mint gondoltuk.

Az erdő szélén, egy hegyvonulaton hirtelen egy vágtázó lovas tűnik fel a mély hóban, hangtalanul, akár egy kísértet. Egészen közel ér hozzánk, majd megfordul, és újra eltűnik. Semmi hang vagy lövés.

Minden kísértetiesen csendes. A jelenség egy kissé megijeszt minket. Úgy érezzük, felismertek minket. Benyomulunk az erdőbe, hogy néhány órát aludjunk. Az erdő csak aljnövényzetből és cserjésből áll, amely sehol sem sűrű.[3] Sokáig keresgélünk, hol bújhatnánk el. Végül valahol leheveredünk. Védekezésül

---

[1] Életrajzát lásd Ungváry 2019, 109–112.

[2] Valószínűleg a Középső-Jegenye-völgyön át a Kerek-hegyen keresztül a Zsíros-hegy irányába.

[3] Vélhetően a Nagy-Szénásra vezető gerincút borókás része.

a hideg szél ellen a kezünkkel és a puskacsövekkel egy mélyedést ásunk, és néhány órán át félig megfagyva, félálomban fekszünk. Zúg a szél, és szitál a hó. Valamivel távolabb világító golyók és a gránátvetők robbanásai, amelyek álmomban békés és fantasztikus tűzijátékká változnak. Borzalmas az ébredés újra a hideg, téli erdőben. A fagytól remegve és éhesen megyünk tovább.

Az erdő széléről figyelünk egy utat, amelyen néhány kivilágított jármű halad. Aztán egy falut, állítólag Solymárt[1] H[euer] azt javasolja, keressünk fel egy házat a falu szélén, ahol ehetünk, megmelegedhetünk és talán aludhatunk. Merész ötlet, tekintve a sok orosz csapatot. De már erőnk végén járunk, és valamit tennünk kell. Elhagyjuk az erdőt, és lassan és óvatosan közeledünk a völgyben fekvő faluhoz.

Onnan kutyaugatás, kiáltozás és tehenek bőgése hallatszik. Már majdnem reggel van. Nem találunk egy magányosan álló házat sem. Túl gyorsan lesz világos. A hóban messziről látni minket, így vissza kell térnünk az erdőbe!

Megfordulunk és újból felfelé megyünk a hegyen. Csalódottak, éhesek és kimerültek vagyunk. P[affrath] messze mögöttünk marad, csak nagyon lassan és nehezen tud követni minket. Idősebb, mint mi, 40-45 éves lehet. Szerencsére semmi nem utal arra, hogy észrevettek volna minket a faluból. Az erdőben keresünk egy sűrű cserjést, ahol rőzséből sietősen egy búvóhelyet építünk magunknak, és lefekszünk aludni. Néhányan lehúzzák a csizmáikat. A rőzse alatt fekszünk, szorosan egymás mellett, és gyorsan elalszunk.

Egy idő után csendesen felébresztenek minket. Az őrszemünk észrevett egy orosz katonát, aki egészen közelről, csendben, egy fa mellett állva figyel minket. Felriadunk, zavartan körülnézünk, izgatottan suttogunk. A rőzserakás alatt védtelenek vagyunk, és leüthetnek egy doronggal. H[euer] megkérdi az őrszemet, hogy nem tévedett-e. „Biztosan nem." Észrevettek minket a faluból, követték a nyomokat a hóban és körülvettek minket? Kétségbeesett pillanatok. Egymás után mászunk ki hason csúszva a rőzserakás alól, utoljára én. Körülbelül 30-40 méter távolságban jól láthatóan egy orosz figyel minket földszínű kabátban. Aztán

[1] Ez biztosan tévedés. Nagykovácsi vagy Pilisvörösvár lehetett a település.

észreveszünk még kettőt, fák mögött állva. Mászva távolodunk el a bozótoson keresztül, minden percben arra készen, hogy lőnek ránk. Némán és kísértetiesen állnak ött az alakok. Egy lövés sem dördül. Felfoghatatlan. Hangtalanul és csendben távolodunk el, az egyre növekvő megkönnyebbülés érzésével és hálával is. Vajon csak felderítőként küldték ki őket, és erősítésre vártak a faluból?

Az erdő ritkásabb lesz és szabad kilátást biztosít. Egy fennsíkon[1] vagyunk. Keleten egy völgy, benne egy út észak–déli irányban és falvak. Úgy gondoljuk, hogy délkeleten azt a dombot látjuk sziklacsúcsokkal, ahonnan tegnap este elindultunk.

Abban egyezünk meg, hogy nyugat–északnyugati irányban megyünk tovább, egy hegycsúcson át.[2] Útközben a csapattestüktől elszakadt német katonákra bukkanunk, akik közül néhányan csatlakoznak hozzánk. Egy hegyen megint körülnézünk, és megpróbálunk tájékozódni. H[euer], aki állítólag korábbról ismeri a környékét,[3] nem ismeri ki magát. A menetirányunkat iránytűvel kell meghatároznunk.

Állítólag van itt a környéken egy föld alatti járat, ami Esztergomig vezet. De senki nem tud semmi közelebbit. Fantasztikus ötlet!

Dél van. A közeli falvakból zaj hallatszik el hozzánk. A térdig érő hóban csak lassan jutunk libasorban előre. Felváltva haladunk a hóban. Egy erdő szélén egy körülbelül 80-100 katonából álló nagyobb csoportra bukkanunk, tagjai éppen kipihenik magukat. Állítólag ebben az erdőben fognak gyülekezni délután 5 órakor. De a mi kis csapatunk tovább megy. H[euer], egy SS-őrmester és én mindig a csapat élén vagyunk. Három-négy kilométer távolságra tőlünk csatazaj hallatszik. Vajon az ott már a fő frontvonal? Néhány száz méterre tőlünk kiáltások, beszéd és az orosz katonák elkerülhetetlen káromkodása. Vajon közvetlenül az orosz frontvonal mögött lehetünk? Rövid ideig tanácskozunk, majd mi hárman továbbmegyünk, hogy kiderítsük, mi a helyzet. Átlopódzunk egy

[1] Minden bizonnyal a Nagy-Szénás tetején. Az észak–déli út vélhetően a Pesthidegkút–Solymár közti útszakasz.
[2] Kutya-hegy.
[3] A 22. SS-tüzérezred felállítása 1944 nyarán, illetve őszén a Buda környéki falvakban történt. Heuer ezért csakugyan rendelkezhetett némi terepismerettel.

sűrű, aljnövényzet nélküli erdőn. Az orosz hangok már közelebbről hallatszanak: nevetés, kiáltozás, beszéd. Hirtelen balra tőlünk, az erdő szélén, kb. 100–150 méter távolságban orosz katonák tűnnek fel, hosszú, barna télikabátjukban. Libasorban haladnak. Számolunk: 1, 2, 3, 4, 5 – egyre többen. Szorosan a hóba préselődünk. Feszült, kétségbeesett pillanatok telnek el. Ha továbbra is ugyanabban az irányban mennek tovább az erdő szélén, talán nem vesznek észre minket. Egyértelműen felismerjük a géppisztolyokból, karabélyokból és géppuskákból álló felszerelésüket. Visszavonulásra sürgetem H[euer]t. Ő amellett van, hogy maradjunk fekve a hóban, nehogy észrevegyenek minket. Ahhoz, hogy észrevétlenül el tudjunk távolodni, valószínűleg már túl késő. Ilyen közel még soha nem voltam az ellenséghez.

Amikor már éppen új reményt merítenénk, hogy észrevétlenek maradunk, hirtelen bekanyarodnak az erdőbe, egyenesen felénk. Nyilvánvalóan át akarják fésülni az erdőt. Visszakúszunk, négykézláb, de már észre is vettek minket. Azt kiáltják „Hó-hó-hó", mint egy hajtóvadászaton, és közben már durrognak és pattognak is a gépfegyvereik. A köztünk lévő távolság nagyjából 40–50 méterre csökken. A golyók körülöttünk susognak, és süvítenek bele a hóba meg a fákba. A magas fák alig nyújtanak fedezéket. Az életünkért futunk – az utolsó erőnkkel, de a térdig érő hóban csak kétségbeejtően lassan jutunk előre. Minden pillanatban arra várok, hogy eltalálnak.

Egy lejtő felé futunk, így rövid időre kikerülünk az oroszok által pásztázott területből, de aztán megint ott vannak mögöttünk, és a borzalmas vadászat tovább folyik. P[affrath] egyre jobban lemarad, hallom, amint kétségbeesetten hív: „Doktor!" De nem tudok neki segíteni. Már csak lépésben jutunk előre. Az életünkről van szó, de most válik érezhetővé az élelem és alvás nélkül eltelt két nap. Az erőnk végén járunk. Akkor H[euer] azt kiáltja: „Állj, védjétek magatokat!" Levetjük magunkat a hóba a fák mögé, és elkezdünk visszalőni.

Ezzel megállítjuk a minket üldöző oroszokat, és elkezdünk egymásra lövöldözni. Miközben visszafelé futottunk, találkoztunk öt bajtársunkkal, így most heten vagyunk körülbelül egy század orosszal szemben. Ilyen túlerővel szemben

nem tudunk helytállni. Nem messze fekszem H[euer]től, aki a karabéllyal hidegvérűen céloz és lő. Többször odakiált nekem, mielőtt újra egy oroszra lőne: „Doktor, vigyázzon!" Csodálkozom H[euer] férfias büszkeségén, és hogy ebben a kétségbeejtő helyzetben is ennyi figyelmet szentel nekem. P[affrath] már nincs velünk – vagy elesett vagy fogságba esett.

Ernst Paffrath főhadnagy

Kis idővel később megkönnyebbülésünkre német katonák bukkannak fel a hátunk mögül. Mint később kiderül, az a csapat, amelyre az erdő szélén pihenve akadtunk rá. Felriasztva a vad lövöldözéstől és a csatazajtól, úgy döntöttek, hogy segítenek nekünk, mert attól tartottak, hogy miután minket legyűrtek, ők lesznek az orosz támadás újabb áldozatai.

Mivel hiány volt a csapattisztekben, ebben a beavatkozásban döntő szerepet játszott a fogorvos dr. K., a „Feldherrnhalle"-hadosztály orvos főhadnagya, az én későbbi jó barátom. Ő sürgette a csapatot a támadásra, amely a megmenekülésünket jelentette. Miközben H[euer] és a többi hat bajtárs továbbra is a védekezéssel foglalkozik, én felvezetem az újonnan jött csoportot. Heves tűzharc kezdődik, ami az erdőben sokszorosan visszaverődik. Az oroszok lassan és csak habozva vonulnak vissza. Amikor mi végül – merészebbé válva – hangos „Hurrá!" kiáltással előrenyomulunk, visszavonulásuk meneküléssé fajul. P[affrath] főhadnagyot keresem. Valaki kiáltja: „Ott elöl a hóban fekszik valami." *De csak néhány értéktelen tárgy tőle, többek között a géppisztolya* üres tártáskája. Semmi vér. A hó le van taposva – ő azonban sehol. Úgy tűnik tehát, hogy fogságba esett.

Előrenyomulásunk közben további gyalogsági vonalakat törünk át a most már sűrű erdőben. Ezalatt váll váll mellett haladok néhány tapasztalt gyalogossal, harcedzett *Landsknecht*ekkel, akik a háborút mesterségként űzik: bátran, megingathatatlanul és nyugodtan.

Aztán egy nyílt terepre érünk, amely a távolban álló házak csoportja felé lejt.[1] Állítólag már nincs messze a német fő frontvonal.

A nehéz, győzedelmes erdei ütközet után biztonságban érezzük magunkat, tele vagyunk reménnyel és jókedvvel. A gyengéket felbátorítja az ígéret: „Hamarosan ott vagyunk." A fáradtakba a biztatás új erőt önt, a gyávák felbuzdulnak. Ahogy kilépünk az erdőből, nagyjából 500 méter távolságból, illetve a település túloldaláról hevesen lőnek ránk. Besötétedik. Az ég borús, sötét, szürkéskék fellegek takarják el. Nyomjelző lövedékkel és könnyű légvédelmi ágyúkkal lőnek ránk. Mint tüzes golyók szállnak felénk a lövedékek, egészen közel csapódnak be, gyakran elterelődnek, és kihunynak a levegőben.

Borzongatóan szép tűzijáték. Géppuskákkal is lőnek ránk. A jobb szárnyunk lemarad. Tele új reményekkel, hogy a német frontvonalak már nem lehetnek

[1] Ez valószínűleg Perbál vagy Tinnye lehetett.

messze, feltartóztathatatlanul megyünk tovább széles vonalban a házak felé.[1] Anélkül, hogy további ellenséggel találkoznánk, behatolunk egy házba. Helyi németek lakják, akik nem tudják felfogni, hogy ilyen hirtelen bukkanunk fel. Azt mondják, hemzsegtek itt az orosz katonák. Állításuk szerint még körülbelül 15 kilométer van vissza a német vonalakig.

15 kilométer! Csalódottak vagyunk. Képesek leszünk mi arra?

Vizet iszunk, ennivaló nincsen.

Titokban csodálom H[euer]t, ahogyan a térkép fölé hajol, a lovagkeresztje a petróleumlámpa fényénél csillog, és a további menetirányunkat határozza meg. Ez az első alkalom, hogy szemtől szemben állok vele egy szobában, és nyugodtan tudok vele beszélni. Eddig csak a szabadban voltunk, egymás mellett vagy mögött harcolva a hóval és az ellenséggel, rohamozva, menekülve, folyamatosan minden testi és lelki erőnket megfeszítve. Ez hát az a bátor fiatal férfi, aki két órával ezelőtt felvette a gyalogsági harcot az erős túlerővel szemben, aki merészen és hidegvérűen idáig vezetett minket. Nem akarja bevárni a csapatunk nagyobb részét, indulásra sürget minket.

Csak 40–50 emberünk van. Ez az éjszaka meg fogja hozni a döntést, el kell érnünk a német vonalakat! Tovább nem bírjuk ki ellátás nélkül, erőnk végén járunk. Sietősen elindulunk, először át egy völgyön,[2] de nem a völgy alján, amit állítólag az oroszok lezártak, hanem a hegyoldal mentén, kerítéseken, szőlőskerteken, patakokon át, fokozott tempóban.

A völgyben[3] zajongás hallatszik, lábdobogás, kiáltozás. Óvatosan megyünk libasorban tovább. Hirtelen felbukkan előttünk egy kígyózó emberi sor a sötétben, a menetirányunkra merőlegesen. Kiáltások oda-vissza. A puskák lövésre készek. Az a csapat az, amelyet elvesztettünk. A soruk eleje már a magas és meredek domb tetején van. Azt rebesgetik, hogy a völgy alját az orosz tüzérség és a gyalogság erősen őrzi.

[1] A Körte-völgyben Perbál déli széle felé.
[2] A Szamár-hegy északi oldalában a Nyakas felé.
[3] Minden bizonnyal a Zsámbék–Perbál közötti útra vagy a Perbál–Tinnye közötti útszakaszra gondol.

Felkínlódjuk magunkat a hegyre, a mély hóban. Az út meredek, részben síkos, úgyhogy az ember újra és újra visszacsúszik. Sokan kimerülten a hóba hanyatlanak. A sebesültek nem tudnak velünk tartani. Ha az ember egy kicsit is pihenni akar, azonnal elalszik a kimerültségtől és visszamarad. A fáradságos felfelé mászás végtelenül sokat elvesz az értékes időnkből. Lefelé szerpentineken haladunk, ami kétségbeejtően hosszú és kimerítő.

Az összeesésig kimerült vagyok, gépiesen haladok az előttem haladó lábnyomaiban. Ez a domb sok időnkbe és erőnkbe került. Az órák hosszat tartó menetelés után újra egy síkságon, egy erdei úton vagyunk. Állítólag egy kopár hegyvonulaton túl van a német front. H[euer] három harccsoportba oszt be minket, amelyeknek szorosan egymáshoz igazodva kellene áttörniük az orosz vonalakat. Az egyik altisztje fogja a bált, én a jobbat, ő maga pedig a középső csoportot akarja átvenni. Büszke vagyok a belém vetett bizalomra. A bal oldalon fekvő hegyoldalon mászunk fel, gyorsan és halkan. Újra teljesen éber vagyok a várakozástól és az izgatottságtól. Átmászunk egy drótkerítésen. Miközben belegabalyodom a kerítésbe, hátulról kis távolságból lőnek ránk. Kétségbeesett percek a szögesdróton, anélkül hogy fedezékbe tudnék menekülni. Aztán gyorsan tovább. A hegytetőn semmi jele a fő frontvonalnak – micsoda borzalmas csalódás! A távolban világító nyomjelző lövedékek. Már elmúlt éjfél. Borús, sötét és szürke téli éjszaka. A távoli világító lövedékek valószínűleg a harcmezőt világítják meg. Ott fekszik kétségbeesett harcunk célja, integet a haza, nyugalom, élelem és béke. Még nagyon messze, talán elérhetetlenül messze.

A csapatunk messze szétterül. A hátramaradottak odakiáltanak nekünk, hogy menjünk lassabban. H[euer] azonban nagyobb sietségre sarkall minket, a sorsdöntő lépés felé. Ha a csapatunk eleje eléri a német vonalakat, az elmaradozottakat egy ellentámadással talán megmenthetik.

Átkelünk néhány kopár, ívelt dombláncon. Néha nagy távolságban kattog egy géppuska, majd elhallgat. Feltartóztathatatlanul, nagy tempóban haladunk tovább, azon fáradozva, hogy ne veszítsünk időt, eltökélve, hogy még

a reggeli szürkület előtt elérjük a német vonalakat, és tele félelemmel, hogy hamarosan megvirrad. Találkozunk néhány német katonával, akik jelentik nekünk, hogy nem jutottak át, az orosz torlaszok túl erősek, az áttörés teljességgel lehetetlen.

Miközben átkelünk egy aszfaltozott úton,[1] közvetlen közelről oroszul szólnak hozzánk. Csak egy sötét, határozatlan akadályt tudunk kivenni magunk előtt. Valaki közülünk akadozva válaszol oroszul. Visszatartjuk a lélegzetünket is. Miközben én várakozva állok az út közepén, géppisztolyok pokoli tüze tör ránk. Levetem magam az út szélére, a hóba. Nagyon kedvezőtlen helyzet – minden fedezék nélkül.

A golyók felkavarják a havat körülöttem. Minden pillanatban várom a véget. A mögöttem lévő tört német nyelven szól hozzám, súlyosan megsérült, értesítsem a feleségét. Néhány perc múlva végre felmászom a lejtőn, ki a pásztázott területből. Meglehetősen sokáig feküdtem a hóban, miközben lőttek rám, a bajtársaim nagy része már messze van. Eldobom a motoroskabátomat, valószínűleg már nem lesz szükségem rá. Pirkadatig dönteni kell. A közelben gránátvetők csapódnak be, még csak meg sem fordítom a fejem.

1945. február 14.

Néhány ház[2] bukkan fel előttünk. Hogy megtudjuk, hol található a német front, H[euer] kiküld egy felderítő csapatot. Mi, többiek, lefekszünk egy mélyedésbe a havon, és azonnal elalszunk. Amikor felébresztenek, a felderítő csapat már visszatért, a házak lakatlanok. Pirkadatkor továbbmegyünk nyugat felé, nagy sietségben, H[euer] és én legelöl. Átkelünk néhány kisebb hegyvonulaton, mindig abban a reményben, hogy a következő mögött megpillantjuk a német fő frontvonalat. Messze előttünk megint nyomjelző lövedékek. Lassan és csillogva szállnak fel, szétterítik a fényüket, majd gyorsan eltűnnek a reggeli szürkületben

[1] Csak a Budajenő–Perbál közötti útszakasz lehetett.
[2] Feltehetően valamilyen tanyaépület a Nyakas-hegy környékén.

– rövid életünk jelképei. Milyen messze van még? Tovább sietünk. A csapatunk nagy része messze visszamaradt. Számoljuk a perceket, minden másodpercért kár. Még át ezen a magaslaton, aztán azon. Még mindig semmi. Hajnalodik – feltartóztathatatlanul.

Most messzire látszunk a hómezőkön. Átkelünk egy patakon. Az előttünk fekvő magaslat mögül heves csatazaj hallatszik. Világító lövedékek, most egészen közel előttünk. Jól halljuk a német géppisztolyok gyors kattogását, közben a lassúbb oroszt. Felujjongunk. Nyilvánvalóan egy német előretörés, amely a Budapestről elindult csapatokat gyűjti egybe. Arra tovább – és elérjük a célunkat! Miközben mászunk fel az előttünk álló magaslatra, közelebb kerülünk a csatazajhoz. Fent egy jól elhelyezett lövészárok, elsietünk mellette. Én az élen. Nem sokkal a magaslaton való átkelés után jó kilátás nyílik az előttünk elterülő havas tájra.

Mindenütt csapatok, német katonák, oroszok üldözik őket, gyalog vagy lovon. Mások – már fogolyként – magasra emelt karral futnak a balra előttünk fekvő falu[1] felé. Néhány leszakadt katona kifulladva csatlakozik hozzánk. Most ébredünk rá borzalmas tévedésünkre. Már fütyül is néhány eltévedt golyó a fülünk mellett. Tovább haladunk előre egy lövészárokban. A magaslat mögött elkanyarodik jobbra, lapossá és sárossá válik. Már késő visszavonulni erről a veszélyes környékről. Megyünk előre, mintha csak sorsszerűen vonzana minket az előttünk zajló valószerűtlen színjáték.[2]

Nagy félelem fog el. Olyan, mintha elkapott volna minket egy hatalmas örvény, amelynek még csak a szélén vagyunk, de sodró tölcsére hamarosan magába fog szívni. Itt teljesedik be a sorsunk, az eddigi sikeres menetelésünk kudarcba fullad! Talán a lakatlan házakban kellett volna maradnunk, és kivárni a következő éjszakát. Nem sok esélyünk van arra, hogy nappal megkerüljük

[1] Feltehetően Tök.

[2] Stockmann csoportjának útvonala 13–14-én már csak feltételesen állapítható meg. Vagy Nagykovácsitól a Körte-völgyön át mentek és a Nyakas-hegyig jutottak, vagy Nagykovácsitól a Forrás-dűlőtől délre kanyarodtak és a Vasvári erdőn át érték el az uradalmi erdő kerítését, majd innen a Budajenő–Perbál műúton és a töki patakon áthaladva Tök határában estek fogságba.

az előttünk álló csatateret és az orosz csapatokat. Egyelőre csak nézői vagyunk a szemünk előtt lezajló drámának. Üldözők és üldözöttek eltűnnek a látóterünkből, újra nyugalom lesz.

Hirtelen felbukkan a faluból egy tank, rajta ülő gyalogsággal, és felgurul a szemben fekvő dombra. Eközben többször is lő az ágyújával. Végigfut a borzongás a hátunkon. Tankok ellen a könnyű fegyverzetünkkel nem tudunk kiállni. A legtöbben tovább akarnak menni. H[euer] ragaszkodik ahhoz, hogy maradjunk, szűkszavúan felel az erre vonatkozó kérdésemre. „Ugyan mit tehet ellenünk? Itt maradunk sötétedésig, aztán tovább menetelünk."

Mások ezt lehetetlennek tartják, különösen a szegényes fegyverzetünk miatt. Csapatunk egy része el is tűnik jobbra az árok védelmében. Ha eddig azt gondoltam, hogy csak nézői vagyunk az eseményeknek, akkor most rá kell jönnöm a borzalmas tévedésemre. Az oroszok észrevettek minket, és a gyalogság elkezd felénk nyomulni. Ezzel egy időben célzott lövések érnek minket. Ez most nekünk szól! Tehát itt, egy kopár hómezőn, a borús ég alatt, Magyarországon, messze a hazától fog eldőlni a sorsunk!

Egy géppuska kattog az árkunkban, bal oldalról támadva. Lövései gyakran egészen a közelemben csapódnak be az árok falába. Visszalövünk. A gyalogságot könnyedén távol tartjuk magunktól. De aztán rémületünkre visszatér a tank, és nagyjából 80 méterre az árkunktól elhelyezkedik. Ágyúcsöve ránk irányul, és már dördül is felénk az első lövés a csőből. A golyó a közelemben csapódik be az árokfalba, miközben mi mélyen a sáros árokba lapulunk. A további lövések során hamar rájövünk az ágyúcső mozgásából, hogy melyik árokszakasznak szól a következő lövés, és kölcsönös kiáltásokkal figyelmeztetjük egymást. Mellettem egy SS-tiszt az izgatottságtól erősen hány, miközben a jelvényeit szedi le a díszkabátjáról. Bekötözök egy magyar bajtársat, aki súlyosan sérült a felső karján. Anélkül, hogy sokat elért volna, a tank egy idő után zúgva eltávolodik a falu irányába.

Csend lesz. Új erőt merítünk. Talán mégis tudjuk tartani magunkat ebben az árokban a sötétedés beálltáig. Csak elszórt gyalogsági tűz. De aztán hirtelen

a hátunk mögött zúg fel a tank motorja, és a szörny nagyjából 20 méter távolságban a magaslat fölé tolja magát. Először csak az ágyúcső lesz látható, majd az egész tank megjelenik az árkunk fölött. Valaki felkiált: „Most végünk van, ez beledöngöl minket a földbe!" Mintegy 8 méterre tőlem, H[euer] közelében, a harckocsi átgurul az árkon. H[euer] odadob egy kézigránátköteget, ami hatás nélkül robban fel a tank alatt. Egyszerűbb dolog lett volna a tank számára az árok szélé mentén elhaladni, és így kikergetni minket az árokból a gyalogság karabélyai előtt, vagy egyszerűen szétlapítani minket az árokban. Időközben még több harckocsi és rohamlöveg bukkan fel a falu felől, és lövésállásban felsorakoznak körülöttünk. Így a helyzetünk reménytelenné válik, a további ellenállás egyenlő volna az öngyilkossággal.

Kiáltásokkal értesítjük egymást, és letesszük a fegyvereket az árok szélére. Nehéz szívvel válok meg apám régi, első világháborús pisztolyától, amit 1943-ban, a legutolsó nyaraláskor bizalomteljesen adott át nekem. Aztán felemelt kézzel kimászunk az árokból, és elindulunk az oroszok felé. Mögöttünk H[euer] azt kiáltja: „Egy német tiszt soha nem adja meg magát!" Azzal kézigránátokkal a levegőbe röpíti magát.

Kísérteties csend állt be. A kimászás az árokból olyan, akár egy menet az akasztófa felé. Hirtelen körülvesznek minket a rettegett orosz katonák, földszürke egyenruhájukban, idegen nyelvet hallok, parancsok, puskatusütések. Mintha egy másik világban lennénk. Minden valószerűtlennek, kísértetiesnek tűnik. A következő percekben eldől, hogy életben hagynak-e minket vagy – ellenállásunk feletti dühükben – lelőnek minket. Aztán valami teljesen váratlan történik: egyedül engem vesznek körül az izgatottan kiáltozó orosz katonák, és puskatusaikkal a földre teremtenek, ahol félig megsüketülve a kegyelemlövést várom. Ekkor odalép egy tiszt, így végül a katonák elengednek. Nyilvánvalóan álcázásnak hiszik a vöröskeresztes karszalagomat, vagy azt gondolják, hogy mint orvosnak, nem kellene a harcoló gyalogság között lennem. Oroszul odakiáltom: „Orvos vagyok!" A tiszt megengedi, hogy felálljak. Átvizsgálja a papírjaimat, ingatja a fejét, és jelzi, hogy álljak be a sorba a többi fogoly

mellé. Miután kiürítették a zsebeinket, és elvették az óráinkat meg az összes személyes tárgyunkat, egy közelben fekvő külső, mély pincébe vezetnek minket, amit a falu lakói valószínűleg raktárként vagy borospinceként használtak. Aztán bezárják felettünk az ajtókat, és a teljes sötétségben, szorosan egymás mellett fekve azonnal mély álomba merülünk.

Néhány óra múlva kiadják a parancsot az indulásra.

Éhes vagyok, kimerült, és a lábam minden lépésnél fáj. Az elmúlt négy napban nem tudtam lehúzni a tiszti csizmámat. Ez alatt az idő alatt szakadatlanul meneteltünk, ráadásul időnként a hóban is aludtunk. A lábaim megdagadtak és megfagytak.

Menetalakzatba állítanak minket, és erős orosz őrizet mellett elindulunk, vissza, Budapest irányába. Úgy látszik, legalábbis egyelőre, hogy meghagyják az életünket. Most utcákon haladunk végig, és számtalan, menetoszlopba rendeződött orosz csapatot látunk előrenyomulni. Újra egy pincében éjszakázunk. Az őrök az éjszaka folyamán kirabolnak minket, zseblámpákkal botorkálnak közöttünk, karórákat, cipőket és csizmákat keresnek. A csizmám rendkívüli vágy tárgyát képezi, az orosz katonák többször is hiába próbálják meg káromkodva és ökölcsapásokkal fenyegetve lehúzni a lábamról.

Reggel mindegyikünk kap élelemként egy cipót. Tovább menetelünk előre a Budapest melletti falvakon keresztül, ahol néhány héttel korábban még az egységem volt elszállásolva. Egy ismerős helyi német család az udvaruk kapujában áll, és nézi, ahogy elvonulunk. Bár egészen közel haladok el mellettük, szerencsére nem ismernek fel. Hosszú menetoszlopunk végén néha lövések dördülnek, állítólag lelövik azt, aki nem tud továbbmenni. Sokszor kísértésbe esem, hogy egy fal vége mögött vagy egy nagyobb kapuban eltűnjek. Feltehetően egy ilyen kísérletet súlyosan megtorolnának, akár főbe lövéssel is. A velünk találkozó oroszok nevetve kiáltanak oda nekünk: „Ti Moszkvába – mi Berlinbe!" Mások szidalmaznak és fenyegetnek minket. Az éjszaka megint házak romjai közt és pincékben telik, ahová a helyi németek hoznak egy kis pluszélelmet

nekünk. Én nem kapok semmit, a lábam túlságosan fáj, és nem tudnék helytállni a levesesfazék körüli tolakodásban.

Budapest előtt lekanyarodunk dél felé, és egy táborba érkezünk, Érdre. A menet utolsó szakasza alatt két bajtársamnak kell karöltve, támogatva cipelnie engem. Nem tudok már menni, a lábam nem engedelmeskedik többé. A táborban le kell rólam vágni a csizmát. Mindkét lábam erősen megdagadt és tűzpiros.

Tetves szalmán fekszünk, a tetvek éjjel-nappal gyötörnek minket. Éjszaka mint szörnyek jelennek meg álmainkban.

Embertelenül éhezünk. Farkasokként körözünk a konyhabarakk körül, lenyaljuk a kifőtt csontokat, és vágyakozva szedjük fel a hulladékokat.

A szakácsok olyanok számunkra, mint valami természetfeletti lények, akik élet és halál felett rendelkeznek, a konyhából szálló illatok pedig olyanok, akár egy ellenállhatatlan ígéret. Fáj, ha csak rágondolok a meleg ételre.

A barakk ablaküvegében megjelenő tükörképem megijeszt. Lefogyva, beesett arccal, beesett, lázas szemmel, borotválatlanul – mint egy idegen. Minden reggel kenyeret, kevés cukrot és orosz dohányt, *mahorkát* osztanak, este egy merőkanál levest.

A kenyér- és cukorosztás körül állandó a veszekedés, a gyűlölködés, sőt verekedések is előfordulnak. A csapat, amelynek összesen egy cipó jár, mohó szemmel követi a kenyér felosztását. Sokan úgy érzik, hogy becsapják őket, ha néhány morzsával kevesebb kenyeret kapnak. Végül egy ideiglenes mérleget készítenek, amely lehetővé teszi, hogy az adagokat összehasonlításképpen lemérjük. Amikor néhány nap nyugalom után képes vagyok rá, hogy szabadon mozogjak a táborban, meglátogatom egységem tagjait a betegek barakkjában, és megpróbálom orvosi ellátásban részesíteni őket. Úgy tűnik, a tüzérségi egységemnek csak nagyon kevés tagja maradt életben. Talán csak egy tucat.

Nagyon magas a heves és véres hasmenéssel járó vérhas áldozata, naponta tucatjával viszik ki a halottakat. Gyógyszerek nem állnak rendelkezésre. A tábori

konyhával és a tábor vezetésével folytatott tárgyalások során megpróbálom elérni, hogy a bélbetegek legalább diétás ételeket kapjanak. Így lassan mint orvost megismernek, és fokozatosan átveszem a táborban az orvosi feladatokat. Közelebbről összeismerkedem dr. K. fogorvossal, a „Feldherrnhalle"-hadosztály főorvosával. Már röviddel a fogságba esésünk előtt, a lövészárokban is feltűnt nekem rettenthetetlen bátorságával és humoros megjegyzéseivel. Váltottunk is pár szót, amikor egymás mellett másztunk ki feltartott kézzel a lövészárokból, és megadtuk magunkat az oroszoknak. Támogat a betegek tábori ellátásáért folytatott fáradozásaimban, és hamarosan kiderül róla, hogy egy életvidám, tetterős Rajna-vidéki ember, tele ötletekkel. Kiválóan ért hozzá, hogyan kell a konyha személyzetének bizalmába férkőzni. Gyakran keresi a kapcsolatot egykori hadosztályának tagjaival, vagy igazi Rajna-vidéki nyelvjárásban más Rajna-vidékiekhez közeledik bizalmasan. Hála neki, gyakran kapunk külön ennivalót, amit aztán esténként titokban a konyhabarakk mögött fogyasztunk el.

Amikor egy idő után sikerül feljavítani az alultápláltság miatti siralmas állapotunkat, alkalmanként el tudjuk cserélni napi adagjainkat a szokásos, napi használati tárgyakra, mint borotvapenge, cipő, zokni stb. Epés és humoros lényével dr. K. sokszor segít át nyomott hangulataimon. Leleményességével és gyakorlati érzékével segít a túlélésben. A következő fogolytáborokban, Magyarországon és Romániában – gyakran dr. K. ügyességének és magabiztos fellépésének köszönhetően – rendszerint megtesznek tábori orvosnak. Mivel K. a segédem és a helyettesem, ő is húz némi hasznot a helyzetemből. Néhány hét után Érdről Dunaföldvárra menetelünk, a solti táborba, húsvét után pedig tovább, Kiskunfélegyháza felé.

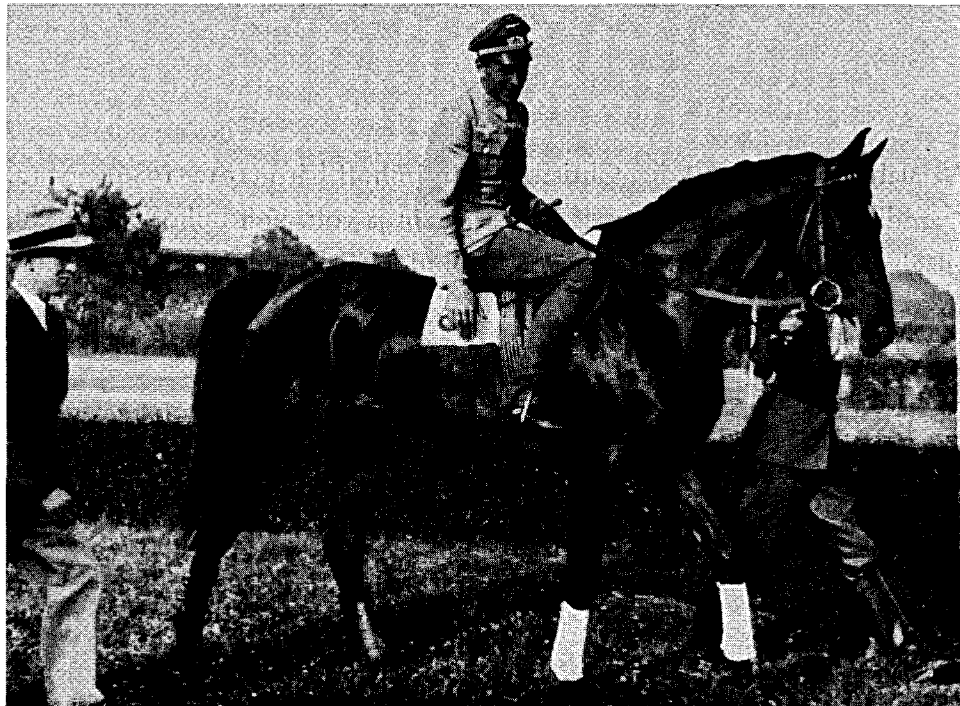
Onnan a szegedi táborba megyünk, és később a nyáron vonattal a romániai Iaşiba. A rendszeres tetvetlenítések és a teljes testszőrzetünk, illetve hajunk levágásának köszönhetően időközben megszabadultunk a tetvektől.

CHRISTOPH VON IMHOFF INTERJÚI

Az alábbi szöveg szerzője, Christoph von Imhoff báró (1912–1986) egy 12. századi nürnbergi patríciuscsalád leszármazottja volt. Von Imhoff a második világháború alatt a Wehrmacht egyik haditudósítójaként dolgozott, 1945 után

Helmut Wolff alezredes 1942-ben

pedig izraeli útikönyvet is írt. Budapesttel kapcsolatos publikációi jelenleg nem ismertek, így arra következtethetünk, hogy ez a feljegyzés, amelyben Von Imhoff két személlyel dokumentálta a beszélgetését, belső célra született. Erre utal az is, hogy Hermann Balck vezérezredes, a német 6. hadsereg parancsnokának hagyatékával került a Freiburgi Hadtörténelmi Levéltárba.

Sven von Mitzlaff 1939-ben

1.

Beszélgetés Helmut Wolff-fal,[1] a „Feldherrnhalle"-harccsoport parancsnokával, 1945. február 15., Boniretalap[2]

Wolff alezredes, akinek a budapesti kitörés utáni fizikai állapota messzemenően kimerültnek tekinthető,[3] a beszélgetés során többek között a következőket mondta:

Budapest tartása, bár a Führer parancsba adta, már Gille mély betörései után is reménytelen volt, mivel az utánpótlás ledobása 80 százalékban a saját harctéren kívül történt,[4] és a maradék egy részét is a civil lakosság használta fel. Csak egy siralmasan kis töredék jutott ebből a budapesti helyőrségnek. Ebből kifolyólag az ellátmány mennyiség szempontjából teljesen elégtelen volt, ami a csapat állapotára is egyre rosszabban hatott. Emellett a Pfeffer-Wildenbruch részéről adott tájékoztatás is túl optimista volt. A leszállt pilóták ezen felül azt jósolták, hogy a Luftwaffe összevont bevetésre készül Budapest térségében. Amikor ez nem következett be, a pszichológiai visszaesés kétszeres volt. Azt követően, hogy a sebesültek száma 12-ezerre növekedett, az ellátás teljesen ellehetetlenült. Lőszer nem hiányzott. A csapat erőállapotát mutatja, hogy egy hírvivőnek többször ki kellett pihennie magát két állás között, mert fizikailag teljesen kimerült volt. Ennek ellenére senki sem siránkozott. A katonák tartását kiválónak lehetett nevezni. Az, hogy ez mégis leromlott, az ellátási helyzet következménye volt.

Egy két héttel korábban parancsba adott kitörés feltehetően átütő eredménnyel járt volna. Ebben az esetben lehetséges lett volna a járművek nagy részét, a harckocsikat, a rohamlövegeket, a páncéltörő ágyúkat, valamint a híradási eszközöket is kivinni. Teljes mértékben garantálni lehetett volna, hogy a kitörést

[1] Életrajzát lásd Ungváry 2019, 222–225.
[2] Bőnyrétalap, község Győr-Sopron megyében.
[3] Ez a szöveg viszonylag csapongó jellegén és pontatlanságain is jól látszik. Wolff súlyosan legyengült és beteg állapotban érte el az első vonalakat.
[4] Ez túlzás, bár az utánpótlási tartályok jelentős része csakugyan elveszett.

rendezetten és sikeresen hajtsák végre.[1] Wolff alezredes ez időben javasolta is [a tervet] [Günther] Pape vezérőrnagynak. Egy ilyen áttörésnek természetesen dél felé kellett volna irányulnia. Wolff alezredes maga is a déli szakaszon tartózkodott, és kutatta az ottani kitörési lehetőségeket. Az ottani szovjet első vonal nem volt komolyan megszállva, háromszáz méterenként települt csak egy megerősített őrség. Az azonban igaz, hogy a déli irány öt kilométerrel hosszabb kitörési útvonalat eredményezett volna.

A kitörés Wolff alezredes beszámolója szerint a következőképpen történt. Arra adtak parancsot, hogy mélységben készüljön elő a csapásmérő egység. Elöl balra a [Herbert] Kündiger[2] alezredes által vezetett harccsoport állt, amely a legkülönbözőbb egységekből regrutálódott. Mögötte a mélységet Wolff harccsoportja adta. Mellette jobbra a 22. SS-lovashadosztályt vetették be, és mögötte zárásként a 8. SS-lovashadosztály. Mint általános irányt, nyugatot jelölték meg, Nagykovácsi térségében kellett volna gyülekezni. A Vérmezőtől északra egy nyílt téren kellett előretörni. Az általános indulás este 8 órára lett meghirdetve. Fél kilenckor azonban még nem volt mind a 10 ezer, kitörésre előirányzott katona a helyén. Wolff alezredes a kitörési parancsot délután fél háromkor kapta meg. Ez a 13. páncéloshadosztály parancsnokságán történt, és ezt követően még két kilométernyi utat kellett megtennie, szinte kúszva, így csak délután 5 órakor érte el a saját parancsnokságát, ahol kiadhatta az utasításokat. Este fél kilenckor Kündiger alezredes első rohamcsoportjának egy része még hiányzott, ezért az első roham összeomlott. Ugyanígy kudarcot vallott az ezt követően indított három újabb roham is. E sikertelen rohamok alatt az első vonal mögött balra és jobbra német katonák újabb és újabb ezrei érkeztek be, úgyhogy a vezetés teljesen lehetetlenné vált. Emellett különösen súlyos veszteségek is keletkeztek. Az ellenséges tűz és a rossz hírközlési lehetőségek miatt a Wolff-csoport által indított első három támadás szintén

1 Erősen kétséges, de az biztos, hogy ahhoz képest, ahogyan végül az akciót végrehajtották, még ez az opció is több sikerrel kecsegtetett volna.
2 Joachim Rumohr (1910–1945), életrajzát lásd Ungváry 2019, 126–129.

kudarcot vallott. Wolff alezredes [Herbert] Bönsch[1] alezredessel ellentétben, akivel azonos szálláson voltak, azon a véleményen van, hogy a támadást feltehetően (a magyarok?) elárulták. Bönsch alezredes viszont úgy gondolja, hogy a szovjet légierő időben észre tudta venni a kitörési előkészületeket, és ennek megfelelően gyorsan is reagált. Wolff alezredes az első támadások kudarca után kapcsolatba lépett [Joachim] Rumohr[2] Brigadeführerrel. Ez éjfélkor történt. Közben megtudta, hogy már este 10 órakor egy harccsoport kitört nyugat felé, és rést ütött a szovjet első vonalon. Túl késő volt azonban, hogy ezt a helyzetet kihasználja. Ezért ragaszkodott a Rumohréval ellentétes javaslatához, miszerint a Duna mentén, északi irányba kell kitörni. Ennek megfelelően határozta meg az útvonalakat is. Minden jel szerint azonban a nyugatra kitört csoport a kitörési tervek nagy részét ellehetetlenítette, mivel az oroszok idő előtt felismerték a kitörés célját. Azt a parancsot adták ki, hogy mindegyik hadosztály önálló harccsoportként menjen tovább. A hadosztályok azonban össze voltak keveredve. A kitörés kezdetekor kialakuló káosz ráadásul az egységeket is szétszakította.

A kitörést érthetetlen módon libasorban hajtották végre, ráadásul egy rendkívül szűk betörési területen, két utca között.[3] A hiányzó felderítés és az elégtelen előkészítés keservesen megbosszulta magát. 12 órával korábban kellett volna parancsot adni a kitörésre, az utcákat egy nappal előtte időben szabaddá kellett volna tenni, és ebben az esetben a járművek nagy részét is magukkal tudták volna vinni, nem beszélve a páncélozott eszközökről. A „várlakók" azonban nem mérték fel, hogy odakinn mi is a helyzet. Pfeffer-Wildenbruch Obergruppenführer a támadások teljes ideje alatt a vár óvóhelyén tartózkodott, és ott a törzstisztek életét élte. Odalenn rendes lakások voltak, amelyeket

1 Herbert Bönsch (1908–1945) a „Feldherrnhalle"-hadosztály tüzérezredének parancsnoka. Szudétanémet születésűként szolgálatát a csehszlovák hadsereg kassai tüzérezredében kezdte hivatásos tisztként 1928-ban. 1938-ban a Wehrmacht átvette. Az I. és a II. osztályú Vaskeresztet már 1940 folyamán megkapta. Négyszer sebesült. A fegyverletétel után cseh civilek agyonlőtték.
2 Életrajzát lásd Ungváry 2019, 170–178.
3 Téves információ. A kitörés során a Mechwart ligettől a Vérmezőig, illetve a Városmajor utcáig mindenhonnan indultak harccsoportok.

Horthy épített ki magának a légitámadások esetére. Minden törzstisztnek külön előszobája volt. Ő, Wolff alezredes, egyáltalán nem tudta felfogni, hogy Pfeffer-Wildenbruchot, aki korábban még egyszer sem vezetett huzamosabb ideig nagyobb seregtestet, parancsnoknak jelölték ki. Pfeffer-Wildenbruch és vezérkari főnöke, valamint hadműveleti osztályvezetője rossz vezetői személyiségek voltak. Minden jóindulatú javaslatra csak mocskolódó és arrogáns válaszokat adtak. Pfeffer-Wildenbruch folyamatosan hazudott a jelentéseiben. Így például a Keleti pályaudvar csak két nappal később került a harci zónába, mint ahogyan azt jelentette. A napi jelentések – Wolff alezredes csak jobb egészségi állapotban lesz képes a részletekre emlékezni – annyira túlzók voltak, hogy még segédtisztje is fejcsóválva mondta, hogy ilyen dolgokat nem merne jelenteni. Az ellátási helyzetet is hamisan adták meg. Kenyér és liszt a sebesültek részére majdnem végig viszonylag nagy mennyiségben rendelkezésre állt. A súlyos sebesültek végig 150 gramm kenyeret kaptak, ahogyan a [könnyebb] sebesültek is majdnem mindent megkaptak, amit csak lehetett. A harcoló csapat megértette a helyzetet, és vállalta a következményeit.

A „Feldherrnhalle"-hadosztályból [FHH] mintegy 2800 ember indult el a kitörésre. Közülük nagyjából 800 volt sebesült, akik szabadon dönthettek, hogy elindulnak-e. Jelentős részük el is ért a célba [?]. Más egységekkel ellentétben az FHH értesítette a sebesülteket. Az FHH hadosztályparancsnoki harcálláspontja a tüzérséget leszámítva az egyetlen volt, amely a Várnegyeden kívül helyezkedett el. A kitörés fő hibái a következők voltak: 1.) túl nehézkes parancsadás és túl lassú parancsátadás; 2.) hiányzó rend. Menetblokkokban kellett volna vonulni, ebben az esetben legalább 8-10 ezer ember elérte volna a német főellenállási vonalat, és a lőszer jelentős részét is szállítani lehetett volna. Ő maga röviddel a kitörés előtt 11 tonna gyalogsági lőszert semmisített meg parancsra, amiképpen a parancsnak megfelelően valamennyi járművét is szétverette.

A német főellenállási vonal felé történő elinduláskor egy falat kenyér nem volt náluk. A kenyeret útközben lopták, vagy csak havat ettek. Ennek megfelelően a gyomruk állapota rossz volt, ajkuk felszakadt és kisebesedett. A menetelés

során kiváltképp gondot okoztak a félelmetes hegyek. A hegyekre való felkapaszkodás az általános kimerültség miatt rettenetes volt. Lefelé döntően mindenki a fenekén csúszott. A menetelés alatt egy ízben mintegy 800 katona gyűlt össze. Amikor német repülőgépek jelentek meg, hogy ejtőernyős utánpótlási tartályokat juttassanak el hozzájuk, kimerészkedtek az erdőből, hogy jeleket adjanak nekik. A német pilóták azonban rosszul reagáltak, és az utánpótlási tartályokat egy több száz méterrel odébb fekvő völgybe dobták le. Ezt követően a szovjet légierő zárótüze megakadályozta, hogy ezeket felvegyék. Minden dicséretet megérdemelnek azonban a vitorlázó repülőgépek pilótái, akik élelmet szállítottak be a helyőrségnek.

Wolff alezredes kijelentette, hogy egyetlen háztömböt sem adott fel önként. Nagyrészt a magyarok kényszerítették arra, hogy kiürítse a háztömböket.[1] A magyar századok rendszeresen eltűntek, a tisztek elsőnek öltöztek át civilbe, és hazamentek hozzátartozóikhoz. Ez elsősorban a szovjet propagandával függött össze, amely azt hangoztatta, hogy „állj át, és azonnal hazamehetsz a hozzátartozóidhoz". Ennek következtében állandóan rések keletkeztek, amelyek a továbbra is kitartókat visszavonulásra kényszerítették mindenféle ellenséges behatás nélkül. Az is gyakran előfordult, hogy a magyarok este elhagyták a főellenállási vonalat azért, hogy aludni menjenek a rokonaikhoz. Később aztán egyáltalán nem lehetett fellelni senkit sem, és emiatt másnap újra visszavonulásra kényszerültek. A 10. és a 12. hadosztály semmit sem ért. Jók voltak viszont a magyar ejtőernyősök és a Szent László-hadosztály néhány tagja. A 13. páncéloshadosztály relatíve rosszul tartotta magát, ugyanígy korlátozott volt a két SS-lovashadosztály harcértéke is. A nyugati oldalon gyakorlatilag csak négy német hadosztály harcolt. Itt a magyarok zártan harcoló egységként már egyáltalán nem voltak jelen. A 8. SS-lovashadosztályban az ostrom vége felé a bomlás jelei mutatkoztak. Itt és ott a legénység fegyvereit a tisztjei és

[1] Ez szépíti a helyzetet. A pesti oldalon Wolff csapatai nagyobb harcok nélkül vonultak vissza január első két hetében és a visszavonulás elsősorban azért volt szükséges, mert a harccsoporttól délre a szovjet erők jelentős betöréseket értek el.

az altisztjei ellen fordította.[1] Eközben veszett el a Sas-hegy. Ez a hegy egyáltalán nem ellenséges támadás vagy behatás miatt került szovjet kézre.[2] Wolff alezredes ebben az időben[3] megpróbálta Pape vezérőrnagyot meggyőzni arról, hogy parancsba kellene adni a kitörést. Pape vezérőrnagy azonban hidegen és elutasítóan reagált. Tüzérparancsnoknak egy frissen oberführeri rangot nyerő személyt, [Ernst] Schmedding[4] csoportvezetőt nevezték ki, akiről [Helmut] Dörner[5] SS-Oberführer azt mondta: „Nagyon fáj, hogy Himmler egy lapon említ engem Schmeddinggel." Az SS-nél minden vezetőt magasabb rendfokozatba léptettek elő. A szárazföldi haderő [parancsnoksága] hallgatásba burkolódzott. Fél tucat lovagkeresztest kijuttatott a városból.[6] Közülük érték el a legkevesebben a német első vonalat. Néhány kilométerrel az első német vonaltól [a kitörők közül] sokan súlyosan megsebesültek, különösen haslövéstől. Mivel azonban a gyomruk és a belük üres volt, a fárasztó menetelések ellenére ők is átjutottak.[7]

Ezredében Wolff alezredesnek soha nem voltak gondjai. Ez elsősorban beosztottjain múlt, akik közül a legtöbb kiváló katonának bizonyult a harcok során. A kitörésnél fogalmuk sem volt, merre lehet a német első vonal. Ezt különböző információkból maguk rakták úgy-ahogy össze. Meg kell azonban jegyezni, hogy az általuk elképzelt vonal kilométerekkel előrébb feküdt, mint a valóságban, ezért sokan a német vonalak előtt 3-4 kilométerrel már képtelenek voltak továbbmenni a kimerültségtől. A Wolff-harccsoport a német első vonal felé menetelve csak kevés erős embert tudott magával vinni, ennek ellenére nem kevesebb, mint hat szovjet záróvonalat tört át. Ezeknél az áttöréseknél nem mondtak semmit, nem is lőttek, hanem általában agyonvertek mindenkit.

[1] Bár nem kizárhatók ilyen esetek, eddig egyetlen konkrét eset sem ismert.
[2] Teljes tévedés.
[3] Vélhetően inkább két héttel korábban: a Sas-hegy ugyanis 1945. február 6-án esett el, a déli irányú kitörés utolsó esélye pedig január 26. körül volt.
[4] Életrajzát lásd Ungváry 2019, 299–300.
[5] Életrajzát lásd Ungváry 2019, 74–78.
[6] Nem teljesen érthető, kire gondol: a Lovagkeresztet elnyert személyek közül ebben az időszakban Wolff alárendeltségébe csak Heinz Bunge, Kurt Raeder, Johann Stiegler, és Emil Ullrich tartozott. Közülük egyik sem érte el a német vonalakat.
[7] Wolff itt arra céloz, hogy a haslövést csak abban az esetben lehetett túlélni, ha éhgyomorra történt a sebesülés. Minden más esetben az ételmaradék okozta fertőzés a sebesült gyors halálához vezetett.

Ezen az éjjelen ismerte meg az éjszakai támadások művészetét. Ezt különösen nagyra kell értékelni a szovjetekkel szemben. 120 emberrel indult el a szabadságot jelentő irányba,[1] ebből 50-60 jutott át, az erőtlenek ott maradtak. Egy ezredből legfeljebb 10 ember jutott át.[2] Nagyon mélyen érintette a dolog. Ő túlélte, de minden éjszaka rémálmai vannak, mert sok bajtársát kellett hátrahagynia. Elsősorban ezért gondolja azt, hogy a kitörés napjai élete legnehezebb napjai voltak. Az a jelentés, miszerint a sebesülteket a pápai nuncius gondviselésére bízták, Wolff alezredes jelentése szerint helytálló. Különösen fájdalmas volt Wolff alezredesnek, hogy a repülők bombái miatt sok sebesült kiesett. Azért sem lehetett megoldani az összes sebesült ellátását és megmentését, mert Pfeffer-Wildenbruch stábja végig ragaszkodott a rendelkezésére álló helyiségekhez, amelyekben fenntartotta a működését. Pfeffer-Wildenbruch törzséből, a kazamatákból többször is megkérdezték tőle, hogy légi [ellátás] szempontjából milyen az időjárás, amire Wolff alezredes minden esetben azt felelte, hogy szíveskedjenek kinézni az ablakon. Mitzlaff őrnagy magatartása kiváló volt, a kitörés során is.

A kitörés és a menetek döntően éjjel történtek. Az első nap Pesthidegkút elé jutottak el. Másnap délben érték el a Nagykovácsitól nyugatra található területet, anélkül hogy a falut érintették volna. Wolff alezredes a menet során Zsámbéktól északra ellenséges menetoszlopokat látott rohamlövegekkel, lovassággal és Sztálin-harckocsikkal. Hasonlóan igazolta egy német harccsoport megsemmisítését a Sas-hegyen.[3] Az a véleménye, hogy akik a mai napon nem érik el a német főellenállási vonalat, azok már nem fognak megérkezni, legfeljebb csak egyesével vagy félig-meddig civil ruhában. Az oroszokról az a benyomása, hogy egyre gyengébb katonák, akik azonban a kitörésről érkező információk után gyorsan összerántották azokat a záróvonalaikat, amelyekből a Wolff-harccsoport hatot

[1] Ez a szám vélhetően azokra vonatkozik csak, akikkel együtt volt, amikor elhagyta az erdősávot.
[2] Túlzás, eddigi adataink szerint a „Feldherrnhalle" tisztikarából jutottak át számarányukhoz képest a legtöbben. Bár a legénységi adatokat nem ismerjük, feltételezhető, hogy volt olyan ezred, amelyből akár 30-60 ember is elérte a saját vonalakat.
[3] Ez bizonyosan tévedés. A Sas-hegy nem esett a kitörés irányába.

áttört. Ezek áttörése során az oroszok mindig túl magasan tüzeltek, és mind támadásban, mind védekezésben elég gyengének bizonyultak. A földhányásoknak az újonnan felhalmozott föld miatt improvizált jellegük volt.

Ellenséges behatásra csak kevés mennyiségű fegyverzetet vesztettek el. A december 22-én meglévő, összesen hat darab bevethető rohamlövegből ötöt robbantottak fel a kitörés előtt. Ugyanígy 4 Panthert, 9 Hummelt, 10 nehéz tábori tarackot és három ágyút. És ezt csak egy ezrednél, amely két osztállyal rendelkezett. Ellenséges behatás miatt 9 Hummel és 4 löveg veszett el. A teljes híradóanyag, egy teljesen intakt hadosztály előírt híradási eszközparkja a parancs értelmében lett szétverve. Ellenséges behatás miatt a járműpark nagyjából 30 százaléka pusztult el. Az ép járműveket minden további nélkül magukkal tudták volna vinni, és ezek segíthették volna a kitörést, ha Pfeffer-Wildenbruch főcsoportvezető saját belátásából időben gondoskodott volna az utak rendjéről, és tunya hozzáállása következtében nem tette volna teljesen lehetetlenné az észak–dél irányú közlekedést.

2.

Christoph von Imhoff báró feljegyzése a [Sven] von Mitzlaff[1] vezérkari őrnaggyal folytatott beszélgetéséről, amelyen Budapest ostroma és a kitörés került szóba. 1945. február 17.

A Mitzlaff őrnaggyal folytatott beszélgetésem során az érintett a tatai HVP[2]-ben február 16-án a következőket mondta:

Véleménye szerint már a karácsonyi napok folyamán fel kellett volna adni a Duna keleti partját, és csak a nyugati részt kellett volna tartani, mert ebben

[1] Életrajzát lásd Ungváry 2019, 139–144.

[2] *Hauptverbandsplatz:* fő kötöző- (elsősegélynyújtó) hely, azaz hadikórház; ebben az esetben a „Harteneck"-lovashadtest kórháza.

az esetben az oroszok nem foglalták volna el az uralkodó magaslatokat a nyugati oldalon. Mitzlaff őrnagy kérte, hogy a 8. SS-lovashadosztályt vonják át a nyugati oldalra. A hadsereg telefonhívásai azonban ezt minduntalan lassították. December 25-én, amikor a 8. SS-lovashadosztály végül átkerült a Duna túloldalára, véleménye szerint már késő volt. Amikor [Mitzlaff] megérkezett a nyugati partra, először a gyalogos részek harcerejét bontakoztatta ki. Először három üteget oszlatott fel azért, hogy legyen elég gyalogsága. Később további ütegek is feloszlatásra kerültek. A 22. SS-lovashadosztály a keleti parton nem jelentett komolyabb harcértéket. Ott az oroszok általában a pincéken keresztül átjutottak az állásokon. Mitzlaff őrnagy hadosztályával szemben nyolc orosz hadosztály volt állásban.[1]

A kitörésre véleménye szerint akkor kínálkozott volna a legjobb alkalom, amikor Gille harccsoportja a Pilisben közeledett a főváros felé. Akkor már előkészítés alatt volt a kitörés. Mitzlaff őrnagy remélte, hogy megkapja erre a parancsot, mert akkor még az összes sebesültet és az eszközök nagy részét ki lehetett volna hozni. Budapest tartása először biztosan fontos volt, de amikor Gille közeledett, azért kellett volna élni a kitörés lehetőségével, mert ettől kezdve az orosz elkezdett készülni ennek elhárítására, és folyamatosan érkeztek be erősítései. Ezzel párhuzamosan a saját ellátás folyamatosan romlott. Amíg a repterek megvoltak, addig könnyű volt levegőből biztosítani az ellátást. Amint azonban a repterek elvesztek, az élelmezés nagyon leromlott, mivel a ledobott tartályok jelentős része nem ért célba. Nem lehet ugyan eltagadni a Luftwaffétól, hogy megpróbálta bizonyos mértékig megerőltetni magát, ezek a próbálkozások azonban teljesen elégtelennek bizonyultak. Néha két vadász feltűnése volt a maximum, amit a Luftwaffe magáról mint harci szervezetről mutatni tudott. Ezzel szemben a vörös légierő szüntelen bevetésekben támadott meg mindent az utcákon, és a legkisebb mozgást is szétlőtte, ami feltűnt

[1] Túlzás. Ez legfeljebb az ostrom december végétől január első hetéig volt igaz. Más kérdés, hogy előerőben, illetve leginkább nehézfegyverekben a szovjet fölény végig nyomasztó volt.

neki. Ezzel az egyes harccsoportok közötti kapcsolatok is mind rosszabbá váltak. Külön dicséret illeti a vitorlázó repülőgépek pilótáit, akik gyakran szűk utcákban landoltak, és hozták magukkal a szükséges dolgokat. Az igazi éhezés január végétől kezdődött, amikor nem volt már több kenyér. Itt vagy ott egyes csapatrészek zsákmányoltak még kenyeret vagy lisztet, de nem osztották meg a többiekkel. Mitzlaff őrnagy ezen a területen elsősorban a 13. páncéloshadosztályt vádolta bajtársiatlan magatartással. Ők egyaránt rejtegettek lőszert és élelmiszert, miközben náluk már a lőszerből is nagy hiányok voltak. A sebesülteknek keserves sors jutott. Fény nélküli barlangokban feküdtek, és reggelenként csak egy darab kenyeret és egy csésze kávét kaptak, ebédre lóhúst, este pedig ismét csak kávét és kenyeret.

A kitörés döntően azért fulladt kudarcba, mert a katonáknak nem volt már több elánjuk. Ezenfelül a vezetés is elégtelen volt. Mitzlaff őrnagy szerint Pfeffer-Wildenbruch különösen nemes egyéniség, de nem csapatparancsnok, és az mégiscsak nóvum, hogy egy vezénylő tábornok nyolc hétig egyáltalán nem jön ki az Alagútból. Ez [a viselkedés] átragadt vezérkari tisztjeire is, akik csak a Lovagkereszt adományozása után végeztek pro forma csapatlátogatást. Különösen éles kritika érte a vezérkari főnököt, Lindenau őrnagyot. Nem a kellő komolysággal foglalkozott a dolgokkal. A helyzet átlátásának teljes hiánya miatt mindenki mindig nyugodt és bizakodó maradt, ami másrészről persze pozitívumokkal is járt. Mindettől függetlenül a vezérkarnak feltehetően azért nem jutott ki egyetlen tagja sem a gyűrűből, mert a kitörést csak rossz viccnek tekintették. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy egy idősebb ember számára ezek a megpróbáltatások feltehetően vállalhatatlanok voltak. Nagyon egészségesnek és testileg trenírozottnak kellett lenni a fáradalmak elviseléséhez. Különösen tisztességes és mindenről gondoskodó volt az I.a.[1], [Bodo] Schaper[2] őrnagy.

[1] Hadműveleti osztályvezető, ebben az esetben a IX. SS-hegyihadtestnél.
[2] Schaper vélhetően 1945. február 11-én esett el. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 185–186.

Mitzlaff őrnagy utolsó harcálláspontja az Alagútban volt. Előtte egy gyárban, azt megelőzően pedig a Gellért-hegyen helyezkedett el stábjával. Az Alagútban kapta meg a kitörési utasítást egy nappal a végrehajtás előtt, de arról sem a tisztjeinek, sem a csapatnak nem beszélhetett. A csapat csak a kitörés napján, déli egy órakor tudott meg mindent. Magát a kitörést este 8 órára tervezték, és a Wolff alezredes által említett módon kívánták végrehajtani, de ez nem sikerült. Mitzlaff őrnagy végül 50 emberrel este 9 óra körül „Hurrá"-val megrohanta a barikádokat. Alig volt olyan, aki eközben nem sebesült meg. Ő maga egy súlyosabb bordalövést és egy láblövést kapott. Az általa ütött résen éjfélig több csoport kitört. Sokan csatlakoztak hozzá, így 12-én éjjel már 500 fős harccsoportot vezetett. Mivel az oroszok természetesen felfigyeltek a kitörésre, ezzel a harccsoporttal több manővert is végre kellett hajtania az erdőben, hogy elkerülje a bekerítéseket. 12-én éjfélkor Perbál magasságában elérte az erdő szélét. Parancsnoka, [Joachim] Rumohr Brigadeführer, akit atyai barátjaként tisztelt, Budapesten súlyosan megsebesült, és ezért agyonlőtte magát. Másnap megfigyelte, ahogyan Tinnye és Perbál között az oroszok egy mozgó zárat építettek fel. Ezért, ellentétben az eredeti tervekkel, nem északról kerülte meg Tinynyét. Az egész menetelés alatt többször került sor groteszk helyzetekre, így egy alkalommal harccsoportjával lövés nélkül elhaladt egy vele ellenkező irányba menetelő orosz század mellett. Budapest belterületén még szétvertek néhány szovjet trénalakulatot, tűzifává aprítva az oroszokat. Február 13-án két század orosz lovasság támadta meg. A sűrű köd segítette kibújni ebből a bekerítésből. Harccsoportjának sokat kellett hóban és vízben küszködnie, ami a sebesülések miatt csak a legnagyobb önfegyelemmel volt lehetséges. Erősebb harcokra csak a Tatától[1] keletre húzódó frontvonal újólagos áttörésénél került sor. Ezt az orosz vonalat azonban végül „Hurrá"-zással átrohanták.

Az összes felszerelésüket parancs szerint meg kellett semmisíteniük. Ellenséges találatok miatt csak kevés esett ki, így egy harcképes eszköztárat kellett

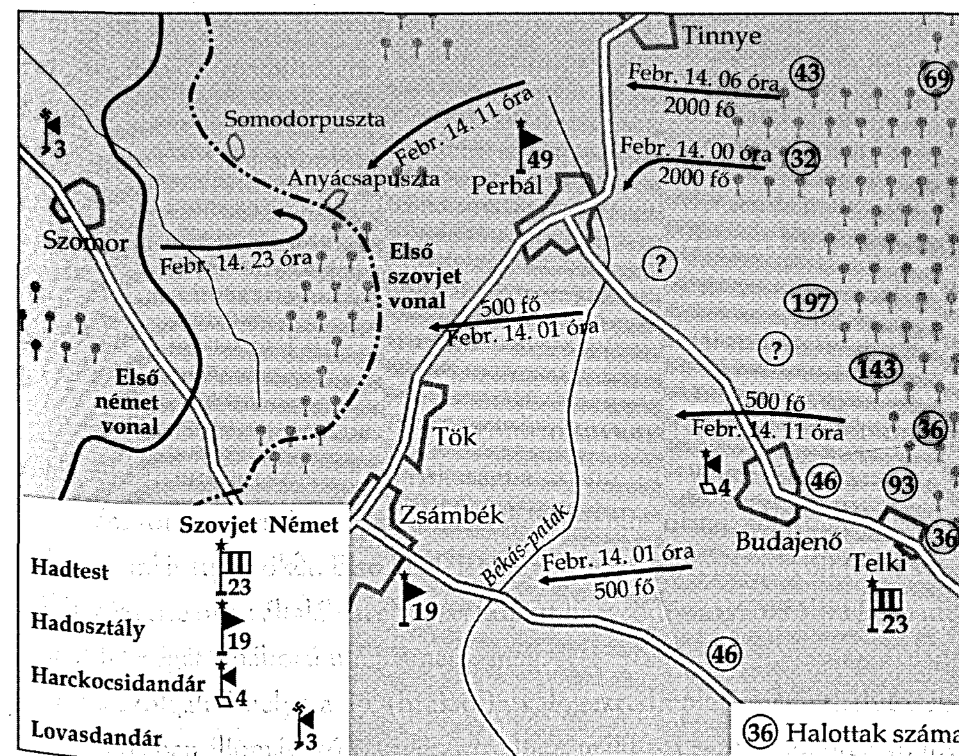
[1] Tévedés, feltehetően Tinnyét akart mondani.

önként feladni. A híradóosztály, a tüzérosztályok, a légvédelmi és páncélvadászosztályok – még mind teljesen intakt alakulatok – saját maguk rombolták szét fegyverzetüket. Ezt a csapat rendkívül keserűen élte meg. Még a trénkatonák is remekül harcoltak. Az egész csapat megérdemelte volna, hogy kihozzák. Ilyen dolgoknak szerepet kellene kapniuk a nagy háborús események között is, annál is inkább, mert a budapesti csapatok az utolsó pillanatig emberfeletti teljesítményt nyújtottak. Nem helyes egy ilyen társaságot egyszerűen a sorsára hagyni. Lázongások egyáltalán nem fordultak elő. A magyarok általánosságban nagyon rosszul harcoltak. A civilek tisztességesen és rendesen viselkedtek, de vágyták a harcok végét. Egy teljes éjszakán át védekezni – ez már túl sok volt a magyaroknak. Különösen szorgalmas, nyugodt, bátor és okos tiszt volt Billnitzer [Ernő] tábornok. A kitörés után Mitzlaff őrnagy kb. 100 fővel érte el a német főellenállási vonalat. Reggel 4-kor azonban még mintegy 600-an voltak körülötte. Hajnali 4 és 6 óra 30 perc között legalább 450 ember elveszett. Ő maga a német főellenállási vonalat reggel 6 óra 30 perckor érte el. A visszamaradottaknak feltehetően a rossz ellátás miatt hiányzott az utolsó lökés. A menetelés alatti ellátás alapvetően csak hóból állt.

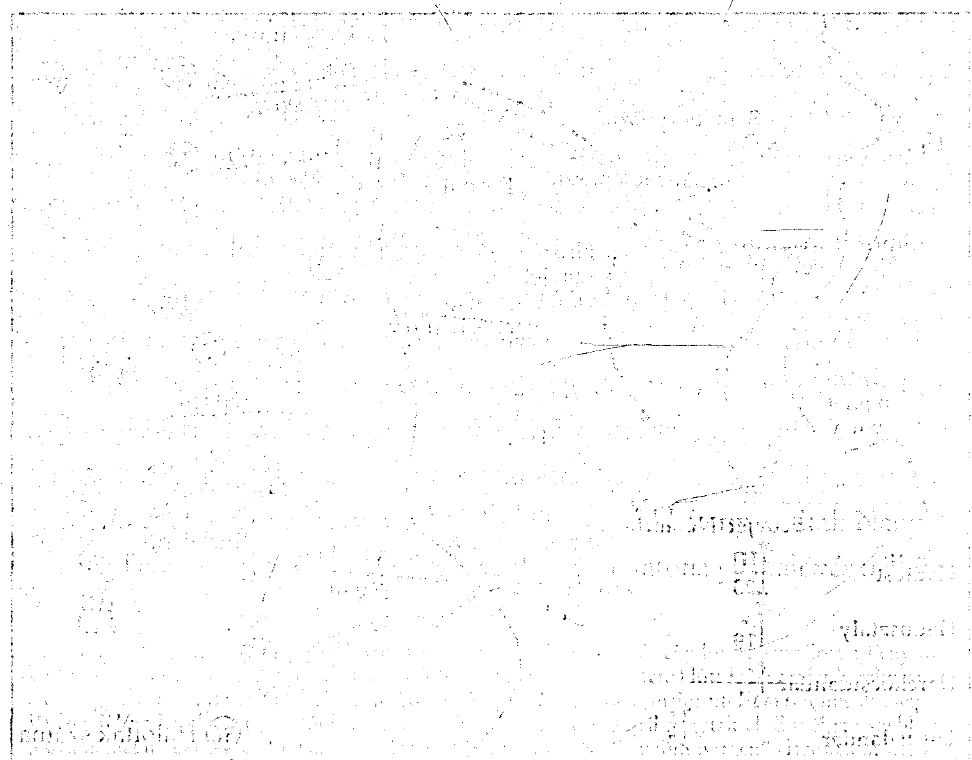
Néhány páncélos megkísérelt kijutni Budapestről.[1] Ezek azonban hamar elakadtak a barikádok, romkupacok és autóroncsok között, vagy aknára futottak. Az orosz rengeteg páncéltörő állást hagyott el a kitörés útvonalán. Ahhoz, hogy ezeket a lövegeket, illetve az elhagyott aknavetőket megsemmisítsék, nem volt lőszer. A kitörés során orosz harckocsik is felvonultak velük szemben. Ezek azonban rendre az utakon maradtak, így a csoport ki tudott térni előlük. Először északra, Solymár felé vonultak, majd lekanyarodtak Nagykovácsi irányába. Az első csoport mögött sok német katona puskalövés nélkül át

[1] Mint arról már esett szó, fényképek tanúsága szerint egy Panthert és egy lövészpáncélost a Fény utca–Retek utca torkolatánál, egy másikat a Retek utca Széna téri torkolatánál lőtt ki a szovjet harckocsielhárítás. Egy másik Panther (és feltehetően több lövészpáncélos) a Városmajor utcában semmisült meg. Egy Panzer IV/70 harckocsit kezelői ismeretlen okból a János Kórháznál hagytak el. Ennél messzebb nem jutott német harckocsi vagy lövészpáncélos a kitörés során. Egy „Schwimmwagen" viszont állítólag kijutott a budai hegyekbe – legalábbis a háború után Tök magasságában, a Budai-hegység erdőiben előkerült egy ilyen elhagyott jármű.

tudott jutni az orosz főellenállási vonalon. Mitzlaff őrnagy összbenyomása az, hogy az orosz nem túl erős saját állásunk előtt, és morális értelemben inkább elhasznált, mint korábban. Tatától keletre a főellenállási vonalból több egységet kivont, amit előtte négy kilométeres mélységben lépcsőzve állított fel. Tata előtt 3 kilométerre jól kiépített árokrendszert ismert fel, amelyet újonnan emeltek ki, és amely több kilométer hosszú volt. Minden jel szerint ez egy pótfőellenállási vonal, anélkül hogy lennének benne állások. Mitzlaff őrnagy végül amellett érvelt, hogy felderítő járőröket kellene kiküldeni, akik előkészítenék a visszamaradtak részére az átjutást. Így még megmenthető volna jó néhány német ember élete.

A Zsámbéki-medence és a fontosabb kitörő csoportok

WERNER ROSLER

Werner Rosler 1902. július 19-én született Brassóban, második fiúként egy hatgyermekes erdélyi szász családban. Apja és nagyapja is ismert orvos volt. Iskolai tanulmányait a brassói Honterus Iskolában kezdte, 1914-től a marosvásárhelyi, 1916-tól a kismartoni hadapródiskola tanulója volt. 1918-ban a Nagykanizsai Katonai Főreáliskolán folytatta tanulmányait. A forradalmak alatti tevékenysége ismeretlen, ám abból, hogy 1920-ban Brassóban tette le az érettségit, és ezt követően már a bukaresti Román Királyi Katonai Akadémia hallgatója lett, arra következtethetünk, hogy ezt az időszakot is nagyrészt a szülőhelyén tölthette el. Ezt támasztja alá az is, hogy bátyja, akivel igen jó viszonyban volt, egy önéletrajzában azt írta: 1919-ben már a román oldalon harcolt a Tanácsköztársaság ellen.

Rosler családja németül beszélt, ő azonban anyanyelvi szinten tudott magyarul is, ami az erdélyi szászoknál ritkaságnak számított. Romántudása is kiválónak számított, nemcsak az irodalmi nyelvet beszélte, de tájszólásokat is ismert, és használni is tudta őket. Első két felesége magyar nemzetiségű volt (ez is megkülönböztette őt az általában egymás között házasodó szászoktól). Harmadik, német feleségét a háború után ismerte meg.

Első szolgálati helye a 89. (brassói) gyalogezred volt, innen áthelyezték a Besszarábiában állomásozó 1. vadászezredhez, majd 1934–1936 között a könnyű gárda zászlóaljhoz. Ezt követően különböző század-, illetve zászlóaljparancsnoki

beosztásokat kapott. 1941 és 1944 szeptembere között végig a 3. román hadsereg kiképzőtáborát vezette – frontszolgálatot tehát nem teljesített. 1941-ben nevezték ki őrnaggyá.

Rosler tehát magyar állampolgárként született, anyanyelve a német volt, a román kultúrát pedig igen közel érezhette magához. Csak ez magyarázza, hogy – ellentétben az erdélyi szászok többségével – Románia kiugrásáig (1944. augusztus 23.) nem lépett be a Waffen-SS soraiba. Utolsó zsoldját 1944 augusztusában vette fel.

Rosler családja sok szempontból tipikus középkelet-európai német polgári famíliának tekinthető: kiterjedt rokonsággal rendelkeztek Bécsben, Budapesten és Brassóban is, közülük többen házasódtak magyarokkal. Ő maga Romániába soha nem tért vissza, rokonai egy része azonban Erdélyben maradt. A háború után 1947-től Linzben telepedett le, és a rákövetkező évben fél évig a Román Folyami Hajózási Részvénytársaságnak is dolgozott. Ezután 1954-ig az amerikai hadsereg polgári alkalmazottja volt. A román titkosszolgálat azzal gyanúsította, hogy az amerikai katonai kémelhárítás (*Counterintelligence Corps*, CIC) ügynöke, illetve azt is feltételezték róla, hogy a Bundeswehr aktív katonatisztje. Jellemző a Securitate pontatlan munkamódszereire, hogy bátyját is különféle titkosszolgálati aktivitásokkal gyanúsították, többek között azzal, hogy 1939-ben a magyar 2. vkf. osztálynak kémkedett, ami egészen biztosan nem volt igaz.[1] Werner Rosler 1955 után a Rajna-vidéki Landauban telepedett le, és a helyi önkormányzatnál kapott állást. Itt dolgozott egészen nyugdíjazásáig.

Rosler rajongott a szülőföldjéért, de az erdélyi szász szervezetek egyikébe sem lépett be. Helyette inkább a román antikommunista emigrációval tartott kapcsolatot. 1947. május 10-én Linzben hat társával együtt megalapította a Felső-Ausztriai Románok Keresztény Egyesületét. Egyes források szerint az egyesület fénykorában 6000 tagot számlált, igen sok besszarábiai német is

[1] Au ales libertatea! 2007, 663–664.

csatlakozott hozzájuk, első számú vezetőjük Ion Valeriu Emilian[1] volt. A szervezet felkeltette a román és a szovjet titkosszolgálat érdeklődését is. Roslert állítólag kétszer is megkísérelték elrabolni. Ezek miatt az akciók miatt a szervezet tevékenysége az 1950-es évek első felében megszűnt.

Werner Rosler 1983. szeptember 22-én hunyt el Landauban. Az alábbi szöveget az 1950-es évek végén vagy az 1960-as évek elején írhatta.

Werner Rosler 1932-ben és 1934-ben, a román királyi könnyű gárda-zászlóalj századosaként tiszttársai körében (a hátsó sorban balról a második)

[1] Ion Valeriu Emilian (1905–1985) román szélsőjobboldali ügyvéd és újságíró, 1937–1938 között prefektus Piatrában. 1945 januárjában Szlovákiában átállt a német hadsereghez, és belépett a Waffen-SS kötelékébe. 1945 után a müncheni román emigráció egyik vezető személyisége volt.

1944. szeptember 11-én reggel 8 óra 30 perckor egy német gépkocsival G. D. századossal együtt indultunk Forotícból Versec [Vršac, Szerbia] felé. A határon Comoriste [ma: Comorâşte] és Cacova [ma: Grădinari] között egy magaslaton egy saját zászlóalj összes fegyverével tűz alá vett minket. Veszteségek nélkül jutottunk át a határon, és Versecben jelentkeztünk a hatóságoknál. Innen este azonnal tovább indultunk Belgrádba, ahová este 9 órakor érkeztünk meg. A főparancsnokságon kihallgattak, és azonnal beosztottak egy hadtesttörzshöz. Kollégám Bécsbe, a földijeihez ment tovább.

Belgrádban a Majestic Szállóban kaptam elhelyezést. 48 órával később a Duna melletti Kevevárára [Kovin, Szerbia][1] kellett mennem, ahol új egységem állomásozott. Oda megérkezve jelentkeztem, és továbbra is elláttam szolgálatomat. 10-14 nap után Fehértemplomba [Bela Crkva, Szerbia] települtünk át. Itt dr. Schab családjánál laktam. Szolgálatom kellemes volt, ahogyan az ilyen magasabb parancsnokságokon lenni szokott.

Amikor a frontot szeptember végén vissza kellett vonni, parancsnokságunk Nagykárolyfalvára [Banatski Karlovac, Szerbia][2] települt át. Itt csupán három napig maradtunk, amikor egyértelműen látható volt, hogy az ellenséges harckocsitámadás mögöttünk már Alibunárt [Alibunar, Szerbia] is fenyegette. Ez október 1-jén volt. Ezen a napon azt a parancsot kaptam, hogy fontos dokumentumokkal azonnal menjek a belgrádi főparancsnokságra. Rögvest elindultam, és még épp átjutottam Alibunárnál, ahol az utat az ellenséges harckocsik már három kilométerre megközelítették, és majdnem bekerítették a parancsnokságomat. Pancsovánál [Pančevo, Szerbia] komppal keltem át a Dunán (a híd le volt rombolva), és

[1] A települést *1899-ig* Temeskubinnak (Temeschkubin) hívták, 1944-ig relatív német többségű lakossága volt. Megemlítendő, hogy Rosler a helységneveket visszaemlékezésében csak akkor adja meg németül, ha azok az 1941-es határokon kívül estek, magyar helyneveket mindig magyarul szerepeltet, akkor is, ha annak létezett bevett német alakja. Így Pécs esetében sem Fünfkirchent írt, sőt egy esetben egy burgenlandi települést sem németül, hanem magyarul ad meg.

[2] Németül Karlsdorf, a település lakossága 1944 előtt 85 százalékban német volt.

az átkelésnél tapasztalható tolongás miatt csak hajnali 2 órakor érkeztem Belgrádba. Míg autómmal sorra kerültem a kompnál, hét órát kellett várnom.

Belgrádba érkezve azonnal szolgálati helyemre mentem, ahol már szorgosan pakoltak. Senki sem tudta megmondani nekem, merre találom a törzset. Sem vezetékes, sem rádió-összeköttetésünk nem volt. A többiekkel együtt azt kellett feltételeznem, hogy a törzs megsemmisült vagy fogságba esett.

Mivel így nem volt beosztásom, azt a parancsot kaptam, hogy menjek Budapestre. Új szolgálati helyem annál is inkább örömet jelentett nekem, mert bátyám[1] és annak lánya itt lakott. Így elindultam. Mindig nyugat, Horvátország felé, mert északi irányban már minden folyóátkelőt elfoglaltak. Végül Barcsnál jutottam át Magyarországra. Innen Pécs és Kaposvár érintésével jutottam Budapestre, ahol éjjel érkeztem meg a Kelenföldi pályaudvarra. Innen hívtam fel telefonon a bátyámat, aki autójával azonnal értem jött, és a lakására vitt. Ott találtam a nagynénémet és a sógornőmet is. Néhány nap múlva jelentkeztem a parancsnokságon, Nyugat-Magyarországon, egy új egységnél[2] kaptam beosztást. Ide megérkezve legnagyobb örömömre a szülővárosomból származó ismerősökre akadtam. Mintegy két hét után áthelyeztek délebbre, egy városkába, ahol egy unokatestvérem feleségét és anyósát is meglátogattam. Itt csak rövid ideig voltunk, és máris készültünk az új feladatokra.

Amikor az ellenség Budapestet fenyegette, parancs érkezett, hogy azonnal menjünk oda (csak tisztek és tiszthelyettesek). Autóbusszal indultunk el. A várostól délre jelentkeztünk egy parancsnokságon. Az egység már 10 napja harcban állt. Én először a törzsnél maradtam, és ott dolgoztam, amíg Keitel[3]

[1] Walter Rosler (1901–?) 1930-tól Németországban élt, 1931-ben lépett be az NSDAP-be, 1939-től Magyarországon lakott. A háború alatt a német polgári tengerészetnél teljesített szolgálatot. Háború utáni sorsa nem rekonstruálható.

[2] SS-Regiment Siebenbürgen. Az egységet 1944. augusztus végén szervezték meg, alapvetően a nagyszebeni és a brassói Deutsche Jugend (16-19 éves erdélyi szász középiskolások) tagjaiból, akik épp hogy el tudtak menekülni a szovjet–román csapatok elől (az egységhez néhány román vasgárdista is csatlakozott). Komolyabb harci bevetésére nem került sor, teljes felállítása sem történt meg. 1944. november 11-én az alakulatot feloszlatták és a 22. SS-lovashadosztály és a 8. SS-lovashadosztály megerősítésére használták fel. Rosler az egységhez október 6-án érkezett.

[3] Karl-Heinz Keitel (1914–1968), életrajzát lásd Ungváry 2019, 264–268.

őrnagy, egy lovasezred parancsnoka meg nem sebesült. Ekkor kaptam a parancsot arra, hogy vegyem át az ezredet, és vezessem a harcban. A harci helyzet a szokásos volt, egészen addig, amíg az ellenség meg nem kapaszkodott a nagy szigeten, a fővárostól délre, és az ottani magyar csapatok harc nélkül vissza nem vonultak. Ezredem részeivel a hadosztályparancsnok utasítására azonnal beavatkoztam a harcokba, és sikerült megállítanom az ellenséges támadást. 24 óra után ellentámadást indítottam, és visszanyomtam az ellenséget. Az emberi és anyagi túlerő azonban túl nagy volt. Átvettem a parancsnokságot az egész sziget felett, de 20 napig tartó nehéz harcok után lépésről lépésre fel kellett adnom a területet. Végül felső parancsra teljesen kivontam a csapataimat a szigetről. Ezt követően kezdődött a harc a város szélén és a külső kerületekben. Karácsony előtt tudtam meg segédtisztemtől (ő utcai harcokban elesett) egy ott élő rokonom címét. Meg is látogattuk őt a bátyámmal, és meghívást kaptunk karácsonyra. Megemlítendő, hogy harcálláspontom a városban volt, ahol teljesen normális élet uralkodott, és én délben és este az elegáns lokálokba járhattam étkezni, miközben a város szélén tombolt a harc. Egyáltalán, furcsa háború volt, ami ott folyt. 800 méterrel a front mögött már járt a villamos. A várost az első időszakban szinte egyáltalán nem érték tüzérségi támadások, ezért teljesen normálisan lehetett élni. Karácsony napján aztán hirtelen támadásokat jelentettek a nyugati oldalról, amelyek veszélyeztették az utánpótlási vonalainkat. Nyilvánvaló volt, hogy a harapófogó záródni készül, bekerítettek minket. Azonnal értesítettem a bátyámat, és lelkére kötöttem, hogy hagyja el a várost, lánya és nagynénje néhány nappal korábban amúgy is elutaztak már. Azonnal elindult, és épphogy ki tudott jutni a városból. Erről azonban nem szerezhettem 100 százalékban tudomást, mert hiába hívtam fel személyesen, majd segédtisztem által az unokahúgomat, este tíz óráig nem érkezett meg hozzá. Másnap reggel hatkor újra telefonáltam, de a vonal már nem működött, a bekerítés befejeződött.

Ettől a naptól kezdődött a védősereg drámai, hősi harca, amely 1945. február 12-én tragikus véget ért. Hét nappal tovább tartották a várost, mint Sztálingrádot. A védők előtt rettenetesen nehéz harcok és nélkülözések álltak.

A folyamatos harccselekmények mindennapos kísérő élménye volt a legnehezebb tüzérségi tűz és a szünet nélküli légitámadás, reggeltől estig. Napközben harcálláspontunk pincéiben ültünk, és irányítottuk a küzdelmet. Embereink morális állapota 100 százalékos volt. A harc a Duna keleti partján egészen 1945. január 18-áig tartott. Aznap reggel ötkor jöttem át utolsóként a leghíresebb hídon, mivel ezredemmel én fedeztem a visszavonulást. A nyugati partra érkezve azonnal az ott előkészített állásba vonultam, és egy óra múlva az utolsó fennálló kapcsolat is megszűnt a túlparttal.

Ekkor kezdődött a harccselekmények legnehezebb része. Csapataink egyre szűkebb területre visszaszorulva hősiesen védekeztek a folyamatos támadásokkal szemben. A parton lévő harcálláspontom 4–5 alkalommal is bombatalálatot kapott. Ennek során hét emberemet vesztettem el. Én magam azonban mindig szerencsésen túléltem. Január végén ezredem új bevetési területet kapott a város északnyugati szélén. Hozzám került a Margit-sziget területe is. Harcálláspontomat áthelyeztem. Egész idő alatt 300–400 méterrel voltunk az első vonal mögött. Amikor az ellenség itt is előrenyomult, harcálláspontomat a folyópartra helyeztem át, és ott is maradtam február 11-éig.

Aznap 12 óra 30 perckor a vezénylő tábornoknál parancsnoki megbeszélésre került sor. Eldöntötték a kitörést a katlanból. Meghozták a szükséges előkészületeket, és kiadták a parancsokat. 15 óra 30 perckor értem vissza a harcálláspontomra, kiadtam a szükséges utasításokat, majd harcálláspontomat a Margit körút mögé helyeztem át. Este nyolckor mindenki a készenléti állásokban volt.

Előőrseim támadtak, és sikerrel vitték tovább a támadást a megadott irányba. Ennek az egységnek a parancsnoka személyesen jelentette nekem 22 óra 30 perckor parancsom végrehajtását. Így rám került a sor, hogy szűkebb törzsemmel kövessem a támadást. Egy harckocsiárokból kiugorva elsőnek akartam átjutni a körúton. Az ellenség minden sarokból lőtt, a folyamatos gyalogsági tűz a földre kényszerített. Az engem követő sofőröm átjutott az utcán, és eltűnt a sötétségben, előőrseim irányába. Amint utána akartam nyomulni, egy futár jött hozzám, és átadott egy parancsot, miszerint azonnal menjek

a hadosztályparancsnokhoz. Ismét visszaugrottam hát a harckocsiárokba, és ebben a pillanatban egy nehéz tüzérségi lövedék csapódott be a harckocsiárok szélén, éppen a tisztjeim közé. Visszafutottam, magára hagyva részben halott, részben súlyosan sebesült legközelebbi munkatársaimat és legjobb bajtársaimat, hogy jelentkezzem a parancsnokomnál, de a sötétségben senkit sem találtam meg. Sem a parancsnokság, sem a saját szűkebb törzsem tagjai közül nem láttam többé senkit sem, beleértve a sofőrömet is. Mindnyájan meghaltak vagy fogságba estek. Bajtársaimat keresve, anélkül hogy reménykedtem volna benne, ezredem III. osztályára[1] akadtam, akik az arcvonal közepén voltak bevetve. Parancsnokuk elesett, ezért átvettem a parancsnokságot. Azonnal elindítottam egy támadást a Széll Kálmán téren keresztül az Olasz [ma: Szilágyi Erzsébet] fasor felé, és magam is ebbe az irányba haladtam vitézül előre a gyalogsági fegyverek gyilkos tüzében. Borzalmas veszteségeink voltak. Éppen 0 óra 30 perc volt. Miután embereimmel elfoglaltam és elintéztem egy villamosokból álló barikádot, még négy ellenséges páncéltörő reteszállást küzdöttem le, és ezzel szabaddá tettem az utat az ellenséges tüzérségi állások felé. Amennyiben ezt elértük és leküzdöttük volna, akkor lett volna esélyünk kijutni a bekerítésből. Amikor az utolsó reteszállás legyűrése után egy kicsit kifújtuk magunkat, és én épp a felborított páncéltörő maradványai mögött kuporogtam, a fogaskerekű vasút megállója felől egy ellenséges lövész három géppisztolygolyót eresztett a lábamba. Sebesülésem ellenére mentem tovább, mert tisztában voltam vele, hogy mindannyiunknak csak két választása van: kijutni a katlanból vagy a halál. Közel és távol én voltam az egyetlen parancsnok. Nélkülem a katonák vezetés nélkül maradtak volna, ezért tovább kellett mennem velük. Amikor embereimmel 300 méterrel az ellenséges tüzérségi állások előtt voltam, hirtelen valami robbant mögöttem, és az orromra estem. Fel tudtam még emelkedni, de jött egy másik becsapódás, és attól megkaptam a maradékot. Az utcán feküdtem, és alig bírtam mozogni. Egy tiszthelyettes

[1] Nem érthető. Jelen ismereteink szerint az SS-lovasezredek csak két osztályra tagozódtak.

odakúszott hozzám az ellenséges, gyilkos tűzben, felemelt, és segített a járásban. A legsúlyosabb lövöldözés közepette egy házba vonszoltam magam. Az ellenséges tűz pusztítása rettenetes volt. A házban szó szerint csak halottakra vagy sebesültekre tudtam lépni. Ma is rejtély számomra, hogyan tudtam egyáltalán találat nélkül eljutni a házig a gyilkos tűzben, hiszen csak nagyon lassan tudtam mozogni.

A katonáim ettől kezdve vezetés nélkül maradtak. Ez volt az egyetlen gondolat, ami bántott. Így a gyors támadás is sajnálatos módon leállt, és embereim közül senki, vagy csak nagyon kevesen tudták átverekedni magukat.

Még a ház előtt eldobáltam a sisakom, a derékszíjam, a távcsövem és a térképtáskám. A házban egy nő a pincébe vonszolt, és megkérdezte tőlem, hogy magyar vagyok-e, vagy német. Mivel tökéletesen bírom az ázsiai nyelvet [sic!], azt feleltem neki, hogy az övéi közé tartozom. Egy gumiköpeny volt rajtam. Kérdezte, merre van az otthonom, én pedig megmondtam neki igazi szülővárosomat. Ekkor az történt, amiről álmodni sem mertem volna: az asszony a mi gyönyörű dialektusunkban megkérdezte tőlem, nem vagyok-e [erdélyi] szász. Igennel feleltem, mire behúzott a kazánházba, és közölte, hogy ő is odavalósi, a Nagy-Küküllő mellől. Levágta rólam a csizmámat, bekötötte a bal lábamat, amin 22 sebhely volt, hozott civil ruhát és egy magyar munkakönyvet, felöltöztetett, és lefektetett a pincében egy bőrkanapéra. Így már – mint dokumentummal ellátott civil – félig rendben voltam. Ruháim, papírjaim és szép fekete keresztjeim[1] eltűntek még az éjszaka folyamán. Az asszonyon kívül a házban senki sem tudta, hogy ki is az a civil a kazánházban. Velem együtt a pincében még legalább 20 sebesült tartózkodott. Természetesen szerencsém volt a nyelvtudásommal. Újra reménykedni kezdtem, hogy ha nem most, de felgyógyulásom után majd ki fogok tudni jutni a városból. 36 órával később az utolsó ellenálló fészkeket is felszámolták, csapataink hősies küzdelme véget ért. Elkezdődött az ellenség tombolása. Ahol elkaptak közülünk valakit, sebesülten vagy

[1] Rosler 1944. december 3-án kapta meg a II. osztályú, 1945. január 30-án pedig az I. osztályú Vaskeresztet.

egészségesen, ott kímélet nélkül végeztek vele. Ilyen jeleneteket a saját szememmel is láttam.

Öt napig feküdtem a pincében étel-ital nélkül. Beállt a seblázam, az ellenség is jött, ellenőrizte a papírjaimat, rendben találta, és továbbment. Végre megint megjelent jótevőm, és hozott egy kis borsólevest meg 20 szál cigarettát. Az oroszokkal együtt érkező magyar katonáktól is kaptam néhány cigarettát, mert remekül tudtam nekik előadni a magyar munkást és proletárt. Ezt követően jött az ellenséges parancsnokság utasítása arról, hogy minden sebesültet kórházba kell szállítani. Így jótevőm egy barátnőjével kitámogatott a házból, és az utcán egy talicskába rakott, ezzel érkeztem a kórházba. Az utcák még úgy néztek ki, mint a harcok alatt – vagyis rettenetesen. Mivel a kórházban nem volt hordágy, ezért egy létrára fektetve vittek le a pincébe, ahol egy orosz és egy magyar orvos hallgatott ki és vizsgált meg. A régi nótám fújtam tovább, és a munkakönyvben szereplő adatokat adtam meg: hotelportás voltam. Minden rendben volt.

A kórház a pincében működött, mert az oroszok a földszintre a lovaikat állították be. Hat hétig feküdtem ebben a pincében egy matracon egy takaróval, súlyosan eltetvesedve, hat sorstársammal. Enni reggelenként csak egy feketét kaptunk, cukor és kenyér nélkül, délután fél négy körül pedig estebédet, ami bab vagy borsó volt, kenyér nélkül. Fényt háromnaponta láttunk, amikor vattával és papírral átkötöttek bennünket, egyébként mindig sötét volt. Istennek hála, volt még pénzem bőven, 3000 pengő és 700 rubel, valamint egy ezüst cigarettásdobozom és a csodálatos szolgálati aranyórám. Mindezt úgy mentettem meg, hogy a kötéseim közé dugtam. Dohányt ebben az időben egyáltalán nem kaptunk.

Sebeim gennyezni kezdtek, a pincében kellemetlen szag terjengett, mert a többiek sem álltak jobban, mint én. Néhány nap múlva jött a kórház egyik intézője, hogy felvegye a személyi adatainkat. Szerencsére a munkakönyv segítségével őt is sikerült becsapnom. Nagy nehezen sikerült az egyik betegápoló fiát rávennem arra, hogy menjen be a városba a rokonaimhoz, és hozzon nekem

néhány cigarettát. Ezért a küldöncútért viszont 200 pengőt kellett fizetnem. Megtudtam, hogy a rokonom is megsebesült, és kórházban van.

Hat hét után újra napfényre kerültünk, egy kórterembe. Előtte mindanynyiunkat meleg vízzel lemostak, így a nagy tetvektől megszabadultunk. A kicsik azonban maradtak. Az idő múlásával egyenként fogdostam össze őket a testemről. Az élelmezés is valamivel jobb lett, néha kaptunk egy kis kenyeret, került vacsora is, de természetesen teljesen elégtelen mennyiségben. A számtalan orosz ellenőrzésen minden alkalommal szerencsésen átjutottam, hála a munkakönyvemnek. Szerencsétlenségemre jött a magyar népszámlálás. Anyám neveként egy idős brassói szűcsné nevét adtam meg, hogy később ne felejtsem el. Apám neveként pedig ugyanazt mondtam be, ami az én nevem is volt, és minden remekül sikerült.

Így múlt az idő, tavasz lett. Sikerült értesítenem egy magyar rendőrtisztet és a feleségét, akik 100 százalékban megbízhatóak voltak. A hölgy azonnal el is jött hozzám, hozott ennivalót és cigarettát, és ettől kezdve felváltva látogattak minden héten, és elláttak mindennel. A pénzemből különböző dolgokat vásároltak számomra, így jól ment a sorom. Állapotom jelentősen javult, de járni egyáltalán nem tudtam még. Négy és fél hónapig feküdtem ágyban. Májusban végre képes voltam felállni, és két mankóval járni egy kicsit. Két héttel később már egészen elégedetten bicegtem a kórteremben.

Ruháim persze nem voltak, csak egy ing, ami a kórház tulajdona volt. Magyar barátom hozott egy rongyos öltönyt, egy pár régi cipőt, inget és egyéb ruhaneműket. Ezután még ki kellett fizetnem az ellátás költségeit, mivel nem voltam biztosított. Ezt azonban mindenképp el akartam kerülni, mert máskülönben elfogyott volna a pénzem. Megbeszéltem magyar barátommal az ügyet. Volt egy lakása a rokonom közelében, ő maga viszont a sógoránál lakott, a pesti oldalon. Megígérte nekem, hogy a lakáskulcsot a rokonomnál hagyja, és értesíti a házmestert. Amikor már a parkban is tudtam sétálni, egy szép napon vettem a két mankómat, átsétáltam a kórház parkján, és attól kezdve nem láttak ott többé.

Lassan bicegtem ki a kapun a városba, félóránként meg kellett állnom, mert nehezen ment a járás, végül öt óra alatt eljutottam a rokonomhoz. Időközben 40 kilót fogytam, szakállam nőtt, szemüveget hordtam, így senki sem ismert meg, még a rokonom sem. Láttam, hogy nem örülnek nekem, és félnek, ezért nem is maradtam sokáig, hanem a barátom lakásába mentem. A házmester már tudott a jövetelemről. A lakásban minden elő volt készítve, élelmiszer, tüzelő a főzéshez stb. Két napot maradtam, amíg meg nem érkezett a barátom, aki elvitt a sógorához. Ott nagyon kedvesen fogadtak, rendelkezésemre bocsátottak egy szobát, rendbe hozták a ruháimat, és felkészülhettem a továbbindulásra. Teljes két hetet maradtam a családnál. Állapotom tovább javult, mindennap sétálva gyakoroltam a járást, és készültem az előttem álló feladatokra.

Amikor eljött az idő, vettem a pénzemből 2 kg dohányt, szalonnát és kenyeret, eladtam a szolgálati órámat és az ezüst cigarettásdobozomat, hogy pénzhez jussak, és még a rubelemet is beváltottam egy bankban, majd magyar barátommal és feleségével gyalog – hiszen a villamos nem járt – elindultam egy messzi vasútállomásra, ahol felszálltam egy Győrbe menő vonatra. Ellenőrzés a vonaton egyáltalán nem volt. Az első nap Dorogig jutottam. Itt egy marhavagonban aludtam több sorstársammal egyetemben, újságpapíron, hogy kényelmesebb legyen a fekvés, de úgy fáztam, hogy majd megvett az isten hidege. Kabátom természetesen nem volt. Másnap mentünk tovább Győrbe. Itt a lábam annyira feldagadt, hogy egy nap szünetet kellett tartanom. Hotelbe egyáltalán nem lehetett menni. Egy magyar kommunista segítségével szereztem szállást egy napra. Másnap kocsival mentem a következő faluba (mivel a vasúti híd fel volt robbantva), ahonnan tovább indult a vonat. Így még aznap délután Hegyeshalomba értem, a határhoz. Egy sváb magyar vasutas adott szállást, ahol igen jól meg is etettek. Másnap úgy mehettem át a határon boldogan, hogy még csak meg sem állítottak. A határon nem állt az égvilágon senki, akadály nélkül lehetett közlekedni. Az első faluba, Nickelsdorfba be is tértem, a falusi rendőr felesége adott enni, én pedig adtam neki cigarettát. Itt csatlakozott még hozzánk egy román nő Aradról, egy bécsi egyetemista

és egy berlini hölgy. Ettől kezdve gyalog mentünk Bécsig. Rám való tekintettel csak napi 15 kilométert gyalogoltunk, Zürndorfon és Lajtakátán [Gattendorf, Ausztria] keresztül egészen Bruck an der Leitháig. Itt még az istállókba sem akarták beengedni. Mivel én voltam a csoport vezetője, elmentem a kommunista párthoz, magam is kommunistának adtam ki magam, és azt mondtam az elvtársaknak, hogy Magyarországra akarok menni. Megmutattam a munkakönyvemet. Mivel azt mondtam nekik, hogy politikai véleményem miatt hurcoltak el, és Kun Béla óta a pártban dolgozom, pompás szállást, ellátást és füstölnivalót is kaptunk. A probléma el volt intézve. Másnap egy talált orosz papirossal felcsaltuk magunkat egy Bécsig közlekedő vonatra. Vasárnap dél körül érkeztünk Bécs határához. Nagyon meleg volt. Rendesen ettünk, becseréltem egy kis dohányt pálinkára, és így innunk is volt mit! A város szélén elváltunk egymástól. Én fel akartam keresni az unokatestvéremet, mert abban bíztam, hogy annak lánya elhagyta Budapestet, és nála van! Néhány cigarettáért egy úr egészen a házig vitt. Teljes vagyonom a hátizsákomban volt, amit egy új zsákból varrtam magamnak. Ezzel ékeztem meg: Rettenetesen nézhettem ki. Senki sem ismert meg. Véletlenül Herbert unokatestvérem is ott volt látogatóban. Először igen barátságosan fogadtak, mivel volt nálam 2 kg dohány meg ugyanannyi szalonna és kenyér is. Bécsben ekkor szó szerint éheztek az emberek. Egyelőre ott maradtam. Enni eleinte kaptam az unokanővéremtől, pénzem volt még 2000 márka. Itt-ott Bécsben kisebb üzleteket is kötöttem, és ezzel tartottam fenn magamat. Egy nap aztán az unokatestvérem közölte, hogy többet nem ehetek náluk, a tartalékok elfogytak. Ettől kezdve önállósítottam magam. Élelmiszerjegyre nem voltam jogosult, ott ettem, ahol tudtam. Nehéz volt, de valahogy tartottam magam. Elmagyaráztam az unokanővéremnek, hogy csak addig maradok náluk, amíg meg nem találom a bátyámat. Neki az volt a véleménye, hogy vagy Svájcban van, vagy a Dunában elpusztult. Rettenetesen pesszimista volt. Mindent állandóan sötéten látott. A kibombázott hálószobában laktam, aminek nem voltak zárható ablakai, és amit egyáltalán nem is használtak. Ennek ellenére lassan

észrevettem, hogy a terhükre vagyok, ezért egész nap a városban járkáltam a rossz lábammal, csak hogy ne mondhassanak semmit sem, abban reménykedve, hogy majd csak kapok valamilyen hírt a bátyámról.

Egy nap az unokatestvérem közölte velem, hogy a férje ideges elhúzódó „látogatásom" miatt. Azonnal értettem, miről van szó, és megmondtam, hogy nyomban elhagyom a házat, és sajnálom azt is, hogy eddig egyáltalán igénybe vettem a vendégszeretetüket. Felkerestem Herbert unokatestvéremet, akiről tudtam, hogy kétszobás lakásban lakik, és egy-két napra menedéket kértem nála, de elutasított, mondván, hogy barátnője van, és a jelenlétem feszélyezné. Arra is utalt, hogy a háziasszonya furcsa ember. Így nem volt mit tenni, kétszer Isten szabad ege alatt aludtam, amit a Jóistennek köszönhetően szakmámból adódóan már megszoktam. A harmadik napon egy kávéházban véletlenül összebarátkoztam egy keletről hazatérő mérnökkel. Együtt kivettünk egy hotelszobát, és ettől kezdve együtt laktunk. Szereztünk élelmet és cigarettát, amire csak szükségünk volt. Nem ment rosszul a sorunk, annak ellenére, hogy nem volt élelmiszerjegyünk. A mérnök balti német volt, a háború forgatagában elveszítette a családját. Papírokat is sikerült szereznünk. Végre szeptember közepén megtudtam, hogy hol van a bátyám: sem Svájcban, sem a Duna mélyén, hanem az amerikai zónában.

GARÁD RÓBERT

Garád Róbert 1917. július 8-án született Sopronban, apja kefekötőmester volt. Ismeretlen időpontban nevét Golubichról magyarosította. Érettségi után a Soproni Pamutipari Részvénytársaságnál dolgozott mint szövőmunkás. 1937-ben vonult be először a honvédségbe, részt vett az erdélyi és délvidéki bevonulásokban, valamint a 2. hadsereggel a doni harcokban. 1942 tavaszán felvették a hivatásos tiszti állományba. 1944-ben a 7. rohamtüzérosztályban tartalékos tüzér hadnagyként szolgált. 1944. október 8-án a szentesi híd védelme során megsebesült. Vérátömlesztés és lábadozás után az osztállyal Budapestre szorult. A harcokban mint gyalogos szakaszparancsnok vett részt, 1945. január 7-én azonban a rákospalotai pályaudvarnál újból megsebesült (állkapcsán és nyakán repeszsérüléseket szenvedett). Január végén újra visszatért az egységéhez, és részt vett a kitörésben.

A hadifogságból 1947. október 30-án tért haza, ezt követően szövetkezeti dolgozó lett. 1950 márciusában a katonai kiegészítő parancsnokságnak írt önéletrajzában katonai szolgálatának utolsó fejezetét a kor ki nem mondott elvárásainak megfelelően, sajátos stílusban adta elő: „1945. február 13-án, amikor a felszabadulás megtörtént, gyalog haladtam a felszabadító csapatok után, hogy családomhoz visszatérhessek." 1951 és 1958 között tervezőirodákban kapott állást. Az 1956-os forradalom után a soproni belügyesek rendkívül negatív jellemzést adtak róla – az ebben foglaltak azonban jobban jellemzik a jelentések

íróit, mint a célszemélyt. Egy 1957. október 9-én kelt irat szerint Garád „volt MDP-tag. Áskálódó természetű, kijelentette, hogy azért nem lép be a pártba, mert összeegyeztethetetlennek tartja a viselt dolgaival a párttagságot. Öccse SS-tag volt, és elhagyta az ország területét. Hízelgő. Társadalmi munkán keresztül akarja észrevétetni magát, és a végzett társadalmi munkával kérkedik, dicsekszik. Nagyon vallásos.” Egy másik jelentés azzal gyanúsította, hogy ő mozgatta a szálait a forradalom soproni eseményeinek. Ehhez képest meglepő módon tartalékos tiszti rendfokozatát nem vették el, sőt egy alkalommal még be is hívták. Forradalom alatti tevékenységére más forrásból nincs adat, ezért valószínűsíthetjük, hogy ez a belügyesek fikciója volt.

Garád Róbert

1958-tól a Soproni Műemlék-felügyelőség munkatársa, 1973-tól a Házkezelőség főmérnöke, 1974-től 1983-as nyugdíjba vonulásáig a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút műszaki osztályának munkatársa volt. Fő munkaterületei Sopron városa és környékének vízügyi kérdései, idegenforgalma, a Hanság és a Fertő tó fejlesztése, környezet- és tájvédelmi problémái voltak. 1987. október 29-én hunyt el Szombathelyen.

Alábbi visszaemlékezését 1980. április 5-én fejezte be Borus József[1] hadtörténész felkérésére. Megjegyzése szerint: „rövidebben is írhattam volna, de ezek a mondatok minden erőlködés nélkül megvoltak bennem”. Mindez arra utal, hogy helyenként már-már filmszerű emlékeit különösebb kontroll nélkül, ösztönösen vetette papírra. A szöveg bizonyos pontatlanságai ezzel magyarázhatók.

[1] Borus József (1926–2006) 1950-ben történelem–magyar szakos tanári diplomát szerzett, 1948-tól hivatásos tiszt, az 1950-es évektől hadtörténész, a Hadtörténeti Múzeum, illetve az MSZMP KB dolgozója, 1966-tól 1996-ig az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa.

Február 10-e volt, és köd ült a hegyen. Vékony hóréteg is képződött, borzongtam a hidegben. A németek akár egy nagygyakorlaton, úgy intézkedtek. Szolgálati jegyeket írtak, a Citadella helyiségeiben futárok és parancsok oszlatták el az álmosságot. Német tiszti csoportok rendezett egyenruhában néhány német gyalogosegységet irányítottak. Rendelkeztek a golyószórók kilövési irányairól, mutatták az ellenséges vonalakat, és tűzparancsokat osztogattak. A legénység a hóban feküdt, és tüzelt, a tisztek mellettük álltak, és nem törődtek az akkor már igazán fütyülő lövedékekkel. Szinte álomszerűnek tűnt ez nekem, és amikor egy álló tiszt összeesett, egy másik állt helyére, és tudomásul sem vette látszólag, hogy itt a vég. Lényegében keresték a halált, mert tudták, hogy más megoldás nincs számukra. Ebben a ködös, havas hajnali harchelyzetben rádöbbentem, hogy egyedül vagyok, és a Gellért-hegy dunai oldalán átlós irányban lassan a Gellért-szobor felé ereszkedtem. A köd felszakadozott, és a pesti oldalról is kezdték tűz alá venni a mozgásokat. A becsapódó lövedékek arra késztettek, hogy kúszva érjem el az Erzsébet híd budai hídfő csonkjait. A rendszertelen alvások, az étlen-szomjan való kapaszkodások nagyon kimerítettek, de ezekre a tényekre tisztán emlékszem. Fegyverem a szolgálati pisztoly volt két tárral. Ruhám overall, csukazöldszínben és egy irhamellény. Sapkám ellenzős tábori típusos. A Gellért-hegy és -szobor aljában az egyik barlangkijáratból tódultak ki a nyilasok, mert egymást testvérnek szólították és a nőket pedig testvérkéknek. Arról is megismertem őket, hogy nem katonák, mert hatalmas hátizsákokat cipeltek, és kétségbeesetten menekültek valamerre. Ezt a típust azután még 1956-ban is felismertem hasonló előítéletektől hajtva. Fáradtan az Alagút felé vettem az utamat, mert tudtam, hogy ott találom meg Billnitzer Ernőt, aki a ro[ham]tü[zérség] akkori legfőbb parancsnoka volt. Az aránylag rövid távot lassan tettem meg. Mindenfelé összezsúfolódott járművek és nyüzsgő emberek. A páncélos járművek minden fajtájával találkoztam.

A Ferdinándok[1] mellett a Tigrisek[2], a legkülönbözőbb önjáró lövegek álltak némán, mert a fagyos és szürke reggelben csak a házak és ereszek árnyékában mozogtak az emberek. Dél felé elértem sok megállással az Alagutat. Ott a belső homályban megtaláltam Billnitzer Ernő tábornokot, aki régi ismerősömként fogadott. Jelentettem az általam tapasztaltakat, és azt, hogy csak egyedül vagyok az osztálytól és az ütegtől. Számára nem mondtam újat, és közölte velem, hogy pihenjek, mert az éj folyamán a budai erők kitörnek a gyűrűből. Ott az Alagútban működött a gépház, villanyuk volt, és a belső vízvezeték is rendelkezésre állt. Az est folyamán még mindig változtak a hírek, bizonyos mozgolódást tapasztaltam, de végső soron nem történt semmi. Kristálycukrot osztogattak és papírokat égettek el a különféle helyiségekben. Mindezt csak kábultan láttam, mert az egyik folyosózugban aludtam és csak időnként riadtam fel. [...] A sötétben este tíz óra felé elhagytunk az Alagutat. Zsebemben kristálycukorzacskók voltak, az képezte minden táplálékomat. Az Alagútban maradt sebesülteknek, mert nagy számmal feküdtek ott, szintén kristálycukrot adtak élelemül. Sokan közülük sírtak, és rettegve gondoltak a másnapra. Bill apó [Billnitzer] kis csoportja azután a Logodi utca mentén megkerülte a Várhegy nyugati ívét, és lejutott a Széna térre. Itt szörnyű látvány fogadta csoportunkat. Amikor csoportot írok, akkor arra kell gondolni, hogy néhány emberről volt szó, akik hol csatlakoztak egymáshoz, hol elszakadtak egymástól. A sötétségben és a távoli csatazaj miatt lényegében csak Bill apó és segédtisztje[3] volt az, akik mindig velem voltak ebben az időszakban. Éjfél körül lehetett. A Széna tér közepén lángolva égett egy közepes harckocsi, melynek német felségjelzését jól lehetett látni. Ez a lángoló harckocsi megvilágította az egész teret, és látni lehetett a harcok nyomait, mert innen az Olasz (Szilágyi Erzsébet) fasor felé indult el az első kitörési kísérlet. Láttunk mindenfelé fekvő hullákat és járművek roncsait.

[1] Ilyen típusú önjáró löveg nem szorult Budapestre. Garád minden bizonnyal a Hummel vagy Wespe önjáró lövegeket vélte Ferdinándnak.

[2] Ilyen típusú harckocsi sem szorult a budapesti katlanba, Garád a Panther/Párduc/Pz-V harckocsit keverte össze a Tigris/Tiger/Pz-VI. harckocsival.

[3] Lőrincz József (1913–?) hivatásos rohamtüzér százados, a kitörés során elszakadt Billnitzertől, és sikerült elkerülnie a hadifogságot.

Átjutottunk az Olasz fasor felé vezető út elejére, ahol a házak földszintes ablakaiban főleg német sebesült katonák nyöszörögtek, és kértek cigarettát szenvedéseik enyhítésére. Tőlük tudtam meg, hogy a kitörésük nem sikerült, és hogy rengeteg halottat láttak. Ebben az időszakban viszonylagos csend volt. Hallani lehetett az égő járművek sercegő hangját, és a már mindenbe beletörődő sebesültek hangfoszlányait. Bill apó megvárta, míg néhány házat lejárok ebben a környezetben, és amikor visszatérve jelentettem, hogy tovább haladni nem lehet, fokozatosan visszaszatértünk a Várba, a mai levéltár és a Bécsi kapu környékére. Itt újra csoportok gyülekeztek, de többségében már magyar egyenruhákra emlékszem. Egy órát beszélgettünk a csoportokkal, és azután szinte magától megint lehúzódtunk a Széna térre. A kilőtt harckocsi akkor már nem égett, és a viszonylagos csöndben mozgás alakult ki az Ezredes utca, Trombitás utca irányába. Számomra most is teljesen érthető ez a leírás, azonban néhány szóval vázolnom kell azt a lélektani hátteret, melyek ott a tömeget befolyásolták. Az Olasz fasori korai esti kitörés nem sikerült. Az akkor megfélemlítettek szétszóródtak vagy megsebesültek. Néhány órával később, amikor mi Bill apóval újra leértünk a Széna térre, az újra kialakuló tömeg ösztönösen újra az Olasz fasor felé vette útját, mert erre gondolták a kivezető megoldást. Kisebb-nagyobb csoportokhoz csatlakoztunk. Egységes irányítás nem volt. A mozgás nem volt egyöntetű. Nemcsak kifelé, hanem a város felé is kígyóztak kisebb és nagyobb csoportok. Az éjjeli csöndben konokul, makacsul igyekeztek valamerre, látszólag teljesen szervezetlenül. Mi Bill apóval és a segédtiszttel, erre is tisztán emlékszem, elértük a Bimbó utat és felfelé kígyóztunk a tömeggel. Amikor felértünk, akkor lehetett a völgyből harci zajt észlelni, sőt hernyótalpas járművek fékezésé, csikorgása is hallatszott. A Bimbó út végén, a Törökvész út környékén az előttünk lévő csoportok hirtelen megtorpantak, és páncéltörő lövedékek robbantak előttünk, sőt kiáltásokat hallottam, hogy harckocsik közelednek. A Bill apó segédtisztje ekkor a kezén megsebesült egy repeszdarabtól, és mi Bill apóval, valamint a segédtiszttel behúzódtunk az egyik villa alagsorába. Ott már sokan várakoztak, és a legteljesebb összevisszaság uralkodott. Németek, magyarok, civilek szorongtak a villa alsó helyiségeiben, és amikor sikerült hevenyészve bekötni

a segédtiszt kézfejét, arra a megállapodásra jutottunk Bill apóval, hogy elhagyjuk ezt a területet. A segédtiszttel megbeszéltük a dolgokat, és elbúcsúztunk tőle. Azután Bill apóval ketten a ház mögötti kertben elindultunk csak úgy ösztönösen a hegyek felé. A hó helyenként a 20 centiméteres vastagságot is elérte, és így a nyomok nagyon látszóttak. Tiportam a havat, és Bill apó lassan utánam nyomult. Kerítések nem voltak, vagy szét voltak nyomva. Földúthoz kerültünk, mely felfelé vezetett. Akkor olvastam a durva fatáblán, hogy Törökvész út. Itt már erdős táj fogadott. Feljebb hatoltunk, és a fák közt megpihentünk. A meglepetés ekkor következett. Lassan szürkült, világosodott. A völgyekben felélénkült a csatazaj, és a köd is elterpeszkedett mindenfelé. Nyomunkban pedig, az általunk vágott havas csapáson, végig nem látható kígyózással közeledtek az emberek. A tisztás, ahol mi álltunk, nemsokára megtelt követőkkel. [...] Civilek, katonák, gyerekek, asszonyok, SS-rohamosztagosok géppisztollyal, szakállasan körülvettek bennünket, és Bill apót kérdezték magyarul, németül, hogy most hová megyünk. Egészen szervezetlenül Bill apó vált a morajló tömeg központjává. A köd még sűrűbb lett, és Bill apó a géppisztolyos csoportot, mint élt elindította tovább a hegy gerince felé. A szürkületben azután a következőkre emlékszem egészen pontosan: elöl haladtak, tiporták a havat a géppisztolyos német SS-katonák. Talán heten voltak. Egykedvűen, szakállasan. Álmatlanul töltött éjszaka után gyűrötten törtettek a hóban és a bokrok között. Utána haladtunk mi ketten Bill apóval, és nyomunkban beláthatatlan kígyózással jöttek vegyesen a többiek. Ekkor már egy lovon ülő és vezetett beteget is láttam. Az egyik fiatal német őrnagy gipszpáncélban ült egy alacsony, szőrös lovon, és a tiszti küldönc vezette a lovat. Asszonyok gyerekekkel siránkoztak, és tiporták a havat. A bugyrok, kendők a hóban vonszolódtak. A sűrű sor vége elveszett a ködben. Eközben elértük a gerincet, és a másik oldalon is ott fehérlett a völgy. Eddig főleg északnak haladtunk, de követni kezdtük a gerincvonalat a Csíki-hegyekben,[1] és ezért D–DNY felé kívántunk tovább jutni. Mindig a hegygerincet követtük fel és le. Tőlünk balra faoszlop jelezte Budaörs[2]

[1] Téves, vélhetően a Zsíros-hegy és a Nagy-Szénás vonulataival keveri össze.
[2] Téves, minden bizonnyal Budaligetet látta.

területét. Ekkor már kivilágosodott, és február 12. volt. Megjelentek a szovjet harci gépek, és a gerincen mozgó tömeget elkezdték géppuskázni, sőt bombázni. Az él, ahol mi tartózkodtunk, harcszerűen mozgott, mert amikor a gépek megjelentek, mi a fák alá húzódtunk, és vártunk. A mögöttünk lévő tehetetlen tömeg azonban jött, haladt a fehér hóban szinte érzéketlenül, és könnyű célpontot mutatott. Időnként ez a hosszú és végtelennek látszó emberoszlop szétszakadt, újra tömörödött, majd megindult az általunk kitaposott ösvényt követve. Bill apóval a zsebünkben lévő kristálycukrot ettük, és havat nyeltünk hozzá. Délután elértük a Csíki-hegyek 261. magaslati pontját, ahol a sziklás hegy eléri a törökbálinti utat. Ekkor német Messerschmitt vadászgépek[1] is megjelentek, és ejtőernyővel élelmet és lőszert szórtak a hosszan vonuló, kígyózó embercsoportnak. Korán kezdett sötétedni, bár az ég kitisztult. Bill apóval és a mozgékonyabb éllel azután lekúsztunk a hegyekből, és átvágtunk nyugat felé a Nagykovácsi-erdőbe. Már alkonyodott, amikor a nagy erdős foltok elnyelték a még mindig vonuló menekülőket. Észak felől a magaslatokról szórványosan géppuskákkal is lőttek bennünket. Közelebb nem jöttek hozzánk az üldöző és bekerítő alakulatok. Közben alkonyodott, és mi kisebb-nagyobb csoportokban elvegyültünk a Nagykovácsi-erdőben. Teljesen tervszerűtlenül mentünk, kikerültük a házakat, majorokat, mert azokban mindenütt ellenállást sejtettünk. A fák közt, mélyen az erdőben egy nagyobb üdülőépületnél gyülekeztünk, ahol a szobákban raktak tüzet a német és magyar csoportok, és úgy melegedtek. Különösen a nagyon sok sebesült gyömöszölődött a szobákba. Irtózatosan elhasznált volt a levegő, és mi Bill apóval újra kimentünk a szabadba. Az egyik fenyőcsoportos berekben fenyőgallyakat vágtam kettőnk számára, és azt a hóra terítettem. A szél elillant, csend uralkodott. Amikor már jó sűrűn összeraktam a fenyőágakat, akkor lefeküdtünk rájuk, és még betakartuk magunkat a meglévő gallyakkal. Valahogyan aludtunk, így is mindig félálomban voltam, mert a mozgás nem szűnt meg, és szüntelenül jöttek-mentek a kisebb és nagyobb csoportok. Élelmünk, köpenyünk nem volt, és akkor már az utolsó szem kristálycukrot is elfogyasztottuk, hozzá nyalva

[1] Nyilvánvaló tévedés: ejtőernyős tartályokat vadászgépek nem, csak bombázógépek szállítottak.

a lágy havat. Másnap 13-án folytatódott a szédelgő mozgás. A nagy erdőben időnként távoli harci zajt is lehetett hallani. A szovjet lovassági alakulatok támadták az itt-ott felbukkanó csoportokat. Az erdőben lényegében azonban a teljes tehetetlenség és összevisszaság uralkodott. Amikor a csoportok találkoztak, egyrészt kérdezték, hogy mitévők legyenek. A legénységi állományt ritkábban láttam. Inkább a tisztekhez beosztott küldöncök kísérték a csoportosulásokat. Inkább ösztönösen, mint szervezetten kialakult az az elképzelés, hogy az éj folyamán tovább kell vonulni nyugat felé. Az emberek, de mi magunk is nagyon éhesek voltunk, és kimerültségünkben sokszor képzelődtünk. Hangokat és zajokat véltünk hallani, vagy azt hallottuk, amit félálomban megálmodtunk. Ezek a hallucinációk és víziók a sötétséggel sűrűsödtek. Meleg, barátságos házakat láttunk a sötétben, és illatok és barátságos hangulatok kezdtek kialakulni, majd megint felriadva minden eltűnt. Akkor már szinte állva félálomban voltunk. Már a harmadik éjjelt nem aludtuk át. Az étlenség, szomjúság is kínozott bennünket. A havat ettük, de a lágy hólé még szomjasabbá tette a közérzetet. Az erdőt körülölelő szovjet lovasság nem tudhatta az erdőben lévő erők helyzetét, és így csak akkor lehetett lövöldözést hallani, amikor egy-egy csoport ki akart jönni az erdő homályából. Estig tehát tehetetlenül kóvályogtak a csoportok. Amikor besötétedett, újra megéreztük ösztönösen a mozgások fő irányát, és nyugat felé kiszivárogtunk az erdőből. Akkor fogalmunk sem volt, hogy hol vagyunk pontosan. Semmiféle iránytű nem állt rendelkezésünkre. Fegyverünk csak az egy pisztoly volt. A sötét havas éjszakában követtük az előttünk kígyózó, néha szétszakadó oszlopokat. Éjfél körül hullámos, havas mezőkre kerültünk. Akkor csend uralkodott, és az egyik horhosban rábukkantunk Bill apóval azokra a német rohamtüzérekre,[1] akikkel még Budán kapcsolatban állt a 7. rohamtüzérosztály is. A német rohamtüzér-parancsnok és törzse, négyen-öten

[1] Kizárásos alapon minden bizonnyal a „Feldherrnhalle" páncélvadászosztályának törzséről lehet szó, mivel a 8. és a 22. SS-lovashadosztály rohamlövegosztályának parancsnokai még a város területén elestek, ezeken és az elsőnek említett egységen kívül viszont más német alakulat nem rendelkezett rohamlövegekkel. A Feldherrnhalle páncélvadászosztály parancsnoka Friedrich Sander őrnagy volt, akit a Perbál előtti területen láttak utoljára. Itt először megsebesült, majd halálos találatot kapott, tisztilegénye szerint egy gyárépület melletti tömegsírba temették el.

teljesen kimerülten feküdtek egy havas tócsa mellett, és tőlünk kérdezték, hogy mi a harci helyzet. Hamarosan megéreztük, hogy ezek a német ismerősök a legteljesebb kimerültség állapotában vannak. Letargiával várták a halált, és nem tudtunk nekik semmi okosat mondani. Közben a vonulók sodortak, lökdöstek, és a mi kábultságunkban is már csak kettőnk sorsát éreztük lényegesnek. Belekarolva Bill apóba újra folytattuk a bizonytalan menetelést. A sáros, havas földúton egyre nehezebben jutottunk előre, és a nálunk jobb erőben lévők egymásután elhagytak bennünket. Persze fordítva is volt, mert sokan az útszélen feküdtek, vagy ültek teljes egykedvűséggel. Ezekre az órákra is nagyon tisztán emlékszem. Éreztem én is a testi fáradtságot, de a részletek megmaradtak bennem. Hajnal felé, 1945. február 14-én előttünk újra felvillantak a világító lövedékek, és morajlani kezdett az a harci zaj, amely azután sokáig tartott, és csak akkor, amikor én a hullák között feküdtem, halkult el. Lényegében nyugat felé haladva a külső, meg nem határozható gyűrű felé közeledett a hosszú oszlop eleje, és fellángoltak a harcok, az összecsapások. Összefüggő arcvonal nem volt, ezt később magam is tapasztaltam. Légvédelmi szovjet gépágyúszigetek, mozgó lovassági alakulatok mozogtak a terepen, és az utak mentén T–34-es páncélosok uralták a harcmezőt. Mi ketten Bill apóval a még bennünk lévő tehetetlenségi erővel követtük az előttünk bukdácsolókat. Az előttünk lévők túlnyomórészt civilek és kókadt katonák voltak. Még puskás fegyverest sem láttam, csak összevissza öltözködött embereket, de nőket és gyerekeket is észleltem közöttük. Nem egy anya Bill apóba belekapaszkodott, mert az öreg úr aránylag ápolt ruházata, rendfokozata és nyugalma azt a látszatot keltette, hogy tud segíteni a szerencsétleneken. Persze barátságos szavakon kívül ő sem tudott semmit sem nyújtani. Ezalatt kínlódva haladtunk tovább, amikor az előttünk lévők által elfogott néhány szovjet szállítószekérhez érkeztünk, amely szekerek kenyereket is szállítottak. Kisebb tömeg verekedett és marcangolta a kenyérszállítmányt. Irtózatos volt látni, hogy ez a menekülő csoport ott egymást lőtte pisztollyal. Tehetetlenül álltunk kissé távol ettől a helytől. A vadabbak kenyerekkel megrakodva csakhamar eltűntek. Halottak és sebesültek maradtak a némán álló

lovak és szekerek mellett. Most már bennünket is odatolt a nyomunkban lévő tömegerő. A hóban én is találtam egy szétmarcangolt kenyérdarabot, melyet megosztottam Bill apóval. Fekete, formában kisütött orosz korpakenyér volt az, amit megízleltünk, és a szánknak teljesen sótlannak tetszett. Lehet, hogy a hólé okozta, lehet, hogy valóban nem volt megsózva, de alig tudtuk legyűrni a falatot. Amint tovább haladtunk, a terep laposabbá vált, és világosodni kezdett. A csatazaj megnövekedett, és a csoportok, mozgások szinte megszűntek. Tőlünk nem messze egy szovjet légelhárítóágyú-sziget kontúrját észleltük, és akkor azt tanácsoltam Bill apónak, hogy rejtse el magát, és én majd körülnézek, merre lehet tovább haladni. Szegény Bill apó amúgy is szenvedett a szívével, és alig vonszolta magát. Leült egy kis bokros részen, és én meg nagy kört kívántam megtenni. Elkerültem nagy ívben a légelhárító ágyút, és kerestem megfelelő tájékozódási pontokat. Szinte hirtelen világosodott, és a csatazaj, ordítozás, moraj is megszűnt. A nagy ívet a terepen, úgy éreztem, hogy bejártam, és kerestem azt a helyet, ahol Bill apót hagytam. De nem találtam. Részben a szürke hajnal, részben a fáradtság teljesen megzavart. Azt láttam, hogy mindenfelé fekszenek hullák, és azelőtt itt, ezen a területen csata folyt. Elértem egy országutat, és amint ott szemlélődtem, harckocsicsikorgást hallottam. Egy T–34-es közeledett, mert a szürkületben egyrészt könnyű volt a hang szerint tájékozódni, másrészt a körvonalait is láttam. Az árokba feküdtem az úton túl, és láttam, hogy körülöttem is fekszenek a legkülönfélébb ruhákban halottak. Hasra feküdtem, a fejemet kinyújtottam a bal kezemre fektettem, hogy oldalt láthassak. A T–34-es a magasságomban csikorogva megállt. Hárman-négyen géppisztolyosok ültek rajta, azok leszálltak, és a halottak felé közeledtek. Én nem mozdultam, de egyikük megfogta kinyújtott bal karomat, és lecsatolta az órámat. Ekkor megmozdultam és felálltam, mert észrevette az illető, hogy meleg a csuklóm. Felállva nagyon megijesztettem őket, és azt hallottam oroszul, hogy: *„Officer, da?"* Gépiesen azt válaszoltam, hogy: *„Da"*. *„Nu pasli"* [Na, gyerünk!], mondták és gyalog elindultunk. Pisztolyomat elvették. Akkor vettem észre, hogy az útkanyar mellett ott a falu és a tábla, Perbál felírással.

Először az iskolába vittek, ahol egy szovjet százados jegyzőkönyvileg kihallgatott. A tolmács egy sárga karszalagos munkaszolgálatos lehetett. A kihallgatás után elvezettek az egyik közeli házhoz, ahol egy mély pincébe tuszkoltak. A lejárat mellett egy halom kézigránát mellett álltak az orosz őrök. Nem felejtem el, több kg-os szovjet kézigránátok voltak, akkorák, mint a festőmeszelők. A nyelük is hasonlított a meszelőnyélhez. Lent a pincében vagy ötven német-magyar katonát találtam, akik némán nézték megjelenésemet. Nem maradtunk sokáig a pincében. Még aznap nagy tömegben kísérettel átmentünk Biatorbágyra, ahol újra a környéken pincékben elhelyeztek. Így kerültem fogságba. Még aznap, tehát február 15-én látni lehetett a szovjet lovas járőröket, és mindenfelé megszűntek a katonai események. Csak az összefogott csoportokat lehetett látni. Biatorbágyon kaptunk annyi nap után először borsólevest. Alig néhány órára rá mindannyian, de főleg én kínzó hasmenést kaptam, mely hetekig meghatározta egészségi állapotunkat. A pocsolyákból ivott hólé, a borsóleves legyengítette a szervezetet. Ezzel lezárult a fogságba esésem története.

JOSEF NACHTMANN

Josef Nachtmann a 13. páncélos-felderítőosztály tiszthelyettese volt, és mint ilyen az osztálytörzshöz tartozó szanitécrészleget vezette. Visszaemlékezése ismeretlen időpontban készült, és annak harmadára rövidített változata az 1960-as évek végén került a Freiburgi Hadtörténelmi Levéltárba. Sajnos sem a teljes változat, sem a rövidítés elvei nem ismertek. A szöveg szerzőjéről csupán annyit sikerült megtudni, hogy 1941. július 25-én, és 1942. szeptember 12-én megsebesült, valamint 1946. augusztus 27-én az L–69-es szovjet hadifogolytáborban tartották nyilván. Innen ismeretlen időpontban engedték haza. 1944. december végén a 13. páncélos-felderítőosztálynak összesen 443 tagja szorult az ostromgyűrűbe. Közülük 1945. február 11-én minimum 159 személy indult el a kitörésre, 22 személyről lehetett megállapítani, hogy a fővárosban maradt, 23 személyről pedig azt, hogy már a kitörés előtt elesett. Az egység tagjai közül összesen hét főnek[1] sikerült a kitörés, ők tudtak beszámolni a többiek sorsáról. Alárendelt beosztásaikból adódóan azonban egyikük sem rendelkezett nagyobb áttekintéssel, így a maradék 239 fő esetében azt sem tudták megmondani, hogy pontosan mi történt velük Budapest bekerítése után. Ennek ellenére feltételezhetjük, hogy a felderítőosztály létszámának legalább 90 százaléka a kitörés

[1] Fritz Kraml, Johannes Reuter, Josef Berthold, Helmut Eichenauer, Willi Heering, Willi Maikath és Siegfried Kochanek.

kezdetekor még életben volt. Az átjutottak, akik közül négyen egy csoporttal érhették el a német első vonalat, saját személyükön kívül 17 fő sorsáról tudtak beszámolni: többségüket Piliscsabától délre látták utoljára.[1] Azt egyelőre nem tudni, hogy az egység összesen hány tagját nyilvánították 1945 után halottnak. Ami biztos, hogy 102 fő még az 1960-as években is az eltűntnek nyilvánított személyek között szerepelt. Bizonyára nem állunk távol a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy a katonáknak legalább a fele nem élte túl Budapest ostromát.

A töki Völgy út felső szakasza kitört katonák hulláival 1945. február 14–15-e körül

[1] BA-BR Verlustliste Ordner 49, 13.Pz.AA

Amióta néhány napja a Wehrmacht híradásai „A hősies budapesti védőket" emlegetik, nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy feladtak bennünket. Hetek óta már úgyis csak pincékben próbáltuk eldugni maradék életünket.

Február 11-én délután 5 óra körül egy futár eljön vélem a [13. páncélos-felderítőosztály] parancsnokság[á]ra.[1] Kiugrom a füstös szobámból, fel a lépcsőn, egészen a szomszéd házsarokig.

„Kezdje el az előkészületeit, anélkül hogy most továbbmondaná. Ma estére tervezik a kitörést. Szedje össze az osztály összes sebesültjét. Akik nem tudnak járni, ne tudjanak még semmit: nincs értelme annak, hogy vigyünk vagy támogassunk valakit. A sebesültek előtt megy majd egy harccsoport, hogy megtisztítsa az utat. Jobbra és balra is lesznek harcos áttörő részek. A városon kívül 25 kilométeres orosz zárógyűrűt kell áttörni. Ha minden nagyjából simán megy, holnap reggelre ott lehetünk. Fontos, hogy senki se terhelje magát csomagokkal. Csak egy darab kenyér a zsebben, és aki az Ön emberei közül még tud valamit kezdeni vele, egy karabélyt hozzon. Akiknek csak egy kezük használható, azok egy pisztolyt vegyenek magukhoz. Tömjék tele a zsebeiket lőszerrel. Minden egyéb holmit, teljesen mindegy, hogy a Wehrmachté vagy magántulajdon, a járművekkel együtt itt hagyjuk. Semmit sem robbantunk fel vagy verünk szét, hogy az árulásra hajlamos civil lakosság ne vegyen észre semmit. A kitörés előtt még mindenkinek kiosztjuk az esti ellátmányt a konyhában. Itt egy térkép. Utunk északnyugatnak, a Pilis-hegység felé vezet. Iránytűje van, ahogyan látom. Lehetőleg hamar jelentse azoknak a sebesülteknek számát, akiket magával visz, és azokat is, akiket itt hagy. 19 órakor gyülekező az összes sebesültnek a Mária téren. Az odavonulást annyira csendben hajtsák végre, ahogyan csak lehetséges." „Igenis, hadnagy úr!"

[1] Ez a Krisztina-templom mellett, egy pontosabban meg nem határozható épületben volt.

Egy darab kenyér és egy kis darabka szalonna, amelyet bátor sofőröm, Otto[1] szerzett valahonnan, minden élelmem. Átkúszom a szomszédos házak pincéibe, és tájékoztatom a sebesültjeimet. Senki sem teljesen menetképtelen, néhánynak sebláza van, az egyiknek szétzúzódott az egyik alsó karja. Még ellenőrzöm a kötéseket, megpróbálom megerősíteni őket, és mindenkit biztatok. Bekerítésünk hét hete tart, és a sebei miatt mindenki alaposan kikészült már.

Este fél hétkor negyven ember libasorban biceg és vonszolja magát mögöttem, amikor elindulok. Hamarosan közeli és távoli becsapódásokat hallani. Nem beszélünk semmit, mindenki szorosan felzárkózik az előtte menő társa mögött. Minden mellékutcából hasonló, szellemszerű, hallgatag csoportok jönnek. Félhangosan mondom tovább: maradjatok felzárkózva! Jelszavunk: Nachtmann-csoport! Figyelnem kell, amint a bejövő mellékutcákat számolom: hatodik keresztutca balra, majd a harmadik keresztutca jobbra, és akkor érkezünk a Mária térre, így számoltam ki a térképen. Nem egyszerű felismerni, hogy hol volt korábban utca, hiszen teljes háztömbök hevernek romba döntve. Falromok, bombatölcsérek és szétroncsolt autók zárják el az utat újra meg újra. Csak a hólé tud zavartalanul folyni a Dunába. Senki sem figyel arra, hogy kikerülje, így mindenkinek már rég vizes a lába.

Egy kirakaton keresztül bemászunk egy üres boltba, itt a bajtársak letelepednek a sarkokban, én pedig megkeresem az SS-Obersturmbannführert,[2] akinél jelentkeznem kellene a csoportommal. Hosszas keresés után rátalálok egy keresztutcában: „Rendben! Várjon ott, ahol van! Kap értesítést, ha itt lesz az ideje az indulásnak."

Rejtekünkbe más sebesült csoportok is betelepednek. Néhány férfi úgy véli, hogy a nyilasok majd hosszú alagutakon kivezetik a sebesülteket a városból. Egyre több gránátbecsapódás észlelhető a közelben. Ablakunk előtt gyalogság

[1] Otto Artur (1914–?) tiszthelyettes, a kitörés során eltűnt.
[2] Nem azonosítható.

halad el nehéz géppuskákkal és lőszeresládákkal. Sokan! Ez tehát a harccsoport! Egy idő után egyre több sebesült is érkezik, már 10 óra van. Két órája tart ez a szellemszerű vonulás előttünk, amikor egyszer csak vége. Még mindig várunk az indulási parancsra. Elfelejtettek minket? A mellékutcán az SS-hez rohanok. Egy lélek sincsen már itt, tehát mindenki fel!

Lassan haladok előre, mindig ügyelve a fedezékre, ha veszélyesen sühög a levegő. Két-három ház után körbenézek, egy ember sem követett. A bajtársak átéltek már nagyobb háborús viharokat is, mint ez a lövöldözés, de nincs több tartásuk már. Visszaugrom, megpróbálom rábeszélni őket: „Gyertek, mi vagyunk az utolsók! Elöl a harmadik házban van fedezék!" Végre követnek. Kimozdítani őket valahonnan újra meg újra ugyanezt a hadműveletet igényli a részemről. És így megy tovább, de a csatlakozást teljesen elvesztettük. Gránátok csapódnak be, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy az embereim összezavarodjanak. Előttünk házak égnek, az utcának ezen az oldalán nem juthatunk előre. Az útra azonban géppuska- és páncéltörőágyú-lövések csapódnak. A legtöbben megint kivárnak, majd amikor úgy tűnik, hogy lehetne indulni, és végre összeszedik magukat, újra közbecsap egy géppuskasorozat, és az orosz világítórakéták miatt mindent vakítóan világos lesz.

Minden kapualjban és az utcán is sebesültek fekszenek. Itt nyögés, ott káromkodás, amott meg könyörgés: „Bajtárs, lőj agyon, lőj agyon, bajtárs!" És még könyörgőbben: „Hát senkinek sincs szíve! Itt van mellettem a pisztoly. Kérlek, lőj agyon! Én nem tudom megtenni, mindkét kezem odavan!" A félelem megakadályozza az előrejutást, de egyúttal tovább is űz. Sebesültjeim közül már senki sincs mögöttem. Egyedül visszafordulok, tíz-húsz percet megyek vissza, mire végre ismerős arcokra bukkanok, de csak nagyon kevésre. Még hátrébb már többet találok, olyanokat, akik félénken meghúzódtak a romok között. Mindenütt buzdítom őket, megpróbálok bátorságot önteni beléjük. Nem tudom megállapítani, hogy mindannyian követnek-e.

Az utca egyik házfalán, amely mellett vonulunk, meglátok egy táblát: Budakeszi út. Megkeresem az utcát térképemen, az irány stimmel. Minden fedezéket ki

kell használnunk, mert újra és újra becsapódik egy páncéltörő lövedéke az úttesten. Egyszer csak a házakat az út másik oldalán egy park váltja fel, ezután már a város szélén vagyunk. Kaszárnyaszerű épületek állnak előttünk. Oroszok futkosnak körülötte. Már észre is vettek bennünket, és géppuskákkal lőnek kétségbeesett csapatunkra. Legalább kétszáz ember ugrik át hirtelen az út másik oldalára, vissza az épületekhez, az oroszok nem lőnek többet.

Két óra múlva fényes nappal [február 12.] lesz. Mi marad nekünk azon kívül, hogy bajtársainkkal együtt maradunk! Egy hegyoldalon látható elszórt villaépületek jelzik, hogy tényleg a város szélén vagyunk. Amint át akarunk futni az utca másik oldalára, amely a lejtő alján kifelé vezet, az elsők azonnal páncéltörőtüzet kapnak. Így hajszoljuk át magunkat fáradságosan, rohanunk fel a hegyoldalba, ahol egy ház mögött végre fedezék látszik, és összeszedhetjük magunkat. Alulról hatalmas „Hurrá!" kiáltásokat hallani, tehát most valaki épp erőszakkal próbál meg áttörni. Ez csak eltereli az oroszok figyelmét rólunk. Tovább rohanunk, fel a hegynek, mély hóban taposva. Jobbról jön egy csapat, talán ezerfős létszámmal. Tisztek és legénység minden fegyvernemből és nagyon sok sebesült. Egy szó sem hallatszik.

Az aszfaltozott út mellett, ami erősen felfelé vezet, tábori telefonok vezetékei húzódnak. Néhány baka elvagdossa őket. Az élnél egyszerre csak lövöldözés hallatszik, egy hadnagy néhány géppuskás lövésszel előre siet, miközben a csoport visszahúzódik. Senki sem akar megsebesülni – inkább maradjunk fekve! Még egy-két bátor fickó rohan előre lőszeresládákkal oda, ahol a köd elnyeli az embereket. Hallani az MG 42-esünk hangját, közben orosz géppuska kelepel, ám hamarosan elhallgat, miután kézigránátok tompa robbanása zárja a jelenetet. Néhány halott orosz hever itt-ott, és majdnem fél tucat sebesült német. Közben orosz panjefogatok állnak, megrakva kenyérrel, amire most mindenki ráveti magát. Két járműre sebesülteket rakunk. Néhány tiszt szigorú parancsára két-két ember kényszerül vezetőként melléjük. Egy erdei úton haladunk tovább, ami azonban meredeken lejteni kezd. Mit fognak csinálni itt a sebesültekhez beosztott kocsisok? A továbbhaladás lehetetlen. Így gondolkodunk:

csak ne maradjunk vissza! Az erdei út után, amelyet elhagyunk, egy szálerdőn keresztül vezet az út. Magyarok vezetésével, akik azt állítják magukról, hogy ismerik a környéket, átszelünk egy fák nélküli kis erdei völgyet. Néhány házból lejjebb géppuskasorozatok csapódnak felénk. Tehát azonnal vissza a szakadékba, ahol a jelek szerint az él az átjutást keresi. Hegynek fel, hegynek le, lehetőleg mindig elbújva az erdőkben, megy csapatunk a szikrázó téli napon. A darab kenyér és egy darabka szalonna kivételével nem ettem semmit. A menetoszlop láthatóan összezsugorodott, mivel folyton visszamaradnak azok, akik már nem bírják tovább. Én vagyok az egyik utolsó, bár délelőtt még középen mentem. Több mint fele már lemaradt: a megállásoknál, amelyeket az él időnként beiktat, lassan felzárkóznak.

Egy tiszt minden irányban őröket állít fel, hogy ne kerülhessünk meglepetésszerű helyzetbe. Már jön is az egyik vissza, és félhangosan azt kiáltja: „Riadó! Hangokat hallok!" Amennyire csak tudunk, mindenki fedezéket keres a hóban valamilyen fa mögött. De nem oroszok, hanem menekülő német Landserek, mint mi, nagyjából 300 ember. Csatlakoznak hozzánk. Fél óra pihenés után tovább indulunk. Lenn a völgyben, nem is messze tőlünk, jól hallani az oroszok kiabálását: „Fritz, gyere ide! Van ennivaló, hamarosan hazamehettek, ne lőjetek!" Biztosan nem látnak minket. Csak éppen úgy általánosságban tudják, hogy sok német van az erdőben, annál is inkább, mert az előbb szovjet vadászbombázók köröztek felettünk. Harci szellemből nem sok maradt bennünk. Újra és újra látni, hogy a bakák eldobálják a fegyvereiket. Egyrészt azért, mert meglehetősen nehéz, de elsősorban amiatt, hogy ne kelljen reagálniuk arra, amikor elhangzik, hogy „Géppuskások és fegyvert hordók előre!"

Fel kell mennünk egy ritkásan benőtt hegyoldalon, amit az oroszok belátnak. Alig érnek az elsők a hegyoldal közepére, amikor egy légvédelmi tüzérüteg lőni kezd bennünket. Becsapódás becsapódás után. Néhányan megint a vérükben fetrengve ott maradnak, a sértetlenek még az orrukat is a hóba nyomják, és nem mozdulnak. Pontosan a távcsövük célkeresztjében lehetünk, mert amint valaki felugrik, és néhány métert rohan, majd elvágódik, máris becsapódik

közöttünk három-négy lövedék. Feküdjünk itt két órán át, amíg be nem sötétedik? Ne mozduljunk, és fagyjunk meg a hóban? Mi történik, ha a légvédelmi üteg gyalogságot küld ide, vagy ha az orosz fickók, akik korábban azt kiabálták nekünk, hogy „Friiitz, gyere", megjelennek? A fekvők közül valaki eldönti ezeket a dilemmákat mindenki számára: „Aki még egyszer megmozdul, és ránk uszítja a légvédelmet, azt pisztolyommal lövöm agyon."

Nem sokkal mögöttünk, úgy fél kilométerre, lövések zaja hallható. Az orosz „Hurrá" és német „Hurrá" tisztán jelzi, hogy az oroszok elérték a menetoszlop végét. Ez a mi sorsunkat is megpecsételi. De csend lesz, senki sem jön. Fekve maradunk, amíg a sötétedés kikúszik a mélyedésekből, és csak akkor indulunk, amikor már úgy tűnik, hogy távcsővel sem láthatnak meg. Két emberrel és kibiztosított pisztollyal előre megyek, a többiek, kevesebb mint két tucat ember, hallótávolságra követnek. Lábunk alatt utat érzünk, lassan, várakozva és hallgatódzva haladunk előre. Egyszerre csak suttogó hangokat hallunk elöl. Ágak törnek, egy alak beugrik egy bokorba. Ne veszítsük el a fejünket! Belekiáltok a sötétségbe: „Oroszok vagy németek?" „Ember, szerencsétek van – mondja valaki. – Épp most akartunk nektek egy zaftos fogadást készíteni." Egy menetoszlopra akadtunk, amely nagyrészt tisztekből állt.

Hallgatag menet [a február 13-ára virradó] éjjel, az erdőn át. Dohányzási tilalom. Egyszer csak elöl hangos szavak, pisztolylövések. Majd egy ujjongó hang: „Ne lőjetek, bajtársak!" Az él az erdő közepén egy útra bukkant, amelyen épp akkor néhány orosz lovaskocsi haladt. Ellátó szekerek, amelyek épp a raktárakba tartottak az egységektől. Az utánpótláskocsik néhány német hadifoglyot is vittek magukkal a gyűjtőtáborba. Az oroszok elmenekültek, a bajtársak pedig kiszabadultak. Amit elmesélnek, felkészít minket arra, hogy mi lesz ha... A zsebkendőjükig és a kanalukig bezárólag kifosztották őket, és tegnap este óta semmit sem kaptak enni. A súlyos sebesülteket azonnal agyonlőtték. Annál inkább be kell vetnünk mindent, hogy átjuthassunk még ma éjjel.

Megint hegynek fel meredeken, majd lefelé haladunk. Járt úton, majd járatlan hóban. Havat kell ennünk, nagy a szomjúság. Elmúlt éjfél, érzésem szerint ekkor a csapat túlságosan jobbra megy, teljesen északnak. Egy másik csoporthoz csatlakozom, amely néhány száz főből áll, és inkább északnyugatnak tart.

Kivirrad. Egy erdő szélén lopakodunk. Látni egy falut, a túloldali lejtőn oroszokat, akik állásokat építenek. Jobban érezzük magunkat, amikor az út bekanyarodik az erdőbe, majd szelíden hegynek felfelé tart, hogy aztán hirtelen erősen lejteni kezdjen. Az erdő sem teljesen megnyugtató. Egy irtáson egy elhagyott lövegállás arról árulkodik, hogy nemrégen itt is oroszok voltak. Még most is itt vannak: egy gyenge felderítő raj felriaszt minket, és rövid tűzharcba keveredünk. Megint néhányan megsebesülnek. Ki kötözze be őket, ki vigye őket magával? Vinni senki nem tud másokat, járművek nincsenek. Bajtársaikba kapaszkodnak, és úgy vonszolják magukat nehezen tovább. Jobban balra, mondják a helyismerettel rendelkező magyarok a csoportban, ott vannak falvak. Azokban németeket találhatunk.

Csakhogy e falvak és az erdő között található az oroszok teljes állásrendszere. Így az erdőben maradunk, bokáig érő hóban megyünk hegynek fel és le, állandó feszültségben, hiszen bármikor újra belefuthatunk egy harckész szovjet csoportba.

Amint egy emelkedőről kilátás nyílik a völgybe, nyugati irányba, és néhányan előre mennek, azonnal tüzet kapnak. Ők is tüzet nyitnak, és méterenként, illetve fatörzsenként küzdik magukat előre. Természetesen sebesültek és halottak is fekve maradnak közben. Amikor a bajtársak megérkeznek a hegyorra, elérik a holtteret, és az orosz védekezés elnémul.

Erről az uralkodó magaslatról kellene lerohannunk a síkságra, hogy ott áttörjük az ellenséges vonalat. Elveszett csoportunk rangidős vezetője egy SS-Oberführer.[1] Fellépése és a mellén viselt jelvény szerint még soha nem volt

[1] Feltehetően Wilhelm Fehrensen. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 89–94.

harcoló csapatnál. A szürke hajú férfi teljesen ki van készülve. Nem sikerül neki a lemaradók felvezetése, sem az áttörési parancs kiadása. A legbátrabb emberek néhány száz méterrel előbbre járnak, és egy veszélyes zóna választja el őket tőlünk. Mindenütt halottak és sebesültek hevernek, ami valljuk be, nem biztat senkit sem a tovább haladásra. Kiadja a parancsot: visszajönni. Hallatszik az erdőn át. Sokan örülnek ennek a félig parancs, félig kérés jellegű utasításnak, néhány fiatalabb tiszt lázadozik. Ez az egész, mint egy tragikomédia, két órán át tart, az elöl lévők nagy nehezen visszajönnek, közben újabb veszteségeket szenvednek el. Új harccsoportokat állítanak össze, a sebesülteket és az egészségügyi személyzetet egy harmadik csoportba osztják. Nekem természetesen velük kell maradnom. Először a harccsoportoknak fel kell zárkózniuk az orosz vonalra, majd egy jelentő visszamegy a sebesültekért, és végül együtt kell végrehajtani az áttörést.

Este lesz, egyik óra telik a másik után. Egy futár sem jön vissza. Egyre inkább elterjed az a vélemény, hogy csak le akartak bennünket rázni, így akarván megszabadulni a ballaszttól. Néhány könnyebben sebesült tiszt van nálunk, akik végül megparancsolják a kitörést. Iránytű alapján mi is nyugat felé megyünk, egészen addig, amíg előttünk lövöldözés nem hallatszik. Tehát tovább jobbra. Mindenki örül, hogy nem kell önállóan gondolkodnia, és úgy tapossa a havat, ahogyan csak tudja. A sor egyre jobban szétszakad, egy idő után már semmi sem marad a vezetésből. A gyengék és mozgáskorlátozottak, mintegy 60 fő, végül magára marad. Elöl megyek. Elsőnek belelépni a bokáig érő hóba, hegyoldalra fel és le, át embermagasságú hófúvásokon nem könnyű. Emellett még figyelnem is kell, hogy ne fussunk véletlenül oroszokba. Végre egy út megszabadít ezektől a felesleges terhektől. Autókerekek formázták szilárdra. De egy másodperc alatt itt teremhet egy teherautó, amely ránk irányíthatja a fényszóróját, és egy géppisztolysorozattal elintézheti az egész társaságot. Így hamarosan az egyik elágazásnál egy kevéssé kitaposott útra térünk le, ami mellett egy tábori telefonkábel is húzódik. Amikor egyikünk megpróbálja elvágni a drótot, és nem sikerül neki a fekete szigetelést lekaparnia, a drótot pedig a földre

húznia, hirtelen felugrik egy szovjet katona a sötétből, elesik, majd eltűnik az út másik oldalán. Tehát keresni fognak. Az izgatottság görcsös figyeléssel jár, és ez már-már elviselhetetlenné fokozódik.

Lemegyünk egy kis völgybe. Balra tőlünk 2 cm-es légvédelmi lövegek törik szét az erdő csendjét. Talán még sincs annyira messze az első vonal? Egyszerre csak hangokat hallok magam előtt. Megállok, hallgatódzom, visszaintek, hogy bajtársaim is álljanak meg, majd továbbmegyek. Fülelek, a hangok egyre tisztábban érthetőek. De még mindig nem tudom eldönteni, hogy német vagy orosz szót hallok-e. Kibiztosított pisztollyal a kezemben gyorsan továbbmegyek, amíg rá nem bukkanok két emberre. Félhangosan rájuk szólok: „Bajtársak!" „Hé!" – felelnek. Nem indulnak el felém, hanem minden jel szerint elöl keresnek valamit. Odaérek az elsőhöz, nincs fegyvere, sem derékszíja. „Kijutottunk már a katlanból?" – ez az első kérdésem. „Nem, fiacskám! Megint benne vagyunk. Már voltunk kinn. Lótápot kell hoznunk." „Lótápot? – kérdezem. – Nincs kinn semmi ennivaló a lovaitoknak? Itt sincs semmi. Hol vannak a járműveitek?" „Ugyan már – feleli. – Itt mindenből van elég." Semmit sem látok. „Hol vannak a lovak?" „Ott." Abba az irányba nézek, de semmit sem látok: „Hol vannak a szekerek?" „Azok is ott vannak, fiam, hát hülye vagy, hogy nem látod?" Nem látok semmit a havon kívül, és a háttérben néhány fát. „Ember, szedd össze magad, nekem 60 sebesültem van." „Nem, nekünk lótáp kell." Elvesztem a türelmemet. „Vezess azonnal a lovakhoz!" „Füvet kell nyírnom." – hangzik a válasz. A másik, aki eddig a beszélgetésünkre ügyet sem vetett, közelebb jön. Őt kérdezem: „Akkor te tudod, hogy merre jutunk ki a katlanból?" „Ó, az egészen egyszerű. Csak menjetek ott tovább az úton, és mindig kövessétek az utat." Az út valójában egy vékony, hepehupás erdei ösvény a másik irányba, nem ott, ahol az előbb mutatta. „Út?" – kérdezem még egyszer. „Ember, nem látod az utat? Itt, kétszáz méterrel előbbre áll az autóm a harckocsizárnál. Van még benne pálinkám, vedelhettek belőle. De ne menjetek egészen a harckocsizárig, mert ott oroszok vannak. Elöl a Déli pályaudvarnál is ülnek még oroszok." „Micsoda hülyeséget beszélsz! Út, harckocsizár,

Déli pályaudvar?", „Budapestről beszélek, természetesen! Hiszen látod! Ott!" – azzal rámutat a szemben lévő erdősávra.

Most kezdem csak felfogni, hogy egy őrülttel beszélek, valakivel, aki a félelemtől és a kétségbeeséstől nyilvánvalóan elvesztette az eszét. Ezért is ennyire óvatlan, és ezért beszél ennyire hangosan. Visszamegyek a bajtársakhoz, és elmondom csalódást keltő felismerésemet. A másik közben énekelve utánam jön. Embereim döbbenten néznek, kétségbe vannak esve, sőt gyűlölködnek! „Vagy inkább te őrültél meg!" – kiáltanak rám. Nekik is elegük van már, ezt a csalódást már nem képesek elviselni. Én is érzem hirtelen, amint két nap minden fáradtsága, az étlenség és a kialvatlanság egyszerre rám zuhan, és majdnem ágyonnyom. „Emberek, próbáljatok józanul gondolkodni!" – kiáltok rájuk. Kezemben a pisztolyom, bal kezemmel kiveszem az iránytűmet, felcsapom a fedelét „Itt, ebben az irányban kell átjutnunk, még ma éjjel."

– Hamar észreveszem, hogy a csalódottság lesújtotta az embereimet. Tovább vonszoljuk magunkat, mögöttünk sokáig hallható még a két szerencsétlen éneklése, mindegyikük más katonanótát dalol. Lehet, hogy ők a szerencsések, mert nem tudják, mennyire kétségbeejtő a helyzetük. Nem szabad ilyen gondolatokra jutnom. Aludni szeretnék, de tudom, hogy ha engedek a fáradtságnak, akkor nem fogok többet felébredni. És itt vannak az embereim. 25 kilométer hosszú az orosz záróvonal, amit át kell törnünk, ezt mondták. Ezt a 25 kilométert az utóbbi két napban már biztosan magunk mögött hagytuk. Tehát már nem lehetünk messze az első vonaltól.

Már rég nincs mind a hatvan fő mellettem. Kemény szavakkal rázom fel a megmaradtakat, ha le akarnak feküdni, de nem mindenkinél járok sikerrel. Gyakran csak az a válasz, hogy „aludni akarok". Van, akinek nem lehet már segíteni. Elszörnyedek. Tovább-botladozunk.

Az ösvény felfelé vezet. Nem házakat látok itt? Igen, valóban, egy teljes utcafront. Megközelítem, minden nyugodt. Egy lövés se dörren. Nem, csak fák. De nem, ott mégiscsak házak vannak! Egyik lábammal a másikra lépek, úgy, hogy fájjon, annak érdekében, hogy felébredjek, ha álmodnék. A házak maradnak.

De amint odaérek, mindenütt csak fákat látok. Később megtudom, hogy ez a „házlátás" a túlzott kimerültség egyik következménye. Persze azt magamtól is tudom, hogy nagyon ki vagyok merülve, és ezért látom ezeket a fantáziaházakat. A sötétségből egyszer csak három ember válik ki, és közelednek felém. Szellemek? Még nem vettek észre. Egy bokor mögött maradok, a pisztolyom lövésre készen. Amikor elég közel vannak, elkiáltom magam. „Németek?" „Németek!" – felelik. Előlépünk. „Melyik egységből vagytok?" „A 13. páncéloshadosztályból." „Mi is." Elmondják, hogy 500 fős harccsoportjuk előző este már itt volt, és megpróbált lenn a völgyön keresztül áttörni a szovjet vonalakon. De az összes falu, ami nappal látható innen, az oroszok kezében van, nem a németekében, ahogy a kitörésnél még ígérték.

A három erős fickó töretlen akarattal ki akar jutni innen. Végig lefelé vezet az út. Néha hófúvások lassítják a menetünket. Egy óra után megérkezünk az erdő széléhez, előttünk fekszik egy síkság, amelyen messze tőlünk falvak égnek. Már közel lehetünk az első vonalhoz, ezt mondja a harci zaj. Ferdén jobbra nyílt terep van, ott talán átjuthatunk.

Átvonszoljuk magunkat egy szántáson, előttünk orosz világítórakéták szállnak fel. Ezért inkább a hasunkon kúszunk előre. Kerülnünk kell a fehér hófoltokat, mert azok elárulhatnak. Már hallunk is beszédet magunk előtt. Egy ideig teljesen csendben maradok, hogy ne keltsek gyanút. Nem tudom, meddig fekszem így. Egy kicsit jobbra kúszom, majd előre, majd megint vissza: a bajtársaim eltűntek.

Egyszer csak, majdnem pont felettem, félhangos suttogást hallok, és meg is értek néhány orosz szót. Mozdulatlanul fekszem, egyszerre csak géppuskák szólalnak meg. Indulás, látom a torkolattüzeket. De nem erre lőnek, hanem a másik irányba. Hosszú idő után átkúszom a szántáson visszafelé, talán sokkal tovább, mint kellene, de egy géppuskasorozat hirtelen épp felettem repül el. Úgy látszik, az oroszok, akik csak úgy hemzsegnek itt, gyanút fogtak. El kell tűnnöm, már hajnalodik. De mielőtt egy erdős hegyoldalra érnék, orkánszerű tűzcsapás zúdul előttem a földre. Nagy nehezen elérek egy mélyutat,

beugrom egy homokgödörbe. Aludni szeretnék, nem akarok gondolkodni többet, és nem szeretnék már semmit sem csinálni. Miután az oroszok megnyugszanak, épp elszunyókálnék, de hangokat hallok. Megint a három német bajtárs, akik lefelé jönnek a mélyúton. Amikor megindult a tűzcsapás, elkezdtek felfelé rohanni, most pedig újra odabújnak mellém. Eldöntjük, hogy lesz, ami lesz, együtt maradunk, megint felmegyünk a hegytetőre, és megpróbálunk a következő [február 15-ére virradó] éjjel észak felé átjutni. Felhajszoljuk magunkat, egy mélyedésbe lefekszünk. Egyikünknek van egy húskonzerve, azt együtt majdnem teljesen megesszük.

Aztán tovább felfelé. Mindenképpen az erdőben kell maradnunk, de itt is vigyázni kell. Fiatal cserjésben találjuk meg a rejtekhelyünket. Legnagyobb meglepetésünkre több mint száz baka áll és fekszik benne. Sok ismerős arcot fedezek fel közöttük, többek között a tegnapi csoportomat is. Az egész társaságnak már kész terve van: indulás késő délután, északi irányba, mert nyugatra és északnyugatra nincsen esély. Éjszaka áttörés: milyen egyszerűen is hangzik ez. Az utolsó napsugár eltűnésekor elindulunk, egy tiszt vezeti az élt. Közben beesteledik, az út egy szűk völgyben láthatóan kifut a síkságra. Amikor a szántásra érünk, az ellenség felfigyel. Tüzet kapunk, de túl magasan. Egy dologban mindenki egyetért: csak kis csoportokban tudjuk átverekedni magunkat, el kell válnunk egymástól.

Így a Luftwaffe egyik őrmesterével visszamegyek sebesült bajtársaimhoz. Nehezen küzdjük magunkat előre, és a bokrokon keresztül elérünk egy szálfás erdőt, amelyben egy szilárd burkolatú út vezet pontosan északnyugati irányba. Ez lenne a Budapest–Bécs műút? Az-e vagy sem, gyorsan lehet haladni rajta. Jobbról két elszakadt katona jelentkezik, akik szintén itt akarnak átjutni. Jobb oldalról az erdőt három méter magas kerítés[1] választja el az úttól, ezért azt javaslom, hogy hagyjuk el az utat, és próbáljunk a bal oldalon, a nyílt terepen haladni. A másik kettő azonban az úton akar maradni. Így bajtársaimmal

1 Ez feltehetően az uradalmi erdő kerítése, ami a Budakeszi–Telki között húzódó út északi oldalán volt.

lassan és csendben letérek balra, miközben aggódni kezdek, hogy ha az oroszok elkapnak bennünket, akkor valami veszélyes fickóknak fognak tartani, akit a hátországukban különleges feladattal indítottak útnak, ezért egész egyszerűen le fognak puffantani minket. Megint visszamegyünk, de ekkor azok az átkozott világítórakéták ismét felszállnak. Azt fontolgatjuk, hogy ne menjünk-e át a Pilis-hegységbe, és térjünk el északi irányba. Megint be az erdőbe, egy út felfelé vezet. Ugyanolyan tanácstalan emberekre bukkanunk itt, mint mi vagyunk. Csatlakoznak hozzánk, de a mi sebességünk túl nagy nekik, és hátramaradnak.

A budapesti kitörés negyedik napja virrad ránk. Újra és újra lábnyomokat látunk és eldobált felszerelési tárgyakat, ami arra utal, hogy már mások is kétségbeesetten keresték itt a szabadulás útját. Régi bajtársam már nem bírja tovább. Napok óta nem érzi a lábát. Az enyémek is jéghidegek, legfőbb ideje volna, hogy történjen valami, mert halott lábakkal nem fogunk tudni továbbmenni. Nehezen kapaszkodik belém, szédül. Egyszer csak fenn a hegyoldalban egy vadászházat látunk. Be merjünk menni? Leveszem az I. osztályú Vaskeresztet és a közelharcjelvényt, és bedobom a hóba. Amikor kinyitom az ajtót, borostás, szürke, sovány, elnyűtt arcokból tucatnyi rémült szempár tekint rám. A helyiség telis-tele van menekülő bakákkal. Hallották a lépéseinket és rémülten vártak, hogy ki fog majd velük szemben állni. Kint hajnalodik, és megszólítanak: „Főtörzsőrmester úr, ön az?" A felderítőosztály egyik katonája az, akit még a kitörés elején vesztettem el a városban. A kitörés előtt még én kötöttem be teljesen szétzúzott bal alsó karját, amit egy sínbe is rögzítettem. A szerencsétlen már négy napja mászkál seblázasan ezzel a kötéssel, a vastag kötés teljesen átázott, és bűzlik. Nem tudok segíteni.

Mivel a kunyhóban nincsen hely, továbbmegyünk. Egy fiatal bükkösben el tudunk bújni, miközben már dél van, és süt a nap. Levesszük a csizmáinkat, és kiöntjük belőlük a vizet. Bajtársaim lábai teljesen fehérek, elfagytak, de legalább még nem feketék. Az enyémen csak egy adag fehér folt van. Végül elalszunk, de a hideg hamar felébreszt. Mehetünk tovább. Néhány lövés a mögöttünk lévő

erdőből egy fa és bokor nélküli hószőnyegre hajt minket, ahol egyik bajtársam elvágódik, és sírni kezd: „Nem tudok tovább menni, hagyjatok itt." Ez minden igyekezetem ellenére többször megismétlődik, és érzem, hogy hamarosan nem lesz már annyi erőm, hogy felállítsam. Tovább!

Előttünk egy mező és szántás, nem sokkal mögötte egy kis falu, amit eddig nem láttunk. Lehetne ez a szállásunk éjszakára? Már az ötödik éjszaka lesz! Felkelünk, miután a nap nagy részét egy kukoricaszárítóban töltöttük. Ez az utolsó alkalom, hogy saját döntésünk alapján cselekszünk, mert máris géppisztolysorozatok fütyülnek a fülünk mellett. Így megyünk nagyon lassan előre. Amikor lassan megközelítjük a falut, majd abban egy csűrt keresünk, hogy lepihenhessünk, egy durva *„Sztoj!"* [Állj!] kiáltás feleslegessé teszi a további keresést és tapogatódzást. Foglyok vagyunk.

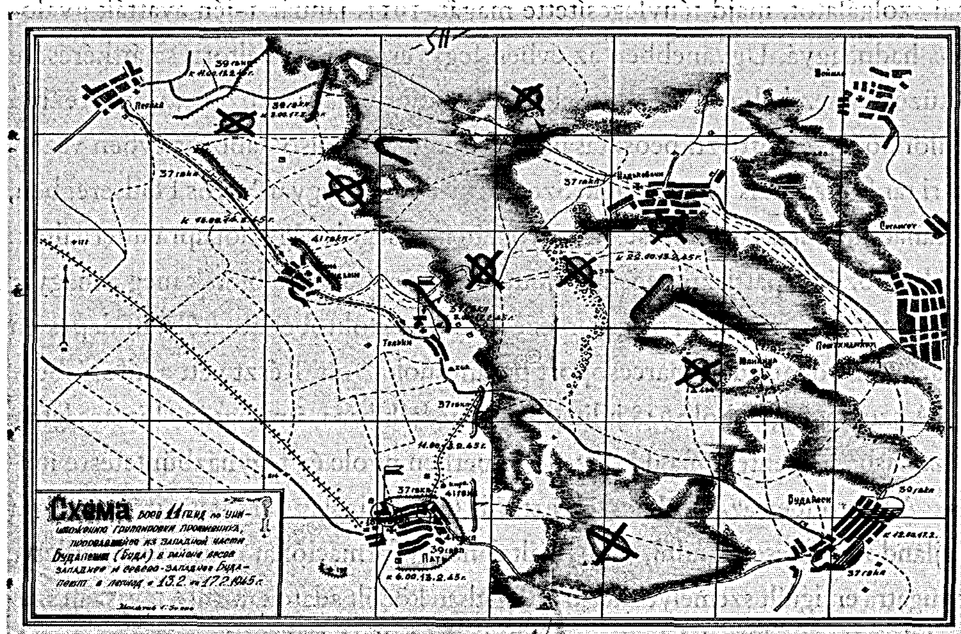
BILLNITZER ERNŐ

Billnitzer Ernő 1889. június 17-én született Fiuméban, apja üzemvezető volt. Gimnáziumi érettségije után először egyéves önkéntesként teljesített katonai szolgálatot, majd ténylegesítette magát. 1911. január 1-jén avatták gyalogos hadnaggyá. Ugyanebben az évben fegyvernemet is váltott, saját kérésére a tüzérséghez helyezték át. Az első világháború alatt a közös 32. tüzérezred különböző csapattiszti beosztásaiban harcolt, az utolsó háborús évben vezérkari tanfolyamra is vezényelték. Szerepet vállalt a magyar Vörös Hadseregben, a Tanácsköztársaság leverése után a román hatóságok négy hónapra internálták. Különböző csapattiszti beosztások után 1943 májusában bízták meg a magyar rohamtüzér fegyvernem megszervezésével. 1944. október 20-ától a Budapesten összevont rohamtüzér harccsoport parancsnoka volt. Részt vett a kitörésben.

A szovjet fogságból 1948 júliusában engedték haza, ám rögtön előzetes letartóztatásba helyezték, majd koncepciós perben nyolc év fegyházbüntetésre ítélték. A börtönben az ÁVH beszervezte, de bajtársairól és zárkatársairól nem volt hajlandó jelentéseket adni, csupán általános információkat osztott meg, illetve nyugatra emigrált személyekkel kapcsolatban közölt adatokat. 1956 tavaszán szabadult, a Korányi Kórházhoz tartozó Szív utcai elfekvőkórházban dolgozott portásként. Nyugdíját megvonták. 1956 után a hírszerzés bevonta egy játszmás ügybe, és leveleztetni kezdte őt a nyugaton élő Zákó András vezérőrnaggyal. Az ügynek hivatalosan úgy lett vége, hogy Billnitzer önfeljelentést tett. Ezt követően

tudott munkaképtelen feleségével és lányával egy egyszobás lakás bérleti jogához jutni, addig egy ablaktalan helyiségben élt, és nyugdíj nélkül nyomorgott.

Billnitzer Ernő legalább két alkalommal írta meg kitöréssel kapcsolatos visszaemlékezéseit. Először az 1960-as évek elején készíthetett erről és katonai pályájáról egy hosszabb, kézírásos szöveget. Ennek egy példányát Tóth Sándor hadtörténésznek adta. Az 1970-es években a kéziraton tovább dolgozott. A teljes szöveget átírta, és a politikailag problematikusabbnak gondolt részeket minimálisan enyhítette, illetve kihagyta. Ez a verzió került a Hadtörténelmi Levéltárba, és ez jelent meg 2017-ben Bonhardt Attila gondozásában.[1] Az alábbiakban a korábban született – és ezért vélhetően hitelesebb – szövegnek a kitörésre vonatkozó részeit adom közre.[2] Billnitzernek eredetileg az Alagútból induló I. hadtestparancsnoksággal együtt kellett volna haladnia, ám rögtön az elején elvesztette a csatlakozást, és önállósította magát.

A szovjet 11. gárda-lovashadosztály térképe a kitörés során megsemmisített csoportokról

[1] Billnitzer 2017.
[2] Billnitzer az eredeti szövegben minden időpontot három nappal korábbra írt (szerinte a kitörés 9-én kezdődött), ezeket javítottuk.

[F]elérkeztünk a Bécsi kapu területére. Itt különböző fegyvernemű katonák gyülekeztek és sok polgárember, asszonyok, lányok, gyerekek, még karon ülőket is hoztak. Kérdésemre, mit csinálnak itt, válaszuk az volt, hogy hallottak a kitörésről, és ők is a kitörőkkel akarnak menni. Feltártam azokat a nehézségeket előttük, amelyek bekövetkeznek. Az út hossza és nehézsége a terepen. A még el nem olvadt, magas havon való járással a nagyfokú kimerülés, harcba keveredés esetén a rájuk váró veszélyek – nem is beszélve arról, hogy ha bárki is megsebesül, kényteleének leszünk a sebesülteket a helyszínen hagyni, mert nem vagyunk képesek magunkkal vinni [őket]. Hiszen valamennyien gyalog megyünk. Kocsink, lovunk nincs. Tehát jobb, ha visszamennek az otthonukba. Ha velünk jönnek, biztos, hogy elpusztulnak. Hosszas tárgyalás után el is mentek, bizonyára ama jobb érvelés alapján, hogy közbe-közbe a Bécsi kapu tér területére is hullott ellenséges tüzérségi és egyéb fegyvertűz. Egy-két polgári férfi és asszony mégis velünk jött.

Ekkor már körülbelül éjfélre járt az idő. Megvárva a tűzszünetet, előreküldött felderítő járőrök jelentése alapján a Széna téren, a Fillér utcán és a Bimbó úton folytattuk előrenyomulásunkat. Látszólag ellenségmentes helyeken szórványos tűzbe kerültünk, itt-ott visszamaradt sebesültek jajgatása volt hallható. Könyörögtek, hogy vigyük [őket] magunkkal. Bármennyire is az ember szívébe markolt a kérésük, nem tehettünk annak eleget. Lényegében pedig itt még jobb helyen voltak, mintha magunkkal vittük volna, és amire így sem voltunk képesek.

Közben igen erős tüzelés volt hallható az Olasz fasor irányából. Későbbi megállapításom szerint a hadtest őrzászlóalja, amelyet Hindy az Olasz fasor irányába rendelt, az orosz gyűrű áttörésére keveredhetett harcba. Ezért nem találtuk azt a Bécsi kapunál. Mint később tudomásomra jutott, ez a zászlóalj parancsnokával együtt zömében felőrlődött. Megítélésünk szerint valószínűleg azért rendelték ezt az őrzászlóaljat az Olasz fasor irányába, hogy a csatornán

át való kitörést felülről elősegítsék – ahelyett hogy kellő felderítés alapján abba az irányba tört volna ki az őrzászlóalj is, ahol a legkevesebb ellenállás mutatkozik, ahol a legpuhább az ellenség.

Amint tovább a Bimbó úton, a házak mentén rendben felfelé törtettünk, az előrenyomulási irányunk felől lövegsortüzek zúdultak felénk. De ezek a lövedékek erősen felettünk szálltak el. Így nem lehetett megállapítani, távolabbi céloknak szólnak-e vagy nekünk. Talán azért szálltak a lövedékek oly magasan felettünk, mert oly fedett állásban vannak a lövegek, hogy ránk, a lejtőn felmenőkre nem tudtak ráirányozni. Elérve a Bimbó utca felső részét, közepes méretű, elhagyott ellenséges lövegállást találtunk. Ez tüzelt ránk. A kezelő legénység eltűnt.

Közben mellékutcákból, házakból előbukkanó újabb katonák csatlakoztak hozzánk. Egyszerre közelgő harckocsik mind inkább erősebbödő motorzaja üti meg fülünket. Halkan tovább adott parancsaink: legnagyobb csend, mindenki feküdjön a földre, kerítés vagy ház mellé, hogy látható célt ne mutasson. Cigarettázás, bármiféle fény fellobbantása természetesen szigorúan tilos volt már addig is. Koromsötét volt.

A harckocsik zörgése mind erőteljesebbé vált, majd őrült zakatolással átrohantak rajtunk. Amennyire a sötétségben megállapítható volt, abba az irányba, amely felől jöttünk. Lövést nem adtunk le rájuk. Ama tapasztalatunk, hogy a harckocsi éjjel, sötétségben teljesen vak, most is beigazolódott. A sötétségben való bevetésük tehát nem hozhat eredményt.

Amint a harckocsik okozta veszély elmúlt, folytattuk menetünket. Rövid menetelés után a menetirányunkból erős géppuska és nehézfegyverek tüze megállásra kényszerített. Több sebesülés történt. Így az engem kísérő rohamtüzér tisztek megsebesültek. Szerencsére még lakóházak közelében voltak, és így oda behúzódhattak.[1] Néhány tűzcsapással a feltartóztató ellenséges fegyvereket elhallgattatva menetünket ismét folytattuk.

[1] Későbbi visszaemlékezésében ezt úgy javította, hogy csak egy személy sebesült meg.

Itt elszakadt tőlem Kalándy és Lemberkovics is. Egyedül maradtam, mint magyar tábornok. A hadifogságban, ez után megtudtam, hogy mind a ketten fáradtan, nehezen haladtak már előre, és Nagykovácsi község magasságában teljesen kimerülten ott is maradtak. Kalándy a menet alatt szerzett tüdőgyulladásban rövidesen meghalt a fogságban, Tetétlenpusztán.

Még sötét volt ugyan, de már kezdett virradni. Még mindig nem jutottunk túl Buda utolsó házain. Örömünkre nem nagyon áthatolhatatlan, de mégis köd ereszkedett most alá. Reményünk az volt, hogy a Buda körüli gyűrűn most már további nehézségek nélkül tudunk áthaladni. Abban is reménykedtünk, hogy eddigi tapasztalataink szerint az ellenséget túlzottan nem riasztottuk fel. Tüzelések már csak mögöttünk voltak hallhatóak. Az üldözésünk talán nem következik be, mielőtt még kellő egérutat nem nyerünk.

Most megállapított további menetirányunk általában a bécsi úttól délre, Gugger-hegy [Látó-hegy], Hármashatár-hegy, Csúcs-hegy, Nagy-Szénás-hegy lejtőjén kell, hogy vezessen a megadott célig.

Mivel a hó itt most már a terepen elég magas volt, és az utolsó budai házakat is elhagytuk, a kötelékeket gyorsan némileg rendezve, elővédet és hótaposó járőröket kikülönítve folytattuk az utat olyan gyorsan, amennyire a nagy hó miatt ez lehetséges volt. Én az elővédnél mentem, közelemben volt [Sven von] Mitzlaff német vezérkari őrnagy és az ő parancsnoka[1] aki nem sok vizet zavart. (Ez a Mitzlaff egy alkalommal elmondotta nekem, hogy az SS nagyobb egységeihez mindig a Wehrmachttól vezényelnek vezérkari tiszteket, mert ezek az SS-vezetők nem nagy katonai hozzáértéssel rendelkeznek.[2] Így ő nem SS-ember, hanem Wehrmacht-beli tiszt.)

Folyamatosan, rendben mentünk előre. A jóságos ködnek örültünk, mert az egyelőre minden légi felderítést megakadályozott. Ezzel pedig számoltunk.

[1] Nem érthető, kire gondolhat, mert Mitzlaff parancsnoka Joachim Rumohr nem lehetett jelen. Feltehetően egy legalább alezredesi rangú, de nem vezérkari beosztású SS-tisztről lehet szó. Leginkább valószínű azonban, hogy Schöning alezredest nézte Von Mitzlaff felettesének.

[2] Valójában ez inkább ritkaságszámba ment. Egy 1945 elejéről származó összeállításban 22 olyan Wehrmacht-tisztet említenek, akiket vezérkari szolgálatba a Waffen-SS kötelékébe osztottak be.

Így haladtunk körülbelül a déli órákig. Ekkor hirtelen felszakadt a köd, verőfényes napfénytől szikrázott a hó, és amint visszafelé néztem, láttam, hogy az elnyújtott menetoszlopunk csak úgy feketéllett a fehér havon, az eléggé sűrű erdőnek lombtalan fái között. Nemsokára hallottuk is repülőgépbúgást, láttuk keringését fejünk felett, és nemsokára a menetoszlopunkra rázúduló géppuskaropogást és ledobott könnyű bombák robbanását. Bár a lehetőséghez képest simulva a fatörzsekhez igyekeztünk rejtőzni, de hát a hóba taposott, sűrű lábnyomok mégiscsak árulóink voltak. A fejünk feletti keringés aztán megszakadt, a gépek eltávoztak, majd újból visszatérve, újból ránk zúdították tüzüket. Ez többször ismétlődött. Valahányszor távoztak, azonnal folytattuk a menetet.

A repülőgépek ismételt megjelenése kellemetlen hatást gyakorolt ránk, főleg azért, mert csak passzívan tudtunk védekezni, úgy-ahogy rejtőzni előlük. Alkalmas repülőelhárító fegyvereink nem voltak. Így hol megállva és rejtőzve, hol menetelve és kisebb veszteségeket szenvedve a nagykovácsi malomhoz[1] érkeztünk. Solymártól délre, a lejtőn leereszkedve a malomtól ellenséges géppuskák szórták ránk a tüzüket. Bizonyára az oroszok elöl lévő küzdőinek valamelyik hátsó géppuskafészkének völgyzáró feladattal megbízott állása. De feltételezhető volt, hogy a kitörésünk menetvonalát felderítve már odatolt géppuskák álltak azzal a feladattal, hogy a menetelésünket zavarják.

Rövid tűzcsapások után az ellenséges géppuskák elhallgattak, és mi folytattuk a menetet. A malomnál néhány mozgásképtelen sebesültet visszahagyva, a malom elhagyása után a Kerek-hegy lejtőjén kapaszkodtunk felfelé. Ismét megjelentek a repülőgépek. Nem tudtuk megállapítani, hogy nyugati saját vagy ellenségesek, mert már késő délután lévén homályossá váltak a látási viszonyok. Tény, hogy sem géppuska-, sem bombatámadást nem kaptunk.

Megérkeztünk február 12. estéjéhez fáradtan, mert már előtte való nap sem pihenhettünk. [...] Mindenki azt ette, amit a zsebében magával hozott. Ez

[1] Tévedés, a malom minden bizonnyal valahol Solymár mellett volt.

a táplálék sem volt bőséges. Az eléggé magas, szűz hó taposása, dacára az állandóan előttünk járó hótaposó járőröknek, nagyon fárasztó volt. Feladatunk első része, a Budát körülzáró gyűrűből való kijövetel azonban, aránylag kis veszteséggel, csoportunknak sikerült.

Megállni azonban nem lehetett, a menetet folytatni kellett, hogy a kitűzött időpontban a fővezérség által meghatározott helyen lehessünk. Már teljesen beesteledett. A lehető legnagyobb csendben folytattuk utunkat a puha hóban! Persze nem volt teljesen elkerülhető, hogy az emberek szerelvénye ne zörrenjen meg. Így érkeztünk még Nagykovácsi község magasságába. Teljes volt a sötétség. Ekkor, tehát a menetirány bal oldaláról, tehát Nagykovácsi felől hirtelen géppuskák szólaltak meg, és a lövedékek menetünk közelében csapódtak be jobbra, balra. Igyekeztünk amennyire lehetett, a tűz elől kitérni, de nem nagy sikerrel. Nem messze előttem haladó két német katona váratlanul őrült jajgatásba kezdett. Jaj, jaj, szanitéc, szanitéc! A hegyről való hangvisszaverődés folytán túlharsogták a géppuska tüzelését is. A géppuskák tüze ekkor pillanatra megszűnt. Azt láttam, hogy mindazok, akik előttem vannak, most már nem rendes lépésben, hanem ahogy csak a hó engedi, rohannak előre. A géppuskatűz megszűnésével egyidejűleg, azok állása felől pedig megszólalt egy hang magyarul, de kissé idegen kiejtéssel, hogy „Állj, kik vagytok!" Az agyamon e pillanatban átvillant, hogy ezek talán a tájékoztatásunkban kapott román katonák valamelyik hátsó állása, és talán egy magyarul tudó erdélyi román hangja szólalt meg. Ugyanakkor bevillant az agyamon az is, amit úgy félig-meddig hallottunk, de biztosan nem tudtuk, hogy Vörös János magyar vezérezredes is szervezett már az oroszokkal együttműködő csoportot. Persze mind ez egy villanásnyira futott át az agyamon, és a következő pillanatban elordítottam magam: „Vörös János katonái vagyunk!" A géppuskák még mindig nem szólaltak meg. Ezt felhasználva még erőteljesebben előrementünk. Úgy látszik, meglepő volt a kiáltásom, és talán valami rövid tolmácsolás történhetett az előbb tüzelő géppuskáknál. De ez nem tartott sokáig! A következő pillanatban újból, még erőteljesebben kattogtak felénk a géppuskák. Az elővéddel mindenesetre az ellenséges tűzből

kikerültünk. A mögöttünk haladó zöm pedig a géppuskák tüze elől erősebb kitéréssel, később ugyan, de elért bennünket.

Amint elém került az a két német katona, akik az előbb elmondottak szerint annyira jajgattak, megkérdeztem tőlük, miért jajgattak annyira – megsebesültek? Válaszuk az volt: nem sebesültek meg, de ezt a cselt egyszer már alkalmazták az orosz harctéren, és ezzel sikerült megmenekülniök egy ugyancsak kellemetlen géppuskatűzcsapásból.

Folytatva utunkat a koronauradalmi, mély kiterjedésű erdők keleti szegélyét értük el. Körülbelül Nagy-Szénás-hegy délnyugati területén. Mielőtt azonban a ritkás erdős részből a sűrűbbe léptünk volna, egy orosz őr „Megállj!" kiáltását hallottuk. Egy német katona Mitzlaff őrnagy parancsára olyasvalamit válaszolt oroszul, hogy jó barátok. A válasz után az orosz őr nem szólt ugyan semmit, de a következő pillanatban a már sötét láthatárról alakjának körvonala eltűnt.

Ezek szerint a közelben ellenség feltűnésével, illetve valamilyen ellenhatással kell számolnunk. Benyomultunk az erdőbe. E pillanatban erős tűz zúdult felénk. De mivel az ellenséges lövészek lejjebb, egy völgyben voltak, a lövések túl magasan a fejünk fölé szálltak. Földre vetette magát az egész csoport, és úgy kúszott tovább előbbre. Megtiltottuk, hogy bárki is egy lövést leadjon. Veszélyes is lett volna, hogy a félzárkózott, elég sűrű csoportunkból a teljes sötétségben, a fák között bárki is leadjon egy lövést. Célt nem láttunk. Lőszerünk is kevés volt! Az ellenség az alattunk lévő völgyben állhat, amely völgy a térkép szerint a menetünk további iránya kell, hogy legyen.

Az ellenséges lövések mind sűrűbben és sűrűbben szálltak felettünk. Mind jobban és jobban ástuk bele magunkat a hóba. Néhány könnyű sebesülés is történt. Továbbra is félelmetes csendben maradtunk. Nekem nagyon jólesett ez a fekvés, de az egész csoportunknak is. Nagyon fáradt voltam. Parancsot adtunk az embereknek, hogy ha elcsendesül az ellenséges tűz, adott jelre mindenki egyszerre „Hajrá"-t, illetve „Hurrá"-t kiáltson. De utána is mindenki fekve maradt.

Amikor az ellenséges tűz egy pillanatra valóban megszűnt, az egész felzárkózott csoport egyszerre „Hajrá", illetve „Hurrá" kiáltásba tört ki. Azt hiszem,

akiket váratlanul ért, azokra félelmetesen hathatott az erdő felfokozta hangorkán az előtte való mély csend után.

E pillanatban az alattunk lévő völgyben először erős távolodó kocsizörgés, majd emberek távolodó szaladása volt hallható. Még egy ideig csendben maradtunk, majd előreküldött harcjárőrök megállapítása szerint egy-két szekér és pár ló hátrahagyásával az ellenség eltűnt.

Lementünk tehát a völgybe. A szekéren főleg orosz katonakenyeret találtunk, amely azonnal kiosztásra került. A menetirányunkkal egy irányban húzódó völgy kijáratához érve, mivel már pirkadni kezdett, arra az elhatározásra jutottunk, hogy itt a mélységi vonalban nem maradhatunk, hanem vissza kell mennünk a magaslatokra, mert számolnunk kell azzal, hogy az ellenség ama kis része, amely itt a völgyben visszavonult, már felriasztotta az elöl lévő, valószínűleg nagyobb erőket, és azok nappal megtámadnak bennünket, mivel most már tudják, hogy a Budáról kitört rész zöme hol van.

Nagy nehézségekkel, fáradtan felkapaszkodtunk a ki nem taposott mély hóban közvetlenül a völgykijáratot szegélyező magaslatokra,[1] és egész laza vonalban rendezkedtünk be védelemre. A védelemnek mélysége nem volt. Közben teljesen világos lett.

Közel voltunk már a célunkhoz, de mert az előírt időpontot, tehát 14-ét be kellett várnunk, egyelőre itt maradtunk.

Az ellenség csak kis erőkkel vette fel az érintkezést, erőteljes támadást nem indított. Tüzérségi tüzet nem kaptunk.

Szórványos fegyverropogás és részünkről történt erős felderítés jellemezte az ittlétünket. Különösen az ellenség szárnyainak a megállapítása vált részünkre fontossá, hogy merre kerülhetjük azt meg a legkönnyebben és a legbiztosabban, ha majd ismét tovább fogunk előtörni.

A kényszerpihenés jót tett, mert eddig már két éjjel és egy nap egyfolytában meneteltünk. Élelem is csak a zsebben volt, akinek volt. Víz helyett a hó

[1] Feltehetően az ún. Fehér út feletti Zajnát-hegyekről van szó.

nyaldosása nem oltotta kellőképp a szomjunkat. De a havon való ülés sem volt kellemes. Nagyon fáztunk, annál is inkább, mert a megerőltető menet alatt meg erősen kiizzadtunk. Egész nap dideregtünk az állandóan egy helyen állásban és ülésben. (A kíséretemben lévő Garád Róbert hadnagy egyszerre csak megjelent messziről hozott fenyőgallyakkal, és azokat a hóra téve felszólított, hogy azokra feküdjek rá, nehogy megfázzak a puszta havon. Lehet ezt valaha is elfelejteni?[1])

Járőreink felderítése alapján, valamint az elérendő cél fekvése miatt elhatároztuk, hogy az előttünk levő ellenséges csoportot északról fogjuk megkerülni, és úgy a koronauradalmi erdők nyugati szegélyéhez, Tinnye és Perbál sávjában előretörni.

A nappali szórványos, könnyű fegyverek tüzén kívül lényegesebb esemény nem történt. Az ellenség lekötésére utóvédként kisebb erő visszahagyásával a teljes sötétséget be sem várva, az arcvonallal párhuzamosan megindultunk, nem kipihenten, teljesen elcsigázva, de abban a reménybeli, hogy hajnalra elérve végcélunkat, az ígért betörő hadosztály végre kiszív bennünket.

Bukdácsolva meneteltünk a hol olvadó, hol megfagyott hóban, hol egy simább részen, hol hirtelen mély gödörbe süppedve, úttalan úton, egyenesen előre a megadott sávban. Állandóan figyelve most már a nyugati arcvonalat! Állandóan figyelve a felröppenő, megváltó kettős zöld világító lövedékeket. Láttunk is zöld világító jelzéseket, sőt nagyon is sokat. Erős tüzelést is hallottunk az első vonalból, de nem észleltük, nem hallottuk annak felénk való közeledését. Már át is léptük a Perbáltól keletre húzódó mély vizes árkot, de a beígért magyar hadosztály betörése csak nem következett be. Már virradni kezdett. A kitörő csoport harcalakzatban ugyan, de szerteszéledt a terepen.

Ekkor már láttuk, hogy hadosztályunk betörése nem sikerült. Éjjel az első vonalban még hallható, erős harci zaj most már nem volt hallható. És bizony hiába figyeltünk, néztünk, semminemű betörési kísérletet nem tudtunk megfigyelni. Ha pedig teljesen megvirrad, már semmit sem remélhetünk.

[1] A zárójeles részt Billnitzer utólag szúrta be a szövegbe.

Hozzám jött ekkor a német lovashadosztály egy tisztje a következő javaslattal: mivel saját hadosztályunk betörése most már megállapíthatóan nem sikerült; a német hadosztálytörzs (néhány ember) a parancsnokkal együtt arra az elhatározásra jutottak, hogy elszakadnak nemcsak az ellenségtől, de a saját csapataiktól is. A helyzetet itt már megmenteni nem lehet. Erre képtelenek. Csapataikkal; tehát nagyobb erővel innen az ellenség háta mögül kiszivárogni lehetetlen. De a kis törzsükkel igen. Felszólít engemet, hogy én is tartsak velük. Feltettem a határozott kérdést, hogy: „A csapataikat tehát itt hagyják?" A válasz az volt, hogy: „Igen." Mert azokat megmenteni már nem tudják; de önmagukat még igen. Én viszont kötelességemnek tartottam, hogy osztozzak azok sorsával; akikkel kitörtem. Kijelentettem tehát, hogy én még maradok. Ezzel a német törzs elvált tőlem.

Közben erősen kivirradt, nappallá vált. A körülöttem laza alakzatban álló magyar és német egységekkel tovább törtetve, egyszerre erős orosz zárótűzbe kerültünk. Elöl igyekeztek bennünket lereteszelni, ugyanakkor orosz egységek oldalról és hátulról támadtak. Látva a teljes körülzárást, és tudatában annak, hogy lőszer hiányában is, de egyébként is a további harc kilátástalan, a harc beszüntetését rendeltem el.

Az embereink lefegyverzése után a felém közeledő két orosz altiszt felszólított, hogy a kezemben lévő pisztolyt dobjam el.[1] Utána hozzám léptek, és amikor megtudták, hogy tábornok került fogságukba, örültek. Mindketten

[1] Billnitzer későbbi visszaemlékezésében ezt a jelenetet azzal a félmondattal egészítette ki, hogy „amúgy sem volt már benne töltény". Ugyanakkor Schirilla György, Billnitzer későbbi védőügyvédje, 2002-es interjújában némileg másképp emlékezett vissza erre a szituációra: „Billnitzer vezette a kitörési kísérletet. Ennek sikertelensége után öngyilkos akart lenni, de adjutánsa korábban kivette a revolveréből a golyót." Korsós 2002. Billnitzer fogságba eséséről szovjet oldalról is van forrás. A Mokrouszov ezredes (32. dunai lövészezred) által 1945. február 20-án felterjesztett kitüntetési javaslat szerint Dmitrij Besencev sorkatona és Alekszej Gyenyiszkin törzsőrmester, az aknavetőszázad katonái a Vörös Zászló érdemrendre méltóak, mert „1945. február 12–14 között, amikor a bekerített ellenséges erők Budapesttől északnyugati irányban jelentős tűzerővel megkíséreltek áttörni, a Buda felől előretörő 50 főt Besencev sorkatona és három másik vöröskatona géppisztollyal és kézigránátokkal feltartóztatta. Tinnye falutól délre 30 ellenséget megsemmisítettek, 18 főt foglyul ejtettek, köztük egy vezérőrnagyot, aki mindaddig tüzelt a pisztolyával, amíg Besencev ki nem verte a fegyvert a kezéből. A tábornok Buda városparancsnoka *(komendant)* volt." (A kitüntetési felterjesztési iratok a szerző birtokában.) Nyilvánvaló, hogy a kitüntetési felterjesztés szövege ebből a szempontból téves, Budapest városparancsnoka ugyanis Csipkés Ernő ezredes volt, és ő nem vett részt a kitörésben. Továbbá az sem valószínű, hogy Billnitzer pisztolyával a szovjetekre tüzelt volna – aki ugyanis ellenállásnak bármilyen jelét adta, azt általában a helyszínen megsemmisítették. Akárhogy történt is, érdekes, hogy erre a szituációra hárman háromféleképpen emlékeztek.

a legközelebbi hadosztály-parancsnokságra, Perbálra kísértek. Ezzel kezdetét vette a három és félévi orosz hadifogságom.

Amikor tehát Perbálnál hadifogságba estem, és az ott működő orosz hadosztály-parancsnoksághoz kerültem, itteni rövid kihallgatásom után, látván kimerültségemet, szódavizes vodkával kínált meg a hadosztályparancsnok. Azonnal felfrissültem. Majd utána kávéval és süteménnyel kínálták. Kissé rendbe kapva magamat, az elöljáró orosz hadtestparancsnoksághoz szállították, ahol a hadtestparancsnok azt kérdezte tőlem, hogy miért akartunk épp itt Perbál és Tinnye között áttörni. Az igazságnak megfelelően közöltem, mert a fővezérségtől azt a tájékoztatást kaptuk, hogy itt román csapatok vannak, és azok könnyebben lesznek áttörhetőek, mint az oroszok. Ezen nevettek, de az volt a benyomásom, hogy hízelgő volt rájuk ez a véleményünk. Ezek után több napi menetben Bajára kerültünk.

WILHELM SCHÖNING ÉS TÁRSAI

Georg-Wilhelm Schöning[1] 1908. június 8-án született a kelet-poroszországi Gumbinnenben (ma: Guszev, Kalinyingrádi terület, Oroszország). A 23. gyalogezred kötelékében több tartalékos gyakorlat teljesítése után 1937-ben tartalékos hadnagyi kinevezést kapott. 1939-ben a mozgósítás során először ide hívták be, majd novemberben áthelyezték a 244. gyalogezred 10. (nehézfegyver) századához. Századparancsnokként részt vett a francia és a jugoszláviai hadjáratban, majd a Szovjetunió elleni hadműveletekben. 1943. október 1-jén nevezték ki őrnagynak és a „Feldherrnhalle" páncélgránátos-hadosztály I. lövészezrede zászlóaljparancsnokának. 1944. július 26-án Danzigba vezényelték, az éppen felállítás alatt álló 110. páncélosdandár parancsnokának. A seregtest felállítása még nem fejeződött be, amikor 1944 augusztusában Magyarországra, Örkénytáborba szállították. Itt érkezett be a felszerelés nagy része. Egységét 1944 októberében a 13. páncéloshadosztályba tagolták be, itt a 66. páncélgránátos-ezred parancsnokságát kapta meg. Részt vett a debreceni páncélos csatában, a Budapestig tartó visszavonulásban, majd a város védelmében. Háborús beosztásai rendkívülinek mondhatók annak fényében, hogy „csak" tartalékos tisztként szolgált, és arra utalnak, hogy Schöning született parancsnoki tehetség volt.

[1] Részletesebb életrajzát lásd Ungváry 2019, 202–211.

Schöning a szászországi Bad Elsterben, egy hadikórházban élte meg a háború végét, először amerikai, majd szovjet fogságba esett, ám utóbbiból sebesülése miatt 1945. október 10-én elbocsátották. Ezt követően bírósági ülnökként dolgozott, illetve Bochumban a Munkaadók Egyesületének volt a jogtanácsosa. Családja szerint a háborúból teljesen megváltozott, megkeseredett emberként tért vissza. Az események erősen foglalkoztatták, a kitörésnél hordott ruháját és tárgyait haláláig megőrizte. Bajtársaival élénk levelezést folytatott, részt vett egysége történetének megírásában. 1987. november 2-án hunyt el Bochumban.

Wilhelm Schöning 1944. február 7-én a frissen adományozott Lovagkeresztjével (a képen ideiglenesen egy II. osztályú Vaskeresztet visel)

Az alábbi kéziratot 1964-ben fejezte be. A szöveg kapcsán több előzetes megjegyzés is kívánkozik. Az első Schöning motivációja. Írása ugyanis sokkal inkább egyfajta hadinaplópótléknak mondható, mint személyes memoárnak – saját magáról csak a legkevesebb információt osztja meg az olvasóval. Mindez abból az intenciójából adódhatott, hogy megemlékezzen bajtársairól: nekik kívánt egyfajta emlékművet állítani. Ezért érdemes részletesebben is megismerni azt az egységet, amelynek harcairól a továbbiakban szó lesz.

A 13. páncéloshadosztályhoz tartozó 66. páncélgránátos-ezred 1944 őszén új felállítású alakulat volt, mivel a hadosztály összes egysége megsemmisült Románia kiugrása után. Az újjászervezést részben a Romániából megmenekült, illetve a hátországban, a pótkeretnél tartózkodó legénységre támaszkodva, részben pedig más egységek beolvasztásával oldották meg. Így az I. zászlóalj például a 2110. páncélgránátos-zászlóalj beolvasztásával alakult meg. A 66/I. zászlóalj eredetileg öt, páncélgépkocsikkal felszerelt századból és egy ellátó-századból állt, a 66/II. zászlóaljat pedig teherautón szállított páncélgránátosok képviselték, szintén ötszázadnyi erővel. Mindezt ezredközvetlen önjáró gyalogsági ágyús század, lángszórós páncélkocsiszázad és utászszakasz egészítette ki. Gépesítettségének és nehézfegyverzetének köszönhetően az ezred rendkívüli ütőerővel bírt.

Schöning visszaemlékezése 1944 augusztusától indul, ebből most csak a bekerítés utáni eseményekre vonatkozó részeket közöljük.

[1944. december 24.] Délután előzetes hadosztályparancs az ezrednek a 8. SS-lovashadosztály Pécel–Maglód térségében történő leváltásáról, ezért a karácsonyi ünnepségek és az alkoholkiosztás elmarad. Éjjel leváltási parancs. Előőrsök kivonulnak. Ellenség helyzete ismeretlen. A 13. páncélos felderítőosztály (Severin[1] hadnagy) egy százada kivonásra kerül a Csepel-szigetre.

[1944. december 25.] Parancsnoki törzs kora reggel indul. A védővonalat átvesszük, anélkül hogy Frank[2] ezredparancsnoktól (16. SS-lovasezred) részletes eligazítást kapnánk. Saját felderítésem az ezred beérkezése előtt a következőket állapítja meg: csak balról vannak az állások megszállva (8. SS-lovashadosztály felderítőosztálya vagy nehézosztálya által), az állások maradékában részben elégtelenül felszerelt civil ruhás nyilasok vannak. Délben megtudjuk, hogy az oroszok piliscsabai áttörése miatt nyugatról bekerítettek minket. Ennek során a hadosztályvonat nagy része megsemmisül. Az ezredparancsnok számára ezzel a nyugaton harcoló 106. páncélosdandár parancsnoki posztjának korábban elrendelt átvétele lehetetlenné válik. A 66/II. zászlóalj átveszi Maglód déli szegélyénél az állásokat egy SS-egységtől. A lövészpáncélos-harccsoport és az ezred utászszakasza (gyalogsági ágyús járművek és drillingek[3]) beavatkozó tartalékként közvetlenül a bal szárny mögött kerülnek elhelyezésre. Ezredparancsnokság Pécelen. Jobbra csak laza kapcsolat van egy Ecsertől délre állomásozó SS-egységgel. Balra magyar csapatok, az ezredparancsnok saját felderítésével Isaszegen magyarokat talál. Alárendelésre került egy gyenge magyar utászszázad, legfeljebb szakasznyi erővel, egy kiválóan dolgozó magyar százados parancsnoksága alatt. Ez az egység a Dunán történő átkelésig az ezred kötelékében marad. Ellenséges tevékenység az ezred szakaszán csak tüzérségi és gránátvető-rajtaütésekből áll.

1 Heinz-Jürgen Severin (1923–?) tartalékos hadnagy, a kitörés során fogságba esett.
2 Elírás, a 16. SS-lovasezred parancsnoka a kérdéses időpontban a Wehrmachttól vezényelt Hans von Schack őrnagy volt. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 182–184.
3 Hármas iker 15 milliméteres géppuskákkal felszerelt lövészpáncélosok.

[1944. december 26.] Délután a hadosztály kiadja a parancsot a visszavonulásra és a belső védővonala azonnali megszállására. A védőszakasz Rákoskeresztúr és attól délre. Az ellenségtől történő elszakadás a világító havas éjszakában veszteség és nehézségek nélkül történik. Az ezredparancsnokság által megerősített utászcsoport (a 4. utászzászlóaljtól, Wilde főhadnagy[1]) Maglód és Rákoskeresztúr között felrobbantja a hidakat. Az új szakaszon bevetésre kerültek Újmajortól jobbra, egy hevenyészett védőállásban magyar részek. Balra Rákoskeresztúron keresztül a Kőbánya–Pécel vasútvonalig a 66/II. zászlóalj, harcálláspontja Rákoskeresztúr nyugati részén van. Ezredparancsnokság és a lövészpáncélos-beavatkozócsoport a jobb szárny mögött. Jobbra a 22. SS-lovashadosztály Pestszentlőrinc és Soroksár között tartja az állásokat. A 22. hadosztály parancsnoksága a Budapest–Üllő úton, Pestszentlőrincen van. A 13. páncéloshadosztály parancsnoksága Rákosszentmihályra települ.

[1944. december 27–29.] A 66/II. zászlóalj vonalán a heves orosz támadásokat, ha jelentős veszteségek mellett is, de visszaverjük. A jobb oldalon folyamatos betörések, amelyeket a lövészpáncélos-harccsoport és a kiválóan küzdő ezredközvetlen utászszakasz minden egyes alkalommal felszámol. Az ellentámadásoknál állandóan magyarok állnak át. A teljes magyar védővonal bizonytalansági tényező. Schonert[2] hadnagy december 29-én egyedül göngyölít fel egy magyarok által elhagyott és oroszok által megszállt lövészárkot, és nagyobb mennyiségű géppuskát és páncéltörő fegyvert zsákmányol. A lövészpáncélos-harccsoport többszöri bevetések során súlyos betöréseket számol fel a jobb szomszédnál és Újmajor térségében.

[1944. december 30.] A bal szomszédnál (magyarok) orosz áttörés a Pécel–Rákoskeresztúr–Kőbánya útszakaszon. Müller főhadnagy[3] (4. páncélosezred)

1 Feltehetően elírás, mert az egység 1944. december 15-ei állományjelentésében ilyen nevű tiszt nem szerepelt. Minden bizonnyal Willibald Witzani (1915–1988) főhadnagyról van szó. Witzani a zászlóaljparancsnok segédtisztje volt, az ostrom végén a kitörés során fogságba esett.
2 Wernert Schonert (1922–?) tartalékos hadnagy, a 66/6. század parancsnoka (korábban zászlóaljsegédtiszt), 1945. február 14-én Buda környékén esett hadifogságba, ahonnan 1949. március 30-án szabadult.
3 Kurt Müller (1919–?) főhadnagy, életrajzát lásd Ungváry 2019, 144–146.

közvetlen közelről több harckocsit kilő. Az ezredparancsnok személyesen fogja fel és vezeti vissza az állásokba a hátraözönlő magyarokat. Az ezredközvetlen utászszakasz önfeláldozó harca ellenére nem tartható tovább Rákoskeresztúr térségében a front, amelyet ezért a Kőbányai temetőig veszünk vissza, annál is inkább, mert a magyarok a jobb oldalon elhagyták az állásokat, és ezért jobb szárnyunk a levegőbe lóg.

[1944. december 31.] Ezredparancsnokság: téglagyár, Kőbányától keletre. A helyzet a teljes szakaszon rendkívül kritikus. Délelőtt a lövészpáncélos-harccsoport (Schirmler hadnagy[1]) felszámol egy betörést a jobb oldalon (22. SS-lovashadosztály). A 66/II. zászlóalj szakaszán az orosz az átláthatatlan elővárosi és kertes területen folyamatosan átszivárog. Balra a magyar szakasz lassan felbomlik. Nincs kapcsolatunk az ettől északra küzdő FHH egységeivel. Az orosz késő délután áttör a 100 méterrel az ezredparancsnokság előtt fekvő temetőn, és ettől északra tovább nyomul előre az ezred vonalának bal szárnyán. Enyhülést csak a sötétedéskor előrevont 66/10. század 15 centiméteres önjáró gyalogsági lövegei (Stolley[2] hadnagy), valamint az ezredközvetlen utászszakaszhoz, amelyek elfoglalják és tartják a temető szélét. Egész nap súlyos ellenséges tüzérségi tűz az egész szakaszon. Az este nyugodtabb. Ellenséges fényszórócsóvák közepette a mögöttünk fekvő városra Ju 52-es gépek utánpótlási tartályokat dobnak le. Éjjel Stolley hadnaggyal és Rubbel[3] főhadnaggyal (híradótiszt) szakítunk időt a frontvonal kellős közepén egy szilveszteri ünnepségre.

[1945. január 1.] Újólagos orosz támadás, erős tüzérségi támogatással. A 66/II. zászlóaljnak, amely hiábavalóan keres jobb oldalán összeköttetést, nehezére esik tartania a frontvonalát, de továbbra is megakadályoz minden áttörést. A zászlóalj nehézszázada (Lüttke hadnagy[4]), amely már csak néhány gépvon-

[1] Gustav Schirmler, életrajzi adatai ismeretlenek, csak annyit tudni róla, hogy túlélte a hadifogságot, és ezt követően a Bundewehr századosa lett.
[2] Stolley életrajzi adatai ismeretlenek.
[3] Heinz Rubbel (1916–?) a 66. páncélgránátos-ezred híradószakaszának parancsnoka, a kitörésnél még látták, egy hazatérő állítása szerint egy harmadik személy látta 1945 májusában egy hadifogolytáborban.
[4] Feltehetően Arno Lüdtke (1924–?) a kitörés után hadifogságba esett.

tatott, nehéz páncéltörő ágyúból áll, különösen kitünteti magát. A jobb szárny mögött előrevont erősítések csak lassan érkeznek be. A lövészpáncélos-harccsoportra ültetett ezredközvetlen beavatkozó részek támogatják őket. Egyik ellentámadásuk során parancsnokuk, Schirmler hadnagy gránátvető repesztől megsebesül, és további zúzódásokat szenved egy visszatolató lövészpáncélostól. Sumfleth[1] hadnagy veszi át a beavatkozócsoport vezetését. A bal szárnyat a gyalogosan bevetett ezredparancsnoksági törzs, az ezredközvetlen utászszakasz és a 66/10. századnak a parancsnokság téglagyári harcálláspontja mellől tüzelő nehézgyalogsági lövegei tartják. A bal szárnyon a 109. páncélosdandár (FHH) részei ellentámadásának kellene enyhülést hoznia. A parancsnok Jung[2] őrnagy azonban fejlövéstől találva elesik, éppen akkor, amikor harcálláspontom előtt magyarázom neki a helyzetet. Az emiatt késve induló ellentámadás nem érvényesül kellő mértékben, így a bal szárnyon a helyzet továbbra is veszélyes marad. A 22. SS-lovashadosztály időközben Kispestre vonult vissza. A 13. páncéloshadosztály jelzi, hogy a 22. SS-lovashadosztály teljes arcvonalszakasza is a 66. ezredhez kerül, mert az egész egységet Budára csoportosítanák át. Hasenbein[3] százados megkísérli felvenni a kapcsolatot a 22. SS-lovashadosztály parancsnokságával. A 66/II. zászlóalj által tartandó szakasz elviselhetetlenül hosszúvá vált. A járművek és a harcos létszám veszteségei folyamatosan nőnek. Ezért megparancsolom, hogy mindenkit küldjenek előre ez ellátóegységektől, aki nélkülözhető. A tüzérség már leadott a 66. ezred részére legénységet és parancsnokokat is. A 66/II. keretében a 13. páncélos-tüzérezredtől Wohlgemuth[4] hadnagy harcol kb. 25 emberrel. A századok ütközetlétszáma már csak kb. 40 fős. A híradás még mindig működik. A budapesti telefonvonalakat

[1] Günther Sumfleth (1922–1945) tartalékos hadnagy, Fritz Sauter 1952-ben adott nyilatkozata szerint a Keleti pályaudvarnál egy tűzrajtaütés során elesett.
[2] Erich-Friedrich Jung (1907–1945) 1944 őszétől alezredes és a „Feldherrnhalle" páncélgránátos-ezredének parancsnoka. Azonosítójegyének egy része a háború után Budán került elő.
[3] Erich Hasenbein (1916–1965 után) 1944 novemberétől 1945. február 9-ei sebesüléséig a 66/II. zászlóalj parancsnoka. 1945. január 20-án Német Aranykereszttel tüntették ki, a kitörés során fogságba esett. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 257–258.
[4] Kurt Wohlgemuth (1923–?) hadnagy, hadifogságba esett, további sorsa ismeretlen.

hasznosító Rubbel főhadnagy vezetése alatt az ezredközvetlen híradószakasz kiváló munkát végez. Immetsberger[1] főhadnagy vezetésével a javítórészleg önfeláldozó munkával a súlyos veszteségek dacára biztosítja az ezred járműveinek bevethetőségét. A javítórészleg január eleje óta a Duna jobb partján dolgozik. Sajnos nincsen kapcsolatunk a bekerítés óta az Immetsberger által berendezett nagy műhelyhez, amely Esztergomba települt. A Wichmann[2] főhadnagy vezette anyagi ellátás is működik, bár az élelmiszeradagok már csökkennek. A folyamatos harcok ugyan kimerítik a csapatot és a vezetést, de a harcfeladatokat a lehetőség szerint végrehajtják. Az ezredet folyamatosan a főcsapással szemben vetik be, és ezzel a teljes bal parton ő viszi a tűzoltó szerepét.

[1945. január 2.] Korán, súlyos tüzérségi előkészítés után – állítólag az orosz teljes tüzérhadosztályokat vet be – az ellenség jobb oldali szomszédunknál benyomja az arcvonalat. Balra a helyzet teljesen tisztázatlan. A saját állásokat az előrenyomuló ellenség miatt fel kell adni. Az ezredparancsnokság áthelyezése során (ami vagy a kispesti villamosremízbe vagy egy gyárudvarba történt) vállamon eltalál egy falról lepattanó tüzérségi repesz. Súlyos vállzúzódás.

A 66/I. a jobb oldali szomszéddal történt kapcsolatfelvétel után átveszi az SS frontszakaszainak egy részét. Továbbra is nagy lukak maradnak az arcvonalon. A hadosztály-parancsnokság emlékeim szerint most már a Városházán, az Erzsébet és a Lánchíd között található.

[1945. január 3.] Az ezredparancsnokság a kispesti távbeszélőhivatalban van. A Waffen-SS Bartsch[3] nevű Sturmbannführere jelentkezik a 8. vagy 22. SS-lovashadosztály egy zászlóaljával. Rubbel biztosítja a teljes frontszakaszon és hátrafelé a távbeszélő összeköttetést. Napközben erős ellenséges tűztevékenység mellett viszonylagos nyugalom. Az ellenség nem nyomul annyira erőteljesen ránk, miután a védőállás, különösen a jobb szárnyon, már a nagyvárosi házak közt húzódik.

[1] Otto Immetsberger (1910–?) elektrotechnikus, tartalékos főhadnagy. 1945. február 17-én Esztergom térségében esett szovjet fogságba, 1949. január 19-én került haza.

[2] Heinz Wichmann (1917–?) az ellátószázad parancsnoka, az ostrom végén eltűnt.

[3] Kurt Bartsch (1910–?) a kérdéses időben az 53. SS-lovasezred parancsnoka volt. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 55–57.

[1945. január 4.] Mint előző nap is, az orosz előretöréseket elhárítjuk. Súlyos ellenséges tűzcsapások. Este megbeszélés a magyar Baumann[1] tábornokkal, aki a pesti oldalon vezeti a honvéd csapatokat (vezérkari főnöke egy németül jól beszélő őrnagy,[2] filozófus fej).

[1945. január 5.] Este a hadosztály a 13. felderítőosztály parancsnokságára rendel azzal az utasítással, hogy a már frontvonalba került ügetőpályát vissza kell foglalni annak érdekében, hogy ott repülők vagy vitorlázó repülőgépek leszállhassanak. Kora reggeli személyes szemrevételezésem megállapította, hogy az orosz gyakorlatilag a tér keleti szegélyéig már előrenyomult, a terepet a megszállt háztömbökből teljesen belátja, és gyalogsági fegyvereivel tűz alatt tudja tartani. Készenléti állásra csak a tér másik oldalának házai mögött van lehetőség. A támadási terv megbeszélése reggel 6-kor történik az ezredparancsnokságon. Pabst[3] (13. felderítőosztály) Kucklick[4] (13. tüzérezred) a rendelkezésére álló 2000 ágyúlőszerből 800-at felszabadít. A támadást értelmetlennek minősítem, mert a reptér keleti oldalát el tudjuk érni ugyan, de a reptér használatbavételéhez szükséges lenne a bal és jobb oldali átkarolás megszüntetése, illetve a bal szárnyon a front jóval előbbre helyezése is, ami ebben a helyzetben biztos nem lehetséges. Feldúlt összeszólalkozás. Schmidhuber tábornok a parancsnak megfelelően akar cselekedni, és ragaszkodik a végrehajtásához, hasonlóan mint Ekesparre[5] alezredes (I.a.). Támadási terv: jobbra a 66/II. egy beosztott magyar Skoda[6] harckocsiszázaddal, balra a 13. páncélos-felderítőosztály. A 66/II. zászlóalj felvonulása után, amelynek saját

[1] Baumann István (1894–1966) vezérőrnagy, 1944. december 15-étől a 12. gyaloghadosztály parancsnoka, 1947. október 1-jén Csernyigovban a megszálló erőknél elkövetett háborús bűncselekmények miatt 20 év kényszermunkára ítélték, 1956-ban szabadult.

[2] Irmay (1956 után Irmay-Gessin) Ferenc (1914–?), a hadosztály vezérkari főnöke valójában vezérkari százados volt.

[3] Gerhard Pabst (1912–?) A 13. felderítőosztály parancsnoka, utoljára 1945. február 13-án látták Solymártól két kilométerre északra. Lásd Ernst Schweitzer visszaemlékezését a 329. oldalon.

[4] Friedrich Kucklick (1909–1945). Az SA tagja, eredetileg tiszthelyettes, 1938-tól tartalékos tiszt. 1944-től alezredesi rendfokozatban a 13. tüzérezred parancsnoka. Utoljára 1945. február 12-én éjfél előtt látták Solymár előtt az erdőben, ekkor jobb felső combján géppisztolylövéstől sebesült volt, meg nem erősített vallomások szerint ezt követően öngyilkos lett.

[5] Arthur Carl Johann von Ekesparre, lásd a 134. oldalon az 1. lábjegyzetet.

[6] Téves meghatározás. Valójában a 10. rohamtüzérosztály Zrínyi-rohamlövegeiről van szó.

korábbi arcvonalszakaszát mindenféle rendes felváltás nélkül kell elhagynia, a támadás 8 óra 30 perckor kezdődik. Szűk egy óra alatt az egész összeomlik az orosz tűzorkánban. A 13. páncélos-felderítőosztály alig tud előrenyomulni, a 66/II. az igen vitézül támadó magyar harckocsikkal eléri a túloldalt, amit azonban nem lehet megtartani. Este hézagos védelmi vonal az ügetőpályán keresztül, a védőállás a tribünök és az istállók. Az orosz helyenként átszivárog. Támadásait azonban mind visszaverjük. Schonert hadnagy egy átgördülő szovjet harckocsit elintéz páncélököllel. Balra Hasenbein századosnak a zászlóalj-parancsnokságon kell védekeznie egy orosz rohamcsoporttal szemben. Ezredparancsnokság a kenyérgyárban van. Este mintegy 25 katona és tiszthelyettes érkezik be az ezredparancsnokságra, akiket a harcoló részekbe olvasztunk be, köztük két szakaszvezető, akikből az egyik különösen kitünteti magát később is, a nyugati oldalon (Ruffer szakaszvezető?).

[1945. január 6.] Az ezredparancsnokságot folyamatos orosz támadások ellenére tartani tudjuk. A jobb oldalon tisztázatlan helyzet, és folyamatos lövöldözés. Kapcsolat balra a 13. felderítőosztályhoz megvan.

[1945. január 7.] Ezredparancsnokság: kenyérgyár. A 66/10. század ezekben a napokban leadásra kerül a nyugati oldalra. Ugyanez történik a 13. felderítőosztály járműveivel (Severin hadnagy beszámolója). A 13. tüzérezred egy századnyi erővel Budán lesz bevetve.

[1945. január 8.] Hajnalban északra átveszünk egy jóval balra és északra fekvő szakaszt. Eközben leváltjuk a 93/I. zászlóaljat (Soldner[1] százados) a 66/II. zászlóaljjal. Napközben súlyos orosz támadások. A saját állásokat először vissza kell venni, egészen a Hungária [kör]úttól keletre húzódó vasútvonalig, ám az állásokat újra el tudtuk foglalni annak köszönhetően, hogy a 66/II. zászlóalj egy visszamaradt tizedese az ellenséget órákon át megtévesztette és egyedül védett egy uralkodó háztömböt. A tizedes (a nevére sajnos nem emlékszem) később megkapja a Lovagkeresztet.

[1] Gustav Soldner életrajzát lásd Ungváry 2019, 212–214.

[1945. január 9.] Az orosz áttör a vasúti töltésen. Saját vonal a Hungária [kör]út és attól balra és jobbra hátrább. Páncéltörőágyú-párbajok és kemény utcai, valamint helységharcok kezdődnek. Lüttke hadnagy a 66/II. zászlóalj páncéltörőszakaszával kiválóan teljesített. Mesterlövészrajok alakulnak. A civilek útzárakat építenek. Az ezredparancsnokság először a Keleti pályaudvartól egy kilométerre északra található, egy villamosremízben. Emlékeim szerint jobbra a Dörner-féle[1] rendőrezred részei. Balra az FHH páncélgránátos-ezred egy utászzászlóaljjal, amely a Városligetben harcol.[2] A 93. ezred parancsnoksága rögtön a bal sávhatár mellett. A 93. ezred maradványait betagolják a 66. ezredbe. A 93. ezred csak a vezetési törzsből és a parancsnokból áll. Ezekben a napokban a teljes keleti hídfő Dörner ezredes parancsnoksága alá lép (Dörner-harccsoport).[3] Harcálláspont: Metropol Szálló, majd január 17-éig a Városháza. Ott egyúttal a hadosztály-parancsnokság is található.

[1945. január 10–13.] Útszakaszról útszakaszra kell feladni a területet egy olyan ellenséggel szemben, amely egyébként a föld alatti csatornahálózatról nyilvánvalóan pontos térképekkel vagy vázlatokkal rendelkezik. A legnehezebb harci helyzet dacára az ezred szakaszán fennmarad az összetartás. A legnagyobb fizikai és lelki feszültségek ellenére minden a lehető legnagyobb rendben zajlik. A bevetési szellem párját ritkító. Ezredparancsnokság a Keleti pályaudvar egyik épületébe, majd a Royal Szállóba települ. A harcálláspontok kiválasztását az optikailag átláthatatlan védővonalban elsősorban híradástechnikai szempontok határozzák meg. Rubbel főhadnagy továbbra is kiváló. Sumfleth hadnagy a lövészpáncélos-csoport temető melletti bevetése során, az áttörő ellenséggel szembeni harcban géppisztolysorozattól találva elesik.

[1945. január 14–17.] A keleti hídfő tovább szűkül. Ezredparancsnokság: a Városháza pincéje, közel a Ferenc József [ma: Szabadság] hídhoz. Az ezred a 22. SS-hadosztály és a 4. páncélos-utászezred részeivel tartja a jobb oldali

[1] Helmut Dörner (1909–?) életrajzát lásd Ungváry 2019, 74–78.
[2] Schöning kézzel itt kérdőjeleket szúrt a szövegbe.
[3] Schöning beszúrt megjegyzése: „Ebben nem vagyok teljesen biztos."

hídfőszakaszt a Rákóczi úttól a Ferenc József hídig. Balra a 13. felderítőosztály. Súlyos, elkeseredett utcai harcok. A harcálláspontokat és állásokat részben csak áttört pincéken keresztül lehet elérni. A 22. SS-lovashadosztály népi németekből álló, hiányosan kiképzett részei nem teljesen megbízhatók. Január 15-én 11 órakor megállapítom, hogy a Ferenc József híd feljáratánál a délre néző gyalogsági lövegállásban a fegyverzet mellől a legénység hiányzik. A hidat ugyanazon a reggel, nyilvánvalóan téves helyzetjelentés miatt, a hadtest utászai a nyugati oldalról robbantják. Különösen kemény harcok zajlanak a Kálvin téren, ahol ég a református templom és egy áruház. Ugyanúgy súlyos a helyzet a Duna-part melletti Vásárcsarnoknál, ahol Moos[1] százados az utászzászlóalj maradékával harcol. A Kálvin téren Wohlgemuth hadnagy 10-15 emberével egy házba szorul. A Duna-parton a Vásárcsarnok felé beszivárgó ellenséggel a Ferenc József híd melletti házakról a mesterlövészek hatásos tűzharcot folytatnak. Sikerül az ezred teljes védvonalát a végső erőfeszítésekkel tartani. Az ellátórészek – az ezred ellátószázadával együtt – már a nyugati oldalon, a Zeiss-gyár[2] mellett vannak. Onnan szintén érkeznek hírek nehéz harcokról, amelyben a 66/II. zászlóalj nehézfegyverszázada is részt vesz. Az ezredhez beosztanak egy nyugati oldalról tüzelő tüzérosztályt Baku[3] százados parancsnoksága alatt. Estére a Wohlgemuth-csoport felmentését tervezzük lövészpáncélosok segítségével. Bár január 17-én este a hadosztály-parancsnokságon történt előzetes megbeszélésen parancsot kapunk a kiürítésre, Hasenbein százados vezetésével megindítjuk a Wohlgemuth-akciót. A Wohlgemuth-csoport azonban minden erőfeszítésünk dacára sem tud kiszabadulni, és hadifogságba esik. Az éjjeli elszakadási és kiürítési mozgások a harcoló csapatok vonatkozásában teljes rendben zajlanak le. Néhány alárendelt magyar egység azonban

[1] Ludwig Moos (1913–?) tartalékos százados, a 4. páncélos-utászzászlóalj parancsnoka, túlélők szerint a kitörés során a Vérmezőn tüzérségi telitalálattól elesett.

[2] Minden bizonnyal a Magyar Optikai Művekről van szó, ami a Csörsz utcában működött. (1997-ben elbontották, ma a MOM Park bevásárlóközpont van a helyén.)

[3] Feltehetően Bakó Barnabás (1907–1988) százados, a 24. rohamtüzérosztály parancsnoka.

felbomlik, és nem jönnek velünk. Az általam egy kötözőhelyen fellelt tisztek közül többen álcázásként viseltek kötéseket, és nem voltak hajlandók arra, hogy hassanak a velük lévő katonákra.

[1945. január 18.] Reggel 6 és 7 óra között az utolsó harcos részének átvonulása után a 66/II. zászlóalj és az ezred vezetési törzse átmegy az Erzsébet hídon, amelyet az utána nyomuló ellenség a Kossuth Lajos utcából már tűz alá vesz, és amelynek útszakaszát tüzérségi lövegek és repülőbombák több helyütt átszakították. Közvetlenül ez után, reggel hét óra körül az ezredparancsnok lövészpáncélosa utolsó járműként átérkezik, majd az Erzsébet hidat a hadtest utászai felrobbantják. A bal szárnyról a megmaradt harckocsik nagy nehezen a nyugati oldalra vezető utolsó hídon, a Lánchídon jutnak át, ennek felrobbantása csak este történik meg. Még a nap folyamán az ezredparancsnok felderítőket küld ki a hadtest által tervezett és már január 17-én az alárendelt parancsnokokkal is tudatott kitörési terv tisztázása érdekében. A tervek szerint az összes megmaradt páncélozott résznek összefogva, a 66. páncélgránátos-ezred parancsnoksága alatt, a budaörsi reptér irányába kell kitörnie, és a vele szemben támadó erők ellenében utat kell nyitnia annak érdekében, hogy először a sebesültek tehergépkocsikon elszállíthatóak legyenek. Ezt követően kellene követnie őket a harcoló csapatnak a szabaddá vált úton. A nehéz helyzet ellenére még mindig megvalósítható terv által nyert remény hamar elszáll, amikor megtudjuk, hogy a legfelsőbb helyen nem engedélyezték a kitörést, és Budapestet a legutolsó emberig tartani kell. A Dunán átvezetett erőket beolvasztják a nyugati védőszakasz egységeibe. A 13. páncéloshadosztály már nem vesz részt önálló arcvonallal a harcvezetésben. Jobbra az északi oldalon a Margit hídtól a Széna térig és az előtt a 22. SS-lovashadosztály véd Zehender SS-altábornagy[1] vezetése alatt. Mellette egy hadtestközvetlen utászzászlóalj roncsai Haller[2] százados vezetése alatt (ennek parancsnoksága a Vérmező északi sarkán

[1] August Zehender (1903–1945) SS-Oberführer, életrajzát lásd Ungváry 2019, 226–231.

[2] Pontosabban Helmut Halle (1915–?) a 127/I. hadseregközvetlen utászzászlóalj parancsnoka, a kitörés során eltűnt, életrajzát lásd *https://www.kitoresnapja.hu/eletrajzok/helmut-halle*.

van), és valószínűleg a Kündiger-harccsoport páncélvadászosztályának[1] maradványai. A széles középső frontszakaszt délnyugat és nyugat felé a Városmajor–Orbán-hegy–Keleti-Márton-hegy–Keleti-Sas-hegy vonalában a 8. SS-lovashadosztály tartja (Rumohr vezérőrnagy). Itt, leginkább a jobb szárnyon, magyar erők is vannak (emlékeim szerint Baumann és Billnitzer tábornokok, mindkettén személy szerint bátor katonák). A magyar erők között, egyfajta váztartóként, nagyrészt a 66. gyalogezred erői vannak beosztva. A jobb arcvonalszakasz határán Sommer[2] hadnagy a 4. páncélos-utászezred 1. századával a Széna téren egy postaépületet tart. A Vérmező előtt a 13. páncélos-felderítőosztály van bevetve, jobbra Schmiess[3] hadnagy, balra Severin hadnagy. Pabst harcálláspontja először a Gömbös Gyula [korábban és ma: Alkotás] utca közepén, majd a krisztinavárosi templom mellett a Déli pályaudvar és az Alagút között. Mellette a lövészpáncélos-csoport (Rautmann[4] hadnagy) és a 66/I. zászlóalj maradéka a Kék Golyó utcában, itt egy szakasz páncélos a 4. ezredtől vagy az FHH páncélososztályától (Gleissen főhadnagy), mögötte a 4. páncélosezred maradéka (Mittasch[5] százados) és a 66/10. század (Stolley hadnagy). A Sas-hegy és a Márton-hegy lejtőin a 8. SS-lovashadosztály ezredei. A „Feldherrnhalle" páncélgránátos-hadosztály (Wolff alezredes) és 109. páncélosdandár (Grün[6] őrnagy majd Simonsen[7] százados?) által tartott déli szakaszon, amely egészen a Déli vasúti híd magasságában a Dunáig húzódik, a 4. utászzászlóalj részei is bevetésre kerülnek (Moos százados). A 66/II. zászlóalj Hasenbein százados alatt az FHH alárendeltségébe kerül. A déli szakaszon emlékeim szerint még Kündiger alezredes egy harccsoportja is működött. Hadosztály-parancsnokság

[1] Az alegység nem azonosítható. A 271. népi gránátoshadosztály páncélvadászszázada nem került a gyűrűbe. Herbert Kündiger életrajzához lásd Ungváry 2019, 126–129.
[2] Wilhelm Sommer (1919–?), utoljára 1945 folyamán egy szovjet hadifogolytáborban látták.
[3] Werner Schmiess (1915–?) A 13. páncélos-felderítőosztály 3. századának parancsnoka, tartalékos hadnagy. A kitörés során megsebesült, további sorsa ismeretlen.
[4] Bodo Rautmann (1923–?) A 66/I. páncélgránátos-zászlóalj parancsnoka, 1945. február 13-án fogságba esett, 1949-ben tért haza, 1955 után a Bundeswehr tisztje volt.
[5] Mittaschra lásd a 80. oldalon.
[6] Otto Grün (1902–?) a kitörés során eltűnt. Zsoldkönyvét egy Manherz nevű, Pilisvörösvárról kitelepített személy juttatta el Németországba.
[7] Harro Simonsen személyéről több információval nem rendelkezünk.

először a Gellért-hegyen, majd a Várhegyen, végül egy nyilvános épületben (posta?) az Alagúttól északra van. A 66. ezred parancsnoksága először az Ugocsa utca melletti Zeiss-gyárban, a 8. SS-lovashadosztály parancsnoksága mellett. Az ezredparancsnoksághoz közvetlenül beosztva utászszakasz és a 66/10. század (Stolley), továbbá 3 lövészpáncélos (Sand[1] hadnagy) mint beavatkozó tartalék. A tüzérséget a nyugati oldalon két csoportra vonták össze, amelyről az egyik korábbi, északibb bevetése után most a Vérmezőn áll (Bönsch[2] alezredes) míg az erősebb, délnyugati csoport (Klein[3] százados) az Erzsébet híd mellett az Árok utcától [a mai Krisztina körút utolsó, Kereszt utca és Döbrentei tér közötti szakasza] délre állomásozik. Január 19-étől a kitörés napjáig nem lehetséges már számomra az események pontos, kronologikus rögzítése, mert a szakadatlan fizikai, szellemi és lelki túlterhelés az egyébként pontosan egymásra épülő eseményeket összekavarta. A további beszámoló ezért csak akkor tartalmaz adatokat, ha azok abszolút biztosak.

[1945. január 19-étől] Az aznaptól folytatott folyamatos orosz támadások súlypontja – miután korábban a fő nyomás az északi szakaszra nehezedett, és ott az arcvonal eléggé visszanyomódott a tulajdonképpeni városi területekre – átkerül a középső arcvonalszakaszra. Az eleinte sikeres védekezés dacára a 8. SS-lovashadosztály ezredeit folyamatosan visszanyomják a Márton-hegyről és a Sas-hegyről. Újra és újra be kell avatkoznia a 66. ezred bevetési tartalékainak ellenlökésekkel. Ennek folyamán az utászszakasz remekül beválik, miközben emeleteket és háztömböket kell visszafoglalni. Ugyanígy a páncélososztály két rohamlövege, amelyek újra és újra előre mennek, dacára annak, hogy az emeletekről veszélyeztetik őket, és kilövöldözik az oroszokat a házakból. A déli szakaszon bevetett 66/II. zászlóaljat ugyan többet támadják, mint az itteni arcvonal más részeit, de a vonalát tartani tudja. Január 29-ére a 8. SS-lovashadosztály

[1] Theodor Sand (1922-?) tartalékos hadnagy, a 4. páncélos-utászzászlóalj 2. századának parancsnoka.
[2] Személyére lásd a Helmut Wolff-fal készült interjút a 153. oldalon
[3] Erich Klein (1919–2019) százados, a „Feldherrnhalle" Hummel önjáró lövegekkel felszerelt osztályának parancsnoka. 1945. január végén súlyosan sebesült, 1949-ben a Szovjetunióban koncepciós perben elítélték, 1953-ban szabadult. Ezt követően a Raab-Karcher cégnél dolgozott.

vonalát annyira benyomják, hogy tőle balra és jobbra a magyar egységek állandóan átállnak, és emiatt a 66. páncélgránátos-ezred maradéka is az első vonalba kerül. Aznap az ezredparancsnokságot a Zeiss-gyárból, ahol a termelés addig szünet nélkül folyt, a Kis-Gellért-hegy vasúti alagútjába, majd még aznap a Várhegyre rendelik, mivel időközben Rumohr harcálláspontja is oda került. Január 21-én, pontosabban a 22-ére virradó éjjelén a hadosztályparancsnok a harcálláspontján átadja nekem az ezredparancsnoki kinevezést, 1944. december 1-jétől, visszamenőleges hatállyal alezredessé léptet elő, és közli a Tölgyfalomb adományozását [a Vaskereszt Lovagkeresztjéhez], amelyet ő és az ezredparancsnok is megkapott.[1]

Az éjjel-nappal folyó kíméletlen helységharcok, a számunkra teljesen szokatlan, esténként ijesztő bevetések az ellenségnek nem okoznak különösebb kárt, legalábbis a 66/I. zászlóalj és a 13. felderítőosztály arcvonalán. A Vérmezőtől nyugatra lévő állásokat tartani tudjuk, és eközben a 66/I. zászlóalj és a Rautmann-féle lövészpáncélos-csoport kb. január 24-étől a kitörésig gyakorlatilag ugyanabban az állásban marad, annak ellenére, hogy itt az ellenség részben lángszórós harckocsikat is bevet. Csak a bal szárnyat kell visszavonni a Gömbös utca mögé.

A harcot egyre súlyosabb lőszerhiány és teljesen elégtelen ellátás mellett kell folytatni. A Ju 52-esek által ledobott lőszer- és ellátótartályok nagyrészt az ellenségnél hullottak le, vagy a lakosság felnyitotta őket. Célszerű elosztás nem történt, mindenki elvette, ami tetszett neki, anélkül, hogy jelentette vagy továbbadta volna.

Napközben az idővel egyre sűrűbben előforduló orosz csatarepülők ellenőrizték az utcákat, így szinte egyáltalán nem lehetett mozogni. Ez elsősorban a tüzérségi állásokat érintette, amelyek a lőszerhiány miatt amúgy is hamar cselekvésképtelenné váltak.

[1] A tölgyfalombok távirati úton kerültek adományozásra. Mivel viselhető kitüntetés nem állt rendelkezésre, Schöning egy beosztottja alumíniumkanálból készített számára egy ideiglenes tölgyfalombot. Schöning a haláláig ezt tartotta meg, és nem szerzett be hivatalos példányt.

Február első napjaiban Baumann és Billnitzer tábornokok egy kitörési kísérletet terveztek a Sváb-hegy felé, éspedig kizárólag magyar csapatokkal. Mindkét úr kívánságára a megbeszéléseken tanácsadóként vettem részt, és a jó szándékú, ám a rendelkezésre álló katonai erőkkel teljesen kivitelezhetetlen akciótól eltanácsoltam az érintetteket. Ennek során nyíltan rámutattam a bevetésre tervezett csapattestek megbízhatatlanságára. A támadást a hadtest a magyar urak erősködésére – akik ezzel megbízhatóságukat kívánták bizonyítani – engedélyezte. Ez egész a tőlünk jobbra fekvő Városmajoron át kezdődött meg a mi tűztámogatásunkkal, de egyáltalán nem tudott kifejlődni. A bevetett erők egy része azonnal átfutott az oroszokhoz. Ezt egy magyar zászlóalj[1] egy alezredes vezetése alatt a 66. ezred jobb szárnyán szintén megtette. Nehéz volt betömni a 13. felderítőosztály és a 66. ezred között keletkezett rést.

Február első napjaiban a Wehrmacht-jelentések és a Wehrmacht-rádiókon fogható német rádióadások egyre inkább elgondolkodtató módon nyilatkoztak a budapesti hősies harcokról. Ezekben csupán a Waffen-SS hadosztályokról esett szó, éspedig kellemetlenül túlzó katonai kifejezésekkel („az égő várban emberfeletti teljesítményt nyújtottak"), miközben a Wehrmacht hadosztályai voltak azok, amelyek befoltozták a lukakat. Schmidhuber tábornok ugyan nem tett eleget annak a kérésemnek, hogy a hadosztály részéről a megfelelő formában helyreigazítsuk [a jelentéseket], az ellen azonban nem volt kifogása, hogy Frischauf[2] századoson, a 13. híradóosztály parancsnokán keresztül, a gyűrűn kívülre szorult híradóosztály felé fenntartott és működő rádiósávban kiadjak egy közleményt, az OKH részére: „Katonáink becsülete megköveteli az itt hallott rádióhírekre tekintettel annak jelentését, hogy a Waffen-SS egységei mellett a Wehrmacht minden rendfokozatú katonája is a Vérmezőtől nyugatra áll, harcol és elesik, úgy, ahogyan arra zászlóinak esküt tett. Georg Wilhelm Schöning alezredes." Ezen a rádiósávon az elesettek neveit is leadtuk.

[1] Túlzás: a kérdéses időpontban legfeljebb egy 50 fős harccsoportról lehetett szó.
[2] Günther Frischauf (1912–?), a kitörés során eltűnt.

Miközben mi tartottuk a frontot, az orosz a katlan kettéválasztásának szándékával a 8. SS-lovashadosztályt egyre inkább a Gellért-hegy felé nyomta vissza, és egy lefokozott tisztekből álló, rendkívül bátran harcoló zászlóalj részeivel az Erzsébet-híd közelében egészen a Dunáig jutott (Pfeil[1] hadnagy beszámolója). A bevetési tartalék ellentámadása azonban, amelyet Hummel önjáró lövegek is támogattak, szétverte a zászlóalját.

Schmidhuber tábornok és vezérkari főnöke, Ekesparre alezredes egy hasmenésszerű betegségtől szenvedett, ami testileg rendkívül legyengítette őket. Keiner[2] százados (hadosztálytörzs) fejét egy tüzérségi telitalálattól leszakadó terasz darabja találta el, és ettől súlyos agyrázkódást szenvedett.

Az ellenség a 66/I. zászlóalj lövészpáncélos-csoportjának állása mellett kijutott a Déli pályaudvarra, és bal oldali irányba a terepet barikádokkal próbálja biztosítani, amelyeket azonban Gleissen főhadnagy Kékgolyó utcánál állomásozó harckocsijai újra és újra összelőnek. Az ellenséget ezzel a Déli pályaudvarnál kontroll alatt tartjuk. A jobb oldali szakaszon a Sommer hadnagy és utászai által tartott Postapalotát elveszítjük! Ezzel az orosz elérte a Vérmező északi szélét, és kellemetlen páncéltörő oldalazással támadja állásainkat a Kék Golyó utcában.

Az ellenségnek elsősorban a svájci szanatóriumból[3] (sárga ház) indított támadásait a 66/I. zászlóalj a 66/10. század lövegeinek közvetlen tűztámogatásával visszaveri. Stolley hadnagynak kétszer is sikerül a lövegeihez lőszert szereznie az utánpótlási tartályokból. A kitörés napján öt csövéhez még éppen egy-egy töltete van, amivel lövegeit robbantani tudja. Az ellátási helyzet katasztrofális. Csak 50-100 gramm kenyeret tudtunk kiadni a katonáknak, hacsak

[1] Walter Pfeil (1917–?) az arany sebesülési jelvény birtokosa és a kérdéses időben Schmidhuber vezérőrnagy segédtisztje, korábban a 13. törzsszázad parancsnoka. A kitörés során fogságba esett, 1949-ben tért haza. Beszámolója nem volt fellelhető az iratok között.

[2] Klaus-Jochen Keiner (1920–1945), eredetileg tüzértiszt, a 13. páncéloshadosztály első segédtisztje, a háború során többször súlyosan sebesült, 1944. március 3-án soron kívül léptették elő századossá. A kitörés során Nagykovácsi mellett agyonlőtték.

[3] Feltehetően a Városmajor utca 68. szám alatti János Szanatóriumra (ma: Szív- és Érsebészeti Klinika) gondol, ám az is elképzelhető, hogy a Ráth György utca 5. szám alatti Siesta Szanatórium (ma: Onkológiai Intézet) épületéről ír.

nem találnak a házakban élelmiszert. Az ezred sebesültjeit egy, az ezred harcállásponţjáról könnyen elérhető pincében helyezték el, nem messze az Alagút keleti kijáratától. Köztük van az a január 8-án bátorsága miatt tiszthelyettessé előléptetett katona is, akivel a segélyhelyen én közlöm a Lovagkereszt adományozását.

Február 9-én Hasenbein százados megsebesül a lábán, amikor egy orosz betörés után zászlóalját újra állásba akarja vezetni. Ezáltal nehéz helyzet áll elő a déli szakasz sávhatárán, amit végül rendezni tudunk. Ennek során Hummeleket vetünk be. A zászlóaljat az utolsó napokban Lüttke hadnagy veszi át.

Február 10-én este Schmidhuber vezérőrnagy a harcálláspontomra jön, ahol adjutánsom, Goerner[1] hadnagy maláriás lázzal fekszik, és tájékoztat a 11-ére tervezett kitörésről. Amiképpen mi, ő is belső felszabadulással éli ezt át, bár az a tény, hogy a sebesülteket úgymond a Svéd Vöröskereszt védelme alatt vissza kell hagyni, nagyon nyomasztja. A kitörés részleteit csak február 11-én délután kapják meg a hadosztályok.

Magáról a kitörésről véleményem szerint kellő mértékben tájékoztatnak a Schmidhubernénak írt leveleim,[2] illetve egyik levelem kópiája a jelenlegi Schirmler századosnak.

A budapesti harcokról részben sok valótlanságot írtak. Ez elsősorban a Jester-féle kötetre vonatkozik.[3] Azt, hogy más források sem elégségesek egy komolyan vehető történetíráshoz, jól mutatja a mellékelt Hübner-féle jelentés,[4] amit Gosztonyi is többször idéz. Itt kell még egyszer saját magunk öntömjénezése nélkül leszögeznünk, hogy az ezred és a 13. páncéloshadosztály többi részei a magyarországi és a budapesti harcokban egy páratlanul kemény bevetés során szinte mindvégig nehéz körülmények között becsületesen és a legjobb német katonai tradícióknak megfelelően vállalták a harcot.

[1] Werner Goerner (1907–?) tartalékos főhadnagy, utoljára a Hárs-hegynél látták.

[2] Ezek a levelek jelenleg nem lelhetők fel.

[3] Werner Jester: *Im Todessturm von Budapest 1945.* Berg am See, Neckargemünd, Kurt Vowinckel Verlag, 1960. (A kötetet 2010-ben változatlan formában újra kiadták).

[4] BA-MA Msg 2/238 Werner Hübner: Geschichte der in Ungarn eingesetzten Panzereinheiten.

Ezen a helyen nekem jut a lehetőség, hogy emlékezzek minden rendfokozatú katonára, aki a Magyarországon harcoló 13. páncéloshadosztály magját alkotta, azaz a beolvasztott 110. („Feldherrnhalle") páncélosdandár tagjaira.

Schöning hagyatékában még két olyan levél lelhető fel, amely a kitöréssel kapcsolatos. Az alábbiakban ezeket is közlöm. Az elsőt Schöning a már korábban említett Gustav Schirmlernek írta, a másodikat pedig, amely a kitörésről fontos részleteket tartalmaz, dr. Bernhard Seeger[1] küldte Wilhelm Schöningnek.

[dátum nélkül]

Kedves Schirmler bajtárs!

[...]

Marquardtnak[2] a kitörés napján átadtam egy térképet, és megbeszéltem vele a találkozó pontos időpontját, 19 óra 45 percet az Alagút keleti kijáratánál. [...] A 11-ére virradó este felkeresett Schmidhuber vezérőrnagy a hadtestparancsnokságra igyekezve, és jelezte, hogy feltehetően másnap kitörés lesz. A parancsnoki megbeszélést a hadosztályoknál délután 4 óra 30 percre hirdették meg.

Ezen a megbeszélésen adták ki az 1:25'000-es léptékű térképeket és közölték a kitörés részleteit. Természetesen rendes tervezésről és szervezésről az idő rövidsége miatt szó sem lehetett. A hadtest terve a következő volt: A 22. SS-lovashadosztály a jobb szárny felől, a Margit híd budai hídfőjére támaszkodva a Széna térnél áttöri egy utászegység segítségével (Haller[3] százados) az orosz gyűrűt, és a Marczibányi tér, Rózsadomb, Bécsi út[1] érintésével a János-hegy felé tör előre, majd a továbbiakban Zsámbék–Perbál irányában halad. Ehhez csatlakoznak a 8. SS-lovashadosztály és a 13. páncéloshadosztály még harcképes részei. Végül az FHH bal szárnyon található részei csatlakoznak. Az összes járművet meg kell semmisíteni. Csak kézifegyvereket és lehetőleg sok lőszert hozzunk magunkkal. A sebesültek a Svéd Vöröskeresztnek adandók át.

A 13. páncéloshadosztályra a következők vonatkoztak: A 13. felderítőosztály és Rautmann részei a Vérmező mentén foglalják el a Széna teret, a közvetlenül a Vár előtt található részeknek pedig – az Alagút keleti kijárata és a hadosztály-parancsnokság közötti részekkel együtt, megerősítve a 66/II. páncélgránátos-zászlóalj délről kivont egységeivel – a Mária téren keresztül szintén a Széna teret kellett elfoglalniuk. A rövid idő alatt, ami rendelkezésemre állt, tájékoztattam Marquardot, Pabstot és Rubbelt. Immetsbergert utasítottam, hogy szerezzen egy Schwimmwagent Hasenbein szállítására, Stolleyt (nehéz gyalogsági ágyússzázad) beavattam a feladatába stb.

Természetesen nem lehetett számolni a tervszerű végrehajtással, mert nem mindegyik törzs működött úgy, mint a miénk, és az ennyire kis helyre összezsúfolt alakulatokat csak nehezen vagy egyáltalán nem lehetett irányítani. Ennek ellenére bíztam benne, hogy az ezred részei legalább a Széna térnél vagy annak áttörése után a Rózsadombon összetalálkoznak.

[...] A kitörési parancs kiadása után dr. Seeger az elsősegélyhely minden megmaradt tagjával beszélt. A legtöbb egészségügyi katona Eichhorn[2] doktorral együtt a sebesültek mellett akart

[1] Bernhard Seeger (1909–2006) főtörzsorvos, a 13. páncéloshadosztály vezető orvosa. Katonai szolgálatát a 123. gyalogezrednél kezdte, amelynek beosztott, majd vezető orvosa lett. 1943 májustól a 15. gépesített tábori kórház vezetője, majd a 462. népi gránátoshadosztály, 1944 novemberétől pedig a 13. páncéloshadosztály vezető orvosa. A kitörés után amerikai hadifogságba esett, ahonnan 1947-ben szabadult. Ezt követően magánorvosként praktizált.

[2] Günter Marquardt (1917–?) főhadnagy, a 66. páncélgránátos-ezred egyik alosztályának parancsnoka. 1950-ben holttá nyilvánították, majd 1957-ben ezt visszavonták, mert mint kiderült, életben volt, feltehetően 1955-ig szovjet hadifogságban.

[3] Helmut Halle.

[1] Tévedés, feltehetően a Hidegkúti útról van szó.

[2] Heinrich Eichhorn (1907–1945) Alorvos, szakaszparancsnok. A szegedi hadifogolytáborban halt meg.

maradni, és ott is maradt. Eichhorn ugyan nem volt katonás egyéniség, de igen nagy sebészi kapacitásnak számított, a bonni egyetemi *klinikáról jött, ahol egyetemi magántanárként volt ismert.* Szakaszával végig dolgozott az általa kialakított elsősegélyhelyen. Amikor megérkezett a kitörési parancs, kijelentette Seegernek, hogy ő nem eléggé katona ahhoz, hogy vállalja az akció kockázatát. Ott maradt a sebesültekkel. [...]

Az ezredtörzs, a híradósszakasz, Stolley százada és a javító-egységek, valamint néhány járóképes sebesült az Alagút keleti kijáratánál találkozott, és a leírhatatlan káosz ellenére egészen a Mária térig együtt tudtunk maradni. A teret azonban a parancsok ellenére a 22. SS-lovashadosztály panjelovai és fogatai majdnem teljesen eltorlaszolták. Amikor megkíséreltem kijutni a Széna térre a háztömbök mögül, Stolley láblövést kapott, én pedig a tarkómba egy szilánkot. Ezt követően, miután az eredeti kitörési helytől északra egy pincében rátaláltunk a 8. és a 22. lovashadosztály viszonylag tanácstalan parancsnoki törzsére, amelyhez a IX. SS-hegyihadtest törzsének részei is csatlakoztak, és amelyhez időközben Wolff alezredes is hozzácsapódott, visszamentünk a régi úton, átkeltünk a Széna téren, és mozgásba hoztuk a tér előtt, a téren és a tér mögött található katonatömegeket, akiket aztán a Rózsadombra vezettünk fel. Ennek során különböző parancsnoki őrségeket, őröket, és velünk szembeszálló kisebb orosz csoportokat küzdöttünk le. Hajnalban elértük magas hóban a Hárs-hegyet, ott sündisznóállást vettünk fel, veszteségeink keletkeztek az orosz tüzérségtől, és megfigyelhettük, hogy a tőlünk északnyugatra kitörő részeket orosz csatarepülők és földi egységek támadják. A nap folyamán egy további harccsoport csatlakozott hozzánk Wolff vezetése alatt, valamint egy nagyobb csoport fegyveres SS, akiket a hadtest vezető

orvosa[1] irányított. Stolley segítségével, aki ellátatlan sebe dacára kiválóan tartotta magát, átvettem az egész csoport parancsnokságát, *és ebben segítségemre volt dr. Seeger, a hadosztály vezető* orvosa is. A Budakeszitől északra található, árkokkal szabdalt erdőben, a hozzánk csatlakozó kisebb csoportokkal együtt, 800–1000 emberrel másnap reggel ráfutottunk egy orosz záróvonalra, azt áttörtük, majd sündisznóállást vettünk fel a Zsámbék–Perbál vonaltól keletre található magaslatokon, miközben az oroszok körülöttünk záróvonalat létesítettek. Este 8 és 9 óra között egy általam felderített szakadékon keresztül rátámadtunk erre a záróállásra, jelentős veszteségek mellett áttörtük azt, és a hajnali szürkületben már a tüzérséggel és a parancsnokságokkal nyugati irányba húzódó orosz frontra mentünk rá. Közben a Waffen-SS-csoport önállósította magát. Sajnálatos módon, teszem hozzá, mert későbbi, nyugati indulásukkal nem volt szerencséjük. Mi északnyugat felé fordultunk, és a mellettünk elrobogó orosz páncélosok és gépesített gyalogság megsemmisítette vagy fogságba ejtette őket. Mi 14-én reggel 5 órakor hátulról törtük át az orosz vonalakat, és eközben mindkét oldalról szinte megsemmisítő tűzbe kerültünk, így szinte már egyikünk sem volt sértetlen. Ez reggel 5 és 7 óra között volt. Én a két vonal között súlyosan megsebesültem, és a szintén ott megsebesült dr. Seeger és egy törzsőrmester hurcolt el a német első vonalig. Stolley ugyanattól a robbanó lövedéktől sérült meg, mint én, de szintén elérte a saját vonalakat.[2]

[...] Dr. Seeger az egészségügyi század 4–5 tagjával indult neki a kitörésnek. Ennek során kapott egy láblövést, ami felszakította

[1] Wilhelm Fehrensen, lásd a 201. oldalon az 1. lábjegyzetet.
[2] Schöning levele Schirmlernek (1960–1964 között) a szerző birtokában.

az Achilles-inát, az utolsó napon pedig, miközben engem próbált kivonszolni a tűzből, a teljes ülepét felszakította egy lövés, de súlyosan sebesülve Gyermelynél elérte a német vonalakat. A bécsi és Bad Elster-i kórházi tartózkodások után dr. Seeger először amerikai fogságba esett, majd átadták a franciáknak, és 1949-ben onnan tért haza.

[Dr. Bernhard Seeger levele Wilhelm Schöningnek, 1964. április 21.]

A sofőröm, Krause, haslövéssel elesett, ahogyan azt te is tudod, a kitörés első napján, az 500-as magaslaton, amikor egy fára kapaszkodott mesterlövészt, aki a blokkházban állandóan kellemetlenkedett nekünk, el akart intézni. A kitörésről csak annyit mondhatok, hogy emlékeim szerint mi ott először ketten vezettük a társaságot, amíg a házak között nyomultunk előre. Mindketten sokat használtuk a fegyvereinket, Te egy rohamkarabélyt, én egy géppisztolyt, amelyet Krause mindig utántöltött. Vezetésről részemről nem beszélhetek, csak tiszta túlélési ösztön volt, máskülönben sohasem jutottunk volna át a Széna téren, ahol Schmidhuber elesett. Az 500-as magaslatra való feljutásra jól emlékezem. A legkimerítőbb dolog volt számomra, amit valaha átéltem. Itt is többször kellett kérnünk a többieket, hogy menjenek előre annak érdekében, hogy a majdnem sípcsontig érő hóban nyomot tapossanak. Egyet azonban ki kell emelnem: ha valaki vezetett, akkor az az első éjszaka után Te voltál. Természetesen több alkalommal került sor helyzetmegbeszélésekre, amelyeken én is részt vettem, de a szorosabb értelmű vezetés végig a Te kezedben volt, különösen az utolsó éjjel, és az volt az egész akció szempontjából a döntő pont, miután már olyan messzire eljutottunk. [...]

Bernhard Seeger, a 13. páncéloshadosztály vezető orvosa

Schöning hagyatékában fennmaradt egy korabeli cikk leirata is. Az eredeti írás a *Kameradschaft ist stärker als Tod* (A bajtársiasság erősebb a halálnál) címet viselte. Azt azonban Schöning nem jegyezte fel, hogy a beszámolóján alapuló cikk melyik újságban és mikor jelent meg.

A keleti hadjárat négy éve alatt egyszer sem éltem át olyan erős tűzcsapásokat, mint a kitörés folyamán. Tudtuk, hogy élet-halálról van szó, senki sem gondolt arra, hogy megadja magát. Lerohantunk egy gránátvetőállást, anélkül hogy fedeztük volna magunkat, elértünk egy erdőszélt, amely mögött a német állásokat gyanítottuk a felszálló fényjelzésekből. Azt hiszem, hogy

az egységem gránátosainak túlnyomó része sebesült volt. Láttam például egy alorvost mellettem, nyaklövéssel és szétzúzott jobb könyökkel, pisztolyát a bal kezében tartotta. Amikor már azt hittük, hogy áttörtük az első vonalat, a senkiföldjén még egyszer a bolsevisták összpontosított tüzébe kerültünk.

Hirtelen az volt az érzésem, mintha leszakították volna a lábaimat. Seeger főtörzsorvos, aki mellettem rohamozott, segíteni akart. Rám hajolt, és közben őt is súlyosan megsebesítették. Mivel pisztolyomból minden töltényt kilőttem már, azt parancsoltam egy hadnagyomnak, hogy lőjön agyon, mert nem akartam fogságba esni. Azt kiáltotta felém: „Már csak 2000 méter, alezredes úr! Sikerülnie kell!" A havon keresztül kúsztunk egy lejtőn felfelé, a főtörzsorvos mellettem. A harccsoportom két sebesült gránátosa felismert. A tiszthelyettes odakiáltotta az őrvezetőnek: „Nem hagyhatjuk itt a parancsnokunkat fekve! Gyere, kapd fel!" A legsúlyosabb tüzérségi tűzben felkaptak, és összelőtt lábaimmal nagy nehezen elvonszoltak két kilométeren át a német állásokig. Seeger saját erejéből jött mellettem.

HANS KELLER

Hans Keller személyét és családját nem sikerült azonosítani. Csak annyit tudni róla, hogy 1916 körül születhetett, és a 93. páncélgránátos-ezredben teljesített szolgálatot. Visszaemlékezését valamikor 1970 és 1990 között készíthette el. Ezt a család *Väterchens Weg aus der Hölle* (Apácska útja a pokolból) címmel a Freiburgi Hadtörténelmi Levéltárba is megküldte.

A kitörés halottai, feltehetően a töki pincesor mellett

Ködös és sötét az éjjel, hideg van, és hó borítja az utakat. A Dunán alig láthatóan jégtáblák úsznak a felrobbantott Lánchíd felé. A téli gyakorlóruhába öltöztem, nadrágom és felsőm is vattával van bélelve, csizma és tábori sapka. Derékszíjamon a futártáskám lóg, iránytű és az utolsó tartalékadag élelem. Hátamon hátizsák a legszükségesebb dolgokkal.

Az utcák sűrűn tömve vannak: lovak, autók, gyalogos menetoszlopok haladnak nyugatra. A hóból gyorsan latyak lesz. Gránátvetőtűz kezdődik, a főellenállási vonal nincs messze. Elérjük az első orosz vonalat. Mindenki igyekszik előre, de senki sem sejti, mi vár bennünket. A járművek nem jutnak tovább. Az első sebesültek a házakba menekülnek. Halottak fekszenek az utcákon, mindenütt jön a halál. A főellenállási vonal közepén vagyunk. Nem lehet rendezetten előremenni már, mindenki csak magára számíthat. Csak egy gondolatom van: előre, át az orosz gyűrűn! Harcra gondolni sem lehet. Mit is tudnék csinálni a pisztolyommal? Nem is látható az ellenség. A házakban ül, fedezékek mögött, világító rakétákat lő fel, és gyorstüzelő fegyverekkel lő. Utcáról utcára haladunk előre. Egy nagy szabad tér van előttem, több emeletes házzal szegélyezve. Itt kell átfutnom. Felugrom, mint az űzött vad.

Vörös foltlabdákat látni a házak ablakaiból, ahogyan a gyorstüzelő fegyverek kieresztik ránk a táraikat. Barikádok, lódögök hevernek az utunkban, halott német katonák fekszenek a téren. Lőporszag van, a lőporfüst ködként ül a levegőben. Folyamatos a géppuskaropogás.

Nyomjelző lövedékek cikáznak, egy lövedék ugrás közben a két lábam között megy keresztül. Sértetlenül érek át a tér túlsó oldalára. Beugrom egy kapualjba, egy másik bajtárs követ. A házban egy német katona a vérében fekszik, már csak hörög. Visszapillantok a térre, látom, ahogyan más katonák menekülnek, van, aki fekve marad a tűzben, mások átérnek.

Teljesen kimerültem, testem ragad a hideg izzadságtól, szívfájdalmaim vannak. Ez az első eset ezekben a hosszú, háborús években, hogy érzem: a szívem

nem bírja a terhelést. De tovább kell mennem. Megpróbálok a házon keresztül tovább haladni. Csakhogy túl sötét van, nem tudok tájékozódni, ez a megoldás túl bizonytalan. Így az utcán kell tovább mennem. Itt is teljesen sötét van, nem lőnek már világítórakétákkal. Hallani a tüzérségi tüzet, gránátvető-lövedékek és kézigránátok robbannak, gyorstüzelő fegyverek kelepelnek. Nagyjából 20 métert rohanok előre a következő keresztútig. Itt már védve vagyok az ellenséges tűztől.

Balra nyugalom van, mintha nem lennének ott oroszok. Ebbe az irányba tájékozódom. Hallásomra hagyatkozom, lassan tapogatódzom előre a sötétségben. Az emeletes házak itt véget is érnek. Villák és családi házak kezdődnek. Úgy tűnik, átjutottam a záróvonalon. Inkább a kerteken keresztül kellene tovább haladni. Tíz másik bajtárs csatlakozik hozzám. Vezetem őket a kerteken át, távol az utcáktól. Úgy tűnik, egy orosz trén táborhelyét érintjük, panjefogatok állnak szerteszét, átjutottunk a főellenállási vonalon. Hét embert elvesztünk a további áttörés folyamán, négyen maradunk. Nem csapunk zajt, gyakran biztosítjuk a további menetet, de 20 méternél távolabb szinte semmit sem látunk. Most nem találkozunk oroszokkal. Nem is állunk tüzelés alatt, mindenütt nyugodt. Egyszer csak az utcán egy őr van előttünk, nem látható. Hallania kellett bennünket, kéri a jelszót, és hallom ahogyan kibiztosítja a fegyverét. Ugyanabban a pillanatban, egy villanásnyi idő alatt beugrom egy kertbe, és laposan lefekszem a hóra. Már tüzel is egy géppisztoly. Egyikünk fekve marad, nem mozdul többet, egy másiknak átlőtték a térdét, spriccel a vér. Becipelem egy szétlőtt házikóba, és bekötöm. Nem tud továbbmenni, itt kell maradnia. Bevonszolja magát a ház belsejébe. Nappal fogságba fog esni. A negyedik embert nem látom sehol. Orosz hangok előttem és oldalt. Mintha orosz trénkatonák egy védvonalat próbálnának tartani Budapest határában.

A hátam mögött, az egyik oldalon lövöldözés hallatszik, német hangokat hallani, az oroszok elnémulnak előttem. Az orosz őrök szabaddá teszik az utat, nem akarják fokozni a helyzetet a végsőkig. A szűk úton német katonák csoportjait veszem észre. Csatlakozom hozzájuk, nekem is szabaddá válik az út.

További ellenséges behatás nélkül áthaladunk a lakott részeken. Nyílt, beépítetlen területre jutunk, ami erdőssé és dombossá válik. De még éjszaka van és sötét. Újabb német katonák csatlakoznak, tekintélyes csoporttá válunk, majdnem század erőre gyarapodunk. Keresztül-kasul megyünk a terepen. Sok a hó. Lassan hajnalodik. Hosszú sorban megyünk le egy magaslatról, ezt egy széles síkság követi, utána egy újabb emelkedő esik a menetirányunkba. Egyszer csak az előttünk lévő erdős magaslat bal oldalán oroszokat pillantunk meg. Érdekelni kezd a balra látható kis kétfedelű repülőgép a fák alatt, amelynek minden jel szerint itt lenne a startpályája. De mit is kezdenék vele repülőgép-vezetői jogosítvány nélkül!

Délelőttre hegyes terepre érünk, sziklák is vannak, elérjük a Pilis-hegységet.[1] Egy nagyobb területen mintegy 100 baka gyűlik össze. Nagyobb szikladarabok hevernek a kopasz területen. Budapestből semmi sem látható, de keleti irányba a hegy lejt, és kilátni a Duna menti síkságra a magyar főváros és Vác között. Nem vagyunk messze a város határától, a távolság talán 10–12 kilométer lehet.

Február 14-e reggel van. A hely, ahol táborozunk, egyfajta gyűjtőtérséggé vált. Itt találok rá az ezredparancsnokomra, Krämer[2] alezredesre, Präger[3] hadnagyra és Mittag őrmesterre. Együtt akarunk tovább menni. Hirtelen repülőgépek zaját hallom. Két nehéz, páncélozott szovjet gép, keleti irányból közelednek, talán 100 méter magasan repülnek. Sötét madarak. Nem tudok már elmenekülni a haladási irányuk elől, csak a földre dobom magam, és így nézem, mi fog történni. Még nem dobtak le semmit, azt remélem, talán nem is fog történni semmi. Ebben a pillanatban látom, hogy a gépek törzsén kinyílnak a bombavető ajtók, és akár egy méhkasból a méhek, rengeteg kicsi, kézigránátnál vagy brikettnél nem sokkal nagyobb bomba zuhog ki rajtuk. Most már értem, hogy a bakanyelv miért nevezte el ezt a gépet szénszállítónak. Így csak a szerencse segíthet. Belepréselem magam a hóba, és már indul is a haddelhadd.

1 Tévedés, ekkor még csak Solymártól délre jártak.
2 Paul Krämer (1897–1945) életrajzát lásd Ungváry 2019, 124–126.
3 Walter Präger (1920–1945) életrajzát lásd Ungváry 2019, 291.

Mint egy rossz álom, már vége is van. Jobb bokámon éreztem egy ütést, de más semmi. A gépek elmentek. Felállok. Mellettem két halott bajtárs, másutt is hevernek sérültek és halottak. Később magam is felfedezem, hogy a bal hónaljamnál két kicsi repesz eltalált. Az Achilles-sarok és a boka között pedig egy nagyobb repesz csapódott a jobb lábamhoz. Sérülésem azonban nem nagy, csak másfél centi. Bekötöm. A kis hátizsákom rajtam volt, amikor leveszem, látom, hogy a szilánkok alaposan szétlyuggatták. Ez a hátizsák aztán hazáig kísér.

Akik megúszták, most folytatják az útjukat. Megpróbálják nyugati irányban elérni az első vonalakat. Később senkiről nem hallottam közülük. Felmorzsolták őket, vagy másképp semmisültek meg. Präger hadnagy sem tért haza. Később Spindlersfeldben felkerestem a szüleit, de csak a nógrádi és a budapesti közös élményeinket beszélhettem el nekik, no meg a kitörést, egészen a Pilisben történt utolsó találkozásunkig.

Sebesülésem, talán a sors óvó kezeként, megmentette az életemet. Akkor ezt még nem sejthettem, de sokkal később tudatosodott bennem, hogy azok az események, amelyek először szerencsétlenségnek tűntek nekem, végül isteni gondviselésnek bizonyultak. Így ez a sérülés is. Alapvetően könnyű sebesülésem volt, tudtam vele haladni. Ám meddig maradhat a fém a lábamban anélkül, hogy a seb ne kezdjen el gennyesedni? Teljesen egyedül vagyok. Nekem is el kell tűnnöm innen, ezért elindulok. Másoknak amúgy sem tudtam volna segíteni, még az egészségesek sem tudtak. Egyedül megyek a hegyekben, a csokoládét beosztom magamnak, és csak néha veszek be egy-egy dropszot. Hegynek fel és hegyről le haladva a nagy hóban nem találkozom senkivel. Egy hegyoldalon halott orosz katona fekszik, kinyújtott kezében egy kenyérdarab. Fiatal, úgy tűnik, mintha aludna. Szükségem lenne a kenyérre, de nem veszem el. Egyszer csak az erdőben, a hegyek között, ott, ahol egy patak is folydogál, egy nagyobb, többajtós fabarakkot látok. Nem is rossz, itt kipihenhetem magam, gondolom. Két ajtót zárva találok, de az egyik nyitva van. Körös-körül a hóban nyomokat lehet látni. Az ajtóhoz viszont már csak az én nyomom vezet. Ez veszélyesnek tűnik, ezért hátrálva közelítem meg az ajtót, mintha épp kijöttem volna onnan.

Végre bemegyek. Belépek egy nagy terembe, a falnál fapriccsek állnak. A helyiséget egy embermagasságú palánk választja kétté, ezen azonban át lehet mászni. Ezt meg is teszem, és egy ugyanilyen helyiségbe jutok. Ennek ajtaja zárva van: Itt végre valamennyire védve vagyok az időjárás viszontagságaitól. Csak sötétben akarok tovább indulni. Vattával bélelt ruházatom melegen tart, csak a lábam fázik, mert a hótól és a víztől nedves lett a bakancsom. Viszont a sebemnek talán jót is tett ez a hideg borogatás. Még világos van, amikor zajokat hallok. Bebújok a palánk melletti priccs alá, és annyira csöndben maradok, amennyire csak lehetséges. Kinyílik az ajtó, és valaki belép. Közben orosz hangokat hallok. Ketten vannak. Egyikük többször kiáltja: „*Nyemeckij jeszt?*" [Van itt német?] A másik odamegy a palánkhoz, átnéz a másik helyiségbe ahol én is elbújtam, de abból a szögből, ahonnan néz, nem láthat engem. Ezt követően elhagyják a barakkot. Az általam hagyott nyomok, úgy látszik, meggyőzték őket arról, hogy senki sem lépett be a barakkba. Minden jel szerint zajlik a szétszóródott német katonák összeszedése.

Este elhagyom a szállásom. A lábam úgy-ahogy megvan. A hideg „borogatás" jót tett neki. Egyre sziklásabb lesz a vidék, sziklafalak zárják el az utat, gyakran kell másznom. A hó dacára sötét van, a látás korlátozott. Egyszer csak felettem fényt veszek észre. Ott egy háznak kell lennie. Csak hosszas bolyongás után találom meg a felfelé vezető utat. Magányos ház áll ott. Óvatosan odalopódzom, és figyelek. Nem úgy tűnik, mintha oroszok lennének a környéken. Eldöntöm, hogy bekopogok, és ételt-italt kérek. Öreg házaspár van a házban. Félnek, az oroszok jártak már a háznál, tilos rejtekhelyet adniuk. De adnak enni és inni, én pedig eltűnök az éjszakában.

Nem tudom, meddig jutottam és hol vagyok. Már nem annyira sziklás, de továbbra is hegyes és erdős a terület. Mire kivilágosodik, más bolyongó katonákkal találkozom. Egyiküknek, Fritz Passnak elfagytak a lábujjai, és nagyon biceg. Nekem is egyre nagyobb gondot okoz a lábsebem. Valahol az erdőben egy csűr áll, de a környéken semmi egyéb építmény nem látható. Eldöntjük, immár tízen, hogy elbújunk az épületben. Alul régi mezőgazdaági gépek vannak, felül pedig szénát tárolnak a padláson. Felmászunk, és lepihenünk.

Órákkal később kinn lövöldözés hallatszik, a házat oroszok kerítik be. Beteljesedett: menekülésünknek vége, irány a fogság. Pisztolyomat még gyorsan elkaparom a pelyva közé, aztán lemászunk.

Nem vagyunk már nagy harcosok, csak sebesült, elcsigázott, éhes emberek, borotválatlanul és ápolatlanul. Bele is fásultunk már mindenbe. Mindegy, mi fog következni. A halál sem okoz már szorongást. Túl gyakran állt mellettem és túl sokszor érintett meg anélkül, hogy fogva tartott volna. Mindennek ellenére tovább gondolkodom. Szép, vízálló karórámat még nem vették le. Mivel ez értékes cseretárgy lehet a későbbiekben, biztonságba kell helyeznem. Ide-oda bicegek, jelzem, hogy vizelnem kell. Oldalra léphetek, és elfordulhatok. Ez elég arra, hogy az órát lecsatoljam és vattázott nadrágomba csúsztassam, ami alul zárt.

Nem bántanak minket, az utóbbi napokban bizonyára megnyugodtak a kedélyek, és ejtettek már elég foglyot is. Az iránytűt leszámítva nem is vesznek el tőlem semmit. Elvezetnek, később egy politruknő röviden kihallgat. Valamit beszél az agyonlövésről, talán meg akar félemlíteni. Mivel mindannyian sebesültek vagyunk, vagy Fritz Passhoz hasonlóan elfagytak a végtagjaink, visszavisznek minket Budapestre.

Február 17-én vagy 18-án érkeztünk meg. A sebesülteket és a betegeket egy nagyobb iskolában helyezték el. A várbeli sebesültek is ide kerültek. Orosz felügyelet mellett német orvosok láttak el bennünket. Fritz Pass és én egy magyar szükségkórházban találkoztunk újra. Magyar orvosok operáltak meg. Máig emlékszem, hogy miután az altatót megkaptam, azt képzeltem, otthon vagyok, és amikor felkeltem, sírtam, és azt kérdeztem az orvosoktól, hogy miért nem altattak el örökre.

Fritz Pass és én magyar betegekkel egy nagyobb közös kórteremben voltunk együtt. Emlékszem egy látogatási napra, amikor jöttek a magyar hozzátartozók, és én idegennek és elhagyottnak éreztem magam, bár a látogatók nem voltak barátságtalanok hozzám.

Egy ideig itt maradtunk. Két kedves nővér ápolt bennünket, és gondoskodott pluszélelemről. Nekik adtam a karórám, mivel tudtam, hogy járnak beszerző

körutakra. Hoztak érte szalonnát, kenyeret és más élelmiszereket. Nagy segítség volt ez ebben az időben.

Mindegyik nővérnek volt egy kis szobája. Fritz Passt az ő nővére hívta meg, én pedig bebiceghettem az „én" nővéremhez, és kipihenhettem magam az ágyán. Jól beszélt németül, és kiválóan meg tudtuk érteni egymást. Annyira jól, hogy szeretettel átölelt engem, és meg is csókolt. Hosszú idő után újra egy nőt tarthattam a karjaimban és szerethettem. Nem sokkal a harmincadik születésnapom előtt voltam. Hány éven keresztül kellett nélkülözni, a fiatalság legszebb éveit feláldozni, nagyrészt egy asszony szeretete nélkül. Most pedig egy magyar nővér ajándékozta nekem vonzalmát és szerelmét, noha tudhatta, hogy ez csak rövidebb ideig tarthat.

Nem emlékszem pontosan, meddig voltam én és Fritz Pass ebben a boldog állapotban. Egy idő után azonban sebeink begyógyultak, és el kellett búcsúznunk a nővérektől, mert bennünket is visszahelyezték az iskolába.

Az iskola tele volt. A katonák sűrűn egymás mellet feküdtek szalmán. Gyakorlatilag kórházként működött az intézmény. Ellátmányként kenyeret és levest adtak. A levesek zsírosak voltak, mindig vastag napraforgóolaj-réteg volt a tetejükön. A sok sebesült mellett betegek is voltak itt. Nem egy nem bírta a megpróbáltatásokat, és meghalt. Ez leginkább a fiatal katonákat érintette, akik elsősorban élelmezési szempontból még nem tudtak átállni ezekre a viszonyokra. Az idősebbek, akik már oly sok nélkülözésen keresztülmentek, jobban bírták ezeket a körülményeket. A mi termünkben én osztottam az ételt, és ügyeltem arra, hogy mindenki ugyanannyit kapjon az olajból is. Igazságosan osztottunk, és senkinek nem kellett panaszkodnia.

Az iskolában újra találkoztam a segédtisztünkkel, Klose[1] főhadnaggyal, aki még a kitörés előtt megsebesült, és a Várban feküdt. Lába merev maradt. Az iskola egyik ablakából ráláttam egy sportpályára, amin futballt gyakoroltak. Mennyire

[1] Ernst Klose (1900–?) eredetileg a 13. páncélos-tüzérezred tisztje, 1947. december 8-án szabadult a szovjet hadifogságból.

szívesen lettem volna én is ott, de a lábam sem volt alkalmas még erre. Az utcák egy részére is rá lehetett látni. Ezekben a hetekben gyakran láttam vörös zászlós felvonulásokat. A változás Magyarországon is megtörtént, új kormány vette át a hatalmat. Sok héten át maradtunk az iskolában. Az időt már nem tudnám meghatározni. Mivel a legtöbb fogoly gyógyultnak számított, eljött a felülvizsgálat ideje. Orvosok válogatták ki, hogy kit küldjenek fogolytáborba, és kit kell hazaküldeni mint rokkantat. A válogatás a szabadban történt.

Nagy erőfeszítéssel gondolkodtam, mit tegyek. Sebesülésem nem volt súlyos, fizikai állapotom tűrhetőnek volt mondható, mi menthetne meg a hadifogságtól? Ekkor jött a megkönnyebbülés. Röviddel a francia hadjárat előtt vesekólikával a Marburg an der Lahn melletti kórházba szállítottak, és az ottani professzor szolgálatra alkalmatlannak nyilvánított. Vesemedence-tágulást állapított meg, közölte, hogy el kell bocsátani engem a katonai szolgálatból, és soha többé nem futballozhatok, tehát gyakorlatilag rokkant volnék. Talán a professzor meg akart menteni a katonai szolgálattól, és ezért állította ki a 25 éves páciensének ezt a diagnózist? Csak később gondoltam erre. Egy év múlva ugyanis az újabb orvosi felülvizsgálat Magdeburgban szolgálatra alkalmasnak nyilvánított. Mindenesetre ez a vesemedence-tágulás nem ment ki a fejemből. És mivel a magdeburgi egyetemi klinikán 1940-ben gyorsírással le tudtam jegyezni a kórtörténetemet, amit később írógéppel le is tisztáztam, emlékeztem arra, hogy a vesemedence-tágulást hidronefrózisnak is nevezik. Így aztán, amikor sorra kerültem, a sebemet és az állapotomat vizsgáló orvosoknak azt mondtam, hogy hidronefrózisom van. Az orosz orvos ismételgette, nefrózis, nefrózis, gondolkodott, és balra elküldött. Ezzel megmenekültem a hadifogságtól. Vigyázott rám az őrző csillagom. Fritz Pass, aki még erősen bicegett, szintén balra mehetett el.

Mi, szerencsés rokkantak, visszatérhettünk a hazánkba. Az első úti cél Bécs volt. Úgy emlékszem, hogy az utat gyalog kellett megtennünk. Volt, aki mankókkal járt. Többször előfordult, hogy amikor orosz járművek előztek meg, szidalmaztak bennünket. Amennyire lehetett, az út szélétől is kijjebb haladtunk, mivel eleinte előfordult, hogy egy-egy sofőr szándékosan ránk hajtott,

és félre kellett ugranunk a gázolás elől. 1945. június 24-én érkeztünk Bécsbe, ahol az Osztrák Vöröskereszt fogadott. Ők állították ki az orosz, angol és német nyelvű elbocsátó levelet. Majdnem nyolc évvel az után, hogy megkaptam első behívólevelemet a Wehrmachtba, hazatérhettem. Hosszú és nehéz út állt mögöttem. A halálnak nem kellettem. Miért? Nem tudom. Sok kérdés marad nyitva, és ma több, mint egykoron.

DR. GÜNTHER NEUMANN

Günther Neumann életrajzi adatai ismeretlenek. Visszaemlékezése a *Kameraden* című lap 2010/1–2. számában jelent meg, a szerző halálának évében.[1] Írójának háborús alkalmazásáról nem sokat tudunk, csupán annyit, hogy

Günther Neumann 1941–1942 körül

[1] Günter Neumann: Ausbruch aus Budapest. *Kameraden*, 2010/1–2, 40–41.

a 8. SS-lovashadosztály 16. SS-lovasezred 4. századához tartozott, amelynek Joachim Boosfeld[1] volt parancsnoka. A háború után az NDK-ban élt. Ennek megfelelően volt bajtársaival semmilyen kapcsolatot sem tarthatott, egészen 1990-ig. A szöveget 2000 után írta.

[1] Joachim Boosfeld életrajzát lásd Ungváry 2019, 57–61.

1944 november elején tisztjelöltként a beneschaui gyakorlótérről a magyarországi frontra kerültem, a 16. lovasezredhez. A főellenállási vonal ekkor Vecsés előtt húzódott, 15 kilométerre Budapesttől. Itt az eleinte nehéz harcok után elég nyugodt volt a helyzet. December elején leváltott egy riadóegység, és Isaszegen tábori állásokat építettünk. Miután 1944. december 23-án megtörtént Budapest bekerítése, 24-én átcsoportosítottak a [Duna] szemben lévő oldal[á]ra az új arcvonal kialakítása érdekében. Egy villanegyedbe[1] kerültünk, jómódú és előkelő környékre, nagyon jól berendezett lakásokkal.

Sem mi, sem szállásadóink nem voltunk még teljesen tudatában a helyzet komolyságának, és vehettünk a házi cigaretta- és süteménykészletekből. Egy dohányzóasztalon kinn hagyták a masszív ezüst cigarettatárcákat, ami igencsak nagy hatással volt rám. Az emberek védekezési képességünkbe vetett bizalma legalább akkora volt, mint a tájékozatlanságuk. Karácsony első napja után a helyzet egy csapásra megváltozott. Alkalmazkodnunk kellett a védekezési lehetőségekhez, és néhány nap után egy temetőben[2] foglaltunk állást, amit csak akkor adtunk fel, amikor az ellenség már jobbra és balra is áttört, és már oldalról is lőttek minket.

Január 15-én megsebesültem, és először a Vár sebesültekkel teli kazamatáiban hevertem, keserves körülmények között. Századom bajtársai egy kis idő múlva átszállítottak a század elsősegélyhelyére, ami egy optikai gyár[3] pincéjében volt. Minden reggel 9 és 10 óra között 21-es gránátokkal lőttek bennünket (ezt megállapíthattuk a csütörtököt mondott, azaz fel nem robbant lőszerekből), a célpont szemmel láthatóan a gyár volt.

Egy bajtárs a senkiföldjéről szerzett egy liszttel teli ejtőernyős tartályt. A napi 200 grammos lóhúsadagunkhoz így tudtunk valami palacsintaszerűséget is sütni,

[1] A Farkasréti temető környékére.
[2] Farkasréti temető.
[3] A MOM-gyárról van szó.

aminek nem sok köze volt az eredetihez, de arra mégis alkalmasnak bizonyult, hogy ne veszítsük el teljesen az erőnlétünket. Esténként pedig sebeink ellátása és az új latrinahírek beszerzése érdekében elmentünk az ezredsegélyhelyre. A nagy reményt Gillé neve jelentette. Ezzel párhuzamosan az ellenoldalról is jöttek hírek. Hangszórókból egész nap operett- és valcerzene szólt: „Miután lejátszottuk a *Kék Duna-keringőt*, folytatjuk a sztálinorgonák muzsikájával." Ezen kívül folyamatosan hullottak az ígéretekkel teli röplapok, ezek azonban még a leginkább együgyű emberekre sem voltak komoly hatással. Vastagon nyomtatva: „Igazolványként szolgál!"

Az első nagy reményünk, amint említettem, az volt, hogy a Budapest erődöt Gillé tábornok felmenti. A részleteket csak sokkal később tudtuk meg. Állítólag a Kátlanon kívül már világítórakétákat és tüzérségi tüzet lehetett észlelni. Újra reménykedni kezdtünk. Végül abban bíztunk, hogy a bekerítést egy támadással felnyitjuk, és egyesülünk a szembejövő felmentő sereggel.

Egy vékony, csőszerű utat kellett kialakítani ahhoz, hogy a sok sebesültet is el tudjuk szállítani. Ezt az információt adta nekünk egy tiszt február 11-én este. Nyolckor kellett kezdődnie a kitörésnek. Ehhez egy számszerűen nem meghatározható tömeg gyűlt össze fegyveres és sebesült katonákból, néhány civil is volt közöttük. Azt, hogy elhagytuk az első orosz vonalat, abból is észrevehettük, hogy elhagyott lovas kocsikra találtunk, amelyek orosz komiszkenyérrel voltak megrakva. A városban többször is elakadtunk, amikor először nem lehetett tovább haladni. Páncélosok lánctalpcsörgését is hallottuk. Február 12-ére virradóan már Budán kívül jártunk, az északnyugati magaslatokon. Egy beláthatatlan emberkígyó mozgott libasorban, akár egy lassan csavarodó giliszta, egészen végig, fel és le a hegycsúcsokon. A vezetők magyar nyilaskeresztesek voltak, akiknek a helyismerete nélkül valószínűleg már az első nap elvesztünk volna. Délben – teljesen tiszta volt az égbolt – történt meg az első légitámadás, szovjet Jakok csaptak ránk fedélzeti fegyvereikkel és kis repeszbombáikkal, komoly veszteségeket okozva. A sziklás talaj és a fák nyújtottak némi védelmet. A támadások ismétlődtek.

Ezen az első kitörési napon emlékezetes volt még számomra az ezredorvosunkkal, dr. Weiser[1] Hauptsturmführerrel történt találkozás. Eléggé megviselt ember benyomását keltette bennünk. Puha, magasszárú csizmájának szárai a nedvesség hatására harmonikaszerűen csúsztak le, és fagyott volt az arca, ami hiányzó fejfedője miatt különösen emlékezetes maradt számomra. Ezen kívül volt mellette két hiwi[2] vagy egészségügyi katona egy üres hordággyal, aminek a kialakult káoszban semmi értelmét sem lehetett látni.

Ezen a napon végig masíroztunk. Emlékszem egy keresztútra, amelynek végén egy oroszok által megszállt téglagyár volt. Géppisztollyal tűz alá vettek bennünket, amikor keresztezni akartuk az utat. Egy látásból ismerős tiszthelyettes az út szélén egyedül és elhagyatva ült – ebben a stádiumban bármilyen segítség utópia volt már. Amint említettem, csak a magyarok helyismerete miatt volt lehetséges a települések megkerülése és a tájékozódás.

13-án háromszor is át kellett törnünk záróvonalakon, ami közben a fejemen és az orromon kézigránátrepesztől megsebesültem. Az egész maga volt a pokol. Akkor már képtelenek voltunk átlátni a helyzetet. Csak a vasakarat, hogy semmi esetre sem szabad fogságba kerülni, és a szerencse, hogy addig nagyobb sérülések nélkül megúsztam, tartotta bennem a lelket.

Egy mélyedésben gyülekeztünk, mintegy harmincan. Egyszer csak egy orosz őrjárat tűnt fel, amely minden bizonnyal sejtette, hogy valami van ott, de nem tudták, hogy mi az. Halálos csendben maradtunk. Iván: *„Sto takoj, Sto takoj, Sto takoj!"* [Mi az ott?], majd egy rövid szünet után: *„Ruki verh!"* [Fel a kezekkel!].

Még tanulóként hallottam egy orosz fronttapasztalattal rendelkező barátomtól, hogy amikor bekerítésbe kerül az ember, meg kell próbálni elszakadni a tömegtől valamilyen oldalirányba. Ezt tettem tehát ebben a pillanatban, így sérülés nélkül megúsztam. Amikor összegyűltünk, újra kevesebben voltunk, mert az oroszok a sötét tömegbe belelőttek géppisztollyal. Egy öregebb

[1] Hans Weiser, dr. (1912–1945) a 16. SS-lovasezred vezető orvosa. Georg Bräutigam Budakeszi mellett látta a holttestét.

[2] *Hilfswillige*, a német csapatokhoz beosztott, szovjet állampolgárságú segédszolgálatos.

szakaszvezető kérte, hogy amennyiben átjutok, értesítsem a feleségét. Többször is mondta a címét, de be kell vallanom, hogy ezt később már nem tudtam felidézni magamban.

Hajnalodott, és mi egy fenyvesekkel védett magaslaton voltunk, két kilométerre alattunk egy falu. Még tizenketten voltunk, és úgy döntöttünk, hogy az erdőben maradunk. Néhányan már nem bírták idegekkel, és hallucinálni kezdtek, közeledő oroszokat láttak, és lőttek is rájuk, pedig nem jött senki. Később csak a faluszélen láttam nyolc oroszt libasorban menni – ez nem volt hallucináció. Ahogy mondtam, az erdő védett minket, és úgy döntöttünk, hogy csak éjszaka megyünk tovább. Bajtársaim a Wehrmachthoz tartoztak, azt hiszem, a „Feldherrnhalle"-hadosztály tagjai lehettek. Nem emlékszem sem alvásra, sem evésre, azt sem tudom, mit csináltunk egész nap. Előttünk volt február 14-e. Ködös volt és felhős, egy csillagot sem lehetett látni. Szerencsére volt egy iránytűm, ennek alapján indult el nyomorúságos csapatom északnyugati irányba. Az orosz főellenállási vonalon történő áttörés még előttünk állt, ezzel tisztában voltunk.

Végül már 14-e volt, éjfél után, amikor újra elkezdődött. Újra kézigránátok, géppisztoly- és géppuskatűz. Kétségbeesett „Hurrá"-val rohantunk az árok felé, látni lehetett az ide-oda rohangáló oroszok fejét, és hallani kölcsönös kiáltozásukat. Át kell jutnunk! Bal felkaromon és jobb alkaromon valami megsértett, ahogy tovább rohantam, ideiglenes kötést tekertem a bal oldali sebre. Mint később kiderült, a kötés inkább a kabátujjat fedte, mint a sebet. A vérveszteség és a megerőltetés miatt én is hallucinálni kezdtem. Egy nagy, megvilágított pincehelyiségben éreztem magam, elestem, és mindig feltápászkodtam. Elvesztettem minden időérzékemet, könnyűnek éreztem magam, és olyan volt, mintha egy másik világban lennék. Így vonultunk az iránytű által meghatározott, nekünk szánt úton.

Hajnalodni kezdett, de még félig sötét volt, amikor egy patak partján, egy mélyedésben őrszemekre bukkantunk – a mieink voltak. Sikerült, átjutottunk. Egy lövészpáncélosra felrakva szállítottak el a kötözőhelyre. Amikor az orvos

szabaddá tette a karomat, el akarta fordítani a fejem, de én kihúztam egy 12,8 milliméteres nehézgéppuska-lövedéket a sebből, ami ekkor már tenyérnyi nagy, zöld, sárga és vörös volt, megégve és elszíneződve.

Kaptunk enni, de nem voltunk képesek elfogyasztani. Tatára érve éternarkózisba tettek, és teljes körű ellátást kaptunk.

Néhány nappal később vonattal Bécsbe vittek. Ennek során történt valami, ami még ma is az én szemtelenül nagy szerencsémet juttatja eszembe. Vonatunk hosszú ideig állt egy rendező pályaudvaron, amikor egyszer csak kondenzcsíkokat húzva amerikai bombázók húztak el felettünk. Száznál is több volt. A repülőgépmotorok mélyen brummogó hangja még légvédelmi segédszolgálatos koromból jól bevésődött az agyamba. Arra gondoltam: *most* fogsz itt nyomorultul elpusztulni, miután minden mást kibírtál? Szerencsére azonban rendíthetetlenül tovább haladtak északi céljuk felé, velünk nem is foglalkoztak.

Még egy kuriózum. Az 1980-as években egy szívbetegség miatt megröntgeneztek. A lapocka tájékon a röntgenkép egy 9 milliméteres pisztoly- vagy géppisztolygolyót mutatott ki. Hogy hol szedtem ezt össze, fogalmam sincs. A többi sebesülésemet sem tudtam idő és fájdalom szempontjából besorolni, kivéve az elsőt. Mindezt a kitörés során érzett elképesztő feszültségre vezetem vissza.

A bajtársakkal, mint keletnémet állampolgár, csak 1989 után tudtam felvenni a kapcsolatot. Kétszer voltam az éves sonthofeni találkozón, itt még három bajtársam sorsát tisztáztuk. Leszámítva a századparancsnokomat, Joachim Boosfeldet, aki szintén túlélte a kitörést, senkivel sem találkoztam az egységemből. Azt kell tehát gondolnom, hogy a legtöbb fiatal bajtársam a budapesti harcokat – a dunai Sztálingrádot – nem élte túl.

WILLI CARL

Willi Carl 1900. január 22-én született Pforzheimben. 1918 októberében hívták be először katonai szolgálatra, így az első világháborúban már nem került ki a frontra. Kertészmérnöki tanulmányokat végzett, és ezen a területen is helyezkedett el, 1939-ben már egy hektár alapterületű, saját tulajdonú mintakertészetet vezetett. Házasságából két fia született. 1938-ban belépett az általános SS-be, ám ott semmilyen funkcióval nem rendelkezett. A Nemzetiszocialista Német Munkáspártnak (NSDAP) viszont csak egy évvel később lett a tagja. 1940-ben tartalékosként a rendőrséghez vonultatták be, ahonnan az SS-lovasdandárok mellé beosztott egészségügyi alakulathoz került. 1942 elején könynyebben megsebesült. Legmagasabb rendfokozata Oberscharführer volt. 1944 nyarán a 22. SS-lovashadosztály egyik egészségügyi századához helyezték át. Egységének utolsó harcálláspontját a Mátyás-templom mellett rendezték be. A kitörés során fogságba esett, ahonnan egészségi állapota miatt 1946-ban repatriálták. Ezt követően 1948. április közepén engedték szabadon a dachaui koncentrációs táborban berendezett internálótáborból.

Haláláig Pforzheimben élt, az 1970-es években visszalátogatott Budapestre. Az *Unter dem Schwert des Damokles* (Damoklesz kardja alatt) című, irodalmi stílusúnak szánt visszaemlékezését az 1970-es évek végén vagy az 1980-as évek elején írta, és 1983-ban jelentette meg szerzői kiadásban. Könyve gyakorlatilag visszhang nélkül maradt. Mivel emlékei leírásakor nem álltak rendelkezésére

korabeli jegyzetek, sok esetben kevert össze dátumokat és helyszíneket. Bajtársai családnevét egy alkalommal sem említette. Memoárjának szubjektív része azonban figyelemre méltóan mutatja be egy túlélő közel negyven évvel az események után rögzíthető emlékeit.

A töki szőlőhegy a kitörés halottaival

Jelenleg elöljáróim szemében, egészen a szolgálatvezető őrmesterig a legteljesebb mértékig kívülállónak számítok. Túl hangosan fejeztem ki a véleményemet avval kapcsolatban, hogy egyes tisztek miként viszonyulnak a másik nemhez. Ami most van, az számomra egy keserű háború, nem pedig alkalom arra, hogy örömünnepeket üljünk. De nem tudhattam, hogy erkölcsi felfogásomat hangoztatva ilyen veszélyes darázsfészekbe nyúlok. Nem idevalónak tekintenek, gátlásos nyárspolgárnak tartanak. Én viszont hasztalan próbálom megérteni azokat, akik minden női lényben csak szexuális kielégülésük tárgyát látják. Ez minden nő tisztességtelen megbecstelenítése. A tisztek és a bajtársak természetes ösztöneikkel magyarázzák a történteket, mondván, ki vannak szolgáltatva nekik. Így azonban, az ösztönöknek ennyire kiszolgáltatva, nincs is nagy különbség ember és állat között. Kielégülésük után azonnal új áldozatot keresnek maguknak. Ezt férfiasságnak nevezik, és büszkélkednek vele. És sajnos a másik oldal túlságosan is sokszor áll ehhez rendelkezésre. Aztán mindketten szerelemnek nevezik a történteket. Soha nem értették ezt a szót ennyire félre és nem értéktelenítették el úgy, mint ahogyan ezek az emberek teszik. Csak venni akarnak anélkül, hogy bármit is adnának. Számomra ez megvetendő egoizmus.

Egy szakaszt nemrégiben újra meg kellett vizsgálni nálunk. Még a szolgálatvezetőt is. Egy cigány asszony az egész társaságot megfertőzte. Mekkora gonokokkusz bacilusokat[1] nézegethettünk a nagyító alatt!

Nem tudom, hová megyünk, csak azt tudom, hogy mögöttem a senkiföldje, és aki nem jön időben velünk és visszamarad, az az oroszok szabad prédája lesz. Nekem nem szóltak, hogy a század hirtelen visszavonul, egyedül a szerencsének köszönhettem, hogy felugorhattam az utolsó teherautóra, amivel elmehettem. Igazi disznóság, ahogyan le akartak velem számolni. Eggyel több vagy kevesebb

[1] A kankó (tudományos nevén gonorrhoea) nevű nemi betegség okozója.

eltűnt katona ebben a szar háborúban úgysem számít. Néha igazi cirkusz, ami itt megy. Szerencsére nem vagyok olyan természetű, hogy rossz hangulatommal másokat is nyomasszak. Olyan sok mindent kell gyorsan kibírni. Változatosság bőven van. Ebből a szempontból semmi sem hiányzik.

A visszavonulási szakaszok, mint Szászrégen, Szatmár, Tokaj, Nyíregyháza csak egészen rövid tartózkodási helyek voltak a számunkra. Budapesten a Britannia Hotelben[1] vagyunk elszállásolva, nem messze a Nyugati pályaudvartól, a Duna bal oldalán. Állandóan jönnek a sebesültszállító fogatok, sérülteket hoznak és raknak le. A szálloda borozója kötözőhely és operációs terem egyben. A főbejárat mellett hatalmas étkezőterem, utcára néző óriási ablakokkal és gyönyörű függönyökkel, itt ülnek a legjobb hétvégi öltönyeikben a magyarok, fehéren terített asztalok mellett. A főpincérek étlapokat hoznak, és felveszik a rendelést. Palackos borokat hoznak fel, és a nemes tokajit metszett kristálypoharakba töltik. Képek a messzi múltból. Létezik ilyesmi? Amikor ide belépek, azt kell hinnem, hogy mindenki megbolondult. Odakinn mindenütt robbanások, folyamatosan repülőgépek dobálják a bombáikat a városra. Szinte idáig hallani a csatazajt, az emberek pedig csak ülnek itt, feltűnően nem vesznek tudomást az igazi történésekről, és úgy tesznek, mintha semmi közük nem volna a háborús eseményekhez. Páncélosok gördülnek bevetésre a hotel előtt. A lánctalpak csikorognak, akkora a zaj, hogy a főpincérnek le kell hajolnia a vendéghez, hogy fel tudja venni a rendelést. A sebesülteket is ezen az éttermen keresztül viszik. Három-négy alkalommal is bocsánatot kell kérnünk, amiért megzavartuk a bent lévőket. El lehet ezt hinni? Ha egyszer ezt otthon elmesélem, nem fogják elhinni nekem. Urak és hölgyek ülnek az asztaloknál, valamit esznek, késsel és villával hadonásznak, hófehér szalvétával törlik meg szájukat, aranysárga borral koccintanak, és mellettük egy eltetvesedett, mocskos katonát visznek el, gyakran felismerhetetlen arcvonásokkal és alvadt vértől csatakosan, bakákat, akik üres szemekkel néznek a semmibe – a halál jelöltjei.

[1] Teréz körút 43., a későbbi Béke Szálloda.

Egyre több sebesültet hurcolunk be az éttermen át a mellette fekvő borozóba. Arra várok, hogy a szállodára vagy melléje bomba zuhanjon, vagy felrobbanjon egy tüzérségi gránát, ami majd szilánkokra szaggatja a nagy hotelablakokat, de semmi sem történik. A súlyos sérülteket ellátásuk után azonnal a reptérre szállítjuk. A nem szállíthatók a hotelszobákba kerülnek. Mi is keresünk magunknak ideiglenes szállást. A fürdővel rendelkező szobák árai még ki vannak írva: egy éjszaka reggelivel 48 pengő!

A sebesültszállítók arról számolnak be, hogy a reptér már szórványos tüzérségi tűz alatt áll, és állítólag holnap megy az utolsó repülő sebesültekkel. Meg kell állapítanom, ki az, akit még elszállíthatunk, és a súlyos sebesültekre rátűzöm az azonosító kartonjukat[1].

„Kérem, engem is, kérem, a háború után hálás leszek majd.”

„Hogyan? Hiszen ön szóba sem jöhet, egy kézlövéssel még jó hasznát vehetjük.”

„De én házas vagyok, van két gyermekem.”

„Nekem is. Nem látja be, hogy csak azok mehetnek el, akiknek jobb orvosi ellátásra van szükségük, mint amit mi adni tudunk?”

„Molnár vagyok, van egy nagy malmom, itt a címem, mindent odaadok önnek. Kérem, kérem...”

„Maga nyúl, maga beszari alak, most már elég, itt nincs csalás, ilyet nem ismerünk, elég.” Hányszor kell, hogy mennyien akarnak újra és újra elmenekülni a veszélyzónából.

A budapesti reptér nem tartható tovább. Már nehéztüzérségi belövés alatt áll. Egy utolsó gép még megpróbálkozik a tábori posta kiszállításával. Az utolsó leveleink, amelyeket haza írhatunk. Vajon elérik-e soraim az otthoni szeretteimet?

Nem érdekel, hogy az otthoni cenzúra továbbengedi-e a leveleimet, vagy valaki felháborodik az általam írtakon. „A Wehrmacht bomlasztása” címszóval ebből könnyen fonhatnak az ember nyakába kötelet.

[1] A német hadseregben a sebesültirányítást a kezelendő katonákra tűzött, hosszúkás, kemény kartonlapok segítették. Ezek két oldala letéphető volt. Oldalt két piros csík azt jelentette, hogy nem szállítható, egy csík a szállíthatóságra, a csíkok hiánya pedig a menetképességre utalt.

Érthető persze, hogy abban a helyzetben, amiben vagyunk, mindenki megpróbál belekapaszkodni az utolsó szalmaszálba, és könyörög az életéért. Mi azonban már régen elszoktunk attól, hogy beleavatkozzunk a háborús sorsunkba. Belenyugszunk abba, ami jön. Ez a legjobb.

[...]

Épp egy súlyos sebesült mellett haladok el. Hordágyon fekszik, igen fiatal ember, és halkan odaszól: „Bajtárs, add a kezed, meg kell halnom." Látom, hogy a szerencsétlennek nincs már esélye, mellette maradok, letérdelek hozzá, megfogom a szabad kezét mindkét kezemmel, és annyira szívélyesen és melegen szorítom, amennyire csak tehetem. Tudom, itt most tétje van a dolgoknak, egy bajtárs nem akar a halála óráján egyedül és elfeledve lenni. Érzem, ahogy egyre gyengébb, a keze elerőtlenedik, de az arcán egyre kevésbé látszik a korábbi rettegés – a félelem a rá váró ismeretlentől. Mellette maradok, nem beszélek, mert minden szó csak megzavarta volna az együttlétünket. Ennek az embernek nyugalomra, csendre és összeszedettségre van szüksége, amikor átmegy a másvilágra.

Öt perc telik el, vagy fél óra, nem tudom. A haldoklónak adom minden erőmet, amivel rendelkezem. Amikor érzem, hogy elment – „ex", ahogyan az orvosaink mondják –, megtörlöm az arcom. Ne lássák a könnyeim.

Az oroszok egyre közelebb kerülnek, már az előttünk álló utolsó háztömbnél vannak. Első szakaszunk elfoglalja a szálloda összes ablakát és kijáratát, minden ember 50 tölténnyel és négy kézigránáttal. Addig kell feltartaniuk az ellenséget, amíg mindent elpakolunk és elszállítunk. Az emberek kialvatlanok és teljesen kimerültek. A 4. raj a pokoli harci zajban a hotel teteje alatt egy kis kamrában próbál meg rövid pihenőhöz jutni. Egy repülőbomba átüti a hotel tetejét, és bedönti a szobájuk falát. Ki akarjuk ásni a halottnak vélt bajtársakat, de mindegyikük épen és egészségesen ébred fel álmából. Semmit sem vettek észre. Aki el tud aludni a robbanások és a csattanások között, az nem is ébred fel ezekre a zajokra.

Ez az eredménye annak, amikor embereknek éjjel-nappal folyamatosan feszültségben kell élniük. Ilyen esetekben következik be az, amit mi „nyald ki a seggem"-állapotnak szoktunk nevezni. Az emberek annyira kikészülnek, hogy teljesen közömbös lesz számukra a büntetés, a hadifogság vagy az életük elvesztése. Testük nem bírja tovább, lelkük feladta, mindenük kiégett. Csak egy szer létezik, ami gyógyírt hozhat, az alvás – de honnan vegyünk rá időt?

[...]

Ma, február 11-én a főnökhöz kell mennem. Közli velem, hogy pontban este 6 órakor, sötétedésnél megpróbálkozunk a kitöréssel. A felmentő csapatok még mindig harminc kilométerre állnak. Ezt a szakaszt kell leküzdeni, és csak akkor leszünk kinn. Sebesültjeinket nem vihetjük magunkkal. Tehát háromszor is mindent ott kell hagynunk, és kézifegyvereinken kívül semmit sem vihetünk magunkkal. Hű fegyvertársaink, a magyarok vagy már átálltak, vagy elbújtak a nagyvárosban.

A kitörés teljes őrület! Hozzánk legalábbis semmilyen értelmezhető parancs nem jut el. Az egészben csak a fejvesztett vezetés ötletét látom. Nem csoda, hogy a Várból elindulva kétszáz méter után elvesztem az egységemet. Erős géppuskatűz után a nagy része fedezékbe ment. Harman igyekszünk északnyugati irányba, és sok más előre törővel együtt elérjünk a Széll Kálmán téri mély harckocsiárkot. Az átjutás lehetetlennek tűnik. Az oroszok itt őrült tűzijátékot rendeznek. A szemben lévő házakat megszállták, minden emeletről lőnek, és alig van szünet a tűzcsapások között. Százak és százak keresnek fedezéket a nagy harckocsiárok előtt a kapualjakban és az udvarokban.

Be kell másznunk a harckocsiárokba, ahol egyelőre védve vagyunk. Amikor egy kicsit nyugodtabb lesz a helyzet, megpróbálunk átrohanni a téren, és továbbmenni szorosan a házfalak mellett. Nincs más választás. Átrohanunk a nyílt terepen. Csattanások és robbanások előttünk, mellettünk, mögöttünk. Géppuskák kelepelnek, géppisztolyok kattognak, lövések dörrennek, kézigránátok robbannak a téren. Gondolkodásra nincs idő, az életösztön erősebb a félelemnél és a bátorságnál.

Egyedül érek át, úgy becsülöm, hogy mintegy 100 métert tehettem meg a lövedékek jégesőjében. Előttem égő páncélos és lihegő emberek, akik nem

tudom, honnan érkeztek ide, és velem akarnak továbbmenni. Sokan, úgy látszik, megkerülték a teret, és most igyekeznek elérni a kitörés főirányát, hogy kijussanak a szabadságba.

Elöl, a sötétség által rejtetten, orosz lövegnek kell lennie, amely mindig belelő az előre igyekvő tömegbe. Telitalálat telitalálatot követ. Ami itt történik, az ép ésszel felfoghatatlan. Reccsenés, és akit eltalálnak, az fekve marad. Mások átmásznak az emberekből keletkezett akadályon. Újra telitalálat. Egy méter magasan fekszenek a halottak és a sebesültek. De semmi sem tudja már lefékezni az egyszer mozgásba lendült emberfolyamot, amely egyenesen a pusztulásba rohan. A város utcáin halmozódnak a hullák, és a földet vér itatja.

Akár a vöröshangyák, akik őserdei vándorlásuk során mind egy szálig megfulladnak, ha egy folyó keresztezi az útjukat. Így néz ki a helyzet itt is. Egyáltalán uralkodom még az érzékeim felett? El kellene tűnni az utcáról, először fedezékbe. Lefekszem egy kis fal mellé, ahol valamikor egy üzlet lehetett. Üvegszilánkokon fekszem a kirakat előtt. Kifújom magam, és gondolkodom. Őrület, hogy a folyamatos tüzelés és telitalálatok dacára még mindig mozognak emberek a halál útján előre. Ez így nem megy. Kell találnom egy párhuzamos mellékutcát valamelyik oldalon.

Egyedül nyomulok előre a házak mellett, találok egy mellékutcát, és arrafelé kúszom anélkül, hogy bárki zavarna. Az oroszok mindent a fő irányokra koncentrálnak. Most elfogynak a sűrűn épített háznegyedek, csak egyesével állnak az előkertes villák, hallom a csatazajt és a folyamatos harckocsiláncсsörgést, de nem látok semmit. Már sötét van. Fákat, bokrokat, kunyhókat és házakat csak nagy vonalakban tudok felismerni.

Egy csoporthoz érek, amely nem mer előremenni. Elöl egy orosz egység, és senki sem jut át. Ilyen nincs. Ismét két mindenre elszánt ember meg én vállalkozunk. Átrohanunk egy nyílt utcán, balra és jobbra tőlünk torkolattüzeket látunk, úgy néz ki, mint egy égő fal, és át is jutunk mindhárman. Az oroszok, úgy tűnik, egymást lőtték ezen a szűk lőtávolságon izgatottságukban. Nekünk csak jó, ha megölik egymást. Senki sem követ minket.

Az éjnek vége, és megint világos van. Először kerteken át megyünk egy magaslatra, majd egy hegygerincen haladunk tovább. A bokrok közt egyszer csak golyófütyülést hallani. Lőnek ránk. Megint nagyjából húszan vagyunk, akik libasorban megyünk egy gyalogúton. Balra alattunk jól láthatóan egy orosz század bontakozik ki a hegynek felfelé. Rosszul lőnek, tőlünk jobbra és balra csattannak a lövések.

A mögöttem lévő felkiált: „Most engem is eltaláltak!" Amikor megfordulok, látom, hogy csak egy sima lövés a csuklóján. Elég egy kötözőcsomag, hogy ellássam, és megyünk tovább. Emiatt viszont én leszek az utolsó. Az oroszok már egészen közel vannak, és kiáltanak felém: „*Sztoj, sztoj!*" [Állj, állj!]. De ehhez én túlságosan süket vagyok, lövök visszafelé, és ezzel távol tartom az oroszokat. Egy óriási kőbánya terül el alattam. Normális időkben soha nem mertem volna idejönni, de most húsz méter magasról gurulok, zuhanok, bukdácsolok lefelé a sziklafalról, és eltűnök a szomszédos erdőben. Tíz perccel később véletlenül a századom két emberére akadok. Találtak egy ledobott utánpótlási tartályt, amit azonnal át is kutattak: „Gyere, és igyál egy jó kortyot." Konyak. Iszom, és elfeketedik előttem a világ, rosszul vagyok. Amúgy is elgyengült szervezetem nem bír többet, de mégis tovább kell mennem. Idővel még több baka gyűlik össze. Az erdőszélen egy másik orosz egység tűz alá vesz minket. „Hurrá"-val indulunk feléjük. Az egész társaság elmenekül.

Menet közben egy nagyobb csapathoz csatlakozunk. Honnan jönnek ezek az emberek, és hogy jutottak ki a városból? Most már majdnem 300-an vagyunk, egész nap menetelve csak rövid pihenőket tartunk este. Három vagy négy óra lehet, még teljesen sötét van, csak a hold bukkan elő néha a felhők közül, és világítja meg az ösvényünket.

Mi történik velem? Azt hiszem, megbolondultam. A sápadt fénynél egyszer csak egy sírt látok, nagy fehér kereszttel. Közeledem felé, de eltűnik, feloldódik a semmiben. Ahogy megyünk tovább, egymás után tűnnek fel újabb és újabb sírok, nagyobb és kisebb keresztekkel. Nem értem, hiszen egy erdőn és nem egy temetőn keresztül haladunk. Álmodnék csupán, vagy hallucinációim vannak?

Minden alkalommal, amikor a keresztek felé közelítek, eltűnik a sír az erdőben. Rajtam kívül senki sem látja őket. A látomásaim addig tartanak, amíg elérjük az erdő szélét. Egy úton megyünk tovább. Az útra merőlegesen egy fasor húzódik. Nagyon halványan minden fa mögött fekvő oroszokat látok puskával. Senki más nem látja őket, mindenki megy tovább. Rohanó menetoszlop vagyunk, egy szó sem hallatszik, csendben törünk előre, csak néha hallani egy csajka zörgését vagy egy kimerült ember zihálását.

Soha nem szenvedtem hallucinációktól, és most egyszerre ilyen érzéki csalódások áldozata vagyok. Egységünk a halálba menetel? Előérzéseim vannak? Valami nem stimmel. Egy lépést sem megyek tovább ezzel a társasággal. Talán egy láthatatlan hely segít rajtam? Az okkultisták ezt állítják. Hirtelen álmos leszek, és nem tudok egy lépést sem tenni tovább. Egy szőlőültetvény közepén összeesem. Már a lefekvés mozdulata alatt elalszom.

Felébredek, dél van. A messzeségben őrült lövöldözést és ordítást hallok. Bajtársaimat minden oldalról bekerítették, és a túlerő leküzdi őket.

Ennek a háborúnak a meglepetései, sajátosságai és rejtélyei nem akarnak véget érni.

Körülöttem minden nyugodt, én pedig egyedül vándorlok tovább délnyugati irányba. Minden kihalt. Szőlők, szántások és mezők. Becslésem szerint már nem lehet messze a főellenállási vonal. Messze a horizonton nagyobb harci egységek mozgása látszik. De nem a mieinké. Teherutók, páncélosok, lövegek és országúti járművek, ezt mind annyira tisztán látom, akár egy moziban, ahogyan elhaladnak egy magaslat felé. Nem látszik a menetoszlop vége. [...]

Még világos délután van, és messziről felismerem, merre fut a főellenállási vonal. Meg kell még várnom az éjszakát, hogy találjak egy rést az átjutáshoz. Nem lesz túl nehéz, mert a keleti fronton nem összefüggő az arcvonal, kilométer hosszú holtterek vannak benne. Át kell jutnom. Egy le nem aratott kukoricamező védelmet és talán szállást is ad a hamarosan beálló éjszakáig.

Óvatlan voltam, vagy felfigyeltek rám a környéken az oroszok, mindenesetre lövöldözés kezdődik. Nincs is értelme ekkora felhajtásnak, hiszen egyedül vagyok. Lehet, hogy egy fél ezredre gyanakodnak, aki elbújt itt? Ilyennel még nem találkoztam, folyamatosan lőnek, amit csak ki tud magából vetni egy géppuska, gránátvetők, páncéltörők, pokoli tűz, felettem surrognak és fütyülnek a lövedékek. Előttem, mögöttem robbanások, törik a kukoricaszár, amelynek száraz törzsei csak úgy repkednek a rejtekhelyem körül. Fatalistaként megyek tovább, és így érem el a hatalmas tábla végét. Előttem egy patak, utána egy magaslat, amin a főellenállási vonalat sejtem. Az oroszok még mindig a kukoricatábla elejét lövik. Bizonyára senki sem tudja elképzelni, hogy át lehetett élve jutni ezen a zárótűzön.

A terep kissé lejt, és nagyobb kukoricakóró-kupacok állnak rajta. Gyorsan bebújok az egyikbe, hogy visszatérjen a normális pulzusom. Kellemes búvóhelyem van, kifelé teljesen takart, én viszont jól átlátom innen az egész terepet. Még egy kis szerencse az éjjel, és már át is jutottam a mieinkhez.

Két órával később lövéseket hallok, nem messze tőlem. Néhány szétszóródott német baka rohangál egy szántott mezőn, mintha felriasztott tyúkok lennének. Az Iván üldözi őket, és rejtekhelyemről kell végignéznem, amint úgy lövik le őket, akár a nyulakat. Egészen rosszul leszek. Nem tudok segíteni nekik, értelmetlen lenne előbújni a rejtekhelyemről. Az oroszok a terepen állva tüzelnek, és minden lövésre egy bajtársam úgy csuklik össze, akár egy papírmasé figura a lőtéren. Sírok a dühtől és a kétségbeeséstől.

Az egyiket, akit még nem lőttek agyon, el akarják kapni, és mit tesz ez a szerencsétlen? Fegyver nélkül fut le a magaslatról. És merre? Pont az én irányomba. Egyre közelebb jön, ráadásul épp egy kukoricaszár-kupacba akar elbújni, amikor az üldözők már nincsenek messze tőle. Mindjárt ki is húzzák a kupacból, majd elkezdik szétdobálni a többi kupacot is, és engem is megtalálnak. Rögtön lehúzzák a cipőmet, és elveszik a karórámat. Kapok cserébe egy pár elnyűtt orosz bakancsot. Hatalmas szerencse, hogy az oroszok tudtak szerezni tőlem valamit, ezért elégedettek, és nem gyűlölködnek.

Kettőnknek előttük kell mennünk. Agyonlőnek útközben? Hangulatukból ítélve erre 50-50 százalék az esély. Számomra mindenesetre a háború befejeződött.

ADOLF JOHN

Adolf John 1924. január 27-én született a Szudéta-vidéki Tetschen-Bodenbachban (ma: Děčín, Csehország). 1939–1940 között gépésztechnikusi iskolát végzett. 1941 májusától teljesített katonai szolgálatot a Waffen-SS soraiban, ahová önként jelentkezett. Első egysége az SS-Flak-Abteilung (légvédelmi osztály) „Ost" volt, ezzel került 1941 szeptemberében Narva térségében a frontra. Az SS-légvédelmi osztályt 1942 őszén a 8. SS-lovashadosztályhoz osztották be. 1943 végéig folyamatos frontbevetésben vett részt. Rövid nyugalmasabb időszakot csak az egység újrafelállítása és a magyarországi megszállás jelentett. Ekkor a 8. légvédelmi tüzérosztály 2. (3,7 milliméteres légvédelmi gépágyúkkal felszerelt) ütegében teljesített szolgálatot mint tiszthelyettes. 1945. április 30-án, az amerikai csapatok müncheni megjelenése előtt civil ruhába öltözött, és hazatért Szudéta-vidéki lakhelyére. Május közepén egy volt iskolatársa feljelentése alapján letartóztatták, és egy cseh koncentrációs táborba zárták. Mivel folyékonyan beszélt csehül, sikerült túlélnie a korábban a nácik által is használt rabsteini (Rabštejn) tábor borzalmait. Innen 1946. szeptember 6-án Németország keleti zónájába deportálták. Westerhausenben általános iskolai tanárként helyezkedett el, de helytörténettel is foglalkozott.

John eredetileg is vezetett naplót, de ezek a fogságban elvesztek. Jövendő gyerekeire gondolva 1947-ben újra leírta a budapesti harcok során átélt élményeit. A háború után többször járt Budapesten, utoljára e sorok szerzőjével 2000-ben kereste fel a kitörés helyszíneit. Emlékeit a *Der Freiwillige* című

lapban rövidítve, több részletben adta közre.[1] Az alábbi szöveg John visszaemlékezésének csonkítatlan változata.

Ütegéből a kitörés után összesen 28 személyt tartottak nyilván eltűntként, a halottak száma pedig legalább ugyanennyi lehetett (az egység induló állománya kb. 120 fő volt).

Adolf John, a képen mint SS-Sturmmann, azaz őrvezető

[1] Adolf John: Ausbruch aus Budapest 1945. Teil 1. *Der Freiwillige*, 2001/2, 8–12. Uő: Ausbruch aus Budapest 1945. Teil 2. *Der Freiwillige*, 2001/3, 3–6. Egy rövidített magyar verzió a *Haditudósító* című lap 2008/1. számában is megjelent. John hadifogsággal kapcsolatos visszaemlékezése: Die tschechische Falle. *Der Freiwillige*, 1994/3.

1945. február 9. Parancs! Feltűnés nélkül szakadjunk el a lakosságtól, és vonuljunk a várba. Nem bíznak többet a magyarokban, és árulástól tartanak, azzal pedig az orosz idő előtt felismerné előkészületeinket. Minden járművet használhatatlanná kell tennünk. Nem robbantással, hanem az elosztók szétverésével! Ezekben a napokban még megkapom az Arany Közelharcpántot. A Horthy [ma: Móricz Zsigmond] téren állomásozó 4 centiméteres [légvédelmi ágyús] magyar üteg katonái egy elfalazott szeszraktárat fedeznek fel. Mi is hozunk innen bort és pálinkát. A magyar katonák berúgnak, egy tiszt nyomjelző lövedékkel belelő a pálinkáshordókba, a raktár kigyullad.

1945. február 10-én délután értesítenek, hogy a sötétség beálltával a vonatrészek, a parancsnoki autó és a konyha [a Budafoki úti szállásról] a Várba vonul. Mindent, amit nem tudunk magunkkal vinni, megsemmisítünk. Landser módra készülünk a jövőre. Alapos tisztálkodás és teljes fehérneműcsere. Átöltözünk, megmosdunk, és teljes testünket rózsavízzel locsoljuk le. Ezután egy elhagyott lakásban talált fehér selyeminget és tiszta alsóneműt veszek fel. Egy százas csomag Symphonia cigaretta és Scho-Ka-Kola-dobozok kerülnek a szőrmével bélelt álcaruha alá. Kenyérzsákomat teletömöm géppisztolylőszerrel, mert az elegendő lőszer életet jelenthet, és fontosabb, mint az étel. Ehhez jön hozzá egy disznóhúskonzerv és két szelet egymásra hajtott kenyér, vastagon megkenve vajjal.

[Február 11-én] Este 8 órakor a főnök[1] visszaérkezik, és közli, hogy itt az idő. Még egyszer kinyitja a mozgósítási ládáját. Ott fekszik szép kimenőruhája. Meg akarja semmisíteni az uniformist. Arra kérem, engedje meg, hogy én vegyem fel – sajnálom a drága szövetet. Odaadja nekem, és ezzel Unterscharführerből Obersturmführerré válok. Ezt akkor még nem sejthettem, de a csere később, néhány kritikus pillanatban fontos hatást gyakorolt a sorsomra (a semmeringi szanatóriumban a zubbonyt visszaadtam a főnöknek).

[1] Hans-Heinrich Klauss, életrajzát lásd Ungváry 2019, 269.

Mindent visszahagyva elindulunk az éjszakában. Az ég kristálytiszta, csak a hó ragyog szinte érintetlenül az utcákon. A világos éjszakában jól látszanak a házak és a romok.

Az osztályhoz beérkezve egy rövid pihenő alatt egyesítjük sorainkat a törzs tagjaival. Majd sorban tovább gyalogolunk a hóban, ismeretlen célunk felé. Fejünk lehorgasztva és aggodalommal tele. Szentséges csend uralkodik, egy lövés sem hallatszik. Mégis érezni lehet, hogy valami van a levegőben. A fehér utcáról hirtelen mindenki a házfalak mellé húzódik. Szemben velem egy kapubejárat, és mintha az őrmesterünket látnám eltűnni benne. Más katonák a járdán állnak.

A bejáraton át egy nagy udvarra érkezem, ahol csak úgy nyüzsögnek a német bakák. Jobbra világosság dereng, itt egy parancsnokság van, de nem látom az őrmestert. Tehát vissza az utcára. Ott viszont már senki sincs közülünk. Amint körbenézek, csak az üteg szanitécét, Karl Müllnert[1] és két katonánkat látom. Ők is elszakadtak. Egyedül megyünk tovább a néptelen utcákon. A holdfény ezüstös színbe borítja a tájat.

Gyönyörű éj volna, ha nem lenne számunka ennyire sorsdöntő. Egy mellékutcában rátalálunk egy csoportra. Megkérdezzük: „Ti is a kitörésre készültök?" „Nem, csak felderítő járőrbe megyünk" – felelik.

Visszamegyünk, és elhaladunk egy ezredparancsnokság mellett. Itt nagy a forgalom. Aktákat semmisítenek meg, dolgokat csomagolnak el, mindenki el van foglalva saját magával. Futárok jönnek-mennek, senki sem tudja megmondani nekünk, hogy hol van a kiindulóhelyünk.

Visszamegyünk a kereszteződéshez. Itt két fogatolt jármű áll, amelyek épp indulnak, ezekhez csatlakozunk. Valahová csak megérkezünk majd. Szűk utcába jutunk. Jobbra egy kert, és a mögötte lévő házból lemezről tánczene szól. Gyalogút vezet a házhoz. Elhagyjuk a két járművet, és bemegyünk. Nagy lesz örömünk, amikor itt találjuk a 3. üteget, amelyet korábban harccsoportként vetettek be. Végre valaki a légvédelmi osztályunkból! Itt maradunk.

[1] Feltehetően Karl Müllner (1906–1947) szovjet hadifogságban elhunyt személyről van szó.

200 méterre a háztól egy másik utcába érkezünk, amely jobbra kanyarodik, és egy térre vezet. Itt már más kitörőalakulatok hiába próbálkoztak az átjutással. Három kísérletet tettek, de ezek rendre összeomlottak a géppuskatűzben.

Mintegy 400-an gyűlünk össze. Karl és én a 3. üteg parancsnokához megyünk. Több lovastiszt is itt van, akik végigcsinálták a három sikertelen támadást. Kétszer átjutottak, és mindkét alkalommal vissza kellett jönniük, mert az embereik nem mentek utánuk. A harmadik alkalommal az egyik tiszt a tarkójába kapott egy szilánkot, ezért keservesen káromkodik.

Egyszer csak jön egy újabb tiszt, állítólag a hadosztályparancsnok, és azt mondja, hogy az ostromgyűrű északi részén még van egy nagyobb rés. Így mindenki megfordul, és libasorban elindul a házakon és a romokon keresztül.

Az 1. üteg állítólag már átjutott a vonalakon, és egy tüzérállásra futott rá, ahol fogságba esett. Kis ideig hegynek felfelé megyünk, aztán újra egy széles utcához érkezünk. Itt csak úgy nyüzsögnek a katonák. Az utca teljes széltében és hosszában állnak. Nagy nehezen halad át köztük egy Volkswagen.

Egy házsaroknál rátalálunk ütegparancsnokomra, Klaussra és ütegünk más bajtársaira. Most tehát vigyáznunk kell, nehogy elszakadjunk egymástól. 300 méterrel előttünk egy nagyobb térség található, ott egy égő szovjet páncélos,[1] és a bal oldali ház is ég. Ettől az egész tér meg van világítva. Úgy tűnik, valamilyen vízvezetéket is eltalálhattak, mert víz ömlik az aszfalton keresztül. Jobbról géppuskatűz söpri a teret. Éjfél van.

Reggel 6-ig ki kell jutnunk a bekerítésből, különben nincs értelme, mert világosban ez lehetetlen vállalkozás lesz. Lassan közelítjük meg a teret. Ott vagyunk az égő háznál. Lukakon át kúszunk előre, fölöttünk minden lángol. Egyesével és kis csoportokban rohanunk át a téren, amikor a géppuska épp elhallgat. Víz csap az arcunkba, de mindegy, csak jussunk át! Tüdőnk kapkod a levegőért, a vér a tarkónkba tolul, és szinte hallani lehet a szívek dobogását.

[1] Tévedés. Minden bizonnyal a Széna tér környékén kilőtt két Panther harckocsi valamelyikét nézte John szovjet páncélosnak.

A túloldalon mély sötétség nyel el minket. Sűrű felhők takarják el most a holdat, és a kezünket sem látjuk a sötétben. Hogy ne szakadjunk el egymástól, libasorban megyünk, és mindenki megfogja az előtte lévő derékszíját. Jobbra házak, balra mintha egy park lenne, néhány fenyőt lehet látni.

Jaj! A libasor kerülőt tesz. Egy sebesült hevert a járdán, és mivel nem lehetett látni, ráléptek. Senki sem tud segíteni többet. Újra egy utcára jutunk, amelynek mindkét oldalán házak sorakoznak. Kissé előre, balra csatazaj. A házfalak mellett vonulunk, és gondolkodunk. Egyszer csak egy civil lép elénk egy házkapuból: „Halló, bajtársak, birodalmi német vagyok, és tudok még egy utat, ahol át tudtok jutni." Az ütegparancsnok előhúzza a pisztolyát és azt mondja: „Jó, menj előre. A gyanú első jelére golyót kapsz a fejedbe."

1945. február 12. Elhagyjuk a tőlünk balra fekvő harckocsiárkot és az ott kétségbeesetten harcolókat, és egy kis keresztúton megyünk tovább. Mintegy 300-an lehetünk, mindenféle csapattestből. Az út lassan emelkedik, majd megint lejt. Egy villanegyedhez érkezünk a város szélén, ahol a pusztítás nem túl nagy. Néhány méterrel a csapat előtt, a bal oldali járdán haladok előre, és egyszerre lövés hallatszik! Mindenki megáll, és visszafut a falak mellé. Óvatosan előre tapogatódzom, szemben egy ház árnyéka látható, máskülönben minden nyugodt. Talán egy őrszem áll itt?

Ekkor a főnököm szólít: „John, nézze már meg, mi van elöl!" Kibiztosított géppisztollyal a kezemben átfutok a ház árnyékába, hogy jobban beláthassam a keresztutcát, ami felfelé vezet. Semmi gyanúsat nem észlelek, ezért hívom a többieket. A tömeg lassan ismét mozgásba lendül. Hegynek felfelé megyünk, követjük az utat. Száz méter után egy másik, bal oldali utcából szintén egy emberkígyó bontakozik ki. Látjuk, hogy ők is a bajtársaink, mintegy hatszáz fő jön így össze. Egyesülve megyünk tovább. Balra ismét fenyők, majd az út hirtelen szűkülni kezd, és jobbra elkanyarodik lefelé. Nézem az utcát, a Hold újra kikukucskál, és jaj – megállok. Hipnotizálva nézem, amint rám mered egy lövegcső 50 méterről. Nyugodtan állok tovább, és várom, hogy valami élőt fedezzek fel. Semmi sem mozdul a löveg körül.

Az út széléhez tartva előre lopakodom, amíg el nem érem az elhagyott német páncéltörő ágyút. Tiszta a levegő, mindenki követ. A holdfényben el tudjuk olvasni az utcanévtáblát, és örömmel látjuk, hogy ez az az utca, amit átjutási helyként említettek. Tehát jó irányban vagyunk.

Újra egy útra érünk, amely egy magaslat mentén halad. Balra alattunk harci zaj és lánctalpcsikorgás hallatszik. Ott harcolnak, ott kell lennie a városnak. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy biztosítás nélkül haladjunk előre. 20 fős előőrsöt alakítunk ki. A jobb oldalit egy Oberscharführer vezeti, a bal oldalit átveszem én. Az út menti árokban megyünk előre, a hó ropog a csizmák alatt. Fáradt holdfény, gyakran felhők takarják el, és úgy világítja meg a téli tájat. Balra tőlünk házak sziluettjei látszanak. *„Sztoj!"* [Állj!] Mindenki megáll, senki sem válaszol. Aki kiáltott, 20 méterre lehet előttünk. Célzásra emelem a géppisztolyomat, és futás közben tüzelek. Mindig oda, ahol az ellenséges őrt gyanítom. Futás közben töltöm be az új tárat, és miközben a házak mellett elrohanunk, tárainkat kilőjük az ablakokra úgy, hogy senki se lőhessen vissza ránk.

Átjutunk, de a tömeg kettészakadt. Kicsit visszamegyünk, de nem látunk senkit. Tovább visszamenni nem lenne értelme – miért nem jönnek utánunk? Továbbmegyünk.

Helmut Lehrke[1] és ütegünk néhány tagja szintén elszakadt a nagy csoporttól. Rövid út után jobbra egy magaslatnál nagyobb épületeket látunk. Körbe van véve drótkerítéssel, és halljuk, hogy két orosz beszélget. Úgy tűnik, mintha az egyik szólítaná a másikat. Elintézzük a két őrt, és továbbrohanunk. Látunk lefelé egy fekete kocsiutat, ezt követjük. Egy kerítésnél, ahol egy mélyedés is van, megállunk egy pihenőre, feltöltjük a tárainkat, és megkeressük a sarkcsillagot. Nálam iránytű is van, tehát tovább, északnyugati irányba.

[1] Helmut Lehrke (1920–?) a 8. SS-légvédelmi tüzérosztály 2. századának tiszthelyettese, a kitörés során elérte a saját vonalakat.

Hajnali 4 óra van, a városban még mindig harcolnak. Hegynek fel haladunk, tetején elhagyott vendéglő található. Egy istállóban gyufákat gyújtunk, hogy megkeressük egy térképen, hol vagyunk, és mi a legkedvezőbb irány.

Előőrsünk egy tagja megszólal: „Bajtársak, egy embernek át kellene vennie a vezetést." Azt hiszem, Obersturmführerként most én vagyok a rangidős: „Van valakinek ellenvetése, ha átveszem a parancsnokságot?" Természetesen nincs!

Reggel 6 óra van, lassan hajnalodik, tovább masírozunk az erdőn keresztül. Egy útkereszteződésnél találunk egy orosz nyelvű táblát, ami egy kötözőhelyet jelez. Vigyázni kell, mert egy falu lehet a közelben.

Az óra már 7-et mutat, elérkeztünk az erdőszélre. Balra nyílt terep, jobbra pedig erdős hegyhát látható. Biztosítva lépünk ki a nyílt térre, és nyomokat látunk a hóban. A nyomok frissek, tehát fokozottan kell vigyáznunk. Egyszerre csak szólítanak, és az erdőből hat tiszt lép ki a légvédelemtől. Rangidősük egy ezredes, és át is veszi a kis csapatunk vezetését. Balra előttünk valami falu lehet, mert kutyaugatást, sőt egyszer csak sok torokból „Hurrá"-ordítást hallunk. Néhány lövést is hallani, és sietni kezdünk, hogy elérjük a rejteket adó fákat.

Helmut Lehrke Oberscharführert egy kis csapattal együtt géppuskával lőtték a falu szélénél. Spalitz[1] és Schneider[2] Oberscharführerek, mindketten Bécsből, elestek. Helmut a maradékkal végigfut az utcán, és átugrik egy deszkakerítésen. Igencsak meglepődik, amikor az udvaron egy gulyáságyút és rengeteg oroszt lát, akik éppen kávét vételeznek. Csípőjéhez kapja a géppisztolyát, és futás közben lőni kezd. Sikerül a meglepetés, és túloldalt átjut a kerítésen. Előtte mélyedés, amelynek másik oldalán épp egy orosz járőr ereszkedik le.

Az oroszok az udvaron összeszedik magukat, és egy géppuskát helyeznek állásba. Mivel mozgást látnak a túloldalon, saját embereiket kezdik lőni; ennek köszönhetően Helmut és emberei balra elmenekülhetnek.

[1] Franz Spellitz (1921–1945) az ostrom után eltűntként tartották nyilván.
[2] Friedrich Schneider (1921–1945) az ostrom után eltűntként tartották nyilván.

A hegyoldalban fekszünk, és nézünk lefelé. A völgyben széles út. Betájoljuk a térképet, és megállapítjuk, hogy az csak a Bécsi út[1] lehet. Tehát pontosan meg tudjuk állapítani a helyünket. De sehol sem látjuk a zöld fényjelzést, amelynek a német vonalakat kellene jeleznie. Ahogyan ott ülünk, egyszer csak 50 méterrel alattunk mozgásra leszünk figyelmesek. Hosszú sorban jönnek katonák. Kúszunk a hóban, és figyelünk. „Ezredes úr, engedjen le minket, ezek német rohamsisakok." „Nem, nem, ez csapda lehet." Tovább nézek egy távcsövön és meglátom szolgálatvezetőnket, Hänschen Hauptscharführert és az ütegparancsnokot, Klauss Obersturmführert. Ettől kezdve semmi sem tarthat vissza, lerohanunk a lejtőről a bajtársainkhoz. Ismét egy nagyobb társasággal vagyunk. Előreküzdöm magam, addig, amíg el nem érem az ütegparancsnokot. „Hála istennek, John, hogy itt vagy! Mostantól végre tényleg együtt maradunk!"

Az oszlop mintegy 600 katonát jelenthetett. Felettünk egy Me 109-es köröz, feltehetően azért, hogy menetirányunkat megfigyelhesse. Mi azonban nem látszunk a fák miatt. Milyen szívesen integetnénk nekik! De mindenkinek annyira nyugodtnak kell maradnia, amennyire csak lehetséges, és kerülnünk kell mindenféle harctevékenységet.

Sziklás hegyre érkezünk, ahol pihenőt akarunk tartani. Túloldalt meredeken megy lefelé. Régről ismert motorzaj hallatszik a levegőben. Mindenki fedezéket keres, amennyire csak a sziklák engedik. Il–2-es csatarepülők jelennek meg, és fedélzeti fegyvereikkel veretik a sziklákat. Nem tudjuk megállapítani, hogy megsebesült-e valaki, mert az elsők már csúsznak is le a hegyoldalon. Egy Oberscharführer, aki a törzsnél szolgált, légnyomást kapott, amikor mellette csapódott be egy bomba, és le is sodorta a sziklákról. Az oroszok által megszállt falu felé indul. Kiáltunk neki, de csak ordít: „Haza akarok menni, haza akarok menni!" Senki sem segíthet rajta.

Én is a boldogabbik felemen csúszom le a hegyoldalban a fák között. Alul egy vizesárok, amiben egy kilőtt német harckocsi áll. Kétszáz méteres nyílt

[1] A mai 10-es főút.

terén kell átfutni, amit egy orosz géppuska pásztáz egy kőfejtőből. Néhányan megsebesülnek, de elvánszorognak egy téglagyárig. Én jól átjutok. A téglagyárban vaklárma tör ki: „Jönnek az oroszok!”

Rövid pihenés után még egyszer tíz métert kell átrohanni egy nyílt terepen, aztán újra bejutunk a védelmező erdőbe. Délután 2 óra van. Találkozom két fiatal nővel, magas sarkú cipőben és selyemharisnyában vannak. Istenem, micsoda őrültek, azt hitték, ez valami séta? Úgy látszik a szovjettől való félelmük mindent legyőz. Az út szélén egy öreg, ősz magyar tábornok[1] ül, mellén sok kitüntetéssel, fáradtan.

Délután 4 órakor néhány kilométerre jobbra látjuk, hogy négy He 111 gép ledob valamit ejtőernyőkön. Talán élelmiszer és lőszer? Nem tudunk hozni magunknak semmit, csak előre! Minden perc értékes. Nem tehetünk kerülőket, inkább éhezünk. Egy magányos háznál egy kis tejet kapunk. Vajon jutott-e az utánunk jövőknek is? A következő magaslaton egy barakktábor látható, itt egy lovas orosz kerül a fogságunkba, de a sötétségben megszökik. A lovát megtartjuk.

Balra a völgyben egy falu van, amit elhagytak az oroszok. Mégis elmegyünk mellette, tovább gyalogolunk az erdő felé. Amikor a falu magasságába érünk, két lovas vágtat el előttünk az erdő irányába. Ahogy kezdődik az erdő, összetalálkozunk egy orosz ellátóegységgel. A holdfényben látjuk, amint a lovaikat hajszolják, és közben lövöldöznek. Remeg a levegő, de aztán egyszer csak az összes orosz eltűnik.

Balra elkanyarodunk egy szakadék felé. Mindkét oldalon meredek hegyoldal fákkal. Kétszáz méter után fiatal fenyves következik. Tíz méterre megközelítjük, amikor egyszerre felugat egy Maxim-géppuska, és kézigránátok robbannak. Mindenki a fák mögött keres fedezéket. Mi is lövöldözünk a cserjésbe, és kézigránátokat dobunk. „Hurrá”-val megyünk előre. Újra tűzcsapás fogad minket. Majd még egyszer megismétlődik az egész. Atyaisten, itt nem lehet átjutni! Vajon mennyien fekszenek a sűrűben? Felkúszom a lejtőn oldalra, és

[1] Billnitzer Ernő altábornagy vagy Lemberkovics Alajos vezérőrnagy.

lőni kezdek a fenyők közé. Mindjárt az első fenyők mögött ott áll az orosz géppuska, a hűtőköpeny átlőve, és egy lövész sebesülten fekszik mellette. Nem tudjuk magunkkal vinni, agyonlőjük.

Rövid idő után a fák szellősebbé válnak. Két elhagyott szekér mellé érünk. Aknavetőlőszer és kenyerek vannak rajtuk. Mindenki letör egy darabot, és megpróbálja rágni. De annyira durva, korpával kevert és nedves, hogy ki kell köpnünk. A vajaskenyerem már megettem, a disznóhúskonzerv pedig túl sós volt, ezért eldobtam. Kiérünk az erdőből. Jobbra egy parkot látunk, itt valamiféle kastély vagy hasonló lehet. Útközben egy orosz kábelfektető katona fut a karjainkba. Kihallgatjuk! „Mennyire messze van a *germanszki front*?” „Megmutatom, négy óra, de három kilométerre innen 200 orosz záróvonalat épít.”

Gondolkodunk.

A 200 oroszt gyorsan elintézhetnénk, de már éjjel 2 óra van, tehát négy órán belül kellene elérni a saját vonalainkat. Merész vállalkozás. Ennek ellenére néhány tiszt a csoport felével leválik rólunk. Soha többet nem hallottam felőlük.

Az orosz kábelfektetőt magunkkal visszük. Útközben találok egy csomónyi szalmát, azt magammal viszem. Egy erdei szakadékban megállunk éjszakázni. Kiterítem a szalmámat. Klauss Obersturmführer lázas, és még egy comblövéses őrnagy is ott fekszik mellettem a szalmán. Nem vagyok benne biztos, de talán a hadosztályunk hadműveleti osztályvezetője, Mitzlaff őrnagy volt. Ehhez jött még egy tiszt a tüzérezredből. Rohamsisakkal elkotorjuk a havat, a szalmát a lábunk közé dugjuk, és így fekszünk egymásnak nyomódva a havon. Hamar elalszunk a kimerültségtől. Mint az előbbi oroszunk, ez a kábelfektető is le tud lépni az éjszakában. Ki is vigyázzon rá. Tulajdonképpen vezetni akart minket, cserébe az életéért, hogy reggel hatra ő is hazaérjen.

Egyszerre fázom, felkelek. Az órám 5-öt mutat. Felállok, lábaim érzéketlenek, kicsit mozgok ide-oda. Ha az orosz itt, a szurdokban meglep minket, nincs menekvés. Felkeltem a főnököt, és azt javaslom, menjünk inkább a magaslatra, mert ott biztonságosabb. Mindenkit felkeltünk, és felkapaszkodunk a kopár

hegytetőre. Fél órával később az orosz már aknavetőkkel közelít, és bekeríti a magaslatot. Még éppen jókor jöttünk ki a szurdokból.

1945. február 13. Egy hegytetőn ülünk. Mögöttünk lágyan lejtős, nyílt terep. Három oldalról erdő vesz körül. Előttünk mély völgy egy úttal. A terep túloldalt emelkedik, a hegyoldal ritkásan bükkfával van benőve.

Őröket állítunk fel, hogy biztosítsuk magunkat. Egyes csoportok kézifegyverekkel megközelítik az orosz aknavetőállásokat, és megsemmisítik őket. Az erdei úton feltűnik egy páncélozott szállító jármű német felségjelzéssel, de ennek a trükknek nem dőlünk be. Klauss felderítésre indul, és észreveszi, hogy a járművet oroszok vezetik.

Melegen süt a téli nap. Távcsővel nézzük a túlsó hegyoldalt. És egyszer csak, mekkora öröm, egy egész csordányi szarvas indul el békésen a havon. Jan Eiltz írta nekem később, hogy ők elejtettek egyet, és nyersen ették meg a húsát.

Délután 2 órakor eldöntjük, hogy átmegyünk a másik hegyoldalra. A térkép alapján úgy ítéljük meg, hogy ez a városból kijutó csapatok gyülekezőhelye. A bükkök között mozgás tapasztalható. Német katonák! Azok, akik a szovjet ellátóegységnél történt tegnap esti lövöldözés során elszakadtak tőlünk. Gyorsan újra az élre igyekszem. Tíz embernek kell biztosítania a hegycsúcsot annak érdekében, hogy az orosz ne vegye észre az elvonulásunkat. Meredek az út felfelé, de végre elérjük a tetőt, amely a másik oldal felé enyhén lejt, és magasra nőtt bükkfákkal van benőve. Mindenütt katonák csoportjai tanyáznak benne. Kis tüzek mellett havat olvasztanak, hogy legyen valami innivaló. Utóvédünket az oroszok tűz alá veszik, amikor ők is felmásznak a hegyoldalra. Két idősebb bajtárs megsebesül. Az egyiknek átlőtték a lábszárcsontját, a másiknak a mellét találták el.

Egyszerre vad lövöldözés kezdődik. Egy orosz csoport nyomul be alulról a bükkösbe. Velük szembe rohamozunk, géppisztollyal és karabéllyal lőjük őket. Néhány őrült hátulról a fejünk felett lövöldöz. Eredmény: két saját halott saját golyóktól. A tévedésből indított támadást visszaverjük, és az oroszok elbújnak.

Este 6 órakor, amikor besötétedik, felszedjük a sátorfánkat. A csontlövésest az orosz lóra ültetjük, a mell-lövésest pedig egy sátorlapon visszük tovább.

Olvadni kezd, és langyos szél simogatja a tájat. Néhány kilométer után egy három méter magas drótkerítéshez érünk.[1] Nem lehetséges ezen átjuttatni a sebesülteket. Vissza kell maradniuk, és agyonlövik magukat. Továbbmegyünk egy réten át.

Oldalt elhagyunk egy települést, majd egy útra térünk, amely mellett lövészárkok vannak. Mögöttünk orosz harckocsik kanyarodnak be, és megpróbálják elvágni az utunkat. Erőltetett menetben masírozunk tovább, hogy eltűnhessünk a sötétségben. Egy kicsiny, lefelé vezető szakadéknál letérünk az útról. Nem sokkal a falu előtt ez balra kanyarodik, amikor tüzet nyitnak ránk. Ugyanazon az úton visszamegyünk. A hó olvad, és a víz a csizmákba folyik. Még szerencse, hogy nincs annyira hideg. Ismét nyílt területen haladunk tovább, a hold világítja meg nehéz menetünket. A holdfényben néhány száz méterre jobbra és balra is nagyjából ötvenfős csoportokat látunk ugyanabba az irányba haladni. Oroszul szólítanak, senki sem felel. A menetteljesítmény gyorsul. Az oroszok továbbra is szólongatnak. Elegen vagyunk ahhoz, hogy felvegyük velük a harcot, de ez időbe kerülne, és nem engedhetjük meg magunknak a késlekedést. Dühösen visszaordítjuk: „Nyaljátok ki a seggünket!”

Klauss Obersturmführer nem bírja tovább, a sebláz újra mutatkozik nála. Csak most ne maradjunk vissza, meg kell nyernünk az oroszokkal folytatott versenyfutást. Bajtársak segítik őt, és így vánszorgunk hosszú sorban a hóban, a sarkcsillagot mindig balra elhagyva, tovább. Fél óra után lerázzuk az oroszokat. Előttünk egy jármű zúg el. Mély völgyeken át megyünk fel és le. Csodálkozni kell, mire képes egy ember, ha az életéről van szó. Semmi fáradtság, semmi fájdalom, csak az akarat – át kell jutni!

Keresztezünk egy utat. Az út melletti árokban zúg az olvadt, piszkosbarna hólé, mindenki szomjas, iszunk. Egész nap meneteltünk, részben harckocsik üldöztek vagy ellenséges csoportok figyeltek minket látótávolságról. Úgy tűnik, túl sokan vagyunk nekik. Eddig sikerült megkerülni az orosz záróvonalat. És ismét éjszaka van. A február 14-ére virradó éjszaka. Ez lesz az utolsó? Egyáltalán

1 Minden bizonnyal az uradalmi erdő drótkerítése, amelyet a Nachtmann-visszaemlékezés is említ a 206. oldalon.

hol van a saját vonalunk? Már több mint 50 kilométert gyalogolhattunk, légvonalban számítva, vagyis a valós teljesítmény ennél biztosan több.

1945. február 14. Mintegy 600-800-an lehetünk. Hosszan nyúlik a fekete emberkígyó. A távolban, egészen messze, zöld világítórakéták. Felgyorsulunk, a fogunkat összeszorítjuk, csak most ne renyhüljünk el. Ezen az éjszakán sikerrel kell járnunk! A főnök, Klauss Oberstürmführer, a sofőrje, a szolgálatvezető Helmut Lehrke és én mint ütegtiszthelyettes a menet élén vagyunk. Csak most ne szakadjunk el egymástól, mindig csak előre! Rendszeres időközönként zöld rakétákat lőnek fel előttünk. Egyre nagyobbak és nagyobbak lesznek, és egyre közelebb jutunk. Mintha egy úton mennénk, de ez sem biztos. Bal oldalon bokrok vannak, és mintha egy völgy lenne egy faluval. Ha odanézünk, rengeteg világos, színes pontot látunk. Jobbra rét, szomszédos erdővel. Átjutunk ezen a nyiladékon. Tűz jobbról!

Lefekszünk, kibiztosítjuk a géppisztolyt – felugrás, tovább. A tárakat kilőjük az erdőre, és el is érjük a fákat. Hirtelen vége van az erdőnek, mindenki összetorlódik. Egy mély árokban, amelynek oldalán sziklák is vannak, leülök, hogy megpihenjek. Előttünk végtelennek tűnő hómező. Jobbra egy lefelé haladó, benőtt hegyoldal, balra egy nagy erdőség. Közben a főnök is megérkezik a szolgálatvezetővel.

Valaki hirtelen felkiált: „Balra kell mennünk!" És mint egy báránycsorda, mindenki követi ezt a felszólítást. Elővészem az iránytűmet, és látom, hogy a bal oldali irány a keletet jelenti. Nem, arra nem mehetünk, hiszen onnan jöttünk! Szólok a főnöknek, hogy tovább kell mennünk, jobbra. „Halló! Újra keletre mentek, visszafelé, mindenki jöjjön utánam!" De ki hallgat rám, ha a tömeg már mozgásban van. Csak a közvetlenül mellettem álló 30-40 bajtárs marad. Néhány utánunk jövő mondta később, hogy útközben halott bakák százait látták.

Lecsúszunk a lejtőn, és itt vége is a védelmet adó fáknak. Előttünk óriási hómező, amit a hold fényesen megvilágít. Mindenki kimerülten rogy össze, és keres magának egy fát. Ekkor a főnök szólít: „John, keressen néhány embert,

és menjen előre!" Megint én? Felállok, fáj a lábam. Amint újra leülök, már csak arra vágyom, hogy fekve maradhassak, és aludhassak. Fáról fára megyek, velem jönnek, akikre rámutatok: maga, maga és maga... Kilépek a szabad térre, hátrafordulok, senki sem követ. Visszamegyek (ugyebár egy Oberstürmführer zubbonyában voltam), és azt mondom: „Emberek, legyetek észnél, hajnali négy óra van, ha hatig nem érjük el a saját vonalainkat, akkor itt aligha tudjuk megvédeni magunkat! Túl gyengék vagyunk ahhoz, hogy egy teljes napon keresztül védekezni tudjunk a túlerő ellen. Szedjétek össze magatokat!"

Tíz ember velem jön, tízen mögöttem, mélységben, tagoltan követnek az adott parancs szerint. A hold süt ránk, és árnyékunk a fehér takarón lopakodik velünk. 200 métert haladunk, ekkor indulnak a többiek. Elérünk egy laposabb magaslatot, onnantól az út újra lágyan lefelé vezet. Jobbra és balra mintha erdő lenne, elválik a kontúrja a sötétségben. Hómezőnk szélessége mintegy két kilométer, tehát elegendő játékterünk van.

Tőlünk srégen balra egy páncéltörő ágyú tüzel. De nem okoz nekünk károkat. Jobbról azonban szakadozó gyalogsági tüzet kapunk. Tehát közeledünk az ellenséges állásokhoz.

Nem tudhattuk, hogy ezen a fronton nincsen zárt vonal, csak bunkerszerű védelmi pontok vannak. Szemünk jobbról balra, aztán balról jobbra pásztáz. Itt jobbra egy nyomjelző lövedék, éppen felém repül. Ösztönszerűen homorítom a hátam. Valami mellettem süvít el, a bal oldali szomszédom összerogy, robbanólövedék a fejében.

Tovább, tovább! A kézifegyverek tüze megszűnik. Egészen a közelben felszáll egy zöld világítórakéta, hajnali öt óra van. Megérkezünk egy vályú alakú mélyedésbe, amikor jobbról, az erdőből németül szólnak hozzánk. Megállunk, és fedezéket keresünk. Egy tiszthelyettes az egyik emberét előre küldi, hogy lássa, a mi embereink-e. Gyanakszom, és arra ösztökélek mindenkit, hogy menjünk tovább. Erre a tiszthelyettes felkiált: „Mindenki itt marad, amíg az ember vissza nem tér!" Ez biztos az oroszok csele. Előveszem a pisztolyom, a tiszthelyetteshez lépek, és ráordítok: „Hogy küldhette el ezt az embert, biztosan

oroszok voltak ott! Ha nem jön vissza, kinyírom magát!" (Amikor túljutottunk, már nem gondoltam erre.)

Indulás, tovább, már elég nagy csoport vagyunk, és ezzel lehetőséget teremtünk az oroszoknak arra, hogy beállítsák az aknavetőiket. Alig távolodtunk el 100 métert, már robbannak is az első gránátok a horpadásban. Sietve megyünk tovább.

Előttünk feltűnik egy fasor, a táj szélíden emelkedni kezd. Az órára nézek. 5 óra 30 perc. Miért nem látni több zöld világítójelzést? A fáktól 300 méterre egy fekete csík halad felfelé a hegyoldalba, ennek egy járt útnak kell lennie. Hátulról tüzet kapunk. Már a senkiföldjén lennénk? Egy tarlón babaszerű kukoricaszár-kupacok állnak. Keresztüllopakodom rajtuk, és a fekete út felé megyek. Ha az orosz a hátunkban van, akkor a fekete út jobb fedezéket jelent, mintha a hómezőn igyekeznék előre.

Szememmel állandóan az órát nézve vonszolom magamat előre az emelkedőn. Milyen gyorsan szállnak a pillanatok. 6 óra lesz 10 perc múlva. 200 méterrel a csúcs előtt egy fej emelkedik fel. Felkiáltok: „Német állás?" Nincs válasz, a fej lebukik. Állva maradok, a géppisztolyt kibiztosítom, új tárat töltök be. Egyszerre két fej emelkedik fel. Az éj és a nappal közti derengésben nem lehet megállapítani, hogy orosz vagy német rohamsisakok. Újra kiáltok: „Saját vonal?" „Igen."

Igaz-e, vagy sem? Megint csapda? Vissza már nem mehetek, közelebb vagyok, mint 100 méter. Ha megfordulok, és szemben oroszok vannak, akkor lepuffantanak. Tehát előre, és ha kell, akkor annyira drágán fogom adni a bőrömet, amennyire csak lehet.

Jobb kezembe veszem a géppisztolyt, ujjam a ravaszon. Ha oroszok, akkor a kezemet felemelve azonnal tüzelni tudok, és ki tudom majd használni a váratlan pillanatot annak érdekében, hogy újabb célzott tűzcsapásokat mérjek rájuk. Elindulok, szememet szilárdan arra a pontra szegezve, ahol előbb a fejeket láttam. Még tíz méter. Aztán német rohamsisakok emelkednek fel, és két fegyvertorkolat szegeződik rám. Azonnal leengedik, amint felismerik, hogy német

vagyok. Visszafordulok, és elkiáltom magam: „Elértük a saját vonalakat!" Gyorsan felém igyekeznek.

Egy bunker van itt, a Waffen-SS bajtársaival, talán a 3. lovasdandártól.[1]

A bunker bejárata előtt állunk. Szomjúság! Gyorsan adnak nekünk néhány kulacsot. Pontosan reggel 6 óra van, és éppen ekkor keleten fénysugarakkal felbukkan a nap. Egy új nap – egy új élet! Bár a háború megkeményített bennünket, nem szégyelljük a könnyeinket. A bunkerben lévő bajtársaink nyakába borulunk, és sírunk, mint a kisgyermekek. Csak most oldódnak fel az izmok és az idegek. Ötven nap a katlanban, a megpróbáltatások az ellenség hátországában; és végre sikerült! Hol lehetnek a többiek, akik nem a mi utunkat választották?

Csoportunk néhány tagja a senkiföldjén hever sebesülten, nem sokkal a menekülést jelentő első vonaltól. A bunkerben ülők azt mondják: „Bajtársak, menjetek le a faluba, az állásunkon minden reggel aknavetőtűz fekszik. Nektek sikerült átjutni, ne essetek el épp itt."

Lemegyünk a magaslat másik oldalán, és három faházhoz érkezünk. Itt áll egy kávéskocsi, ahol végre, öt nap után valami meleget tudunk inni. Ezen kívül itt a századparancsnokság és három lövészpáncélos is. Elmondjuk a főhadnagynak, hogy vannak sebesültjeink az állások előtt. „Rendben, azonnal kimegyek a lövészpáncélosaimmal, és behozom őket. De nektek a következő faluig tartó három kilométert gyalog kell megtennetek." Azonnal el is indulunk.

Az út tele tócsákkal, de már nem zavar. De most jön a test reakciója az átélt megpróbáltatásokra. A láb egyszerűen nem engedelmeskedik. A herém a lábam között megduzzadt, akár egy ököl! Fájnak a lábaim; hirtelen teljesen kikészültem! Néhány bajtárs egyszerűen eldől az út közepén, és a pocsolyák közt fekszik.

A faluban jelentkezünk a zászlóaljnál. „Keressétek a házakban menedéket, a nap folyamán elszállítunk benneteket." A szemben lévő házba megyek, de nincsenek benne katonák. A nő egy udvarra mutat, amelyen egy bunker emelkedik.

[1] Tévedés, a kérdéses arcvonalon csak Wehrmacht-egység volt: a 3. lovasdandár, amelyet ekkor szerveztek át hadosztállyá.

Odamegyek, és egy rádiós rajt találok benne. A bajtársak azonnal felugranak. Ó, igen, hiszen még Klauss Obersturmführer zubbonya van rajtam. Eleintem őket, csak aludni akarok, aludni.

Felszabadítanak nekem egy priccset. Lehúzni a csizmát? Nem, akkor nem fogom tudni felvenni. De mégis lehúzzák rólam, leveszik a derékszíjamat és a rohamsisakomat, aztán rádobom magam a pihenőhelyre. Abban a pillanatban elszállok. Ó, milyen kellemes ez! Álom nélkül, kimerülten alszom, amíg fel nem ébresztenek. Obersturmführer, indulnia kell. Felállok, a csizmákat nem tudom felvenni, annyira megdagadtak a lábaim. Szereznek nekem egy pár papucsot. Amíg aludtam, csináltak nekem egy hatalmas kupac sült krumplit. De nem vagyok abban a helyzetben, hogy egyek, a gyomrom egyszerűen nem bírja. Néhány falat, és utána nem tudok többet enni. Az útra adnak még két kolbászos kenyeret. A géppisztolyt és a lőszert a bunkerben hagyom, csak a pisztolyom tartom meg. A csizmát átvetem a vállamon, kenyérzsákkal, derékszíjjal és egy irattáskával, kezemben rohamsisakkal egyensúlyozom az úton, nehogy a tócsákba lépjek.

Az emberek egy része már nincs ott, az utolsó csoporttal vagyok, akiket beraknak egy lövészpáncélosba, és a huppanós úton hátrafelé megyünk. Este 11 óra van; egy nagy épület előtt állunk meg – egy szükségkórház. Mindegyikünket szalmazsákokra fektetnek, és mindenki kap egy tetanuszinjekciót a fenekébe.

A 8. „Florian Geyer" légvédelmi tüzérosztály 2. ütegének vége címszavakban:

1945. február 15. Mindenki kap két frontharcos csomagot, és indulunk a győri kórházba. Itt megfürödhetünk, és két emberenként kiosztanak egy üveg pezsgőt.

1945. február 17. Délelőtt beraknak egy kórházvonatba. Előtte mindenkit tetvetlenítenek, majd a semmeringi Ferenc Ferdinánd Szanatóriumba szállítanak. Lábamon másodfokú fagyási sérüléseim vannak.

Március közepén a budapesti kitörők egyedüliként kapnak még egyszer három hét szabadságot. Klauss Obersturmführer nem tud már hazajutni a Balti-tengerhez, és amikor az oroszok már közelednek, gondoskodik arról, hogy a Semmeringről elszállítsák a sebesülteket. Minden magánautót megállítanak, és benzint vételeznek a sebesültszállításhoz.

Helmut Lehrke Oberscharführer sem tud már eljutni Danzigba, így magammal viszem haza. Bécsújhelyen, Bécsen és Prágán keresztül érkezünk Tetschen-Bodenbachba.

1945. április 18-án vége a szabadságnak. Bevonulási címként Bécs van megadva, de a város már orosz kézen. A 8. és a 22. hadosztály maradványait Beneschauban[1] gyűjtik össze. Ott állítják fel a „Lützow" lovashadosztályt. Klauss Obersturmführer volt a felállítandó légvédelmi tüzérosztály utolsó parancsnoka. Ezt azonban akkor nem tudtuk, így Aussigban,[2] a parancsnokságon kiállíttatunk magunknak egy Prágába szóló bevonulási jegyet, majd onnan a Münchenben székelő pótezredhez vezényeltetjük magunkat. Vonattal és autóstoppal küzdjük magunkat át egészen Münchenig, ahol a „Dirnagel" harccsoportot keressük, amely Nürnberg környékén van bevetve.

Az irodában egyszer csak Steinschulte Obersturmführerrel találkozom, aki korábban a 2. ütegben volt bemérő, és aki nem enged tovább bennünket. Szorgos kiképzőkre van szükségem, még kapunk újoncokat. 16-17 éves bajor Hitlerjugend-tagokról van szó, akiket 14 nap alatt kell gyalogsági harcra kiképezni. Amikor az amerikaiak 1945. április 30-án elfoglalják Münchent, a századparancsnoki harcálláspontról, amelyet egyedül kellett átvennem, hazaküldöm három fiatal küldöncömet, és magam is kibújok az amerikai hadifogságból.

Ez volt az én utam a 8. légvédelmi tüzérosztály 2. ütegével. Gyalog mentem haza, hogy aztán ott, amiképpen azt a *Freiwillige* című lapban meg is írtam, még egyszer a csehek csapdájába esve bejárjam a szenvedés útját.

[1] Benešov, cseh város, amelynek környékén 44 000 hektáros területen 1941-től az SS nagyszabású katonai gyakorlóteret létesített, és a cseh lakosságot teljesen kitelepítette.

[2] Ma Ústí nad Labem, amelynek német lakosait 1945 után elüldözték.

pozícióját is. 14 évesen a nagyváradi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskolába iratták be. Természetesnek tartotta, hogy katonaiskolásként szolgálati beosztást kér. 1945 nyarán apja unszolására két füzetbe leírta háborús élményeit. 1946 nyarán házkutatást tartottak náluk, az egyik füzetet (azt, amelybe egyéb emlékeit jegyezte fel) megtalálták, és Kokovayt emiatt ki is hallgatták. A rendszerváltás után, 1992-ben a hadapródiskola baráti köre számára emlékeit újra leírta, alapvetően a megmaradt füzetre támaszkodva. Ennek köszönhetően visszaemlékezése jóval részletgazdagabb, mint azok a szövegek, amelyeket évtizedekkel az események után vetnek papírra.[1] Józsa Béla kötetében[2] ez a visszaemlékezés is megjelent, ám a hozzá tartozó térkép téves információkat tartalmaz. Kokovay Gyula 2018. július 1-jén hunyt el Tiszafüreden.

[1] A szövegnek több változata ismeretes, én azt a verziót használtam, amit személyesen Kokovaytól kaptam.
[2] Józsa 1999.

A Nagyváradi Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola növendéke voltam. 1944. december 23-án az akkor Csabrendeken elhelyezett iskolánktól karácsonyi szabadságra utaztam a szüleimhez Budapestre. A körülzáráskor bemondott rádiófelhívásra december 25-én szolgálatra jelentkeztem.

Először az NSZK[1] csendőr karhatalmi csoportnál az egység parancsnoka, Nagy Zsombor[2] százados úr mellett teljesítettem szolgálatot, majd később, mikor zászlóaljparancsnoknak nevezték ki, vele együtt mentem én is, [és] az Egyetemi Rohamzászlóaljhoz kerültem.

Az ostrom utolsó napjaiban az Ostrom u. 8/B ház volt a harcálláspontunk. Február 11-én este innen indult a zászlóaljunk még megmaradt része a mellettünk lévő német alakulatokkal együtt a kitörésre.

1945. február 11.

Este 6 órakor riadókészültség, minden szerelvényt a szálláson hagyunk, csak fegyvert és lőszert vihetünk magunkkal. Nagy százados úr Vogel[3] Obersturmführernél tárgyal. A 3. század bevetésre indul (arcvonalkorrekció?).

A Vogel-csoport katonái is velünk együtt várakoznak a Batthyány utcán, lőszert, kézigránátot és páncélöklöt osztanak ki közöttünk.

[1] Nemzeti Számonkérő Különítmény, a Nyilaskeresztes Párt politikai-katonai biztonsági szervezete az államellenes cselekmények felderítésére.
[2] Nagy Zsombor (1917–1945) csendőr százados, az ostrom alatt a Nemzeti Számonkérő Különítmény beosztottja, majd az Egyetemi Rohamzászlóalj parancsnoka. Perbál és Tök között halálos lövést kapott.
[3] Feltehetően dr. Hans Vogel (1913–1945) a 8. SS-lovashadosztály egészségügyi századának parancsnoka. Alex Fiedler 1950-ben tett nyilatkozata szerint a budai hegyekben halálos lövést kapott: „Az egység tagjai, valamint én megpróbáltuk magunkkal vinni a halott századparancsnokot, de ezt az üldöző ellenséges csapatok lehetetlenné tették."

Nagy százados úr két csoportra osztott bennünket, az egyik csoport vele marad, a másiknak Winter zászlós a parancsnoka. Mi Soltész Pista[1] évfolyamtársammal a százados úrhoz tartozunk, összesen 30-an vagyunk.

8 óra körül elindultunk a Batthyány utcán a Várfok utca felé a Vogel-csoporttal együtt. Közben közli a százados úr, hogy kitörünk, és Budakeszi után, valahol elérhetjük a mieinket.

A Várfok utca Széll Kálmán téri torkolatánál sok katona várakozott az utolsó házak tűzárnyékában.

A teret Sztálin-gyertyákkal és rakétákkal megvilágítva erősen lövik aknavetőkkel és gyalogsági fegyverekkel, előttünk a Postapalota ég, és onnan is erősen lőnek.

Az utca torkolatánál megálltunk mi is, a százados úr Vogellal beszélt, aki ígérte, hogy velünk együtt jön az embereivel, és áttörünk a Lövőház utca irányába.

Egy sötétebb és csendesebb pillanatot kivárva rohantunk tovább a sok hullába és kőbe botladozva a Retek utca felé. Szökellve-meglapulva haladtunk el egy égő német páncélos mellett. Az égő páncélos által bevilágított területet a házak emeleteiről erősen lőtték, itt is nagyon sok volt a halott és a sebesült. Próbáltuk viszonozni az ablakokból ránk záporozó tüzet, és kúszva, majd kapualjig futva bejutottunk a Lövőház utcába.

A kapualjakban orosz halottak voltak, valószínű az előttünk már elhaladt kitörő csoportok harcának az eredménye. A világosságból kijutva utolértük a századosurat, és egy kapualjban gyülekeztünk. A szakaszunkból 8 fő és több német csatlakozott hozzánk, de ezek nem a Vogel emberei voltak.

Falhoz lapulva libasorba mentünk a Lövőház utcán tovább, a Marczibányi térnél át a Fillér utcában, majd innen az Olasz fasorra.

Az Olasz fasornál megint nagyon erős tüzet kaptunk, amit a torkolattüzek irányába viszonoztunk, és átfutottunk a Városmajor felé.

[1] Soltész István (1926–2017) katonaiskolás, 1945 után újságíró, 1957-től 1962-ig fizikai munkás, majd újra újságíró, 1982–1989 között a *Magyar Nemzet* főszerkesztője. Halála után derült ki, hogy azonos e sorok szerzőjének egykori szomszédjával.

A villák között ködbe jutottunk, és már nem lőttek ránk. Itt hosszú ideig villák között és fás területeken haladtunk, közben több kisebb német és magyar csoport csatlakozott hozzánk, már legalább negyvenen lehettünk.

Egyszer a fogaskerekű-pályán is átkeltünk.

1945. február 12.

Éjfél után sűrű ködben egy úthoz értünk, ahol sok elhagyott orosz autót, löveget, lovat és lőszerrel megrakott kocsit találtunk. Egy többféle teherautóból álló oszlop mellett sok civil férfit láttunk agyonlőve. Ez az út a Béla király útja volt.

Sokáig mentünk a Béla király útján, majd balra letérve egy keskeny meredek úton haladtunk tovább.

Mikor világosodni kezdett, egy épületcsoporthoz értünk, ahol már sok német katona és a Winter-csoportból nyolc egyetemista várakozott.

Elkísértem a százados urat, mikor a rangidős parancsnokot kereste, ez egy német őrnagy volt. Rövid idő múlva az egész csoport elindult, legalább hatszázan lehettünk. Hamarosan elértük a Mátyás király utat, és azon haladva balról elhagytuk a Kossuth-emlékművet. Ezután balra letérve egy mélyúton haladtunk, ahol az oldalban lévő épületekből oroszok tüzeltek reánk, itt többen elestek, illetve megsebesültek.

A Disznófő vendéglőt jobbról láttuk, majd balra fordulva a síugrósánc mellett erdőben haladtunk tovább. Itt újabb kitörő csoportok csatlakoztak hozzánk! Kilenc óra körül, Budakeszi felett megálltunk, a várakozás alatt a hosszú sorok mellett végigjárva magyarokat kerestem, így találtam a gh-s Kemény főhadnagyra, Abonyi csendőr őrmesterre és több különböző egységből való katonára.

Délután 3 óra körül hátulról adták előre a hosszú sorokban, hogy orosz csapatok követnek, majd oldalról is feltűnt néhány csoport.

Egy ritkás dombtetőn haladtunk, mikor minden oldalról tüzelni kezdtek ránk, az él megtorpant, a hátul lévők előre törekedtek, nagy kavarodás és fejetlenség támadt.

Nagy százados úr néhány rendezett német csoport vezetőjével beszélt, és ezekkel együtt ronda mély hóban és erdőben, északi irányban megtámadtuk az egyik orosz egységet, akik erre egy aknavetőt is hátrahagyva elmenekültek. Ezután a dombtetőről az egész tömeg utánunk özönlött.

Nekünk, akik a támadásunkkal a továbbhaladás útját megnyitottuk, nem volt veszteségünk, azonban mialatt mi harcoltunk, az összeszaladt tömeget aknavetőkkel és gyalogsági fegyverekkel erősen lőtték, majd két Stormovik repülőgép is végig géppuskázta őket, ezért sok volt a sebesült és a halott.

Sötétedéskor rövid pihenőt tartottunk, bevártuk a lemaradókat, és akinek volt valami ennivalója, megette. Innen tovább ismét vágás allékon, majd egy mély szekérúton haladtunk északi irányba. Az eddig velünk jövő sebesültek megfelelő kísérettel lemaradtak, létszámuk erősen csökkent.

Éjfél felé egy irtáshelyen farakások és rőzsekévék közt megpihentünk.

1945. február 13.

Nem tudtunk pihenni. Havas eső esett, majd hideg szél kezdett fújni, az átázott köpeny páncéllá fagyott, nagyon fáztunk. Nemsokára újra elindultunk.

Hajnali derengésig erdőben és mély hóban haladtunk tovább, majd az erdőszélre érve az előttünk haladó németek megálltak. Mivel nem tudtuk, miért, a századossal előre mentünk.

Elöl a németek rangidőse, Flügel[1] Obersturmführer a hóban feküdt és káromkodott, a hozzá intézett kérdésekre olyasmiket mondott: *„Wir werden hier alle verrecken, alles kaputt, Ich gehe nicht weiter stb."* [Mindannyian itt halunk meg, mindennek vége, nem megyek tovább.] Az emberei körülötte álltak.

Nagy százados úr szólt az embereknek, hogy mi továbbmegyünk, aki akar, jön, aki akar, marad. Ugyanezt közölte az összes némettel is, és azok nagy része újra elindult velünk. Kb. 400-an lehettünk.

1 Wolfgang Flügel (1921–?) a 8. SS-lovashadosztály 15. ezred 4. századának parancsnoka. Hadifogságból visszatért személyek elmondása szerint a piliscsabai vasúti alagútnál állítólag főbe lőtte magát. Életrajzát lásd Ungváry 2019, 245–247.

A százados úr átszervezte a menetet, három, egymástól látótávolságon belül lévő sorban elő-, utó- és oldalvédekkel haladtunk tovább.

Mi, magyarok az élen haladtunk a százados úrral, a derék egy német altiszt vezetésével jött utánunk.

Egy óra körül egy fenyő fiatalosban haladva erős lövöldözést és kiabálást hallottunk. A hang irányába haladva rövid csörtetés után egy ritkás szálerdőbe jutottunk, ahol egy német csoport géppuskával is felszerelt orosz alakulattal harcolt. Mi az oroszokat oldalról megtámadtuk, így azok erős lövöldözés közben visszavonultak. Itt többen megsebesültek közülünk is.

A harcoló német csoport a miénkhez hasonló nagyságú volt, magyarok is voltak köztük.

Tovább menve északi irányba, üres erdei házat találtunk, mellette orosz telefonkábel. Itt gyülekeztünk, pihentünk.

A közeli erdőszélről látható síkságon műút haladt, rajta autóoszlop, lovasság és páncélosok vonultak.

A százados úr térképét megnézve ez a Perbál–Budakeszi közti út volt. Az úton túl volt valahol a külső front.

Három páncélos az útról letérve felénk tartott, és kb. egy kilométerről lőni kezdték a házat és környékét, majd hamarosan az út túloldaláról egy csin-bumm üteg is, ezért innen tovább vonultunk északi irányba.

Két óra felé már kisebb orosz alakulatok támadtak, először az út felől, majd később délről is, ezért a gránátok és a gyalogsági tüzelés elől északi irányba, egy gödrös, fiatal fenyves területre vonultunk tovább.

Délután már itt is körbe vettek, és minden oldalról lőttek gyalogsági fegyverekből, ezért kénytelenek voltunk kitörni, a százados úr szerint Tinnye irányába.

Itt már halottaink is voltak és sebesültjeink, akiket elhagytunk, hiszen magunkat is alig tudtuk tovább vonszolni a fáradtságtól és a koplalástól.

Sötétedéskor egy meredek falú mély völgy oldalában nyugati irányba haladtunk, balra meredek fal, jobbra meredek lejtő, többször csak négykézláb tudtunk tovább haladni.

Hosszas kínlódás után a völgy fenekére érve keskeny vízmosásban folytattuk utunkat. A vízmosás lefelé haladt, egyre szélesedett, majd sík területre jutottunk, amely kákás-zsombékos volt, és a hó hol beszakadt alattunk, hol elbírt, nagyon nehéz volt rajta járni.

Két-három kilométerre előttünk lövések villanása és egy-egy rakéta mutatta, hogy a frontvonal közelébe jutottunk.

Nagy százados úr a németek rangidősével való megbeszélés után közölte, hogy laza csoportban megközelítjük a vonalat, és amikor észrevesznek, rohamozunk, és áttörünk.

Sötét volt, a felhős égen csak néhány csillag pislákolt, ha rakétát lőttek fel, a hóban hasalva vártuk meg, míg kialszik.

A rakétákat egyre sűrűbben lőtték fel, majd egyszerre több Sztálin-gyertyát fellőve aknavetőkkel kezdtek ránk lőni.

Ekkor rohamoztunk. Néhány száz méter előretörés után több helyről géppuskatüzet és gyalogsági tüzet kaptunk.

A Sztálin-gyertyák vörös fényén kívül semmit sem láttunk, csak a torkolattüzek irányába tudtuk a tüzelést viszonozni.

Rohamunk megakadt, a sík terepen nem volt fedezék, és a nyomjelzős lövedékekből ítélve a lövések alacsonyan, a kemény hó felszínén kacsázva, a fekvő embert is elérték.

Az aknázás abbamaradt, ebből gondoltuk, hogy közel lehetünk a vonalukhoz.

Rövid ideig tartó lapulás után ismét rohamoztunk, de nem sikerült áttörni.

Közben elszakadtunk a százados úrtól, a vörös fényben körülnézve sok halottat és vergődő sebesültet láttunk a havon.

Én Soltész Pista évfolyamtársammal az állandó erős tűzben a vonallal párhuzamosan délnyugat felé kúszva-szökellve igyekeztünk a megvilágított területről kijutni, sikerrel.

Többen is hasonlóképpen cselekedtek, és hamarosan már mintegy szakasznyian voltunk. Magyarok kettőnkön kívül Kemény főhadnagy, Vajna Áron[1] és néhány egyetemista, a többi német.

Nagyon kimerültek voltunk.

Vajna Áron és én tudtunk csak a németekkel beszélni. A közös vélemény az volt, hogy tovább kell mennünk a vonallal párhuzamosan, és messzebb, ahol már nem számítanak ránk az oroszok, talán át tudunk jutni a mieinkhez.

Érdeklődésemre egy német elmondása szerint Nagy százados úr elesett, fejlövés érte.

Egyre sűrűbb ködbe jutottunk, alig láttunk. Hosszas hótaposás után egy árokhoz értünk, ahol hamarosan hidat találtunk. A hídon való áthaladás közben a sűrű ködből jobbról néhány géppuskasorozatot lőttek felénk, a lövések a hídkorláton pattogtak.

Tovább haladva a sűrű ködben egyszer csak vízcsobogást hallottunk, és egy patak partján futó alacsony töltés mellett haladtunk tovább csendben.

Egyszer orosz beszédet hallottunk, és a ritkuló ködben a patak túlsó oldalán orosz járőrt láttunk elhaladni. A töltés mögé lapultunk, így nem vettek észre.

Tovább menve éjfél körül egy mélyedésben a hóba lepihentünk.

1945. február 14.

Talán egy órát pihentünk, amikor hóropogást és német beszédet hallottunk. Szóltunk nekik. Ők is alakulatunk maradványai voltak, de nálunk többen, közöttük is néhány magyar, együtt mentünk tovább.

A köd lassan felszállt, az ég kitisztult, kutyaugatást hallottunk. Enyhén hullámos vidéken haladtunk, egy országutat is kereszteztünk.

[1] Vajna Áron életrajzi adatai ismeretlenek, csak annyit tudni róla, hogy hungarista pártszolgálatos volt. Azt sem tudjuk, hogy Vajna Ernőnek, Budapest nyilas pártmegbízottjának vagy Vajna Gábor nyilas belügyminiszternek rokona lett volna (a két Vajna család egyébként nem állt egymással rokonságban).

Hosszan elnyúló menetünk élén egy jó szakasznyi, erősen összetartó csoport haladt, ezek közt haladtunk mi is. Utánunk hosszan szétszóródva jöttek még legalább ennyien.

Nemsokára a tőlünk jobbra lévő patakon, egy szekérút hídján átkeltünk, és nyugatnak haladtunk tovább.

Az időnként felszálló rakéták és egy-egy lövés hangja mutatta, hogy milyen közel vagyunk a fronthoz.

Hajnalban fás területhez értünk, és a szélén haladtunk tovább. Nemsokára gyengén pislogó fényt láttunk, behúzódtunk a fák közé, és két német előrement megnézni, hogy mi van ott.

Kis idő múlva visszatérve mondták, hogy magányos kunyhó, és orosz őr áll előtte.

Rövid megbeszélés után elindultunk, hogy csendben megközelítjük, és ha az őr észrevesz, lerohanjuk a kunyhót. Negyven-ötven méterre lehettünk, amikor az őr észrevett bennünket, felkiáltott, és beugrott a házba. Mire odaértünk, a hátsó ablakon át elmenekültek. Bent néhány orosz kenyeret találtunk, amit széttörtünk és megettünk.

Újabb megbeszélés eredményeképpen azonnal elindultunk a ház melletti nyiladékon a vonal felé.

Közben a lemaradók egy része is utolért bennünket, és a köztük lévő Kemény főhadnagy reánk szólt, hogy ne siessünk a csoport elejével, hátrább haladva biztonságosabb. Némi vita után Pista vele maradt, én előrementem. Többet nem találkoztunk.

Már világosodott, és öt-hatszáz méter után puskatűz fogadott minket. Viszonozni akartam a tüzet, de a géppisztolyom bedöglött, mivel roham közben nem volt időm megnézni, mi baja, a szíjjal a hátamra dobtam, és futás közben a rohamkést elöl a derékszíj csatja alá dugtam a kezem ügyébe.

Az oroszok az állásaik közelében kézigránátokat dobtak közénk, egy tojásgránát fejbe talált, elestem, de mivel észrevettem, hogy a gránát elém esett a hóba, fekve maradtam, amíg felrobbant, szemem-szám televágta hóval, a sapkám elrepült. Felvettem a sapkám, és futottam a többiek után, akik épp elérték az oroszok fedezékét. Nyolc-tíz lépésre előttem egy fa mögül kilépve egy orosz a puskáját rám fogta, és tisztán hallottam, amint elcsettent, de nem sült el, erre a feje fölé kapta, hogy leüssön vele, de elkésett, mert az ütés előtt teljes erővel nekirohantam, és a rohamkést az oldalába ütöttem, összegörnyedve oldalt esett, és én utolértem a többieket, akik a fedezéken átjutva az erdő szélére értek. Erősen szétszóródva, szökellve indultunk a fasor irányába, reméltük, hogy arra vannak a mieink.

Nagyon erős tűzben kb. fél kilométeres távon futva-szökellve elértem a fasort, és a mögötte lévő árokba bebukva fedezékbe jutottam.

Ahogy erősen lihegve feküdtem, vízcsobogást és német beszédet hallottam. Körülnézve láttam, hogy mindkét oldalamon víz folyik, én egy hófúvás képezte hóhídon a patak vize fölött fekszem, és tőlem 8–10 méterre egy ugyanilyen hó hídon három német katona lapul.

Közben Vajna és az egyetemista Hidvéghy is odaért. A németeknek mondtuk, honnan jöttünk, és ők megmutatták, merre menjünk tovább, odadobtak hozzánk egy kulacsot, rumos fekete volt benne. Az üres kulacsot visszadobtuk. Tovább indulva Vajna ugrott ki elsőnek az árokból, de alig tíz lépés után fölbukott. Mire mellé értem, már nem élt, nyaktövön érte a lövedék.

Hidvéghy Bélával tovább mentünk az enyhén emelkedő, de változatlanul erős tűz alatt tartott területen, míg egy fasorral szegett út sarkában ismét megpihentünk.

Innen már több némettel és Jász József őrmesterrel mentünk tovább egy töretlen kukoricatáblában, mely lefelé lejtett, és kiegyenesedve is veszély nélkül haladhattunk benn, mert a lövedékek magasan a fejünk felett fütyültek el.

Learatott területre érve egy kukoricaszárkúpból ránk kiáltottak: „*Halt!*" [Állj!]

A következő pillanatban német katonák szaladtak felénk, rázták a kezünket, veregették a vállunkat, és szinte vittek a közeli falu szélső házához, ahol egy német főhadnagy az egyik ház pincéjébe kísért bennünket, és mondta, pihenjünk.

A pincében a házbeliek birkapaprikással kínáltak, de a fáradtság és a koplalás miatt alig tudtunk enni. Megtudtuk, hogy Mány a falu neve, és előző nap foglalták vissza a németek az oroszoktól.

Tíz óra körülig szállingóztak az átjutottak, összesen 36 német és velünk együtt 9 magyar, sokan sebesülve. A magyarok közül hárman voltunk épek, a többi hatot már sebesültként vitték tovább.

Tizenegy óra körül egy terepjáró felderítő páncélkocsi belsejébe sebesülteket raktak, mi hárman meg a tetejére felkapaszkodtunk, és a géppuskacsőbe kapaszkodva utaztunk be Tarjánba, ahonnan a sebesülteket mentőautóval vitték tovább.

Tarjánban egy német körletben kaptunk ebédet, és egy-egy édességcsomagot, majd este egy teherautóval bevittek Tatatóvárosba, a magyar parancsnokságra.

A kitörés közben átélteket az 1945 júniusában leírt visszaemlékezésem alapján írtam le.

[1] Az adat kiegészítésre szorul. Mány 1945. február 9-én végleg a szovjet csapatok kezére került. Csupán a falutól északkeletre található tanyák, illetve Mány-Felsőörs maradt a német erők ellenőrzése alatt – utóbbi Szomortól 2 és fél, Mánytól 4 kilométerre található.

ERNST SCHWEITZER

Ernst Schweitzer 1918. június 8-án született Magdeburgban. Katonai szolgálatát a 13. páncélos-tüzérezrednél kezdte. 1943 és 1944 ősze között az ezred egyik tüzérosztálya törzsütegének, illetve a 4. ütegnek volt a parancsnoka. Főhadnaggyá 1944. június 1-jén nevezték ki. 1944 őszén a hadosztálytörzshöz nyert beosztást mint negyedik segédtiszt – ebben a funkciójában elsősorban a hadinapló vezetése volt a feladata. Három társával együtt 1945. február 20-án érte el a saját vonalakat, jelenlegi ismereteink szerint ők voltak az utolsó átjutók. A kitörési kísérlet után egészségügyi szabadságot kapott, így hadifogság nélkül vészelhette át a világháborút. Ezt követően a hesseni tartományi közigazgatásban helyezkedett el.

A kitörésről először a 2/542. tábori kórházban 1945. február 26-án készített részletes beszámolót.[1] Pontos helyismerete abban is tetten érhető, hogy számos, később eltűntként regisztrált személy esetében órára és utcasarokra pontosan meg tudta nevezni, hogy mikor és hol látta utoljára. A háború után mintegy 15 évvel személyes hangú beszámolót írt, amit eljuttatott a Freiburgi Hadtörténelmi Levéltárba. Az alábbi közlés ennek a szövegét tartalmazza, kiegészítve azokkal az információkkal is, amelyek az 1945. február 26-ai jelentésében szerepeltek. A kitörés után több lábujját fagyás miatt amputálni kellett, ennek ellenére

[1] Lásd Festung 2003, 264–268.

haláláig szenvedélyes kiránduló maradt. 1994 és 1997 között több alkalommal készítettem vele interjút a hesseni Bruchköbelben.

Ernst Schweitzer a Birodalmi Munkaszolgálat egyenruhájában 1938–1939 körül

1944 novemberében nem kellett nagy jóstehetség ahhoz, hogy sejteni lehessen a már régóta az oroszok által diktált hadműveletek következményeit. Ilyen előjelekkel tértem vissza novemberben a csapathoz, amely Budapesttől északkeletre volt bevetve. Azt, hogy magyar „szövetségesünk" fővárosát az utolsó töltényig védenünk kell, már ekkor realitásként tárgyalták a katonák között.

A karácsonyi ünnepség előtti hetek az orosz hadjárat óta a legbőségesebb ellátást biztosították a katonáinknak. A Duna és a Tisza közti óriási állami erdőkben a vadállományt majdnem teljesen levadászták. A jó élelmezéshez szokott magyarok házaik kiürítésekor elképzelhetetlen mennyiségű hentesárut és gyümölcskonzerveket hagyták hátra, úgyhogy bármikor ízlés szerinti ünnepi lakomákat lehetett rendezni ezekből. Talán ez az időszak jelentette a fizikai alapot a későbbi ostromhetek megpróbáltatásainak elviseléséhez. Így a helyzetkép naponta változott a veszélyes és súlyos elhárítóharcok és csekélyebb területek tervszerű feladása, valamint néhány óra, fejedelmi körülmények között eltöltött és felfrissülést hozó pihenés között. Amikor a hadosztály Ikladon keresztül elérkezett Cinkotára, a 4. üteg parancsnokaként visszatért Heinemann[1] főhadnagy, akinek ütegét a korábbi súlyos harcok alatt vezettem. Kirchhoff[2] főhadnagy helyettesítésére negyedik segédtisztként a hadosztálytörzshöz vezényeltek. December 23-án érkeztem a budapesti parancsnokságra, amely ekkor a városközpontban, egy nagy templom melletti villában székelt. A bevetés közben hallomásból terjedő hírek az oroszok székesfehérvári áttöréséről és északra fordulásáról igazolást nyertek számomra, amikor a hadosztálytörzsben át tudtam tekinteni a helyzetet, és átnéztem az I.c. osztály jelentéseit. Kirchhoff főhadnagy, aki aggódott, hogy időben haza tud-e utazni, a legnagyobb sietséggel adta

[1] Erhard Heinemann (1922–?), a kitörés során eltűnt.
[2] Ernst-Otto Kirchhoff (1917–?), túlélte a háborút, és az NSZK-ban telepedett le.

át a folyó ügyeket annak érdekében, hogy december 24-én este személygépkocsival Esztergomba indulhasson. Csakhogy 24-e folyamán délután egyre sűrűsödtek a katasztrófahírek: délután 4 órakor azt a jelentést kaptuk, hogy a bécsi utat Pilisvörösvárnál elvágták az oroszok. Furcsa módon a távbeszélőkapcsolat a [6.] hadsereg felé továbbra is fennáll. Így Keiner[1] százados (1. segédtiszt) este hatkor még egy sürgős telefonhívást tud lebonyolítani a vezéri főhadiszálláson szolgáló apjával, Keiner tábornokkal.[2] Utóbbi a helyzetet kedvezőnek ítéli meg, és utal a teljes gőzzel folyó ardenneki offenzívára. Kétséget kizárónak tartja, hogy Budapestet fel fogják menteni.

A tágabb hadosztálytörzs részére, beleértve Reitz főhadnagy riadószázadát, egy nagy csarnokban rendeztek karácsonyi ünnepséget, amelyen délután 5 óra 30 perckor mintegy 250 főre terítettek. A város összes temploma harangozott az ünnep alkalmából, és mindenkit sajátos hangulat érintett meg, amennyiben tudatosodott bennük, hogy ez a harangszó a bekerített erők teljes pusztulásának kezdetét is jelezheti. A korábbi frontvonal mögötti kiürítések miatt Budapest amúgy is tömve volt menekültekkel. Az elvágás annyira hirtelen történt, hogy már nem volt lehetséges szállításokat irányítani a mögöttes területekre.

Délután 5 órakor a hadosztály lelkészei arra kérik Schmidhuber vezérőrnagyot, hogy bocsássa el őket a hadosztály visszamaradó részeihez, amelyek még időben elindultak a Bécsi úton,[3] vagy éppen mozgásban voltak Pomázon átvezető útszakaszon, a Pilis-hegységen keresztül. Ekkor búcsúzik el Kirchhoff főhadnagy is, hogy Volkswagenjével a hegységen át elindulhasson otthonába.

A tűzkeresztséget leszámítva ennyire súlyos lelki megrendülést nem éltem át, mint ezen az estén, amikor a bekerítés visszavonhatatlan valósággá vált. Bajtársaimon is láttam, hogy senki nem evett ezen az estén egy falatot sem, az étkezést inkább láncdohányzással és a fenyegető sors előli meneküléssel kapcsolatos

1 Klaus-Jochen Keiner, lásd Wilhelm Schöning visszaemlékezését a 238. oldalon.
2 Walter Keiner (1890–1978) tüzérségi tábornok, a kérdéses időszakban a póthadsereg parancsnoka (Chef der Heeresrüstung und Oberbefehlshaber des Ersatzheeres).
3 10-es főút.

fontolgatásokkal pótolta. Szerencsére az állandó jelentések és parancsok okozta igénybevétel elegendő változatosságot biztosított számomra. Este 11 órakor az I.a (Ekesparre vk. alezredes) a szobájába hívat egy kis karácsonyi megemlékezésre. A likőrkészletéből iszunk, és emberi tartásából mi is táplálkozunk. Az éjszakai szolgálatban hajnali 4-kor jelentést kapok, hogy időközben a hegységen átvezető utat is elvágták. A következő napon a félelem, miszerint vonatrészeink nagy részét az úton elkapták, bizonyossággá válik. Elképzelhetetlen a káosz, ami ennek kapcsán történik. De az első ünnepnap a városban alig lehet észrevenni valamit a katonai helyzetből. A polgári lakosság hallgatagon megy a templomokba, mint béke idején. Csak a sok katona változtatja meg az utcaképet.

Az oroszok áttörése a várostól nyugatra már szentestén gyors átcsoportosításokat tett szükségessé. A sötétség beálltával a 8. SS-lovashadosztályt kivonták a védőállásából, és teherautókon Pestre szállították annak érdekében, hogy találkozhasson az addig csak riadóegységekkel feltartott orosz támadóélekkel az új főellenállási vonalban. Az ennek során keletkező 15 kilométeres frontluk az átcsoportosítások során annyira vékonyan maradt megszállva, hogy helyenként 100 méterre jutott csak egy gyalogos. Ezen a frontszakaszon az oroszok a helyzet felismerése esetén rajtaütésszerűen elfoglalhatták volna a várost. Ezzel szemben az ellenség megelégedett azzal, hogy néhány apróbb betörést érjen el, amelyek azonban azt már lehetetlenné tették, hogy a külső védőszakasz tartható legyen.

Budapest keleti felét a Dunára támaszkodva Kőbányáig a 13. páncéloshadosztály, Kőbányától a Dunáig a 22. SS-lovashadosztály, a város nyugati részét a 8. SS-lovashadosztály tartja. Papíron a városban négy magyar hadosztály is be van vetve, amelyek azonban a gyakorlatban nem léteznek. A magyar csapatok zöme a bekerítéskor átállt, vagy a nagyváros pincéiben alámerült. A rendszeres razziáknak, amelyeket német–magyar tábori csendőrök végeztek, alig volt haszna. Az összeszedett magyarokat teherautón az első vonalba szállították, ahová azonban az eredeti szállítmánynak csak a 10 százaléka érkezett meg.

Így a 13. páncéloshadosztály keretein belül harcoló magyar egységek száma 200–400 főre csökkent. Amennyiben egyáltalán léteznek még önálló magyar egységek, akkor azok egy tábornok parancsnoksága alatt állnak, aki mintegy 10 nap után egy kiürített házban visszamarad, hogy megadja magát az oroszoknak.[1] December 26-ára az átcsoportosítás befejeződik, de a 13. páncéloshadosztály és a 22. SS-lovashadosztály közti szárny biztosítása a hadosztály nyílt sebe maradt. Végül arra kell parancsot adni, hogy a csapatok szárnyai a pontosan megjelölt tereppontokon legalább 100 méterrel átfedjék egymást. Azonban ez sem hoz sikert.

Az ünnepnapok szerencsére igen nyugodtan telnek, és az oroszok egy érdekes élménnyel szolgálnak. A 93. páncélgránátos-ezred parancsnoka, Krämer[2] alezredes este 11 órakor jelenti, hogy épp most érkezett hozzá a főellenállási vonalon át egy orosz tiszt lóháton egy zászlóval. Érdekes híreket hoz a 30. orosz hadtesttől. Az orosz tisztnek bekötik a szemét, a tábornok magához hívatja. Szabályos katonai üdvözléssel lép be, de nem tudja leplezni, hogy jelentős mennyiségű alkohol befolyása alatt áll. Az I.a. jelenlétében átadja a 30. orosz hadtest ajánlatát három nap fegyverszünetről a kapitulációs feltételek megtárgyalása érdekében. A tábornok ezután az erőd parancsnokával, Pfeffer-Wildenbruch SS-tábornokkal beszél, és azt javasolja, hogy látszatra fogadjuk el az ajánlatot annak érdekében, hogy legyen legalább három napunk az átcsoportosításokra, amivel megoldhatnánk a főellenállási vonal megszállásának kérdését. Az erődparancsnok ezt a javaslatot fölényesen utasítja vissza, mint olyan ötletet, aminek még csak a tárgyalásáról sem lehet szó. Az orosz tisztet fogságba ejtik. Annak a néhány orosz fogolynak, aki a Vár alagútjában van elhelyezve, ugyanaz az élelem jut, mint a harcoló csapatnak.

A hadosztály vezérkari tisztjei és a hadtest is az első napoktól kezdve dolgozik egy kitörési terven. A technikai előkészületeknek január 10-én estig

[1] Schweitzer itt András Sándor vezérőrnagyra, a 10. gyaloghadosztály parancsnokára utal.
[2] Paul Krämer. Lásd a 250. oldalon a 2. lábjegyzetet.

kellene megtörténniük. Ez a terv egyedül Hitler nyakasságán bukik meg, aki rádiótáviratban parancsolja meg, hogy a katlant tartani kell az utolsó emberig és az utolsó töltényig, kiegészítve azzal az ígérettel, hogy garantált a kívülről történő felmentés.

Az ünnepnapok után a hadosztály-parancsnokságot a Városházára helyezik át, 400 méterre a Dunától keletre. Ez az épület korábban rendőrkaszárnyaként is szolgált. A másfél méter vastag külső falak a három méter széles utcák okozta szűk holttérrel együtt megnyugtatók. A főellenállási vonalban elég élénken mennek a dolgok, de az oroszok offenzívája még nem kezdődött el. A város területén működik egy pezsgőgyár és egy dohánygyár is, ahonnan nem várt mennyiségű kiutalásokat kapunk.

Mivel iránytűmet leadtam az ütegnél, szerettem volna egy újat szerezni. Ebben Zick[1] hadnagy volt a segítségemre, és hálául adhattam neki néhány üveg pezsgőt.

Az ellenség offenzívája nem váratott magára sokáig. Majdnem ezer tüzérségi cső pergőtüze vezette be, amit az ellenséggel kapcsolatos felderítési adatainkból eléggé jól meg is tudtunk becsülni. Egy teljes tüzérhadosztály került összevonásra a keleti hídfőben a mi hadosztályunk szakaszával szemben. Emellett az ellenség szünet nélkül támadt amerikai bombázóival is, amelyeket nyilván a Lend-Lease szerződés keretében kapott. A masszív támadások további utcanegyedek feladására kényszerítettek minket, úgyhogy a vártnál korábban kellett megszállnunk a belső védelmi gyűrűt. Kispest teljes területét egy nap alatt fel kellett adnunk. A belső gyűrű nagyjából a várost körülölelő vasúti töltésen húzódott. Ezzel január 6-án elveszett a keleti oldalon található reptér is. Csak a várostól délre lévő sziget északi csúcsán található reptér kínál landolási lehetőséget, de ezt is már csak az orosz gránátvetők tüze alatt.

[1] Helmut Zick (1920–?) a 13. páncélos tüzérezred II. osztályának segédtisztje, a kitörés során fogságba esett. Schweitzer Solymár mellett, a Malom-ároknál február 13-án délelőtt 11-kor látta utoljára, ettől függetlenül 1945. február 23-án megkapta a Német Aranykeresztet. 1956 júniusában a Német Vöröskeresztnek leadtak egy tulajdonát képező bankbetétkönyvet, amelyben egy cédula is volt arról, hogy Csobánka mellet az oroszok agyonlőtték. Az örökösök utáni nyomozás derítette ki, hogy Zick él, és hazatért a szovjet hadifogságból.

Amikor a bekerítés visszavonhatatlan ténnyé vált, a hadosztályparancsnok, Schmidhuber vezérőrnagy azonnal gondoskodott arról, hogy a hadosztály hadinaplói és titkos dokumentumai biztonságba kerüljenek. Ehhez óriási ládákat készíttetett, és az anyagot rábízta egy szociális szempontok alapján kiválasztott hadnagyra, azzal a paranccsal, hogy a ládákat juttassa el repülővel a mögöttes területen lévő megfelelő helyre biztonságba. Ez az intézkedés a sebesültszállítást még nem veszélyeztette, mert ebben az időben a hadműveletek még nem kaptak teljes erőre. Ennek ellenére az erődparancsnok felelősségre vonja a hadosztályparancsnokot azért, mert a hadosztály ütközetlétszámát „könnyelmű módon" egy fővel csökkentette. Az erődparancsnok elrendeli, hogy a hadosztálytörzs egyik tisztjét büntetésből a városparancsnokságra kell áthelyezni.

Néhány nappal később az erődparancsnok a hadosztályparancsnokot újra fegyelmezi, mondván, hogy a 13. páncéloshadosztály sem a régi már, a hadosztály ütközetlétszáma semmilyen arányban nem áll az élelmezési létszámmal stb. A tábornok utasítására az én feladatom lesz a 13. páncéloshadosztály jelentésének megalapozása és statisztikai igazolása, ami meggyőzően sikerül ugyan, de az SS-tábornok mégsem ismeri el az eredményt. Ezen feszültségek következtében Dörner[1] SS-Standartenführert, akinek, még ha időnként kap is harci feladatokat, nyilvánvalóan csak politikai komisszári funkciói vannak, a hadosztályhoz helyezik át.

Miután három nap és három éjjel alvás nélkül dolgoztam a hadosztály igazolásához szükséges adatokon, éjjel 2-kor holtfáradtan rogytam össze egy sezlonyra a harcálláspontunkon. Hajnali 5-kor egy óriási csattanás riasztott fel álmomból. Az ablakkeret teljesen rám zuhant, Keiner százados eszméletlenül feküdt mellettem a földön, az ajtókeret kitépődött, és minden csupa porba, füstbe és homályba burkolódzott. Miután tájékozódtunk, egy négy szintet áttörő bombabecsapódást állapítottunk meg, ami egészen a pinceszintig hatolt. A mellékszobában egy tiszthelyettes és két katona halott. Hajnalban a harcálláspontot áthelyezzük a három méter vastag betonnal védett, bombabiztos pincébe. Itt csak a Dunába csapódó bombák robbanását regisztráljuk, amelyeket a víz ereje érezhető rezgésként továbbít a pincébe.

E pince előterében a csökkenő katonai fegyelem különféle jeleit lehet tapasztalni. Egy fiatal katona egy este hasonló korú leánnyal találkozik a lépcsőn, minden jel szerint egy randevút beszéltek meg, mintha semmi közük nem lenne a katonai helyzethez. Igaz, ami igaz, egyes katonáknak rossz példát mutatnak azok a magyar tisztek és hivatalnokok, akik a bombabiztos pincékben hódolnak az utolsó élvezeteknek.

Ez a fiatal SS-katona az ellenőrzése során azt feleli nekem, hogy a gettó kifüstölésével foglalkozik. Azzal dicsekszik, hogy társaival naponta zsidók ezreit intézi el a gettó pincéiben. A fiatal SS-t, aki egyébként egy „zsákmányolt német",[1] azonnal a tábornokhoz viszem, aki letartóztatja, és jelenti a hadtestnek az ügyet. A hadtest egyik segédtisztje viszi el. Senki sem tudja, mi történt vele.

Közben az ellenség semmivel sem csökkenő erővel nyomja be a saját arcvonalszakaszt a teljes keleti oldalon, úgyhogy minden nap új háztömbök és házcsoportok vesznek el. A beérésben lévő felmentési kísérletek hatására Schmidhuber tábornok áthelyezi harcálláspontját a keleti oldalról a nyugatira, nem messze az Alagúttól, ahol a hadtest is tartózkodik. Amikor Dörner Standartenführer a harcálláspont áthelyezéséről tudomást szerez, felhívja telefonon a tábornokot, akinek elvileg alárendeltje, és parancsolóan követeli a hadosztálytörzs azonnali visszahelyezését a keleti oldalra. Az éjszaka kellős közepén vezetjük vissza a farkasvaksága miatt sötétben nem látó tábornokot a szörnyűségekről és kétségbeesésről tanúskodó város romjain át. A folyamatos tüzérségi bombázás a házak homlokzatait ásító barlangokká változtatta. Halott civilek hevernek az utcasarkokon és a tereken anélkül, hogy bárki törődne velük. Nem szabad elképzelnünk, hogy milyen jelenetek játszódhatnak le a védelmet adó pincékben,

[1] Helmut Dörner. Lásd a 158. oldalon az 5. lábjegyzetet.

[1] A zömében kényszersorozott, Németországon kívül született német nemzetiségűek gúnyneve, akik túlnyomó részben a Waffen-SS-ben teljesítettek szolgálatot.

amelyeket kézigránátokkal és lángszórókkal tisztítanak meg. Az ellenség felhasználja a föld alatti csatornákat is, úgyhogy a vöröskatonák az ilyen lopakodóutakon lassan teljes háztömbökön is átszivárognak, és a naponta gyengülő csapat képtelen ezeket a területeket visszavenni.

A 66. páncélgránátos-ezred egyik tiszthelyettese ezekben a napokban három napon át sikeresen védi az egyik ház második emeletét egy felette és alatta támadó ellenséggel szemben, és ezért megkapja a Lovagkeresztet.[1] A katlancsata kezdete óta igazi kitüntetésáradat érkezik a vezéri főhadiszállásról. Lovagkeresztek, Tölgyfalomb – Dörnernek még kardokkal is –, amelyek mind azt a célt szolgálják, hogy erősítsék az erőd védőinek harci morálját. Emellett az SS teljesítményeit a Wehrmachthoz képest 4 : 1 arányban díjazzák. Szinte meghatö, hogy néhány Storch,[2] amely a Vár mögötti jégpályán landol, szép sorban minden rendjelet eredetiben leszállít. A pilóták a hadtestparancsnokságon maradnak azzal a magyarázattal, hogy ne akarjanak felszállni a belőtt, kicsiny pályáról, hiszen a város felmentése három-négy napon belül amúgy is teljesen biztos, miután január 18-án megindult egy nagy offenzíva a Duna jobb partjának visszaszerzésére. Az offenzívában több, Királytigrisekkel felszerelt SS-páncéloshadosztály is bevetésre került. Dobogó szívvel követjük az ellenség pánikszerű jelentéseit, amelyeket az I.c. osztály lehallgat. Egy előre meghatározott jelkulcs szerint folyamatosan tájékoztatom Friedrich[3] századost a növekvő kitörési reménységekről.

A keleti part január 17-én teljes kiürítésre kerül. A 13. páncéloshadosztályt a déli és délnyugati frontszakaszon vetik be a Citadella előtt, a hadosztály-parancsnokság a Citadellától nyugatra, egy hegyi bunkerbe települ.[4] Dörner Standartenführer január 18-án reggel a déli szakaszon egy zászlóaljjal készenléti állásba megy annak érdekében, hogy amint a felmentő seregek 10 kilométerre megközelítik a fővárost, támadásba lendüljön.

Este már láthatjuk is a saját csapataink világítórakétáit az égbolton. Csakhogy a német offenzíva egyre inkább lelassul, mígnem 18 kilométerrel a város kapui előtt teljesen befagy. Így fel kell adnunk reményeinket, és csak arra számíthatunk, hogy az ostrom utolsó szakaszában valamilyen kedvező lehetőség adódik majd.

A Wehrmacht-jelentések nyelvezete az utóbbi napokban Sztálingrádot idézi fel bennünk. A vezéri főhadiszálláson végleg leírtak bennünket. A hősies ellenállás a parancs értelmében folytatódik. A valóságban azonban csak a létfenntartás ösztöne miatt. A keleti part kiürítése és a hidak felrobbantása után a Duna jege annyira megvastagszik, hogy a 22. SS-lovashadosztály maradékait folyamvédelemre kell beállítani. Január végén szerencsétlenségünkre még az olvadás is beköszönt, és ez a Duna vizét annyira felduzzasztja, hogy a bombabiztos pincék egy részét ki kell üríteni. Napok óta nem lehet elszállítani a sebesülteket a kiürített háznegyedekből, mert már nincs hely a felvételükre. Az összes pince, amennyiben még nem veszélyezteti az áradás, túltelített. A sebesültek száma a harcosokét többszörösen felülmúlja. Végül a főellenállási vonal a mi bunkerünket is eléri. A parancsnokságot visszavonják a Duna-partra, az Alagút kijáratához. Naponta mintegy 70 súlyos sebesültet hagynak a sorsára. A várbunker pincéjének második szintjén egyszer meglátogattam a kötözőhelyet. A sebészek folyamatosan műtöttek, de már nem volt elég fájdalomcsillapítójuk, hogy a súlyos sebesültek fájdalmait legalább a műtétek alatt csökkentsék. Az amputáltak csak vékony szalmaréteg felett feküdtek a köves padlón. Reménytelenségük és fájdalmuk leolvasható volt az arcukról.

A hadosztály híradófőnöke[5] az utolsó hetekben egyre inkább azzal van elfoglalva, hogy a rendelkezésre álló híradócsatornáin végső búcsúszövegeket küldjön a rokonoknak.

[1] Karl Schitthelm tiszthelyettesről van szó, életrajzát lásd Ungváry 2019, 187–188.
[2] Fieseler Storch futárgép, a magyar hadseregben Gólya néven rendszeresítették. A felszálláshoz csupán 50 méter, a leszálláshoz pedig csak 20 méter hosszú pályára volt szüksége.
[3] Helmut Friedrich (1914–2006) életrajzát lásd Ungváry 2019, 249–250. Az ebben a kötetben közölt visszaemlékezését lásd a 433. oldalon.
[4] Minden bizonnyal az Országos Légvédelmi Parancsnokság Kis-Gellért-hegyi épületébe.

[5] Günther Frischauf (1912–?) a kitörés során eltűnt.

A tábornok, aki az első hetekben még bridzsezett és társalgott a szabad óráiban, időközben sápadttá vált, és hullaszerűen lesoványodott. Amikor a futárgépek berepülése reményt adott arra, hogy kifelé is lehet levelet küldeni, ő is írt. Mivel azonban a pilóták nem szálltak fel, a gépek pedig a tüzérségi tűztől három nap alatt repülésre alkalmatlanná váltak, kikerestette egy katonával a levelét az el nem küldött küldemények tonnáinak halmából annak érdekében, hogy védje magát egy esetleges hadbírói eljárástól, mivel abban a 3-4 német hadosztálynyi védősereg feláldozását értelmetlennek nevezte. Igen, még arra is elszánta magát, hogy saját felelősségére megparancsolja a kitörést a hadosztály zömének annak érdekében, hogy személye feláldozásával legalább a csapatok nagy részét megmentse. Ennek a tervnek akkor lesznek kedvezőek a kilátásai, amikor az oroszok január 29-én a Vár és a Citadella között mély betörést érnek el, és már a katlan kettészakításával fenyegetnek. Az ellenség élei 400 méterrel a Duna előtt állnak. A 13. páncéloshadosztály részeit a Citadellához vezénylik. A hadosztály-parancsnokságot este a Gellért-hegy tövében lévő fürdőbe helyezik át. Ezen az estén közvetítik Hitler január 30-ai rádiószózatát. A tábornok elszánta magát, hogy a hadtesttől leválva, önállóan megkockáztatja a kitörést délnyugati irányba, még akkor is, ha a nagyobb egységekkel a sikeres kitörés esélyei a töredékére csökkentek. De ezek a remények is összetörnek még aznap éjszaka. A hadosztálynak hajnalra fel kell adnia a teljes déli területet, és északon, a 8. SS-lovashadosztállyal karöltve, a Margit-szigetre és a Dunára támaszkodva kerül bevetésre. Ezzel elvész az utolsó remény is arra, hogy szabad területre támaszkodva, katonailag még vállalható kitörési kísérletet indítsunk. A katlan már csak egy 1,5 × 1 kilométer nagyságú folttá zsugorodott össze, és csak a Várhegyből, valamint a Margit hídig tartó városrészből áll.

A főellenállási vonal kegyetlenül közeledik a Vár felé. Az utcákon létesített harckocsiakadályok feltartják az ellenséget a veszélyes előretörésekben. A Várnegyedre gyakorolt nyomás folyamatos.

Továbbra is csodálkozunk rajta, hogy napról napra lehetséges a végső összeomlás újbóli elodázása. Hiszen a csapatok ellátása már egy hete szünetel. A város

keleti részén működő reptér január 5. óta nem üzemel. A Csepel-szigeti repteret néhány nappal később a nagy anyagi és személyi veszteségek miatt szintén fel kellett adni. Az utánpótlási tartályoknak a magas ledobási magasság miatt csak a töredéke érkezik a saját városmagba. A lakosság ínsége nagyobb lehet, mint a csapaté. Ennek ellenére azok a civilek, akik hozzáérnek egy utánpótlási tartályhoz, arra számíthatnak, hogy fosztogatóként kivégzik őket. A tüzérségi lőszer, egy vastartalékot leszámítva, már kilövésre került. Benzin már nem szükséges, a távolságokat járművek nélkül is meg lehet tenni. Az ellátás négy hete csak egy tál lóhúslevesből és egy szelet kenyérből áll. A harcoló csapatoknak ezen felül kis mennyiségben még kétszersültet és konzerveket osztanak ki. Így telnek el újabb napok anélkül, hogy valami döntő esemény történne. A Wehrmacht-híradások immár semmi kétséget nem hagynak helyzetünk megítélése felől: „A Várnegyedben összetömörült védők... Hősies ellenállás..." A bakák között az a szóbeszéd terjed, hogy az erődparancsnok meg fogja kapni az Arany Sebesülési Jelvényt, mert megvakul, amint napfényt lát. A parancsnokot ténylegesen nem látták egyetlenegy alkalommal sem a harcálláspontján kívül az ostrom hét hete alatt.

Az I.a.-nak időközben tudomásul kellett vennie a katasztrofális híreket otthona (Pomeránia) elvesztéséről, és teljesen magába roskadt. Nem tud többet aludni, az éjszakákat olvasással és munkával tölti, és minden lehetőséget megragad a csapat harcálláspontjainak felkeresésére. Én is vele tartottam, és nem hagytam ki egy lehetőséget sem arra, hogy tájékozódjam a város területén. Másrészről ebben az a lehetőség is benne foglaltatott, hogy a sors fordulatát egy ellenséges behatás végezze el.

Végül a tábornokot a hadtesthez hívatják, de nemcsak őt, hanem összes tábornoktársát is. Február 10-én, amikor már az Alagút kijáratára is orosz géppuskatűz fekszik, az erődparancsnok végre elszánja magát a kitörési parancsra. Február 11-én este 8 órakor indulunk a kitörésre. Este 6 órától minden kincstári értéket és járművet zajtalanul meg kell semmisíteni úgy, hogy az ellenség ne fogjon gyanút. A legnagyobb sietséggel adják ki az erre vonatkozó utasításokat

és parancsokat, miközben a fokozott kémveszélyre is tekintettel kell lenni, tekintettel a polgári lakosságra és arra az igyekezetükre, hogy ne játsszák el a jövendő megszállók jóindulatát. Mindent a legapróbb részletig szabályoznak. Átvezetem az utóbbi napok eseményeit a hadinaplóba, amit aztán egy bizonyos katona menetfelszerelésébe helyeznek. Listák készülnek az egyes csoportokról, amelyek felett egy-egy tiszt veszi át a parancsnokságot. Este 6 órakor kilépek a szabadba, hogy megnézzem az utolsó készülődéseket és a rombolást. Tény: a teherautó-sofőrök tompán zúzzák szét a motorok legérzékenyebb részeit, a távvezetékeket és rádiókat megsemmisítik, megszűnik a szomszédos csapattestekkel való kommunikáció minden lehetősége. A sors felveszi a fonalát – még ha nem is az előre elképzelt formában.

A tábornok bizalmas körben, atyai hangon azt mondja nekünk: „Csak nem hagyjuk magunkat itt megfogni! Holnapután a túloldalon leszünk, újra egy pohár bor mellett."

A kitörési parancs szerint Haller[1] századosnak a 8. SS-lovashadosztálytól[2] északnyugaton fel kell törnie az ellenséges főellenállási vonalat ott, ahol szabad tér nyílik, majd tovább kell nyomulnia nyugatra, és egy kis vízfolyás után el kell érnie egy magaslatot a város nyugati részén, amin keresztül a kitörés Budakeszin át az erdőn keresztül egészen Zsámbék térségéig tart. Itt kellene másnap reggel harcképes részeket összeállítani, amelyek hátulról göngyölítik majd fel az ellenség főellenállási vonalát, és a „Hitler–Hindenburg" jelszóval felveszik a saját csapattal a kapcsolatot. Ez a kitörési terv annyira merész, hogy józan ésszel a kezdetektől fogva biztosra vehető a kivitelezhetetlensége. Ennek ellenére a parancs az parancs, meg kell próbálnunk. Mindenesetre rejtély, hogy hogyan kellene a kimerült és leharcolt csapatnak egy éjszaka alatt 30 kilométeres menetet teljesítenie a behavazott erdei utakon. Egy órával az indulás előtt, este 7-kor kiadják a maradék élelmiszerkészletet. Mindenki kap egy

1 Valójában Helmut Halle, lásd a 233. oldalon a 2. lábjegyzetet.
2 Tévedés, Halle a Wehrmacht 127. utászdandár I. zászlóaljának parancsnoka volt.

kulacs pálinkát, egy tábla csokoládét, két szelet kenyeret, egy maroknyi bonbont és néhány doboz cigarettát. Lassan halad az óramutató előre. Az utolsó óra elkezdődött. Akkor kezdődik a nagy vállalkozás.

Katonai felszerelésem egy 1:50 000-es léptékű térképből és a cserével szerzett iránytűből áll. A hadosztálytörzsből 10–12 katonát bíztak rám, beleértve egy tiszthelyettest. Néhány órával este 8 után elhagyjuk a harcálláspontot. A Várhegyen keresztül vezető szűk utcák annyira teli vannak a városból kifelé igyekvő bakákkal, hogy szabályozott továbbjutásra nem is gondolhatunk. Úgy kell tolakodnunk előre, mintha egy teli stadion pénztáraihoz igyekeznénk. Embereim kézfogással kialakított élőlánca hamarosan elszakad. 20 perc után végre elérünk egy utcai kiszélesedést. A mozgásképesség visszanyerése itt azért is könnyebb, mert rendszertelenül csapódnak be nehéz találatok. Most az I.a.-val vagyok együtt, aki még a tábornok látókörében tartózkodik. Az ellenséges tüzérségi tűzvihar egy kapualjba kényszerít. Minden megfontolás megbukik azon, hogy most semmilyen módon nem tudjunk tájékozódni a helyzetről. Némi tépelődés után megkérdezem az I.a.-t, velem jön-e a főellenállási vonalhoz, hogy megállapítsuk, egyáltalán felnyitották-e. Azonnal vállalkozik rá. Mintegy 300–400 métert megyünk nyugati irányba, és egy nagy csapat katonához érünk, akik egy tér előtt épült, hosszú, csarnok alakú épület mögött keresnek fedezéket. Itt a főellenállási vonal. Előrenyomakodunk az épület sarkáig, és megállapítjuk, hogy a nyílt teret orosz géppuskák és páncéltörőágyúk uralják. A tér teli van sebesültekkel és elesettekkel. Lábaink előtt legalább egy tucat halott hever, akik akkor kaptak találatot, amikor kiléptek az épület holtteréből. Megfordulunk, hogy tájékoztassuk a tábornokot. Ő határozatlan marad, és megpróbálja rávenni egy ellátóegység tisztjét arra, hogy harchoz nem szokott embereivel erőszakolja ki a főellenállási vonal feltörését. Haller [Halle] százados rohamcsapata este 8-kor az utolsó erő bevetésével minden kétséget kizáróan átnyomakodott a főellenállási vonalon, és folytatta az útját. Közben 9 óra 30 perc lett. Elmagyarázom az I.a.-nak hogy a további várakozás semmit sem használ. Meg kell kockáztatnunk. Kérem, hogy menjünk vissza oda, ahol korábban voltunk. Átcsúszunk az utcára merőleges épület mögött összegyűlt

katonák hatalmas sokaságán, egészen a tüzelés által fenyegetett sarokig. Most egyszerre csak minket is belenyomnak hátulról a tűzvonalba. Nincs idő tétovázni: megragadom az I.a. kezét, és elkiáltom magam: „Gyerünk!" Az életünkért rohanunk. Át a téren. Csattognak a lövések, szerencsénk van. Néhány másodperc alatt magunk mögött hagyjuk a 300 méteres halálzónát. Szűk utcában találjuk magunkat, 4–5 emeletes házak vesznek körül. Felugat egy gépfegyver, lövések a házak felső emeletéről, lentről a mi katonáink lőnek felfelé, ki tudja, hol van barát és ellenség. A katonák száma, akik már megtették előttünk az utat, tekintélyesnek tűnik. Most összeszűkül az utca, tolakodás lépcsőkön át, vigyázni kell, hogy ne essen el az ember, mert akkor az utánunk nyomulók egyszerűen csak áttipornak rajta. Az, hogy az utcákat halottak és sebesültek szegélyezik, megszokott látvánnyá válik. Végül elérünk egy széles utat egy zöld csíkkal a közepén. Most gyorsan nyerünk teret. Viszonylag nyugalom van, legalább van időnk arra, hogy hátrafelé vessünk egy pillantást. Borzongató látvány. A kiégett vár mellett óriási tűz ég, a csillagos égen az orosz tüzérség és harckocsik torkolattüze villan át. Körülöttem az arcokon kétségbeesés és eltökéltség. A földre került sebesültek kiáltásai és nyögései akusztikai aláfestést adnak ennek a pokoli látványnak. Most már senki sem tud törődni a másikkal. Aki megsebesült, fekve marad, miután a legjobb esetben egy bajtárs rátett egy kötözőcsomagot.

A mellékutak kereszteződésekor mindig veszély fenyeget, hogy géppuskák vagy páncéltörőágyúk oldalazó tüzébe kerülünk. Senki sem tudja, hogy még a nekünk tervezett menetvonalon vagyunk-e. Szükség szerint időről időre a jobb oldalról a bal oldalra váltjuk az utcán a menetünket. Egyszer csak Wagenführ őrvezető jön a törzsütegtől, amelyet sokáig vezettem, és kiált: „Ott, elöl; a következő utcasarkon, 10–15 méterre egy orosz páncéltörőágyú áll. Ezt el lehet intézni páncélököllel." Kér, hogy ezt a feladatot együtt oldjuk meg. Átváltok a jobb oldalra. Az utcasarkon felgyűltek a bakák, akik nem akarnak a páncéltörőágyú lőterébe kerülni. Egy pillanatra kilépek, hogy a páncéltörőágyút szemrevételezhessem. Ebben a pillanatban lábamnál egy lövedék robban. Jobb kezemben nyilallást érzek. Megsebesültem. Visszafordulok. Heves fájdalmak

törnek rám, a vérem folyamatosan ömlik a sebből. Gyorsan felrakok magamnak egy kötszercsomagot, ami pillanatok alatt átvérzik. Aztán ezt a tűzzónát is átfutjuk, még néhány száz métert jutunk előre a jobb oldalon. Most a háttérben meglátunk egy tüzelő orosz harckocsit, amely tizenötös csövéből széles utcánkba eregeti a lövéseit. Ezzel a szörnnyel szemben nem tudunk tovább haladni. Az orosz itt lezárta az utat.

Egy udvarra menekülünk. A véletlennek köszönhetően néhány perc múlva a hadosztálytörzs több tisztje találkozik itt össze. A legtöbben a hideg miatt a pincébe távoznak, és ott egy ősöreg anyókát kínoznak azzal, hogy gyertyafénynél mutassa meg a térképen, hol vannak most. Nem járnak sikerrel. Tervek kovácsolódnak, hogy mi történjen. Jómagam heves fájdalmaim miatt a sebesülésemmel foglalkozom, az udvaron járkálok fel és alá, mígnem Lehmann[1] főhadnagy, akinek van még egy nagy sebkötöző csomagja, újra átköti a sebem. Erre a kötésre erőszakkal felhúzom bőrkesztyűmet, és összezárom. Sebesült SS-tiszt érkezik tántorogva az udvarra: „Eltaláltak – mondja –, befejezem ezt az égészet." Kérdezem, honnan jön. Azt válaszolja, hogy a bal oldalon, egy mellékutcán próbálkozott, de az oroszok mindent lezártak. A maradék 30 emberéből többen elestek és megsebesültek. Főbe lövi magát.

A pincében a terméketlen tanácskozások talán este 11-től hajnali 1-ig tarthatnak. Elfogynak az értékes éjszakai órák. Pirkadatkor már magunk mögött kell hagynunk a várost, hogy elbújhassunk egy erdőben. Azt javaslom az I.a.-nak, miután a tiszti gyűlés nem képes rászánni magát erre a javaslatra, hogy acélozzuk meg a szívünket, és fussunk át az új tűzzónán. Ismét előrelopódzunk a frontális és oldalazó tüzelés zónájához. Megszámlálhatatlanul sok halott fekszik itt egymáson, köztük olyanok is, akik még nyögve hívják apjukat és anyjukat. Gyors elhatározás: a következő saroknál jobbra ott egy bérház! Ismét sikerül. Itt teljes nyugalom uralkodik. A hátsó udvarban vagyunk. Rövid tájékozódás után itt-ott apatikus Landserekre lelünk. Ezek már semmire sem használhatók. Egy kis földhányáson két méter magas

[1] Albert Lehmann (1903–?) a 13. tüzérezred 6. ütegének parancsnoka, utoljára 1945. február 13-án látták.

drótkerítés húzódik. Az I.a. úgy beszél a bakákhoz, mint a beteg lovakhoz, de nem akarnak már semmit. Az I.a. tanácstalan. Megismétlem, hogy nincs vesztegetni való időnk. A világosságban már nem tartózkodhatunk a városban. Felkúszom a bokrok mellett, átbújok egy kerítéslukon és a kertbe jutok. Az I.a. követ, és ó, csoda, a bakák is. Amikor a kerítés másik oldalához közelítünk, lépéseket és csörömpölést hallunk. Oroszok? Nem, néhány eltévedt német baka csapódik hozzánk balról. Átmászunk a kerítésen, és egy földútra jutunk, szembe velünk két méter magas deszkakerítés, a kertben nagy villa. A kerítés mellett tucatnyi távközlési kábel vezet. A közelben orosz parancsnokságnak kell lennie. Balra megyünk, egy rétre jutunk. Itt hirtelen orosz kiáltás és lőfegyvertűz. Pillanatok alatt szétszóródik mindenki. Néhány lépés múlva újra a kerítésnél vagyok. Könyököm benyomom két deszka közé. Egy feszítés, egy rés! Át! Az I.a.-t áthúzom magam után. És mi van a kertben? A jobb oldali kerítés mellett haladunk. Nyugalom uralkodik. Most elérjük az utat, amin gyors nekifutással átjutunk. Jobbra az út mellett már nyílt terep van. Fellélegezhetünk. Tovább! Előre! Most kopár terep következik, homokos talaj bombatölcsérekkel, majd beérünk egy sűrű lucfenyvesbe. Elrejt minket az erdő. Itt egy utászhadnagyra[1] találunk, aki hozzánk hasonlóan jutott ide. Most egy kicsit kifújjuk magunkat. Egy korty a kulacsból. Szomjasak vagyunk, de a pálinka nem ízlik. Kiönteni azonban kár lenne. Másrészt viszont minden körülmények között józannak kell maradnunk. Újra elindulunk, átvágjuk magunkat a rendkívül sűrű lucfenyvesen, míg végül magas erdőbe jutunk, amelyen még a hajnali órákban áthaladunk. Meredeken magasra, majd le, tovább és tovább. Majd hallgatózás! Újra lépések! Földbe gyökerezik a lábunk. Ekkor harminc méterre tőlünk úgy tíz alakot látunk meg a fák között tovább haladni. Egy szót sem szólunk. Végre felismerjük, hogy sorstársak. Csatlakozunk hozzájuk, megkérdezzük ki a vezető: Grossmann[2] százados.

[1] Schweitzer 1945. február 26-ai jelentése alapján Horst Seifert hadnagy a 4. páncélosezredtől. Seifertet a háború után eltűntként tartották nyilván. Életrajzát lásd a 83. oldalon.

[2] A tüzérezredben két Grossmann nevű százados is szolgált. Itt feltehetően Werner Grossmannról (1914–?), a 13. páncélos-tüzérezred II. osztályának parancsnokáról van szó (lásd a 21. oldalon a 2. számú lábjegyzetet). Heinz Grossmann (1918–?) százados, ugyanabban az egységben beosztott tiszt, 1945. február 13-án Budapesttől nyugatra esett fogságba. 1948. december 22-én engedték el a hadifogságból, és 1949 augusztusában érkezett az NSZK-ba.

Ő rendkívül bizakodó, és azt mondja, ha kijutottunk Romániából, innen is ki fogunk jutni. Együtt megyünk tovább nyugat–északnyugat irányban. Most egy nyílt teret kell kereszteznünk. Egy kicsit visszafelé megyünk, hogy a nyomainkkal megtévesszük az esetleges üldözőinket. Majd újra egy erdőbe érünk, amin hamar át is haladunk. Hirtelen egy erdészeti kunyhó tűnik fel előttünk. Van benne valaki? Csatárláncba rendeződünk, mintha egy gyalogsági raj lennénk a kaszárnyaudvaron. Üres! Cigarettaszünet. Gondolkodunk, és arra jutunk, hogy itt nem maradhatunk. A terület túl lapos, az erdőség túl ritkás. A biztosan felriasztott oroszok át fogják fésülni a területet. Tehát előre, tovább, északnyugati irányba! Tapossuk a havat, amíg el nem érünk egy kis vízfolyást. Itt kiürítem a kulacsomat, és forrásvízre váltok. Hófúvás véd bennünket a nyílt terepen a felfedezéstől. Fél óra múlva egy magaslatra érünk Lipótniczó[1] mellett. A hófúvás megszűnik, a nap ragyog. Így mintha célpontok lennénk egy céllövészeten. Két-három kilométerre egy településről halljuk, ahogyan az orosz zajt csap. Tehát tovább! A legnagyobb erőfeszítések mellett elérjük a 496-os magaslatot, a Kecske-hegyet. Elbújunk a nem túl magas cserjésben a hegygerinc alatt, ahonnan egy őrszem időről időre megvizsgálja a helyzetet. Közben délelőtt 10 óra lett. A szelet kényerünk felét megesszük. Két-három menetnappal számolunk. A hó olvad. Boldogok vagyunk, hogy az első akadályokat magunk mögött tudjuk, és senkitől sem zavarva pihenhetünk.

Két óra múlva tőlünk valamivel lejjebb életre kel az erdő. Egy erdei úton bakák csapatai vonulnak északnyugat felé. Megismerjük őket, németek Budapestről. Számos magyar civil is van közöttük. Hatalmas emberkígyó. Némelyik kísérőnk felismeri a bajtársait, és figyelmeztetésünk ellenére elhagyja a rejtekhelyét. Éppen most egyeztünk meg abban, hogy a német vonalak elérése csak kis csoportokban lehetséges. A menetelő seregben a 13. páncéloshadosztályból is ott vannak 300-400-an. Ekkor az I.a. már nem bírja visszatartani

[1] Feltehetően Lipótmező.

magát. Felelősség- és kötelességtudata oda vezeti őt. Vele megyek. Az I.a. azonnal tájékozódik a [Schmidhuber] tábornok sorsáról. Megtudjuk, hogy reggelre sikerült felnyitni a főellenállási vonalat, amin nagyjából 400 Wehrmacht- és 600 SS-katona, valamint több száz civil kijutott. A tábornok este 10 óra 30 perc körül esett el a páncélosároknál (azon a helyen, ahol mi is próbálkoztunk a kijutással).[1]

Menetoszlopunkban olyan civilek is akadnak, akik egész vagyonukat a hátukon cipelik. A menettel vonul egy sebesült katona, akinek a bokája fölött leszakadt a lába, kötés nélkül ül egy nyereg nélküli lovon. Tovább vonulunk Pesthidegkúttól északra, az északi hegyoldal erdei ösvényén. Orosz felderítőgépek köröznek felettünk. Délután 2 óra 30 perckor jelennek meg az első bombázók, betakarnak minket. Halottak és sebesültek maradnak utánuk. Egy tisztáson orosz tábori őrs fedez fel bennünket. Szinte rendszeres időközönként kaszálják le a menetelőket karabélytűzzel, míg végül egy hadnagy rá tud venni tíz katonát, hogy tűz alá vegyék az őrsöt, és ezzel oldalfedezéket nyújtsanak nekünk. Délután 4 órakor elérjük a Pesthidegkút–Solymár utat. Itt orosz páncélozott járművek vonultak föl. Az úton lehetetlen az áthaladás. Az úttól keletre elterülő magaslat óriási sereghez hasonlít. Az oroszok gránátvetőkkel vesznek minket tűz alá. Ismét újabb veszteségek. Hirtelen felbukkan két német repülőgép. Köröznek. Észrevesszük, hogy minket keresnek. Fényjeleket adunk. Erre élelmiszercsomagokat dobnak le. Csak kettő érhető el számunkra. Akik elsőként odarohannak, azonnal kifosztanak mindent. Tervszerű elosztás nem lehetséges. Korábbi egységem egyik katonája lopva odacsúsztat nekem némi levessűrítményt. A sűrítmény teljesen élvezhetetlen. Megint együtt vagyok az I.a.-val. Fagyökerek között ülünk, és epedve várjuk az estét. Ezalatt gondosan megfigyelem az orosz mozgásokat és manővereket. Az esti tanácskozás után, amelyet a kijutásról folytatunk – ugyanis újra bekerítettek minket –, az SS mintegy 600 fővel megpróbálkozik az úton keresztül egy

[1] Schweitzer 1945. február 26-ai jelentése szerint itt találkozott Paul Krämer alezredessel, a 93. páncélgránátos-ezred parancsnokával, valamint Kucklick alezredessel a 13. páncélos-tüzérezred parancsnokával (lásd a 229. oldalon a 4. lábjegyzetet). Utóbbi aznap este elszakadt a csoporttól.

erőszakos kitöréssel északnyugat felé. Ez az SS-nek 100 könnyű sérültjébe kerül. Mérlegünk most 300 sebesült és 100 harcképes katona. Egy Zick hadnagy által vezetett felderítő járőr igazolja, hogy ilyen adottságok mellett nem tudjuk átlépni az utat. Az SS-nek rendkívüli veszteségei voltak. Az viszont igaz, hogy a legtöbben közülük átjutottak. Ekkor azt a javaslatot teszem, hogy egy kis patak mellett, egy szakadékban, pontosan észak felé haladjunk tovább,[1] teljes csendben és libasorban. Ezt előkészítjük. Este 11 órakor indulunk tovább. Az I.a., Zick hadnagy és én megyünk elöl. Jól megtaláljuk a rést, és elérjük a nyílt terepet. A holdfényben azonban a solymári orosz őrök kiszúrják, hogy tőlük alig néhány száz méterre egy elnyúló csoport halad. Riadóztatnak. Nyugodtan megyünk tovább. Nem szabad elveszteni az idegeinket. A Bécsi út előtt egy napraforgótáblában rejtőzünk el, hogy bevárjuk, amíg nincs közlekedés. Csak ennek szünetében futhatunk át kis csoportokban az úton. Aztán északkeletre fordulunk, hogy a leggyorsabban elérjük a Pilis-hegység nyúlványait. De előtte egy vízfolyás akadályozza a továbbjutást. Végre találunk egy helyet, ahol a jég elég vastag. Egyenként megyünk át rajta. Végre elérjük az erdőszélet. Már hajnalodik. Egy magyar ezredes[2] csatlakozik az élhez. Különleges ismeretei alapján szeretné átvenni az irányítást a továbbiakban. Megpróbálom az I.a.-t rábeszélni, hogy kerüljünk el minden lakott helyet, másszunk meg két-három magaslatot, és aztán biztosítás mellett pihenjünk meg egy völgyben. Ám túl sok köztünk a kimerült, így ez nem lehetséges. A magyar ezredes egy magányos házra mutat, amely mellett egy pajta is áll.

Közben egyes katonák között annyira fellobban az elégedetlenség, hogy ellenkezni kezdenek a tisztjeikkel. Pabst[3] kapitány a nyugodt és biztos modorával megmenti a helyzetet, amennyiben mindenkinek felajánlja, hogy mehet, amerre akar, vagy akár le is pihenhet. Az éjjeli menet során sok sebesült visszamarad. Nem maradhatott rejtve az oroszok előtt, hol bujkálunk. A hajnali

[1] Ez minden bizonnyal a Paprikás-patak és a Rózsika-forrás mentén húzódó szakadék az Alsó-Jegenye-völgyben.
[2] Veresváry László, a „Budapest" őrzászlóalj parancsnoka.
[3] Gerhard Pabst, lásd a 229. oldalon a 3. lábjegyzetet.

dérengésben a tisztek eltűnnek a házban, a legénység és az altisztek a pajtában. Csak az ajtó mögött, belülről állítunk fel őrséget. Leveszem a csizmámat, megpróbálok egy keveset aludni. Két nap és két éjszaka túl sok alvás nélkül. Ideges párbeszéd riaszt föl. Nyugati irányból két férfi közeledik. Nem tudni, katonák vagy civilek. Felénk közelítenek. A magyar ezredes kijelenti, nyugodtan engedjük őket idáig, amikor majd kinyitják az ajtót, puskatussal agyonütjük őket, hogy ne keletkezzék zaj. Lövés dörren. Az oroszok 300–400 méterre lehetnek. A kapkodásban nem találom a harisnyámat. Letépek a lepedőből egy darabot, és még éppen még tudom találni a kavarodásban a csizmámat, ezeket fekve felhúzom, miközben a szobába folyamatosan lövések csapódnak be. Kikúszom a házból a keleti bejáratnál. Az I.a. már előttem kiment. Egyenesen áll a ház előtt, és céltáblának kínálja magát az oroszoknak, felvette a géppisztolyát, és azzal lő a tőlünk délre felvonuló orosz gépesített és páncélos járművekre. Az I.a. már kora reggel kijelentette, hogy nincs több ereje a fárasztó menetelés folytatásához. Most kezdődik igazán a tánc. Az orosz minden irányból tüzel. Volt is elég ideje hajnaltól délelőtt 11 óráig, hogy célkeresztbe vegyen bennünket. Szerencse, hogy a házban legalább a kötésemet ki tudtam cserélni, és a gyűrűmet le tudtam szedni a már teljesen bedagadt ujjamról. A kötést újra lezártam a bőrkesztyűvel. Fegyvert már nem tudok kezelni. Fedezékbe húzódom, és keresek egy rést a bekerítésen. A bakák csak lassan kelnek fel, és másznak elő a pajtából. Hogyan lehet itt ellenállást szervezni? Úgy látom, keleti irányban van lehetőség a továbbjutásra. Az I.a. még mindig ott áll, és tüzel tovább. Én sebesült vagyok, és elfutok.[1]

[1] A háznál történt eseményeket részletesen lásd Ungváry 2019, 85–86. Solymár jegyzője 1948. december 18-án terjesztett fel egy jelentést a község határában található hullákról. Az 11120/1948. sz. miniszterelnöki rendelet, illetve a járási főjegyző utasításai értelmében ugyanis minden községnek jelentést kellett tennie a határon belül ideiglenesen eltemetett halottakról, és gondoskodniuk kellett azok végső sírba temetéséről. A solymári jegyző jelentése szerint a határban összesen 55 személyt exhumáltak. Közülük 16 főt hantoltak ki az Ürge-malom mellett. Az itt azonosított holttestek között volt Veresváry ezredes, Pálya Kornél első éves akadémikus, Pristavok Mihály tizedes, Molnár Gyula honvéd, Papp Ernő tizedes, két ismeretlen honvéd, két magyar nő és hat német katona, köztük egy „altábornagy" (vélhetően Ekesparre), egy százados (minden bizonnyal Gerhard Pabst), illetve egy félkarú főhadnagy. Az irat furcsasága, hogy a haláleseteket 1945. február 19-ére datálta, pedig a néhány évvel korábbi kitörés napjai minden bizonnyal elég élesen bevésődtek a helyiek kollektív emlékezetébe. Nem messze ettől a helyszíntől, a Malomerdő melletti Reiter-ároknál egy másik tömegsírból 18 német katona holtteste került elő. A Karl-Eugen keresztnevű főhadnagy és a bácskai Josef Petri fényképei innen származnak.

Gerhard Pabst, a 13. felderítőosztály parancsnoka

A fotó hátoldalán a következő felirat olvasható: "Emlékül, Karl-Eugen"

A temerini születésű Josef Petri a jugoszláv hadsereg katonájaként, és nejével, immár SS-egyenruhában

A mély hóban, folyamatos tűz alatt, fekve maradt sebesültek között rohanok az életemért. Egy-két kilométer után egy mély szakadékban bújok el, amely észak felé emelkedik. Nem szabad pihennem! Jön az orosz. Most legalább lépésben haladhatok. Tovább felfelé felverek két tizedest, akik már éjszaka itt kerestek búvóhelyet maguknak. Csak hosszas rábeszélés után hajlandók arra, hogy csatlakozzanak hozzám, és eltűnjenek velem együtt erről a nem biztonságos környékről. Északi irányban át kell vágnunk egy-két kilométernyi nyílt, enyhén lejtős területen, ami messziről is jól belátható. Egy nehézgéppuska tűz alá vesz bennünket. Mivel a sorozatok nyugat felől, tőlünk úgy két kilométerről jönnek, szerencsésen elérjük az erdőszegélyt, amely megvéd minket. Most 300-500 métert haladunk hegynek felfelé, és ráfutunk egy másik, tizenhét fős csoportra, amelyet egy utászhadnagy vezet. Cigarettaszünet, cserélünk a hadnaggyal. Egyszer csak, közvetlenül mellettünk, az oroszok hangos „Hurrá!" kiáltása harsan. Ránk lőnek. Mint felriasztott vadak rohanunk meredeken felfelé északnak. Kifogyunk a szuszból. Célzott lövésekkel újra és újra kilőnek közülünk egyeseket. Közvetlenül előttem szalad egy altiszt, egy fejlövéstől úgy dől el, mint egy kivágott fa. Nem bírom tovább. Megkapaszkodok egy alacsonyabb bokorban, hogy el ne csússzam. Átgondolom, ne fejezzem-e be végre a pisztolyommal az életemet. Nem, ez még bármikor megeshet. Jogunk sincsen ahhoz, hogy ilyen módon döntsünk az életünkről. Ismét csak fel és előre, mígnem folyamatosan lövések alatt állva végre megmásszuk az 537 méter magas Kevély-hegyet. Az északi oldalon hófúvások. A másik hegyoldalon vergődünk le, könyékig süllyedünk a mély hóban, és tisztában vagyunk azzal, hogy az oroszoknak csak követniük kell a nyomainkat, hogy elkapjanak. A hegy lábánál, egy rengetegben keresünk menedéket. Tizenhárman maradtunk. Most veszem csak észre: a térképemet még délelőtt a házban hagytam. Egy darab csokoládé, egy szem bonbon és egy kocka kenyér a mai napi adagunk. Egyszerre csak ismerős arcot pillantok meg: Schulze számvivő tiszthelyettes a 13. páncélos-tüzérezred 9. ütegéből. Van a táskájában egy 1:300 000-es térképlap. Ez újra reményt ad. Gondolkodunk, mi történjen a továbbiakban. Az utászhadnagy és én egyetértünk

abban, hogy egy tizenhárom fős csoporttal nincs sok esélyünk. Legjobb lenne feloszlani 4-5 fős csoportokra. A tiszthelyettesek és a bakák egységesek abban, hogy nem akarnak saját irányításuk alatt menetelni. Ki tud ellenállni ezeknek a kérdő és kérő tekinteteknek? Amikor már egy órája sötét van, együtt indulunk útnak. Tőlünk nyugatra egész nap csatazaj hallatszott. Minden riadóztatva van. Mivel nincs több élelmünk, nem is várhatunk tovább. Tovább kell menni. Eldöntjük, hogy először északkeletre menetelünk, hogy utána északnyugatra kanyarodjunk.

Én megyek tehát előre az iránytűvel. Fél óra után átszelünk egy utat, amely mellett szalmakazlak állnak. Ellenállunk a kísértésnek, hogy végre kialudhassuk magunkat, átmászunk egy szögesdrótkerítésen, és toronyiránt megyünk tovább. Utakat nem használhatunk! Késő délután, napraforgóföldek és zöldségtáblák közti keserves menetelés után megint átmegyünk egy úton, amely mögött egy dombon őrség van. Az őr elbújik, túl sokan vagyunk neki. Csinálunk egy kis kanyart, majd a régi irányba megyünk tovább. Ekkor egy kereszteződéshez érünk. A különböző oldalakról hallatszó kutyaugatás jelzi, hogy települések között járunk. Feltűnik két ember, akik élénken társalognak egymással. Még semmit sem értünk. De ezek oroszok. Pont felénk jönnek. Mi szembe velük teljesen csendben vagyunk. Schulzénak a fülébe súgom: tölts, biztosíts ki! Már itt is vannak. Két orosz tiszt, csak egy méterre tőlünk állnak meg, hogy minden jel szerint kérdezzenek valamit, mert azt hiszik, mi vagyunk a leváltott őrség. Amikor felfedezik tévedésüket, az első villámgyorsan előkapja a pisztolyát. Schulze lövése csattan először. Az orosz hátrafelé esik, a második megpróbál lőni. De mielőtt kibiztosítaná a fegyverét, ugyanaz a sors éri, mint a társát. Erre mind gyorsan eltűnünk keleti irányban, majd újra felveszszük a régi iránymenetet, egészen addig, amíg fel nem tűnik előttünk egy település. Megpróbáljuk megkerülni a települést keletről. Itt is házak. Akkor délről. Itt is házak. Újra vissza az eredeti irányba. Most minden oldalról házak vesznek körül, mintha csapdába kerültünk volna. Úgy látszik, ez egy patkó alakú falu. Nem tudok ránézni a térképre, és fényt sem gyújthatunk. Át kell jutnunk

egy nagyjából 100 méteres térségen két ház között. Időközben megtanultuk a menetfegyelmet: amikor az első ember megáll, mindenki mozdulatlan marad ugyanabban a pillanatban. Óvatosan megközelítjük a házközt. A házak magasságában teljes menettempóra váltok. Ekkor balról egy orosz üvölt ki a házból, és már lő is a géppisztolyával. Automatikusan előre szaladok. 300–400 méter után körülnézek. Még négy embert látok. Azonnal tovább sietünk, amíg egy szőlőhegyre érünk, ahol elbújunk. Most a házak felől hangos üvöltözést hallatszik. Egy órát is eltart, amire megszűnik az orosz ordibálás, miután petróleumlámpákkal átkutatják a környéket, és egy őrjárat tőlünk csak néhány méterrel halad el. Hajnali 3 óra 30 perckor felcihelődünk a szőlőhegyről, és tovább gyalogolunk keleti irányba, majd északra fordulunk, és keresztezzük az utat közvetlenül egy táblánál – azt olvasom rajta, hogy Pomáz.[1] Utána a vasútvonalon is áthaladunk, és újra hegynek fel. Ekkor kiáltások mögöttünk. Felismerem, hogy ez a mieink egyike. Várunk. Hozzánk dülöngél. Csak most vette észre, hogy saroklövése van. Kérem, hogy ne veszélyeztessen a kiabálással. Időről időre várni fogunk rá, ha nem tudja tartani a tempót. 5 óra van. Mire kivilágosodik, az erdőben kell lennünk. Így megyünk hegynek fel. Hajnalodik. Messze felettünk dereng az erdő. Most esni kezd. Átkelünk még egy sokat járt úton, 500 méter mélyen bemegyünk az erdőbe, és lefekszünk egy mélyedésbe, ami normális esetben nem belátható. Az utolsó darab kenyeret már az előző este, elinduláskor megettem. Kísérőim közül senkinek sincs már semmi ehetője. Csak a darabka levessűrítmény marad. Havat gyűjtünk egy csajkába, és pépet készítünk. A só ugyan újra szomjúságot kelt, de legalább nyomokban élelmet veszünk magunkhoz. Az eső közben lehetetlen alvásra gondolni. Ennek ellenére a kimerültségtől időnként felváltva elszunnyadunk. Újra várjuk az éjszakát. Új bátorsággal és új reménnyel indulunk el. Most újra mehetünk az eredeti

[1] Pomázon a kitörés kapcsán eddig 10 ismeretlen és egy azonosított német katona holtteste került elő, azt azonban csak feltételezhetjük, hogy ők Schweitzer csoportjának lemaradt részei voltak, nem pedig egy másik kitörő csoporthoz tartoztak (eddig ugyanakkor nem keletkeztek adatok más, Pomáz felé haladó kitörő csoportról).

északnyugati irányba. Hamarosan mély hóba érünk. Méterenként küzdjük magunkat fárasztóan előre, olykor combig a hóban. Végre egy kerítés tűnik fel. Vadaskert? Vagy erdészet? A 300 000-es térképen nappal meg tudtam ugyan állapítani a helyzetünket, de ilyen részleteket a térkép nem tartalmaz. Egymás után vonulunk a kerítés mellett, amíg végül egy erősen kitaposott bejárathoz érünk. Háttérben egy villaszerű épület. Oroszok lennének itt? Mivel fáradtak és éhesek vagyunk, most már bármilyen ház megpillantása olyan vonzerővel bír, hogy először azt szeretnénk megállapítani: oroszok vannak-e benne. Óvatosan, párosával lépdelünk előre. Semmi sem rezdül. A háznál vagyunk. Tárva-nyitva áll! Bemegyünk. Elhagyatott ház, kifosztva minden helyiség, a konyhát is beleértve, ahol edények állnak nagy összevisszaságban. Balra a sarokban heverő, semmi ehetőt nem lehet találni. Csak aludni. Mialatt alváshoz készülődünk, egy öreg tizedes élelem után kutat a házban. Formátlan masszával tér vissza, amely valamikor német komiszkenyér lehetett. Legalább héthetes, teljesen megpenészedett, bűzlik. Kivágjuk a megrohadt részeket, és így egy tenyérnyi penészes morzsához jutunk, még érezni lehet rajta eredeti mivoltát. Ezt egyenlő részekre osztjuk.

Mit csinálunk most, ha hirtelen megjelenik az orosz? Annyira kimerültek vagyunk, hogy ezt a rizikót egyszerűen tudomásul vesszük. Alszunk. Már magasan jár a nap, mikor bajtársaim felébresztenek. Megrémülök, azonnal el kell tűnnünk. A helyzet félelmetes. Ekkor lépések hallatszanak a házban. Földbe gyökerezve az ajtóra meredünk. Óvatosan benéz egy fej. Magyar civil. Jobban megijed, mint mi. „Hogy kerültek ide?" Mögötte még két fiatalember. Az egyik beszél németül. Könyörögve kérnek minket, hogy azonnal tűnjünk el. Ha az oroszok – akik mindennap felbukkannak szénáért meg hasonlókért – megjönnek, akkor ők maguk is elvesztek, hiszen nem jelentettek minket. Őket is kifosztották, nincs cipőfűzőjük sem. Felkészülünk az indulásra, esdeklünk valami ennivalóért. Hosszas visszautasítás után végül mindenkinek hoznak egy falat kenyeret, és úti elemózsiának adnak egy kis zsák nyers krumplit. Mit csináljunk ezzel? Egyikünk a krumplit a hóna alá kapja. Elindulunk. Amikor megteszem az első

lépéseket a házon kívül, észreveszem, hogy nem tudok menni. A sebesüléstől és a kimerültségtől belázasodtam. A szemeim vibrálnak. Megpróbálunk legalább háromszáz métert tovább vánszorogni, hogy elbújhassunk a bokrok között. Jobban fázom, mintsem remeghetnék. Ha felemelem a fejem, látom a vendéghívogató házat. Továbbmenetelre nincs értelme gondolni. A hangulat olyan rohamosan romlik, hogy délután 3 óra 30 perckor elhatározzuk, hogy visszatérünk a házba. Az oroszok még nem mutatkoztak. Jöjjön, aminek jönnie kell. Amint visszaérünk, három magyar barátunk belesápad az ijedségbe. Biztonságuk érdekében fegyvereinket és muníciónkat kérik. Oda is adjuk nekik annak fejében, hogy másnap virradat előtt visszakapjuk. Így legalább abban az esetben, ha jönnének az oroszok, azt tudják mondani, hogy lefegyvereztek és foglyul ejtettek minket. A krumplit – amely nagyban hozzájárult döntésünkhöz, hogy visszatérjünk – meghámozzuk és megfőzzük. Megint lefekszem, és azonnal elalszom. Amikor a krumpli elkészül, társaim megpróbálnak felébreszteni, ami nem igazán sikerül nekik. Félálomban eszem két kanál krumplit, és visszazuhanok. Reggel 6 órakor talpon vagyunk. A magyarok újra egy harapás kenyérrel és teával vendégelnek meg minket. Ismét frissnek érzem magam. Éjszaka mínusz 10-15 fok hideg is volt. A hótakaró annyira keményre fagyott, hogy fel tudunk rajta menni a hegyoldalban anélkül, hogy belé süppednénk. Amikor elérjük a csúcsot, látjuk a hajnali fényekben a Dunát és Budapest részeit. Hová bújjunk most el? Nincs kedvünk egész nap az olvadó hóban feküdni. Felmászunk egy magaslesre, amelyben éppen, hogy van négyünk számára hely. Cigarettákat szívunk. Szép, napfényes nap. Új remény jár át minket. A sötétedés beálltával elhagyjuk a rejtekhelyet. Bajtársaim eldobják a karabélyaikat, hogy megszabaduljanak a tehertől. Ballaszt nélkül flottul megy tovább. De a hó ismét puha. A menet nehézzé válik. Néhány óra után újra elfáradunk. Egyszerre csak egy kunyhó tűnik fel a horizonton, amelyet azonnal át is vizsgálunk. Egy favágókunyhó, két szalmapriccsel, amelyeken egyenként két-két ember elfér. Le van zárva. Feltörjük, tüzet gyújtunk, elsötétítünk, és jól érezzük magunkat. Miért hagyjuk ki ezt az éjszakázási – pontosabban nappalozási – lehetőséget, ha az Isten ezt helyezte az utunkba?

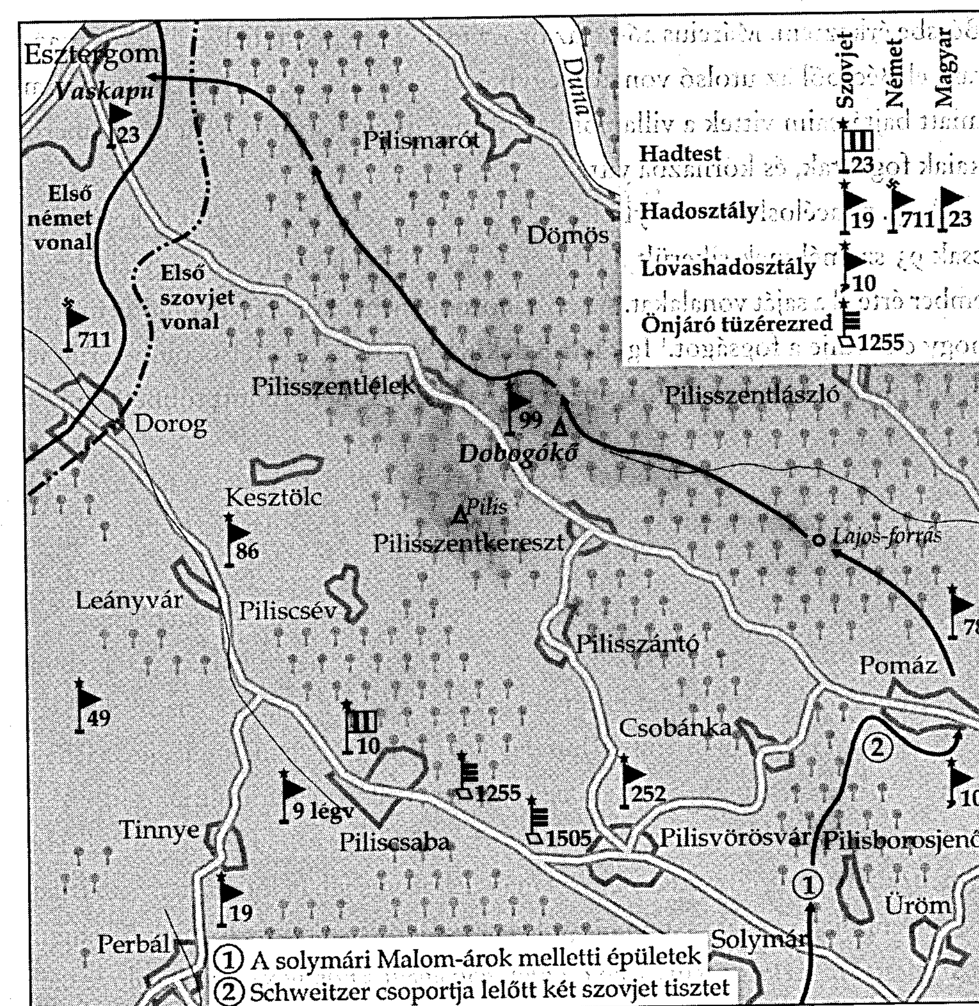
Nem találunk semmi ehetőt, így inkább az alvás mellett döntünk. A tűzifáról tölgyfakérget szedünk le, amiből teát készítünk, és ezt a levet isszuk frissítésként. Dél körül elalszunk. Amikor felkelünk, még világos van. Napközben tápláljuk a tüzet, és nem merjük elhagyni a kunyhót. Nem is zavar senki. A sötétség beálltával zsákokkal bebugyoláljuk a csizmáinkat, hogy védjük magunkat a hidegtől és ne süllyedjünk bele mélyen a hóba. Ez eleinte egészen jól beválik. Elérjük a hegygerincet, és ezen haladunk a csillagok állását követve. Az éhség kínoz. Éjjel 1 óra körül messze magunk előtt világosságot látni. Vagy csak egy csillag? Amint közeledünk, látjuk, hogy egy ház az. Néhány méterrel a ház előtt kiemelt árkok, tehát egy orosz tábori őrs. Óvatosan közelítjük meg. Mindenki alszik, az őr is. Nincs kétségem, hogy ez a Dobogókő tetején (700 méter) található erdészház. Az istálló tele lovakkal. Néhány még az udvaron is áll. A ház bejárata előtt négy nehéz ló, hasuk alatt két orosz alszik. A szobában világosság. Összevissza fekvő oroszokat látni odabenn. Néhányan az asztalnál ülnek, fejüket támasztják mély álomban. Az asztalon egy kenyér is van. Ezt még kell szereznünk! Schulze azt mondja: „Feltépem az ajtót, berohanok, felkapom a kenyeret, és már itt is vagyok. Akkor van legalább valami ennivalónk." Elhárítom. Ha itt felriasztunk néhány száz oroszt, akkor a legnagyobb veszélybe kerülünk. Tovább gondolkodunk. Vezessünk el egy lovat csendben és lőjük agyon? Megihatnánk a vérét, és kivághatnánk belőle egy nagyobb húsdarabot. Ez sem megy. Még a legkedvezőbb helyzetű ló is úgy van megkötve, hogy zaj és lánccsörgés nélkül nem lehet elvezetni. Fél óra után elszakadunk ettől a kísértéstől, és úgy döntünk, továbbmegyünk. A vadászház azonban az utunkban van. Nem szabad átmennünk az előtte lévő udvaron. Jobbra elkanyarodunk, és annyira meredeken kell lemennünk, hogy fától fáig csúszunk, és újra meg újra megkapaszkodunk. A kevésbé meredek oldalon aztán nagy nehezen visszakapaszkodunk eredeti menetirányunkba. A meredek oldalon egyik lépcsőt vájom a hóba a másik után, mire felérek. Egy nyitott csűr előtt állok, és hallom, amint az oroszok – talán őröket ellenőrző járőrök – ide-oda járkálva beszélgetnek. Felesleges volt! Tehát vissza. Egy újabb óra után visszajutunk a gerincre. Tempósan haladunk

előre. De hamarosan pirkad. Mivel most annyira flottul masírozunk, könnyelműek leszünk, és napfénynél is gyalogolunk tovább. Újra több szovjet kábelköteg és kitaposott út mellett haladunk el. Újra rejtekhelyet kell keresnünk. Egy köztes völgyben legalább a friss patakvízzel olthatjuk a szomjunkat. Aztán egy szálas erdő oldalában letelepszünk. Nagyjából 50 méterrel feljebb egy út vezet, amiről beláthatnak minket. Ezt a kockázatot tudatosan vállaljuk, hogy tájékozódhassunk a front állásáról. Ezen a hegyoldalon ugyanis van kilátásunk északnyugat felé. Az este elég sokat hagytunk magunk mögött, és reméljük, hogy a következő éjjel elérjük a német vonalakat. Tovább nem várhatunk. Cigarettákat szívunk, és arról társalgunk, hogy mi várhat ránk. A főellenállási vonaltól való távolságot nyolc kilométerre becsülöm. A lövések azonban annyira ritkák, hogy talán nem is egy bevetett ütegtől származnak. A nap nyugodtan telik, csatazajt sehol sem hallani. Mindnyájan el vagyunk szánva arra, hogy ma este el kell érnünk a célunkat, különben nem bírjuk tovább. Már a sötétedés elején megkezdjük a leereszkedést. Aztán újra az iránytűvel északnyugat felé. Hegynek fel, hegynek le. Kimelegedve felfrissülünk az összes útunkba kerülő hegyi patak vizétől. A meredek hegyoldalakon lecsúszunk. Nem szabad most már irányt változtatni, mert adott esetben még messzebb is kerülhetünk a fronttól. Végre a terep újra egyenletesebb. A holdfény erős. Néha hallunk egy-egy eltévedt puskalövést a fák koronái között. Szünetet tartunk. Hallgatóznunk kell, hogy merre van a frontvonal, és hogyan lenne a legjobb továbbmenni. A szálas erdőben zavar a holdfény. Túl könnyen meg lehet figyelni bennünket. Valamit pihennünk is kell, és lefekszünk egy kicsit aludni. Mínusz 10-15 fokos hideg kelt fel két óra alvás után hajnali fél háromkor. Most sötétebb van. Tovább vonulhatunk, újra egy szakadékszerű völgyön át. A másik oldalon fatörzsekbe kapaszkodva húzódunk fel. Tőlünk balra egy hosszú völgy kísér minket, amelynek erdős oldalán haladunk. „*Sztoj!*" [Állj!] – szólal meg balról egy orosz őrszem. Egyik bajtársam válaszol: „*Nyicsevo*" [Semmi]. Az orosz riadóztat. Elfordulunk 90 fokot jobbra, és nyugodtan tovább vonulunk. Lövések csattognak az erdőben. Meg kell állnunk. Tökéletesen működik. Amint megállunk, semmi sem mozdul. Így állva maradunk, mint a viaszfigurák, amíg elcsendesül a lárma. Aztán lassan tovább, 3-4 lépés, állj, és így tovább, az erdő széléig, egy ugrással át az úton, a szemben lévő sűrű bozótba, kétszer két ember. Balról egy orosz őr beleereszt egyet géppisztollyal a sötétbe, majd mögöttünk karabély szól. Olyan gyorsan mentünk, hogy sikerül. A bozótban tapogatódzunk tovább, amíg egy kopasz hegyoldalhoz érünk, amely meredeken lejt északnyugat felé. Balra és jobbra őrállások, amelyeket minden jel szerint este nem szállnak meg. Ez a szerencsénk. Ha meg lennének szállva, akkor ezen a nehéz terepen nem jutnánk át, mert a hegyoldal annyira meredek, hogy csak lassan lehet lemászni rajta. Egy bokor mögül újra szemrevételezzük a helyzetet. Újra csend uralkodik. Az orosz kávédaráló brummog az égbolton. Nem lehet egy világítórakétát sem látni. Szemben velünk a Vaskapu fekszik, 406 méteres magasság. Ez a hegy február 11-én még német kézen volt. Kinél van ma? A csatazaj hiánya miatt semmi támpontunk nincs a főellenállási vonal tényleges helyzetéről. A legelső vonalat a hegy lábánál sejtem. A tőlünk balra és jobbra lévő állásokat megfigyelőpontoknak tartom. Lemászunk, részben lecsúszunk, belekapaszkodunk a fákba, és végül elérjük a völgy alját. Sűrű bozótban küzdjük előre magunkat egy árokig. Gyalogsági állás sehol. Tovább a bozótban. Egyszer csak mögöttünk horkantásokat hallunk. A katona mögöttem izgatottan súgja: „Mögöttünk az oroszok!" Nem tudom megcáfolni, de nyugtatólag azt mondom: „Ezek vaddisznók." Nyugodtan megyünk tovább. A zaj elnémul. Most elérünk egy nagy rétet. Közepén patak csörgedez, bokrokkal szegélyezve. Hallgatózunk, és felfrissülve folytatjuk az utat. Jobbról célzott puskatűz jön. Futunk, majd újra menetelünk, a patak mentén. Egy kedvező helyen átugrunk a patakon, és a másik oldalon megyünk tovább. Egyszerre csak gránátvető lövedékek csapódnak be előttünk. Most feküdni kell. Nagyon szorosan felzárkózott ránk a gránátvetőtűz. Hajnalodik. Szőlőültetvényekhez érünk. A nyílt terepen elbújunk egy szőlőhegyi viskóban. Semmi ehetőt nem lelünk benne. A deszkaréseken keresztül figyeljük a környezetünket. A kunyhó előtt távvezeték fekszik: nem német. Egész nap nem látni egy embert sem. Egészen messze, tőlünk délre egyszer csak ordítást hallunk. Nem tudjuk, hol a főellenállási vonal.

Sötét lesz, de telihold van. Annyira világít, hogy nem merünk a terepen tovább menni. Várunk, amíg a hold hajnali 3-kor lemegy. A szőlőhegyen keresztül küzdjük magunkat fel és le. Már olyan kimerültek vagyunk, hogy gyakrabban kell pihennünk. Annyira fáj a lábam, hogy le kell vetnem a csizmámat. Nagy erőfeszítések árán ez sikerül is, de ahogy továbbmennénk, képtelen vagyok újra felhúzni. Nem tudok ráállni a lábamra. Kijelentem a bajtársaimnak, hogy menjenek tovább. Nappal el fogom magam vonszolni a következő kunyhóig, amire rátalálok, és mindent attól teszek függővé, hogy a mieinkhez vagy az oroszokhoz tartozik. Társaim elhatározzák, hogy velem maradnak. Nem akarnak tovább kínlódni. A hajnali fényben néhány száz méterre egy várost pillantunk meg. A térkép szerint Esztergom. Tíz nappal ezelőtt német kézen volt. Mind a négy végtagomon, térden-könyökön csúszom az első házak felé. Egyikünk előremegy, és nagy örömmel jelenti, hogy németek vannak beszállásolva az első házban. Sikerült!

Most leírhatatlan boldogságérzés önt el bennünket: megmenekültünk. Megmenekültünk Isten akaratából, aki meghallgatta imáinkat a kiúttalan helyzetekben. De nem vagyunk képesek örömünk hangos kifejezésére. Mindegyikünk bizonyára csendesen küldi hálaadó imáit az ég felé. Ezzel az érzéssel keressük fel az első vendéglátó szállást. Egy négyszemélyes repülőgép-megfigyelő állásról van szó, úgy néznek ránk, mintha a Holdról jöttünk volna. Lemondunk arról, hogy kenyeret kolduljunk. Ők nem is kínálnak semmivel, hanem azonnal a főkötözőhelyre telefonálnak! Fél óra után elvisz minket egy szán. A főkötözőhelyre felé tartva magyar tisztek állítanak meg, akik orosz ütegállások adataira vágyakoznak. A megbeszélés alatt nyilvánvalóvá válik, hogy a főellenállási vonalat már a legutolsó hegyoldalon átléptük. A szemben állomásozó német katonákat közben magyarokkal váltották le,[1] akik a réten célzott gránátvetőtűzzel fogadtak minket, mert orosz felderítő járőrre gyanakodtak. A harci csend miatt az éjszakai terepen nem tudtunk tájékozódni, másrészt ez tett lehetővé a sikert. A főkötözőhelyen hegynyi disznóhúsos szendviccsel, kávéval és borral fogadnak. Csak két szendvicset tudok lenyelni. Bajtársaim, akik többet esznek, keservesen megbűnhődnek érte.

[1] A kérdéses frontszakaszt csakugyan a magyar 23. tartalékhadosztály egységei vették át.

Ernst Schweitzer útvonala

A főkötözőhelyen történő rövid tartózkodás után a győri tábori kórházba kerültünk. Itt operálták meg sebesült kezemet. Március 11-én kórházvonattal

Bécsbe érkeztem. Március 26-án az orosz már elérte Bécsújhelyet. Ekkor utaztam el Bécsből az utolsó vonatok egyikével szabadságra, súlyos lábfagyásaim miatt bajtársaim vittek a villamosig. Otthonomban három nap után az amerikaiak fogadtak, és kórházba vittek.

A 13. páncéloshadosztályból, amely mintegy 5000 fővel került bekerítésbe, csak 93 személynek sikerült a kitörés. A két SS-hadosztályból nagyjából 700 ember érte el a saját vonalakat. Az SS-tábornok menet közben agyonlőtte magát, hogy elkerülje a fogságot.[1] Így tett Kucklick alezredes is a felsőcomb-sérülése miatt, mivel a kitörés után három és fél nappal már nem tudott többet járni.

[1] A szöveg alapján Schweitzer, itt Pfeffer-Wildenbruchra gondolhatott, ő azonban fogságba esett, és csak 1972-ben hunyt el Németországban. Rumohr és Zehender tábornokok csakugyan öngyilkosságot követtek el, ők azonban ezt már a kitörés első óráiban megtették.

CSER ANDRÁS

Cser András 1909. szeptember 19-én született Budakeszin, nevét még 1939 előtt magyarosította Fischerről. Budapesten egy kereskedelmi iskolában érettségizett. Katonai szolgálatát az esztergomi kerékpáros zászlóaljnál teljesítette. Először egy Cegléd melletti birtokon dolgozott intézőként, majd a Wiener Creditanstalt budapesti kirendeltségéhez került. 1938–1939 között a Rongyos Gárda tagja volt. Ezt követően egy ideig a 2. vkf. osztály központi tábori posta-ellenőrző részlegénél szolgált.[1] Német származása és nyelvtudása miatt 1944 nyarán vagy őszén az SS-hez került. Ennek részletei talányosak, hiszen Cser magyar tisztként nem kerülhetett olyan helyzetbe, hogy kényszersorozzák, korábbi, erősen magyarpárti magatartásából pedig egyáltalán nem következett az SS-szolgálat. Amennyiben önként akart volna az SS-hez kerülni, akkor azt már 1944 előtt is megtehette volna. Mivel személyi anyaga nem lelhető fel, és más forrás sem tartalmaz rá adatokat, nem tudjuk pontosan, hol és milyen beosztásban szolgált, csak feltételezhetjük, hogy magyar összekötőtisztként vezényelték ide. Az ostromot követő hadifogság egészen a Ladoga-tó egyik táboráig sodorta, ahonnan csak 1949-ben tért haza. Mivel családját ekkor már Németország nyugati övezetébe telepítették, ezért nem Magyarországra, hanem feleségéhez és gyermekéhez repatriált.

[1] Kálló Aurél visszaemlékezése 15. *https://docplayer.hu/2088998-Ember-az-embertelensegben-in-memoriam-omanyi-kallo-ferenc-rk-vertanu-tabori-foesperes-1894-december-8-1944-oktober-29.html*

Csér András főhadnagy családja körében 1941–1943 között

Visszaemlékezését a Budakesziről kitelepített németek magyar nyelven (!) kiadott, belső terjesztésű *Értesítő – A Magyarországról Kiutasítottak Szemléje* című, havonta kétszer megjelenő periodikájában jelentette meg 15 részben, 1950. január 15. és július 15 között.[1] A visszaemlékezés jellegzetességeit a megjelenési hely magyarázza. Egyáltalán nem volt ugyanis magától értetődő, hogy

[1] A visszaemlékezésben külön fejezetet kaptak a fogságba esés és a szovjet kényszermunka eseményei is, amelyeket ebben a forrásközlésünkben nem érintünk.

a német származásuk miatt elűzöttek új hazájukban magyar nyelven kommunikáljanak. A magyarországi németség egy része azonban az 1940-es évekre már annyira asszimilálódott, hogy elérte a nyelvváltás állapotát. Még ha otthon szüleivel németül beszélt is, vonatkoztatási pontja már a magyar kultúra lett. 1954-ben például természetes volt számára, hogy a futball-világbajnokságon a magyar, és nem a német csapatnak szurkolt. Jó példa erre a magatartásra az *Értesítőt* kiadó, nevét Gruber Béláról Gödrösyre magyarosító ügyvéd is, aki 1945 után az elűzött magyarországi németek ügyvédjeként a magyar asszimilációpárti csoportosulás egyik vezető személyisége volt.[1]

Cser visszaemlékezését csak nevének kezdőbetűivel írta alá, és minden jel szerint törekedett arra, hogy még véletlenül se legyen senki se beazonosítható az általa írtak alapján. Ez a magatartása minden bizonnyal azzal függött össze, hogy nem akart senkinek sem gondot okozni. Bajtársainak egy része eleve Magyarországon élt – a kitelepítés a vagyontalan svábokat általában megkímélte –, de a Németországban élők sem örültek minden esetben annak, ha korábbi SS-múltjukra emlékeztették őket, nem beszélve arról a jelentős politikai szakadékról, amely a német anyanyelvet mindenek felett ápolók és a magyar asszimilánsok között húzódott. Ez a politikai különbség már az 1930-as évek végétől megmérgezte a magyarországi németek mindennapjait, és esetenként verekedésekhez, bosszúállásokhoz is vezetett. 1944 nyarától viszont minden magyarországi németnek ugyanaz lett a sorsa: akár ragaszkodott az anyanyelvéhez, akár magyarnak tartotta magát, az SS sorozóbizottságai elé került. Az alábbi visszaemlékezés ennek a történelmi helyzetnek a lenyomata.

[1] Bednárik 2017.

A BUDAVÁRI KITÖRŐK KÖZÖTT VOLTAM

Véget nem érően hosszú, súlyos napok óta vártuk, de mégis meglepetésként ért bennünket a parancs 1945. február 11-én este 7 órakor: Kilenc[1] órakor kitörés! Különös érzéssel fogadtam ezt az ugyancsak különös parancsot. Nagy a sürgés-forgás, mindenki csomagol, készülődik. Hátizsákomból mindent kidobok, csak törülközőt, szappant és kevés élelmiszert rakok bele. Az idő most ólomlábakon jár. Az izgalom már pattanásig feszíti idegeinket, mikor este fél kilenckor elindulunk, hogy az Ostrom utca sarkán, a Budavár kávéházban[2] elfoglaljuk rohamhelyünket. A szörnyűséges romok között, a latyakos, havas, egykor volt utcákon át, itt-ott aknabecsapódásoktól zavarva egy halott és néhány sebesült veszteséggel megérkezünk rendeltetési helyünkre. Néhány nappal ezelőtt a német hivatalos hadijelentés a Budán levőkről így emlékezett meg: „Buda hős védői még mindig tartják magukat." Sem többet, sem kevesebbet. Én ezt halotti jelentésnek vettem, és sajnos igen sokunknak az is lett. Nyolc óra ötven perc... Még tíz percünk van. Odaát, száz méterre tőlünk az oroszok, úgy látszik, nem sejtenek semmit. Valahol a Margit körúton a nagy csendben megszólal egy golyószóró, majd felelnek rá, de kis idő után szinte egyszerre hallgatnak el. Újra csönd van. Görcsösen markolom a géppisztolyomat. A torkomban érzem a szívem dobbanását. Milyen szerencsések a Margit körútiak, gondolom magamban, ők csak 20-30 méterre vannak az ellenségtől, könnyebben, hamarabb érik el őket, mint mi. A Margit körút egyik oldala a miénk, a másik az oroszoké. Itt az Ostrom utcában lényegesen nehezebb a helyzet, mert innét keresztül kell vágni magunkat a Széll Kálmán téren, ahol körös-körül minden ablakból és pincelyukból géppuskák és golyószórók tömegei merednek felénk. A házak itt még nincsenek annyira tönkre téve, mint fenn, a Várban. „Ha ezen az első gyűrűn valami isteni csoda folytán mégis átjutnánk, hová és merre menjünk tovább? Valaki

[1] A visszaemlékező téved, az akció este nyolckor kezdődött.
[2] A Budavár kávéház a Széna tér 7. szám alatt működött, ma a Burger King gyorsétterem található a helyén.

tudja?" – kérdi egy hang tőlem nem messze a kapualjban. Közelebb húzódom, hogy az esetleges választ meghalljam. Valóban, a nagy készülődésben megfeledkeztünk a legfontosabbról, arról, hogy hová megyünk tovább. Senki semmit nem tudott erre vonatkozóan mondani most, öt perccel a támadás előtt. Valaki Budakeszit említi, amire felfigyelek: „Igen, én ismerem az utat, oda való vagyok" – mondja egy vékony hang. Odamegyek melléje, de a sötétben nem ismerem meg. „Ki vagy?" – kérdezem tőle. Mondja a nevét. A második kérdésemre aztán azt is elárulja, hogy még nincs 16 éves. Egy gyermek katonaruhában! „Egy lépést nem mégy el mellőlem, mindig mellettem maradsz!" – mondom neki, miközben a karórámra nézek. Még van négy perc. Néma csend honol, mintha béke volna. A szemben levő ház kiégett ablakai úgy merednek reánk, mint egy csontos halálfej szemüregei. Szinte érzem a halál leheletét, olyan közel van hozzánk. Piros rakétát lőnek ki az oroszok. A kísérteties fényben újra az órámra nézek. Még két perc. Megfordulok, hogy még egy-két szót váltsak a mögöttem álló budakeszi fiúval, de ebben a pillanatban tőlünk jobbra, aztán balra is eldördülnek a fegyverek. A borzalmas hangorkán belehasította csendes éjszakába. Mi is megszólaltatjuk fegyvereinket. Ebben az őrült hangzavarban a páncélököl játssza a nagydobot, dobhártyát szakító erővel, a gépfegyver, a golyószóró és géppisztoly ördögi lármájában.

Kiugrom a kapualjból, majd teljes erővel rohanok, kezemben a működő géppisztollyal. A fiú tőlem félig jobbra, de mögöttem. Valahol csőrepedés van a Vérmező utcában, bokán felüli víz hömpölyög le az úttesten, átgázolunk rajta. Az oroszok az első meglepetéstől már magukhoz tértek. Mintha központi kapcsolással a Széll Kálmán tér összes ablakait egyszerre világították volna ki, úgy fénylettek az orosz fegyverek torkolattüzei. A legszélső elárusító fabódét értük el. A bódé csodálatosképpen sértetlen volt. A földre vágódom, a fiú is. Szorosan mellettem fekszik. Nagyon liheg, én is. Új tárat helyezek a géppisztolyomba, közben többen is elérik a bódét, de köztük már súlyosan megsebesültek is vannak. Jobbra tőlünk – a percekkel ezelőtt általam még irigyelt – Margit körúti kitörők szörnyű katasztrófáját látom. A Retek utca torkolata

alá van aknázva, és a szerencsétlenek éppen arra rohantak. Emberi testrészek tömegével röpködnek a levegőben. Piros, zöld és sárga világítórakétákat lőnek az oroszok. A legvadabb képzeletet is felülmúló, pokoli látvány ez. Amerre csak nézek, mindenütt megcsonkított holttesteket látok. A halálhörgést azonban elnyomja a fegyverek szörnyű lármája.

Félperces lihegés után intek a budakeszi fiúnak, ő megérti, egyszerre felugrunk, és teljes erővel rohanunk. Őt aztán többé nem láttam, csak az álmaimban, de ott mindig zöld megvilágításban. A tőlünk 15 méterre, a járda szélén levő utcai kőrakás a cél. Többen rohanunk arra. Én másodiknak érem el. Úgy érzem, hogy fedve vagyok az orosz golyózápor elől, ám a szörnyű káoszban a mögöttünk levő mieink lövedékei csapódnak közénk. Egyre többen vagyunk a kőrakás mögött. Az utcákon mögöttünk töméntelen ember fekszik holtan vagy sebesülten. Az előttünk levő ház ablakából nem tüzelnek az oroszok, de jobbra tőlünk annál veszélyesebben. Átugrom a járdán, és a ház falához lapulok. Torkom szakadtából többször is ordítom a fiú nevét, de nem jelentkezik. „Megőrült" – mondja valaki. „Ilyen helyzetben ez természetes" – hangzik rá a válasz mögöttem. A géppisztolyomat a karomra akasztva mindkét tenyeremet arcomba nyomom, egészen forró vagyok. Az egyik tenyerem csupa vér. Nem sebesültem meg, csak beletenyereltem egy vértócsába. Homlokomon, arcomon végigcsorog a verejték. A szörnyű látvány, a kétségbeejtő helyzet és a talán pillanatokon belül bekövetkezhető halál érzete váltja ezt ki. Igen, a halálverejték folyik végig rajtam. Nincs igazuk – állapítom meg magamban –, én nem őrültem meg, még észnél vagyok. Szorosan a házak mentén kúszom előre, ketten vannak előttem. A Széll Kálmán teret a Retek utcával összekötő Dékán utca sarkán bevárnak. A kis Dékán utcában egy csoport orosz fut felénk. A romok, törmelék, bútordarabok és a felszakított kövek közt nem vesznek észre bennünket. Váratlanul egy közeli házból ugrottak elénk. Most egészen elöl vagyok, s az oroszok csak méterekre vannak tőlünk. A tárban levő mind a 32 lövedéket közéjük lövöm, a társaim is. Az oroszok egy lövést sem tudnak leadni. Nyomban tovább mászunk az előbb még rohanó és most

már mozdulatlan orosz csoporton keresztül. Az úttesten át, a házak mentén igen gyorsan kúszunk előre. Három házzal a sarkon túl felkelek, majd lehajolva rohanok, itt már nem lőnek kifelé a házak ablakaiból. Elérem a sarokházat a Széll Kálmán téren, a Marton-féle gyógyszertárt.[1] Amint visszapillantok, mögöttem szép számú csoportot látok, amint futva jönnek a házak mentén. Előttem az Olasz fasoron semmi mozgás. Egy különös, fekete vonal húzódik keresztül az úton, mire nem folytatom az utamat, hanem bemegyek a gyógyszertárba. Néhány percnyi megfigyelés után aztán megállapítom, hogy előttünk, vagy harminc méterre embermagasságú barikád húzódik keresztül az utcán. Tanakodunk, mit tegyünk, hiszen minden perc drága. Ezt megrohanni több mint öngyilkosság – állapítjuk meg valamennyien. Igen kínos perceket élünk át. Mit tegyünk, ha már eddig jutottunk, nem adjuk meg magunkat. Úgy látszik, nekünk is meg kell halnunk, mert itt nem juthatunk keresztül. A barikádnak nem mehetünk. Közben egyre többen leszünk, sok súlyosan megsebesült is itt fekszik mellettünk a földön, s akik az utolsó erejüket is összeszedték, csak hogy továbbjuthassanak. Egy kisebb csoporttal együtt a gyógyszertár Retek utca felé nyíló, kidőlt falán át kimászom, és kúszva elérjük az utca jobb oldalát. Semmi nesz vagy mozgás a barikád felől. Már többen követnek, sőt vannak, akik látva, hogy nekünk semmi bajunk nem történt, már át is rohannak az úttesten. A barikádról az oroszok még mindig nem lőnek. Megint csak a házak mentén közelítjük meg az akadályt. Már csak méterekre vagyunk tőle, ha onnét most tűz alá vesznek, valamennyien elpusztulunk. De semmi mozgás, néma csend fogad bennünket. Nyolc-tíz méterről már látni, hogy a házfal és a kőbarikád között félméteres űr van. Ismét torkomban érzem a szívem dobbanását. A másodperc töredéke is hosszú, kínos percnek tűnik. Teljesen lelapulva, hason kúszva, törmelékes hólében közelítem meg a titokzatos kijáratot. Egy ember kúszik előttem, ő most éri el a nagy lyukat, és most már én is itt vagyok. Túl vagyok a barikádon. Érthetetlen módon – és a mi óriási szerencsénkre

[1] Feltehetően a mai Szilágyi Erzsébet fasor és a Retek utca sarkán álló épület (Retek utca 36.).

– egyetlen orosz sem őrizte azt. Igen nagyot sóhajtok. Azután érünk a Térképészeti Intézethez.[1] A Margit körúton és a Széna téren nagy a csatazaj, de itt minden csendes. Megmenekültünk volna? Ez a 40–50 ember itt már nem fért fel a halál szekerére? Talán azért, mert az már roskadásig tele volt. Az üres Térképészeti Intézetből azonnal tovább húzódunk. Csak házról házra megyünk. Ezeket mind üresen találjuk, igaz, hogy csak a kapualjakig jutunk, és máris tovább sietünk. Érdekes, hogy ellenséggel itt, ezen a főútvonalon nem találkozunk. Egy-két házzal hagytuk magunk mögött a Trombitás utcát, amikor hirtelen páncéltörő ágyúkkal közénk lőnek. Százötven méterre tőlünk, a fogaskerekű vasútnál álló két löveg egyszerre nyit ránk tüzet. Ez a váratlan tüzelés ismét sok áldozatot követel. A járdán holttestek és súlyosan sebesültek fekszenek. Azonnal behúzódunk a házakba, és szorongva várjuk a váratlanul rosszra fordult fejleményeket. A két orosz ágyú szakadatlanul tüzel, és bömbölve szórja közénk a halált hozó gránátokat. Húsz percig tart ez az idegtépő tüzelés. Egy földszintes ház utcai szobájának padlóján fekszem. Vagy tízen lehetünk itt. Most veszem észre, hogy hajadonfőtt vagyok, elhagytam a sapkámat. Ismét kockára kell tenni mindent. A szobában lévők közül senki nem tudja, hogy tulajdonképpen hol is vagyunk, és merre is kell mennünk. Kétségbeesett hangokat hallani. Minden hiába, nem jutunk mi innen tovább. Fogságba kerülünk és agyonlőnek, vagy nekünk magunknak kell majd golyót röpíteni a fejünkbe.

A szomszéd, ugyancsak utcai szobából egy tűzszünetben egyszerre csak a nevemet hallom. A bekerített Várban többször volt szolgálati ügyem egy elzászi születésű csendőr hadnaggyal. Nagyon szimpatikus, kedves fiatalember. A szemünk előtt lejátszódó katonatragédiákat mindig a francia „*C'est la guerre*" (Ilyen a háború) mondással kísérte, igen emberséges hangon. Egy éjszaka a Budai Vár Tabán felőli, szerpentines útján haladva halottszállító kocsikkal találkoztunk. A Horváth-kertbe vitték őket az ott ásott nagy tömegsírba. „*C'est la guerre*", – mondta a hadnagy akkor is. Az ő hívó hangját hallom most is a szomszéd

[1] Ma a Szilágyi Erzsébet fasor 7. szám alatti épület.

szobából. Eltorzult arccal mutat a szörnyű sebére. Gránát szakította fel teljesen bal combját. Egy katona próbálja bekötözni a súlyos sebet. Levetem a köpenyemet, és gyorsan alája terítem. Nagy erővel szorítja meg mindkét kezével a karomat. A sokat hallott „*C'est la guerre*"-t utoljára mondja, mert a következő pillanatban, miközben én is segítek a kötözésnél, a pisztolyával főbe lövi magát. Megrendülten térdelek a holttest mellett. A véres köpenyemet kihúzom alóla, és leterítem vele. Szinte irigylem, hogy ő már túl van mindenen. Ő volt az utolsó ismerősöm. Mindazok, akik most itt vannak körülöttem, számomra ismeretlenek.

Össze kell szednem minden erőmet, hogy újra magamhoz térjek. Az életösztön dolgozik bennem, dacára a leküzdhetetlennek látszó akadályoknak. A két orosz löveg ismét beleordít az éjszakába, de most már mintha nem tüzelnének olyan gyorsan. Kétségbeesésemben istenkísértő elhatározásra jutok, és ezt közlöm is az ismeretlen bajtársaimmal. Tervemet mindannyian helyeslik: a legközelebbi tűzszünetben kiugrom az ablakon, teljes erőmből átrohanok az úttesten, majd a villamossíneken, és a városmajori sövénykerítés tövéhez vágódom. A földre érésem pillanatában bömbölt az egyik, és utána azonnal a másik ágyú is. Most egészen egyedül vagyok. De nem sokáig, mert látok már két alakot, amint ugyancsak teljes erővel felém rohannak. A beállott rövid csendben félhangosan szólok nekik, hogy ide, hozzám fussanak. Mindkettő közvetlenül mellém ugrik. Most ismét szólnak az ágyúk, végigszórják az Olasz fasort a gyilkos repeszgránátjaikkal. Orosz gyalogság itt készenlétben ugyan nincsen, de a két löveg is megteszi a magáét.

Ismét a védett rejtekhelyünkről láthatjuk az egyenlőtlen küzdelmet a két ágyú és az úton keresztülfutó védtelen bajtársaink között. Vas- és acélszilánkok hús és csont ellen. A pillanat töredékét is ki kell használni, egy lövés elhangzása után teljes erővel kell rohanni. Aki nem így cselekszik, az belekerül a szórásba, és menthetetlenül odavészik. Néhányan ott is maradtak az Olasz fasor kocsiútjának közepén, a többség azonban sikerrel vette ezt az akadályt. Húsz percet töltünk a sövénykerítés tövében, mire valamennyien összegyűltünk, majd

lelapulva a sövény mellett, tovább haladunk a fogaskerekű vasút felé. Az ágyúk közben tovább tüzelnek, de mi most mélyedésben vagyunk, úgyhogy bennünket nem tudnak lőni. Már csak méterekre vagyunk a végállomás kerítésétől, de egészen közel a bömbölő ágyúkhoz. Balra kanyarodunk, hogy a ligeten keresztül, a Városmajort átvágva felhúzódjunk a Kissvábhegy lakatlan vidékére. A park közepén túl, egy kisebb, magányos ház áll teljesen üresen, ajtó és ablak nélkül. Itt megállunk, mert kint a Városmajor utcában gépkocsi- és páncéloszajt hallani. Nem mehetünk tovább, egy kicsit pihenünk is, bár minden perc nagyon drága. Három fiatal, önként vállalkozó katona visszamegy, hogy elpusztítsa a még mindig tüzelő két ágyút. Aggódva várjuk a fejleményeket. Nem kellett sokáig várni, mert néhány perc már halljuk is a három vakmerő vállalkozó páncélökleit, melyek eldördülése után a két orosz ágyú elnémult. Lihegve jön vissza a három katona, és mesélik, hogy oldalról és hátulról lepték meg a kezelő legénységet, teljes sikerrel. A Városmajor utcában azonban nem akar megszűnni a zaj, tehát tovább kell várnunk, mert másfelé most már nem akarunk, és talán nem is tudunk menni. Megint kínos várakozással teli percek, sőt negyedórák múlnak el. A sötét parkban egyszerre csak egy kisebb csoport közelíti meg a házat. Tüzelésre készen tartott fegyverekkel, feszülten figyeljük az óvatosan közelgőket. Az eleje már a ház előtt húzódik el. Fellélegzünk, a mieink voltak, most legalább többen vagyunk. Nagy örömömre egy régi jó ismerősöm is köztük van. A váratlan találkozás számára is kellemes meglepetés volt. Utánuk újabb kisebb-nagyobb csoportok érkeznek, úgyhogy már vagy 150-en is lehetünk. Tekintélyes erő, s ezért nem várakozunk tovább, hanem folytatjuk az utunkat. Ismerősömmel együtt az élen megyünk. Egy léckerítésen rést törünk, és egy kiskerten, majd udvaron keresztül a zajos Városmajor utcába érünk. A lárma a fogaskerekű vasút hídja felől hallható, két vagy több nehézpáncélos motorja lehet. De úgy látszik, csak készenlétben vannak, mert a zaj nem közeledik. Csak rövid ideig lapulunk a kis udvar kijáratánál, és máris folytatni akarjuk az utunkat. Néhányan már kint vagyunk a néptelen, sötét utcán, mikor hirtelen vágtató lovasok közelednek. Hamar visszaugrunk az udvarba,

újra elbújunk. A három lovas a város felől az Új Szent János kórház felé vágtat. Nem lövünk, de nem is lenne tanácsos. Most újra néptelen az utca, és csak a kellemetlen motorzaj hallatszik. Gyors iramban keresztülrohanunk az úttesten és tőlünk balra egy kis mellékutcába tartunk. A csak néhány házból álló utcát hamar elhagyjuk, s most már a mezőn haladunk a Kissvábhegy meredek oldalán. Tehát túl vagyunk a városon, én pedig teli tüdővel szívom a jól ismert budai hegyek friss levegőjét. A nagy szerencse, amely eddig elkísért a halálos veszélyekben, talán ezután a kisebb veszélyekben is mellettem marad – gondolom magamban.

Balra húzódunk, minél messzebb a házaktól, mert oroszokat csak azokban sejtünk. Meredeken tartunk a Kissvábhegy oldalán, és most egy mély bevágásban fekvő úton megyünk. Mire ebből kiérünk, egy kis fennsíkon vagyunk. Hosszan nyúlik el az emberkígyó, mert csak egymásután megyünk óvatosságból. Ez az eljárás nagyon helyesnek bizonyul. Az embereknek több mint a fele már fenn van, amikor balról géppisztollyal és puskával közénk lőnek. Azonnal elvágódunk, és a tüzet viszonozzuk. Nem sokáig tartott az egyenlőtlen harc, mert az oroszok csak öten-hatan voltak, és a nagy fölény hamar elhallgattatta őket. Egy nehéz aknavetőállás volt, amely eddig bizonyára sok kárt okozott nekünk. Most ismét magányos házak közé kerülünk, s az egyikből lőnek is ránk. A sötétben teljesen elvesztem tájékozódási képességemet, a vidék is ismeretlennek tűnik. Mielőtt még zsákutcába vezetem az engem követőket, most már nem balra, hanem jobbra kanyarodom azzal a céllal, hogy a fogaskerekű vasút pályáján folytassuk az utat. Valamivel az Új Szent János kórház vonalán túl a vörös téglás iskolaépületnél érjük el a sínpárt.[1] A hó itt olyan magas, hogy a síneket is teljesen eltakarja. Megkönnyebbülten tekintek vissza a hegyoldalból a fegyverropogástól zajos város felé, ahol ötvenkét napon keresztül oly sok mindent átéltem. Ahol annyi könnyet és vért láttam, ahol szemtanúja voltam sok-sok, szinte leírhatatlan jelenetnek. A nemes, férfias tettektől kezdve

[1] Minden bizonnyal a fogaskerekű Erdei iskola megállójáról van szó.

a kiábrándító cselekményekig. Az emberi lelkek megnyilvánulásaitól, az egyik szélsőségtől a másikig. Tanúja voltam itt a legtisztább idealizmusnak és a gátlás nélküli aljasságnak egyaránt. Mert a legnagyobb életveszélyben mindenkiről lehull az álarc, és csak a valódi énje mutatkozik. És bizony sok esetben kiábrándító az ilyen kép.

Odalenn, a völgyben és a Rózsadombon a csatazaj mindjobban élénkül. Úgy látszik, az oroszok tartalékokat is harcba vetettek. A Déli vasút, a Krisztina tér és a Gellérthegy felől minden csendes, és most a Svábhegy oldala is egészen zajtalan. A sínpályán lábnyomot nem látni a hóban. Elöl én taposom ki az utat, ami meglehetősen fárasztó a majdnem térdig érő hóban. De nagy kedvvel és energiával haladok, hiszen megmenekültem a szörnyű pokolból. Átéltem az ostrom ötvenkét napját, amikor pedig minden egyes napon a halál kaszája olyan bőségesen aratott, és oly sokszor hallottam egészen közelről a csúnya kasza félelmetes hangját. Megsokszorozza erőmet az a tudat, hogy az utolsó két óra szörnyűsége már nem ismétlődhet meg, és hogy most már a nagyján túl vagyok. Élénk ütemben haladunk, hamarosan elérkezünk a fogaskerekű következő megállóhelyéig, ahol kisebb kanyart vesz a pálya. Még mindig érintetlen havon megyünk, tehát oroszok nem járnak erre, tehát jó utat választottunk. A lövöldözés most már tompábban hallik. Feszülten figyelek előre, de semmi gyanús nincsen. Most veszem észre, hogy géppisztolyom tárában már csak néhány lövedék van, ezért menetközben új tárat akarok betenni. Ez nem nagyon akar sikerülni, s a teli tárat is leejtem. Alig tudom kikotorni a magas hóból. Ez idő alatt a többiek tovább haladnak mellettem, s ezért már csak a tizedik lehetek a sorban. Jólesik a járás a már kitaposott nyomban, ezért egy darabig nem is megyek az élre, legalább kiszuszogom magam egy kicsit. Jó negyedórát haladunk már így, amikor az élenjárók egyszer csak letérnek a sínekről a párhuzamos kocsiútra. Ott könnyebb a járás. Az úton aztán már csoportban, nem libasorban folytatjuk az utat. Kétségtelen, hogy sokkal gyorsabban haladunk, de járt úton vagyunk, tehát minden pillanatban találkozhatunk az ellenséggel. Miután itt ismét jól ismerem a terepet, azt ajánlom, hogy térjünk le jobbra a síneken keresztül, és lakatlan

területen, nem kitaposott utakon haladjunk, ahol jóval kevesebb veszéllyel kell szembenéznünk. Le is térünk a veszélyes útról, és a síneken keresztül jobbra tartunk. Olyan meredek és mély árok van azonban előttünk, hogy azon keresztülmászni nagyon bajos lenne. Állunk a meredek árok szélén és intünk a többieknek, hogy ne jöjjenek, mert erre nem lehet menni, mire azok továbbmennek a kocsiúton. Mi is visszamegyünk az útra. Most meglehetősen nagy csoport van előttem. A svábhegyi szanatórium előtti Városkút megállónál vagyunk, amikor az úttól jobbra és balra egy-egy golyószóró váratlanul közénk tüzel. A gyilkos tüzelésre valamennyien azonnal elterülünk. Az elöl levők közül sokan már sebesülten, vagy holtan rogynak össze. Egy megmagyarázhatatlan belső ösztön fél perccel ezelőtt az útról való letérésre ösztökélt. Hallgattam is erre a hangra, mert ha nem úgy cselekszem, és nem megyek le jobbra a nagy árok szélére, hanem az élen maradok, minden bizonnyal ott pusztulok én is. Az elöl levők közül aztán egyet sem láttam többet, valamennyien ott maradtak. Egészen közelről lövik közénk a gyilkos lövedékeket. Hamarjában tájékozódni sem tudok, csak belefúrom magamat a hóba, mintha még az is biztonságot nyújtana a lövedékek elől. Az út szélén, egészen közel hozzám áll egy fa. Oda kúszom és teljesen lelapulva fejemet a fa törzséhez szorítom. Megint hallom a halálhörgést körülöttem. Rémület és részvét kavarog a felkorbácsolt bensőmben. Nem lehet igaz, hogy az, akivel egy perccel ezelőtt beszéltem, most átlőtt fejjel fekszik mellettem. Nem akarom elhinni, pedig a hóban mindinkább nagyobbodik a vérfolt, és most már az arcom is piros hóba temetkezik. Nem mozdulhatok, mert centiméterekre tőlem csapnak be a lövedékek, vagy közvetlen mellettem süvítenek el. Némelyik velőt rázó fütyüléssel hatol túl rajtam. Percekig maradok teljesen mozdulatlanul ebben a kétségbeejtő helyzetben. A véres hó már arcomra tapad. Behunyt szemmel, pattanásig feszült idegekkel a halálos fejlövést várom. A másodperc töredéke alatt szinte villámcsapásként fut végig bennem életem folyamata, a gyermekkorom, az ifjúságom. Családomat, szüleimet látom behunyt szemmel. Élet és halál, e mindent jelentő két szó közt egy átmenet is van, és én most ebben az átmeneti állapotban vagyok. Még nem haltam

meg, de már nem is élek. Hiszen körülöttem már mindenki halott, ezért természetes, hogy most én következem. A gyerekderék vastagságú fa, amelyhez fejemet szorítom, most megremeg. Az orosz golyók átfúrták. Az az érzésem, hogy fejbelőttek. A fejemhez kapok, de nem találtak el, csak centiméterekkel a fejem mellett átlőtt fa jeges kérge hullott a fejemre. Megkönnyebbülök, mert most a gyilkos tüzelés is elhallgat. Balra tőlünk még erősen tüzelnek, de ennek a golyószórónak a lövedékeit nem hallom süvíteni. Lassan felemelem fejemet, és a hang irányába figyelek, de szerencsémre nem látom a torkolattüzet, tehát ez ellen fedve vagyok. De máris újra megszólal a sötétből a bal oldali tűzfegyver, amelynek közelségét csak most látom igazán. Huszonöt-harminc lépésre van csak tőlünk. Ezért is oly borzalmas a hatása. Összeszorított fogakkal, lélegzetvisszafojtva várom, míg újra kilövik a hevedert. A következő szünetben aztán a golyószórómban levő minden lövedékemet az ellenség felé röpítem. Még vagy hárman lőhetnek bajtársaim közül ugyanabba az irányba. Egy-két ember a bal oldali oroszokat lövi. Az előttem levők közül már senki nem tüzel, míg a mögöttünk levők pedig nem tüzelhetnek, mert akkor belénk lőnének. Lövéseinkre az oroszok azonnal tűzzel válaszolnak. Mozdulni egyáltalán nem lehet. A helyzet ilyenformán ismét reménytelenné vált. Nincs más választás, mint felvenni az élet-halál harcot. Még tüzelnek az oroszok, mikor nagy óvatosan új tárat helyezek a géppisztolyomba. Mire kilőtték a sorozatot, azonnal, de most már valamelyest célozva is, minden lövedékemet újra közéjük lövöm. Úgy látszik, a rövid távolság az ő vesztüket okozta, mert többet nem tüzelnek vissza. Egy kis várakozás után a biztonság kedvéért még egyszer egy teljes sorozatot lövök abba az irányba, de már azt sem viszonozzák. A legnagyobb megdöbbenésemre tőlem jobbra, balra és mögöttem is, mindenütt halottak fekszenek. Leírhatatlanul szörnyű látvány. Felállni még nem merek, mert a bal oldali golyószóró még szakadatlanul tüzel. Kénytelen vagyok a holttesteken keresztül mászni visszafelé. Mindkét kezem és a ruhám csupa vér. Nadrágom a bal térdem felett jó darabon kiszakadt. Kúszva érem el visszafelé az útkanyart, és látom, hogy azon a helyen, ahol néhány perccel a katasztrófa előtt álltam, s ahol

eredetileg keresztül akartam menni, ott most a hátul levők egymást támogatva másznak keresztül. Követem a többit, miközben mögöttem már csak néhányan vannak. Az utolsót még ketten húzzuk fel a meredek árokparton. Egy sebesült a Budai Vár kórházából, egyik karja és lába be van kötve, bottal jár.

A nagy árok szélén végigtapogattam magam, de különösebb bajom nem esett. Az arcomon, kezemen és a ruhámon levő vér nem tőlem származik. Nem sebesültem meg. Valami különös csoda folytán épségben kerültem ki ebből a szörnyű helyzetből is. A százötven emberből legalább ötven elesett, vagy olyan súlyosan megsebesült, hogy ott maradt a véres helyszínen. A válságos helyzetben emberfeletti ösztönnel, szinte öntudatlanul és gépiesen tudtam tölteni, lőni, sőt még célozni is. Az átélt izgalmak utóhatása azonban most jelentkezik. Egyszer csak olyan nehezen lépek, mintha ólomlábakon járnék. Egyszerűen nem mozdulnak a végtagjaim, mintha a karom is megbénult volna. Leereszkedem a hóba, hanyatt fekszem. Gyorsan húznak el mellettem már az utolsók is. A felkötött karú, bottal járó sebesültnek szólok. „Megsebesültél?" – kérdi tőlem. „Nem érzek semmit, csak nem tudok továbbmenni". – válaszolom. Letérdepel, kigombolja a zubbonyomat, ingemet és egy marék hóval a mellemet dörzsöli. Érdekes, nem érzem a hideget, és egészen különös állapotban érzem magam. Ápolóm aztán fogja a botját, és sántikálva a többi után szalad. Rövid hanyattfekvés után megfordulok, és a távozók után nézek, de még egész közel vannak, amikor térdre emelkedem, és minden különös nehézség nélkül talpra is tudok állni. Az előbbi, szinte bénult állapotnak már nincs semmi nyoma, gyors léptekkel megyek a többi után. Léckerítésen ütött résen keresztül egy nagy kiterjedésű kertben haladunk. A terepet jól ismerő társunk haladhat az élen, mert a legkedvezőbben és a legjobb irányban haladunk. Se testi, se lelki erőm nincs ahhoz, hogy újra az élre menjek, mert ahhoz le kellene térnem a kitaposott nyomokból és a magas hóban gyors iramban haladni, amire képtelen vagyok. A nagy park közepén egy villa áll. Az épülettől 30 méterre halad a csoportunk. Már jóval túl vagyunk rajta, az eleje a túlsó végén kint van az utcán, mikor a villából ránk lőnek. Szerencsére nem sok eredménnyel, még könnyű sebesültünk sincs.

Bennünket azonban itt, a végén kellemetlenül érint a tüzelés. Az egyik golyószórósünk egy vastag fa mögé fekszik, és teljes hevedert zúdít az épület felé. Mire a tüzelést befejezi, már én is kint vagyok a kertből egy keskeny utcában.

Csak rövid távolságot teszünk meg ezen az úton, és újból egy nagy kertbe kanyarodunk. Ismét csend van körülöttünk, a városból a lövöldözés már csak egész tompán hallatszik. A nagy kertből kiérve egy széles útra térünk. Itt ismét felzárkózik az egész menet, szinte egy csoportban haladnak az emberek. Motorzaj közeledik, de [nem] olyan gyorsan, hogy a nagy tömeg ne tudna szétugrani. Az élen máris elhangzik néhány lövés, de utána mindjárt csend van. Öt orosz tehergépkocsi szaladt belénk, a vezetők még idejében kiugrottak és elszaladtak, az utolsó kocsi rakománya dombóvári vaj. Egyesek vesznek is belőle, de én nem nyúlok hozzá. Még elhaladunk néhány villa mellett, aztán beérünk a csendes erdőbe. Kezd virradni. Itt az erdőben már nyugodtabban megyünk, mint a házak között, itt már valóban minden fát ismerek. Nagyobb meglepetések talán már nem nagyon érnek. Hogy a várost végképp magunk mögött tudjuk, újra reménykedünk, hátha mégis át tudjuk magunkat verekedni. Csak Zsámbékig kellene eljutnunk, ám odáig még hosszú az út, húsz és egynéhány kilométer, s addig még sok minden történhet. Hátha mégis szerencsénk van, hátha mi lennénk azok, akiknek a lehetetlenség is lehetséges. Már az is fél csoda, hogy eddig eljutottunk. Hátha ennek a csodának a másik fele is teljesülne.

Az utakat messze elkerülve, mélyen az erdőben járunk. Itt most észrevétlenül és igen gyorsan haladhatnánk, ha nem volna oly magas a hó. Majdnem térdig süllyedünk benne. Már teljesen kivilágosodott, amikor tőlünk balra, a csúcson meglátom a János-hegyi kilátótornyot. Sohasem hittem volna, hogy ennek a kilátótoronynak – amelyhez annyi szép emlékem fűződik, s amelyet, különösen kivilágítva, oly sokszor bámultam meg gyerekkoromban – ilyen szomorú körülmények közepette fogok búcsút inteni. A nekem mindig oly kedves torony most veszélyt jelent számunkra, mert gyanús mozgást észlelünk rajta. El is húzunk tőle jobban, s megkönnyebbülök, amikor a havas, zúzmarás fák végleg eltakarják a szemem elől. Jó kilátásunk van innét a város felé.

Meg-megállok és visszatekintek a lesújtó látványra. A felrobbantott hidak, a kiégett Királyi palota, a teljesen szétrombolt várbeli házak sivár és szomorú képet mutatnak. Körülöttünk minden csendes, csak a távoli utakról hallani egy-egy gépkocsi zaját.

Menetünk egyszer csak megakad. A Szép Juhásznétól balra, benn az erdőben vagyunk. Nem messze az új víztartálytól.[1] Ha egy kicsit lehajolok, látom a nagy fekete keretű fehér táblát, amely Budapest határát jelzi. Nem mehetünk tovább, mert az úton orosz lovasság vonul Budakeszi irányába. Véget nem érő hosszú oszlop, és mikor nagy sokára elvonulnak, utánuk talán egy még hosszabb kocsisor következik. A fák mögött elrejtőzve, aggódva állapítjuk meg a kocsioszlop elvonulása után, hogy az úton a forgalom még igen élénk maradt. Mi pedig Máriaremete–Nagykovácsi felé igyekszünk, tehát át kell mennünk a forgalmas úton. Ez pedig újabb véráldozatot követel. Egyelőre azonban várunk, hátha beáll egy kis szünet a forgalomban. Egy fatuskón ülök, igazán jólesik a pihenés. Odalenn a völgyben, Budakeszi községben egyszer csak megszólalnak a harangok. Szépen, tisztán hallatszik ide a hangjuk. Közel két hónap után hallok ismét harangszót. A kedves hangot lélegzet-visszafojtva hallgatom, minden egyes kongatását szinte magamba zárom. Egész bensőmet felzaklatta ez a hang, és ebben a feldúlt lelki állapotomban elhatároztam, hogy megnézem a falut. Az órámon pontosan háromnegyed kilenc van, mikor a harangok elhallgatnak. Merengésemből felébredek a nevem hallatára. Ismerősöm hív egy vastag fa mögül, ahol rögtönzött haditanácsot tartanak egy ezredes és egy őrnagy vezetésével. Barátom bemutat, azzal a megjegyzéssel, hogy jól kiismerem magam ezen a vidéken. Valamenynyien a hóban fekszünk a térkép körül. Kék ceruzával az orosz, pirossal pedig a mi állásaink vannak bejelölve. Egy szempillantásra én is rögtön megállapítom, hogy a legközelebbi pontunk a Zsámbék melletti Anyácsapuszta. Nekem azt a feladatot adják, hogy nézzem meg a forgalmat a Budakeszi–Páty–Zsámbék

[1] Minden bizonnyal a Vízművek egykori telepére utal, amely a Budakeszi úton, a mai Lauder Javne Gimnázium feletti erdőkben volt (ma a 22-es busz megállója őrzi a nevét).

országúton. Ha a forgalom nem olyan élénk, mint itt, akkor a községet jobbra elhagyva Páty felé haladunk tovább. Ez nekem nagyon jól jött, egyenesen beleillett az előbbi terveimbe. Öt önként jelentkező katonát adnak mellém, aztán búcsút veszünk a nagy csoporttól, s elindulunk a falu irányába. Nagy kanyarral az Erzsébet királyné szanatóriumot[1] jobbra magunk mögött hagyjuk, és nemsokára már látom is az első házakat.

Túl közel mentünk a faluhoz, de az ellenség nem vett észre bennünket. Messze elkerültük most már a házakat. Oktalan gondatlanság volt ilyen közel jönni; és ezt akarom jóvátenni, amikor magasan a hegyoldalba vezettem vissza a kis csoportot. Harminc-negyven méteres távközzel haladunk, és igen nagy óvatossággal. Az utolsó katonát nem is nagyon látom, tehát jól rejtőzve megyünk. Egy-egy jobb kilátóponton a fák mögött meglapulva szemlélem a falut. Nagy lehet ott a rémület, mert eddig csak szaladó oroszokat láttam. Eddig csak két polgári lakost tudtam megfigyelni. Egy idősebb asszonyt és egy kicsi gyermeket. A gyermek egészen egyedül ballag az utcán, már hosszabb ideje figyelem a csöppséget. El-eltűnik egy ház mögött, majd újra előbukkan. A kicsi most egy futó orosz csoporttal találkozik, teljesen elvész a csizmák közt, majd újra egyedül halad a kerítések mellett. Már több mint két kilométerre távolodhattunk el a nagyobb csoportunktól, mire elértünk egy olyan pontot, melyről az egész falut végiglátni, sőt még azon túl is. A Páty–Zsámbék országút egy részét is szépen látni innen. A forgalom ezen is igen élénk, még harckocsit is látok. Az első benyomásom az, hogy arrafelé nem mehetünk. Intek a hozzám legközelebb levő katonának, hogy vissza. Félhangon szólok, hogy az előbbi nyomokban térjünk vissza, csak a falu elején most már ne menjen olyan közel a házakhoz az utolsó, aki a hátraarc révén az első lett. Rövid ideig még egy fához támaszkodom, míg a bajtársaim már visszafelé mennek. Nehéz pillanatok ezek, nem könnyű hátat fordítani a falunak, ahová pedig annyira szeretnék bemenni. Fájó szívvel megyek a bajtársaim után, közben meg-megállok és visszanézek a falura.

[1] A mai Országos Korányi Pulmonológiai Intézet, Budakeszi előtt.

Szinte nem akarom elhinni azt, ami körülöttem történik. Mintha csak lidércnyomás sújtana, mindaz álom lenne, ami most körülöttem lejátszódik. Visszafelé már lényegesen gyorsabban haladunk a kitaposott nyomokban. Az Erzsébet királyné szanatóriumot jól elkerülve megyünk a célunk felé. Nem messze vagyunk a szanatóriumtól, mikor hátam mögött egyszer csak lármát hallok. Megfordulok és látom, amint három orosz katona, úgy 150 méterre mögöttem utánunk igyekszik. Közben kiabálnak. Amint megfordulok, látom, hogy már integetnek is felém, majd az egyik, csak úgy menetközben a géppisztolyával felénk lő. A lövés felveri az erdő csendjét. Mikor ismét csend lesz, tisztán hallom a kiáltásukat: „Huri, huri, huri!" Ez az ő hajrájuk. Most aztán mi is elkezdünk futni. Az oroszok azonban nem tágítanak, s valahányszor megfordulok, mindig az az érzésem, hogy ismét közelebb vannak hozzám. A helyzet egyre kellemetlenebb a számomra, mert akármelyik pillanatban hátulról lelőhetnek. Egy villástörzsű fa, amelynek egyik törzse le van vágva, nagyszerű kilövőhelyet kínál. Mögéje ugrom, letérdepelek, a tuskóra helyezem a géppisztolyomat, nagyot és mélyet lélegzem, majd célzok. De még nem lövök, mert erősen dobog a szívem a megerőltető futástól. Nagyon kifulladtam, már nem tudnék szaladni, ezért meg kell állítanom az oroszokat. Közben azok állandó *„Huri, huri!"* kiáltással veszedelmesen közelednek felém. Célzok és lövök, s azt hittem, hogy biztosan eltaláltam őket, de az oroszok csak jönnek, mintha mi sem történt volna. Még csak védelmet sem keresnek a fák mögött, hanem ordítva közelednek. Látom rajtuk, hogy részegek, úgy gesztikulálnak a karjukkal, meg aztán józanul így nem is közlekedik az ember. Minden erőmet összeszedem, hogy úrrá legyek az idegeimen, de a következő lövés sem talál. Mintha meg volna átkozva a fegyverem, de még a kezem és a szemem is, nincs meg köztük az összhang. Már jó közel van a három orosz, mikor újra, most már sorozatot adok le. Ezzel végre megállásra kényszerülnek, és valamennyien lehasalnak.

Az egyik orosz feltérdepel a hóban, és hadonászva az öklét rázza felém. Ez ugyan számomra nem veszélyes, de azért ennek a karmai közé sem szeretnék kerülni, mert nagyon dühösnek látszik. Bajtársaim az előbbi viaskodásomban

nem jöttek, de nem is jöhettek segítségemre, mert igen elmaradtam tőlük. A lövöldözés után megfordulok, és látom, hogy nagy iramban már igen messzire rohantak. Önként jelentkezők voltak erre a vállalkozásra, ezért először nem is értettem, miért menekültek el ilyen gyorsan a három orosz elől, amikor mi hatan vagyunk. Különösen most, mikor üldözőink már nem is követnek, furcsa nekem ez a nagy sietség. De nem kell soká tépelődnöm ezen, mert most ismét hallom a „*Huri, huri*"-t. De nem az előbbi üldözőim ordítják a harci jelszót. Az ő irányukból csend van, csak az egyikük ordít valamit, de már nem a „*Huri, huri*"-t. Tőlem balra, lent a völgyben vezető út mentén áll egy Szent Antal-szobor, annak az irányából hangzik most az újabb csatakiáltás. Vagy harminc orosz közeledik abból az irányból. Bajtársaim tehát ezeket vették észre, és ezen túlerő elől menekülnek. Igaz, hogy új üldözőink jóval messzebb vannak, mint voltak az előbbiek, de tízszer annyian vannak. Ezúttal valóban csak a menekülésnek van értelme. Minden maradék erőmet össze kell szednem, hogy a magas hóban gyorsan továbbjussak. Az oroszok most nem mögöttem, hanem tőlem balra vannak, s hogy kikerülhessem őket, az eredeti útiránytól eltérően jobbra, fel a hegynek kell futnom. Pedig egyenesen kellene haladnom, hogy a nagyobb csoportunkat elérjem. Nem tudok messze futni, mert hamar kifulladok, és így már csak gyorslépésben haladok. Az oroszok kényelmesen követnek, és egyáltalán nem sietnek. Mindinkább távolodom tőlük. Valahányszor megfordulok, mindig nagyobbnak találom a köztünk lévő távolságot. Ennek azonban nem tudok sokáig örvendezni, mert üldözőim tüzet nyitnak. Körülöttem a fákról, bokrokról potyog a hó és a zúzmara. Kellemetlenül hangzik a lövedékek koppanása a fatörzseken. Csak lehajolva, a vastagabb fákat fedezéknek használva tudok haladni. Mindig szorongató érzések közepette ugrom ki egy-egy fa mögül, hogy rövid távolság után lihegve egy másik mögött keressek menedéket. Az orosz géppisztolyok csúnya hangját többszörösen visszhangozza az erdő. Tehetetlen vagyok, ezért csupán a puszta szerencsémre bízom az életemet ebben az igen veszélyes golyózáporban. Csak szerencse dolga, hogy eltalálnak-e, vagy sem. Majdnem teljesen kimerülten, de sértetlenül érem

el a János-hegyi szerpentinutat. Itt néhány percig ki kell pihennem magam, majd lassú léptekkel haladok a hótól megtisztított úton. Az oroszok most már igen messze vannak tőlem, a tüzelésük is megritkult. Az úton lefelé kell mennem, és rövid idő után megint van annyi erőm, hogy ismét futásnak eredjek. Az ellenséget néhány perc múlva már nem is látom, viszont a kanyarban észreveszem a felém integető két bajtársamat: „Azt hittük, hogy már nem is jössz, mert bekerítettek az oroszok" – volt az első szavuk. Csak intek nekik a kezemmel, mert még beszélni is nehezemre esik a nagy erőlködéstől. Látják rajtam a kimerültséget, belém karolnak, és így hármasban folyatjuk az utat. Már nem sokat megyünk a kocsiúton, hanem letértünk balra. Néhány perc múlva már látjuk a csoportunkat. Aggódva várták a visszatérésünket és a híreket. Beszámolóm alapján az a nézet alakul ki, hogy a forgalmas kocsiúton át kell magunkat vágni, mégpedig haladék nélkül.

Időközben több kisebb-nagyobb csoport csatlakozott hozzánk, úgyhogy ismét vagy 200-an lehetünk. Csak az emberek fele van felfegyverezve, mert a másik része sebesült, akik felkötött karral, bepólyázott fejjel, vagy bekötözött lábakkal, botok segítségével vánszorognak. Majdnem valamennyien régebbi sebesültek, akik a budai Vár pincéiben berendezett ideiglenes kórházakból jöttek el eddig, kockára téve az életüket, mert semmiképpen sem akartak orosz fogságba kerülni. Nem is nagyon illő ide a kórház szó. Hiszen az ottani kórházak a legprimitívebb követelményeknek sem feleltek meg. A súlyos amputáltak szorosan feküdtek ott egymás mellett a földön. A kőpadlózatra leterített szőnyeg volt az ágy. Párna, takaró nem volt, köpenyével takarózott mindenki, és rendszerint a véres ruha volt a fejpárnája. A seblázban fekvő betegek lázas szemekkel állandóan vízért könyörögtek. Az pedig nem volt. Az étkezés csak lóhúsból állott, de az sem volt kielégítő mennyiségben. Az ostrom utolsó napjaiban a zsúfoltság már tűrhetetlenné vált. Ebből a pokolból aztán aki csak tudott, mindenki menekült. A szerencsétlenek jó része már a Széll Kálmán téri és az Olasz fasori acélzáporban elpusztult. Akik itt vannak most körülöttem, valamennyien meggyötörten, de reményteljesen nézik az úton a forgalmat. Ha

már idáig eljutottunk, talán itt is keresztüljutunk – gondolják a szegény sebesültek és az épek. De nincs sok idő a tétovázásra, mert nekünk most minden perc veszteség! A gyors elhatározást mindjárt a tett is követte. A 200 ember benn az erdőben az úttal párhuzamosan felállt széles vonalban. Odalent, az úton most csak három kocsit látunk, amint lépésben haladnak Budakeszi irányában. Az első kocsin két, a másik kettőn pedig csak egy-egy orosz ül. A mi csatárláncunk igen elnyúlt, az egyik széle a budapesti határárok menti víztartálynál, a másik pedig a kétszáz méterre lévő útkanyarnál van. Egy ideig még a vonal közepén maradok, míg hamarjában megbeszéljük a további útvonalat. Rövid habozás után a bal oldalra, a víztartály mellé megyek. Ekkor már mindenki elfoglalta a kiindulási helyet, s a megadott jelre egyszerre, futólépésben rohanunk az út irányába. A kocsizó oroszok észrevesznek, és rémülten csapnak a lovak közé. Vágtatva hajtanak fel az emelkedésen, de csak az első két kocsi. Az utolsó kocsis ijedtében jobbra kanyarodik az onnan elágazó, a Máriaremete felé vezető lejtős útra, és robog kocsijával nagy gyorsasággal lefelé. Kár volt nekik ilyen nagyon sietni, mert egy lövés sem hangzott el. Nem vagyunk támadó kedvünkben. Mire az elsők elérik az utat, az teljesen üres, egyetlen orosz sincs rajta. Hosszú ideje lessük már az utat, de a forgalom eddig egyetlen másodpercig sem szünetelt – és most, amikor rátesszük a lábunkat, valami különös véletlen folytán az út egészen üres. Milyen nagy szerencsénk van nekünk – gondolom magamban, de ebben a pillanatban motorzaj hallik, amely igen gyorsan közeledik jobbról, a vámépület irányából. Máris megjelenik a kanyarban egy nagy gyorsasággal haladó páncélozott orosz gépkocsi. Úgy látszik, az oroszokat is meglepte a szemük elé táruló látvány, mert meglepetésükben nem is lőttek mindjárt, csak a vezető kapcsolt nagyobb sebességre. Egy nagyobb kaliberű gyorstüzelő fegyvere van a páncélozott gépkocsinak, és a tüzet ezzel már csak a csoportunk bal oldali részére nyitja meg. Öt-hat méterről repeszgránátokat lőnek közénk. Közvetlenül a víztartály drótkerítéses bejáratánál egy vastag fa mögé vetődöm. Pusztító gyilkos hatása van az orosz fegyvernek. A tragikus esemény pillanatok alatt játszódik le. Az orosz gépkocsi már el is tűnt, de én

még mindig fegyverropogást hallok. Most veszem észre, hogy még egy páncélos gépkocsi tüzel ránk, ez azonban nem követte a másikat, hanem a kanyarban megállt, és onnan szórja végig repeszeivel a katonákkal teli utat, miközben lövöldözve lassan hátrál, majd néhány perc múlva a kanyarban megint eltűnik. Halottakkal és sebesültekkel van tele az út, a mellette húzódó árok és az erdő széle. Szörnyű katasztrófa. A lehető legrosszabbkor szaladt közénk a két páncélos gépkocsi. Szomorú szívvel hagyjuk ott a halott és sebesült bajtársainkat. Kénytelenek vagyunk otthagyni őket, hiszen a sebesültek annyian vannak, hogy mindén épen maradtra jutna egy. Itt most a legjobb indulat sem segíthet.

Hosszú libasorban haladunk az erdőben Nagykovácsi irányában. Mindig az az érzésem, hogy az oroszok üldözőbe vesznek. Számukra ez igen könnyű lenne, hiszen a magas hóban látszik a nyomunk. Már jó messze vagyunk az úttól, üldözőknek azonban se híre, se hamva. Minden utat, még a legkisebb ösvényt is gondosan kerülünk, nehogy ellenségbe ütközzünk, mert egy ilyen találkozás mindig életekbe kerül. Az eddig megtett tíz és egynéhány kilométer is súlyos véráldozatokba került. Még visszagondolni is rossz az átélt borzalmakra, a súlyos veszteségekre. A fő célunk az, hogy észrevétlenül, az ellenséggel nem találkozva és minél gyorsabban haladjunk. A biztonság érdekében azonban a gyorsaság rovására a legnehezebb utakat választjuk. Egy meglehetősen magas hegy legmeredekebb oldalán mászunk fel. Vannak olyan terepszakaszok, amikor csak egymást húzva vagy tolva tudunk felfelé mászni. A sok sebesült miatt alig tudunk megbirkózni a nehézségekkel. Az igen meredek hegyoldal még az ép embert is nehéz feladatok elé állítja, de emberfelettit követel a sebesültektől. Csigalassúsággal haladunk, mikor pedig valamennyien szeretnénk nyílsebesen repülni. A lassú előrejutást azonban nagyban kárpótolja a biztonság, a veszélytelenség érzete. Mély csend honol körülöttünk az erdőben. Jólesik a behavazott erdő üdítő csendje. Az ember el sem hinné, hogy néhány kilométerre e helytől minő élet-halál harc folyt. Nem hinné el, ha maga is nem onnan jönne, és nem látná körülötte a bepólyázott fejű, felkötött karú sebesülteket. Sokáig tart, amíg az utolsók is felmásznak a hegytetőre, ahol kénytelenek vagyunk egy hosszabb

pihenőt tartani. Mindenki leheveredik a hóba, mert most már mindenkin mutatkoznak a fáradtság jelei. Éhesek vagyunk, hiszen már egy napja nem ettünk. Ez eddig nem is nagyon jutott az eszünkbe, és az étkezésre sem volt alkalmunk. Ismerősöm köpenyén ketten elfogyasztjuk a nálam levő kevés élelmet. „Vajon hol és mit eszünk a legközelebbi étkezésnél?" – mondja a barátom. Eszünk-e még egyáltalán ebben az életben, vagy ezek voltak az utolsó falatok? Kérdés, amelyre választ adni egyikünk sem képes. Már közel félórája pihengetünk, amikor egy alacsonyan szálló repülő motorzúgása veri fel az erdő csendjét. Azonnal mindenki elrejtőzik. Nem vett észre bennünket, mert tovább repült, és tőlünk egy-két kilométerre elkezdett körözni. Ez tehát minket keres. Néhány kör lerepülése után visszafordul, de már messzebbre van tőlünk, mint a jöttekor. Ezen is szerencsésen túl volnánk, de az nem valami biztató jel, hogy repülőgépet küldenek utánunk. Ezek szerint valahol, egy asztalon kiterített térképen, a mi menekülési utunkat latolgatják. Nekünk tehát továbbra is a legnehezebb és a legjáratlanabb terepen kell maradnunk. Nem is ragaszkodunk a Zsámbék melletti, hozzánk közelebbi ponthoz mint végcélhoz, hanem kizárólag a terephez kell alkalmazkodnunk. Már éppen készülődünk a továbbmenéshez, amikor ismét meghalljuk a repülő zúgását. Újra mindenki elbújik a fák tövében. A repülő nagyjából az előbbi útját ismétli, majd megint eltűnik. A motorzaj megszűnése után azonnal folytatjuk az utat. Jó ideig még fent, a magas tetőn haladunk, ahol mindinkább ritkulnak a fák, csak cserje és borókafenyő-bokrok tarkítják a terepet. Szép kilátás nyílik innét a tőlünk északra húzódó bécsi műút egyik szakaszára. A kitörök egy csoportja abban az irányban is kísérletezett, amit csak most tudunk meg. Több ellenséges repülőgép fedélzeti fegyverekkel az országutat és annak környékét lövi. Ez már igen messze van tőlünk, s a lövöldözés csak egész tompán hallik ide. Az idő azonban kitisztult, s ezért jól látjuk a héják módjára le-lecsapó orosz repülőket. Ismét gyors iramban haladunk, mert lejtőnek megyünk, és számunkra igen kedvezőtlen a mostani terep. Megkönnyebbülten búcsúzunk a hegyek mögött lebukni készülő naptól, abban a reményben, hogy talán mire ismét szemünk elé kerül, túl leszünk mindenen.

Különös gondolatok és érzések dúlnak bennem, miközben a magas hegytetőről a lebukni készülő napot nézem. Olyan az, mint egy nagy vörös korong. Nyugodtan nézhetek bele, nem vakít, nincs ereje, akárcsak nekünk. Most már óráról órára gyengülünk. Nem volna olyan nagy a probléma, ha teljes erőben mentünk volna neki a vállalkozásnak. A közel két hónapi ostrom azonban nem múlt el nyom nélkül. A súlyos harcok nehézségeit csak fokozta a szűkre szabott élelemadag és a vízhiány. Így hát meglehetősen gyenge testi erővel indultunk neki tegnap a kitörésnek, életünk legnehezebb vállalkozásának. Gyenge szellő kerekedik, amely nyugat felől felhőket hoz. Közben hamar sötétedik, és nemsokára lassan hull a hó. Ismét csendes erdőben haladunk. Olyan messze vagyunk már, hogy semmiféle zaj nem ér el eddig.

A nagy sötétségben csak iránytű segítségével tudjuk tartani a nyugati menetirányt. Valamelyik kisebb csoport, amely még a vámépület közelében csatlakozott hozzánk, magával hozott három hadifoglyot. Megszeppenve halad közöttünk a három orosz, az egyik közülük építésznek mondja magát, törve beszéli a németet. Nyugodtan és csendesen válaszol a kérdéseimre, miután a közelembe sodródott. Nyikolajevbe való, felesége és két gyereke van. A napokban kapott tőlük levelet. A fényképüket is ideadja nekem, de a nagy sötétségben semmit nem látok belőle, visszaadom neki. „Mit gondolsz, ki nyeri meg a háborút?" – kérdem tőle igen halkan, hogy más ne igen hallja. Meglepetten néz rám, de nem felel. Megismétlem a kérdést, az orosz azonban bölcsen hallgat. Arra a kérdésemre pedig, hogy mikor lesz vége a háborúnak, azt mondja, hogy nemsokára. Igaza lehet, gondoltam magamban. Éjfél már jóval elmúlt, amikor pihenőt kell tartanunk. Hosszan elnyúlt már a menet, közülünk sokan már alig vonszolják magukat. Egy irtáson telepszünk le.

Eldöntött fatörzsek, az imitt-amott már összerakott hasábfa mutatja, hogy favágók félbehagyott munkahelyén vagyunk. Becslésem szerint a Telki és Budajenő községektől északra elterülő erdős hegyekben lehetünk. A nagy sötétségben azonban csak méterekre látni, és így tájékozódni nem igen lehet. Egy ledöntött vastag fatörzsön helyezkedem el, a lábam alá két hasábfát rakok. Most,

hogy nem mozgok, érzem csak igazán, hogy cipőm teljesen átázott, és csurom víz a lábam. Le kell vetni a bakancsomat. Az átázott bőrfűzőket gémberedett ujjaimmal csak nagy kínnal tudom kibogozni. Harisnyámból csöpög a víz, ezért leveszem és eldobom. Hátizsákomból szárazat veszek elő, felhúzom, de előtte törülközővel szárazra dörzsölöm a lábamat. A törülközőt aztán a lábamra csavarom, míg a másikkal a födetlen fejemet takarom be. Sokáig tart ez a művelet, és mire mindennel elkészülök, már csend van körülöttem. Mindenki alszik, csak itt-ott látni a sötétben egy-egy alakot imbolyogni. Nagy pelyhekben, sűrűn hull a hó, csendben pihen a maroknyi kis csoport. Ezek volnának tehát azok a szerencsések, akiknek a nagy kaland sikerült? Legalábbis eddig sikerült. Azonban a nagy kérdésnek már a legközelebbi órákban el kell dőlnie. Kinek mi van beírva a sorskönyvébe? Jó, hogy a sors könyvét nem vehetjük a kezünkbe, és nem lapozgathatunk benne. De jobb is így, ahogy van, hogy nem látunk bele a titokzatos jövőbe. Gondolatok kavarognak bennem, miközben úgy érzem, hogy testi és lelki erőm is elhagyni készül. Fejemet a térdemre fektetett fegyveremre hajtom. Alszom is, meg nem is.

Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy vajon ki vághatta azt a fát, amelynek a törzsén most ülök. Ez szinte rögeszmévé vált bennem, mintha most ebben a helyzetben éppen ez lenne a legnagyobb gondom. Úgy tűnik, mintha már nem lennék egészen ura az idegeimnek. A belső ösztön mintha már valami rosszat sejtene. Eddig nem ismertem ezt a különös, a félelemhez hasonló érzést, amely lassan úrrá lesz rajtam. Nem éreztem, legalábbis ilyenformán, még ott sem, ahol közvetlen mellettem estek el a bajtársaim. És most itt, ebben a csendes erdőben, ahol nem bánt senki, ahol békésen pihenhetünk, éppen itt akar a belső egyensúlyom meginogni? Egyszer csak valaki megrázza a vállamat. Hamarjában azt sem tudom, hogy hol vagyok, mi van velem. Tehát mégiscsak aludtam. Jó pár másodpercig tart, míg megértem, hogy mit akarnak, és válaszolni is tudok. Furcsán nézhetek ki a törülközővel a fejemen, és furcsa lehetett első mondatom is, mert barátom, aki felrázott, kacag rajtam. Majd csúnyán összeszid, amikor észreveszi, hogy a bakancsom nincs a lábamon. Tényleg vétkes

könnyelműség volt tőlem a bakancsot lehúzni, mert mi lett volna, ha hirtelen meglepnek bennünket. Sietve húzom fel a bakancsomat, melyből előbb kikaparom a havat. Vagy háromszáz méterre innen a nagy sötétség dacára is látni már valamit. „Gyere oda, hátha te tudsz tájékozódni" – mondja nekem a barátom, mikor már elkészültem. Gyorslépésben haladunk a megjelölt hely felé, ahol nappal valóban jó kilátás lenne, de most csak fényeket látunk az előttünk elterülő völgyben. Itt is, ott is gépkocsik fényszórói villannak fel, de csak egy pillanatra, majd újra sötétség borul a vidékre. Aztán újra kezdődik a színjáték. De távolabbról fegyverek torkolattüzét látni, és tompán hallani a lövések zaját is, amely sokszor percekig hallgat, aztán újra kezdődik. Ez már az arcvonal, oda igyekszünk, ez a cél. Ez a látvány új erőt önt belém, visszajön a már-már elveszett önbizalom, még egy nagy akadály, egy nagy hajrá, kis szerencse, s máris túl vagyunk mindenen. Azonban igazán örülni, úgy ahogy illene, nem tudok. Érthetetlenül nézek bele a sötétségbe, és akárhogy próbálom figyelmemet összpontosítani, nem tudok eligazodni, képtelen vagyok támpontot találni, hogy hol is lehetünk. Becsukott szemmel még el tudom képzelni, sejteni, hogy merre vagyunk, de ha a megvillanó gépkocsifényszórók után akarok tájékozódni, teljesen belezavarodok. Ezt meg is mondom barátomnak és a velünk levő őrnagynak. Mindkettő csalódottan veszi tudomásul a kudarcomat, hiszen minden reményük bennem volt, építettek a helyismeretemre. Magam is röstelkedem, de tehetetlen vagyok ebben az átkozott sötétségben. Majd kijelentem nekik, hogy nagyjából sejtem, merre vagyunk, és a koromsötét ellenére is vállalom azt, hogy továbbvezetem a csoportot. Rövid vita után lekuporgunk a hóba, az őrnagy köpenye alatt a térképtáskáján öngyújtó világánál megmutatom a helyet, ahol szerintem most vagyunk. Ő pedig egész más helyre mutat. Miután vélt igazunkat sem ő, sem én bebizonyítani nem tudjuk, a meddő vitát a rangkülönbségre való tekintettel abbahagyom. Mire visszaérkezünk a csoporthoz, ott már vége van a pihenőnek, készülődnek az út folytatásához. A havazás közben lényegesen alábbhagyott, de még mindig vaksötét van. Még mielőtt elindulunk, egy százados nagyjából ismerteti a helyzetet,

majd néhány lelkesítő és biztató szót szól a katonákhoz. Ügyesen beszél, szavai jó hatást keltenek az emberekben. Az órám háromnegyed hármat mutat. Az utolsó kísérletnek megyünk neki, nemsokára választ kapunk a nagy kérdésre. Így vagy úgy, de eldől a sorsunk. Némán halad a hosszúra nyúlt csoport. A vezetést egy őrnagy veszi át, de a barátom és én mellette maradunk. Most tudjuk csak meg, hogy egy magas rangú tiszt is van közöttünk, s valójában ő adott parancsot az őrnagynak a vezetésre. Az előttünk fekvő arcvonalról már tisztán hallani a fegyverek ropogását. A zaj egyre jobban közeledik. Lejtőn lefelé vezet az utunk, ezért gyorsabban haladunk. Egyszer csak megtorpanunk. Nem messze tőlünk motorzaj hallatszik. Nem kell lefeküdnünk, mert még igen sötét van, nem láthatnak bennünket. Húsz-harminc méterrel előttünk vezethet az országút, s már tisztán hallani a harckocsi hernyótalpának csörgését. Még mielőtt a vasszörnyeteg közelünkbe érkezne, közvetlenül előttünk felvillan egy gépkocsi fényszórója. A fény hamar kialszik, de azért a pillanatokig tartó világosságban látjuk, hogy az erdő szélén vezet az út, és annak túlsó oldalán már szántóföldek vannak. Minden be van havazva; fekete csíkok húzódnak a friss hóban, gépkocsik és páncélosok nyomai. Alig tűnt el a fénycsóva és a páncélos zaja, már közvetlen előttünk hallatszik. Hatalmas szerkezet lehet, mert a mellettem levő vastag fa is beleremeg, s ágairól hull a hó. Még el sem ült a zaj, mikor újabb páncélos közeledik, ez is olyan lassan halad, mint az előző. Hosszú, kínos perceken át vonulnak egymás után a harckocsik. Feszülten figyelünk, hallgatjuk a szűnni nem akaró kellemetlen zajt. Egyszer csak azt hisszük, hogy az utolsó is elvonult előttünk, mikor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy csak egy rövid szünet állt be. Egy egész csorda vonul az úton, amelyen pedig nekünk keresztül kell menni. Végre ismét csend van, és mi éppen folytatni akarjuk az utunkat, mikor az ellenkező irányból tűnik fel egy gépkocsi fénye. Ezután pedig ismét két harckocsi közeledik. Drága időt kellett elpocsékolni. Ha nem kellett volna megállnunk, már jóval közelebb lennénk a célunkhoz. A sötétség leple alatt, még virradat előtt keresztülvághatnánk magunkat az utolsó vonalon. De most már 4 óra is elmúlt, nem tudjuk megtenni a hátralevő utat virradatig, úgy, hogy

az ellenség észre ne venne. Ismét össze kell ütköznünk, újra halottak és sebesültek maradnak majd a hóban. Miután az úton a forgalom csak nem akar szűnni, őrnagyunk elrendeli a visszavonulást. Néhány száz méterre visszamegyünk az erdőbe, miközben az ismerősöm meg én próbáljuk más elhatározásra bírni. A mi elgondolásunk az, hogy nem szabad egy métert sem visszamenni, mindig csak előre, ha másképpen nem, hát egyenként kell átszivárognunk az úton, de mindenképpen keresztül kell menni rajta. Az őrnagy azonban nem tágít, nem változtatja meg az elhatározását. Barátommal azon tanakodunk, hogy mi ketten nekivágunk az útnak. Vezetőre most itt úgy sincs szükség, már mindenki látja és tudja, hogy merre kell menni. Rövid tusakodás után azonban elhatározzuk, hogy maradunk, osztozunk a többiek sorsában.

Az őrnagy terve az, hogy nappal meghúzzuk magunkat az erdőben, majd este a sötétség beálltával mindenki pihenten vág neki az utolsó szakasznak. Egy szakadékos terepet találunk, ahol valóban jól elbújhat mindenki. Már hajnalodik, mire búvóhelyünket berendezzük. Egy kis helyen én is eltakarítom a havat, elhelyezem a hátizsákomat, és letelepszem. Önkéntes vállalkozókból több helyen őrség áll fel, nehogy meglepjenek bennünket itt, az árokban. Hosszú lesz ez a mai nap, de most már nincs mást tenni, mint nyugodtan ülni és várni. Várni, amíg újra sötét lesz. Az órámon a másodpercmutatót nézem. Úgy tűnik, mintha az nem is mozogna. Tíz óra felé a nap is előbújik a felhők mögül, és körülöttünk eddig semmi nem is történt. Ha estig ilyen nyugodtan maradhatunk, akkor igaza volt az őrnagynak, hogy ide visszaparancsolt. De soká lesz még sötét, és addig még sok minden előfordulhat. Délután háromnegyed kettő van, mikor az erdő csendjét hirtelen lövések verik fel. Nem messze tőlem lőhetnek, mert a géppisztolyok hangját igen élesen hallom. De csak rövid ideig tart a lövöldözés, s utána ismét csend van. Az egyik őrségünk vette tűz alá a felénk közeledő orosz járőrt, tehát keresnek bennünket, és most már meg is találtak. Közben kitudódott, hogy az éjszaka a két orosz foglyunk megszökött. Nagy könnyelműség volt nem megkötözni őket, mert nyilvánvalóan ők árultak el bennünket. Úgy tűnik, most kihunyt a szerencsecsillagunk. Ha nem

fedeztek volna fel, akkor nagyobb reménnyel néznénk a jövő elé, de így bizony kétségeink vannak. Egy óra sem telt el a lövöldözés óta, amikor egyszer csak hatalmas robbanás rázza meg a levegőt. Nem messze tőlünk akna csapódott be. Vastag fatörzseket úgy kettészelt, mintha fűrésszel vágták volna el. Az első robbanást azonnal követi másik, amely azonban messzebbre esik tőlünk. Nehézaknákat lőnek közénk az oroszok. Azonnal széthúzódunk. A hatodik belövésnek már halálos áldozatai és sok sebesültje is van. Most aztán felbomlik a rend, mindenki megy, amerre lát, az aknák pedig szakadatlanul robbannak köztünk. Egyre több a halott és a jajgató sebesült. A köztünk levő tábornok[1] oldalát csúnyán felszakítja egy szilánk. Emberei tovább akarják vinni, de ő tiltakozik, és egy óvatlan pillanatban pisztolyával főbe lövi magát. Tőlem öt lépésre játszódik le a tragédia. A hó mindenütt vörös a vértől. Iszonyú süvítés közben robbannak a halált hozó aknák. Egy tuskó mögé bújok, majd pedig én is futásnak eredek, mint a többiek. Egyszer csak közvetlenül mellettem dobhártyát repesztő robbanás... Mikor kinyitom a szememet, már csend van körülöttem. Nem tudok mozdulni, és olyan nehéz a szemhéjam, hogy ismét becsukódik. Úgy érzem, mintha a fejem helyén egy zsongó méhkas lenne. Nem tudom, mennyi ideje fekszem már itt. Egyáltalán nem tudok gondolkodni, semmit sem tudok magamról. Nagy nehezen másodszor is kinyitom a szemem, amikor az éppen lebukó napot látom. Úgy érzem magam, mintha az agyam és minden végtagom lebénult volna. Később érzem, hogy valaki a karomat rángatja, s amikor ismét kinyitom a szememet, látom, amint egy orosz mellettem térdepelve lecsatolja a karórámat. Lassan magamhoz térek, csupa vér vagyok. Az orromból sok vér kifolyhatott, mert arcom, ruhám és mellettem a hó nagyon véres. A bal lábam pedig ugyancsak csupa vér. A bokám felett szilánk van bennem. Egy közelemben ülő katonának intek, aki kihúzza a csúnya vasdarabot és hevenyészve be is köti a sebet. Mint a hangyák, annyian vannak körülöttünk az oroszok. Mindegyik

[1] Tábornoki rendfokozattal ebben az időben a német kitörők között csak Wilhelm Fehrensen rendelkezhetett. Lásd Josef Nachtmann visszaemlékezésében a 201. oldalon az 1. lábjegyzetet.

el van foglalva a halottak és a sebesültek kifosztásával. Hozzám ismét jön egy, aki magyarul és németül is kérdi: „Óra van, óra van?” Fejemmel nemet intek. De azért alaposan kikutat. Elveszi a késemet, pénztárcámat, irataimat és a fényképeimet. Az utóbbiakat nem akarom neki odaadni, mire fenyegetően a géppisztolyához nyúl. Így kezdődött a hadifogságom.

ANTON FUCHS

Anton Fuchs 1926. május 23-án született a Salzburg melletti Bergheimben, egyszerű földműves családban. 1943 őszén besorozták a Waffen-SS-be, alapkiképzését Kielcében kapta. Ezt követően a 8. SS-lovashadosztály felderítőosztályának egyik aknavetős rajához osztották be. Egységével első bevetése Magyarország megszállása volt. Ideje nagy részé Hidáson töltötte, itt a 15. lovasezred 5. századához helyezték át, parancsnoka Günter Mehles Obersturmführer lett. Éles harci helyzetbe először 1944. szeptember elején, Erdélyben került. Visszaemlékezését, amelynek az *Életem fiatal katonaként és fogolyként Oroszországban 1943. október 30-tól 1947. november 21-ig* címet adta, 1960. január 6. és 1964. február 6. között vetette papírra. Érdekes módon utóbbi dátumokat kézirata elején is fontosnak tartotta feltüntetni, ami arra utal, hogy magát a megírást is komoly feladatnak élte meg. Emlékei felidézéséhez semmilyen dokumentum vagy napló nem állt rendelkezésére, és bajtársai segítségére sem számíthatott, hiszen ekkor még az SS-lovasság bajtársi egyesülete nem működött. Feltehetően részben emiatt a szövegben több ténybeli pontatlanság is van, amit minden esetben lábjegyzettel is jelzünk. Fuchs visszaemlékézését Klaus Lange adta ki 2018-ban,[1] ám a szöveg egy osztrák helyi újságban folytatásokban is megjelent.

[1] Lange 2018.

Anton Fuchs tizenhét évesen

Anton Fuchs, jobbján Franzl nevű bajtársával és egy ismeretlen SS-katonával

Fuchs tévedései esetenként zavarba ejtőek, de az is igaz, hogy a szerző nem megjelenésre szánta a kéziratát. Ráadásul a téves adatok zöme (például az, hogy ki kapott Lovagkeresztet, vagy ki halt meg egy támadás során) olyan, amely más túlélők által könnyen ellenőrizhető lehetett volna, tévedései pedig egyáltalán nem tüntetik fel őt jobb fényben. A fentiek miatt eléggé valószínűtlen, hogy Fuchs tudatosan kockáztatta volna meg azt, hogy más olvasó megbízhatatlannak nevezze a beszámolóját. Nincsen okunk tehát kételkedni benne, hogy bár az események nem feltétlenül úgy történtek, ahogyan azt leírja, ő mégis így élte át őket. Tévedéseinek egy része minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy a szerző fejében összecsúsztak a különféle élmények és tapasztalatok: a folyamatos nélkülözés, a halálfélelem és a sebesülésből is adódó kimerült fizikai állapot, így később már nem sikerült pontosan felidézni az eseményeket. Az ugyanis nem lehet vita tárgya, hogy Fuchs az általa leírt helyszíneken jelen volt, a harcokban részt vett, és életben maradását sokszor csak a véletlennek köszönhette. Azokat a részeket, amelyek nem saját élményeit, hanem általános eszmefuttatásait tartalmazzák, az esetek egy részében kihagytuk (a kihagyásokat minden esetben kapcsos zárójellel jelöltük). Az alábbiakban ebből a szövegből a Budapest ostromával kapcsolatos részleteket is közöljük.

Fuchs hazatérése után még négy évig küszködött a fogságban szerzett ödémájával, és soha nem lett teljesen egészséges. Visszaemlékezése szerint egész életében kísértették a háborúval kapcsolatos szörnyű álmok. Szülőfalujában hunyt el 2000. április 11-én, 75 éves korában.

Az ötödik svadron Pécel északkeleti szélén állomásozott. [...] A négyes vetőt újra állásba lehetett helyezni, mert a kettes vető csövét visszahoztam, és a fegyverzet teljes mértékben egyben volt. Egy házfalnál állt a vető, és praktikusan a ház pincéjét használtuk fedezéknek. Délben jött a főnök [Mehles], és hozott cigarettát. Örült, hogy ilyen olcsón megúsztam. A zászlóalj-kötözőhelyre kerültem. Egy orvos kezelte a sebemet, és eltávolított belőle néhány csontszilánkot. A sípcsontom melletti hús feszakadt, és néhány szilánk még benne maradt. Egy nyomorult súrolólövés okozta ezt a sérülést. Tiszta kötéssel ellátva tértem vissza bajtársaimhoz. Mindenáron velük akartam maradni, és osztozni nem könnyű sorsukban.

A következő napokban az orosz kemény helyzetek elé állított bennünket. Egyik támadás követte a másikat, és nagy veszteségeink voltak. Állásunk előtt magyar egységek is voltak. Állandóan megpróbáltak visszaszökni, hogy elbújhassanak a civilek házaiban. Német tisztek pisztollyal kergették őket előre. Sajnáltam őket, hiszen számukra már nem volt értelme a harcnak, otthonuk nagy részét az ellenség már elfoglalta.

Hátulról két 8,8-as légvédelmi löveget és egy páncéltörő ágyút osztottak be hozzánk. Ez nagyon kevés volt, de már ennek a kis segítségnek is örültünk. Csak minden erőnk megfeszítésével tudtuk megakadályozni az ellenség áttörését, és elhárítani a katasztrófát. Egy nap az oroszok harckocsikkal támadtak az állásra. Ugyanakkor azonban mi is támadásra kaptunk parancsot. A vetővel zárótüzet lőttünk, amennyire csak a csövek bírták. Száz méterrel előttünk szörnyű harc zajlott le a gyalogság soraiban. Az orosz harckocsik már áttörtek, tüzet és pusztítást okádva haladtak az állásunk felé. Az orosz harckocsikon ugrásra kész, géppisztolyos katonák voltak.

Légvédelmi lövegeink tüzelni kezdtek, és nemsokára a harckocsik közül jó néhány harcképtelen lett. A páncélosokon szállított gyalogosok őrült módon lövöldöztek maguk körül. Büttner mell-lövéstől találva esett össze. Halál!

Abbahagytuk vetőinkkel a tüzelést, és gyalogosként lendültünk támadásra. Négyórás harc után tudtuk az ellenséget kiverni az állásaiból. Üldöztük és gyengítettük őket, ahogyan csak bírtuk. Újra elértük a pusztát, ahol megsebesültem. Lelkesen nyomultunk előre, de a pusztánál meg kellett állnunk. Parancsot kaptunk, hogy térjünk vissza az állásainkba. Azért a borospincét még meglátogattuk. Ott azonban elszomorító állapotok uralkodtak, a bor a pincében a csizmák száráig ért. Mi is belelőttünk egy hordóba és megtöltöttük kulacsainkat és csajkáinkat a jó borral.

Vissza kellett mennünk a kiindulóállásunkba, pedig szívesebben mentünk volna előre. Sokkal kevesebb lett volna a veszteség. Állásainkban még egy munka várt ránk. A behatolt harckocsikról leugráló orosz gyalogság halált megvető bátorsággal védekezett az egyes házakban és a beépítetlen telkeken. Egyetlenegyet sem ejtettek fogságba, és mindenkit külön-külön le kellett győzni. Már leszállt az éj, és még mindig hallani lehetett a lövéseket a házakból és a kertekből. Mire nyugtunk lett, vége is volt az estének, és egy fényes nap köszöntött ránk, könnyű hóeséssel.

A frontszakaszunkon nyugalom állt be. Cserébe viszont északról hallottunk erős harci zajt. Franzl mondta: „Ha ott forró lesz a talaj, akkor minket is hamarosan elvisznek." Így is lett. Az egyik délelőtt, két nap után, végre kaptunk megint meleg ellátmányt, de parancsot is az azonnali állásváltoztatásra, mert egy magyar zászlóalj váltott le minket.

Az orosz mindig a leggyengébb részeket kereste a vonalunkból a támadáshoz, és ezúttal a budapesti rádióadó előtti hullámzó buckáknál találta meg ezt. Oda dugtak be minket. Egy fasor mögött mentünk állásba a vetőkkel. Ismét egy földlyuk lett a szállásunk. Az ellenség újra minden fegyveréből tűzesőt bocsátott ránk. Először itt lőttek ránk Sztálin-orgonákkal. Ennek a lövegnek 21,5 centiméteres űrmérete volt. A sorozatvető két perc alatt tizenhat lövést adott le. Eleinte nagy hatással volt a harci morálunkra, de hamarosan észrevettük, hogy a repeszhatás nem olyan nagy, és egy idő után közömbösek lettünk a Sztálin-orgonákkal szemben, mert ennek a fegyvernek a precizitása is rossz volt.

A talaj már gyengén fagyott, és vékony hólepel öltöztette fehérbe a tájat. Ez azonban nem egy menyegzői ruha volt, inkább egy koporsóban fekvő szűzlány fehér ruhája, mert a havas táj sok gyásznak lett a forrása.

Esténként nem lehetett aludni. Tízpercenként zárótüzeket lőttünk, és a rövid szünetekben a lábammal kellett foglalkoznom. Egy újabb nagy csapás ért minket, ami nagy gondot okozott. A sok nap és hét alatt, amíg mi a legjobb esetben is csak a kezünket és az arcunkat tudtuk megmosni, elszaporodtak rajtunk a tetvek, amelyek a szó szoros értelmében tort ültek a testünkön. Alig melegedtünk fel, a kis ellenség azonnal mozgásba lendült, és a rövid szünetet pokollá tette. A helyzet a lábamon lévő kötés alatt volt a legrosszabb. Őrülten viszketett és kapart, de ha megérintettem, akkor rettenetes nyilallást éreztem. Néhány nap múlva egy utászszázad váltott fel bennünket, mi pedig balra tíz-tizenöt kilométert vonultunk vissza, aztán még aznap éjjel Budapesttől északkeletre mentünk állásba. Közvetlenül mögöttünk volt Rákoscsaba, amelynek lakói zömmel szlovákok voltak.

Nyílt területen, egy bucka mögött szegényes házacska állt. Itt mentünk állásba a vetőinkkel, és a házat használtuk szállásnak. A három másik vető tőlünk jobbra települt, előttünk volt az első és második szakasz, valamint egy honvédszázad.

A vetők felállításánál kicsit megsérült a kezem. Nem is gondoltam rá többet, de néhány nap után már az egész kezem nagyon fájt. Miután megérkezett a szanitéc, azt mondta, hogy valószínűleg vérmérgezésem van. Még az éjjel vissza kellett mennem Rákoscsabára. Onnan egy autó vitt vissza Vecsésre, a főkötözőhelyre. Egy orvos felvágta a megdagadt, gennyező sebet, és újra gyalogolhattam Rákoscsabára. A friss, késő őszi este beköszöntével vissza is értem a trénhez, ahol egy szlovák majorságban helyeztek el mint beteget. Wisozkie Rottenfüher és Hans Gutmann osztotta meg velem ezt a szállást. A harmadik szakasztól egy futár szomorú hírt hozott a frontról. Az egyik vetőnk hajnalban csőrobbanás miatt megsemmisült, és hárman életüket vesztették. Barátom, Franzl biztosan köztük volt. A legmélyebb lelki fájdalom töltött el, szorongtam a pillanattól, amikor megtudom a halott bajtársak neveit. Rettenetesen fájt a kezem, mégis többször bementem a századirodába, de csak estefelé hozták be a három bajtárs holttestét. Teljesen megcsonkultak, de kedves barátomat még a legszörnyűbb sebek dacára is felismertem volna. Nem volt köztük.

Leghőbb vágyam, hogy Franzl életben legyen, beteljesült. Csodával határos módon menekült meg a katasztrófától. Később elmondta a szerencsétlenség történetét. Amikor vissza kellett jönnöm éjjel az állásból, egy magyarországi németet osztották be a helyemre. Amikor korán reggel parancs érkezett a zavarótűz leadására, Franzl is a vetőhöz akart menni. A fiú azonban teljes lelkesedéssel kérte, hogy hadd lőhessen ő a vetővel. Így is történt. Franzl még a házikóban állt, és éppen egy egyszerű reggelit akart összedobni, amikor a tüzérség mindenfelé becsapódó gránátjai között óriási, fülrepesztő robbanás hallatszott. Az egész házikó porfelhőbe burkolódzott, az ajtók és az ablakok ripityára törtek. Franzl azonnal kirohant a vetőhöz. A hatalmas robbanástól még mindig füstölgő állásban rémületes kép tárult elé. A vetőből csak darabkák voltak fellelhetők, a három bajtárs pedig csak felszakított és összevissza csonkított testtorzókból állt. Három katona újra az örökkévalóságba távozott. Nem lehettem jelen a bajtársak temetésén, mert a fizikai állapotom rohamosan romlott, és karomban a legsúlyosabb vérmérgezés tünetei jelentkeztek. Másnap újra a kötözőhelyre mentem, mert a vérmérgezés akuttá vált, és az orvos nem is engedett már vissza. Egy szűk óra után érkezett egy elsősegélykocsi, két másik sebesült bajtárssal. Én is helyet kaptam köztük, és indultunk azonnal tovább Budapestre.

A város nagyrészt még sértetlen volt a háborús károktól és a Királyi Palota elragadó szépségével uralta a Duna melletti hegyet. Átmentünk az egész városon, és még vagy negyven kilométert utaztunk, egészen Tatabányáig. Oda települt az a kórház, amelyben felvettek bennünket. Egy nagy parkban állt, és meleg szállást adott nekünk. Alapos tetvetlenítés után beosztottak a kórtermekbe. A kezem megműtötték, és mire visszaértem a kórterembe, ott éppen egy Mikulás osztott szét élelmiszer-ajándékokat, amelyet a magyar lakosság ajándékozott nekünk. Jókívánságokkal hagyta el a termet, biztosan komolyan is gondolta. December 5-e estéje volt. Nem csoda, hogy lélekben mindenki hazavágyott.

A karom gyorsan regenerálódott, és lábsérülésemre is naponta új kötést kaptam. Ez jót tett. Nagyon jó volt a koszt is, csak egy kicsit kevés. Gyorsan mentek a napok, és december 13-án eljött az elbocsátás pillanata. Deigner[1] Unterscharführer is itt volt a szakaszomból, és velem együtt engedték el alsó kari sérülésével. Egy sebesültszállító kocsinak kellett volna visszavinnie minket Budapestre. Estefelé indultunk. Budaörsön defektet kaptunk. Mire ezt kijavítottuk, beállt az éjszaka. Deigner a németek által lakott Budaörsről származott. Elmentünk az édesanyjához, és ott töltöttük az éjszakát. Amikor felkeltem, a messzeségből fegyverzajt hallottam. Mivel a hely teljesen ismeretlen volt számomra, az irányt nem tudtam megállapítani. Ködös reggel köszöntött ránk, amikor az alacsony házból kiléptem. Kéményre fagyott a kevés hó, és dél felől hallani lehetett a géppuskák kerepelését. Mi történik itt? Hiszen a front Budapesttől keletre és északra van.

Gyorsan elindultunk. Deigner nehezen búcsúzott el az édesanyjától. Csendben arra gondoltam, milyen jó lenne, ha én is anyám mellett lehetnék. Némi idő elteltével viszont már hálás voltam a sorsnak, hogy anyám nincsen abban a veszélyben, mint ez az asszony itt.

Budapesten a tábori csendőrök gyűjtöttek be minket, embereket fogdostak össze riadóegységek felállításához. Esküdöztünk, hogy egységünknek szüksége van ránk, de semmit sem használt, bevágtak bennünket a Meisler-harccsoportba.[2] Még sötétedés előtt teherautókra szálltunk, és a legszükségesebb felszereléssel elindultunk gyorsan délre. Tehát ott a front Ivánnal, aki Budapestből második Sztálingrádot akar csinálni, és az áldozatok ezúttal mi lennénk.

Újra visszamentünk Budaörsre, és onnan tíz kilométert délre, majd a teherautókról leszállva egyórás menettel értük el a frontot. Néhány német bajtárs tartotta a harcvonalat. Nem bírtak a túlerővel, így mindennap visszavonultak

[1] Budaörsön a Deigner családnév gyakori volt, az első világháborús hősi emlékművön hét, a második világháborús halottak között pedig tizenegy Deigner is szerepel. Az itt említett Deigner sajnos pontosan nem azonosítható.

[2] Minden bizonnyal Heinrich Meissler (1922–?), aki eredetileg a 17. lovasezredbe volt beosztva. Budapest ostroma során eltűnt.

néhány kilométert. A Meisler-harccsoport, amelyhez én is tartoztam, mintegy harminc emberből állt, és ezen a frontszakaszon nem sok jelentősége volt. Még este parancsot kaptunk egy ellentámadásra egy ellenséges géppuskaállással szemben. Rohamunk sikeres volt. Kivertük onnan az oroszokat.

Így ment ez napról napra. Minden este, sötétedéskor Meisler harccsoportparancsnok kiadta az utasításokat. Négy-hat fős csoportokra oszlottunk, és különböző helyeken felderítő járőrözést kellett folytatnunk. Néha öt-tíz kilométerrel az orosz első vonal mögé is eljutottunk, és minden éjjel komoly veszélyben voltunk, óriási megterhelés mellett.

December 19-én egy fontos orosz géppuskaállás felszámolása során 26 embert vesztettünk. Csak négyen jöttek vissza a német állásba. Deigner Unterscharführer is köztük volt. Mi ketten ekkor gondoltuk úgy, hogy eljött a megfelelő pillanat az egységünkhöz való visszatérésre, ugyanis Meisler Obersturmführer is eltűnt az ellenlökés során, így vezető nélkül maradtunk.

Élelem nélkül, az utakat lehetőleg kerülve vánszorogtunk ketten gyalog Budapest irányába. Minden útkereszteződésnél kerestük a hadosztályunk útbaigazító jelét. Ez egy lófej volt egy karddal, de Budapestig nem leltünk ilyen táblát.

Már a házak és az utcák sötétbe burkolództak, mire elértük a várost. Ez jó is volt, mert így nehezebben tudott elkapni minket a tábori csendőrség. Éhségünk és bénító fáradtságunk dacára még egy kis pihenőt sem engedtünk magunknak, így értük el a Dunát. Amennyire fel tudtuk mérni a fekete, téli éjszakában, lefelé látszott a legközelebbi híd.

A Duna mentén meneteltünk. A víz fénylett, és a fasor fái fekete árnyékként tükröződtek vissza a lassú folyású vízben. A hídnál megtaláltuk a hadosztályunk útbaigazító tábláját, és örültünk hogy nem vesztettük el a tájékozódásunkat.

A híd másik oldalán a tábori csendőrség őrjárata állt. Nem tudtunk észrevétlenül elmenni mellettük, így a legbölcsebbnek az tűnt, ha megmondjuk az igazat. Szerencsénk volt, mert pontos tájékoztatást kaptunk tőlük a svadronunkról, és minden nehézség nélkül folytathattuk az utunkat. Svadronunk Pest határában, Pécelen volt állásban. Még három kilométer lehetett az út. Fáradtan

és hallgatagon meneteltünk tovább. Lelkemben egy kis honvágyat éreztem. Néhány nap múlva karácsony lesz. Milyen szívesen lettem volna a szeretteimmel odaháza, de utunk keletre vezetett.

Még éjszaka volt, amikor megérkeztünk a trénhez. Az ételhordó, aki épp visszaért az állásokból, szerzett nekünk az éjszaka maradékára egy fekvőhelyet egy villa pincéjében. Ott aludtunk álom nélkül, órákon át.

Már dél lehetett, amikor felkeltettek minket, és közölték, hogy a főnök vár az irodában. Piszkos kezünket és arcunkat nagy gyorsan megmostuk a hóban, és így jelentünk meg jelentést tenni. A főnök pontos beszámolót követelt mindenről. Ezt a jelentést Deigner tette meg mint rangidős. Deigner a főnöktől öt nap szabadságot kapott, mivel már négy hónapja nem volt szabadságon. Utána engem kérdezett, hogy hogyan érzem magam. A kórház óta a lábam elég jól volt már, de megint koszosak és tetvesek voltunk, és a be nem gyógyult seb újra megnagyobbodott, és rondább is lett. A fájdalmak is nőttek. A főnök kérdésére, hogy mikor voltam szabadságon, azt feleltem, hogy sajnos még sohasem. „Ma 1944. december 20-át írunk, és van Önnek egy csomó meglepetésem. Először is menjen a ruházati szolgálatvezetőhöz, és öltözzön át új ruhákba. Majd jelentkezzen nálam." A főnök ilyetén szavai után különösen katonás köszönéssel mentem ki. A ruházati raktár keresése közben teli voltam kétségekkel, hogy milyen újdonságok várnak rám.

Jó érzés volt újra friss alsóneműt hordani, és új, tiszta egyenruhában lenni, még új csizmákat is kaphattam, és a svadron szabója varrta fel nekem a zubbony ujjára a „Florian Geyer"-karszalagot. Ahhoz, hogy ezt megkaphassa valaki, először bizonyítani kellett az egységhez való hűséget.

A szakadt és mocskos ruháktól megszabadulva egy szép, rám szabott egyenruhában jelentkeztem a főnöknél a századirodán. A főnök a következőket közölte: „December 15-ei hatállyal előléptetem SS-Sturmmanná. Az ellenség előtti vitéz magatartásáért megkapja a II. osztályú Vaskeresztet, a 16 teljesített közelharcnapért pedig az Ezüst Rohamjelvényt. Az előléptetéshez és az adományozott kitüntetéshez legszívélyesebb jókívánságaimat mellékelem,

és átnyújtom Önnek szabadságos papírjait. Menjen el most rögtön, és üdvözölje a nevünkben is a hazát!" Mintha álmodtam volna, úgy léptem ki az irodából. Nem tudtam elképzelni, hogy mindez igaz lehet. Az otthonom nem volt messze, és már repestem az örömtől, hogy a szentestét a szeretteim körében tölthetem, és négy hétig otthon lehetek. Szinte fel sem tudtam fogni, hogy éppen nekem jutott ez a szerencse. Kapkodva kerestem ki a trénnél a málhatáskámat, és elvittem a karabélyomat is magammal, hiszen utazásokra sem lehetett fegyver nélkül menni.

Még mielőtt a nappal megadta volna magát az éjszakának, már úton is voltam Budapest felé. Azon az úton, amelyen nem sokkal korábban fáradtan és tompán vánszorogtam, most teljes derűvel mehettem vissza rajta a vasúthoz. Egyetlen igyekezetem volt, hogy elérjem a Déli pályaudvart, és az első szabadságos vonattal Bécsbe mehessek. Egész szívem hazavágyott.

Amikor a Lánchídon átkelve a tábori csendőrök igazoltattak, és bemutattam szabadságos levelemet, az egyikük az előző estéről felismert, és boldog karácsonyt kívánt.

Könnyed alkony terült a városra, amikor a hatalmas, első világháborús tüzéremlékmű mellett elhaladtam a Vérmező felé. Nehéz volt tájékozódnom az ismeretlen városban, mivel egyre sötétebb lett, és a légitámadások miatt itt is mindent elsötétítettek. Állandóan megbotlottam a járdán, illetve az utcán. Az időbeli tájékozódásomat már régen elvesztettem. Az órám már tönkrement. Éjfél körül lehetett, amikor többszöri nekifutásra végre megtaláltam a Déli pályaudvart. A gyomrom korogni kezdett, így a pályaudvaron vettem egy lekváros kenyeret és meleg teát, amiért a katonáknak egy pengőt kellett fizetni. Délután háromkor ment el az előző szabadságos vonat Bécs felé, és a következő már teljesen megtömve a síneken állt, indulásra készen. Végigmentem a vagonok mellett, de lehetetlen volt felszállni. Újra végigpásztáztam a vagonokat, és egyszer csak az egyik ablakból rám kiáltottak: „Add ide a csomagodat, felhúzunk az ablakon!" Az első svadron egyik bajtársa volt az, akit már többször osztottak be a mi szakaszunkba. Ebben a nagy szükségben sokra értékeltem a bajtársiasságát.

Végre tehát a vonaton lehettem, és biztonságban éreztem magam. Rövidesen indulunk haza! Ujjongani tudtam volna, ha rágondoltam: a szeretteimmel leszek karácsonykor, és lábsebem anyám gondoskodó kezének köszönhetően hamarosan be fog gyógyulni.

Nagy örömömben először észre sem vettem, mennyire nehezen lehetett a hátizsákok, karabélyok és a többi utas lábai között elhelyezkedni, de a várakozás első órája után a helyzet egyre kínosabb lett. Váltottuk egymást a jobb állóhelyeken, mert az üléseken súlyos sebesültek feküdtek. Egyik óra telt a másik után, de a vonatunk meg sem mozdult. Nagy nehezen megpillantottam a pályaudvar óráját – majdnem reggel hét volt már, és az új nap adventi fényei mind inkább előbújtak. December 21-e reggel volt. A csomagtartóról egy hátizsák a csajkával együtt a sebesült lábamra esett. Éreztem, hogy a kötésen át vér csorog, és a seb újra úgy égett, mintha forró vízzel locsolták volna.

Egyre inkább aggódtunk, hogy mi a helyzet, miért nem indulunk. Délelőtt élelmet osztottak a pályaudvaron. Meleg levest kaptunk. Egy embert leengedtünk az ablakon, ő pendlizett a csajkákkal a fogadócsarnok és a vagon között, míg mindenki meg nem kapta a fejadagját. A vagon folyosóin ugyanis lehetetlen volt a közlekedés. Senki sem akarta elhagyni a biztos helyét, mivel attól kellett tartania, hogy később még rosszabbat kap. Már Bécs előtt lehettünk volna, ha este elindulunk.

Az ételhordóknak azt mondták: egy légitámadás miatt nem szabad a pálya, de ez már nem tart sokáig. De eltelt a délután, és újra beesteledett anélkül, hogy bármi történt volna. A vagonban már meglehetősen ideges hangulat uralkodott. Az egyik amputált sebesült csonkolt lábával heves fájdalmakra panaszkodott. Az én lábam sem volt jól, ami nem csoda, hiszen állandó lökdösődés, nyomakodás és taposás közben kellett lenni, és alig álltunk már a lábunkon.

December 22-e reggelre virradt, és mi még mindig a Déli pályaudvaron álltunk. Egyszer csak hangosbemondón közölték, hogy „Budapest és [Székesfehérvár] között a pályatestet az oroszok harminc kilométeres szélességben elfoglalták. A szabadságosokat felszólítjuk, hogy a légitámadások veszélye miatt

azonnal hagyják el a pályaudvart. Mindenki jelentkezzen az egységénél vagy az őt elbocsájtó kórháznál." Ez a felhívás mennydörgésként hangzott minden szorongva várakozó katona fülében. Egyesek káromkodtak, mások kiabálni kezdtek, hogy ilyen nincs, ez nem lehetséges. Mások kifejezéstelen arccal álltak vagy ültek maguk elé meredve. Majdnem sírtam, legszívesebben elszaladtam volna hazáig.

Csak néhány ember szállt ki a vagonból. A második vagy harmadik felhívásnál ürült csak ki a vonat. Én az utolsók között voltam. Mit tegyek? Egy ideig csavarogtam a pályaudvar környékén, és a többiekhez hasonlóan nem fogtam fel a helyzetet. Még mindig reménykedtem, hogy történni fog valami, és mégis elindulhatunk a forrón vágyott otthonunkba. A legszívesebben kerestem volna egy sötét sarkot, és ott bújtam volna el addig, amíg a legnagyobb fájdalmon túl nem teszem magamat. Céltalanul vándoroltam a városközpont felé. Egy sötét udvart pillantottam meg, arra vettem az irányt. Egy házfal mellett kis fabódé állt. Az ajtó félig nyitva volt. Bementem. A falnak támaszkodtam, és szabad utat engedtem a könnyeimnek. Soha nem remegtem annyira eddigi katonaéletem során, mint akkor.

Egy rövid ima adta vissza a belső nyugalmamat és tette elviselhetővé az élet keménységét. Még szerencse, hogy anyám nem tudott semmit a helyzetemről. Biztos nagyon szomorú lett volna. Rendbe hoztam az egyenruhámat, felvettem a csomagomat, és el akartam hagyni az udvart. Amikor kiléptem a bódéból, egy fiatal magyar fiú állt előttem. Mindketten kicsit megijedtünk. Rövid köszönéssel el akartam menni mellette, de németül szólt hozzám:

„Mit csinált itt?"

„Nehéz az élet, egy kicsit egyedül akartam lenni."

„Miért nem jött be a házba?"

„Senkit sem ismerek itt, Budapesten, és ha az embernek nagyon rossz a kedve, akkor a legszívesebben egyedül marad egy kicsit."

„Meghívhatom önt a lakásunkba? Apám és én egyedül vagyunk otthon, anyám és húgom vidéken van a rokonoknál."

Elképedtem ezen a meghíváson. Hiszen egy teljesen idegen embertől jött, aki mégis barátságos szemekkel nézett rám. Kezdeti gyanakvásom után végül szívesen követtem őt. Meredek, nem egészen új lépcsőn mentünk fel egy világoszöld ház harmadik emeletére, aztán a fiú becsöngetett egy ajtón. Apja, egy kissé már koros, ősz hajú ember, a fiáról rám emelte a tekintetét, és azt kérdezte magyarul, hogy ki vagyok. Kísérőm válaszolt, én pedig szegényes magyar szókincsemmel elmondtam, hogy szerencsétlen német katona vagyok, akit a fia hozott ide. Puha székkel kínáltak. Az idős apa bort tett az asztalra, és az anyanyelvemen társaloghattunk, amit az idős apa is jól beszélt.

Elméséltem nekik, hogyan jártam, és nagy részvéttel hallgattak végig. Amikor befejeztem, név szerint is bemutatkoztak. Német László és István volt a nevük, és meghívtak, hogy náluk töltsem el a szabadságomat.

Én azonban akkor már döntöttem. Vissza akartam menni a bajtársaimhoz, hogy ne veszítsem el velük a kapcsolatot. Egy éjszakára azonban elfogadtam a szívélyes meghívást. Két barátom jól megvendégelt, és a lefekvésig még sokáig beszélgettünk. Az ágyban fekve lélekben hálát adtam jó anyámnak, amiért imádkozott értem, és könyörgéseinek hála újra jó emberek közé kerültem, akik megsegítettek a szükség óráiban. Újra éreztem, hogy anyám imáinak köszönhetően egy őrangyal vigyáz rám.

Felszabadítóan sokáig aludtam, és újra testi-lelki erőt éreztem magamban, amikor december 23-án kiléptem a hálószobából. Apa és fia már rég a konyhában voltak, és vártak rám. Gazdag reggeli után el kellett búcsúznom. Figyelmeztettem őket, hogy az értékeiket rejtsék el, és gondoskodjanak élelmiszertartalékokról is, mert ahogy a helyzet kinéz, kemény idők várnak Budapestre. Ők pedig lelkemre kötötték, hogy ha feléjük járok, feltétlenül kopogtassak be hozzájuk.

Így indultam újra vissza, Budapesten át az egységemhez, Pécelre. Késő délután jelentkeztem újra a századirodán. Robert Mäseth[1] írnok adott egy pohár bort, és

[1] Robert Mäseth (1925–1945) katonai szolgálatának részletei ismeretlenek. 1949. március 8-án Fuchs az Osztrák Vöröskereszten keresztül jelentette a halálát.

megmutatta a házat is, ahol két bajtársam már elhelyezést nyert. Ott még volt hely. Egy szép villában rendezkedett be a két bajtárs, Franz Geiger és Hans Benediktiner. Szívesen vettek fel maguk közé. Sebesültek voltak, és itt ápolta őket a felcser.

Mindannyiunknak sok mesélni valója volt. Este jött a szanitéc, és átkötözte kettejük sebeit. Megmutattam neki a lábamat, amely eléggé rebellis állapotban volt. Amikor levettem a kötést, megrémültem, mert nedves volt alatta. A már majdnem begyógyult seb megint annyira kiszélesedett és kigennyesedett, hogy már a csontot is látni lehetett. A szanitéc nekem is friss kötést tett fel, és ellátott sebhintőporral – több felszerelése neki sem volt.

Még sokáig beszélgettem vele. Berger Unterscharführernek hívták, és frissen jött a barátaim mellől a frontról. Beszélgetésünk alatt is hallani lehetett kelet felől az ágyúdörgést és a géppuskaropogást. Berger elmesélte, hogy az orosz őrült módon rohamoz a reptér irányába. Én pedig arról számoltam be, hogy nyugaton a vasútvonal és az út már az oroszok kezén van. Könnyen ki lehet hát találni, mi itt a játék. El akarnak vágni a mögöttes területektől, és be akarnak keríteni. Isten irgalmazzon nekünk, ha ez bekövetkezik. Berger nálunk éjszakázott. Szép ágyakban aludtunk, mintha a legnagyobb béke honolna, kinn pedig halkan havazni kezdett. Közben pontosan lehetett hallani az ellenséges tüzérség lövedékeinek becsapódásait. Gyakran úgy tűnt, nincs is annyira távol tőlünk. Szegény Franzl, szegény bajtársak, akik kinn vagytok a hidegben és a harcban. Rövid imával az ajkaimon aludtam el.

Még nem virradt fel teljesen, amikor a nyilalló fájdalom a lábamban felébresztett. Most még közelebbről lehetett hallani a tüzérségi lövedékek becsapódásait. Néha rengett a padló, és az egyik ablaküveg halk rezgésekkel jelezte a helyzetet.

1944. december 24-e reggele volt. Bajtársaim is felébredtek. Tüzet gyújtottam a konyhában, és Benediktiner feketekávét főzött. Lekvár és kenyér is volt a házban. Kibírhattuk volna itt. Délelőtt felkerestem a századirodát. Mehles svadronparancsnok még ott volt, beszámoltam neki az elmúlt napokról. Azt a parancsot kaptam, hogy maradjak a szállásomon, amíg új utasítás nem jön.

Visszatérve a házhoz egy szerény karácsonyi ünnepséget kezdtünk előkészíteni. Az élelmezési tiszt mindenkinek adott egy frontcsomagot, én pedig otthonról még egy külön csomagot is kaptam. Ezt el akartam osztani. A tábori konyha is jobb ellátást ígért estére. Egy hosszú asztalt készítettünk elő a nappaliban. Egy kertből szereztem ezüstfenyőágakat, és ezzel díszítettük fel az asztalt és a falakat is úgy, ahogy otthon anyám tette. Néha fájdalmasan jutott eszembe: ha szerencsém lett volna, most már a szülői házban lehetnék.

Amikor a házban minden elkészült, kimentem a kertbe tűzifáért. Benediktiner és Geiger átkutatta a házat ehető és iható dolgok után, és találtak is egy kis lisztet meg néhány üveg bort. Keletről újra vad harci zaj hallatszott. Elől a bajtársaknak minden jel szerint sok megpróbáltatáson kell keresztülmenniük. Az orosz láthatóan mindenáron el akarta foglalni a repteret, hogy elvágja az utánpótlásunkat.

Estig még írtam egy levélkét a szüleimnek. Szeretteimnek nem árultam el a füstbe ment szabadságom ügyét. Jobb volt így. Visszamentem a századirodára, és mindenkit meghívtam, hogy a mi házunkban ünnepelje a szentestét. Elölről több könnyebb, kórházi kezelést nem igénylő sebesült is visszajött, őket is befogadtuk.

Már besötétedett, a szobát sok kis gyertyával világítottuk meg. Berger szanitéc is visszatért a frontról. Beszámolt az oroszok reptér felé indított kemény támadásairól. Egyetlen páncélos sem segítette a mieinket, és a tüzérségi lőszer is annyira szűkös volt, hogy remek bajtársaim már nem tarthattak ki sokáig. Aztán friss kötszerrel Berger újra visszament az állásba. Ez a szenteste lett számára az utolsó.

Este hét óra lehetett. A trén két katonája ép gulyást hozott krumplival, mi pedig a szobában álltunk, amikor egy lövedék közvetlenül a ház mellett csapódott be. Egy pillanatra csend lett, majd újra egy becsapódás, és megint, majd recsegés és hasadás, az edények a földre zuhantak, és a fal egy része a szobára dőlt. Egy bajtárs szólt, hogy a tető már ég, és harckocsik zúgnak a környéken. Eloltottuk a tüzet hóval, hogy ne váljunk a sötétben a páncélosok új céltáblájává.

A környéken folyamatos volt a becsapódások zaja, a robbanások villámként világították meg a sötét éjszakát.

Az irodáról Robert Mäseth jött be, és jelentette, hogy készülni kell az állásváltoztatásra. Az orosz széles fronton, erős harckocsikötelékekkel tört át, és részben elfoglalta a repteret. Sietve, teljes sötétségben csomagoltuk össze a trént a kocsikra, a lovakat befogtuk, aztán felszereléssel és lövésre kész fegyverrel vártuk az indulási parancsot. Hamarosan el is indultunk az egyetlen lehetséges irányba, Budapestre. Mäseth azt súgta nekem, hogy az orosz bekerített minket, de Hitler elutasította Krauss[1] parancsnok javaslatát a bekerítés feltörésére, és azt a parancsot adta, hogy addig tartsuk Budapestet, amíg meg nem érkezik a felmentés. Így tudtuk meg, hogyan is állunk. Csak az a reményünk maradt, hogy hamarabb mentenek fel, mint hogy a katlanban elpusztulunk.

Épp a pesti városrészeken mentünk keresztül, a Duna keleti partján, amikor láttuk, hogy a helyiek az éjféli misére igyekeznek. Természetes, hogy gondolataimban én sem Budapesten, hanem a megszokott otthoni templomban voltam.

Egy erős, lövészpáncélosokból álló egység jött szembe velünk. Nekik kellett volna bajtársainkat leváltaniuk a reptérnél. A „Feldherrnhalle" hadosztályhoz tartoztak. Nemrégen kerültek harcba, és sok kipróbált, bátor férfi volt még a soraikban.

Sok hosszadalmas torlódás után végre elértünk a Dunához. A Ferenc József hídon át[2] jutottunk el a Margit-sziget magasságáig, majd a folyó folyásával szembe fordultunk. Ott találkoztam Ferdinand Breitner[3] bajtársammal. Kitüntették az I. osztályú Vaskereszttel. Többet nem láttam őt. Nem tért haza, azóta eltűntként tartják nyilván.

[1] Oswald Krauss (1914–1945) Sturmbannführer, eredetileg rendőrtiszt. Utoljára 1945. február 13-án, éjfél körül látták a Zsámbéki-medence szélén. Életrajzát lásd Ungváry *2019*, *122–124*.

[2] Minden bizonnyal a Ferdinánd hídra gondolhatott, és ezt keverte össze a Ferenc József (ma: Szabadság) híddal.

[3] Ferdinand Breitner (1926–?) Sorsáról két bajtársa hallomásból csak annyit tudott, hogy 1944 decembere és 1945 januárja között elesett.

A Duna túlpartján szép kormányzati épületek álltak, de hirtelen kis torkolattüzekre lettünk figyelmesek, és a golyók már a fejünk között röpködtek. A közeli házakról ránk spriccelt a szétfröccsenő vakolat. Nem sokkal előttünk egy teherautó lángolt fel.

Tíz-tizenkét fős karabélyos csoportunk tüzet nyitott az ellenséges tüzelőállásokra, és el tudta terelni az ellenség figyelmét addig, amíg a trénünket védett mellékutcákba tudtuk terelni. Fedeztük az utánunk jövő bajtársainkat, és kinn maradtunk az üres utcán egész este. Napfelkeltekor mi is fedezékbe mehettünk. Karácsony reggele volt, egy igazi és kemény háborús karácsonyé. A trén kocsijait különböző udvarokon helyeztük el, a lovak részben a bejáratok védelme alatt, részben pedig üzlethelyiségekben álltak. Utóbbiakban a pultokba kötőfékeket verték bele, hogy megköthessék a lovakat. Szomorú látvány volt ez a tulajdonosnak, de az állatokat muszáj volt egy légitámadástól védett helyen elhelyezni. Bajtársaim a kormányzati épületektől nem messze, illetve a Margitszigeten vonultak állásba, de nem volt könnyű dolguk, mert az oroszok mindkét oldalról előre igyekeztek a főúton, amely mentén a „Feldherrnhalle" katonái minden sarkot szívósan védtek. Délután megérkezett a főnök is az újonnan berendezett századirodába, és hívatott.

Mäseth értesített. Épp az egyik istállóvá átalakított helyiségben kötöztem be a lábsebemet. Sietve mentünk a néhány házzal odébb települt irodához. Ott katonás üdvözléssel jelentkeztem a főnöknél. A következő kérdéseket tette fel:

„Betegállományban van?"

„Nem, nincs itt több egészségügyi személyzet, amely kiíratott volna."

„Hogy van a lába?"

„Nem túl jól."

„Maga jó lövész, és nekünk mesterlövészekre van szükségünk. A tönkretett szabadsága miatt még egy kicsit nyugton hagytam volna magát, de az embereim akkora szarban vannak, hogy minden lehetőséget ki kell használnom, hogy segítsek nekik. Hajlandó csinálni egy lövészeti próbát? Amennyiben sikeres, akkor a továbbiakban a svadron mesterlövésze lehetne." „Oberstürmführer,

ön tudja, hogy mi Salzburgban soha semmire nem jelentkezünk önként, de ha parancsot kapok rá, akkor megoldom a feladatot, bár tudom, hogy ez mit jelent számomra."

A próbalövészet, amelynek során az Obersturmführer rohamkarabélyával 200 méteres távolságra, egy bádogtáblára kellett lőnöm, jól sikerült, és attól kezdve én voltam a svadron első mesterlövésze. Egy távcső nélküli rohamkarabéllyal, de megfelelő mennyiségű lőszerrel és torkolattompítóval ellátva azonnal távoztam is a főnöktől, hogy beosszanak tevékenységi körletembe. Hosszabb idő után újra láttam szeretett bajtársamat, Franzlt, de csak néhány szót válthattunk egymással. Az idő sürgetett. Sötétedés előtt akarta a főnök megmutatni a fronthelyzetet, hogy megfelelő kilátással rendelkező és jól fedett rejtekhelyeket kereshessek ki magamnak a következő napokra.

Gyilkos munkámat egy Dunától induló és az azzal első párhuzamos utca kereszteződésének egyik háztömbjében kezdtem el. A főnök adott még egy doboz cigarettát, és arra utasított, hogy az éjszakát egy biztonságos pincében töltsem el, majd hozzátette, hogy „Jó szerencsét, fiam!", és elment.

Az előttem magasodó nagy háztömböt oroszok szállták meg. Hihetetlennek tűnt, mert az ellenségből az égvilágon semmit sem lehetett látni. A legnagyobb óvatosságra volt mégis szükség, mert csak az utca választott el minket. Nem volt nagyobb a távolság, mint 35-40 méter.

A földszinten és az első emeleten az első szakasz állt készenlétben, én pedig a második emelet és a padlás között akartam pendlizni, attól függően, hogy mire lesz igény. A legszívesebben már este kipróbáltam volna a rohamkarabélyt, hogy gyakorlottabb legyek, de bármennyire is igyekeztem, semmit sem vettem észre.

A ház udvarán, egy kamrában betöltöttem a három táramat, mindegyikbe 28 lövedék fért, így majdnem 90 lőszerem volt – ezzel elég sok mindent lehetett csinálni. Még egyszer felmentem a legfelső emeletre, ablakról ablakra az egész, majdnem hetven méter hosszú épületben. Egészen jobbra egy vécéablak nyitva volt, onnan láthattam a szemben lévő ház sarkát. Nem messze a házfaltól, egy hókupac magasodott. Amint kipillantottam, láttam, hogy egy

szívósan védekezett, de egymás után foglaltuk el tőle a házakat. Sok vért kellett áldozni mindkét oldalon. Nem egy sebesült vérzett el, mert mindenki csak saját magával tudott foglalkozni. A rohamkarabélyom hasznos szolgálatot tett. Ritkán állt fel, akinek egy golyót küldtem.

Annak ellenére, hogy már hónapok óta a harctéren voltam, még mindig szorongató érzés fogott el, valahányszor emberek haltak meg miattam, de aztán mindig újra visszatért a meggyőződés, hogy ha nem én vagyok a gyorsabb, akkor a másik oldal fog a bajtársaimra és rám lőni, és ránk is várnak apák és anyák, akiket annyira szeretnénk viszontlátni! Ilyen gondolatok után újra friss erőt éreztem magamban, és különös pontossággal értem el találatokat. Mellettem egy házfalnál feküdt Krüger bajtárs, és azt mondta nekem: „Ma úgy célzol, mint egy ördög!" Máig nem tudom, vajon az Úr adott nekem ezekben a napokban erőt, vagy tényleg az ördög. Amikor a nap már egészen felkelt, elértük a kitűzött célt. A 300-as magaslat német kézbe került, és befészkeltük magunkat a néhány kicsi házba. Én egy orosz lövészgödörben foglaltam helyet. Jól álcázva volt, és a harcálláspontunkról könnyen el lehetett érni. Újra feltölthettem a táraimat, és kész voltam fogadni az ellenséget.

A trén néhány tagja meleg teát és cigarettát hozott. Mögöttünk a még élő sebesülteket keresték, és ellátták őket. Alig vitték el a teát, máris megkezdődött az oroszok tüzérségi visszacsapása, úgyhogy azt hittük, ezt senki sem éli túl. Reccsenés, omlás és füst uralkodott mindenütt, végtelen mennyiségű szilánk, faroncs és földdarab repkedett. Közben hallhattuk az eltalált és haldokló bajtársak üvöltését. Többen halálfélelmükben a távoli házában maradt anyjukhoz kiáltottak.

Tudtuk azonban, hogy ez a tűzcsapás csupán a kezdete az erős ellentámadásnak. Fél órás pergőtűz után hirtelen megszűntek az ellenséges becsapódások, és ugyanabban a pillanatban hallani lehetett elölről a tömött sorokban támadó oroszok „Hurrá!" csatakiáltását. Svadronunk durván le volt már fogyva. Sebesültek bicegtek vissza, mögöttük a hóban vörös vérnyomok látszottak. Lehetetlen volt ellenállnunk a rohamnak, és egyik nehezen elfoglalt házat adtuk

fel a másik után. Lövészgödröm előtt a terep teljesen fel volt bolygatva a sok becsapódástól, és az engem rejtő kis bokor is eltűnt. Nekem is vissza kellett hát vonulnom, közben egy szétlőtt kerítés mögött kerestem fedezéket. Mindegyik háznál védekeztünk, ahogyan csak tudtunk, de az ellenség legalább háromszor olyan erős volt, mint mi, és a lőszerünk is a végét járta.

A főnök ott volt a harc közepén, és mindenkinek példát mutatott. A bátorság azonban már nem segített. Egyre jobban engednünk kellett, és végül odaértünk vissza, ahonnan kora reggel elindultunk.

Egyetlen harckocsi és egyetlen tüzérségi cső sem segített minket. Német repülőt már régen nem láttunk. Mindannyian, beleértve a főnököt is, tudtuk már, hogy Németország igen gyenge lábakon áll, és nem várhatunk sok segítséget.

A város felett szinte szünet nélkül köröztek a szovjet bombázók, szétzúzták a házakat, feldúlták az utcákat és a kerteket. A 300-as magaslat megtámadása során mintegy 30 embert veszítettünk. Meghaltak, vagy részben súlyosan megsebesülve az oroszok kezére kerültek. Értelmetlen és reménytelen véráldozat volt ez, de Hitler még mindig azt követelte tőlünk, hogy védjük meg Budapestet az utolsó töltényig.

Késő délután egy utászszázad érkezett hozzánk erősítésnek. Az ezredparancsnok segédtisztje adta át a hadosztályparancsnok parancsát: a 300-as magaslatot újra, éspedig azonnal birtokba kell venni. Tüzérségünknek szüksége van a hegyre megfigyelőpontnak. Mi mindannyian félig hangosan morogtunk ennek hallatán – de mit segít a kiskatonák morgása egy ilyen helyzetben? Odaállítanak, adnak újra lőszert, és arra ítéltetnek, hogy védd a saját életed, és semmisítsd meg az ellenségét. Ó, mennyire gyűlöletes a háború! A mocskos, véres és fájdalmasan felhabzó hullámok mindenkit elsodornak, akiket a vezetőink akarat nélküli bábként állítanak eléjük.

Sok vér és élet árán újra el tudtuk foglalni a 300-as magaslatot. Rengeteg orosz halt meg itt, és feküdt kivérezve a havon. Közel voltunk a végkimerüléshez. Semmit sem ettünk egész nap, reggel csak pálinkás teát kaptunk és 24 óra közelharcot. Ráadásul a lábam is egyre jobban fájt.

Mindenki visszament az állásba, a főnök csak engem vitt magával az irodára. Ott kaptam egy meleg levest és néhány pohárka bort. A főnök utasított, hogy mutassam meg a sérült lábamat. Nem volt egyszerű az összeragadt kötést levenni. Amikor végre sikerült, magam is megijedtem, mert egy mély luk genyeződött ki alatta, még a csontom is látszott. Amikor a kórházból elengedtek, a sebem csak egy kis pont volt, de mostanra már 15 centiméteres átmérőt ért el, és undorítóan bűzlött. Kötszert csak nehezen lehetett szerezni, és sebhintőport a könnyebb sebesültek nem is kaptak.

A főnök nekem adta saját sebkötözőcsomagját, hogy kimoshassam a sebemet. A padlón a matrac mennyei éjszakai szállás volt a számomra. Zavartalanul aludtam egész éjjel. A városban robbanó bombák a legcsekélyebb mértékben sem tudták már megzavarni egy testileg és lelkileg végképp kimerült embert álmát.

Másnap reggel újra egy futár állt az irodában, és arról számolt be, hogy „az oroszok harckocsikkal támadják a 300-as magaslatot. A mieinknek sürgősen páncéltörő ágyúra vagy nehéz légvédelmi lövegre van szüksége, különben lehetetlen lesz tartani." A főnök az egyik parancsnokságról a másikra telefonált, én pedig a futárral előre mentem a magaslatra, hogy megfelelő mesterlövészállást kereshessek magamnak arra az esetre, ha az oroszok áttörnek.[1]

Az út nem volt hosszú, de nagyon nehézkesen értünk oda, mert odafenn egyik csatarepülő követte a másikat. Fedélzeti fegyvereikkel tüzeltek a városra. Az utcákon szaporodtak a kiégett és felfordult járművek, amelyek az épületek és a tetőzetek romjaival együtt összefüggő rommezőt kezdtek alkotni, ami járművek számára már nem volt járható. A 300-as magaslatra vezető támadási szakaszon, egy javarészt szétlőtt házban találtam egy jól elrejtett helyet, ahonnan a csatatér nagy részét be lehetett látni. Várj csak, Iván, ha vadászni akarsz ránk, akkor te is megkapod a büntetésed. Ma újra friss az erőm, és tele vannak a táraim. Mindig ártatlannak tetsző és nem feltűnő helyeket választottam

[1] A Mátyás-hegyre szovjet gépesített csapatok csak a Szépvölgyi út és a Mátyáshegyi út irányából támadhattak. A Mátyáshegyi út hegy felőli oldalán, az úthoz viszonylag közel már akkor is állt több családi ház.

magamnak, ahonnan két-három lövés után el lehetett tűnni, hogy aztán egy másik résből lőhessek tovább. Eddig mindig megéreztem, hogy mikortól veszélyes egy hely, és mikor kell eltűnni. A mesterlövész volt az első nekünk is és az oroszoknak is, akit el kellett intézni. Ezért mindig számoltam azzal, hogy egyszer engem is fejbe lőhetnek, ahogyan én tettem az ellenséggel.

Befészkeltem magam egy pincébe, és a szétlőtt ablakból kikukucskálva vártam, hogy mi lesz. Egy óra eltelt. A magaslaton súlyos harc tombolt, de egy orosz sem tört át. Újra eltelt egy óra. Láttam a főnököt előre sietni. Egy idő után fázni kezdtem, és az éhség, állandó kísérőm is jelentkezett. Egy darabka száraz kenyeret tudtam csak rágni, más nem volt a kenyeres zsákomban.

Elölről olyan zúgás hallatszott, hogy a föld is beleremegett, és a romos házban peregni kezdett a törmelék a falakról. Tudtam, hogy harckocsik jönnek.[1] Nem tudtam megállítani a testem remegését. Halkan imádkozni kezdtem, és ez újra megadta azt az erőt, amire a következő órákban szükségem volt: Mi Atyánk a mennyben, add meg nekem, hogy láthassam a szülőföldemet, amelyet annyira szeretek, és amelyért ezt a harcot vívom. Amikor az első harckocsik előre gördültek, és a környék házait lőni kezdték, újra annyi biztonságot éreztem magamban, amennyire ebben a helyzetben szükségem volt.

Kimásztam a pincéből, és a beomlott falak között vettem fel a harcálláspontomat. Onnan három irányba is jó kilövési lehetőségem volt. Örültem, hogy rohamkarabélyom van, mert egyébként nem tudtam volna végrehajtani a feladatomat. Az összes páncéloson gyalogosok terpeszkedtek, akik hátba támadtak volna bennünket. Az elsőről mindhárom gyalogost le tudtam szedni. A második megállt, és mint az őrült kezdte lőni a mögöttem lévő házat. Felső combomon egy könnyebb égő érzést éreztem, de körül sem tudtam nézni, mert amint a második harckocsi is előre lendült, arról is el kellett tüntetnem a gyalogosokat.

[1] A 46. hadsereg gépesített csapatainak tevékenységéről szóló összefoglaló jelentés, illetve az egyes alakulatok hadinaplói szerint a Mátyás-hegy térségében semmilyen szovjet harckocsi vagy egyéb gépesített egység tevékenysége nem mutatható ki. Fuchs elbeszélése ezért a helyszínt illetően valószínűleg téves, illetve minden bizonnyal különböző időpontok eseményei csúsztak össze emlékezetében.

Ők pillanatnyilag a páncélosoknál is nagyobb veszélyt jelentettek. Csak percek teltek el, mégis szorongó érzés vett erőt rajtam. Végre elgördült. Ketten, akiket a hátsó részen találtam el, a járműről leestek az utcára, és a következő páncélos eltiporta őket. Már nyolc páncélos gördült el mellettem. Ezeken egy gyalogos sem maradt fenn. A mögöttem lévő ház égett és füstölt. Úgy látszik itt, a még mindig viszonylag magasan álló épületben gyanították a láthatatlan mesterlövészt, a ház ugyanis folyamatos tűz alatt állt. Ez mentett meg. Így tudtam véghez vinni a feladatomat, az egyik réstől a másikig kúszva, váltogatva a helyeket a ház romjai között.

A tizenkilenc páncéloson, amelyek elhaladtak mellettem, háromnál több gyalogos nem maradt élve. Az utcán egy véres massza keletkezett az eltiport ellenségből. Rosszul voltam a szörnyű halál látványától, és teljesen magamra hagyatva maradtam a romok között. Egy harckocsilövés elég lett volna, hogy az történjen velem, mint az ellenségeimmel. Tudtam, hogy a harckocsik vissza fognak térni! Így az eltűnés mellett döntöttem.

Egy szétlőtt ház terasza alatt négy súlyos sebesült gubbasztott. Segítettem nekik, kötszercsomagjukkal bekötöttem a legdurvábban vérző sebeket. Nekem már kötszerem sem maradt. A felső combomon éreztem, hogy én is könnyebben megsebesültem, és az ülepem sem maradt teljesen ép. Mindenütt ragadt rám a nadrág, és merev volt a lábam, de azért nem volt annyira szörnyű. A hegy lábánál még hallani lehetett a páncélosok morajlását, miközben a hegyen kegyetlen harc dúlt. Túl veszélyes volt jobban előre menni, hiszen a helyzetet sem ismertem.

A platón nehézfegyverekkel tüzeltek. Azt sejtettem, hogy egy német páncéltörő vette fel a küzdelmet a harckocsikkal. Később kiderült, hogy Leitner Unterscharführer két emberrel mind a tizenkilenc páncélost kilőtte páncélököllel.[1]

[1] Szovjet forrásokból ezek az adatok nem erősíthetők meg. A budai oldalon egyetlen napon sem fordult elő olyan, hogy a szovjet fél tíznél több harckocsit vesztett volna.

Óriási teljesítmény, ami csak ritkán történhet meg, de a helyzet is adott volt ehhez. Leitner megkapta a Lovagkeresztet.[1] Bőven kiérdemelte.

Néhány óra múlva elöl is nyugodtabb lett a helyzet. Csak néha hallatszott egy karabélylövés. Már menni akartam, amikor egyszer csak a főnökünk jött vissza az állásból. „A támadást visszavertük. Most az embereknek kapni kell valami tisztességeset enni, hiszen kiválóan helyt álltak! El kell szállítani a sebesülteket." Megkérdeztem, hogy visszamehetek-e vele, meg akartam mutatni neki, amit műveltem.

Amikor a tetthelyre értünk, nem kellett sokat magyaráznom. Az utca szörnyű képe eleget mondott. Elmondtam, hogy a páncélosokon csak két ember maradt fenn, a többieket mind elintéztem a romok közül. A hegyről lefelé azt a kettőt is megtaláltuk. Valószínűleg először csak megsebesültek, ezért meg tudtak kapaszkodni egy darabig. Mire felleltük őket, már halottak voltak. A főnök azt mondta, ez nagy teljesítmény. Kitüntetést fogok kapni. Most egyelőre kipihenhetem magam a századirodán. Menet közben észrevette azt is, hogy bicegek, én pedig elmondtam neki, hogy kis szilánkok vannak bennem. A századirodán végre hosszú idő után először igazán jóllaktam és lemosdottam, ahogyan ez egy emberi lénynek dukál. Így már sokkal jobban éreztem magam, mint a bajtársaim. Mi lehet Franzllal? A vetőkkel ő jobbra, a 300-as magaslaton volt állásban, nem messze a Bécsi úttól. Este még elmentem a zászlóalj-kötözőhelyre. A felső combomból kivettek egy szilánkot, minden egyéb benne maradt, összesen hét darab, de szerencsére nagyon kicsik. Ó, Istenem, a kötözőhelyen szerencsétlen bajtársak hevertek. Egy nagy áruház alatti pincében volt mindez, a bajtársak a földön feküdtek. Kötözőanyagként már csak papír állt rendelkezésre, volt, aki krétafehéren és kivérezve feküdt, mások a fájdalomtól forgolódtak, és hangosan kiáltották segítségért. Nem volt lehetőség elszállítani őket egy hátországi kórházba. Sorsommal megbékélve mentem vissza az irodára, és átaludtam az éjszakát.

[1] Erre a Lovagkereszt-adományozásra jelenleg semmilyen adat nincsen. Átruházott hatáskörben Budapesten elvileg nem történtek Lovagkereszt-adományozások. Ugyanakkor tény, hogy legalább egy olyan eset ismert, amikor egy SS-tiszt úgy kapott Lovagkeresztet, hogy annak nincsen nyoma a levéltárakban. (A Stockmann-visszaemlékezésben is szereplő Alfred Heuer, akinek életrajzát lásd Ungváry 2019, 109–112).

[...] Január 7-én a svadronunkat elvezényelték a 300-as magaslatról, és a Déli pályaudvar környékén vetették be. A gránátvetők és Franzl is a Bécsi út mellett maradt állásban, nem messze egy dohánygyártól. Eszembe jutott a két magyar, akik karácsonykor annyira kedvesen befogadtak, és fel akartam keresni őket, de a ház súlyos bombatalálatokat kapott. Egy család, aki a ház pincéjében lakott, elmondta, hogy az apa a bombázások alatt meghalt, a fia pedig a belső kerületekben lakó rokonokhoz költözött. Újra meg kellett halnia egy jó apának az őrült háború miatt.

[...] Egy raktárban találtunk néhány zsák lisztet. Ezt megsüttettük, az egész svadron ennek köszönhette, hogy január 14-éig kaphatott kenyeret. Ettől az időponttól kezdve azonban az egész városban nem volt több kenyér. Helyette viszont hallhattuk a német felmentő csapatok lövéseit déli irányból. Éjszaka a világítórakétákat is láttuk. Mindenki lelkes volt, és néha egy-egy nótát is énekeltünk vagy fütyültünk. Szívesen viseltük el a hideget, az éhséget és a fájdalmakat, hiszen azt gondoltuk, már csak néhány napig tarthat ez a helyzet.

Másnap már látni is lehetett a német harckocsik torkolattüzeit, és jól hallottuk a német MG 42-esek lövéseit a szovjet állásokba.[1] Mesterlövészként a második svadronhoz osztottak be, és a Gellért-hegyen, egy házromban, a Vártól délre rendezkedtem be. Ritkán láttam itt oroszt. Ezen a szakaszon ők védekezésre rendezkedtek be. Könnyű lett volna bajtársaink irányába harcolva elindulni, de az volt a parancs, hogy ki kell tartanunk.

Este, amikor őrségben voltam, északról és északkeletről szörnyű robbanásokat hallottam. Felrobbantották a Duna-hidakat. Minden jel szerint feladták Pestet. [...]

Nem tudtam volna bizonyítani, de mintha a felmentő csapatok lövései másnap már nem lettek volna olyan jól hallhatók, mint este. Nem akartam elhinni, próbáltam kiverni a fejemből.

A nap folyamán újra két orosz tisztet tettem harcképtelenné, valamint néhány katonát és egy mesterlövészt – tehát kollégát – is. Vajon én mikor kerülök sorra?

1 Ez csak a budapesti csatazaj lehetett, a felmentő csapatok fegyvereit nem hallhatták.

A mesterlövész mindig keresett célpont, hiszen általa komoly veszteségek keletkezhetnek a saját sorokban.

Este, amikor a harci zaj lecsillapodott, a legnagyobb igyekezetem mellett sem tudtam meghallani a felmentő csapatok hangját. Egész nap nem kaptunk semmit sem enni. Nagy volt az éhség. Visszamentem az irodára, ami nagyon messze volt, de kellett kapnom valami ellátmányt, mert már nem bírtam tovább.

A századirodán nyomott volt a légkör. Elmondtam, hogy már nem hallani a felmentőket. Máseth bizalmasan közölte velem, hogy megfejtettek egy távmondatot, amiből kiderült, hogy a felmentőknek, akik már elérték Budapest elővárosait,[1] vissza kellett vonulniuk. [...] Ennivalónak már csak disznóhúskonzervek és borsóleves volt, kenyér nélkül. Cigarettát annyit kaptunk, amennyit csak akartunk. Legalább a teljesen túlterhelt idegeinket meg tudtuk nyugtatni vele. Egy matracon aludtam néhány órát. Napkelte előtt vissza kellett térnem az állásba, mert elöl csak sötétben lehetett mozogni. Ott napközben nagyobb biztonságban éreztem magam, mint messze hátul, mert elöl nem bombáztak, míg hátul folyamatosan zúdult le a bombaeső.

A következő éjjel nem akartam visszamenni az irodáig, csak a közelben, egy pincében aludtam. De mi történt! Egyszerre csak hangszórós zene szólt az oroszok felől. Egy német indulót játszottak, majd egy valcert. Hangosan lehetett hallani az állásban: „Bajtársak, ne hagyjátok, hogy a bűnöző hitlerista tisztek diktáljanak nektek. Gyertek át, bőven van ellátmány számotokra. Hozzátok a csajkátokat, és gyertek! A legszebb nők várnak rátok!”

Megint egy valcer, majd egy népdal, amit a Buchberger testvérek[2] énekeltek. Így ment ez egy egész órán át. Majd újra felhangzott a felszólítás: „Bajtársak,

1 Téves információ. A felmentők soha nem érték el Budapest előterét. A legközelebb 1945. január 12-én jutottak, amikor elérték a csobánkai útelágazást, ami 21 kilométerre van Budapesttől. A Konrad III. hadművelet, amelyre Fuchs utalhat, 1945. január 27-én Kajászószentpéterig (ma: Kajászó) jutott, ez 26 kilométerre van Budapesttől.

2 A tiroli Käthe, Martin és Anna Buchberger a német népdaléneklés legismertebb képviselői közé tartoztak az 1930-as évektől kezdve.

ne legyetek öngyilkosok! Nem mi, hanem a ti Führeretek akar benneteket megsemmisíteni. Budapest lesz a második Sztálingrád. 7500 löveg van rátok irányozva. Gyertek át, Moszkvában a legszebb asszonyok várnak rátok! Ne feledjétek elhozni a csajkátokat, itt bécsi konyha vár rátok!"

Így ment mindennap, egészen reggelig. Nem volt unalmas az éjszaka. De már napfelkelte előtt megindult a tüzérségi tűz. Minden irányból lőtték a még általunk megszállt városrészeket. Pokoli tűzcsapás volt ez, felkavarta a földet, gránátszilánkok, fal- és fadarabok repkedtek a levegőben. Olyan volt, mintha az egész világ megsemmisülne. Rengett a föld, mintha ördögök műve volna a sok rengés és recsegés, ami tönkretette az éhező és fázó budapesti harcosok idegeit. Ez a pergőtűz négy órát tartott, és sok száz harcos életébe került. A tűzvarázs után pedig már hallottuk is a támadó szovjet harckocsik motorjának bőgését és lánctalpaik gurulását. Az egész fronton közelítettek felénk, és a lövészgödrökben a katonák rettegtek a kiszolgáltatottságuk miatt.

Mindenesetre el kellett hagynom a házromomat, és egy feltűnésmentes rejtekhelyet kellett keresnem. Az egyik utcán találtam egy szétroncsolt autóból származó, elferdült bádoglemezdarabot. Magammal vittem, és a Gellért-hegy északnyugati részén ebből és egy szétlőtt farönkből jól álcázott állást építettem. Innen két utcát is biztos kontroll alatt tudtam tartani. Kissé hátrébb voltam a fronttól, mintegy ötven méterre. Elöl már hallottam is az első páncélos lövedékek becsapódását. Erősen remegtem, és imádkozni kezdtem. Jézusom, maradj velem, és ha ez lesz utolsó harcom, végy magadhoz.

Elölről sebesültek bicegtek vissza, és a Vérmezőtől nem messze lévő házak pincéiben kerestek menedéket. A repülők megint bombákat dobálva és fedélzeti fegyvereikkel tüzet okádva körözni kezdtek felettünk. Sokáig lőtték elöl a frontot, mire az első harckocsit megláttam. Alig harminc méterrel előttem állt meg kettő, és tüzelni kezdett a Gellért-hegyi házromokra a fejem felett. Más járművek továbbmentek a Vérmező felé, és mindent összelőttek, ami ott állt, autókat, lövegeket, vontatókat. Hiszen még sok ágyúnk volt a városban, de szinte semmi lőszer nem volt hozzá. [...]

A sötétségben tapogatództam előre a pincében, és az első ajtó mögött jobbra megtaláltam a századirodát. Koromsötét volt. Egy gyufa adott csak annyit fényt, hogy tájékozódni tudtam. A díványon aludt valaki. A padlón egy nagy szőnyeg feküdt, és a helyiség jól be volt fűtve.

Fegyveremet és csomagomat a dívány alá toltam, lehúztam a csizmám meg a nedves, mocskos ruhám, és lefeküdtem a szőnyegre. A szárazabb ruhadarabokat kitapogatva megpróbáltam betakarózni, és úgy éreztem magam, mint egy gróf. Gondolatban a szeretteimmel voltam, és röviden imádkoztam Isten kezeihez, aztán gyorsan elaludtam anélkül, hogy felébresztettem volna a díványon alvót. Nem sokáig feküdhettem ott, amikor a sebesült lábamra rálépett valaki, és elesve felébresztett nehéz álmomból. Egy gyufa lobbant fel a vaksötétben, és felismertem Mäseth bajtársam. Rettenetesen meg volt ijedve, amikor felkelt, és átzuhant egy emberi testen, hiszen eredetileg teljesen egyedül volt, amikor éjfélkor lefeküdt. „Feküdj a díványra, és aludj, amíg nem jön a főnök. Tüzet rakok a kályhában, és utána dolgozom az írógépen" – mondta. Amikor az éhség felkeltett, már fényes nappal volt, és egy napsugár sütött át a jégvirágos ablakon. Azt is hihettem volna, hogy egy békés, téli képet látok, de az asztalnál álló főnök gondterhelt és kimerült arca másról tanúskodott. Nekem úgy tűnt, hogy minden elveszett emberrel gondterheltebb és öregebb lett, pedig csak huszonegy éves volt. Ő azonban olyan századparancsnok volt, aki minden egyes emberéért aggódott, és akinek minden beosztott a bajtársa volt. Nem csoda, hogy mindannyian olyan apaként szerettük őt, mint aki sohasem hagyná cserben a gyermekeit.

Amikor felkeltem, elég rosszul nézhettem ki, mert azt mondta: „Fuchs, maga néhány napig az irodán marad, különben összecsuklik. Majd ha kipihente magát, akkor segíthet Mäsethnek."

Ez igencsak jól jött nekem. Tényleg ki voltam merülve, egyedül arra vágytam, hogy csillapíthassam az éhségemet és aludhassak. Egy kis borsóleves után megint lefeküdtem estig, és mindjárt jobban éreztem magam. A következő napokban segítettem Mäsethnek az eltűntekről és halottakról készült

beszámolók leírásában. Rengeteg volt. Már egy hónapja be voltunk kerítve, és tíz napja nem volt kenyerünk. Testi erőnk csökkenni kezdett.

Január 28-án az ezredirodáról egy csomagot és egy irattartót kellett elhoznom. Abban reménykedtem, hátha lesz benne valami ehető. A századirodában Weber Stabsscharführer nyitotta ki. Kitüntetések voltak benne a hozzá tartozó igazolványokkal. Én a főnöktől az Ezüst Sebesülési Jelvényt kaptam, a Keleti Népek Kitüntetés I. osztályát és az Ezüst Közelharcpántot. Nem tudtam igazán örülni ennek a sok kitüntetésnek. Mindig arra kellett gondolnom, hogy nem jutunk ki innen többet, és az egész semmit sem ér. Barátaim, Franzl és Grundtner Hansl is a kitüntetettek között voltak, és még néhányan, akik már nem éltek. A főnök a Lovagkeresztet kapta, amit bőségesen kiérdemelt.

1945 február 1-je volt. A házromok között valami ehetőt kerestem. Éjjelnappal kínzott bennünket az éhség. Egy félig beomlott templomban találtam egy kosár kőkeményre fagyott zsemlét. Becsúsztattam a kenyeres zsákomba, és az értékes kinccsel az irodába mentem. Ott volt a főnök is. Mindenki kapott két kemény zsemlét. Ezeket puskatussal szétvertük, majd elszopogattuk. Mennyei falat volt, bár kissé már penészes. Tizenkilenc nap után újra kenyér. Máseth és a szolgálatvezető is nagy örömmel fogadta a fellelt dolgokat.

Délben a főnök kiment az állásokba dohánnyal és pálinkával, először a második, majd az első szakaszhoz. Ott meg akarták neki mutatni távcsövön az orosz állásokat, de az üveg az erős havazás miatt be volt jegesedve, és nagyon rosszul lehetett kilátni rajta. A főnök megpróbált egy jól-rosszul álcázott helyről kikukkantani a lövészárokból, de egy orosz mesterlövész felfedezte. Egy hörgő hang, a főnökünk a találattól összeroskadt, és soha többé nem kelt fel. A fejlövés Mehles Untersturmführer fiatal és nemes életébe került. Huszonegy évesen ő volt a hadosztály egyik legjobb századparancsnoka. Visszahozták az irodába. Mindannyian kétségbeestünk, amikor ott feküdt előttünk, vértől borított arccal. Szemei között a találat. Nyilvánvaló volt számomra: vagy ennek a mesterlövésznek kell eltűnnie, vagy nekem.

Este eltemettük szeretett főnökünket a Daru utca egyik házának a kertjében.[1] A katonasír friss halmát fenyőfaágak díszítették. A távolban a feleség és a szülők várták haza őt. Hiába!

Jóval napfelkelte előtt már az első szakasz állásaiban voltam, hogy helyet kereshessek magamnak, ahonnan elintézhetem az orosz mesterlövészt. Mintegy tíz méterre attól a helytől, ahol a főnököt eltalálták, lukat tudtam vágni egy falmaradványba, és hóval álcáztam is az állást. A bajtársakkal kerítettünk egy rohamsisakot, arcnak egy szürke kendő szolgált, a szemeket kivágtuk rajta. Az egészet egy botra tűztük, hogy könnyen fel lehessen emelni az árokból. Világosságnál ezzel akartuk előcsalogatni a mesterlövészt. Dohányoztunk az állásban, én pedig azt mondtam: „Két lövészből egy ma meghal. Amennyiben én lennék az, temessetek a főnök mellé."

Pirkadat előtt befészkeltem magam a szűk, de jól álcázott állásomba. Jézusom, legyen meg a Te akaratod. Egy óra múlva világos lett. Már elintézhettem volna néhány oroszt, de nem volt szabad elárulnom a búvóhelyemet, amíg a másik mesterlövész résen volt. De nem tudtam, hol rejtőzik. Egy bajtárs hátulról piszszegett, ez volt az egyezményes jel. Most fogják felemelni az álcát. Egy lövés, és a rohamsisak pengő hanggal leesett. Egy kiégett házfalból jött, tőlünk mintegy negyven méterre. De bármennyire is igyekeztem, semmit sem tudtam felfedezni rajta. Minden repedést végigpásztáztam. Lehet, hogy a másik lövész is minden lövés után helyet cserélt, amiképpen én is tettem kritikus helyzetekben. Végre egy szűk résben, egy elszenesedett ablakkeret mögött észrevettem egy mozdulatot. Minél tovább néztem, annál biztosabb lettem magamban. Egy homlokot és egy szemet látok ott.

---

[1] Mehles halálának körülményeiről csak kevés forrás számol be. Fuchs 1958. október 10-én még csak azt nyilatkozta a Deutsche Dienststellének, hogy „január elején elesett". Két másik nyilatkozó, Johann Eberharter és Anton Praeger 1945 januárjára, illetve 1944 decemberére tette a halálát. Holtteste előkerülésére más adat is van: az egyik szerint három másik SS-katonáéval együtt a Szépvölgyi út 84. számú háznál kerültek elő a maradványai (ez akkor egy beépítetlen telek volt). Meg kell jegyezni, hogy ez a cím a Daru utcától kb. 400 méterre van, és az is lehetséges, hogy még 1945–1946 folyamán vitték el őket onnan azért, hogy sírjuk ne beépített területen legyen. Mindezt az a tény is megerősítheti, hogy a Szépvölgyi út 84. az akkori arcvonalhoz annyira közel feküdt, hogy itt rendkívül kockázatos lett volna január második felében temetést szervezni.

Nem volt könnyű beletalálni a három centiméter széles résbe, de nem lehetett jobb helyzetre számítani, így nem maradt más, mint a jó célzás és jó találat! Még láttam, amint a lövész az ablaktól a kezeit felemelve eldől. Sikerült, elintéztem. Óvatosan kúsztam vissza az árokba. A bajtársak örültek, és azt mondták, jól tettem. Újra visszamentem az irodára, de ott egyáltalán nem volt jó a hangulat. Mindenki gyászolta a főnököt. Waldherr Unterscharführer, egy barátságtalan, durva alak, megjátszotta magát, és most láthatólag a svádronparancsnok szerepében próbált tetszelegni. Ehhez azonban túl hülye volt.

Amint beléptem az irodába, már rám is ordított, hogy mit keresek itt. Ennek a csavargónak láttán felforrt bennem a düh, amit a fogadtatásom csak felerősített. Legszívesebben beleeresztettem volna egy golyót sovány testébe.

„Unterscharführer mit keresel itt az irodán, talán nincs már pálinkád, vagy nem találsz bombabiztos szállást? Te átkozott, gyáva alak!" – mondtam neki. Egy kicsit talán többet engedhettem meg magamnak, mert neki még mindig nem volt semmilyen kitüntetése, míg rajtam már csörgött néhány dolog. Ennek dacára úgy viselkedett velem, mint egy pávakakas. Én azonban elhatároztam: mielőtt kidobna innen, én verem szét a fegyverem tusával a fejét.

Néhány nap után az irodával átköltöztünk a budai Várba. Egy kis helyiségben rendezkedtünk be. Értékes, kárpitozott bútorok álltak itt, és a falakon drága olajképek lógtak. A Várban helyezték el az összes tábori konyhát is. Az emberek húzták ide a felszerelést, mert már egyetlen ló sem maradt. Egymás után vágták le őket, mielőtt éhen haltak volna. Lótápnak csak papír, faforgács és a kárpit alól kiszedett afrik állt rendelkezésre. Amíg a főnök élt, Waldherr soha nem jött be az irodába, de most mindennap itt ült a nyakunkon. Engem utált, de én is utáltam őt. Kávévételezésnél megint találkoztam kedves barátommal, Franzllal. Utoljára futottunk össze katonaként. Angerer Domini bajtársamat naponta láttam. Mindig hozott nekem egy kis lekvárt, amit egy pincében talált. Így jobban bírtam a zsíros disznóhúskonzerveket. Ennek dacára hamar beköszöntött nálam a vérhas, ami tovább fogyasztotta a testi erőt. Mindenkinek sovány volt már az arca a nagy éhezéstől és a rendkívüli megterhelésektől.

Éjjel-nappal rengett és morajlott a föld a szünet nélküli bombázástól és gránátesőtől. A Vérmezőn ideiglenesen eltemetett katonák testét a robbanások kitépték a földből, és szétszaggatták. Rettenetes látvány! Egy ízben egy ember rohant be az irodára, állati hangokat adott ki torkán, arca hamuszürke, kezei ökölbe szorítva, szája habzott. Végül összeesett, és hörögve meghalt. Ezt nevezték pincei gutaütésnek, az idegek teljes összeomlásának.

A Vár melletti állásban éjszakánként lelőtték több emberünket is, akiknek élelmet kellett volna vinniük a frontra. Alapos házkutatás után három fegyveres partizánt fogtunk el. Az ezredparancsnok utasítására a törzsszázad emberei felakasztották őket egy kereszteződésnél, és ott hagyták őket lógva elrettentésül.

Egy nap elvesztettem a kanalamat. Átkutattam a várbeli helyiségeket, és ráleltem egy teljes garnitúra ezüst étkészletre. Ebből vettem magamhoz egy kanalat. A kutatás során meg akartam nézni az értékes, de már részben eléggé megsérült termeket is. Az egyik hatalmas terembe lépve döbbenten álltam meg. Mint a fahasábok feküdtek itt a hullák, több száz katona, akik minden jel szerint a főkötözőhelyen haltak meg. Temetésre ekkor már nem volt mód. A katlanban a nem aszfaltozott részek már tele voltak.

Vizet csak hóból lehetett nyerni, vagy a Vár alagútjából hozhattunk magunknak. Ehhez azonban háromszáz lépcsőn keresztül kellett lemenni. Naponta én hoztam onnan lentről a vizet. Két viaszosvászon zsákom volt erre a célra. Nehéz és szörnyű munka volt. A lépcső mindkét oldalán sötét, sziklába vájt katakombák nyíltak. Állatként összezsúfolt sebesültek feküdtek bennük, kiszolgáltatva a hidegnek, leírhatatlan bűzben, amit a gennyes és rothadó sebek okoztak. Az innen-onnan összeszedett rongyokkal bekötözött sebesültek félőrültek voltak a fájdalomtól. A halál látványa. Minden lépcsőfokon jobbra és balra egy félig megfagyott sebesült ült. Volt, aki összeesett már, volt, aki még tudott imádkozni, mások érthetetlen szavakat mormoltak, és nem ritkán egy-egy lövést lehetett hallani a folyosókról, amikor valaki agyonlőtte magát. Amikor felmásztam a vízzel ezeken a lépcsőkön, minden egyes alkalommal igazi küzdelemnek tettem ki magamat. Volt, aki vízért könyörgött, mások csak a vászonzsákot

tapogatták, hogy megnyalhassák utána a vizes kezüket. Mire felértem, sokszor már nem volt sok a zsákokban.

Így ment ez délelőttől délutánig. Miután a konyhában elkészültem, vizet vittem a katakombákba a szerencsétlen sebesülteknek. Ez a kis segítség csak egy csepp víz volt a forró kőre, de akiknek adni tudtam, azok annyira hálásak voltak, hogy legszívesebben az egész éjszakát feláldoztam volna értük. De én is a végét jártam már. Amikor késő este visszaértem az irodába, Waldherr szinte mindig az egyik karosszékben ült, és gúnyolódva jegyezte meg: „Milyen nőnél járt maga már megint egész nap?"

Amikor elmondtam neki, hogy miféle szolgálatot láttam el, azt felelte, hogy jobb, ha kimegyek a frontra, „azok ott, a katakombákban pedig inkább lőjék agyon magukat, hiszen már úgyis elvesztek". Ezt már én sem hagytam szó nélkül, és azt feleltem ennek a szemétládának: „Ezek éppen olyan emberek, mint maga, még akkor is, ha szegények, de legalább ők a vérüket adták a hazáért. És ha azt gondolja, hogy itt valami elveszett, akkor az csak a hitleri birodalom lehetne. És hiába játssza itt a főnököt, akkor is megmondom, hogy a mi Mehlesünkhöz képest maga csak egy rosszindulatú törpe." Ezekkel a szavakkal már kinn is voltam az irodából. Az éjszakát a tábori konyhán töltöttem, mert attól tartottam, hogy Waldherr megfojt dühében.

Másnap reggel megint találkoztam Dominivel. Elmesélte, hogy szerzett civil ruhát arra az esetre, ha Budapesten mindennek vége lenne. Jó ötlet volt, és én is szereztem aznap ruhákat magamnak, amit eldugtam a katonai bőröndömben.

Február 10-én reggel a tábori konyhánál újra Domini bajtársamat vártam, de helyette Becker jött. Megkérdeztem tőle, hogy neki kell-e őt helyettesítenie: „Igen, mától kezdve mindig én helyettesítem, mert Angerer Domini ma hajnalban elesett." Arra a kérdésre, hogy láthatom-e még, azt felelte, hogy igen. Így rögtön vele is mentem.

Egy kapualjban, nem messze a Vérmezőtől, két halott katona feküdt. Az egyiknek mell-lövése volt, a másiknak a fejét egy nagy szilánk roncsolta szét. Ez volt Domini. Megismertem az azonosítójegyéről, neki a 82469-es volt

a száma, az enyém meg 82496-os volt. Erre jól emlékeztem még az alapkiképzésről, mert a mosdóban többször felcseréltük őket. Jó bajtárs volt, fájt, hogy örökre el kellett búcsúznom tőle.

A bomba- és gránátesőben fedezékről fedezékre ugrálva jutottam vissza a várba. Az irodában a második svadron egyik fiatal Untersturmführere ült. Átadott egy jelentést a szolgálatvezetőnek, és gyorsan vissza akart térni a svadronjához. A szolgálatvezető kérte, hogy maradjon még, várja meg, amíg a pergőtűz lecsendesedik egy kicsit. A tarkóján történt szilánksérüléstől vér csorgott az arcán, de felállt, és azt mondta: „Teljesen mindegy, hogy ma vagy holnap halunk meg. Ebben a katlanban úgyis mindenki sorra kerül." Kirohant, aztán néhány perc múlva szörnyű kiáltással tért vissza. Mindkét kezét az altestéhez szorítva, krétafehér arccal esett össze a falnál, és a padlóra zuhant. Egy nagy szilánk felszakította a hasfalát, és a seben keresztül kitüremkedtek a belei, amelyeket két kézzel próbált meg tartani. Sem kötszerünk, sem fájdalomcsillapítónk nem volt már. Senki sem tudott segíteni. Végig kellett néznünk, amint a szerencsétlen ott fetrengett a fájdalomtól, és egészen lassan kiszenvedett.

Amikor este visszaértem a vízhordásból, még mindig ott támaszkodott a falnál, arca teljesen kék volt, de a szemei már megtörtek. Egy metsző fájdalomsikolyt adott ki magából, arca eltorzult, így lehelte ki a lelkét. Egy volt a sok ezerből, akinek fel kellett áldoznia az életét Budapesten. Az idegeink már az összeomlás szélén voltak, emellett ott volt a rettenetes éhség és a folyamatos fegyverzaj. Aludni az álmosság dacára sem lehetett. Késő este a hadosztálytörzstől egy hírvivő azzal a jelentéssel jött hozzánk, hogy február 11-én 20 óra 11 perckor ki kell törni a katlanból, a támadási irány a Bécsi út. Nem tudtam már örülni ennek a hírnek. Hogy sikerülhetne ez a félholtra éhezett emberekkel, kevés lőszerrel és nehézfegyverek nélkül az egészséges és állig felfegyverzett ellenséggel szemben?

Már ekkor gondolkodtam azon, hogy az életemet nincs értelme kockáztatni egy értelmetlen rohamért egy elérhetetlen cél érdekében. Biztos jó lenne megszabadulni innen, de fontosabb megőrizni az életünket. Walter Weber

szolgálatvezető, Robert Mäseth és Wichmann Unterscharführer már előre örültek a támadás órájának. Én azt a feladatot kaptam, hogy szedjem össze a katakombákból a sebesültjeinket, és este 7 órától álljunk készenlétben a Várban.

A katakombákban keserves állapotok uralkodtak. Sokan azonnal indulni akartak, de rögtön össze is estek, mert napok óta senki sem hozott nekik enni. A kevés borsólevesen kívül már semmink sem volt. Ugyanazokat a borsókat kétszer-háromszor is megfőzték annak érdekében, hogy az emberek valami meleget kaphassanak; de ezt az előkelő ellátmányt is csak a harcoló csapatok kaphatták meg.

Eljött a sorsdöntő február 11. estéje. Eleinte szerencsénk volt, mert az oroszok kihagyták a szokásos bomba- és gránátözönt. A katlanunk átmérője már alig volt egy kilométernyi. Minden utca zsúfolásig tömve volt katonákkal és sebesültekkel, akik szintén a szabadságba vágytak. Én Wegerrel, Mäsethel és Wichmann-nal alkottam egy csoportot. Megesküdtünk egymásnak, hogy segítünk azon, aki megsebesül. Míg mások egy kapualjban várták be a támadás idejét, én a Várhegy déli részén, egy harckocsiároknál álltam őrségben. Rohamkarabéllyal a kezemben vártam az esti 8 óra 11-es jeladásra. Este 8 előtt nem sokkal a Várból öt férfi jött civilben felém, az egyiken drága bőrkabát volt. Rájuk kiáltottam. „Jelszó: Hamburg” – volt a válaszuk, tehát át kellett engednem őket. Egészen közel mentek el mellettem, így jól láttam az ezredparancsnokot,[1] a szárnysegédjét és az ezredtörzs más tisztjeit. Tehát így állunk. Ezek a disznók most meglógnak, amikor a helyzet kritikus, és feltétlenül szükség volna a vezetésre. Ó, ha a főnök még életben lenne, ő nem viselkedne ennyire aljasul! Legszívesebben lelőttem volna őket, de kár lett volna ennyire jellemtelen alakok miatt gyilkosságot elkövetni. Az Úristen úgyis ítél majd felettük, ha rosszul viselkedtek. Elmúlt 8 óra, még tizenegy perc, még nyolc, még öt, aztán egyszerre csak lecsapott az ellenséges tüzérség, és a lövedékei a dobpergés sebességével csapódtak be az emberekkel teli utcákba. Tömegesen pusztultak

1 Oswald Krauss.

el a védekezni képtelen emberek. Hirtelen a szolgálatvezető és a másik két bajtárs tűnt fel mellettem. „Gyorsan induljunk!”

Ott, ahol őrködtem, csak kevesen voltak. Így rögtön erre is haladtunk tovább. A Várhegy lábánál jobbra tartottunk, hogy a Bécsi útra[1] jussunk. Oda, ahonnan a nehéz gránátok becsapódása is hallatszott. Nehéz volt előrejutni az utcákon. Gyakran kellett kerülgetni feldőlt teherautókat és vontatókat, egyik bombatölcsér tarkította a másikat. Sok bukdácsolás után a vaksötétben végre kijutottunk a kivezető főútvonalhoz. Az utat helyenként teljesen elborították a halott és a haldokló bajtársak. Csak kevés helyről hallottuk egyik-másik utolsó sóhaját vagy hörgését.

Újra és újra gránátok csapódtak be az utcákba, és repítették széjjel a halottak tetemeit, mintha nem lett volna elég a halál. Fedezékről fedezékre lopódzva próbáltunk előre jutni, közelebb a harcvonalhoz, mert ott a tüzérségi tűz nem fenyegetett annyira, mint itt.

Az órám tönkrement, de becslésem szerint már éjfél körül járhatott, amikor megérkeztünk a főellenállási vonalhoz. Egy kapualjban egy Obersturmführer állt, aki egy golyószórót próbált a kezembe nyomni. Nekem megvolt a jó rohamkarabélyom, és tiltakoztam a nehezen kezelhető fegyver ellen. Agyonlövéssel fenyegetett. „Nyugodtan megpróbálhatja – feleltem. – A gyávaságával egyedül van, nekem viszont vannak jó bajtársaim. Szóval, rajta, csinálja csak, ha meg akar halni.” Inkább visszahúzódott a kapualjba.

Két utcával odébb ütköztünk össze az oroszokkal. Itt keresztezte a Bécsi út azt az utat, ami a Déli pályaudvar felől jött, és ezt a kereszteződést az oroszok mindkét oldalról jól belőtték. Néhány száz baka kuporgott a házfalak mellett, de senki sem volt ott, aki átvette volna a vezetést. Hátul az Obersturmführer úgy látszik, túl gyáva volt ehhez, csak arra vállalkozott, hogy hátulról hajszolja az embereket. Elhatároztuk, hogy egy kicsivel előrébb, balra, egy kereszteződésnél támadunk, de itt sem volt könnyebb a helyzet. Épp egy páncéltörő löveget toltak állásba, és sok gyalogos feküdt az utca romjai között. Próbálkoztunk

1 Fuchs minden bizonnyal a Margit körutat vélte a Bécsi útnak.

egy tűzrajtaütéssel, de nem tudtuk tartani magunkat, vissza kellett mennünk az első kereszteződéshez. Ott is állandóan próbálkoztak kis csoportok az átjutással, de senki sem ért át a szemben lévő házakig. Egy egész halom alakult ki az elesettekből, és a géppuskák mindkét oldalról folyamatosan belelőttek ebbe a halomba úgy, hogy csak úgy repkedtek a hús- és egyenruhacafatok.

Három kísérőm ragaszkodott ahhoz, hogy itt jussunk át. Azt mondtam, ez őrültség, egyetlen embert sem láttunk, akinek sikerült volna! De mégis át kell jutni! Még egyszer mondtam, hogy az a „kell" egyenlő a halállal. Ezzel viszont én várni szeretnék, ameddig csak lehet. Nem megyek, itt a sarkon átveszem a biztosítást. „Akkor vedd át a fedezést, amikor futunk." Csakhogy lehetetlen volt védenem őket a ház sarka után. Alig dugtam ki a sisakomat, máris úgy repkedtek köröttem a lövedékek, mint a villám.

„Akkor így rohanunk át. Fuchs, jössz velünk?"

„Nem!"

„Akkor köszöntjük a hazát, élj boldogan! És most indulás!"

Nem tudtam elhinni, hogy komolyan gondolják. Kicsit visszamentek, aztán egy rohammal kezdtek átfutni a kereszteződésen. Fegyveremmel lövésre készen álltam izgatottan, a házfalhoz lapulva, és látnom kellett, amitől tartottam. Wichmann néhány méter után találattól rogyott össze, Mäseth felbukott, a felállásnál azonban ő is összeesett. Majdnem ugyanekkor a szolgálatvezető is elbukott, hogy soha többé ne keljen fel. Ezzel azonban még nem volt vége, addig lőtték a hullákat, amíg alaktalan tömeggé váltak.

Nem tudtam azonnal elszakadni a látványtól, de ettől kezdve teljesen egyedül maradtam. Minden bajtársam elvesztettem. Hol lehet a legjobb barátom? Mi lehet Franzllal, talán ő is a sok halott között fekszik az utcákon?

Lementem a bal oldali sarokház pincéjébe. Két fiatal SS-katonát találtam itt, akik terveket szőttek az átjutásról. Két pinceablak arra az utcára nézett, amelynek másik oldaláról az oroszok lőttek. Az egyiket felnyitottam és a fal mellé állítottam egy ládát hogy azon állva tudjam pásztázni az előteret. Amint egy orosz feltűnik, lőni fogok rá. Levettem a menetfelszerelésem, és leraktam

a földre. A tüzérség újra hevesen tüzelt, felettünk recsegett és dőlt minden, faldarabok dőltek le a lépcsőn, úgyhogy beborított minket a por. A hátizsákomban benne volt a civil ruha, de eszembe sem jutott, hogy felvegyem. A szemben lévő oldalról két orosz közeledett a házak mellett. Lőttem egyet, de nem találtam, annyira remegtem már a kimerültségtől, az idegeim felmondták a szolgálatot.

Behúztam a fegyvert, és eldöntöttem, befejezem. Reggel 8 körül lehetett, mert már világos volt. A közelből csak néhány lövés hallatszott. Két társam, akikkel együtt voltam, kinyitották a másik ablakot, és felállítottak egy golyószórót. Még mindig nem tudták felfogni, hogy innen nem jutunk tovább.

Lőni kezdtek egy csoport oroszra, akik az utca másik oldala felől közeledtek. Nem tartott sokáig. Egy tüzes nyaláb tört be az ablakon, és kénes füst töltötte meg a pincét. Mindketten menekülni próbáltak, de a lángok utolérték őket. Mint egy kőbálvány merevedtem meg a fal mellett, és néztem a lángokat. Egyikük már a lángokban fetrengett, míg a másik még kapaszkodott a szétesett lépcső romjaiban. Én háttal a másik ablaknál álltam, a vállam nagyjából az ablak aljáig ért. Egyszer csak azt éreztem, hogy valaki hátulról megragad. Mielőtt megfordulhattam volna, kihúztak, és a járdára fektettek. Egy orosz hajolt fölém. Tiszt volt, negyven-negyvenöt éves lehetett, és rangja szerint százados. Arra számítottam, hogy golyót röpít a fejembe, de nem, hagyott nyugodtan felállni, átkutatott fegyverek és lőszer után, én pedig mutattam neki, hogy az összes holmim a pincében maradt. Egy szót sem szólva intett, hogy feltartott kézzel menjek előtte. Mintegy kétszáz méter után azt kiáltotta, hogy *„Sztoj!"* [Állj!]. Kinyitott egy kaput, és beengedett. Két SS-katona és három Wehrmachtos már ott álltak az udvaron. [...] Kis idő múlva a kapitány újra visszajött, és két SS-foglyot hozott. Németül kezdett el beszélni hozzánk. Elmondta, hogy ő zsidó, és Csehszlovákiából származik. Hitler elhurcoltatta a feleségét és a gyermekeit, de ő nem akar a gyűlöletért gyűlölettel fizetni, hanem be akarja bizonyítani, hogy a zsidó is lehet jó ember. Azt is mondta, hogy vágjuk le az SS-jelvényeket, és dobáljuk el a kitüntetéseinket, mert később az őrök ezért megverhetnek minket. Barátságos köszönéssel ment el tőlünk.

JOSEF RINGHOFFER

Josef Ringhoffer 1927. június 15-én született Bakonygyiróton. Heten voltak testvérek, apja ácsként dolgozott. A falu nagy része, így Ringhoffer családja is német nemzetiségű volt, otthon németül beszéltek, de magyarul is viszonylag jól tudtak. Josef már az iskolában is kitűnt rajztehetségével, és abban reménykedett, hogy később Budapesten, a főiskolán tanulhat tovább.

1944 szeptemberében még alig múlt tizenhét éves, amikor besorozták az SS-be. Katonai alakulata a 22. SS-lovashadosztály felderítőosztályának 4. százada volt. Ide eredetileg heten kerültek Bakonygyirótról. Az egységet először 1944. október 15-én mozgósították a kiugrási kísérlet meghiúsítására, ám a felderítőosztály az eseményekben semmilyen szerepet nem játszott. Ringhoffer november elejétől részt vett a főváros védelmében és a kitörésben. 1945 májusában Csehországban került szovjet hadifogságba. 1950-ben átadták a magyar hatóságoknak. Először a budapesti toloncházba vitték, később a tiszalöki internálótáborba szállították, ahol teljesen jogellenesen, embertelen körülmények között tartották fogva – rokonaival sem levelezhetett, pedig ezt a szovjet hatóságok korábban megengedték. Innen csak 1953 őszén szabadult, majd családját követve az NSZK-ban telepedett le. Különböző egyesületek segítettek neki a beilleszkedésben, egy württembergi képviselő a rajztanulásban is támogatta. Grafikusként az Avon nevű cégnél helyezkedett el. Németországban ismerte meg Dorogról kitelepített feleségét. Az SS-veteránegyesületekkel semmilyen kapcsolatot nem tartott, háborús élményeiről

Josef Ringhoffer (az álló sorban jobbról a második) 1944-ben, frissen sorozott SS-katonaként

Ringhoffer 1954-ben

évtizedeken át még testvéreinek sem beszélt. Budapest ostroma sokáig visszatért a rémálmaiban. Magyarországra 1989 után látogatott vissza először, háborús élményeinek megfestésére is csak 2015 után vállalkozott. Életútjáról e sorok szerzője a Washingtoni Holokauszt Emlékmúzeum számára videóinterjút is készített.

Ringhoffer egysége, a 22. SS-felderítőoszt. A képen szereplő hét bakonygyiróti fiúból négy nem élte túl a háborút ály eredetileg hat századból állt. Az 1. század páncélgépkocsikkal, a 2–4. századok úszó Volkswagen terepjárókkal, az 5. (nehézfegyver) század gránátvetőkkel, géppuskákkal lett volna felszerelve, de a felszerelés egy része Budapest bekerítéséig nem érkezett be. A 6. század az ellátófeladatokra szerveződött. A mintegy 900 fős élelmezési létszámú

https://portal.ehri-project.eu/units/us-005578-irn44207-irn597045.

alakulat veszteségei a budapesti csatában pontosan nem ismertek. Eltűntként a német hatóságok 1956 után 97 személyt tartottak nyilván, ez azonban csak részadat, mert azok az eltűntek, akiknek a családja Magyarországon maradt, az adatsorban nem szerepeltek – márpedig az egység katonáinak túlnyomó többsége magyar honos volt. Sokatmondó adat, hogy az egység tizennégy, névvel beazonosítható tisztjéből csak hárman élték túl az ostromot és a hadifogságot, hatan igazoltan meghaltak, négyet eltűntként tartottak nyilván, egy személyre pedig semmiféle adat nem állt rendelkezésre. A tisztikarból egyetlen személynek sem sikerült a kitörés.

A 22. SS-felderítőosztálynak semmilyen iratanyaga nem maradt fenn. Más forrásokból rekonstruálható, hogy Budapest ostroma során először Soroksár–Dunaharaszti térségében voltak, majd a visszavonulás során Kőbánya és a VIII. kerület érintésével jutottak át Budára. Az egység bevetésére az utolsó adat január második feléből származik: ekkor a Margit-szigeten harcolt (Ringhoffer azonban ekkor elszakadt az alakulatától, és ebben nem vett részt). A Margit-sziget feladása után a felderítőosztály bevetési körzete már nem állapítható meg, amiképpen a 22. SS-lovashadosztályé sem. Csak annyi tudható, hogy a német parancsnokságok a seregtest harcértékét minimálisnak tartották, ezért elsősorban a Duna-part őrzésével bízták meg. A hadosztállyal kapcsolatos kritikák két fő pontja a hivatásos tisztek és tiszthelyettesek rendkívül alacsony száma (a seregtestet ebből a szempontból soha nem töltötték teljesen fel), illetve a kényszersorozott katonák igencsak alacsony motivációja volt. Ringhoffer visszaemlékezése mindkét kritikai észrevételt maximálisan visszaigazolja. Az ostrom során egyszer sem tudott borotválkozni és fürdeni. Nagyon ritkán kaptak szervezetten ellátást. Tisztekkel 1945 januárjától már nem volt kapcsolata, ez is a seregtest felbomlására utal.

Ringhoffer először 1995-ben, német nyelven vetette papírra az emlékeit egy nekem írt levélben. 2010-ben kilenc gépelt oldalon magyarul is írt egy visszaemlékezést, 2015-ben pedig célzott kérdések alapján a korábbi anyagokat bővítette. Az alábbi szövegközlés alapja a 2010-es, magyar nyelven írt szöveg. Amennyiben a korábbi, illetve későbbi szövegekben ezt kiegészítő elemek vannak, ott

a kiegészítéseket kapcsos zárójelben közlöm. A visszaemlékezés nyelvhelyességi, helyesírási és stiláris részét nem javítottam, mivel úgy gondolom, ez csak elvett volna annak értékéből és hitelességéből. Ringhoffer magyarnyelv-tudása kapcsán megemlítendő, hogy falujában német nyelvi közegben élt, csak 16 éves koráig járt magyar iskolába, 1953 után pedig csak elvétve beszélt magyarul. Hozzá kell tenni, hogy az alább közölt szöveg nyelvi stílusa nem csak a magyarországi németek magyar szövegeire jellemző: többségük a német nyelv szabályait sem ismerte mélyebben, annál is kevésbé, mert a magyarországi iskolák zömében a német nyelvet vagy egyáltalán nem, vagy csak rendkívül csökkentett óraszámmal oktatták. Ez 1945 után, új hazájukban sokuknak komoly beilleszkedési problémát okozott.

Josef Ringhoffer festménye a kitörésről

Szenvedéses út dokumentációja

1944 szeptemberében sorozták a Németek, mert sváb származású vagyok. Ez a [sorozás a] német és magyar állam közötti megegyezés [következménye] vólt. Szeptemberben kellett bevonulni. (1944 júniusban 17 éves lettem!) Nagykovácson volt a kiképzés és a 22. Kavalerie Divizióhoz tartoztunk. Ha jól emlékszem, a 4. századba vóltam. A zubbonyon búzakalász jel volt. A 4 heti kiképzés után hallottuk, hogy az Oroszok Budapest felé elővonulnak. November elején Sóroksáron jöttem a frontra.

Egy pár napig tartottuk az állást. Az erős orosz támadásnál az én szakaszomból 2 emberek eltüntek, valószínűleg fogságba estek vagy elestek. Néhány sebesült vólt és muszály vólt visszamenni. Egy másik állásba jöttünk, ahól már az Oroszok is vólták. Németek visszaverték és mi ebben a frontrészletben négy hétig is vóltunk. Mint jelentő naponta többször mentem az állásból vissza a Parancsnoksághoz a hírekkel. Útközben a védőárok szélén egy halott orosz katona feküdt, mikór először láttam, nagyon megijedtem. Ő vólt az első orosz halott katona, amit láttam. Későbben Budapesten többet láttam, sok halott német katonákat és civileket. Nekem is többször kellett az állásban őrségben állni és figyelni, hol mozgul valami az orosz állásban. Valószínűleg észrevettek engem az Oroszok és énrám lőttek: hála Istennek nem talált a golyó a fejem mellett az árokba a földbe zúgott, úgyhogy a föld a nyakamba esett.

A bal oldali állást sikerült az Oroszoknak megszálni, nekünk visszamenni kellett. Észrevették az Oroszok és gránát-tüzet lőttek ránk. Végre sikerült nekünk az Oroszokat visszaverni. Egy pár Orosznak nem sikerült menekülni és a bunkerben maradták. Kiderült hogy nem oroszok hanem mind az öt vagy hat katonák románok vóltak. Őket nem lőttük agyon, fogságba kerültek.

Már egy pár hétig a fronton se mosakodás, se borotválás [nem] vólt, úgyhogy itten ismeretségbe kerültem tetűkkel. Egyszer a kajaosztás után mindenki forralt bórt pálinkával kapott. Már jó hideg vólt, úgyhogy a forralt bór jól esett. A kiosztás után feladtuk az állást és vissza indultunk. Útközben mondták, hogy

máma karácsony este van. Egész éjjel gyalogóltunk, senkinek se jutott eszébe karácsonyi énekeket énekelni.

Nagy hír jött, hogy Budapestet az Oroszok bekerítették. Másnap valamikór új állásba beosztottak bennünket. Hogy hól vagyunk, azt nem tudtuk, legalább én nem tudtam. Későbben rá jöttem, hogy Kispest vagy Kőbánya. Lehet, hogy először Kispesten és utána Kőbányán voltunk.

A kőbányai frontvonal egy kavicsos és köves helyen vólt a falu végén. A védőárok helyenként nagyon alacsony vólt: nem tudták mélyebbre ásni. Ezenkívül az orosz frontvonal nagyon közel vólt, úgyhogy a szituáció nagyon veszélyes vólt. Ebben az állásban az én szakaszomból egy délelőtön 3 katona fejlövést kapott. Én itten is mint jelentő elölről hátra a parancsnoksághoz többször mentem. Egy nagykovácsi kisfiú kapott fejlövést. Egy lepedőben vitték vissza: nagyon vérzett és nem kapott levegőt, hörgött. Borzasztó vólt ezt látni és megélni. Egy néhány sebesült vólt és segítség kellett, mert az Oroszok látták, hogy a Németek gyengék, annál erősebben tönkretenni akartak bennünket. Kaptunk segítséget, több mint tíz katonát kellett nekem a vonalba hozni a parancsnokságból. Ezek remegtek és valamennyien sírtak, mert féltek, hogyha orosz fogságba kerülnek, sok borzalmas vár rájuk. Ezek a katonák Volga-Németek voltak! Délután az állásban megint sok kiesés vólt. Az állásból látni lehetett az Oroszokat, az ő állásukba ide-oda mászkálni. Nagyon közel vóltak az állások. Este vissza húzódszkodtunk. Sokat féltem: ebbe az állásba mennyi bórzasztót átéltem – sokszor visszagondolok, mert az nem hagy békén. Vissza mentünk egy következő állásba és örültünk hogy a kőbányai poklot elhagyhattuk.

A következő állás kertes házak vóltak. Szétszórva vóltak a házak között vólt a vonalunk. Az Oroszok jól belátták és ha valami mozgúlt nálunk, midnyár lőttek. Én megint a parancsnoksághoz mentem, észrevettek és gránáttal lőttek rám. Mellettem jobb és bal oldalon robbantak a gránátok. Nekem sikerült gyorsan egy házba menekülni. Az Oroszok tovább lőttek, egy egész sorozatot lőttek. A házba egy sarokba bújtam, egy gránát ebbe a helységbe repült és csoda: hála Istennek nem robbant fel! Tovább szaladtam a parancsnokság felé,

de nem találtam még, mert ő is gránát-sorozatot kapott – nekem meg muszály vólt az állásomhoz visszamenekülni. A gránát-sorozat körülbelül egy órát tartott. Egy gránátgödör a másik mellett vólt látható. A gyümölcsfák a kertben borzasztóan néztek ki. A kertekben a házacskák, kunyhók, sátorok voltak, ez minden egészen összelővé, minden tönkre ment.

Az én falumból, Bakonygyirótról 7-en voltunk az én szakaszomba. Most január elején már csak ketten vóltunk a Kmetti Ignác iskolatársammal. Az utcaharcokban a Budapesti belvárosban elvesztettük egymást. Közben én néhányszor elvesztettem a csoportomat és más csoporthoz csatoltak. Egyszer éjjel mindenki, aki elvesztette csoportját, egy templomban gyülekezett. Én itten megint találkoztam Kmetti Ignáccal, az iskolatársammal. Még egyszer szélyeljöttünk: később a háború után hallottam, hogy Budapesten elesett.

Engem egy csoporthoz csatóltak és éjjel az orosz állásba kellett mennünk kikütatni hogy hól vannak. Sötétbe a házakba, ahól az Oroszok vóltak, mentünk. Egyszer egy műhélyszerü házból egy orosz katona jött ki. Bent oroszul bészéltek. Mi libasórba mentünk és az elején találtunk egy orosz őrségre. Ez az örgödörbe vólt, észre vette, hogy Németek jönnek és löni akart, de az elsö köztünk agyonlötte ötet. Errefel mindnyáján menekültünk innenröl. A ház hátamögött egy rét vagy futballhely vólt. Mivel hogy 20 cm magas hó vólt, fönt fagyva, nehéz vólt szaladni! De muszály vólt, szaladnunk, mert világító rakétát löttek és éjjel szépen lehetett bennünket látni. Elkedztek utánunk lőni de közbe már elég messze voltunk, nekünk nem történt semmi. Ez a város szélén lehetett.

A következő napokban többször változott az állásunk, ugyhogy össze viszsza keverve vóltunk más csapatokkal. Innen az állásból a parancsnoksághoz mentem kérni muníciót, gránátokat. Nem vólt senki, aki a láda gránátot segített vólna elöre az állásba vinni. Nekem kellett a láda gránatot az állásba cipelni. Utközben orosz gránátok ütöttek be mellettem, amelyre nagyon megijedtem, és a gránát-ládát leejtettem. Ha ügyetlenül esett vólna, akkor lehetséges lehetett vólna, hogy felrobban. Nagy szerencsém vólt!

Naponta különböző helyen voltunk és az ellátás élelmiszerrel municióval nem volt lehetséges, vagy kevés vólt, ami a helyzetünket megterhelte. Ezenkívül nem tudtunk rendesen aludni. Csak egy vagy két órát aludtunk, közben a balytársak örködtek. Napról napra az ellátás mindig rosszabb lett, ennivalót nem kaptunk: amit a házakba találtunk, abból éltünk.

Az utcai harcokban elvesztettem csoportomat, széjelvertek bennünket az Oroszok. Az egyik balra, a másik jobbra menekült és így mentettük az életünket. Egy szakászt az Oroszok bekerítettek és nekünk probálni kellett őket kimenteni. Elöre mentünk, 100 m távol a bal oldalon vólt egy hosszú fal, alacsony házak, ottan vólt az egyik csoportunk előre mentek. Az Oroszok ottan néhányat lelőtek és megsebessitettek. Az én csoportom jobb oldalon elöre ment. Láttuk a sebesülteket: segíteni kellett volna, de muszály vólt tovább menni, nagyon veszélyes vólt! Muszály vólt jobbra az utcába és a házakba menekülni. Ottan láttam egy ismeröst: Wolf Imre Bakonyoszlopon volt itthon. Sebesülten vólt, jajgatott, de nem vólt lehetséges segíteni, ottan kellett ötet hagyni. Később találkoztam vele: ő is orosz fogságba vólt és Tiszalökön a fogolytáborban együtt vóltunk. Nem vólt már lehetséges a bekerítetteket megmenteni.

Tovább vissza húzódtunk. A civilek a pincébe menekültek, két hónapot itten tartózkodtak. Borzasztó lehetett. Egyik házba találtunk a konyhába egy köcsögbe fagyott zsirt. Elosztottuk közöttünk. Én is kaptam egy darab fagyott zsirt: nagyon éhes vóltam és beharaptam, két fogam tört ki.

A következő napokban megint nehéz utcai harcoknál elvesztettem a csoportomat. Ez többeknek így ment. 6-ok vagy 8-ak voltunk: össze maradtünk és kerestük a csoportunkat. Egy házból a másikba hurcolkodtunk és az egyik közöttünk talál lisztet egy zsákba. A zsák liszttel tovább hurcolkodtunk, nem találtuk meg a csoportunkat és közbe este lett. Bementünk egy nagy emeletes házba, kerestünk valakit, aki nekünk a lisztből valami ennivalót készít. Találtunk egy asszonyt: ő sütött nekünk egy kosár pogácsát. Egyszerü sütemény vólt, de jól izlett. Nagyon éhessek voltunk, mindet felettük. Egy kicsit pihentünk és ujjá tovább indultunk, csatlakozást kerestünk. Ujra be lettünk osztva

és utcai harcokba kerültünk. Vándoroltunk egy házból a másikba és természetessen csak visszafelé, mert nekünk nagyon kevés municiónk vólt, se páncélos segítség, se tüzérek vagy gyorsfegyver – semmi! Az Oroszoknak könnyü vólt ellenünk harcolni.

Bent vóltunk egy házba, második emeleten: innen jobban lehetett látni a környékbe. Az Oroszok este elöl bementek a házba, néhányan vólták – és mi fönt a második emeleten. Itten megint nagy szerencsénk vólt: hátul az emeletes házon az udvarba álvány ált. Az álványon le mászkáltunk és hátul a szomszéd házba menekültünk. A következő utca nevét tudom: Üllői út. Nagy magas épületek egyik a másik után. Az Oroszok nagy erővel előre indúlták, ugy hogy mi egy házból a másikba lehetségtelenül mehettünk. Nagy lövölködés volt néhány napig. Mivelhogy nem tudtunk a házból menekülni, muszály volt a házak közötti falat áttörni, hogy lehetségünk vólt egy házból a másikba átjutni.

Egy házba menekültem, lassan sötét lett és a kapu nyitva vólt. Össze vólt lőve, bent a fojosóba is sötét vólt. A fojosóban ültem egy sarokba, vártam, hogy kinn nyügodtabb lesz. Egy pillanatot vártam a sötétben és egyszerre valaki elkezd jajgatni. Körül néztem és ottan feküdt egy német katona sebesülten és jajgatott, segítséget kért. Az Oroszok megint és hevesebben kezdtek lőni. Nagyon féltem hogy jönnek az Oroszok: Így elhagytam a bujóhelyemet és otan kellett hagyni a sebesült német katonát. Már nagyon sajnálom hogy neki nem segíthettem. Csak remélem, hogy utólag valaki mégis tudott neki segíteni.

Éjjel tudtunk mozogni, és az utcán nyíltan menni, mert nem vólt olyan veszélyes. Egy Bakonyoszlópról származó barátommal találkoztam útközbe. Emlékszem, egy nagy épület vólt vagy egy gyár, utca nevét nem tudom. A barátom panaszkodott a rossz helyzetünk miatt, nincsen kilátás és értelme hogy tovább harcoljunk, a nagy szenvedést tovább már nem bírja: ő átöltözik civil ruhába. Egy ház előt megállt és azt mondta nekem: „eljössz, átöltözünk". Én nem mentem vele mert féltem hogy elkapnak. Ő bement a házba és átöltözködött. Én tovább mentem a kivilágított utcán, mert ebbe az utcába tüz vólt és néhány ház égett.

Megint szétszórt bennünket a helyzet, elvesztettem a kapcsolatot és sötétben eltévedtem. Sokan elvesztették a csoportot és így egy udvarban, nagy emeletes házak körös körül, vólt egy nagyobb udvar, ott láttam néhány német katonákat és oda mentem. Kiderült, hogy itt egy parancsnokság van a pincébe. Jött egy német tiszt és bement velem a pincébe. Sok lépcső volt lefelé és itt a sötétben megengedte, hogy egy kicsit kipihenhettem magam. Leültem a lépcsőre, vártam hogy jöjjön. Mindjárt jött és felvitt az udvarba. Az udvaron őrséget kellett állnom. Ottan néhány orosz fogoly ásott ki egy nagy gödröt. Földszinten egy nagy terem vólt halottakkal. Német és magyar elesett katonákat összegyűjtötték, legalább 100 halott. A gödörbe kerültek a halottak, itten lették eltemetve. Bennünket kik csoport nélkül vóltunk, összeállították és egy tiszt előre vitt bennünket a frontra: Margitszigettől nem lehetett messze.

Megint beosztottak egy emeletes házba, a második emeleten vóltunk. Az Oroszok körbelül száz méter távolságra vóltak, láttuk ide-oda mozogni. Megint este lett és mi még mindig a második emeleten tartózkodtunk. Egyszer lent a földszinten hallottuk, hogy oroszúl beszélnek. Kézigránátot dobtunk le a sötét lépcsőházba, utána mertünk lemenni, de igen gyorsan, az ablakból kiugortunk az utcára. Néhányan az 1. emeletből kiugortak. Az egyik barátom Zink Lorenz is kiugrott és eltörte a lábát. Ottan fogságba került. Későbben Tiszalökön [az internálótáborban] találkoztam vele. Vissza menekültünk és megint elvesztettem a csoportot. Egyedül tovább mentem, kerestem újra a csoportomat. Útközben találkoztam többel, akik szintén keresték a csoportot és ők is nagyon éhesek vóltak. Hallottunk, hogy a repülökből dobtak le élelmiszert. A repülönek kellett magassan repülni, mert máskülönben le lesz lövé. Élelmiszert ledobtak, de mivelhogy magassan repült, az esernyőt elvitte a szél az Oroszokhóz. Nem mindig sikerült a ledobás. Tovább indultunk: hallottuk a hírt, hogy a Vérmezőről repülővel ki lehet jönni a katlanásból. A Vérmező előt álltam, de repülő már nem volt látható, az utolsó már elrepült. Nagy épületek voltak a Vérmező mellett és benn valószínűleg egy áruház vólt, ablakok betörve, a házba be lehetett látni. Bent az üzletpultoknál lovak áltak. Már biztossan néhány nap óta, mert

a fapult össze volt rágva, a lovak éhesek vóltak és a fát lerágták. Többször láttam az utcán megdönglött lovakat. Nagyon hideg tél vólt, a lovak húsa rendbe volt, így a civilek és a katonák a halott lovakrol húst vágtak le fogyasztás értelméből, mert más élelmiszer nem vólt.

Egyedül mentem tovább. Hozzácsatlakoztam egy csoporthoz: öten vagy hatan vóltak egy páncélágyúval. A nagy gépkocsijukat egy gránát elpusztította néhány órával ezellőtt. A ház előtt ált a páncélágyú, a csoport és én is a kapuba áltunk. Egyszerre egy nagy robbanás és egy orosz gránát talált bennünket. Három sebesültünk volt, nekem nem történt semmi. Gyorsan keresnünk valami hordani valót, hogy a sebesülteket a kórházba vihetjük. Ez az eset a Pesti oldalon az Erzsébet hídtól jobbra vólt, az első vagy második utcában. Civilek segítettek, így kaptam egy talicskát ráraktuk a 3 sebesültet és elindúltünk az Erzsébet híd felé a Gellérthegyre. Ott volt egy vöröskereszt ambuláncs. Sikerült odaérni a sebesültekkel, mert veszélyes volt nappal menni. Nagy szerencsénk vólt, mert az Erzsébet hidat fél órával később felrobbantották.

Megint egyedül tovább mentem cél nélkül. A sötétben sikerült kitalálni, hogy a várban alagutak vannak. Gondoltam, oda megyek, talán kapok valami ennivalót és egy kis pihenőt. Az alagútban nagyon sötét vólt, néha-néha egy fákja vagy gyertya égett. Nagyon hosszú volt az alagút: végig mentem, büdös vólt, sebesültek feküdtek mindenfelé, jajgattak, borzasztó vólt. Nem kaptam semmi ennivalót: olyan rosszul éreztem magamat, hogy megint elhagytam az alagútat és tovább mentem.

A következő napokat a kitörésig hogyan éltem meg, azt már nem tudom. Biztossan sok mindenféle történt, de elfelejtettem. Hír vólt, hogy kitörést terveznek. Nem beszélt erről senki, mert nem akarták, hogy elárulja valaki és az Oroszok megtudják. Egyszer jött a hír, még mâma éjjel: ez február 11-én vólt, az utcába (nevét nem tudom) gyülekezünk. Én közben találkoztam a csoport-vezetőmmel: „Unterscharführer" André, egy Hamburgi német fiú. Az utca-harcokban széjjeljöttünk és mostan a kitörés elején megint összejöttünk. Gyülekező egy nagy széles utcában volt. Sokan vették részt a kitörésnél. Német és magyar

katonák, rendőrök, civilek: pár ezren lehettünk. Csendesen kellett lenni, hogy az Oroszok bennünket ne vegyenek észre. Este 10 órakor kezdődött a kitörés. Neki indultunk, ez nagy zajt okozott. Oroszok észre vették és gránátokkal meg gyorsfegyverrel a tömegbe lőttek. Pánik tört ki, a sebesültek jajgattak, kiabáltak. A tömeg próbált jobbra és balra menekülni. Néhányan elestek, nem tudtak felkelni és agyontaposták őket. Én és a hamburgi Unterscharführer összetartottunk és balra a házakba menekültünk. Hátul az udvaron keresztül menekültünk a Svábhegy felé.

Utközben szétszórt álló házak vóltak és onnan lőttek az Oroszok. Mikór látták, hogy sokan jönnek, nem lőttek már és mi tovább menekültünk kifelé a városból. Reggel felé világos lett és sikerült a várost elhagyni. [Közben bajtársak mondták, hogy Zehender Brigadeführer egy gránáttalálattól elesett.] Egy erdőben tovább mentünk. Két napig éjjel nappal lassan mentünk. Muszály vólt az erdőbe minden sátort, útat, veszélyes helyeket kikerülni és kígyó-vónalba menni. Körülbelül 500-an vagy lehet hogy ezren is vóltunk. Ezt pontosan nem tudom. A tisztek és néhány személyek, akik a környéket ismerték a veszélyes helyeket először megvizsgálták: mi és a csoport addig egy keveset pihentünk. Hideg vólt és sok hó. Az erdőben vólt egy helyen rőzse, velem együtt néhányan oda lefeküdtünk. Nagyon fáradt és gyenge vóltam: egész testem pihenést kért. Útközben vizesek lettek a csizmáim, amit nem is vettem észre. Lefeküdtem és mindjárt elaludtam: fél órát vagy egyet, és eközben elfagyott a lábam. Tovább ide-oda felé kellett menni, a veszélyes helyeket kikerülni. Útközben egy pár orosz katonákkal találkoztunk: őnekik velünk kellett menni.

Egy kunyhó vólt az erdőben, ezt ki kellett kerülni. Megint pihentünk egy kicsit és néhány tiszt megint előre ment kikutatni, hól mehetünk veszély nélkül tovább. Útközben láttunk messziről egy barakot, kunyhót. Közelebb értünk; láttuk, hogy itten egy munició depó vólt. Az Oroszok észrevettek bennünket és elkezdtek lőni ránk. Mi mindjárt más irányba tovább mentünk. Az erdőben volt egy út, ezt átkeresztelni kellett. Az út egy bevágásba vólt: másfél vagy két méter magas. Ezen föl kellett mászkálni. Mert már nagyon gyenge vóltam ez

nagyon nehezemre esett. Mindenkinek legyőzni kellett ezt a magasságot és ez lassan ment. Már fel akartam adni az egészet, de egy német csendőr bíztatótt: mostan mindjárt elérjük a német vonalat és hazamehetsz a szüleidhez. Tarts ki, különben fogságba kerülsz. Az Oroszok nagyobb távolságban vóltak, onnan lőttek ránk, de nem történt semmi a közelemben. Sikerült egy másik irányba az erdőben tovább menni. [Ennél a bevágásnál több száz bajtársam maradt vissza a kimerültségtől és az oroszok találataitól, csapatunk létszáma az eredeti talán ezer főről alaposan leapadt. Eredeti egységemből ekkor már senki sem vólt velem. Egyet ismertem csak, Karl Kuglert. Vele egy erdőszélen találkoztam. Rossz bakancsa miatt súlyos lábsérülése lett. Egy erdei kunyhóban nem sokkal később le akarta venni a bakancsait azért, hogy lábfejét befáslizhassa. Itt találták rá az oroszok akik fogságba ejtették. Szabadulásunk után találkoztam vele. Néhány évvel ezelőtt halt meg. Akkor a kitörésnél semmiről sem akartam hallani, és semmit sem akartam tudni, csak meg akartam menteni az életemet, 17 éves voltam, élni akartam!] Többször kellett az irányt változtatni, ha valami veszély vagy rossz terep vólt. És ezért tartott két napig, míg az erdőből kijöhettünk. Az erdő szélén láttunk egy falut, mert már világozni kezdett. A házak egy vagy két km távolságban voltak tőlünk. Valószínűleg Budakeszi vólt. Innen láttunk jobb oldalon egy pár kilométeres távolságba világító rakéták fellövését. Valószínűleg a német vonal vólt – tudták, vagy gondolták, hogy a kitörők jönnek. Alig tudtunk menni, mindnyájan nagyon gyengék vóltunk: nem adtuk fel és tovább cipeltük magunkat.

A határba vólt egy kis fojó. Kevés víz vólt benne, de a két óldalain vólt egy két méter magas rézsű. Ezen felmászkálni nekem lehetetlenül nézett ki, nem vólt már erőm. Egy német bajtársam fegyverével tólt engem fel. Néhányoknak nem sikerült felmászkálni, feladták magukat, nem vólt már eröjük, ottan maradtak. Nekem szerencsém vólt, a bajtársom megbíztatott: csak még egy rövid útat kell mesterelni és mi elérjük a német frontot. Neki igaza is vólt. Tovább útközben orosz gépkocsikkal találkoztunk. [Ezek nem az úton álltak, hanem annak oldalán. Ekkor kb. 50-100 fős csapat lehettünk. Minket meglátva a gépkocsivezetők

elmenekültek.] Az Oroszok elszaladtak, így a gépkocsikat tudtuk átkutatni: valami ennivalót kerestünk. Találtunk egy kenyeret, amit közöttünk elosztottunk. Ez az esemény a domb jobb oldalán vólt: a domb bal oldalán vólt a német frontvonal. Kiabálták németül, úgyhogy nekünk már nem kellett félni.

Örömmel fogadtak bennünket. Alig tudtam már menni és így egy kis autóval elvittek egy faluba, nem tudom már hogyan hívták és onnan tovább Tatabányára. Itten megkezelték a fagyott lábaimat. Utána tovább vittek Győrbe, egy iskola vöröskeresztes hely vólt. Ottan tovább kezeltek bennünket.

Az én születési falum: Bakonygyirót innen 30 km-rel távol van. Irtam mindjárt postalapot haza, megkapták és az unokanővérem, Fröhlich Alojzia egy kosárban élelmiszerrel hozám jött édesanyám helyett, mert az 1945 Februárban testvéreimmel elmenekült az Oroszok előtt. Az unokanővéremmel nem volt szerencsém találkozni, mert egy órával azelőtt elvittek bennünket autóbusszal Pozsonyba.

Pozsonyból vittek tovább Benesaura [Beneschau, Benešov, Csehország]: ott vólt a nagy német kaszárnya és kiképzőhely. Itten egy pár napig pihentünk, és mint Budapest-harcolók külön szabadságot kaptunk. [Három hétig voltam Prágában. Egyszer összegyűjtötték minket, és minden kitört katona megkapta a Közelharcpántot, a II. osztályú Vaskeresztet és a Sebesülési Jelvényt.] Magyarországba haza az utazás zárva vólt, mert ottan az Oroszok már előre vonúltak. Igy csak az Osztrák határ széléig, Sopron mellett utazhattam az Útlevéllel. Feketén katonaruhába átmentem Magyarországba és Györbe utaztám, onnan meg haza Bakonygyirótra, kerülő úton. A családi hozzátartozóim már nem voltak otthon, Februárban elmenekültek. Idegen menekültek Szlovákiából voltak a szülőházamban. Bementem német katona-egyenruhába, nagyon megilyedték, kérdezték, hogy mi van. Azt válaszóltam, hogy én itten születtem és utána kimentem a házunkból. Bórzasztó érzés vólt, sírni tudtam vólna. Unokatestvéremékhez mentem, ottan aludtam egy éjelt. Másnapon elmentem az édesapám születésfalujába. Ottan egy napot töltöttem. Utána muszály vólt elmenni, mert az Oroszok nem messze voltak, az ágyúlövéseket lehetett már hallani.

Elindúltam visszafelé, először gyalog, 20 km-t Bakonygyirótig. Onnan a német csapat-autóval Pápáig, ez már áprilisban lehetett. Pápától vonattal Sopronba és tovább Bécsbe. Itten a menekültek jelentkező helyen megérdeklődtem, hogy hól találom az édesanyámat testvéreimmel együtt. Megkaptam a címet. Ausztriába, Bachmanning faluba, Wels város mellett megtaláltam őket: egy parasztnál egy kis szobába laktak. Néhány napig ottan maradtam. A szabadságom végre ment, vissza kellett utazni Benesaura, Csehszlovákiába.

Ottan vóltam egy pár hétig. Kiképzést kaptunk a Panzerfaust fegyverrel lőni. 1945 Április vége felé újra felállítottak egy csoportba. Utána gyalog masíroztunk Benesauból Prága felé. Prágá előtt a külváros végén a partizánok ellen állásba mentünk. Egy éjjel az állásba és másnap reggel jött egy partizántiszt fehér zászlóval. A hírt hozta, hogy Németország kapitulált, háborúnak vége van. Adjuk fel a harcolást.

A parancsnoksági tisztek nem akarták elhinni és érdeklődtek, hogy igaz-e. Jött a parancs: vége a háborúnak, ha lehet menjünk amerikai fogságba. Amerikaiak vagy Angolok, nem tudom már, melyek vóltak: innen Prágától 20 vagy 30 km távolságba vannak. Kerestem egy kerékpárt, tényleg adtak egyet. Kerékpárral Amerikaiak fel kerekeltem. Utközben jött egy gépkocsi: Angol katonák fegyverrel. Én a fegyveremet és a kitüntetésemet be a rétre dobtam. Nekem nem csináltak semmit, mehettem tovább. Útközben a német gépkocsikról elosztogattak mindenfélét: egyenruhát, ingeket, köppenyt, cigarettát. Nekem már nem vólt kabátom, így esőkabátot szereztem magamnak. Cigarettát úgy osztottak el. Én nem dohányoztam, de gondoltam, talán jó lesz mint cserélni való.

Tovább mentem, egy faluba néhány százan voltak összegyülekezve, pihentek, a kútból vizet hoztak, utána tovább mentek. Én is vizet akartam inni: a kerékpáromat a kabátommal és a cigarettákkal együtt leállítottam és mentem vizet inni. Míg vissza jöttem a kerékpárom az összes holmimmal el vólt tünve – ellopták! Ugy hogy megint semmim vólt. Egy nagy réten a vólt katonákat összegyüjtötték. Este lett, az éjelek hidegek vóltak. A réten szabadba aludtunk. Másnap jött egy angol tiszt, mondta adjuk le a fegyverünket, mindenki hamarosan mehet

haza. Később megint jött egy magas tiszt angol és orosz tisztekkel és átadta a parancsnokságot az Oroszoknak. Az orosz tiszt mondta, hogy ne okozzunk nehézséget, adjuk le a fegyverünket, mi mindnyájan hamarosan haza mehetünk. Sorakozni kellett és orosz fogság irányba indúltunk. Gyalog mentünk Prágáig, nagyon meleg vólt Május kezdetén.

Két hétig egy Prágai kaszárnyában vóltunk. Minden nap egyszer kaptunk kukorica levest egy kevés ló hússal. Onnan vonattal Magyarországon keresztül Oroszországba lettünk utazva. Dnjepropetrovszk, Kiev környékébe egy fogolytáborba kerültünk.

Különböző fogolytáborokban vóltam. Kétszer nagyon le vóltam fogyva, distrofikus voltam, már alig tudtam menni. Egyszer egy másik lágerbe vittek, ahól 2000 magyar fogóly volt. Tyfusz tört ki a lágerbe: csak 200-an élték át, a többsége meghalt. Ebből a lágerből először lehetett vöröskereszt-póstalapot haza írni. Tényleg kaptam én is a szüleimtől egy postalapot. Másik lágerbe vittek, itten tüdőgyulladást kaptam, vért köptem, úgyhogy fogoly-kórházba Kievbe vittek. Hála Istennek kigyógyultam.

A Magyarokat 1948-ban haza engedték. Nekünk azt mondták: ti Németek vagytok, azért nem mehettek haza. Mikór a Németeket 1949-be haza engedték, azt mondták, ti Magyarok vagytok. Végre 1950 Decemberben Magyarországra vittek. Itten átadták bennünket a magyar kommunistáknak és 3 évig a Tiszalöki fogságban vóltam. [A kihallgatások során annyi szörnyűséget kellett átélnem. Budapesten azt akarták tőlem hallani, hogy én robbantottam fél a Dunahidakat.] 1953 Decemberben haza engedtek Németországba.

HELMUT FRIEDRICH

Helmut Friedrich[1] 1914. április 6-án született Frankfurt am Mainban. 1934-ig evangélikus ifjúsági csoportvezető volt. Weilburgban tanítóképző főiskolát végzett, de ezt követően csak hat hónapot taníthatott, mert behívták. Katonai szolgálatát végig a 13. tüzérezredben teljesítette. Részt vett a lengyel, a francia és 1941-től a szovjet hadjáratban, ahol 1943. augusztus 30-án gránátszilánktól arcán és kezén megsebesült. Felgyógyulása után tartalékos századosként és a tüzérezred parancsnokának segédtisztjeként kapott új beosztást.

Friedrichnek a kitöréssel kapcsolatosan már komoly tapasztalatai voltak: 1944. augusztus 29-étől a Duna-deltától indulva és a Dunát átúszva Bulgárián és Belgrádon át érte el a saját vonalakat (a teljes hadosztályból csupán 14 tiszt és 84 katona jutott így vissza). Budapest ostroma alatt végig az ezredparancsnoka mellett szolgált. A kitörés során fogságba esett.

Friedrichet 254 társával együtt 1945. július közepén mint munkaképtelen rokkantat elbocsátották a ceglédi hadifogolytáborból. A szovjet bürokrácia nem erőltette meg magát: egy napi hideg élelem kiosztása után a vasútállomásra küldték őket, minden dokumentum nélkül. Ott azonban semmilyen vonat nem várt rájuk. Hosszas gyalogmenetek és különféle kalandok után a 255 hadifogoly, amelynek rangidőse Friedrich volt, egy kőbányai rendező pályaudvarra érkezett. Itt kaptak

1 Részletesebb életrajzát lásd Ungváry 2019, 248–250.

négy nap után a Magyar Vöröskereszttől először ellátást. Ezt követően egy szovjet ezredes került elő, aki azt közölte, hogy az ügyben vizsgálatot indít, majd egy mellékvágányra állította a kilenc vagont, ellátásról azonban nem gondoskodott.

Friedrich Németország keleti övezetébe tért vissza, ahonnan 1947-ben a nyugati zónába távozott. A német háborús veszteségek nyilvántartásával foglalkozó hivatal még évekkel később is eltűntként tartotta nyilván: 1953. április 24-én Ernst Schweitzer nyilatkozott arról, hogy utoljára a Margit utcában látta a kitörés napján éjfélkor. 1945–1947 között a Jéna melletti Steudnitzban tanított, 1947–1979 között általános iskolai tanár volt Sinntal-Weichersbachban. Nyugdíjba vonulása után helytörténeti munkákat adott ki, és a helyi evangélikus gyülekezet egyik vezető tisztviselője volt. 2006. november 11-én hunyt el otthonában.

Wanderer zwischen Krieg und Frieden (Vándor háború és béke között) című, háborús emlékeit megörökítő, máig kiadatlan regényét az 1970-es évek végén írta. Legalább egy alkalommal visszatért Budapestre és bejárta korábbi útját. Az alábbi szövegközlés alapját egy 1995-ben készített interjú képezi, amelyet én készítettem vele Sinntal-Weichersbachban.

Helmuth Friedrich 1939-ben

Kitörés a katlanból

A páncélos tüzérezred harcálláspontját előrelátóan az Alagút mellé, a Clark Ádám tértől nem messze telepítettük. Kucklick alezredes 11-én délután örömtől sugárzó arccal árulta el nekem, hogy este kitörünk. Kérdésemre, hogy Hitler parancsa ellenére ez hogyan lehetséges, azt válaszolta, hogy nem maradt más lehetőség. Így is túl későn kerül rá sor. Nem rendelkezünk a szükséges felvonulási területtel, járműveinket vissza kell hagynunk, és a sebesülteknek esélye sincs. Ez a kétségbeesés utolsó felvonása.

A kitörés időpontját este 8 órában határozzák meg. Előre megadott időközökben szabad csak továbbadni a szóban közölt parancsokat. Rádió és telefon használata tilos. Kucklick kiadja a szükséges utasításokat: a járművek megsemmisítendők, a Hummeleket és Wespéket este a Dunába kell vezetni, minden írásos dokumentumot elégetünk, kivéve néhány térképet. Kiadásra kerül a vastartalék, azaz a Scho-Ka-Kola tabletták és a kétszersült. Aki eddig nem tette meg, felveszi bélelt harci ruháját és kapucniját.

Délután elhagyom a Clark Ádám téri harcálláspontot, hogy elbúcsúzzam a sebesültjeinktől. A kazamatákban mintha egy hangyabolyba kerültem volna: idegesen rohangáló felcserek látnak el sebesülteket, orvosok sugdolóznak, nővérek sírnak, mert nem tudják eldönteni, hogy elinduljanak-e ők is. Lehmann tiszthelyettes belenyugodott abba, hogy orosz kézre kerül, de a legrosszabbtól tart. Degener[1] százados azonban, a III. osztály parancsnoka, aki az ostrom utolsó napjaiban egy csúnya láblövést kapott, hallani sem akar a maradásról. Hiába mondom neki, hogy mozgásképtelen, azt hajtogatja, hogy sofőrje szerez neki egy lovas kocsit, amivel részt tud majd venni a kitörésben.

Egy órával a kitörés előtt elhagyjuk a [Hunyadi] János út és a Fő utca saroképületét. Degener századost épp gyengéden egy hordágyra fektetik, majd

[1] Erhardt Degener (1914–?) hivatásos tiszt, a háború utáni vallomások szerint járművét telitalálat érte, és az égő járműből senki sem menekült meg.

a takarókba bugyolált sebesültet egy lovaskocsira rakják. Parancsnokom különösen szívélyesen üdvözli öreg harcosát. Már sötét van, de nem teljesen sötét, a Hold világít valamennyire. Csendben vonulunk a készenléti állásba, amikor egyszer csak szórványos aknavetőtűz csap le a Víziváros utcáira. Közben minden irányból bakák nyomulnak északi irányba. Mindenki a kapualjakban keres fedezéket. Kiabálások hallatszanak, a bajtársak elvesztik egymást. Egyre nagyobb a tolongás az utcákon. Senki sem akarja most elveszíteni az érintkezést a saját csoportjával. Valahol elöl, ahol a szűk utcák a széles Margit körútba futnak, kell lennie az első vonalnak. Csodák csodája, Kucklick és Schmidhuber hadosztályparancsnok mellé sodródunk. Abból, amit kettőjük beszélgetéséből hallani tudok, érzékelhető a hatalmas csalódásuk amiatt, hogy a kitörés ennyire keserves körülmények között valósul meg. Deprimáló lehet egy parancsnok számára végignézni saját egységének szétesését, és azt, ahogyan egy kitörési kísérlet őrültséggé, a kétségbeesés szinte állatias felvonásává válik, amely ellen nem tehetünk már semmit sem.

A tülekedésben megint elveszítjük egymást. Kucklick és Eggenbrecht mellett maradok, utóbbi emberei a közelben vannak.

Vékony résen keresztül, a házak fekete kontúrja között éles fény, mint valami nagyvárosi főutcán, ahol világítanak a reklámok és a kirakatok. Nem nehéz kitalálni, hogy a fények itt gránátoktól, nyomjelzős lövedékektől és a töméntelen világítórakétától származnak. Ott van tehát a front, a Széna tér! Ezen a szoroson mindenkinek át kell jutnia! Az emberek mellettünk jobbra és balra már megvesztek. Könyökükkel küzdik magukat előre, löknek és rúgnak, akár az állatok.

A legszűkebb ponton, ahol a Csalogány utcában egy ház jobb oldalról kiugró sarka áll, mély harckocsiárok tátong. Teljesen lezárja az utat és itt vége is van a Landserek tolongásának. Az árok mindkét oldalán nagy földkupac. Egyszerre csak egy tiszt alakját világítják meg az ejtőernyőn alászálló világítórakéták. A tiszt kinyújtja a jobb kezét, és a Margit körút felé mutat: „Bajtársak, arra van hazánk, Németország! Éljen Németország, mindent Németországért!” Azzal ökölbe szorított kezét az égnek emeli, a sarokhoz ugrik, ahonnan

géppisztolyával tüzelve átfut a Széna téren. Néhány embere követi, de erőteljes géppuskatűz felel nekik. A tiszt összeesik a tér közepén, a villamossíneknél. A bakák sűrű tömege azonban követi őt. A szőlőfürtsűrűséggel hulló világítógyertyák teljesen láthatóvá teszik a tragédia színpadát, ahol gazdagon arat a halál.

Kucklickkal együtt én is a ház sarkához szorulok. Az emberek jobbra és balra körülöttem mintha megőrültek volna, könyökükkel tolakodnak, löknek, taposnak, és úgy viselkednek, mint az állatok. A tolakodásban elvesztem a kapcsolatot Kucklickkal, majd belezuhanok a harckocsiárokba. Abban felállva már csak messziről látom, ahogy Kucklick és Eggenbrecht rohamra indul. Mire ki tudok mászni, a kitörők tömege elapad, a téren fekvő hullák és sebesültek látványa sokkol. Kis hátizsákom szinte táncol a hátamon, amikor átrohanok a téren. A túloldalon, halott Landserek között egy ismerősnek tűnő tányérsapkát fedezek fel, arany kokárda díszíti, tehát a hadosztályparancsnoké.[1]

Rövidebb szakaszokon futva és a kapualjakban fedezéket keresve nyomulok előre. Körülöttem szinte senki sincsen. Az aszfalton lövések csattannak, egy mellékutca végén hirtelen hatalmas villanás, a robbanás hozzávág a házfalhoz. Minden erőmre szükségem van, hogy elérjem az életmentő fedezéket! Egy repesz a sípcsontom mellett átszakítja a csizmám szárát. A sötétben vizsgálgatom sérült bal lábamat, amire szerencsére rá tudok állni. Lábamban égő fájdalommal hajszolom magam tovább. Előttem az Olasz fasorból élénk harci zaj hallható. Néhány bajtárs is előugrik a kapualjakból, és ott fut mellettem. Elölről azonban egy bokorral takart páncéltörőágyú tüzelni kezd az utca teljes hosszára. Csak úgy repkednek a repeszek körülöttünk. Valaki felordít. Egy repesz felsérti az egyik ujjam hegyét. Sérült ujjamat a szájamba kapom, és átfutok a fasor másik oldalára, ahol a park kezdődik. Egyre többen követnek, a fák védelmében flottul haladunk előre. Elhagyjuk a fogaskerekű állomását, és egy villanegyedbe jutunk. Mögöttem a géppuskatűz újra felélénkül, és a páncéltörőágyú zavartalanul lövi tovább az utcát, amelyből kirohantunk.

[1] Gerhard Schmidhuber.

A villanégyedben könnyen eltűnnek az egyes csoportok a bokrok, a kerítések és a házak között. Egyszerre csak egy orosz teherautó tűnik fel, amely minden világítás nélkül csoportom felé dübörög. A holdfényben látszik, hogy a teherautó dugig van szovjet katonákkal, akik minden bizonnyal be akarják foltozni a Szénatérnél keletkezett rést. A teherautó ugyanolyan gyorsan tűnik el, mint ahogyan előkerült. Hamarosan azonban újabb zaj hallatszik, rohanó csizmák zaja. Mindenki igyekszik elbújni valahová, én csak az utolsó pillanatban találok egy légvédelmi árokra, amibe beugrok. Egy sötét alak követ. A lépések közvetlenül az árok mellett haladnak el. Miután elmúlik a veszély, felegyenesedünk, szemügyre veszem bajtársamat, aki egy fiatal SS-tisztjelölt. Megint közeledő teherautók zaja hallatszik, gyorsan átmászunk egy alacsonyabb kerítésen, és eldöntjük, hogy mostantól kerülni fogjuk az utcákat. Hamarosan külön technikára teszünk szert a kerítések leküzdésében, nekifutásból ugrunk rá a lazább drótkerítésekre, a szuronnyal leszorítjuk a tetejét, és fejjel lefelé bucskázunk át rajtuk. Lassan de biztosan haladunk felfelé a hegyen, csak néha hallani messzebbről lövéseket. A hó sok zajt elnyel. Hirtelen lánctalpak csikorgása hallatszik, heves lövöldözés, orosz hangok egészen közelről. Elbújunk egy rododendronbokor mögött. Csak hosszú idő után bújunk elő innen.

Egyszer csak egy villa tornyosul előttünk. Ami aggasztó, hogy az egyik ablakból rengeteg kábelköteg lóg ki, amelyek néhány méterrel később szép rendezetten, az összes égtáj irányába póznákra erősítve futnak tovább. Minden jel szerint egy hadtestparancsnokság hírközpontjánál lehetünk. Kár, hogy nincs nálam egy robbanótöltet, milyen jó lenne az egészet a levegőbe röpíteni. Azért közelebbről szemügyre veszem a helyszínt. A ház előtt őr áll, nem messze egy páncéltörő ágyú, és az utcán épp egy harckocsi ereszkedik le. Tehát sűrű a levegő. Nagy körben és rendkívül óvatosan kerüljük ki a villát. Hosszú idő után végre egy nyílt térségre jutunk, az enyhén emelkedő hómező vége egy völgyre fut ki. De az idő már igencsak előre haladt, így úgy döntünk, hogy inkább elbújunk valahol, és másnap este folytatjuk az utunkat. A házak szóba sem jöhetnek, mert azokat úgyis átkutatják. Szerencsére a közelben egy építkezés maradványaira

találunk. Egy hatalmas, fekvő betoncső jó rejtekhelynek tűnik. A hóban maradt nyomainkat faágakkal szétsöpörjük, a betoncső utca felőli oldalát téglákkal és hóval beépítve álcázzuk. A csőben guggolni illetve feküdni lehet.

Itt van módom szóba elegyedni társammal, akiről kiderül, hogy a neve Josef Romann, és bácskai születésű. 1945. január 1-jén kellett volna tiszti iskolára mennie. 1935-ben a település megalakulásának 150 éves évfordulóján egy egyetemi csoporttal magam is jártam Újverbászon, és most kiderül, hogy ő is oda valósi, sőt emlékszik is rám.

Eszünk némi csokoládét meg kétszersültet, és eldöntjük, hogy mivel a térkép szerint nem vagyunk messze a fogaskerekű Erdei lak nevű megállójától, ahol egy lánykollégium[1] is van, másnap este oda próbálunk eljutni. Napközben aggódva szemlélem a betoncső végén kialakított figyelőrésen át, hogy az előttünk álló házba ki-be járkálnak az orosz katonák. Itt minden bizonnyal valamilyen parancsnokság székel.

Este nagy nehezen kászálódunk csak ki a betoncsőből. Elgémberedett tagjainknak mozgásra van szükségük, és el kell végeznünk egyéb szükségleteinket is. Nagy nehézségek árán tudunk csak elindulni. A házat óvatosan megkerülve elérjük az erdőt, ahol a fogaskerekű vonalán haladunk tovább. Teljes nyugalom fogad itt. Romantikus hangulatunk azonnal megszűnik, amikor megpillantjuk a lánykollégium kontúrjait. Hosszabb megfigyelés után sem fedezünk fel mozgást, az ablakok egy része nyitva, az ajtót is csak betámasztották. Összeszedjük minden bátorságunkat, és behatolunk az épületbe. Minden tárva-nyitva, csak néhány véres rongy, az egyik sarokban egy kupac szalma. A völgy felőli ablakok mind nyitva vannak. Nyomasztó csend. Csalódottan hagyjuk el a helyszínt, és mivel a fogaskerekű vonala nagy félkört ír le az épület fölött, inkább annak völgy felőli oldalán megyünk tovább. Amikor felpillantunk az épületre, mintha villámcsapás érne, úgy merevedünk meg a rémülettől. A sötétben mintegy húsz, takaróba burkolt orosz katona kontúrját

[1] Az épület a mai Erdei iskola nevű megállótól kicsit lejjebb, a Rózse utcából nyíló névtelen úton található.

vesszük ki. Nem moccanunk, de néhány test szokatlan pozíciója után felismerjük, hogy halottak fekszenek itt. Minden bizonnyal az épületben berendezett kórházban ápolhatták őket, aki pedig meghalt, azt egyszerűen kidobták az ablakon. Kegyetlen hideg van, lábunk majdnem megfagyott már. Továbbmegyünk a Diós árok vonalán; kertes hétvégi házak tűnnek fel, a hegyekből néha lövöldözés hallatszik. Jobbnak tűnik, ha itt várjuk be, amíg a helyzet megnyugszik. Végre egy kunyhó alkalmasnak tűnik. Ablakából jól lehet látni a völgyet, van benne egy emeletes ágy, pokrócokkal, és egy kályha, sőt még egy doboz kávét is találunk, valamint egy német ellátótartály maradványait. Utóbbit minden bizonnyal a szél sodorhatta errefelé, és a civilek fosztották ki. Hamar ropogni kezd a tűz a kályhában, dacára annak, hogy ez komoly biztonsági kockázatot jelent, hiszen a nyílegyenesen szálló füst rendkívül árulkodó. Végül azonban a meleg iránti igény legyőzi az aggodalmainkat. Hóvízből készített meleg kávét iszunk, és minden ehetőt elfogyasztunk. Aztán eloltjuk a tüzet, és pokrócokba csavarva, kellemesen kinyújtózva várjuk a hajnalt. Mekkora különbség a tegnapi estéhez képest!

Napfelkeltekor nem látunk semmi gyanúsat, csak egy orosz halottat fedezünk fel a mezőn. Egyszerre azonban léptek közeledése hallatszik. Valaki lassan kinyitja az ajtót. Egy idősebb magyar civil pillant be a résen. Eltart egy ideig, míg szeme hozzászokik a sötétséghez, de észrevesz bennünket. Jelt adunk neki, hogy jöjjön beljebb. Bajtársam beszélni is tud vele. Megtudjuk, hogy tegnap voltak errefelé őrjáratok, de beszállásolás itt nincsen. Ma reggel volt lövöldözés fenn, a hegytetőn húzódó úton. Józsi bajtársam jelzi, hogy nagyon éhesek vagyunk. Az öreg bólint, majd elmegy, de előtte alaposan szemügyre veszi, hogy van-e kinn mozgás.

Aggódom, hogy esetleg elárulhat bennünket, de Józsi megnyugtat, hogy ez nem valószínű, mert az oroszokról elég megvetően nyilatkozott. Neki lesz igaza, mert nem sokkal később az öreg egy tálcával tér vissza. A tálcán két pohár gőzölgő kávé és két hatalmas, vastag szelet, mézzel gazdagon megkent kenyér. Az öreg örömmel nézi, ahogyan az ujjainkat szopogatjuk a mézes

kenyér elfogyasztása után. Ad néhány hasznos tanácsot a továbbhaladásról, majd elmegy, és nem is jön többet vissza.

Tervezni próbálom a továbbjutást, de gondot okoz, hogy a térképem csak Budakesziig tart. Nem lesz így egyszerű elérni a saját vonalakat. Este óvatosan elindulunk felfelé a Diós árkon, majd amikor az balra fordul, iránymenetre váltva nyugatra haladunk tovább. Elérjük a hegytetőn húzódó és a jelek szerint nappal sokat használt utat. Fagyos hideg van. A hóban fekszünk, és nem merünk a nyitott téren átmenni. A horizonton jól látszik az erdő széle. Futni kezdünk, és elég messzire is jutunk, amikor egy orosz géppuska jobbról, az erdő felől tüzelni kezd felénk. Szerencsénkre csak hang alapján lőhetnek, mert a sorozatok a fejünk felett fütyülnek el. Lopakodva és minden fedezéket felhasználva elérjük az erdőt, elég messze az orosz géppuskától. Örömünkben átöleljük egymást, végre sikerült kijutni a városból! Nyugatra haladva észleljük, hogy a terep lejteni kezd. Hosszas, kimerítő gyaloglás után már háztetőket is látni. Ez Budakeszi lehet. Józsi azt javasolja, hogy kopogjunk be az első házba, szerintem ez túl kockázatos.

Felfigyelek egy épületre, ami a falu szélétől kissé távolabb, az erdőhöz közel áll. A távolabb álló fák félkörben veszik körül. Ebben a házban nem laknak, látszik, hogy az ablakait is beverték, a bútorok egy része az ajtó előtt széttörve, de a környező épületek sértetlenek, és az egyikben fény is van.

Odalopakodunk a házhoz, és bemegyünk. Csakugyan teljesen üres, a szekrények, fiókok kiborítva és kifosztva. Néhány párnával és takaróval felmászunk a padlásra. Egy idő után, amikor felkel a nap, dudálásra leszünk figyelmesek. Ötven méterrel odébb egy orosz dzsip áll meg az egyik ház előtt. Kacarászás, két orosz jön ki lányokat ölelgetve, majd beszáll az autóba. Milyen szerencse hogy nem oda kopogtunk be. Megesszük az utolsó adag Scho-Ka-Kolát, én pedig megkérdezem Józsit, hogy volt-e már barátnője. Azt válaszolja, hogy az Újverbászon élő Lizitől szeptember 8. óta nem kapott hírt. Aggódik miatta, hiszen az oroszok számára a nők szabad prédák. Úgy dönt, hogy nem jön velem tovább, inkább visszamegy Budapestre. Talán a mézes kenyeret felkínáló bácsitól

tud szerezni civil ruhát. Sikertelenül próbálom lebeszélni erről, viccből megjegyzem neki, hogy szökés miatt elvileg agyon is lőhetném.

A nap hidegen és szelesen ér véget. A sötétség leszálltával elhagyjuk a házat. Visszamegyünk az erdőbe, de ott elválnak az útjaink. Könnyes szemmel búcsúzunk el egymástól. Józsinak adom a térképemet.

Visszafordulok Budakeszi felé, és a falut megpróbálom megkerülni annak érdekében, hogy a túloldali erdőkbe juthassak. Fél óra után egy hatalmas, nyugatra lejtő szántás előtt állok. Emlékeim szerint ennek túloldalán kezdődik az az erdő, amit a parancsnoki megbeszélésen is mutattak. Északnyugati irányba észreveszek egy kiugró erdőszélet, ami előtt egy nyugatra húzódó, gyümölcsöshöz hasonló létesítmény látható. Nagyon nehezen haladok errefelé, mert a szántásban keserves az előrehaladás.

Egyszerre csak zajt hallok a hátam mögött. Valaki a nyomomban jár, és követ engem. Nem sokkal később felismerem: Józsi az. Azt mondja, meggondolta magát, maradjunk mégis együtt, a városban nehezebb elbújni, mint vidéken. Hangosan azt mondom neki, hogy igaza van, de belül úgy érzem, valójában a magánytól tartva döntött így. Elmondom neki a tervemet: a korábbihoz hasonlóan megint keresnünk kell egy kunyhót, ahol összeszedhetjük magunkat, mielőtt a hosszú útra vállalkozunk. Talán lelünk valamit itt a gyümölcsösben.

Így is lesz. A bekerített gyümölcsösben ráakadunk egy kunyhóra. Ez hasonló korábbi szállásunkhoz. Emeletes ágy, bekészített tűzifa, a dobozokból cukor, tea és zabpehely is előkerül. Ráadásul az ablak nyugatra néz, a völgybe. Sajnos a kilátás korlátozott, de azért bízunk benne, hogy a világosságban már fogunk tudni tájékozódni. Úgy tűnik, minden terv szerint halad. Miután ettünk-ittunk, eloltjuk a tüzet, és nyugovóra térünk.

Reggel undorító kiabálás ver fel: „*Davaj, davaj, ruki verh!*" [Gyerünk, gyerünk, fel a kezekkel!] Feltépik az ajtót, és egy orosz géppisztoly csöve néz ránk. Értelmetlen az ellenállás, még az álomtól kótyagosan botorkálunk ki a ház elé. Itt egy falkányi orosz fószt ki bennünket. Zokniban, dideregve állunk a ház előtt. Az egyik oroszt az sem zavarja, hogy csizmám szára felszakadt, boldogan

húzza fel, és odadobja helyette a saját teljesen széttaposott bakancsát, amelyen már több helyen feljött a varrás is. Jegygyűrűmet is le kell húznom.

Ezt követően harsány „*Davaj*" kiáltásokkal vonulunk be Budakeszire. A gyümölcsös melletti sportpálya szélén friss földhányás. Talán tömegsír? Megállunk, megjelenik egy őrmester, aki egy fedett zöldségesveremhez vezet bennünket. Ide löknek be. Alig van fény, de egy idő után észrevesszük, hogy nem vagyunk egyedül, két hadnagy is ott kuporog a „Feldherrnhalle" hadosztályból. Azt mondják, hogy már egy napja itt vannak, egységüket Budakeszi mellett szétverték. Megosztjuk egymással az élményeinket.

Kiszólítanak. Két házzal odébb be kell lépnem egy épületbe, amelynek legnagyobb szobájában egy irodát rendeztek be. Nagy, térképekkel, katonai igazolványokkal és cédulákkal borított íróasztal mögött egy szivarozó orosz őrnagy éppen a pénztárcámban kotorászik, abban a pénztárcában, amit egyedüli tárgyként tudtam megmenteni Romániából, amikor átúsztam a Dunát. Az engem kísérő sztarsina illedelmesen hátul megáll, az orosz őrnagy pedig szájában a szivarral kérdezget arról, hogy hol a parancsnokom, hol kellett volna elérnem az első vonalat, és hol vannak a többiek. Mindenre a sztereotip „Nem tudom" választ adom, mert ez az igazság. Az őrnagy nem igazán elégedett a válaszokkal. Hallgat, és újra a tárcámmal kezd foglalkozni. Kivesz belőle egy fényképet a családomról, nézegeti, majd gondolkodva átdobja az asztal fölött. Előttem esik a földre. Lehajolok, és felveszem. Új kép repül át az asztal felett, a feleségem fotója. Ezért is lehajolok. Minden jel szerint tetszik az orosznak a hajlongásom, így megkapom Monika és Martin gyermekem fotóját, valamint a feleségem két nekem küldött lapját is. Mindegyik megér nekem egy meghajlást. Az őrnagy, mintha itt sem lenne, a gondolataiba merül. Talán saját családjára gondol? Majd hirtelen rákiált a sztarsinára, hogy kísérjen vissza.

A bunkerbe érve Józsinak csak a kabátját látom. Az egyik hadnagy vonakodva közli, hogy elvezették, egyébként is csodálkozott azon, hogy SS-tisztjelöltként ide került, mivel az SS-t külön kezelik. Állítása szerint tegnap a sportpályán három SS-tisztet végeztek ki. Másnap reggel feltépik a bunker ajtaját. Ki

kell másznunk, és fel kell szállnunk egy vadonatúj amerikai Studebaker teherautóra, amelynek platóján már több baka is helyet foglal. A két hadnagyot ismerősök üdvözlik, nekem azonban mindenki idegen. Felmászva a teherautó platójára tekintetem a sportpályát keresi. A friss földhányások sora eggyel gyarapodott. Nem tudom magam felmenteni a felelősség alól. Bárcsak visszaküldtem volna Józsit Budapestre, ahol eltűnhetett volna.

Elbocsátás oroszosan

Közel és távol egyetlen szerelvény sem látható, holott a rengeteg sín nagy pályaudvarra utal. A vágány mellett a vasúti töltés meredeken lejt, az alján hiányos kerítés zárja le úgy-ahogy az utat, majd egy utca következik, amelynek túloldalán már bérházak állnak. Szemrevételezve a vagonokat, a helyzet igencsak aggasztó. Helyenként szinte elviselhetetlen a gennytől és az emberszagtól származó bűz. Cegléd elhagyása óta egyetlen kötést sem cseréltek; sokaknak fájdalmai vannak, hárman lázasok, az egyik eset súlyos, az érintett hidegrázástól is szenved. Az emberek mosdatlanok és ápolatlanok. A magyarul is tudó Wagenschein és néhány jobb karban lévő bajtárs lebotorkál a töltés aljára, átmászik a kerítésen, és víz iránt érdeklődik az ottani asszonyoktól, akik barátságosak, sőt két vödröt is adnak. Fenn a vagonokból néhányan figyelik az eseményeket. Hasonló figyelem tapasztalható a szemközti házak ablakaiból és a járókelők részéről is. Néhányan csodálkozva nézik, ahogyan a vízhordóbrigád minden csepp vizet a legnagyobb gondossággal oszt szét a Landserek között, akik szemmel láthatóan nagyon rászorultak a folyadékra. Néhányan megállnak az utcán, integetnek. Vannak, akik odamennek a kerítéshez, és onnan német szavakat kiáltanak a bakáknak (elsősorban lányok és asszonyok). Aki a rokkantak közül csak tud, lecsúszik a töltésen, és hamar élénk társalgás alakul ki a kerítésnél. A járókelők kíváncsian szemlélik a folyamatot.

Másnap reggel minden folytatódik, mintha mi sem történt volna. A kerítésnél újra többen állnak már. Zsebeikben néhány paradicsommal, uborkával;

kukoricával vagy egy darabka kenyérrel igyekeznek felvidítani a bajtársakat. Ez természetesen a leglustább Landsert is lábra állítja. Aki csak tud, lecsúszik a töltésen. Bizonyára megosztanák ezt-azt a lábamputáltakkal is, akik képtelenek a vagon elhagyására, de a bajtársiasság dacára is előnytelen helyzetben vannak.

A harmadik nap az adakozó kedvű asszonyok sora tovább nő, és a vezérkar [azaz Friedrich és hat tiszttársa] arra a döntésre jut, hogy félig kiüríti az egyik vagont, a benne levőket pedig egyenlő arányban elosztja a többi vagon között. Bevezetjük az adományok kötelező leadását, a különféle élelmiszereket szétválogatjuk, és minden este vételezést szervezünk. A folyamatot egy őrmester felügyeli, aki ehhez néhány beosztottat is kap.

Nem tudjuk felfogni, hogyan lehetséges, hogy sorsunk napról napra több embert érdekel. Egyre jobban a lakosság érdeklődési körébe kerülünk. Mintha egy teljes városrész fogadta volna örökbe a 255 német hadifoglyot. Ahhoz képest, hogy akarva-akaratlanul, de mi is részt vettünk a város szétlövésében, ez a reakció teljesen meglepő. Hamarosan burgonyát, tésztát, babot és borsót is adnak nekünk. Ezeket azonban még is kellene főzni, így az egyik házban egy mosókonyhát kiürítenek számunkra, mintha mi sem volna természetesebb. Itt rendezzük be a tábori konyhánkat. Az edényeket és a tüzelőanyagot is a lakosság biztosítja, sőt a helyi asszonyok felügyelik a főzést, váltják egymást, a Landserek pedig hámoznak, szeletelnek és mosogatnak. Így megy ez öt napon át, az adományok mennyisége nem csökken.

Az ötödik nap az orosz ezredes újra hívat. Már nem kifogásolja, hogy honnan szereztünk vagonokat, és nem hiányolja elbocsátó papírjainkat sem. Listát kér a kilenc vagon 255 lakójáról annak megfelelően, hogy ki milyen zónába szeretne utazni. Másnap leadom a listát, de nem történik semmi.

Egy városszéli kórház segítséget ajánl fel. Vezérkarunk összeállít egy menetoszlopot a járóképes és leginkább rászoruló sebesültekből. Sokak sebe gennyedzik, és legfőbb ideje, hogy egy orvos ellássa őket. Egy másik, messzebb fekvő városrész árvaházából naponta két, ruházatuk alapján hivatásos ápolónőként dolgozó asszony és két fiú látogat minket, utóbbiak egy kétkerekű

kocsin mindennap élelmet is hoznak nekünk. De az ellátásról hamar kiderül, hogy mellékes, hiszen improvizált tábori konyhánk az ezzel kapcsolatos feladatokat kiválóan megoldja. A nővérek felismerik, hogy másképp jobban tudnak segíteni. A kézikocsin minden nap elvisznek egy adag szennyest és használt kötszert, amit másnap szépen kimosva, kivasalva és megfoltozva kapunk vissza.

Tíz napja állunk már a mellékvágányon, amikor az orosz ezredes újra hívat. Nem tetszik neki a lista, amit készítettem, mert nem tudja térképen beazonosítani az összes települést. Arra utasít, hogy mindegyik mellett tüntessük fel a nagyobb városokat is. Az ellátásra vonatkozó kérésemet ugyan nem utasítja el, de nem is ígér semmit. A listát hamar leadjuk, de semmi sem történik.

Amikor visszaérek, egy nő kíván beszélni velem: „Százados úr, küldjön hozzám 5–6 embert, a szemben lévő házban, a második emeleten lakom, és van még egy kis szenem, amivel tudok egy meleg fürdőt készíteni nekik. Szerintem szükségük volna rá."

A hölgy szép bécsi németet beszél. Igazán megható, hogy ezekben a szűkös időkben ránk szánja a kincset érő szenet. Nehéz kiválasztani, hogy kiket küldjünk, mert mindenki megérdemelné.

Ezen felbuzdulva a vezérkar kiszolgált mosóteknőket és hasonló alkalmatosságokat kér a helyi asszonyoktól. Ezeket kinn, a mosókonyhák előtt állítják fel, és mindenki, aki le tud mászni a töltésen, alaposan megfürödhet. Szappant is kapunk. Ettől kezdve minden reggel élénk mosakodás zajlik az udvaron. Csakhogy sokaknak erre nincs lehetőségük, hiszen a lábamputáltak el sem tudják hagyni a vagonokat. Segítség nélkül már a vagonok elhagyására sem képes a Landserek többsége, beleértve engem is.

A napok egymás után telnek, és a remény, hogy napokon belül otthon leszünk, egyre inkább fogyóban van. Ez sokakban apátiát, másokban kétségbeesést vált ki. Eddig nem zaklattak bennünket orosz katonák, akiket amúgy sem nagyon lehetett ebben a kerületben látni. Egy nap azonban megjelenik egy ötfős orosz társaság az éppen mosakodó német katonák között, és úgy kergetik szét őket,

mint a csirkéket. Még a mosóteknőket is utánuk dobálják. Az, hogy ez az akció mekkora zajjal jár, külön szórakoztatja az orosz katonákat.

Néhány nappal később újabb, még aggasztóbb közjátékra kerül sor. Az éjszaka közepén véletlenül épp a német vagonok mellett áll meg egy orosz katonavonat. Az Ivánok részegek, behatolnak az utolsó vagonba, felverik a rokkantakat. Aki nem engedelmeskedik azonnal, azt kidobják a vagonból, és saját mankójával verik el. Még szerencse, hogy az orosz vonat hamar elindul. Hála Istennek, a sérülések nem súlyosak, de a rettegés másnap reggel is tapintható a bakák lelkében. Mindenki számára nyilvánvalóvá válik a kiszolgáltatottságunk.

Az orosz ezredessel történő következő találkozón szóvá teszem ezeket az eseteket. Az ezredes fel van háborodva, és megígéri, hogy küld egy orosz őrséget. És valóban, már másnap érkezik is egy sztarsina, aki természetesen egy teljes vagont igényel saját magának. Még jobban össze kell húzódnunk.

A hazatérők listája még mindig nincs rendben. Minden osztrákot Bécsben kell elengedni, a németeknek München, Frankfurt, Köln, Hamburg és Lipcse között kell választaniuk.

A harmadik vagonban kitör a flekktífusz! Egy bajtárs meg is hal. Azonnal riasztjuk a kórházat. Hamarosan megérkezik egy hullaszállító autó. A vagont fertőtlenítik, de a koporsót nem sikerül anélkül leszállítani, hogy ne boruljon fel mindenki a vasúti töltésen, amelynek végéből ekkorra már szinte teljesen eltűnt a fakerítés (mert a bakák eltüzelték).

Egy fiatal baka kapott egy budapesti lánytól egy szájharmonikát. Esténként, miközben a Duna felől enyhe szél fúj és a naplemente vörösre festi a háztetőket, ezzel kíséri az éneklő bajtársak kórusát.

Az utóbbi időben egyre gyakrabban fordul elő, hogy magyar családok egyes német sebesülteket meghívnak ebédre vagy vacsorára. Igazán figyelemre méltó: három hónapja sincs, hogy vége a háborúnak, és Budapest lakosai német hadifoglyokat vendégelnek meg! Mióta a bakák nem olyan büdösek, mint az állatok, és tudják mosni a ruháikat, szívesen fogadják el a meghívásokat. Ennek ellenére vezérkarunk aggódik, mert az oroszokat ismerve bármikor elindulhat

a szerelvény, és ebben az esetben nem tudjuk értesíteni a hiányzó bajtársakat. Még szerencse, hogy a sztarsina is a vonatban ül az embereivel. Őt mindenképp előre értesíteni kell az indulás előtt. Annak érdekében, hogy senki sem maradjon le, az összes meghívásról jegyzéket vezetünk.

Engem is meghív egy magyar család vacsorára. Egy idősebb, jól szituált hölgy három főre szóló meghívást ad le pontos lakcímmel. Ráveszem Böckelmannt és Ferdinandot is, hogy jöjjön velem. Mindannyian állásszerű öltözékkel készülünk az alkalomra, amennyire ez csak lehetséges. Jól megborotválva és frissen fésülve kanyarodunk be az egyik mellékutcába. Hamar megtaláljuk a címet, egy nagy bérház második emeletén találjuk meg a vendéglátókat. Két idősebb hölgy üdvözöl bennünket bécsies némettel. Egy 18 éves lány épp gyertyákkal és virágokkal díszíti az asztalt. Ez nem marad hatás nélkül ránk: igyekszünk megfelelően viselkedni, a vén harcosok meghajlással és bokacsattogással próbálnak köszönni, amennyire ezt fizikai állapotuk lehetővé teszi. Élvezettel fürdünk a kedves és kulturált hölgyek világában, különösen, hogy ilyenben már évek óta nem volt részünk, de fel kell tenni magunknak a kérdést, hogy miért is hívták meg minket ide. Keresztény szeretetből, civilizációs szolidaritásból, vagy mi más lehet az oka?

Az étel ugyan nem túl bőséges, de stílusos és jól elkészített. A katonáknak mesélniük kell a sorsukról, a hölgyek is elmesélik a háború alatti élményeiket. Nem lehet nem észrevenni, hogy saját magukat a nyugati civilizáció részének tekintik, miközben az oroszokat jellemtelen keleti barbároknak tartják. Igyekszünk udvariasan utalni arra, hogy a háború általában megsemmisíti a jó erkölcsöt, és a németeké a fő felelősség Budapest megsemmisüléséért. A hölgyek azonban teljesen más véleményen vannak: „Igen, a háború rettenetes minden résztvevő számára. De az, hogy hogyan vesznek ebben részt, és hogy a katonák hogyan viselkednek, mégis megenged bizonyos következtetéseket az érintettek kulturális színvonaláról. Nekünk az elmúlt évben hosszabb ideig voltak itt elszállásolt német katonáink. Egyetlenegyszer sem kellett a tiszteknek beavatkozniuk azért, mert egy katona túlkapásokat engedett volna meg magának.

Azokra a rablásokra, megerőszakolásokra és más szörnyűségekre, amit az oroszok műveltek az ostrom során és még utána is sokáig, nincs bocsánat."

Igyekszünk kifejezni hálánkat a pesti asszonyok rendkívüli segítőkészségéért! A hölgyek azzal felelnek, hogy remélik, hogy a német és osztrák táborokban lévő magyar hadifoglyoknak is ugyanígy segítenek az ottani civilek. Igyekszünk osztani ezt a reményüket, de egyáltalán nem vagyunk biztosak abban, hogy ez így is van. Magamban azt gondolom, hogy egyáltalán nem magától értetődő, ahogyan velünk bánnak. Böckelmann is hasonlóképpen látja: miközben visszafelé gyalogolunk a vagonokhoz, azt mondja, hogy ő is szkeptikus, mert Hitler teljesen kiölte a németekből az idegen népekkel szembeni felebaráti szeretet elvét. Mindannyian elgondolkodunk ezen.

A július hónap véget ér. 17 napja állunk már a holtvágányon. Egyszer csak az orosz őrmester bejelenti, hogy másnap indulunk. Leírhatatlan ujjongás fogadja a hírt.

Először is elbúcsúzunk a megmentőinktől, akik két és fél héten át több mint 250 embernek segítettek egészen elképesztő módon – ki kell mondani, hogy megmentették őket az éhhaláltól. Ezt soha nem fogjuk elfelejteni nekik.

A sztarsina listája szerint 31 személyt Bécsben, 164 személyt Lipcsében, 59 személyt Weimarban kell elbocsátani. Utóbbi csoport onnan utazik tovább a nyugati zónába. Az orosz tiszthelyettes vételezett több napi élelmet is, de csak a saját emberei számára. Másnap reggel minden úgy megy, mint a karikacsapás. A kilenc vagont egy vonat elvontatja, és a Nyugati pályaudvaron hozzácsapják egy kitelepítetteket szállító szerelvényhez. Bácskai németek, akiket Németországba szállítanak.

Hirtelen egy nagy, tekintélyt parancsoló szovjet tiszt jelenik meg a peronon, kezében egy vadonatúj bőrmappával. Magához hívatja a sztarsinát. Én és oroszul valamennyire tudó bajtársam várakozóan sorakozunk fel mellette. Néhány rövid kérdés után, amelyre a sztarsina mindig a sztereotip „*Da-da*" válasszal felel, megpróbálkozom megkérdezni az őrnagy úrtól, hogy legalább nála vannak-e az elbocsátó papírjaink. Miután Wagenschein bajtársam lefordítja a kérdést,

az orosz sokatmondóan rápaskol vastag bőrmappájára. Következő kérdésem azonban, amelyben a 254 személynek járó úti élelmet teszem szóvá, teljesen kiborítja az őrnagyot. Kérdőre vonja a sztarsinát, aki csak a vállát vonogatja. Ettől az őrnagy annyira mérges lesz, hogy zubbonyánál megragadja, ordít vele, majd akkora pofont ad neki, hogy a szerencsétlen beleszédül. A német katonákat, akik az egészet végignézik, kínosan érinti a jelenet. Az őrnagy biztosít arról, hogy személyesen fog gondoskodni az úti ellátásról. Alig tűnik el a peronon, a mozdony sípolni kezd, és nem sokkal később erőteljes rángással mozgásba is hozza az egész szerelvényt. Mindenki gyorsan felugrik a vagonokra. Az út közbeni élelmezésnek ezzel lőttek, de legalább elindultunk Bécs felé. Másnap hajnali öt órakor Floridsdorfban kapjuk meg hadifogsági elbocsátó útunk első hivatalos ellátmányát az Osztrák Vöröskereszttől.

FORRÁSOK

A kötetben közzétett szövegek forrásai

Hermann Koch levelei
A szerző magángyűjteménye, Hans-Hermann Koch szíves engedélyével.

Franz Stockmann: Budapesti hadinapló 1945
Franz Stockmann: *Kriegstagebuch Budapest. Aufzeichnungen eines Truppenartes.* Frankfurt am Main, Foqué, 2001. Franz Stockmann jogörökösének szíves engedélyével.

Christoph von Imhoff interjúi
Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg, N 647/13, (Balck, Hermann).

Werner Rosler kézirata
A szerző magángyűjteménye. Werner Rosler jogörökösének szíves engedélyével.

Garád Róbert kézirata
A szerző magángyűjteménye, jogörökös nem volt fellelhető.

Josef Nachtmann kézirata
Josef Nachtmann: *Die letzten Tage im Ausbruch aus Budapest.* Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg RH 39/524.

Billnitzer Ernő kézirata
A szerző magángyűjteménye, jogörökös nem volt fellelhető.

Wilhelm Schöning kézirata
A szerző magángyűjteménye. Wilhelm Schöning jogörökösének szíves engedélyével.

Hans Keller kézirata
Hans Keller: *Väterchens Weg aus der Hölle.* Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg, Msg 5611 Hans Keller (Väterchens Weg aus der Hölle).

Dr. Günther Neumann visszaemlékezése
Günter Neumann: Ausbruch aus Budapest. *Kameraden,* 2010/1–2, 40–41. Jogörökös nem volt fellelhető.

Willi Carl visszaemlékezése
Willi Carl: *Unter dem Schwert des Damokles.* Szerzői kiadás, 1983. Jogörökös nem volt fellelhető.

Adolf John kézirata
A szerző magángyűjteménye, Adolf John szíves engedélyével.

Kokovay Gyula kézirata
Hadtörténelmi Levéltár, Budapest TGY 3369.

Ernst Schweitzer kézirata
Ernst Schweitzer: *Der Kessel von Budapest.* Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg MSg 2/4631.

Cser András kézirata
A szerző magángyűjteménye. Cser András jogörökösének szíves engedélyével.

Anton Fuchs visszaemlékezése
A szöveg megjelent: Klaus Lange: *Die betrogene Generation. Hitlerjungen im Krieg.* Elskop, szerzői kiadás, 2018. Anton Fuchs jogörökösének szíves engedélyével.

Josef Ringhoffer kézirata
A szerző magángyűjteménye. Josef Ringhoffer jogörökösének szíves engedélyével.

Helmut Friedrich kézirata *(Donau, rufst du uns Heim)*
A szerző magángyűjteménye. Helmut Friedrich szíves engedélyével.

Levéltári források

Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg (BA-MA)

Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (BA-BL)

Bundesarchiv Berlin-Reinickendorf (BA-BR)

Orosz Föderáció Védelmi Minisztériuma (CAMO)

Felhasznált irodalom

A Budapesti csata 1944–1945. Az 1994. december 15–16-án megtartott tudományos ülésszak anyaga. Hadtudományi Tájékoztató, 1994/10. Budapest, HVK Tudományos Munkaszervezési Osztály kiadványa, 1994.

Au ales libertatea! Dicționar. 2265 de fișe personale din evidențele Securității. Ed. Veronica Nanu, Dumitru Dobre, Bukarest, Pro Historia, 2007.

Bardoly István: „Éppen ezekből állott akkor az életünk". Wilde Margit és Ferenc 1944-es feljegyzései elé. *Enigma,* 2016/86, 5–9.

Bayer, Hanns: *Kavalleriedivisionen der Waffen-SS.* Gailberg-Heidelberg, szerzői kiadás, 1980.

Bednárik János: A kitelepítettek ügyvédje. Egy magyarországi német közösség első négy évtizede Németországban Gödrösy Béla hagyatékának tükrében. In: Örökség, archívum és reprezentáció. Szerkesztette Jakab Albert Zsolt és Vajda András. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2017, 123–137.

Billnitzer Ernő: *Két világháború emlékei.* Szerkesztette és a bevezetőt írta Bonhardt Attila. Akadémiai, Budapest, 2017.

Bognár Zalán: Budapest és környéke lakosságának tömeges elhurcolása szovjet hadifogságba (1944. december – 1945. április). *KÚT,* 2004/3–4, 99–113.

Bourgogne strázsamester emlékezései Napóleon oroszországi hadjáratáról. Fordította Hap Béla. Budapest, Európa, 1986.

Breloer, Heinrich: *Mein Tagebuch: Geschichten vom Überleben 1939–1947.* Köln, Verlagsgesellschaft Schulfernsehen, 1984.

Buchner, Alex: *Ostfront 1944.* Eggolsheim, Podzun–Pallas, 1988.

Carell, Paul: *Stalingrad. Sieg und Untergang der 6. Armee.* Berlin–Frankfurt, Ullstein, 1993.

Dán János: *A magyar királyi tábori posta a II. világháborúban.* Budapest, Magyar Menedék, 2012.

Dávid Zsolt – Miklós Tamás: Bocz Géza hadnagy naplója Budapest ostromáról és a kitörésről 1945. január 1. – március 28. *Hadtörténelmi Közlemények,* 2018/1, 81–120.

Ember az embertelenségben. In memoriam ományi Kálló Ferenc rk. vértanú tábori főesperes. Szerkesztette Tamás-Tarr Melinda. 2005. *https://docplayer.hu/2088998-Ember-az-embertelensegben-in-memoriam-omanyi-kallo-ferenc-rk-vertanu-tabori-foesperes-1894-december-8-1944-oktober-29.html.* (Utolsó letöltés: 2021. október 25.)

„Es gibt nur eins für das Judentum: Vernichtung." Das Judenbild in deutschen Soldatenbriefen 1939–1944. Hrsg. Walter Manoschek. Hamburg, Hamburger, 1995.

Festung an der Donau. Unterlagen über die um Budapest geführten Kämpfe 1944/45 in der Sammlung des Budapester Militärhistorischen Archivs. Eine Redaktion und Einleitung von Norbert Számvéber. Materialien aus dem Bundesarchiv. Heft 14. Koblenz, 2003.

Fogarasy-Fetter, Michael: *Die Geschichte und Volkskunde der Gemeinde Werischwar/Pilisvörösvár.* Budapest, Technical Publ., 1994.

Gosztonyi Péter: *Budapest lángokban.* Budapest, Móra, 1998.

Gyáni Gábor: Hódmezővásárhely legnagyobb adófizetői (1888–1941). *Történelmi Szemle,* 1977/3–4, 626–640.

Heintz, Daniel: *Zerschlagen und vermisst. Rückkämpfer, Rückkehrer und der Abwicklungsstab der Wehrmacht.* Aachen, Helios, 2018.

Hubatsch, Walther: *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht.* Koblenz, DTV, 1983.

„Ich will raus aus diesem Wahnsinn". Deutsche Briefe von der Ostfront 1941–1945. Aus sowjetischen Archiven. Hrsg. Daniel Ute. Hamburg, Rowohlt, 1999.

Józsa Béla: *Egyetemisták az ostromgyűrűben. A Magyar Királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóalj története.* Budapest, Militaria, 1999.

„Kegyetlenebb, mint bármelyik országban". Wilde Margit és Ferenc Wilde Jánosnak írt párhuzamos levélnaplói 1944-ből. Sajtó alá rendezte Bardoly István. Szerkesztette Markója Csilla. *Enigma,* 2016/86, 17–140.

Korsós Antal, ifj.: A magyar jogászi tradíciók megtestesítője: Schirilla György. *Mozgó Világ,* 2002/2, 81–87.

Lange, Klaus: *Die betrogene Generation. Hitlerjungen im Krieg.* Elskop, szerzői kiadás, 2018.

Maier, Georg: *Drama zwischen Budapest und Wien.* Osnabrück, Munin Verlag, 1985.

Melies, Herbert: *Beobachtungs-Abteilung 36. Mainz–Stalingrad 1939–1943.* Mainz, szerzői kiadás, 1970.

Meruk József – Ungváry Krisztián: Lomizás Budapesten. *Napi Történelmi Forrás,* 2019. február 13. *https://ntf.hu/index.php/2019/02/13/lomizas-budapesten/* (Utolsó letöltés: 2021. október 25.)

Nevenkin, Kamen: *A Budapest Erőd. I–II. kötet.* Budapest, PeKo, 2019.

Noel Péter: Az egyetemi rohamzászlóalj kitörése. *Bajtársi Levél,* 1977/1, 20–22.

Noll, Reinhard: Im Kessel von Budapest. *Wiking Ruf,* 1953/3.

Ohler, Normann: *Der totale Rausch. Drogen im Dritten Reich.* Köln, KiWi, 2015.

Palich-Szántó Olga: A vérző város. A németek menekülése a Várból. *Magyar Nemzet,* 1949. március 3., 5.

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló 1935–1946. I–II. kötet.* Sajtó alá rendezte Ferencz Győző és Nagy Zsejke. Budapest, Jaffa, 2016.

Richter, Georg: *Neun Jahre lebendig tot. Kriegsgefangen in Russland und Ungarn.* Ulm, Eigenverlag, 2021.

Sasso, Claude R.: *Soviet Night Operations in World War II.* Leavenworth Papers No. 6. Fort Leavenworth, Kansas, Combat Studies Institute, 1982.

Seres István: *Solymár története és néprajza.* Solymár, Helytörténeti Alapítvány, 1993.

Számvéber Norbert: *Kard a pajzs mögött. A „Konrad" hadműveletek története, 1945.* Nagykovácsi, Puedlo, 2007.

Számvéber Norbert: *Páncéloshadviselés a budapesti csatában 1944. október 29. – 1945. február 13.* Debrecen, Puedlo, 2011.

Szent János Kórház centenáriumi évkönyve 1710–1895–1995. Szerkesztette Winkler Gábor. Budapest, Szent János Kórház, 1995.

Tóth Sándor: *Budapest felszabadítása.* Budapest, Zrínyi, 1975.

Tóth Sándor: *A budai önkéntes ezred.* Budapest, Zrínyi, 1980.

Tóth Sándor: *Budai önkéntesek.* Budapest, Zrínyi, 1985.

Ungváry Krisztián: Anatomie eines Truppenteils. Die Beobachtungs Abteilung 36. in der Schlacht um Budapest anhand von Soldatenschickschalen erzählt. *https://www.portal-militaergeschichte.de/ungvary_anatomie* (Utolsó letöltés: 2021. október 25.)

Ungváry Krisztián: A budapesti német–magyar védősereg kitörési kísérlete. In: *A Budapesti csata 1944–1945. Az 1994. december 15–16-án megtartott tudományos ülésszak anyaga.* Hadtudományi Tájékoztató, 1994/10. Budapest, HVK Tudományos Munkaszervezési Osztály kiadványa, 1994, 165–177.

Ungváry Krisztián: *Hősök? A budapesti csata német katonai elitje.* Budapest, Jaffa, 2019.

Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma.* Nyolcadik, javított és bővített kiadás. Budapest, Corvina, 2021.

Ungváry Krisztián – Meruk József: Budapest hídjai a város ostromában. *Archívnet,* 2019/1. *https://archivnet.hu/budapest-hidjai-a-varos-ostromaban.* (Utolsó letöltés: 2021. október 25.)

Ungváry Krisztián – Meruk József: Budapest ostroma a szovjet vezetési szintű hadműveleti iratokban. *https://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/ukmjbfl_szovjetforrasok.pdf* (Utolsó letöltés: 2021. október 25.)

Ungváry Krisztián – Ványai Márton: *„...nagyrésze megsemmisült..." A német–magyar védősereg kitörési kísérlete Budapestről a szovjet hadműveleti iratok tükrében 1945.* Clio Műhelytanulmányok 2019/1. Budapest, Clio Intézet, 2019.

Ványai Márton: A Vörös Hadsereg személyi állományának veszteségei az 1945. évi budai kitörési kísérlet során. *Hadtörténelmi Közlemények,* 2020/1, 156–172.

Woche, Klaus: Die Soldaten der Feldherrnhalle. *Zeitschrift für Heereskunde,* 1977/272, 98–100.

Karl Pfeffer-Wildenbruch, a magyar főváros német erőinek főparancsnoka 1945. február 10-én este hozta nyilvánosságra döntését arról, hogy a budapesti katlanba szorult védők Hitler parancsa ellenére nyugat felé megkísérlik áttörni a szovjet ostromgyűrűt. Másnap este 8 órától valamivel több mint húszezer német és kevesebb mint ezer magyar katona indult útnak, hogy a többszörös túlerőt leküzdve a budai hegyeken át elérje a Zsámbéki-medence nyugati végét, és csatlakozzon a saját vonalakhoz. Az öngyilkos és értelmetlen vállalkozást alig hétszáz katonának sikerült teljesítenie, egy részük fogságba esett, túlnyomó többségük azonban elesett, és közülük a legtöbben ma is ismeretlen helyen nyugszanak.

Budapest védőinek kitörési kísérlete a második világháború véres tragédiáihoz tartozik, és Magyarországon mind a mai napig élénken foglalkoztatja a közvéleményt. Ungváry Krisztián új kötete azzal a szándékkal íródott, hogy a történelmi tényekre támaszkodva összefoglalja azt a tudást, amivel e hadművelet kapcsán rendelkezünk, és jegyzetelt formában tárja a nyilvánosság elé azokat a fontosnak ítélt elsődleges forrásokat, amelyek a kitörésről születtek. A szerző bevezető tanulmányait követő tizenhét visszaemlékezés nem csupán arra világít rá, hogy a kitörésben részt vevő katonák a legváltozatosabb háttérrel rendelkeztek, de a szövegek az emlékezés értelméről, az egyéni felelősségről és a túlélés stratégiáiról is elgondolkodtatják az olvasót.

Ungváry Krisztián (1969) történész fő érdeklődési területe elsősorban a 20. század politikai és hadtörténete, illetve az emberek viszonya saját történelmükhöz. Számos nagy visszhangot kiváltott történeti munka szerzője. A budapesti csata és a kitörés német katonai elitjét vizsgáló *Hősök?* című kötete 2019-ben jelent meg a Jaffa Kiadónál.

JAFFA.HU 4999 FT

Jaffa Kiadó

9 789634 755227